

KNIHA A ČETBA V ČESKÉ SPOLEČNOSTI NA PRAHU DIGITÁLNÍHO VĚKU

Petr Sak, Agentura sociologických výzkumů Praha

Vývoj médií a epocha knihy

S rozvojem člověka a lidské civilizace se snižuje podíl bezprostřední a spontánní komunikace člověka se svým okolím. Již v počátcích lidské historie nalzáme první médium zprostředkující informace a významy – jeskynní kresby. Od té doby se v lidské civilizaci postupně objevují další a další média. Historii člověka a společnosti můžeme vnímat také jako postupné nahrazování přímého spontánního sociálního kontaktu a reflexe reality zprostředkujícím působení médií. Člověk ve svém vývoji usiluje o stále dokonalejší převedení přirozeného světa, který ho obklopuje, do umělého světa symbolů. Od prvních zobrazených jednotlivých prvků na počátku až k celistvému zobrazení reality v médiích a vytvoření umělé virtuální reality.

V první etapě byly médii kresba, kámen, hliněné tabulky, papyrus a posléze papír. S touto etapou je spojen vývoj v řeči, včetně psané podoby, a gramotnost omezená na malou exkluzivní skupinu.

V druhé etapě vyvolané vynálezem knihtisku je dosavadní vědění lidstva převedeno do knih a uloženo v knihovnách. Nové výsledky vědy a kultury jsou průběžně zprostředkovávány současníkům prostřednictvím časopisů, novin a knih. Spolu s plošným rozšiřováním gramotnosti tím vzniká pro vývoj lidstva a jeho kulturu kvalitativně nová situace. Vědění a kultura lidstva je relativně přístupná každému zájemci. Důsledkem je osvícenectví, racionalismus, bouřlivý rozvoj vědy v rámci karteziánského paradigmatu, návazný technologický a technický vývoj a industrializace civilizace. Vědecký a technický vývoj se promítl i do oblasti médií a informatiky. Knih tisk a kniha jsou propojeny s celou novověkou etapou vývoje společnosti a proto vlastně prolínají každou oblastí života společnosti a jsou spojeny téměř s každým sociálním jevem. Povšimněme si však významu pro společnost tří kategorií odlišného charakteru - knihovny, mládeže, gramotnosti.

Knihovny známe již ze starověku, ale s vynálezem knihtisku spojený vývoj přinesl boom ve vydávání knih, který vyvolal společenskou potřebu se s tímto množstvím knih vyrovnat. Reakcí na tuto společenskou potřebu byla instituce knihovny v podobě, v jaké víceméně existovala až do osmdesátých let našeho století. Knihovna zabezpečovala především dvě funkce ve

vztahu ke společnosti. Koncentrovala vědění kumulované v historii vývojem lidstva a přidávala neustále přibývajících nové poznatky. Knihy, noviny a časopisy třídila a uchovávala tak, že šlo o živý strukturovaný celek informací, poznatků a vědění v disponibilní interakci s člověkem, který tyto obsahy potřeboval. V poslední fázi vývoje knihovna přestala být izolovanou jednotkou uchovávání knihy a práce s knihou, ale propojovala se, a to i na mezinárodní úrovni, do celosvětové funkční sítě.

Aby se mohla knihovna stát zprostředkovatelem živé interakce lidstva s jeho akumulovaným a aktuálně vznikajícím věděním, bylo nutné, aby existoval kompetentní zájemce o toto vědění. Tento zájemce byl důsledkem především rozšiřování gramotnosti, růstu vzdělanosti a vznikem kategorie mládeže.

Knihy bez čtenáře, bez gramotného člověka, který se chce seznámit s jejím obsahem je mrtvá. Četbou, přenosem jejích myšlenek do mysli člověka se stává živou. Čtenáři knihoven tak ožívují dědictví lidstva strukturovaně podle zájmu o určité segmenty kulturního dědictví. Tento zájem je dán v první řadě gramotností a v druhé řadě vzdělanostní úrovní. Rozvoj vědy, technologií a průmyslu si vynutil za Marie Terezie uzákonění povinné školní docházky a tímto aktem byl nastartován proces, který přinesl téměř absolutní gramotnost české populace. To nám sice připadá dnes samozřejmé, ale ještě v současnosti v zemích, které jsme zvyklí vnímat jako vyspělé, např. USA a Velká Británie, nezanedbatelná část dospělé populace je negramotná. Na počátku konstituování vzdělávací soustavy si děti v několikaleté školní docházce vystačily s několika učebnicemi. V současnosti již třetina populačního ročníku studuje vysokou školu. Tyto postupné změny jsou provázány narůstající formální i neformální potřebou knih. Kniha a knihovna byly základními nositeli vzdělanosti. Tak, jak pomáhaly rozvíjet vzdělanost, formovaly si současně čtenáře, který byl neustále vzdělanější s náročnějšími a s širšími čtenářskými potřebami.

Co se ve společnosti odehrálo mezi čtyřletou docházkou dětí a třetinovým podílem mladé generace na vysokých školách? Vznikla kategorie, která je v současnosti také vnímána jako něco samozřejmého, existujícího téměř ode vždy, objevila se mládež. Mládež není kategorií demografickou, vymezenou věkem, ale sociologickou. Vznikla na určité úrovni rozvoje společenských vztahů a výrobních sil, kdy společnost dokázala vyprodukovat takovou nadhodnotu, že mohla vyčlenit z pracovního procesu na hranici mezi dětstvím a dospělostí skupinu populace, která se exkluzivně pouze připravovala na svou profesi a život ve společnosti.

Tato skupina je předním uživatelem knihoven a zajdeme-li do větších knihoven, nejspíš tam narazíme především na studenty. Knihovna, gramotnost a růst vzdělanosti a mládež jsou kategorie, které jsou velmi silně pro-

vázané a vzájemně stimulují svůj rozvoj. Vzdělanostní růst probíhá prostřednictvím mládeže a knihoven, zpětně tím dochází k modifikaci a rozvoji knihoven. Za významného nositele dynamiky novověku a moderní společnosti lze považovat knihu a knihovnu. Funkce knihovny v kultivaci a vzdělávání populace vynikne zvláště v konfrontaci se současnou televizí, která se stává institutem dekultivace a deviace populace. Televize si vychovává také posluchače, ale stále primitivnějšího, stále méně kulturního.

Třetí etapa je postavena na objevu elektřiny a na využití tohoto vynálezu a souvisejících technologiích. Telegraf, telefon, film, rozhlas, televize jsou nemyslitelné v předchozí - mechanické etapě. V této etapě bylo postavení a funkce knihy a knihovny stabilizované, nedocházelo k revolučním zvratům, vývoj byl kontinuální.

Současná etapa médií ve společnosti je spojena s nástupem počítače a internetu a propojováním jednotlivých médií v technologii multimédií za použití digitalizace. Touto technologickou rovinou však inovace nekončí

Od prvního média, kterým byly jeskynní kresby paleolitického a neolitického člověka neustále akceleruje růst podílu reality zprostředkované člověku médii, diverzita médií, komplexnost reality postihované médii a přenos života společnosti a člověka do těchto médií (medializace a posléze digitalizace společnosti), pozice v životním poli člověka a významu pro fungování společnosti. Zatímco v první etapě lidstvo potřebovalo na další inovaci médií tisíciletí a v druhé etapě staletí, v devadesátých letech se objem přenášených informací znásoboval v průběhu několika let. Změny v oblasti informačních médií realizované v posledních dvaceti letech jsou zásadnější a objemnější než změny v oblasti informačních médií za celou historii lidstva.

Přitom tempo mediálních inovací nepolevuje. Lidstvo již začíná realizovat další technologickou inovaci, která výrazně promění nejen jednotlivá média jako je rozhlas a televize, ale celou mediální krajinu a životní styl člověka. Digitalizací se vytvářejí předpoklady k těsnému propojení všech médií a ke kvalitativně novému posunu v utváření informační společnosti.

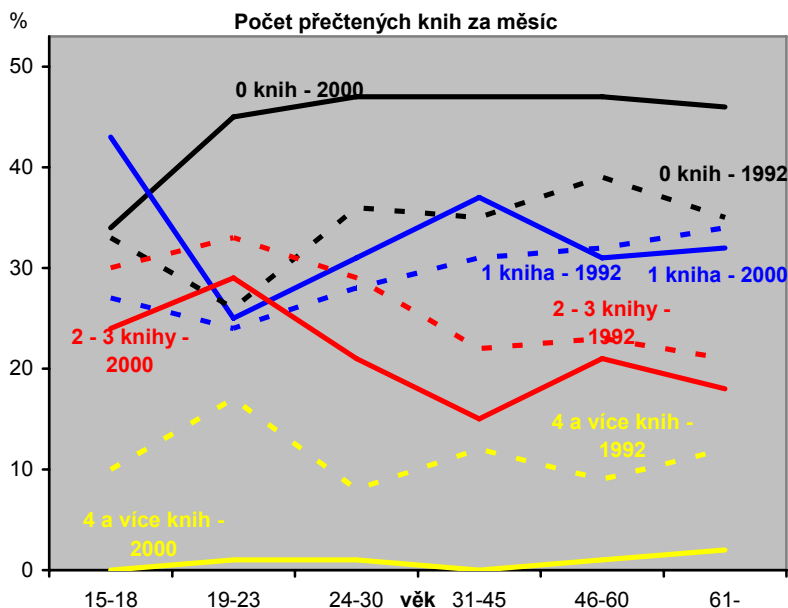
Proměna četby pod vlivem komerční kultury a nových technologií

Devadesátá léta znamenají v české společnosti změny prakticky ve všech oblastech. Vedle velkých politických a ekonomických změn se změnily i dílčí společenské a kulturní jevy, jako důsledek makrospolečenských změn. K takovýmto změnám patří drobné i větší změny v životním stylu lidí. Mění se kulturní život lidí a to jak v kvantitativních, tak i kvalitativních parametrech. Poměrně výrazně klesla četba knih. V opozici k tomuto poznatku bývá argumentováno počtem prodávaných knih a počtem výpůjček

v knihovnách. Avšak koupená kniha není totéž co kniha přečtená a výpůjčky v knihovnách se týkají pouze části české populace - čtenářů knihoven.

Proměna četby a knihovny jako instituce jsou důsledkem společenských změn daných komputelizací a nástupem informační společnosti. O proměně knihovny víte všichni zde více než já, proto o tomto fenoménu nebudu hovořit. Chci vás však seznámit s výsledky empirických výzkumů¹ zaměřených na četbu knih.

Ve výzkumech v letech 1992 a 2000/1 respondenti vyjmenovali knihy, které přečetli za poslední měsíc a knihu, která je v posledním půlroce nejvíce zaujala. Vypsané knihy byly kategorizovány podle řady kritérií a data byla vyhodnocena. Jedna z interpretací se týká počtu přečtených knih a výsledky ilustruje následující graf.

¹ Jedná se o reprezentativní empirické výzkumy technikou standardizovaného rozhovoru z let 1992, 2000-2001 a 2005 a výzkumy časových rozpočtů české populace technikou časových snímků z let 2000-1 a 2005, jejichž řešitelem byl doc.PhDr.Petr Sak, CSc. Reprezentativní výzkum české populace z roku 2005 měl 1818 respondentů a byl realizován v rámci grantu MPSV ČR „Vliv komputelizace české společnosti na edukační procesy a na osobnost člověka v informační společnosti“.

Od roku 1992 do roku 2000 se velmi radikálně snížila četba knih.² Víceméně zmizela skupina intenzivních čtenářů, kteří za měsíc přečetli 4 a více knih. V roce 1992 se ve věkových skupinách pohyboval podíl těchto čtenářů mezi 17% a 8%. V roce 2000 se podíl těchto čtenářů pohybuje ve věkových skupinách mezi 0 a 1%.

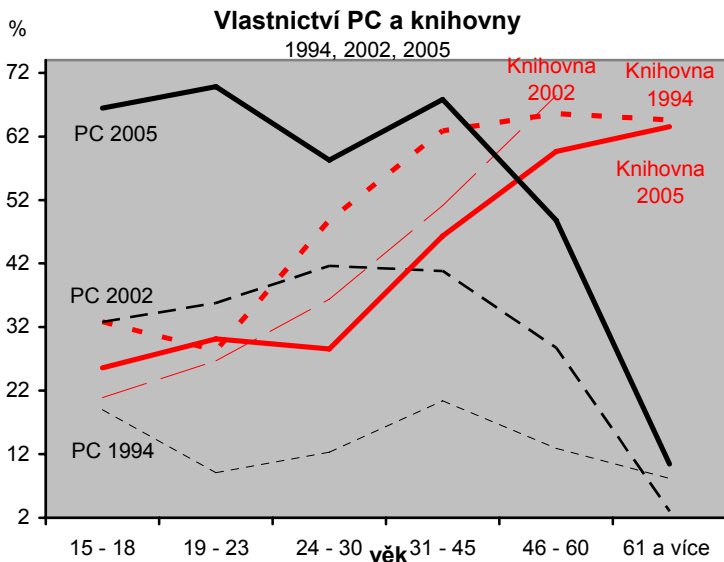
K největšímu poklesu četby došlo u mládeže ve věku 19 - 23 let, tedy u skupiny, z které více než třetina studuje na vysokých školách a četbu mají vlastně „v popisu práce“. Na vývoji četby je také pozoruhodná kategorie čtenářů 1 knihy za měsíc. Tato kategorie od roku 1992 do roku 2000 posílila z obou sousedních kategorií. Snížil se podíl čtenářů, kteří nepřečtou ani jednu knihu, i podíl čtenářů, kteří přečtou více než jednu knihu. Ti všichni se přesunuli do skupiny čtenářů jedné knihy.

Pokles v devadesátých letech byl důsledkem souběhu nástupu masové kultury, především komerční televize a nových technologií. V tomto období začala vysílat Nova, a tehdy také vrcholila její sledovanost a úspěšnost. Druhou příčinou je nástup nových technologií v devadesátých letech. Nejdříve se jednalo o osobní počítač a posléze také o internet.

I když hlavní technika zkoumání četby, tedy i toho, co lidé čtou, byla pouze ve výzkumech z let 1992 a 2000/1 a ne tedy v posledním výzkumu z roku 2005, výsledky získané prostřednictvím dalších otázek dokládají, že výrazný pokles četby již nepokračuje. Pozice knihy a četby v životním způsobu celku populace se víceméně stabilizoval.

O vlivu nástupu osobního počítače na četbu ukazuje nepřímý následující graf, pracující s indikátory „vlastnictví osobního počítače“ a „vlastnictví osobní knihovny s více než 200 svazky“.

² Viz Sak, K., Saková, K. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda Servis. 2004.

Mám-li knihovnu, neznamená to automaticky, že knihy čtu a mám-li osobní počítač, neznamená, to že ho využívám. Nicméně vlastnictví médií silně koreluje s jeho využíváním, protože je výpovědí o zájmu majitele a o jeho aktivitách.

Graf ukazuje na rozložení ve věkových skupinách a poskytuje informace o dynamice vývoje vlastnictví počítače a knihovny a o souvislostech mezi těmito médii.

Vývoj obou médií je silně závislý na věku. V jednom případě nepřímo – osobní počítač, v druhém případě přímo – knihovna. Porovnáme-li krajní věkové skupiny, můžeme hovořit o generačním fenoménu a o generační propasti. V nejmladší věkové skupině stouplou vlastnictví osobního počítače od roku 1994 z 19 % na 67%. Tedy více než dvě třetiny nejmladší věkové skupiny mládeže vlastní osobní počítač, který i když ve sledovaném období výrazně zlevnil, přeci jen je pro jedince či rodinu stále nákladnou investicí. Podíl vlastníků počítače se od roku 1992 zvyšoval tím vyšším tempem, o čím mladší skupiny šlo. Do šedesáti let je však vybavenost počítačem dosti vysoká.

Vývoj vlastnictví osobní knihovny je protikladný. V nejmladší věkové skupině bylo v roce 1994 majitelů knihovny 32%, následoval pokles a v roce 2002 bylo majitelů 21% a v roce 2005 25%. **V roce 1994 byla knihovna téměř dvakrát častěji majetkem nejmladší věkové skupiny**

mládeže než osobní počítač a v současnosti naopak mládež této věkové skupiny vlastní osobní počítač třikrát častěji než knihovnu.

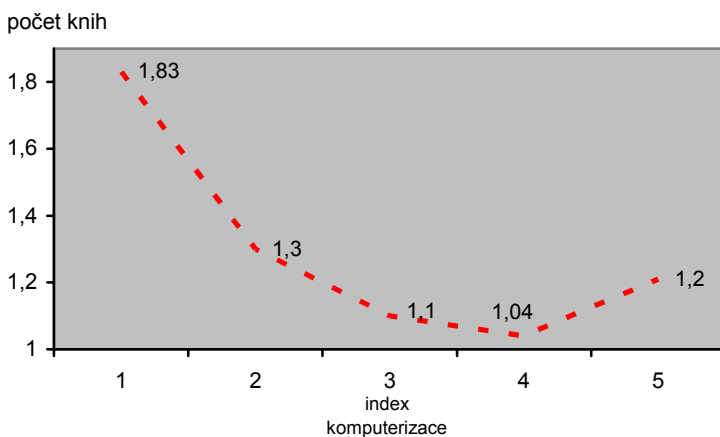
Ve většině věkových skupin je největší podíl vlastníků osobní knihovny v roce 1994 a následoval pokles. Lze tedy udělat dva zobecňující závěry:

- v české populaci klesá počet osobních knihoven a explozivně narostlo vlastnictví osobních počítačů;

- tyto procesy mají generační charakter.

Další, tentokrát již přímý důkaz vlivu nových technologií na pokles četby ukazuje následující graf. Graf komparuje ve věkové (do 30 let) a vzdělanostně (vysokoškolské vzdělání) homogenní skupině počet přečtených knih podle indexu komputerizace³.

Vliv komputerizace na četbu knih vysokoškolsky vzdělání ve věku do 30 let

S růstem indexu komputerizace od 1 do 4 klesá počet přečtených knih. Ve skupině 5 počet přečtených knih mírně stoupá.

Po komparacích využívajících počet přečtených knih využijeme pro analýzu čas věnovaný četbě. Nejdříve půjde o časový objem odhadnutý respondentem. Porovnááme počet hodin⁴ věnovaných četbě beletrie a

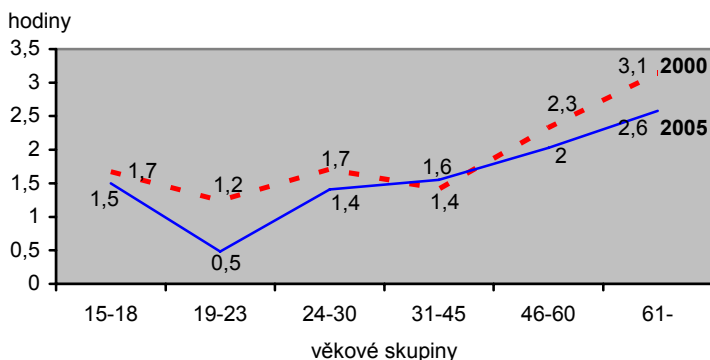
³ Index komputerizace je tvořen 4 znaky: počet hodin strávených používáním internetu, počet hodin věnovaných počítači, vlastnictví počítače, používání e-mailu. Z kontinua získaných hodnot jsme vytvořili 5 kategorií, přičemž 1 znamená nejnižší hodnotu a 5 nejvyšší hodnotu komputerizace. Tato 5. skupina nejvíce času tráví u počítače, vlastní ho, využívá internet a používá e-mail.

⁴ jedná se o průměrný počet hodin týdně deklarovaný respondentem.

četbě odborné literatury opět s novou technologií, s počtem hodin věnovaných internetu. Tuto komparaci provádíme opět také vývojově, to znamená jak se měnil počet hodin věnovaných četbě a internetu v letech 1997, 2000 a 2005 ve vzdělanostních skupinách. V roce 1997 byl internet hluboce dole a v roce 2005 hodiny s internetem několikanásobně převyšují četbu. Četba jak beletrie tak odborné literatury stále klesá.

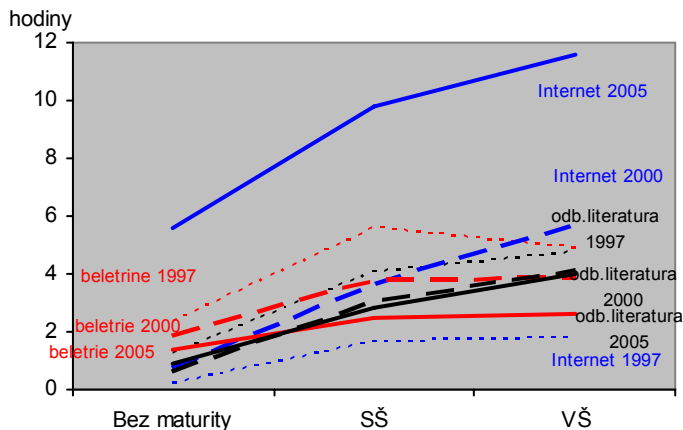
Poslední graf pracuje s „tvrdými“ časovými daty. Jedná se o údaje z časových snímků z výzkumů v letech 2000 a 2005. Graf ukazuje, že s výjimkou věkové skupiny 31- 45 let ve všech věkových skupinách respondenti věnovali více času četbě v roce 2000. Avšak pouze ve dvou věkových skupinách je propad četby výraznější. První skupina jsou nejintenzivnější čtenáři důchodového věku, druhá skupina je specifická, protože je nejvíce spojena s nástupem nových technologií. Navíc pokles četby v této věkové skupině se ukazuje ve všech analýzách podle různých znaků a indikátorů. Jedná se o věkovou skupinu 19 - 23 let, která je věkovým intervalem vysokoškolských studentů. Tato skupina čte nejméně a objem času, který věnuje četbě se nejvíce propadl. Tento poznatek je nejen pozoruhodný, ale také varující. Věková skupina obsahující vysokoškolské studenty čte v průměru knihy půl hodiny týdně. Pětkrát méně než věková skupina důchodců.

Průměrný počet hodin věnovaných týdně četbě knih

Průměrné množství hodin věnovaných týdně mediálním aktivitám ve vzdělanostních skupinách.

Roky 1997, 2000, 2005, věková skupina 15 - 30 let

V této skupině se načítají dva nejvýraznější faktory spojené s novými technologiemi – nízký věk a vysoké vzdělání. Zde je třeba také hledat adaptaci knihy a četby na podmínky informační společnosti. V posledním reprezentativním výzkumu z prosince 2005 se již ukazuje elektronicky modifikovaná podoba četby – elektronická kniha. Relativně se jedná o nízké četnosti uživatelů, absolutně však již jde o nezanedbatelný počet čtenářů.

Příčiny poklesu četby v této skupině jsou i jevy jednoznačně negativní. Mezi studenty se masově rozšířilo „psaní“ seminárních a dalších prací nikoliv na základě prostudované literatury, ale zkopírováním textů z internetu, někdy dokonce celých prací, někdy jejich poskládáním. Opisování a vytváření odborných textů metodou „nůžky a sešivačka“ existovalo vždy. Nový je však rozsah, možnosti dané novými technologiemi a posun ve vědomí studentů, kdy je již zpracování práce tímto způsobem řadou studentů vnímáno jako něco pozitivního. „Ušetří to čas, a tím to je lepší než zdržování se vlastní tvorbou.“

Příčin ústupu od tištěných médií je několik. Kultura se postupně stává vizuální kulturou, sdělení se předává obrazem. Text se digitalizuje a stěhuje se na monitor počítače, především prostřednictvím internetu. Životní styl prochází změnou i prostřednictvím změny životního pole, obojí se digitalizuje a do digitalizovaného životního pole a životního stylu se četba knih obtížně zařazuje. Kniha s požadavky na čtenáře, žádající jeho vnitřní aktivi-

tu a kreativitu v imaginárním tvoření, představujícím průnik subjektivity autora a čtenáře, je často pro jedince navyklého na ikony, obrázky a jednoduché informace příliš náročná.

V nastupujícím digitálním věku kniha pouze pasivně nečeká zda ji člověk bude dále využívat a v jaké míře. Jako se proměnila z ručně psané a kreslené podoby do podoby tištěné, reaguje nyní převodem do digitální podoby a proměnou instituce knihovny, která se stává v kyberprostoru virtuální oázou kulturnosti a vzdělanosti. Právě nyní jsme v historickém bodě dalšího přerodu knihy a čtenáře.

Na přelomu roku 2005 tištěnou knihu četlo pravidelně⁵ 19% české populace, 27% často a 20% občas. Tedy četba tištěných knih je součástí života dvou třetin české populace. V tomtéž časovém období však již 1% četlo pravidelně elektronickou knihu, 3% často a 5% občas.

⁵ V baterii volnočasových aktivit respondent vyjadřuje pomocí pětistupňové škály frekvenci, s jakou danou aktivitu provozuje. 1-pravidelně (denně), 2-často (týdne), 3-občas (měsíčně), 4-výjimečně, 5-nikdy. Data jsou z výzkumu realizovaného v rámci grantu MPSV ČR „Vliv computerizace na edukační procesy a osobnost člověka v informační společnosti“.

ŠPATNÁ ZPRÁVA O ÚSPĚŠNÉM ROZVOJI ČESKÝCH VEŘEJNÝCH KNIHOVEN

Vít Richter, Národní knihovna ČR

Informační a komunikační technologie prorůstají celou společností, ovlivňují život každého z nás a nelze se vyhnout jejich vlivu ani na činnost knihoven. V posledních letech jsou stále častěji formulovány prognózy, které naznačují, že dynamický růst objemu digitálních dokumentů, digitalizace fondů klasických knihoven, rozvoj nových internetových služeb a postupný odklon lidské komunikace od tištěných médií může přispět k podstatnému omezení či dokonce k zániku knihoven. Vedle těchto pesimistických teorií se ale často objevují nové vize, které naopak popisují rozmach knihoven v informační či znalostní společnosti.

Otázkou své budoucnosti se intenzivně zabývají knihovny na celém světě. Toto úsilí dokládá i řada strategických dokumentů, které byly v posledním období přijaty v řadě zemí. Každá strategie vychází z rozdílné situace knihoven a knihovnictví ve své zemi¹, ale můžeme vymezit i řadu společných rysů:

- Úsilí o rozšíření funkcí klasické knihovny o úlohu informačního, kulturního a komunitního centra obce s důrazem na těsnější spojení činnosti knihovny s životem obce.
- Zvýraznění úlohy knihoven v procesu celoživotního vzdělávání a aktivní podpora čtenářství.
- Vytváření a zpřístupňování digitálního obsahu prostřednictvím knihoven.
- Poskytování nových služeb na bázi hybridní knihovny propojující tradiční služby knihoven a elektronické informační zdroje.
- Budování knihovny jako příjemného místa pro studium i prožití volného času.

¹ Například: *Strategie pro evropské knihovny*. Zdeněk Matušík; Zdeněk Matušík. 1. vyd. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, 2006. 124 s. Aktuality SKIP; sv. 22. ISBN 80-85851-16-4.

Calimera : Doporučení projektu Calimera. Z anglického originálu přeložili A. Jeřábek, V. Mach, P. Šťastná, E. Marvanová, M. Ressler. 2. vyd. Praha : Národní knihovna ČR, 2005. 474 s. Název originálu: Calimera guidelines. Dostupný z WWW: <http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=07_CalimeraUvod.htm>. ISBN 80-7050-473-0..

- Posílení vzájemné spolupráce knihoven a dalších paměťových institucí v národním a mezinárodním rámci.
- Vysoká kvalifikace a profesionalita pracovníků knihoven.

V posledním období hodnotíme pečlivě statistická data o činnosti veřejných knihoven², měříme kvalitu a výkon knihovnických služeb, pravidelně vyhodnocujeme efektivnost různých dotačních programů. Vedle toho proběhlo několik průzkumů zaměřených na využívání informačních technologií v knihovnách i na vzdělanostní a kvalifikační strukturu pracovníků knihoven. Zjištěné údaje naznačují, že veřejné knihovny v ČR procházejí celou řadou změn. Zhruba od roku 1993 můžeme zaznamenat pozvolný, ale trvalý růst hlavních ukazatelů činnosti knihoven – stoupají počty výpůjček a návštěvníků, stabilizovala se struktura pravidelných návštěvníků knihoven (registrovaných uživatelů), roste objem knihovnických fondů i výdajů na jejich nákup, knihovny se vybavují informačními technologiemi, automatizují své činnosti a nabízejí svým uživatelům nové služby. Vše zatím nasvědčuje tomu, že knihovny nadále zůstávají žádanými a navštěvovanými institucemi. V následujícím příspěvku se budu snažit zhodnotit zjištěné údaje z jiného úhlu a pokusím se odhalit některé slabiny, které se mohou skrývat za celkově optimistickými čísly. Chtěl bych posoudit, zda pozitivní změny, ke kterým v knihovnách dochází, jsou dostatečně rychlé a hluboké, do jaké míry se týkají celého spektra knihoven a kde naopak dochází ke stagnaci. Zaměřím se především na ty oblasti aktivit knihoven, které je možno považovat za základní a také na ty, které v sobě nesou posilování nových pozitivních trendů a změn:

- Doplnování knihovnických fondů
- Meziknihovní výpůjční služby
- Přístup ke knihovním fondům - OPAC, souborné katalogy
- Připojení knihoven k internetu, veřejný internet v knihovnách
- Zpřístupnění elektronických informačních zdrojů ve veřejných knihovnách, digitalizace
- Veřejné knihovny na webu
- Vzdělávací, výchovné a komunitní aktivity knihoven, podpora čtenářství
- Uživatelé knihoven, provozní doba

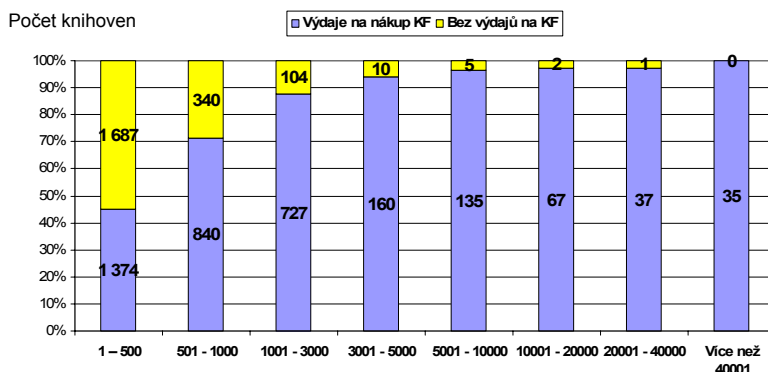
² Následující příspěvek je věnován problematice veřejných knihoven, které provozují či zřizují kraje, města a obce.

Hlavním zdrojem údajů pro analýzu byla statistická data o veřejných knihovných shromažďovaná Národním informačním střediskem pro kulturu a také údaje z průzkumů a šetření prováděných Národní knihovnou ČR.

Doplňování knihovních fondů

I v budoucnu bude platit, že knihovna, která má být hodnocena jako dobrá knihovna, musí mít dostatečně velký a kvalitní knihovní fond. Celkový objem knihovních fondů veřejných knihoven trvale roste a v roce 2005 dosáhl 61,4 mil. knihovních jednotek. Samotný objem knihovního fondu ovšem nepředstavuje záruku jeho kvality. Při bližším zkoumání objemu přírůstků a finančních prostředků, které jsou věnovány na jejich nákup, zjišťujeme celou řadu negativních jevů, které naznačují, že za celkovými pozitivními hodnotami se skrývá řada negativních tendencí. Velmi znepokojujícím údajem například je skutečnost, že 1767 knihoven, tj. 32% z celkového počtu veřejných knihoven, v roce 2005 nevykázalo žádné přírůstky knihovního fondu. A pokud se podíváme do výdajové položky knihoven, zjistíme, že ve stejném období 2149 knihoven, tj. 39% knihoven, nevykázalo žádné výdaje na nákup knihovního fondu.

Výdaje na nákup knihovního fondu - 2005

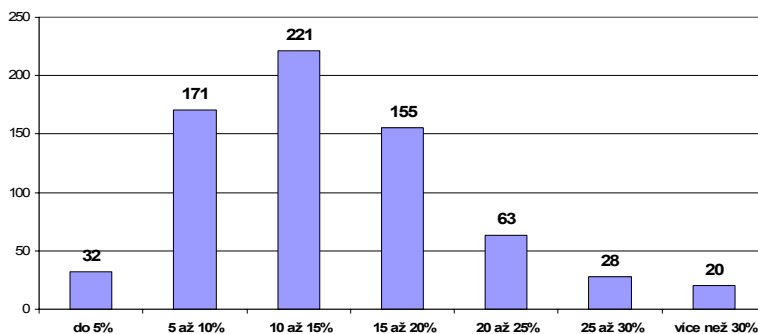
Pokud se blíže zaměříme na strukturu knihoven, které na nákup knihovních fondů nevěnují žádné prostředky, zjišťujeme, že se tento problém týká především nejmenších knihoven v obcích do 500 obyvatel (54%), do 1000 obyvatel (29%) a do 3000 obyvatel (12%). V ostatních případech se jedná spíše o výjimky nebo to lze přičíst na vrub chybně vyplněné statistice. V každém případě platí, že velké množství knihoven v malých obcích je odkázáno výhradně na výměnné soubory, které získávají v rámci plnění regionálních funkcí. Každá knihovna v roce 2005 dostala ročně v průměru 4

výměnné soubory, které v úhrnu měly 173 svazků. V roce 2003 bylo na nákup knihovních fondů krajskými knihovnami vydáno 2,7 mil. Kč, ale tato suma poklesla v roce 2005 na hodnotu 2,5 mil. Kč a má sestupnou tendenci. Je tedy otázka, zda toto množství může uživatele v malých obcích plně uspokojit. Provozovatelé knihoven v malých obcích by proto měli být více motivováni k tomu, aby financovali nákup knihovních fondů. Krajské knihovny by měly věnovat zvýšenou pozornost vytváření a cirkulaci výměnných fondů.

Důležitým údajem, který zřetelně ukazuje, jakou pozornost věnuje knihovna doplňování knihovních fondů, je procento výdajů na nákup knihovního fondu z celkového objemu provozních výdajů. Průměrná hodnota tohoto ukazatele v roce 2005 se pohybovala u všech velikostních kategorií v rozpětí od 10 do 14%³. Je samozřejmě hodně knihoven, které této průměrné hodnoty nedosahují, ale je ještě více těch, které se pohybují výrazně nad průměrem, např. 111 knihoven věnuje na nákup nových přírůstků 20% a více z celkového objemu provozních výdajů. Pro srovnání uveďme příklad z Velké Británie, kde veřejné knihovny vydávají na nákup knihovních fondů průměrně 9%. Tato hodnota byla hodnocena jako velmi nízká a označena jako jedna z hlavních příčin toho, že britské knihovny nejsou schopny zajistit svým uživatelům dostatek nových přírůstků aktuální literatury a to vede k prudkému poklesu zájmu o služby knihoven v posledních letech.

Počet knihoven

Procento výdajů na doplňování knihovních fondů - 2005

Knihovny se i v budoucnu musejí soustředit na to, aby svým uživatelům poskytly bohatou a kvalitní nabídku tištěné produkce dokumentů. Tištěné dokumenty a jejich zpřístupnění zůstanou vždy základem činnosti každé

³ Předmětem tohoto hodnocení bylo 686 knihoven, které poskytly komplexní údaje.

knihovny. Knihovny i jejich provozovatelé by proto měli ve své rozpočtové politice preferovat zvyšování podílu na nákup knihovních fondů a dalších informačních zdrojů na úkor provozních a mzdových výdajů.

Mez knihovní výpůjční služby

Mez knihovní výpůjční služby (MVS) jsou chápány jako jeden ze základních nástrojů, kterým může každá knihovna překonat lokální omezenost svého knihovního fondu a podstatně si rozšířit objem i kvalitu vlastních služeb. Zdá se, že v českém prostředí jsou MVS vnímány mnohými knihovny, managementem i jejich pracovníky spíše jako nutné zlo, které přináší spíše nepříjemnosti. Jen takto lze zřejmě vysvětlit celkově chabý zájem o tuto službu ze strany knihoven či jejich uživatelů. MVS jsou v knihovním zákonu zařazeny do kategorie základních služeb, které je povinná poskytovat každá knihovna. Jak ale vyložit fakt, že v roce 2005 pouze 935 knihoven (tj. 17%) odeslalo nějaký požadavek o výpůjčku do jiné knihovny? Z uvedených hodnot vyplývá těžko uvěřitelná skutečnost, že ve 4589 (tj. 83%) knihovnách neprojevil žádný uživatel konkrétní požadavek na knihu či kopii z jiné knihovny. Často se tento nízký zájem o MVS vysvětluje tím, že zejména malé knihovny uspokojují požadavky směřující mimo vlastní knihovní fond pomocí výměnných fondů, což se potom neprojeví ve vlastní statistice MVS. Něco na tomto argumentu může být, ale pokud platí, že malá knihovna obdrží zásilku výměnného fondu jedenkrát za čtvrtletí, nelze v žádném případě hovořit o nějaké pohotové a kvalitní službě uživatelům. Touto formou lze zřejmě dobře uspokojit požadavek, který uživatel formuluje jako – sežeňte mi „něco na čtení“, ale asi sotva lze tímto způsobem zajistit konkrétní požadavek na určitý titul, který uživatel potřebuje například ke svému studiu či odborné práci.

Základní páteř systému MVS v ČR je vymezena knihovním zákonem: centrem systému je Národní knihovna ČR, krajskými centry jsou příslušné krajské knihovny a pro specializované oblasti plní funkci center MVS specializované knihovny. Z logiky věci by se dalo předpokládat, že největší knihovny s nejbohatšími knihovními fondy budou mít také rozhodující podíl na uspokojování požadavků menších knihoven. Porovnáme-li údaje o výkonu MVS krajských knihoven a městských knihoven poskytujících regionální funkce (dříve zpravidla okresní knihovny), dojdeme k řadě rozporuplných údajů. Existují podstatné rozdíly mezi výkony srovnatelných krajských i městských knihoven. V některých krajích je skutečně největším poskytovatelem MVS krajská knihovna, ale v jiných krajích tomu tak ani zdaleka není. Řada městských knihoven vykazuje podstatně vyšší výkony v oblasti MVS, než některé krajské knihovny s podstatně většími knihovními fondy i pracovními kapacitami. Stejně tak existují podstatné rozdíly

v oblasti poskytovanými MVS mezi městskými knihovnami obdobné velikosti. Na jedné straně existují knihovny, kde se výkony MVS pohybují v řádu tisíců a vedle toho srovnatelné knihovny, kde roční výkon dosahuje sotva desítek transakcí za celý rok. Příčiny tohoto stavu jsou poměrně snadno identifikovatelné: pokud knihovna zajistí, aby aktuální informace o jejích knihovních fondech byla dostupná v nejdůležitějších souborných katalogích (Souborný katalog ČR, SKAT - Souborný katalog Lanius) nebo v Jednotné informační bráně, potom podstatně stoupne zájem o využití jejích fondů. Pokud knihovna k tomu ještě přidá pohotovou reakci na žádanky MVS, okamžitou informaci o stavu výpůjčky včetně příznivých finančních podmínek pro půjčování, může si být jista, že se ocitne na čelném místě při hodnocení výkonu MVS. Na druhé straně platí opačná část rovnice: pokud knihovna není zapojena v důležitých souborných katalogích, neposílá do nich aktualizované informace, pomalu a líně reaguje na žádanky MVS a zatíží požadavky byrokratickými překážkami a vysokými cenami, může si být jista, že pro ostatní knihovny se stane z hlediska MVS zcela nedůležitou a nezajímavou knihovnou. Výsledkem tohoto stavu je, že knihovní fondy knihoven nejsou využívány rovnoměrně a efektivně, některé knihovny jsou požadavky MVS přetěžovány, zatímco jiné v klidu zneužívají plody své neschopnosti. V některých knihovnách se uživatel může zřejmě dozvědět, že knihovna MVS neposkytuje a pokud je poskytuje, není schopna informovat o tom, kdy, za jakých podmínek a zda vůbec se uživatel dočká vyřízení svého požadavku. Pokud by ovšem měl uživatel na MVS více požadavků, než se knihovníkovi líbí, může mu být počet limitován. Je otázkou, zda za této situace mohou knihovny v delším horizontu konkurovat například internetovým obchodům s knihami. Zde může zákazník získat přesné informace o nabídce, může si prohlédnout obálku knihy, v některých případech si přečíst recenzi či názory čtenářů, dozví se také, kolik kniha a poštovné stojí a může si vybrat, zda chce objednané knihy obdržet například do dvou dnů nebo do jednoho týdne. To je dobrá inspirace i pro naše MVS.

K tomu, abychom přesně identifikovali příčiny tohoto neblahého stavu, nemáme dostatek analytických údajů, ale uvedu alespoň některé, které lze odvodit z existujících dat:

- MVS ve velké části knihoven nemají charakter běžně nabízené a propagované služby uživatelům. V řadě případů je tato služba „utajována“ nebo předem limitována,
- v ČR nefunguje jasně vymezený systém meziknihovních služeb, který by garantoval každé knihovně a zejména každému skutečnému či potenciálnímu uživateli pohotovou dodávku dokumentů se zřetelně deklarovanými kvalitativními i cenovými parametry,

- v ČR nefunguje pohotový a komplexní systém pro zjišťování dostupnosti dokumentů. Existující souborné katalogy, portály a další nástroje neumožňují získat jednoduchým způsobem úplnou informaci o tom, kde lze konkrétní dokument získat a za jakých podmínek,
- podstatná část knihoven, jejich managementu i konkrétních pracovníků nechápe MVS jako základní službu, kterou musí knihovna garantovat svým uživatelům,
- podstatné části pracovníků knihoven chybí znalosti a dovednosti k poskytování MVS.

Přístup ke knihovním fondům - OPAC, souborné katalogy

V uplynulých desetiletích věnovaly knihovny mimořádnou pozornost automatizaci knihovnických procesů. V roce 2005 používalo 2058 knihoven některý z automatizovaných knihovních systémů (dále jen AKS).

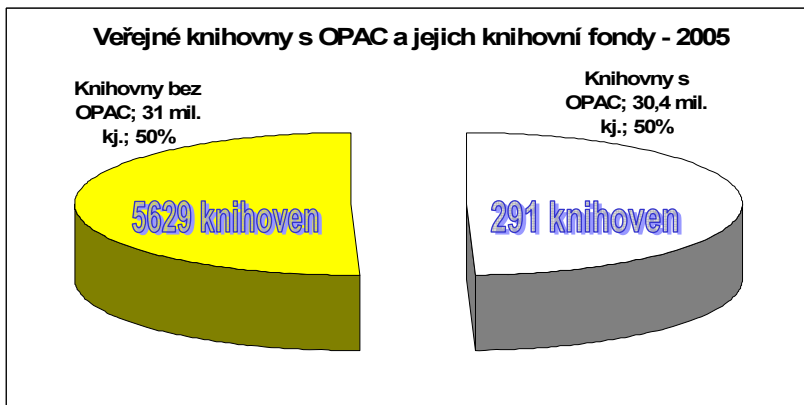
	DAWINCI	LANIus, Clavius	RapidLib	Kpwin,Kps ys	Aleph 500	T Series	CDS/ISIS	Ostatní	CELKEM
Rok 1997		253	44	25	8	102	98	61	591
Rok 2000		723	36	250	8	117	?	?	1134
Rok 2005	18	1503	79	362	19	77	?	?	2058*

*Uvedená čísla se týkají všech typů knihoven.

Dva tisíce automatizovaných knihoven je číslo úctyhodné, ale současně vypovídá o tom, že zbývajících 4200 knihoven zatím s automatizací nepočítá. V souvislosti s automatizací se knihovny musely vyrovnat s vlastními technickými, organizačními i personálními problémy, ale automatizace byla podnětem také pro rozsáhlé aktivity v oblasti standardizace a přijetí mezinárodních standardů v oblasti katalogizace, výměny dat, digitalizace apod. (UNIMARC, respektive MARC21, AACR2, Z39.50). Standardizace je základním východiskem pro vzájemné propojení jednotlivých systémů, pro jejich stále těsnější integraci, pro sdílení dat a služeb. Uplatnění automatizace v knihovnách usiluje v prvním plánu o zefektivnění vlastního provozu, ale hlavním cílem tohoto úsilí je především zlepšení přístupu uživatelů ke knihovním fondům a nabídka nových služeb.

Zkusme se zamyslet nad tím, co vlastně automatizace v knihovnách přináší jejím uživatelům. Základním přínosem pro uživatele zřejmě není jen skutečnost, že klasické listkové katalogy byly nahrazeny obrazovkou

OPAC. Platí to zejména pro ty veřejné knihovny, které preferují co možná nejstručnější pojetí katalogizačního záznamu s poukazem na to, že uživatel podrobnější katalogizační záznam nepotřebuje. V tomto případě není pro uživatele vyhledávání nijak zvlášť obohacující a pohodlnější, protože všeobecně platí, že pokud do katalogu nebyly vloženy další zajímavé informace, nemohou být ani vyhledány. Ani zpřístupnění uživatelských kont není něco, nad čím by uživatel mohl jásat, protože stejnou službu mu poskytne dotaz směřující na pracovníka knihovny.

Podstatně jiný rozměr a význam získává OPAC zpřístupněný na internetu, jehož pomocí může uživatel získat informaci o obsahu fondů a v některých případech také přístup ke svému kontu a návazným službám. Zde ale není situace nijak radostná. V síti veřejných knihoven z celkového počtu cca 5900 knihoven nabízelo online katalog na webu pouze 291 knihoven (stav k 31.12.2005). Určitou útěchu můžeme čerpat z toho, že v této skupině jsou zahrnuty největší knihovny s bohatými knihovními fondy, které zahrnují cca 50% knihovních jednotek (30,4 mil.), jež mají k dispozici veřejné knihovny. Pokud však porovnáme údaje ze souborných katalogů (viz níže), pouze menší část je zahrnuta v databázích OPAC a data se zpravidla týkají nejnovějších částí knihovního fondu.

Ani z hlediska dlouhodobé budoucnosti nelze zřejmě očekávat, že by každá knihovna měla svůj katalog přístupný na webu, protože to vždy přináší zvýšené náklady, požadavky na technické a personální kapacity, které v malých knihovnách budou vždy nedostatkovou komoditou. Jednou z cest jak překonat tuto limitující bariéru je využít nástroj, který knihovny znají již nějaké to století – souborný katalog, který integruje informace o obsahu knihovních fondů více knihoven. V ČR je provozován relativně velký počet

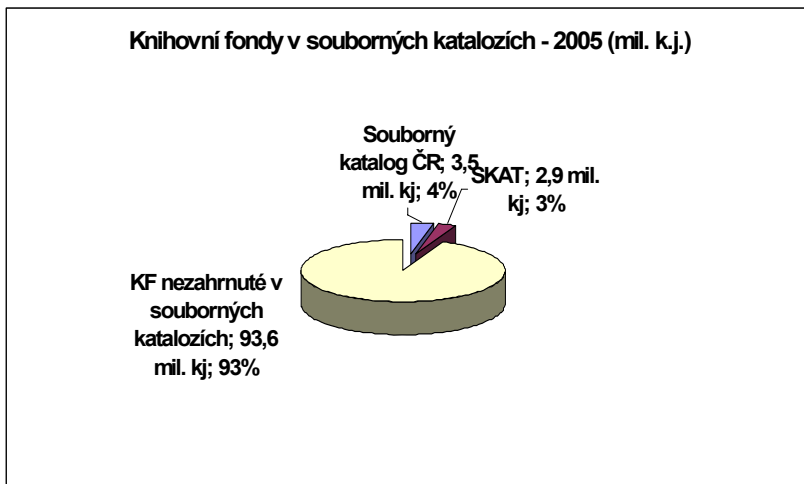
(19) souborných katalogů, ale většinou se jedná o dílčí institucionální katalogy, jejichž význam nepřekračuje rámec jedné instituce či školy. Širší záběr mají vedle Souborného katalogu ČR vytvářeného Národní knihovnou pouze SKAT (souborný katalog naučné literatury knihoven se systémem Lanius), LINCA (souborný katalog knihoven AV ČR), souborné katalogy z oblasti zdravotnictví a zemědělství, dva okresní souborné katalogy (Vsetín, Bruntál). Soubornost těchto katalogů je však také relativní. Kromě toho v ČR fungují virtuální souborné katalogy, jejichž účel i možnosti využití jsou do značné míry jiné, než pokud jde o katalogy „fyzické“. Viz podrobněji <http://www.ikaros.cz/node/1847>. Naznačím alespoň několika údaji současný stav největších souborných katalogů.

Do Souborného katalogu ČR (SK ČR) dodává záznamy monografií 75 knihoven. SK ČR obsahuje cca 2,4 mil. záznamů, což je cca 3,5 mil. „exemplářů“. Jen z těchto údajů je zřejmé, že v SK ČR nelze najít údaje o knihovních fondech řady významných knihoven. V SK ČR chybí dokonce i knihovny, které mají předávání záznamů stanoveno knihovním zákonem. Z oblasti vysokoškolských knihoven spolupracuje 23 knihoven. Co se týče údajů ve vztahu k síti veřejných knihoven, z této oblasti můžeme v SK ČR nalézt informace z již zmíněných 10 krajských knihoven a ze 4 městských (okresních) knihoven. Ze statistik SK ČR vyplývá, že záznamy jsou až na ojedinělé výjimky dodávány nepravidelně a s velkým zpožděním, což přirozeně brání tomu, aby katalog poskytoval aktuální informace. Části knihovních fondů jednotlivých knihoven zahrnuté do SK ČR jsou často velmi malé a chybí ucelená informace o tom, co v SK ČR je či není. Většina knihoven, které spolupracují s SK ČR, zatím nepředala všechny záznamy, které mají ve svých databázích. Neúplnost a malá aktuálnost SK ČR není jen překážkou rozvoje MVS, ale znemožňuje i prosazení sdílené katalogizace do všech typů knihoven. V ČR na rozdíl od zahraničí velké množství knihoven provozuje vlastní katalogizaci místo přejímání záznamů, což na sebe váže značné pracovní kapacity, které by knihovny mohly využít pro rozvoj nových služeb uživatelům.

Do souborného katalogu SKAT, který sdružuje knihovny používající automatizovaný systém Lanius přispívá 183 knihoven. SKAT k závěru roku 2005 obsahoval 262 019 záznamů na fondy naučné literatury, což bylo 2,9 mil. exemplářů. Limitem souborného katalogu SKAT je, že je zaměřen na naučnou literaturu a neobsahuje záznamy na beletrii.

Východiskem z nedostatečnosti souborných katalogů by mohly být virtuální souborné katalogy či jiné metavyhledávače, ale i zde narazíme na řadu limitů. Mohutným a také nejčastěji využívaným nástrojem je Jednotná informační brána (JIB), která umožňuje paralelní prohledávání řady domácích i zahraničních katalogů a rozsáhlýchází elektronických informačních

zdrojů. Pokud jde o katalogy, je do JIB zahrnuto 31 českých knihoven, ale z toho 15 současně přispívá do SK ČR. Počet katalogů a dalších informačních zdrojů integrovaných do JIB je tak limitován a její efekt spočívá především v tom, že umožňuje integrované vyhledávání ve velkých a bohatých zdrojích z různých oblastí.

Do největších souborných katalogů (SK ČR a SKAT) tedy dodává záznamy knih 258 knihoven z celkových 6200 knihoven, které jsou evidovány v evidenci knihoven Ministerstva kultury. Knihovny jako celek mají ve svých fondech cca 100 mil. dokumentů, ale v souborných katalogích je zachyceno pouze 6,4 knihovních jednotek, tj. 7% z celkového objemu knihovních fondů. Z uvedeného vyplývá, že v souborných katalogích je zachyceno jen malé torzo z toho, co knihovny mají ve svých fondech a na uvedených údajích zřejmě příliš mnoho nezmění ani to, kdybychom do počtů zahrnuli údaje o knihovních fondech, které jsou dostupné prostřednictvím virtuálních katalogů. Paradoxem pro veřejné knihovny také je, že nejhůře je na tom z hlediska vyhledávání beletrie, která je a určitě zůstane jednou z priorit služeb veřejnosti.

Pokud se na situaci podíváme z hlediska běžného uživatele, musí se mu dostupnost informací o knihovních fondech v knihovnách ČR jevit jako dost chaotická. Pokud hledá něco konkrétního, může se pokusit hledat přes několik reálných či virtuálních souborných katalogů, může se také pokusit (pokud je vůbec nalezne) prohledávat některý z několika set katalogů dostup-

ných na webu, ale přesto se dostane jenom k torzovité a nepřesné informaci o tom, co mu knihovny mohou nabídnout.

Řešení této situace není jednoduchou záležitostí. Odpověď na základní otázku by měla přinést v současné době připravovaná „Koncepce rozvoje Souborného katalogu ČR do roku 2010“. Hlavní vize v této oblasti by měla směřovat k co největšímu zjednodušení a integraci. Nemá smysl nabízet uživateli desítky či stovky více či méně sofistikovaných systémů, ale je nutné mu poskytnout jeden silný a kvalitní nástroj, který by byl schopen odpovědět na hlavní otázky týkající se dostupnosti konkrétního dokumentu. Na tento základní servis by měly navazovat dílčí systémy se specializovanými službami, ať už tím myslíme například objednávku dokumentu, jeho rezervaci, prodloužení výpůjční lhůty nebo dodání tištěné či digitální kopie.

Připojení knihoven k internetu, veřejný internet v knihovnách

Připojení veřejných knihoven k internetu je jeden z dlouhodobých cílů, o který knihovny usilují od poloviny 90. let. Na jeho podporu vznikla v minulosti v rámci Ministerstva kultury a Ministerstva pro místní rozvoj řada dotačních programů, např. „Rozvoj informační sítě knihoven“, „Veřejné informační služby knihoven“ a „Program obnovy venkova“.

V současné době má největší význam vládní program garantovaný Ministerstvem informatiky „Projekt internetizace knihoven“ (PIK), který nabízí každé knihovně bezplatné připojení k internetu po dobu 3 let. V současné době je do projektu zapojeno 3057 knihoven a od 1. 6. 2006 jsou knihovny připojovány technologií ADSL s rychlostí 2Mbit/s. Tam, kde není dosažitelná technologie ADSL, jsou knihovny připojovány běžnou linkou ADSL s rychlostí 64 kbit/s nebo pomocí satelitu. Mimořádně silným impulsem pro podporu připojování knihoven k internetu se stala možnost získání podpory z prostředků Evropské unie, konkrétně ze Společného regionálního operačního programu (SROP). Celkem 8 krajů⁴ připravilo společné projekty, které umožnily získání dotace na nákup počítačů a dalších koncových zařízení. Pardubický kraj a kraj Vysočina otevřely na podporu připojování knihoven k internetu vlastní dotační programy. Ministerstvo informatiky ve spolupráci s Ministerstvem kultury připravilo pro vládu návrh na pokračování PIK do konce roku 2010, ale tento návrh zatím ještě nebyl vládou projednán a odsouhlasen.

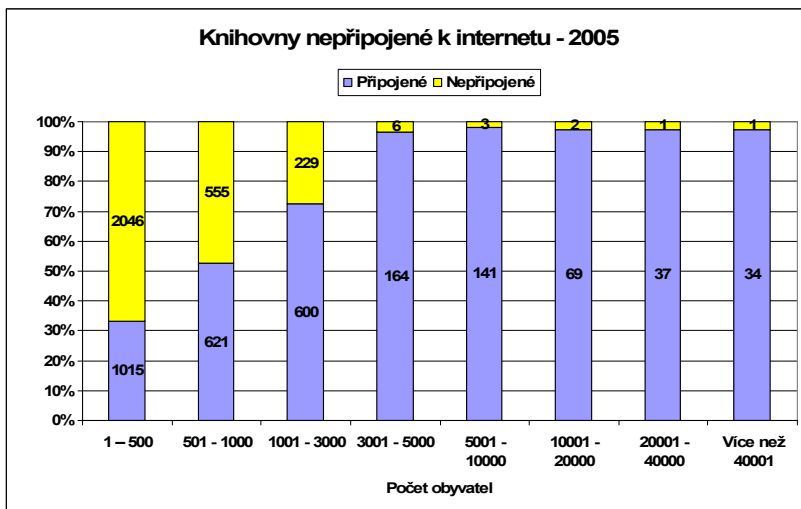
⁴ Projekty do SROP připravily a realizovaly kraje Liberecký, Zlínský, Karlovarský, Plzeňský, Královéhradecký, Olomoucký, Jihočeský a Praha.

% knihoven připojených k internetu				% obyvatel, kde knihovna nabízí veřejný internet			
Kraj	2003	2004	2005	Kraj	2003	2004	2005
Praha	37	44	53	Praha	100	100	100
Středočeský kraj	19	24	33	Středočeský kraj	60	72	74
Jihočeský kraj	26	39	46	Jihočeský kraj	81	84	85
Plzeňský kraj	18	24	28	Plzeňský kraj	64	77	78
Karlovarský kraj	47	63	75	Karlovarský kraj	77	92	94
Ústecký kraj	33	41	58	Ústecký kraj	82	84	90
Liberecký kraj	23	35	70	Liberecký kraj	75	85	90
Královehradecký kraj	32	40	49	Královehradecký kraj	74	79	83
Pardubický kraj	23	32	46	Pardubický kraj	72	76	81
Kraj Vysočina	24	26	36	Kraj Vysočina	64	70	75
Jihomoravský kraj	33	40	53	Jihomoravský kraj	73	80	84
Olomoucký kraj	35	35	59	Olomoucký kraj	76	85	88
Zlínský kraj	42	51	63	Zlínský kraj	76	87	89
Moravskoslezský kraj	40	59	80	Moravskoslezský kraj	84	94	98
Celkem ČR	28	35	48	Průměr ČR	76	84	87

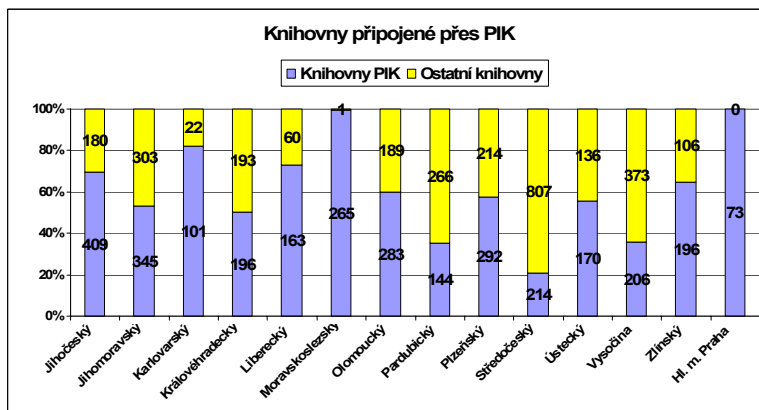
Ke dni 31. 12. 2005 bylo k internetu připojeno 2 732 veřejných knihoven, tj. 47% knihoven z celkového množství. Lze očekávat, že počet knihoven připojených k internetu v roce 2006 bude ještě dále stoupat, ale již dnes je zřejmé, že se nepodaří připojit všechny knihovny, i když novela knihovního zákona prodloužila termín povinného připojení knihoven k internetu k datu 31. 12. 2007. Pokud se podrobněji podíváme na analýzu nepřipojených knihoven, je zřejmé, že nejvíce jich zůstává v kategorii obcí s menším počtem, než je 1000 obyvatel.⁵ Hlavním limitujícím faktorem je velikost obce, respektive rozsah provozní doby knihovny pro veřejnost, kvalifikace knihovníka a v některých případech i nezáměr starosty nebo obecního úřadu. Je zřejmé, že v řadě malých obcí je provozování veřejného internetu objektivně složité a problematické. Na druhé straně řada knihoven v malých

⁵ Předpokládáme, že v místech větších než 3000 obyvatel jsou zřejmě připojeny všechny knihovny a jedná se o chybně vyplněný statistický výkaz.

obcích prokazuje, že i v těchto obtížných podmínkách je možno tuto službu zajistit.

Mohou být ale ještě jiné důvody k tomu, proč knihovny nejsou připojeny k internetu. To naznačují především značné rozdíly, které existují mezi jednotlivými kraji. Pokud se podrobněji podíváme na graf, který ukazuje, kolik knihoven v jednotlivých krajích využilo možnost připojit knihovnu k internetu pomocí PIK, zjistíme, že například v Jihočeském, Karlovarském a Moravskoslezském kraji se procento knihoven zapojených do PIK pohybuje v rozpětí 70 – 100%, ale v Pardubickém kraji a na Vysočině se podíl zapojených knihoven pohybuje kolem 35% a ve Středočeském kraji dokonce klesá na 21%. Některé rozdíly lze přičíst na vrub odlišné velikostní struktury knihoven, ale asi sotva lze tvrdit, že v jednotlivých krajích žijí rozdílní lidé či působí starostové se zásadní averzí k internetu. Skutečnost je spíše taková, že v některých krajích je podstatně menší informovanost o projektu PIK a to jak mezi knihovnami, tak i mezi zastupiteli obcí, což lze zřejmě přičíst na vrub kvality výkonu regionálních funkcí.

U veřejného internetu se dotkneme ještě jednoho citlivého bodu, kterým je jeho zpoplatnění ve službách uživatelům. Podle knihovního zákona 257/2001 Sb. byl přístup k internetu zařazen mezi bezplatné služby. Faktem ovšem je, že nesrozumitelná formulace zákona umožnila různé výklady příslušného ustanovení, a to vedlo k tomu, že někteří provozovatelé knihoven či jejich vedení přistoupili ke zpoplatnění této služby. Novela knihovního zákona a návazný výklad Ministerstva kultury celkem jednoznačně potvrzují, že přístup k internetu má být v knihovnách bezplatný. Pro některé knihovny bude ovšem přechod na bezplatný internet znamenat výpadek určitého procenta příjmů a může mít vliv na jejich rozpočet.

Podívejme se ale na problém z trochu jiného hlediska. Veřejné knihovny na celém světě poskytují v zásadě bezplatné služby, tento trend je potvrzen mezinárodními doporučeními a je prosazován v knihovnách na celém světě. Z tohoto hlediska jsou knihovny vnímány jako instituce, které garantují rovný přístup k informacím a ke vzdělávání všem bez rozdílu. V oblasti zpřístupnění informačních a komunikačních technologií se jedná především o překonání „digitální propasti“ mezi těmi, kteří mohou informační technologie využívat ve svůj prospěch a mezi těmi, kterým k tomu brání ekonomické, sociální, kulturní, věkové a jiné rozdíly. V nejbližších letech se obdobně jako v rozvinutých zemích i v ČR podstatně více rozšíří přístup k internetu z domácností. Z tohoto hlediska lze očekávat, že zájem širší veřejnosti o přístup k veřejnému internetu v knihovnách bude spíše klesat a není z tohoto hlediska rozumné založit činnost knihovny na příjmu z internetu. Veřejný internet v knihovně by v budoucnu měl především sloužit menší skupině těch, kteří jsou postiženi nějakým sociálním vyloučením a měl by se také stát nástrojem pro zkvalitnění a rozšíření základních knihovnických služeb. I menší knihovny by měly internet aktivně využívat

pro obstarávání dokumentů pro své uživatele, pro zprostředkování licencovaných elektronických informačních zdrojů a také pro kvalifikované a profesionální vyhledávání informací ve světové síti.

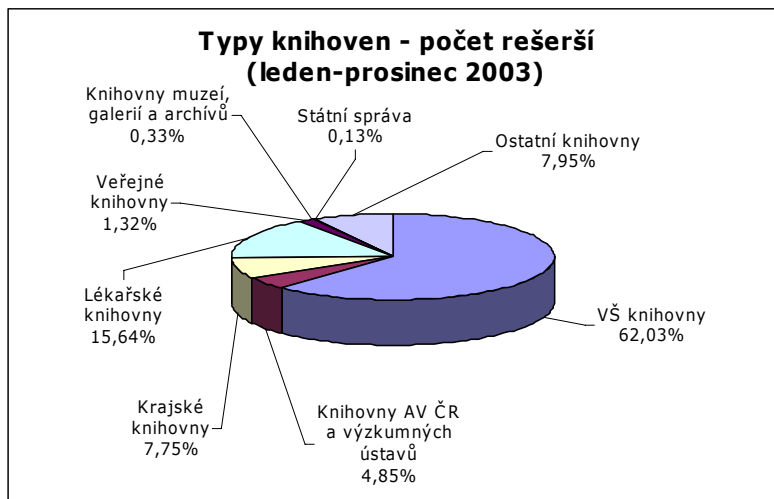
Zpřístupnění elektronických informačních zdrojů ve veřejných knihovnách, digitalizace

S tématem přístupu k veřejnému internetu je provázána rovněž problematika zpřístupnění elektronických informačních zdrojů (EIZ). Zpřístupnění EIZ je chápáno jako jedna z perspektivních oblastí činnosti knihoven, která je svázána s využitím informačních technologií. Vychází se z předpokladu, že producenti různých typů EIZ s vyšší přidanou hodnotou budou tyto zdroje poskytovat uživatelům za úplatu. Z toho také vyplývá, že v budoucnu bude stále větší objem kvalitních informací dostupný pouze těm, kteří budou ochotni, nebo schopni je zaplatit. Placený přístup do databází se stává přirozenou bariérou přístupu k informacím v oblasti vzdělávání, výzkumu i v běžném životě. V řadě případů však nemusí jít pouze o ekonomický problém. Omezený přístup bude souviset také s tím, že kvalitní a placené EIZ jsou vybaveny sofistikovanými vyhledávacími nástroji, jejichž efektivní užívání bývá poměrně komplikované. To může odrazovat řadu uživatelů, pokud k těmto zdrojům přistupují jen občas. Knihovny mohou v tomto případě plnit úlohu určitého integrátora a nabídnout jednotné uživatelské rozhraní pro různé EIZ, mohou nabídnout uživatelům pomoc při potřebě profesionálního vyhledávání informací ve specializovaných databázích a mohou také poskytnout svým uživatelům bezplatně nebo za dotovanou cenu přístup do EIZ určených pro vzdělávání, výzkum a všeobecnou informovanost.

Silným impulsem pro širší využívání EIZ v českých knihovnách byl od r. 1999 čtyřletý program Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“. Program byl jednoznačně orientován na knihovny v oblasti výzkumu a vysokých škol, ale tři projekty byly dostupné v rámci tzv. národní licence⁶. Licenční podmínky v těchto případech umožnily zapojení nejen univerzitních, akademických nebo velkých odborných knihoven, ale i knihoven výzkumných ústavů, nemocnic, muzeí a především knihoven veřejných, ve smyslu městských nebo obecních. Veřejné knihovny si v tomto případě mohly bez rizika finanční zátěže ověřit, jak s těmito zdroji pracovat a nabídnout je svým uživatelům. Zdá se ale, že tento experiment nenašel mezi knihovnami a jejich uživateli příliš

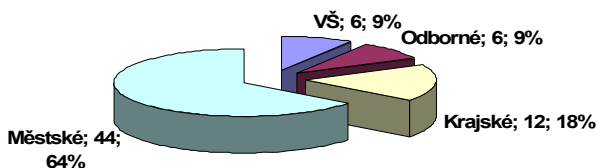
⁶ Jednalo se o projekt eIFL Direkt, který zpřístupňoval databáze americké firmy EBSCO, dále databáze ProQuest a konečně služba SpringerLink.

velkou odezvu. Pokud se podíváme například na údaje o využívání databáze EBSCO v roce 2003, zjistíme, že podíl řešerší zpracovaných ve veřejných knihovnách činil pouhých 1,32%. Jako hlavní důvody, proč jsou EIZ ve veřejných knihovnách málo využívány, byly nejčastěji uváděny jazyková orientace na angličtinu a přílišná odborná specializace databází.

Na počátku roku 2000 bylo ustanoveno konsorcium knihoven, jehož garantem je Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR. Konsorcium bylo založeno za účelem společného využívání české databáze TamTam firmy Anopress IT. Plnotextová databáze TamTam obsahuje kromě českých ústředních a regionálních deníků také některé odborné a populárně naučné časopisy. Od roku 2002 jsou v rámci konsorcia k dispozici také databáze České tiskové kanceláře (ČTK). Do konsorcia je nyní zapojeno více než 75 knihoven a finančně je přístup podporován v rámci programu Ministerstva kultury ČR „Veřejné informační služby knihoven“.

Konsorcium pro zpřístupnění EIZ

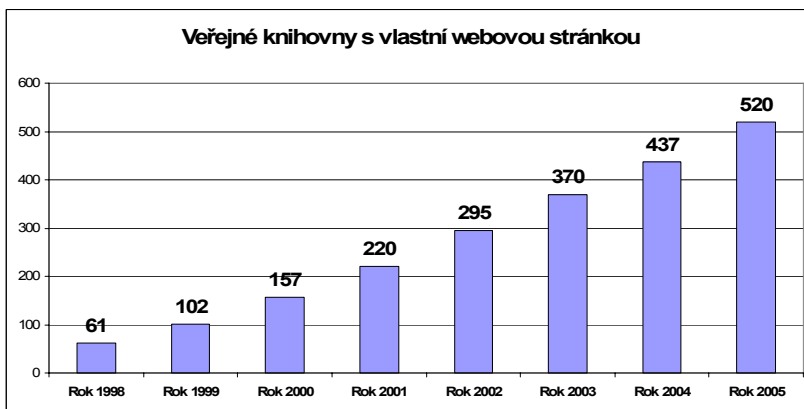
V případě bází TamTam a ČTK odpadají argumenty jazykových bariér a přílišné odbornosti databází, ale přesto ani v tomto případě se jejich využívání ve veřejných knihovnách příliš nerozšiřuje, naopak spíše stagnuje. Není jednoduché identifikovat příčiny tohoto stavu, ale uveďme alespoň dvě. Průzkum vzdělanostní struktury pracovníků knihoven z roku 2004 prokázal, že dovednosti pracovníků veřejných knihoven pro práci s databázemi nejsou zatím běžnou záležitostí. Schopnost zpracovávat rešerše v databázových centrech je zpravidla omezena na poměrně úzký okruh pracovníků. Současně platí, že zpřístupnění EIZ vyžaduje od knihovny podstatně aktivnější přístup k uživatelům. EIZ totiž nestačí pouze nakoupit, ale je nutno je aktivně nabízet, začlenit je do činnosti knihovny, školit uživatele a zajímat se více o potřeby uživatelů. Zdá se, že právě v těchto oblastech bude nutno hledat klíč k tomu, proč se práce s EIZ nestala zatím standardní součástí služeb veřejných knihoven.

Jednou z perspektivních oblastí činnosti knihoven je digitalizace vlastních knihovních sbírek a jejich zpřístupnění uživatelům. Digitalizace v ČR je v současné době doménou velkých knihoven a knihoven se vzácnými historickými fondy. Tyto knihovny využívají digitalizaci v první řadě jako důležitý nástroj ochrany knihovních fondů. Zhotovené digitální kopie jsou potom nástrojem pro široké zpřístupnění unikátních dokumentů⁷. Ve sféře veřejných knihoven je digitalizace vlastních knihovních sbírek stále ještě spíše výjimkou i když také zde je prostor pro digitalizaci regionálních sbírek a dalších dokumentů významných pro dějiny regionu. Vedle finančních, technických a personálních problémů je hlavní překážkou dalšího postupu nevyřešená otázka zajištění autorských práv.

⁷ Digitalizační aktivity probíhají především v rámci dvou programů: „Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů Memoriae Mundi Series Bohemica“ a „Kramerius - národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupňování dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru“.

Veřejné knihovny na webu

Webová stránka knihovny by v současné době měla být samozřejmou součástí nabídky služeb. V závěru roku 2005 provozovalo celkem 520 veřejných knihoven webovou stránku⁸. Vlastní stránku mají všechny knihovny působící ve městech nad 12 tisíc obyvatel. V kategorii obecních knihoven mělo vlastní webovou prezentaci 163 knihoven. Velké knihovny vlastní doménu druhého řádu, menší knihovny využívají stránky obce či města.

Na první pohled by se mohlo zdát, že dynamika zveřejňování webových stránek knihoven je dobrá, ale skutečnost je taková, že vlastní webové stránky má dnes jen necelých 9% veřejných knihoven a pouze 19% těch, které jsou již k internetu připojeny. Z uvedených čísel je zřejmé, že v této oblasti mají knihovny ještě celou řadu rezerv. Většina obcí a měst má dnes vlastní webovou stránku a pokud knihovna nemá dostatečný potenciál k provozu vlastního webu, je pouze otázkou dobré spolupráce, aby na webových stránkách obce či města umístila vlastní webovou prezentaci.

Samostatnou kapitolou je obsah webových stránek knihoven. Webové stránky mají poskytnout informace o tom, kde se knihovna nachází, jak má otevřeno, jaké akce pořádá, jaké služby poskytuje, jaké dokumenty vlastní a měla by obsahovat také odkazy na další zajímavé stránky, specializované databáze, dále poskytovat možnosti rezervace a prodlužování dokumentů, předregistrace, navržení deziderát, upozornění na vrácení dokumentu a další služby. Řada velkých knihoven má informačně bohaté stránky a kvalitní prezentace najdeme i v menších městech a obcích. Je ale také velké množ-

⁸ BROŽEK, Aleš. Stav domácích webových stránek veřejných knihoven na konci roku 2005. *Čtenář*. 2006, roč. 58, č. 2 - 3, s. 38-46, 74-81.

ství těch, pro které webové stránky zatím nejsou ničím jiným, než jen zanedbanou a málo aktualizovanou nástěnkou.

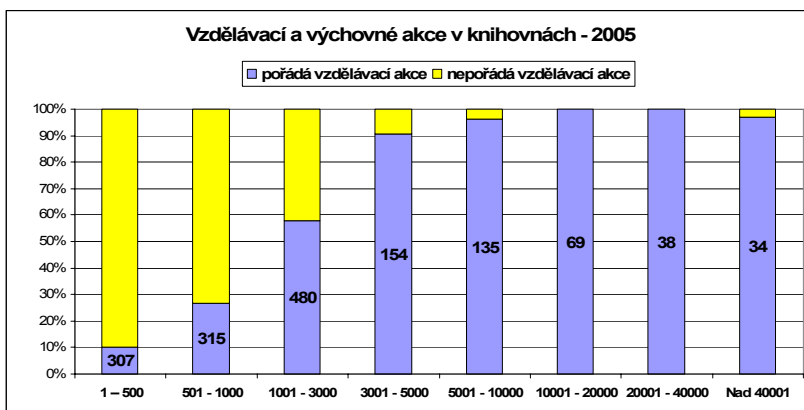
Jestliže bychom hodnotili webové stránky knihoven z hlediska běžného uživatele internetu, který hledá tu nejsnadnější cestu ke konkrétní informaci nebo ke službě, je nutno konstatovat, že hodně webových prezentací knihoven nemá příliš co nabídnout. Stránky jsou mnohdy vytvářeny bez znalosti potřeb uživatelů a často chybí i nezákladnější adresní informace a kontakty. K jednomu z velkých dluhů webových stránek veřejných knihoven patří skutečnost, že zpravidla nenabízejí specializovanou nabídku pro nejdůležitější skupiny živelů, zejména pro dětské čtenáře a mládež. V řadě zahraničních knihoven jsou k dispozici stránky zaměřené například na pomoc při zpracování domácích úkolů, dětskou literaturu, podporu čtenářství apod. V českém prostředí se zatím také nepodařilo využít těsné spolupráce knihoven se sférou muzeí a archivů v digitálním prostředí, a ta je chápána jako jedna z perspektivních cest budoucího rozvoje⁹. Zpřístupnění online katalogu knihovny a dalších specializovaných služeb má své přirozené limity v ekonomickém, technickém a personálním zajištění knihovny. Tyto limity ale nemusí být překážkou proto, aby se webová stránka i malé knihovny stala kvalitním rozcestníkem ke zdrojům a službám, které nabízejí jiné knihovny či systémy knihoven. Zdálo by se samozřejmé, že každá knihovna může svým uživatelům nabídnout, aby si ověřili, zda publikace, kterou hledají byla vůbec vydána, či je dostupná v některé domácí nebo zahraniční knihovně. V tomto případě by stačilo uvést odkazy na „Českou národní bibliografii“, souborné katalogy, „Jednotnou informační bránu“ či službu „Ptejte se knihovny“ a portál „Knihovny.cz“ apod. Je ale otázkou, proč tyto triviální odkazy nenajdeme na všech webových stránkách knihoven. Na některých je po dlouhém hledání objevíme, ale jsou tak ukryté, že je normální smrtelník nemá šanci nalézt. Jeden příklad z mnoha: po vzoru zahraničních knihoven vznikla také v ČR služba „Ptejte se knihovny“ (<http://www.ptejteseknihovny.cz>), kde každý uživatel může položit své knihovně dotaz z jakékoliv oblasti. Síla tohoto nápadu je založena na tom, že pokud knihovna sama není schopna na dotaz odpovědět, může využít sítě kontaktů na partnerské knihovny a kolegy, kteří jsou specialisté, nebo mají k dispozici odpovídající informační zdroje. Tímto způsobem lze vytvořit silnou, kvalitní a pohotovou informační službu, která by mohla být ozdobou každé knihovny. V současné době se systémem „Ptejte se knihovny“ spolu-

⁹ PULMAN - Public Libraries Mobilising Advanced Networks : doporučení pro činnost veřejných knihoven, archivů a muzeí v podmínkách informační společnosti : metodický materiál. Z anglického originálu přeložili Šárka Kašpárková ... et al. ; koordinace prací Miroslav Ressler. 2. vyd., (1. knižní). Praha : Národní knihovna České republiky, 2004. 381 s.

pracuje 46 knihoven. Každý měsíc je zodpovězeno průměrně 200 dotazů na informace o knihovně, o vydaných dokumentech, informace z oblasti historie, jazykovědy, literatury, lékařství, umění, geografie apod. V českém prostředí je „Ptejte se knihovny“ zatím zcela unikátní informační službou¹⁰, ale je záhadou, proč ji alespoň 520 veřejných knihoven s vlastní webovou stránkou nenabízí na své úvodní stránce svým uživatelům. Je možné, že o ní - zcela náhodou - nevědí, ale je také pravděpodobné, že ani nechtějí, aby se jich někdo na něco ptal.

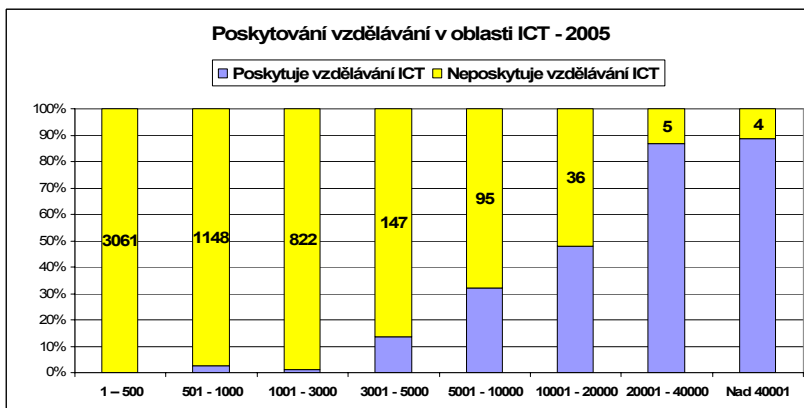
Vzdělávací, výchovné a komunitní aktivity knihoven, podpora čtenářství

Jedním z rozvojových trendů veřejných knihoven je rozšiřování funkce knihovny o další vzdělávací, výchovné, kulturní a komunitní aktivity. Specifickou oblast zde tvoří různé aktivity na podporu četby a akce zaměřené na děti a mládež. Podívejme se trochu podrobněji na současný stav v této oblasti.

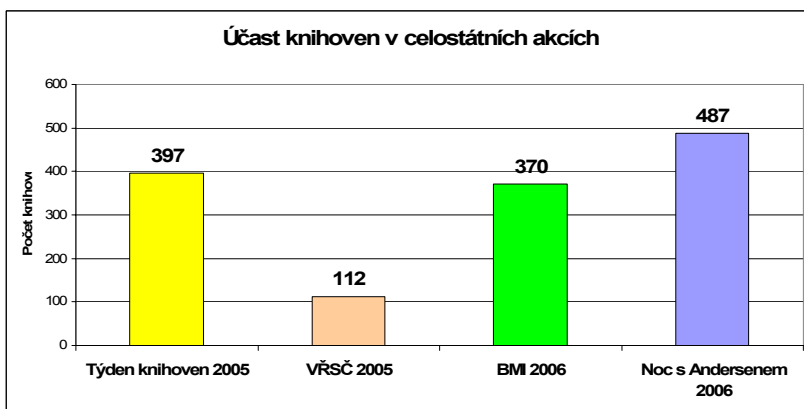

Vzdělávací a výchovné akce v roce 2005 pořádalo 1532 knihoven, tj. 28% z celkového množství. Tyto aktivity jsou víceméně standardní součástí činnosti knihoven v obcích nad 3000 obyvatel, v obcích s počtem 1001 – 3000 obyvatel se těmito aktivitami zabývá 58% knihoven, ale v menších místech se jedná spíše o výjimky.

¹⁰ Internetový vyhledávač Google nabízí obdobnou službu – vytvořil síť zhruba 500 vědeckých pracovníků a za poplatek 2,5 USD si může každý položit jakýkoliv dotaz.

S rozšířením veřejného internetu a se zvýšením dovedností pracovníků knihoven při práci s informačními technologiemi se předpokládalo, že se knihovny stanou místem, kde se veřejnost může naučit základy práce s počítačem a internetem. Zdá se ale, že tato očekávání nebudou naplněna. V roce 2005 školilo veřejnost 206 knihoven, tj. pouze 4% knihoven z celkového množství.

Každým rokem jsou organizovány celostátní akce typu „Týden knihoven“, „Březen – měsíc internetu“ (BMI) či „Noc s Andersenem“ orientované na nejširší veřejnost. Cílem těchto aktivit je propagace činnosti knihoven, posílení práce s veřejností, získávání nových uživatelů a propagace četby. Mediální analýzy prokazují, že aktivní a soustředěná prezentace knihoven

v médiích může být vysoce účinná. Například letošní „Noci s Andersenem“ se zúčastnilo více než 17 tisíc dětí a dospělých. Podle odhadů na aktivity knihoven v rámci BMI přišlo cca 110 000 účastníků. Přes proklamovanou celostátnost však na těchto aktivitách participuje jen poměrně omezený okruh přibližně čtyř set neaktivnějších knihoven, což je 6 – 8% z celkového počtu veřejných knihoven.

Posun funkcí knihovny od klasické půjčovní činnosti k plnohodnotné vzdělávací instituci či k informačnímu a komunitnímu centru je složitým procesem, který je ovlivněn místními podmínkami a především personálním obsazením knihovny. Praxe řady knihoven na malých obcích dokazuje, že se knihovna může stát respektovanou institucí s širokým spektrem funkcí, ale klíčové je, zda v ní působí osoba, která je schopna získat pro spolupráci své okolí. Velkou výzvou pro tento proces jsou strukturální fondy EU, které jsou zaměřeny na oblast rozvoje lidských zdrojů, vytváření rovných příležitostí a rozvoj infrastruktury pro rozvoj lidských zdrojů. Tuto šanci ale zatím knihovny příliš nevyužily (viz příslušná tabulka). Pro připravované období čerpání strukturálních fondů (v letech 2007 – 2013) se předpokládá, že objem dotačních prostředků bude několikanásobně vyšší. Významná část těchto financí je věnována na rozvoj lidských zdrojů s důrazem na potřeby znalostní společnosti. Zde by mohly knihovny získat finanční zdroje na proměnu ve vzdělávací instituci.

Schválené projekty knihoven ze strukturálních fondů EU 2004 – 2006

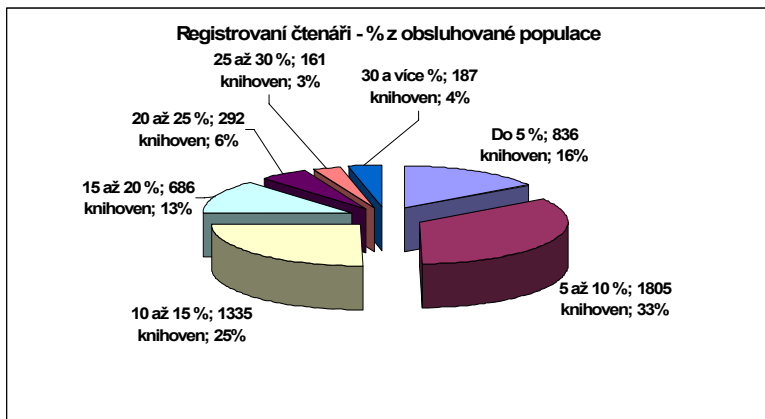
Masarykova veřejná knihovna Vsetín	Vybudování prostor pro MVK jako instituci komunitních aktivit a centrum celoživotního vzdělávání ve Vsetíně
Masarykova veřejná knihovna Vsetín	MVK jako instituce komunitních aktivit a celoživotního vzdělávání
Krajská knihovna Karlovy Vary	Krajská knihovna - multifunkční informační centrum regionu
Regionální knihovna Karvina	Zvyšování konkurenceschopnosti žen a mužů na trhu práce na Karvinsku v MS regionu
Městská knihovna manželů Tomanových Rožmitál pod Třemšínem	Centrum celoživotního vzdělávání a knihovna manželů Tomanových
Knihovna Kroměřížska	Centrum celoživotního učení
Městská knihovna Vítkov	Rozšíření služeb celoživotního vzdělávání regionální knihovny ve Vítkově
Městská knihovna Hustopeče	Rekonstrukce knihovny na centrum celoživotního vzdělávání v regionu Hustopeče

Knihovna města Ostravy	Vybudování vzdělávacího centra v Knihovně města Ostravy jako prostředku celoživotního vzdělávání a sociálního začlenění znevýhodněných skupin
------------------------	---

Úsilí o rozšiřování aktivit knihovny by mělo být vždy založeno na tom, že knihovna poskytuje především kvalitní knihovnické služby. Některé zkušenosti ze zahraničí ukazují na to, že přílišná orientace na nové funkce může vést k tomu, že knihovně následně chybí zdroje na doplňování knihovního fondu a na rozvoj knihovnických služeb. To se může stát příčinou poklesu zájmu těch, kteří do knihovny přicházejí za knihami či jinými dokumenty.

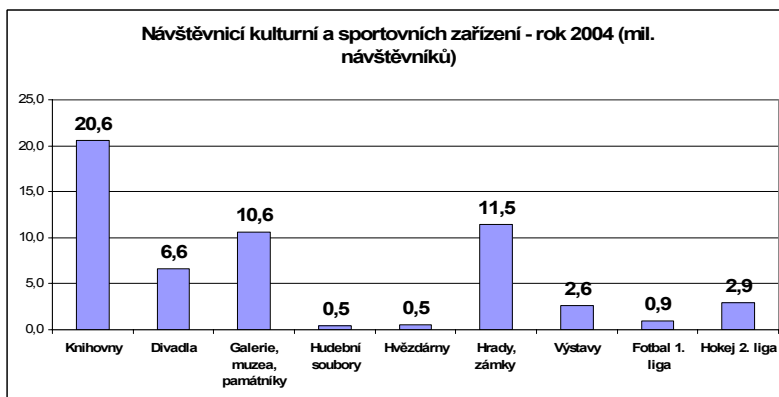
Uživatelé knihoven, provozní doba

Ve veřejných knihovnách je zaregistrováno přibližně 15% obyvatel, tj. 1,5 mil. lidí a tato hodnota se v posledních patnácti letech nijak nemění. Při podrobnějším pohledu ale zjistíme, že podstatná část knihoven (74%) inklinuje spíše k menšímu podílu na obsluhované populaci. Dokonce je 836 knihoven (16%), které navštěvuje méně než 5% obyvatel obce. Vedle toho naopak 13% knihoven je schopno získat mezi své pravidelné návštěvníky 20 a více procent obyvatel. Veřejné knihovny by měly sloužit všem, ale fakticky poskytují služby jen poměrně úzké skupině obyvatel. Je možné, že hodnota registrovaných uživatelů může být v některých případech zkrácena tím, že na jeden čtenářský průkaz docházejí do knihovny další rodinní příslušníci, je to v každém případě něco málo prokazatelného. Víme také, že někdo knihovnu navštěvuje jako dítě, někdo jako student, další přicházejí ve středním či pozdním věku, ale někteří používají služeb knihovny po celý život.

Nízké procento uživatelů může být pro některé knihovny velmi nebezpečné v okamžiku, kdy zastupitelé začnou klást nepříjemné otázky – komu knihovna vlastně slouží, zda jsou finanční prostředky věnované na knihovnu využívány efektivně, zda neexistují v obci jiné oblasti, které by bylo vhodné podpořit? Je předem jasné, že podstatně lépe se bude argumentovat té knihovně, kam pravidelně chodí více než čtvrtina obyvatel než té, která má jen 4% registrovaných uživatelů.

Pokud jde o návštěvnost, jsou knihovny jako celek s 20,6 mil. návštěvníky bezkonkurenčně nejnavštěvovanějšími institucemi v oblasti kultury. Je nutno si ovšem jen trpce povzdychnout, pokud se podíváme na návštěvnost například fotbalových či hokejových zápasů v porovnání s tím, jak velká mediální pozornost je těmto aktivitám věnována. Návštěvnost knihoven od roku 1992 pomalu stoupala ze 14 mil. návštěvníků na dnešní hodnotu, ale zdá se, že se tento vzestupný trend začíná zastavovat. Z celkového objemu návštěvníků 8,5% (1,8 mil.) využívalo v knihovně veřejný internet. Z toho lze usuzovat, že část přírůstku návštěvníků souvisí se zaváděním internetu v knihovnách.

Rozsah provozní doby je klíčový parametr, který v rozhodující míře ovlivňuje nabídku služeb knihovny i intenzitu jejího využití. Již v období přípravy standardu veřejných knihovnických a informačních služeb¹¹ bylo zjištěno, že průměrný rozsah provozní doby je v různých velikostních kategoriích knihoven v ČR nižší, než je tomu v zahraničí. Za rok 2005 máme

¹¹ RICHTER, Vít – HEJHÁLKOVÁ, Marta. Příprava standardu veřejných knihovnických a informačních služeb pro knihovny zřizované obcí. In: Knihovny současnosti 2002. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2002. ISBN 80-86249-18-2

k dispozici první výsledky vyhodnocení standardu VKIS. Ukazuje se, že podstatná část knihoven nedosahuje hodnot stanovených standardem. V této souvislosti je nutno zdůraznit, že hodnoty standardu byly stanoveny jako „optimální“. Více než 90% knihoven v malých obcích nesplňuje hodnoty standardu a je hodně knihoven, které mají otevřeno pouze jednu hodinu týdně. Problémy s rozsahem provozní doby pro veřejnost mají i některé velké knihovny, například nalezneme i knihovnu působící ve městě s více než 40 000 obyvateli, která má rozsah týdenní provozní doby pouhých 36 hodin.

Počet provozních hodin pro veřejnost za týden

Počet obyvatel	Počet knihoven	Nesplňuje standard	Splňuje standard	% nesplňuje standard	% splňuje standard	Hodnota standardu	Průměrná hodnota
1 – 500	2803	2627	176	93,7	6,3	5 až 10 hodin	2,4
501 - 1000	1136	1060	76	93,3	6,7	10 až 15 hodin	4
1001 - 3000	812	561	251	69,1	30,9	15 až 20 hodin	10,4
3001 - 5000	168	58	110	34,5	65,5	20 až 25 hodin	22
5001 - 10000	143	63	80	44,1	55,9	25 až 30 hodin	26
10001 - 20000	71	43	28	60,6	39,4	35 až 45 hodin	31
20001 - 40000	38	28	10	73,7	26,3	45 až 50 hodin	41
Více než 40001	35	23	12	65,7	34,3	50 a více hodin	48

Druhou částí problému, který je spojen s provozní dobou, je její rozložení v rámci jednotlivých dnů v týdnu nebo dne. Směrnice IFLA pro veřejné knihovny obecně doporučuje: „Optimální přístup ke knihovnickým službám vyžaduje, aby knihovna byla otevřena v době maximálně vyhovující těm, kteří žijí, pracují a studují v místě jejího působení.“¹² Pro posouzení současného stavu nemáme přesné údaje, ale není pochyb o tom, že i zde bude existovat značný prostor pro zlepšení. Různé přetrvávání „modrých pondělků“ u velkých knihoven, omezený rozsah provozní doby v mimopracovní hodiny většiny obyvatel a podřizování provozní doby potřebám pracovníků knihovny mohou být reálnými překážkami, aby lidé navštěvovali

¹² GILL, Phill a kol. Služby veřejných knihoven. Směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj. Přel. Anna Malá. Praha: SKIP ČR, 2002. 45 s. Aktuality SKIP. Sv. 20,

knihovnu. Pokud bychom v tomto případě sledovali určité analogie s dostupností internetu, tak platí, že ten je dostupný 24 hodin denně.

Na závěr – zombies nebo nový rozvoj?

Nejnovější číslo NAPLE FORUM přineslo informaci o nové strategii dánských knihoven¹³, která je založena na dvou protichůdných scénářích:

1. *„Knihovnici by se mohli během patnácti let stát zombies: pokladní, listonoši a knihovníci jsou vymírajícím plemenem. Jejich práci by v krátkém čase mohli převzít technologie.“, konstatoval nedávno Institut pro výzkum budoucnosti (Institute for Future Research).*
2. *„Knihovny v globální ekonomice se mohou stát důležitým zdrojem pro každého občana i pro dánský obchod, protože mohou rozvinout unikátní vědomostní síť, která každému umožní přístup k informacím, poradenství a pomoci. V současné době se rozrůstá trh pro rozšiřování znalostí ve společnosti“, uzavírá týdeník Mandag Morgen v lednu 2006.*

Jak se zdá, oba scénáře jsou možné: knihovny se mohou stát v roce 2020 zbytečnými nebo se naopak promění na kulturní, výuková a aktivační centra s významnými úlohami při šíření znalostí občanům i podnikatelům. K tomu, aby zvítězil pozitivní scénář, je nezbytné vyvinout zvýšené úsilí. Na druhé straně – pokud se knihovny v příštích letech podstatně nezmění, lze zombiiský scénář označit jako realistický.

V roce 2004 schválila vláda strategický materiál „Koncepci rozvoje knihoven v České republice na léta 2004 až 2010“. V březnu 2007 by měla být vládě předložena průběžná zpráva o plnění Koncepce. Mohla by to být dobrá příležitost k tomu uvažovat o nových vizích pro veřejné knihovny ve znalostní společnosti. Přemýšlejme o tom!

¹³ BENDIXEN, Caroline Søndergaard. From information to knowledge - en route to the library of the knowledge society.. NAPLE FORUM : Newsletter. 2006, 4, Summer 2006, s. 8-11. Dostupný z WWW: <<http://www.naple.info/>>.

CHARTA KLIENŤSKÝCH SLUŽEB

Libuše Nivnická, Knihovna Jiřího Mahena v Brně

Hledání správné cesty je nikdy nekončící příběh lidstva, společnosti, národů, komunity, skupiny i jednotlivce, stejně tak jako firem a institucí bez ohledu na jejich charakter. Zdravé hledání znamená, že zvolené cesty povedou k úspěchu, prosperitě, že budou vytvářet spojnici mezi minulostí a budoucností, že zároveň nebudou mařit a ničit cesty jiných. Budou pevné a stabilní, stejnou měrou se budou umět přizpůsobit terénu, zvládnout překážky. Jejich tvář bude zvát k tomu, abychom se po nich vydali. Měly by být prospěšné všem, kteří je budou chtít použít.

V procesu hledání správné cesty se pohybují logicky také knihovny. Nesčetněkrát se v minulosti ocitaly pod tlakem vnějších okolností i vlivů vlastních představ před nutností volit, jak dál. Není tomu jinak ani v dynamickém 21. století. Snad jen proměny společnosti jsou ještě razantnější, rychlejší a globální. Tempo technického a technologického pokroku v informační společnosti proměňuje výrazně potřeby veřejnosti a tím i požadavky kladené na knihovny.

Kvalita veřejné služby a spokojenost klientů

Knihovny průběžně prochází mnoha strukturálními a organizačními změnami. Ne všechny bylo možné hodnotit jako přínosné, jiné naopak položily základy pro implementaci moderních metod poskytování veřejných služeb. Potřebné změny však nespočívají v pouhém zavádění moderních technologií a zlepšování materiálních a finančních podmínek pro činnost knihoven. Ruku v ruce s těmito procesy musí jít zlepšování organizace práce, zefektivňování jednotlivých procesů, zajišťování jejich pružnosti a operativnosti. Jde tedy o rozsáhlý komplex prvků vedoucí ke **zvyšování kvality služeb**. Orientace na klienta musí být základem zvyšování kvality veřejné služby. Jde o kontinuální vyvíjející se proces, který, má-li být úspěšný, musí přijmout organizace jako celek i každý její zaměstnanec. Kvalita veřejné služby, kterou poskytování knihovnických a informačních služeb je, by se měla stát ústředním tématem strategických cílů knihoven.

Jak však posoudit, zda je knihovna schopna v dynamickém změnovém procesu obstát a nabídnout skutečně to, co se od ní očekává? Jaká objektivní kritéria zvolit? Jedním z hlavních kritérií by měla být **spokojenost klientů**. Zde se však otevírá další dlouhá řada otázek. Jak měřit spokojenost klientů? Stačí nám soubor subjektivní pocitů? Vystihnou pravou podstatu statistická

data? Jaké veličiny vlastně měřit a hodnotit? Na tyto otázky není snadné odpovědět. Vyjděme nejdříve z definice spokojenosti. Ta podle normy ISO 9000 zní: **Spokojenost je vnímání zákazníka týkající se stupně splnění jeho požadavků** .

Vnímání spokojenosti je na první pohled velmi obtížně uchopitelné. Spokojenost je spojena s city a pocity. Spokojenost jednotlivce je velmi individuální kategorie a pojem vyvíjející se v čase. To, co je pro jednoho vyhovující, může být pro druhého naprosto nedostačující. Spokojenost patří k tzv. „měkkým indikátorům“, čili jde právě o komplex pocitů. Narozdíl od toho „tvrdé indikátory“ vyjadřují objektivní skutečnosti (např. míra nezaměstnanosti, dostupnost sociálních služeb, dopravní obslužnost atd.). Spokojenost je pojem relativní. V praxi to může znamenat, že stejná úroveň služeb může být hodnocena na jednom místě pozitivně, na jiném záporně. I tam, kde je dle tvrdých indikátorů horší kvalita života, může být vyšší spokojenost a naopak.

Ve vazbě na značnou relativitu pojmu spokojenost se může zdát úsilí o zvyšování kvality služeb a tím i spokojenosti uživatelů beznadějně. Není tomu tak. Avšak problematika řešení spokojenosti uživatelů veřejných služeb vyžaduje systematický a cílevědomý přístup založený na transparentnosti a otevřenosti a to jak směrem k vlastním zaměstnancům, tak směrem k veřejnosti. Je třeba si uvědomit, **že odpovědnost za kvalitu a spokojenost klientů konkrétní veřejné služby nese vedoucí, který stojí v čele organizace. Odpovědnost za spokojenost konkrétního zákazníka nese pracovník, který danou službu přímo zabezpečuje.**

Postoj České republiky ke zvyšování kvality veřejné správy

Ministerstvo vnitra ČR bylo vládou pověřeno koordinací reformy veřejné správy. Pro zajištění postupu přijala vláda řadu nařízení a dokumentů (např. *Zelená kniha o službách v obecném zájmu*, *Bílá kniha o službách v obecném zájmu*) v souladu s přístupy Evropské komise. Materiál **Strategie podpory dostupnosti a kvality veřejných služeb** zpracovaný na základě usnesení vlády č. 824 ze dne 1. září 2004 mapuje existující zdroje dat o kvalitě a dostupnosti veřejných služeb pro potřeby strategického rozhodování územních samospráv a vlády i pro vzájemné porovnání kvality a efektivnosti místních veřejných služeb. Součástí materiálu je také návrh variant pro budoucí systém zjišťování údajů o dostupnosti a kvalitě vybraných veřejných služeb. Přílohy Strategie uvádí mj. metody měření kvality a také návrh okruhů služeb ke standardizaci v jednotlivých resortech. Ze zmíněných metod blíže zmíním např. **metodu benchmarkingu** – tj. metodu vzájemného srovnávání, zvyšování výkonu, učení se jeden od druhého, která byla ve veřejné správě v ČR poprvé realizována v rámci pilotního projektu CENA

A VÝKON v letech 2002–2003. Další **model CAF** – Common Assessment Framework (Společný hodnotící rámec) byl zpracován Evropským institutem pro veřejnou správu – EIPA jako nástroj pro zvyšování kvality organizací veřejné správy v Evropě. Model je volně šiřitelný nástroj, za jehož použití se nemusí platit žádný licenční poplatek. CAF obsahuje soubor devíti kritérií, která umožňují provést sebehodnocení organizace. Kritéria se dělí do dvou kategorií – předpoklady organizace (vedení, management lidských zdrojů, strategie a plánování, partnerství a zdroje) a výsledky organizace (vztah k zákazníkům/občanům, vztah k pracovníkům, vztah ke společnosti, klíčové výsledky činnosti a výkonnosti).

Projekt „Charta pro občana“

Pilotní projekt „Charta pro občana“ je další metoda uplatňovaná v procesu zvyšování kvality veřejných služeb. Projekt připravil k realizaci Odbor modernizace veřejné správy Ministerstva vnitra na základě zájmu samospráv zjištěného v průběhu roku 2005 při tematicky zaměřených seminářích na oblast zvyšování kvality v organizacích územní veřejné správy.

Cílem charty je zkvalitnit výkon správních činností a veřejných služeb na těch pracovištích, která přicházejí bezprostředně do styku s občany. **Charta pro občana je veřejný závazek služby, jehož splnění může uživatel očekávat.** Chartu může zpracovat poskytovatel kterékoliv služby s cílem seznámit občana - uživatele především se způsobem, jakým bude služba poskytnuta, co je uživateli garantováno, co se stane, pokud garantované závazky poskytovatele nebudou dodrženy, apod. Cílem pilotního projektu je na základě mezinárodně ověřené metodiky připravit aplikaci do ČR.

Cílovými skupinami projektu jsou pracovníci vrcholového vedení a politici na místní úrovni, osoby odpovědné za kvalitu služeb v organizaci, manažeři strategického plánování a zaměstnanci ve styku s občany. Účast na tomto projektu je dobrovolná. Zúčastnit se mohou organizace poskytující věcné veřejné služby nebo činnosti na úrovni územní veřejné správy.

K tomuto projektu se připojily následující organizace: MěÚ Chomutov, MěÚ Pelhřimov, MěÚ Vsetín, Česká asociace pečovatelské služby, Centrum sociálních a zdravotních služeb Poděbrady, Centrum sociálně-zdravotních služeb Praha-Řepy, Domov důchodců Luhačovice, Knihovna Jiřího Mahena v Brně, Odbor sociálních věcí Krajského úřadu Zlínského kraje a Dopravní podniky hl. m. Prahy. Tyto organizace se rozhodly prosazovat moderní způsoby řízení a usilují o zlepšování služeb, které poskytují svým uživatelům nad rámec běžných zákonných norem.

Lektoři projektu jsou odborníci Sigma OECD: vedoucí projektu Elke Löffler z Velké Británie a Salvador Parrado ze Španělska. Oba lektoři mají

zkušenosti s implementací modelu v několika členských zemích EU (Velká Británie, Španělsko, Francie).

SIGMA

Support for Improvement in Governance and Management
A joint initiative of the OECD and the European Union, principally financed by the EU

Organizace a časový harmonogram projektu

Pilotní projekt Charta pro občana byl oficiálně zahájen 29. března 2006 a bude trvat cca 18 měsíců. Práce probíhají v průběhu dvoudenních seminářů a v mezidobí na domácí půdě každého účastníka.

1. fáze: Návrh chart (dvoudenní seminář). Seznámení účastníků s obecnými možnostmi využití Chart pro občana. Nalezení možností pro využití Charty pro občana v současné modernizační strategii organizace zapojené do projektu. Výběr správného typu charty, pomoc účastníkům při zpracování návrhu první verze Charty pro občana (Charty služeb). *(Trvání 2 měsíce).*

2. fáze: Úpravy a dokončení chart (dvoudenní seminář). Upřesnění standardů na základě konzultací s řadovými pracovníky, rozpracování postupů řešení stížností. Cílem semináře je naučit se naslouchat potřebám klientů i zaměstnanců. Dále vybudování výkonného manažerského systému, který bude založen na komunikaci s řadovými pracovníky. Na domácí půdě další konzultace se zapojenými pracovníky a cílovými skupinami o konečné podobě charty. *(Trvání 2-3 měsíce).*

3. fáze: Využívání chart jako nástroje zlepšování veřejných služeb. Analýza výsledků a stížností, provedení sebehodnocení (dvoudenní seminář). Navržení akčního plánu pro doplnění charty. Návazně jednodenní seminář pro účastníky k porovnání návrhů akčních plánů. *(Trvání 6 měsíců).*

4. fáze: Zavedení akčních plánů (jednodenní workshop). Zahrnutí a konsolidace navrhovaných změn, setkání účastníků s cílem identifikace překážek při zavádění chart a následně hledání možností řešení. *(Trvání 4 měsíce).*

5. fáze: Předávání zkušeností. Každý účastník předloží zprávu o dobré praxi ke své chartě. Budou zveřejněny výsledky a zkušenosti se zaváděním Chart na národní konferenci kvality. V rámci konference proběhne setkání se školiteli a zhodnocení výsledků. Budou projednány možnosti předávání nabytých zkušeností dále. Publikování závěrů.

Hodnocení projektu, přínosy pro zvyšování kvality práce a služeb knihovny

Velkými klady projektu je hned několik skutečností:

- Na tvorbě charty pracuje za každou organizaci základní **tříčlenný pracovní tým** sestavený ze zástupce vrcholového (ředitel) a středního (vedoucí) managementu a řadového pracovníka. Tento tým se účastní seminářů a workshopů. V organizaci se pak připojují další zainteresovaní pracovníci. **Efektivní pracovní tým** by měl mít 6 – 8 členů. Větší velikost je již pro efektivní práci omezující. Tým se schází především ve fázi tvorby a rozhodování o podobě charty. To skýtá prostor pro otevřenou komunikaci a výměnu názorů vycházejících z různých rovin organizace. Zároveň se navozuje příznivá atmosféra pro následnou vstřícnost pracovníků pro aplikaci charty v praxi organizace. Výsledky práce týmu se však nesmí rozcházet s každodenní prací. K rozhodnutí o výsledné podobě charty by mělo dojít nejdéle do 12 – 16 týdnů. K implementaci charty by mělo dojít v relativně krátkém termínu od konečného odsouhlasení.

- Účastníci v průběhu trvání projektu zpracovávají **chartu pro vlastní oblast činnosti**. Nejde tedy jen o obecný model, ale o zcela konkrétní dokument pro konkrétní cílovou skupinu. Každá organizace si sama zvolí, pro jakou cílovou skupinu bude chartu zpracovávat. Ve výsledku tuto chartu uplatní v reálných službách.

- Ke správné volbě cílové skupiny je pracovní tým naveden prostřednictvím **definice klíčových zainteresovaných stran**. Některé organizace či jejich organizační jednotky mohou poskytovat několik služeb, každou pro jinak vymezenou skupinu uživatelů. Organizace tak může mít jednu nebo několik chart. Důležité je tedy v samém začátku stanovit, která skupina uživatelů bude pravděpodobně mít z vytvoření charty největší prospěch, respektive, která skupina má pro nás největší prioritu. Vymezí se hlavní zainteresované skupiny (např. nynější klienti, potenciaální uživatelé, široká veřejnost, institucionální zákazníci, apod.), které mají vliv na poskytovanou službu (služby) nebo na něž naopak tato služba působí. Jednotlivé zainteresované skupiny se zařadí do příslušných rámečků tabulky.

		Zájem zainteresovaných stran	
		Nízký	Vysoký
Působnost zainteresované strany	Malá	Nízká priorita	Průběžně je informujte
	Velká	Zajistěte jejich spokojenost	Pracujte společně k dosažení společných cílů

Po zpracování a vyhodnocení všech úkolů jsme zvolili jako klíčovou zainteresovanou stranu - tedy dílovou skupiny, pro kterou budeme zpracovávat **pilotní chartu** děti ve věku 10 – 15 let.

■ Pro ujasnění logiky práce na chartě a jejím správném pojetí je také třeba definovat **kvalitu služeb**. Během workshopu tuto definici každý formuluje sám a bezprostředně návazně konzultuje v plénu a s lektory. Tímto způsobem je každý účastník naváděn k tomu, aby nalézal odpovědi na otázky podstatné pro další práci na chartě.

Existuje ve vaší organizaci definice kvality? Je lepší jedna definice nebo více? Shrňme-li odpovědi na tyto otázky, lze konstatovat:

- Kvalitu služeb není snadné definovat, ale snadno se pozná, když žádná není.
- Neexistuje-li žádná definice, neexistuje ani jazyk pro diskuse o kvalitě služeb.
- V rámci organizace je lepší mít jednu definici, zvážit jak ji hodnotit a zjišťovat. V případě potřeby za nějaký čas přejít k jiné definici.

Návazně na definici kvality byly účastníky určeny vhodné **ukazatele výkonů a standardy kvality** služby, pro kterou bude tvořena charta. Při stanovování cílů kvality je stále kontrolováno, zda jsou cíle „SMART“ (chytré):

- **S** jako *specific* tedy **konkrétní**
- **M** jako *measurable* tedy **měřitelné**
- **A** jako *achievable* tedy **dosahitelné**
- **R** jako *realistic* tedy **realistické**
- **T** jako *time-related* tedy **časově vymezené**

Dalším podstatným krokem pro práci na vlastní chartě bylo **stanovení hierarchie cílů**. V průběhu plnění tohoto zadání se velmi zřetelně potvrdil význam diskuse uvnitř vlastní organizace, neboť vnímání priorit bylo mnohdy u jednotlivých účastníků rozdílné. Vzájemná diskuse a možnost konzultace s lektory vedla poměrně rychle k vyjasnění úhlů pohledů a tím také ke shodě ve stanovení hierarchie cílů.

Před zahájením práce na chartě musely jednotlivé týmy pod vedením lektorů odpovědět na řadu otázek, které by dříve možná vůbec nepoložily. To otevřelo v mnoha směrech zcela nové úhly nazírání řešené problematiky.

Každý účastník sestavuje chartu služeb pro svou vybranou cílovou skupinu. Uplatňována je však jednotná struktura a pravidla tvorby dobré charty. **Charta služeb musí obsahovat klíčové prvky**, kterými jsou:

- **Standardy**: závazek zajistit takovou úroveň a kvalitu služby, na jakou má uživatel právo

- **Informace:** jasné vymezení toho, kdo má na službu nárok, kdy a kde je služba dostupná, vymezení případných požadavků na uživatele
- **Možnost reklamace:** jak podat reklamaci a jaké odškodnění očekávat v případě, že poskytovatel služby nedodrží standardy, ke kterým se zavázal

Během workshopu účastníci prodiskutují chartu ze dvou různých perspektiv s následnou zpětnou vazbou v plénu:

Hodnocení charty z pohledu uživatele nastoluje otázky typu:

- Obsahuje charta standard pro všechny příležitosti, které budou uživatele zajímat?
- Jeví se použité standardy relevantní vzhledem k pravděpodobným potřebám uživatelů?
 - Jsou standardy jasné?
 - Je jasné, co se stane, nebude-li standard dodržen?
 - Je jasné, jaké má uživatel povinnosti při čerpání služby?
 - Je jasné, co se stane, jestliže uživatel tyto povinnosti nesplní?
 - Jak by se podle vás dala tato charta zlepšit z pohledu uživatele?

Hodnocení charty z pohledu organizace:

- Obsahuje charta standard pro všechny záležitosti, které odborníci a zaměstnanci organizace považují za důležité?
- Jsou použité standardy relevantní pro efektivní služby?
- Budou tyto standardy snadno měřitelné?
- Je jasné, co bude muset organizace udělat, pokud není standard dodržen?
- Jak by se dala podle vás charta zlepšit z pohledu organizace?

Projekt je dimenzován až pro 18 různých činností veřejných služeb. To znamená, že se při tvorbě chart sejdou v pracovních skupinách **lidé ze zcela odlišných prostředí**, v plénu konzultují ustanovení chart jednotlivých účastníků. Poskytují si tak vzájemně vynikající zpětnou vazbu zejména ve vazbě na posouzení obsahové srozumitelnosti chart a jasnost výrazových prostředků. Na mnoha případech se jasně ukázalo, že termíny, ve kterých hovoříme a zdají se nám naprosto jasné, nezasvěcené veřejnosti nic neříkají a jsou zavádějící. Zároveň se během přestavování chart a následných diskusí otvírají nové nápady pro možnou spolupráci s partnery. Ukazuje se, že zejména v oblasti poskytování sociálních služeb jsou možnosti spolupráce s knihovnami stále nedoceňovány, stejně tak jako knihovny samy mnohdy neumí vhodného partnera pro spolupráci identifikovat.

V průběhu práce na chartě ověřujeme její návrh konzultací s cílovou skupinou, což přináší cenné podněty pro její další vyladění. Zároveň si tato

cílová skupina více zvyká vést s knihovnou otevřený dialog, což je jeden z důležitých nástrojů při zvyšování kvality služeb.

Pro projekt byla otevřena webová stránka obsahující veřejnou a pracovní část. Účastníci mají v průběhu celého procesu možnost vzájemně komentovat a připomínkovat jednotlivé dokumenty, mohou se vyjadřovat k dílčím problematikám a zejména trvale konzultovat s lektory. Dokumenty jsou dostupné v české i anglické verzi. <http://www.mvcr.cz/sprava/2006/charta/index.html> .

Závěrem mohu za Knihovnu Jiřího Mahena v Brně konstatovat, že ačkoliv jsme teprve v prvé polovině trvání projektu a ještě nemáme možnost ověřit dopady aplikace charty služeb v praxi, participace na projektu již nyní přinesla obrovské množství teoretických poznatků významných pro management knihovny i řadové zaměstnance, kteří se projektu aktivně účastní. Zároveň výrazným způsobem podnítila iniciativu všech zapojených lidí i jejich vůli vést společnou otevřenou diskusi, ve které se stírají bariéry mezi vrcholovým managementem a výkonnými knihovníky. Učíme se vzájemně si naslouchat a respektovat názor druhého. Při debatách vznikají i další „vedlejší produkty“, tzn. že dochází k lepšímu uvědomění si souvislosti a nutnosti systémové provázanosti jednotlivých prvků významných pro poskytování kvalitních služeb.

Literatura:

Benchmarking ve veřejné správě. 1. vyd. Praha : Ministerstvo vnitra ČR, 2004. 82 s. ISBN 80-239-3933-5.

Zelená kniha o službách v obecném zájmu. /online/Dostupný z URL: http://www.mvcr.cz/odbor/moderniz/koncepce/zel_knih.html

Bílá kniha o službách v obecném zájmu /online/ Dostupný z URL: http://www.mvcr.cz/odbor/moderniz/koncepce/bila_kni.html

Strategie podpory dostupnosti a kvality veřejných služeb /online/ Dostupný z URL:

http://www.mvcr.cz/odbor/moderniz/koncepce/v_sluzby/strateg.pdf

Charta pro občana /online/ Dostupný z URL:

<http://www.mvcr.cz/sprava/2006/charta/uvod.html>

PŮČEK, Milan, et al. *Měření spokojenosti v organizacích veřejné správy - soubor příkladů.* 1. vyd. Praha : Ministerstvo vnitra České republiky, 2005. 104 s. ISBN 80-239-6154-3.

KAM KRÁČEJÍ ČESKÉ KNIHOVNY?

Jana Galášová, Městská knihovna Český Těšín

České knihovny za dobu své existence prošly dlouhou cestou. Od geniální myšlenky T. G. Masaryka, který rozhodl zřídit knihovnu v každé obci za účelem povznesení vzdělanosti a sebevědomí českého národa, přes éru protektorátu, kdy české knihy byly ničeny, období socialismu, kdy knihovny tiše vykonávaly pouze nezbytné knihovnické činnosti, až po období demokracie, kdy došlo k jejich emancipaci a díky velkému potenciálu erudice českých knihovníků, který v latentní podobě přečkal éru nesvobody, se plně od 90. let 20. století rozvinul a potvrdil plné opodstatnění Masarykovy původní myšlenky.

Ani cesta od počátku 90. let nebyla přímočará, byla to cesta hledání a potvrzení opodstatněnosti knihoven. Uplynulých patnáct let vygenerovalo řadu špičkových odborníků z praxe i akademického prostředí, řada odborníků z let šedesátých se vrátila zpět do oboru, jednotlivé knihovny samy začaly hledat.

Sledovat vývoj českých knihoven od 90. let je velmi potěšitelné a napadá mne v této souvislosti přirovnání k jistému fenoménu. Japonští vědci pozorovali několik desítek let japonskou opici *Macaca fuscata* v jejím přirozeném prostředí na ostrově Koshima. V roce 1952 osmnáctiměsíční opice ženského pohlaví Imo objevila, že brambory se dají umýt v potoce (opice rády jedí brambory, ale nesnáší je, když jsou umazané od hlíny). Naučila to svou matku a své společnice, které to naučily ostatní. Během šesti let se všechny mladé opice naučily mýt zablácené brambory. Na podzim roku 1958 jenom malá skupinka opic z Koshimy myla své brambory. Neví se přesně, kolik jich bylo, ale dejme tomu, že devadesát devět. Další opice, která se to naučila, byla stá. A stal se zázrak. Tato stá opice způsobila průlom, uvedla do pohybu spoustu energie, která zasáhla celé stádo. Největším překvapením pro pozorovatele bylo, že se zvyk umývat brambory přenesl na jiné ostrovy i na pevninu. Nová vědomost, po získání určité síly, se šířila přímo z vědomí do vědomí. Fenomén sté opice říká: když pracuje určité množství lidí v nějaké směru, týká se to jen jich samotných. Existuje však bod, ve kterém stačí, když se přidá jedna osoba a změní se hierarchie hodnot všech. Vše se pak přehoupne na vyšší kvalitativní úroveň.

Je s českými knihovnami vše v pořádku ?

A toto se stalo i s českými knihovnami. Je radost pohledět, jak dnes české knihovny vypadají a směle snesou zahraniční srovnání. A nejsou to jen velké a erudované knihovny, ale i ty, jež najdeme v nejmenších obcích Čech, Moravy a Slezska.

Dnes již všechny knihovny prošly technickými a technologickými změnami, mnohé z nich byly přemístěny do nových nebo rekonstruovaných prostor, jsou snadno dostupné dobou přístupnosti a svým umístěním. Upozornily na sebe a vydobily si dnes již nepostradatelné místo v obci aplikací nových informačních technologií, komunitními aktivitami, které oslovují nejširší veřejnost v místě, zpřístupněním svých fondů prostřednictvím online katalogů, plošně přístupným veřejným internetem.

Knihovní zákon z roku 2001, který nově koncipoval síť knihovnických služeb v České republice a zaštitil existenci knihoven, byl schválen po téměř desetiletém úsilí českých knihovníků. Zdálo by se, že všeho již bylo dosaženo. Ale stále ještě něco chybí. Je to ten poslední krok sté opice, po kterém dojde k posunu a knihovnictví se přehoupne na vyšší kvalitativní úroveň.

Hledejme svůj další potřebný krok... Dosud jsme nejrůznějšími formami a prostředky budovali image knihovny. Uskutečnily se tisíce kulturních akcí pro zviditelnění knihoven, knihovny použily nejrůznější marketingové strategie, aby celkem úspěšně upozornily veřejnost, že jsou zde a jsou připraveny plnit požadavky uživatelů. Jsou ale uživatelé se službami knihoven plně spokojeni? Podívejme se nyní důkladněji, jak to vypadá uvnitř knihovny a zda je vše tak, jak se očekává.

Knihovní fondy – alfa a omega knihovny

Knihovna jako instituce musí v první řadě zaručit, že informace, které poskytuje, jsou verifikované. Lidé musí vědět, že informace, které najdou v knihovně, jsou věrohodné, ověřené, že lze s nimi dále pracovat. Na první pohled to vypadá jako samozřejmá věc. Vždyť jediné knihovna, která dokáže kombinovat různé informační zdroje - tištěné a elektronické prameny, databáze a dostupné zdroje na internetu, umí tento požadavek zaručit. Avšak orientace v současné informační explozi je i pro knihovníky složitá a vyžaduje přísný a kritický výběr titulů. Na erudici akvizitérů v knihovnách jsou tímto kladeny náročné požadavky. Akvizitéri by spolu s týmem odborných konzultantů měli společně vyhledávat, hodnotit a doporučovat nové tituly a jiné informační zdroje, ať jsou v tištěné nebo elektronické podobě, ověřovat kvalitu vydavatelů či producentů, doporučovat věrohodné internetové portály. To je oblast, kterou jsme zasunuli do pozadí, a která je nyní na pořadu dne.

Zhodnoťme momentální stav a kvalitu fondů ve své knihovně. Není to těžké, podíváme-li se očima průměrného uživatele, který si jednou za měsíc přijde vybrat knihu. Pohledme do regálů v půjčovně, jaké knihy ve volném výběru v tuto chvíli nabízíme a zároveň si položme otázku, zda bychom si sami z této nabídky vybrali? Nové a aktuální tituly zde nenajdeme, protože je jich stále málo a tak regály jsou zaplněny tituly, které nikdo nevzal do ruky třeba několik let. Z nostalgie či jiných neznámých důvodů schraňujeme knihy, které nemají už bohužel potřebné kvality.

Stejně jako nenabídneme svým hostům doma zvětralou kávu, tak nemůžeme v knihovně nabízet čtenářům neaktuální tituly. Aktuální fond ve veřejné knihovně je nutností! Právě ten přitahuje nové čtenáře, kteří se odhodlají navštívit knihovnu s cílem najít zde něco zajímavého ke čtení. A to se jim ne vždy podaří a odradí je od další návštěvy. Je dobré si uvědomit, že veřejné knihovny nemají konzervační povinnost, ale naopak nutnost zpřístupňovat nejširší veřejnosti nejnovějším informačním zdroje. Nutná je pravidelná aktualizace fondů, zejm. naučné literatury. Nešetřeme penězi při akvizici v dětském oddělení. Právě naopak, musíme-li se rozhodnout, vždy dejme přednost dětskému titulu. Titul pro dospělého čtenáře vždy můžeme obstarat jiným způsobem. Věřte, že takové to uvažování se časem, po letech vyplatí. Mnozí namítnou, že nemají peníze na obnovu fondu. Není to tak docela pravda. Jestliže přijmeme takový obraz veřejné knihovny za svůj, věřte, že se objeví peníze na nové přírůstky – od zřizovatele, od sponzorů, od dárců.

Stojí za to zamyslet se i nad složením cirkulačních fondů, jež jsou významným zdrojem aktuální literatury, a které mají veřejné knihovny k dispozici díky státní podpoře regionálních funkcí, zakotvených v zákoně č. 257/2001 Sb. Mohu doporučit zkušenosti s takovým cirkulačním fondem, který neobsahuje, jak bývá zvykem, čtivou, umělecky průměrnou, ale velmi žádanou beletristickou literaturu, ale naopak náročné tituly populární naučné literatury. Jsou to takové tituly, které si jinak menší knihovna do svých fondů nezařadí, protože pro ně nemá adekvátní počet čtenářů. Tento cirkulační fond dnes již obsahuje zajímavý vzorek titulů, které se v jednotlivých knihovnách obměňují a tvoří přitažlivou nabídku. Experiment byl čtenáři velmi dobře přijat a právě tento cirkulační fond je hodně vyhledáván.

Mnohé je možné změnit i zamyšlením se nad jiným uspořádáním knihovního fondu ve volném výběru. V odděleních pro dospělé čtenáře to bude aktuální pouze v maličkostech, ale v oddělení pro děti vidím velké možnosti, jak tímto způsobem knihy dětským čtenářům přiblížit, nabídnout a udělat tím dětskou knihovnu zajímavější.

Jak je to se čtenářstvím ?

Z českých knihovnických statistik vyplývá, že knihovnu využívá nízké procento obyvatel. Málo se zamýšlíme nad tím, proč tomu tak je. Čtou lidé opravdu málo? Ve výchově dětí ke čtenářství mají dluh nejen knihovníci, ale celá společnost. Všichni víme, jak důležitá je četba pro rozvoj osobnosti. Četba strukturuje mysl, posiluje paměť, rozvíjí fantazii, obohacuje duši a učí umět vyjadřovat své myšlenky. Prof. Zdeněk Matějček, světoznámý dětský psycholog zdůrazňoval, jak je četba důležitá pro rozvoj osobnosti dítěte od nejtělejšího věku. Mezinárodní výzkumy týkající se zejména dětského čtenářství, ale i statistické výsledky českých knihoven nasvědčují tomu, že situace není příznivá a je nutno rozvoj čtenářství v naší populaci neustále podporovat. České knihovny na tomto poli systematicky pracují, zvláště dětská oddělení řadou nepřetržitých a nepřeborných aktivit přivádějí děti do knihovny a ke čtení. Jak ale vidíme, je to stále málo přesto, že v naší republice probíhá řada kampaní na podporu čtenářství. Kromě aktivit knihoven, jsou to aktivity Svazu českých nakladatelů a knihkupců, české sekce IBBY, Českého literárního fondu, Obce spisovatelů, Českého centra PEN klubu, Občanského sdružení Litera a dalších institucí. Snahou všech těchto institucí je propagace kvalitní literatury, snahou knihoven pak přivést k této literatuře nové čtenáře.

Stále ale zde chybí to základní. Tím je přivést děti k tomu, aby získaly potřebu číst. V různých zemích světa probíhají nejrůznější kampaně, které vycházejí z toho, že potřebu číst je nutno pěstovat v dětech již od malička. Velmi výstižně to charakterizuje výše zmíněný Zdeněk Matějček (více v referátu J. Galášové *Kniha jako pozitivní závislost*, Bulletin SKIP č. 2/2006).

Jako příklad snah na podporu čtenářství mohu uvést kampaň, která probíhá v Polsku pod názvem *Celé Polsko čte dětem* a je založena na předčítání dětem rodiči od nejtělejšího věku. Právě v tomto věku, jak vyplývá ze zahraničních průzkumů, je možno zasadit ono pověstné semínko. Aktivita „*Celé Polsko čte dětem*“ je obrovská mediální kampaň, která již několik let probíhá v celostátních sdělovacích prostředcích a propaguje myšlenku hlasitého čtení dětem. Stojí obrovské úsilí organizátorů a mnohamilionové částky ročně. Zdá se ale, že přináší své ovoce. Z vlastních poznatků z polského prostředí mohu říci, že čtení je v Polsku oblíbenou aktivitou všech věkových vrstev, což lze dokumentovat např. počtem čtenářů ve veřejných knihovnách.

Také u nás se rozjíždí podobná kampaň pod názvem *Celé Česko čte dětem*. Informace o ní najdete na www.celeceskostedetem.cz. Vytvářejme dětem podmínky pro to, aby si zamilovaly knihy a četba stala se jejich pozitivní závislostí po celý život.

Českým knihovnám k jejich naplněnosti už mnoho nechybí. Na všech místech je vidět, jak se vedle výpůjční a informační činnosti stávají otevřenými kulturními a společenskými centry s neformálním a přívětivým prostředím pro děti i dospělé, jak svými aktivitami naplňují potřebu společnosti a sounáležitosti občanů s místní komunitou, jak se stávají paměťí místa shromažďování informací o svém regionu, jak se svou neutrální půdou stávají přijatelné a důvěryhodné pro různorodé skupiny, jak jsou přijímány a hodnoceny svými zřizovateli. Věřme, že stejně kreativně jako doposud, se budou české knihovny rozvíjet dál.

KNIHOVNA PRO KRAJ – KNIHOVNA PRO MĚSTO Změna je příležitost ne nutné zlo

Zdeňka Friedlová, Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně

Kdo jsme a kam směřujeme

Žijeme v neustále se měnícím světě. Knihovny prošly v uplynulých 15 letech výrazným vývojem, který nesouvisel pouze s rozvojem informačních technologií. Mnohé veřejné knihovny přehodnotily své základní funkce a nabízejí svým uživatelům kromě knihovnických a informačních služeb, které samotné prošly významnými změnami, celou řadu služeb a aktivit dalších. Namátkou zmíním např. vzdělávací aktivity knihoven, činnosti související s vytvářením komunitních center v knihovnách a rolí knihoven v integraci některých skupin obyvatel, podstatné rozšíření nabídky kulturních a odpočinkových aktivit pro veřejnost. Nové technologie přinášejí do knihoven nové typy dokumentů, nové metody práce a širší možnosti uspokojit požadavky uživatelů. Budoucnost patří hybridním knihovnám, spojujícím přednosti knihoven klasických s vymoženostmi knihoven digitálních.

Při zpracování koncepce knihovny, vytvoření vize, strategických směrů a cílů knihovny a jejich konkretizaci do plánů činnosti bychom vždy měli vycházet z průzkumu uživatelských potřeb a trhu, z místních podmínek, z požadavků našich zřizovatelů, z vývoje oboru. Je třeba, abychom si trvale pěstovali nástroje zpětné vazby od uživatelů, veřejnosti a od vlastních spolupracovníků. Při sledování změn a při reakci na ně, bychom měli mít stále na mysli i nezastupitelnou paměťovou roli knihoven a odpovědnost uchovat pro příští generace tu část literárního dědictví, za kterou neseme zodpovědnost.

Řízení změn na příkladu Krajské knihovny Františka Bartoše

Jak už bylo řečeno, změny a reakce na ně jsou součástí každodenního života, potýkají se s nimi všechny organizace a firmy. Není proto divu, že v teorii řízení a v literatuře, která se této oblasti věnuje, vznikl celý samostatný segment nazývaný v češtině „Řízení změn“ (Change management). Opakovaně se zde zdůrazňuje, že nestačí jednou za čas připravit a realizovat zásadní změnu, např. provést reorganizaci, ale že organizace ve své každodenní činnosti musí být schopná podstatné změny registrovat a přiměřeně na ně reagovat. Zvláštní situace nastává, pokud organizace musí na základě

vnějšího nebo vnitřního podnětu v krátkém čase provést zásadní změnu, která zasáhne do její organizační struktury a všech oblastí činnosti. Taková situace nastala po roce 2002 v tzv. nových krajských knihovnách v Karlových Varech, Havlíčkově Brodě, Pardubicích a Zlíně, tedy v krajích, kde před reformou veřejné správy a před vydáním knihovního zákona (http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/01_index.htm) nepůsobily státní vědecké knihovny. Tyto knihovny měly do roku 2002 statut okresních knihoven a plnily současně městskou funkci. Rozhodnutí zákonodárců, aby v každém kraji byla krajská knihovna, která by zabezpečovala činnosti stanovené zákonem, bylo logické a souběh dlouho připravovaného vydání knihovního zákona s vyvrcholením reformy veřejné správy byl v tomto směru šťastný.

Ráda bych ve svém příspěvku popsala na konkrétním případu, jak jsme se s touto zásadní změnou vyrovnali, čím jsme se řídili a čeho bychom se chtěli případně vyvarovat do budoucna. Současně bych chtěla popsat zásady, kterými se řídíme, když současně fungujeme jako knihovna městská a krajská. Konkrétní změny, o kterých budu dále hovořit, se týkaly jen malého počtu knihoven v tzv. nových krajích. Zkušenosti, které jsme získali, však mohou být užitečné i v jiným knihovnám, protože zásadní změny mohou potkat kohokoliv a kdykoliv.

Vznik krajské knihovny Zlínského kraje

Zlínský kraj vznikl 1. ledna 2000. Skládá se ze čtyř okresů: Kroměříž, Uherské Hradiště, Vsetín a Zlín. Úlohu krajské knihovny zde plní od 1. ledna 2002 Krajská knihovna Františka Bartoše (KKFB) ve Zlíně, jejímž zřizovatelem je Zlínský kraj. Vznikla z Knihovny Františka Bartoše ve Zlíně, která plnila okresní a městskou funkci pro okres Zlín a Statutární město Zlín. Tyto funkce – krajskou, okresní a městskou – plní KKFB i nadále. Důležitou podmínkou pro plnění krajské funkce – právo na povinný výtisk získala KKFB v roce 2003 (pro periodický tisk v celorepublikovém rozsahu, pro neperiodický v rozsahu regionálním). Už před vznikem krajské knihovny proběhlo několik jednání se Statutárním městem Zlínem (SMZ), jejichž výsledkem byla dohoda, na jejímž základě krajská knihovna plní i nadále městskou funkci a město se na jejím zajištění finančně podílí.

Pracujeme bez konkurence?

Ve Zlínském kraji působí cca 400 veřejných knihoven. Ostatní bývalé okresní knihovny kraje (Knihovna Kroměřížska (KK) v Kroměříži, Knihovna Bedřicha Beneše Buchlovana (KBBB) v Uherském Hradišti, Masarykova veřejná knihovna (MVK) ve Vsetíně) jsou zřizovány městy a plní funkce pověřených knihoven pro zajištění výkonu regionálních funkcí.

Všechny tři výše jmenované knihovny jsou dlouhodobě budovány na velmi dobré odborné úrovni a patří k předním veřejným knihovnám na Moravě i v rámci České republiky. Díky spolupráci s nimi se ve Zlínském kraji daří plnění regionálních funkcí knihoven. Tyto knihovny jsou velmi aktivní a svou činností často inspirativní.

Ve Zlíně působí Univerzitní knihovna Univerzity Tomáše Bati (UTB), knihovna v Krajské Baťově nemocnici, řada knihoven školních, knihovny Muzea jihovýchodní Moravy a Krajské galerie výtvarného umění, farní knihovny a několik odborných knihoven. Všechny tyto knihovny mají svůj okruh uživatelů, není nutný konkurenční „boj o klienta“, naopak se knihovny snaží o spolupráci v několika oblastech (vzdělávání knihovníků, organizace společných akcí, ediční činnost).

Univerzitní knihovna je veřejně přístupná, slouží však především studentům a pracovníkům UTB. Fakultní knihovna s úzce specializovaným fondem vyrostla ve výkonnou instituci. V blízké budoucnosti získá nové, architektonicky velmi zajímavé prostory, které jistě budou pro návštěvníky lákavé.

Ve Zlíně je řada institucí a sdružení, které se věnují kulturním a vzdělávacím aktivitám (Městské divadlo, Filharmonie Bohuslava Martinů, krajská galerie a několik soukromých galerií, Muzeum jihovýchodní Moravy, Dům kultury, kulturní institut Alternativa, několik zařízení, které se věnují zájmovým aktivitám dětí a mládeže, Univerzita třetího věku při UTB, folklorní soubory, spolky...). Kulturní a vzdělávací aktivity krajské knihovny jsou doplněním poměrně široké nabídky. Postupem času jsme si našli svoje místo především v oblasti přednášek a besed. Někdy nám dělá problém, že akce ve městě nejsou časově koordinovány a dochází k souběhu dvou podobných akcí.

Zákonný rámec změny

Mnohokrát jsme v minulých letech ocenili, že knihovní zákon, který má svá pozitiva i negativa, definoval úkoly krajských knihoven poměrně jasně. Výhodou bylo, že v době, kdy se připravoval vznik KKFB, byl už knihovní zákon znám a zřizovatel ho respektoval při formulaci zřizovací listiny KKFB. Orgány kraje, které se podílely na přípravě zřizovací listiny, se ale neomezily pouze na povinnosti vyplývající ze zákona a předchozího statutu okresní knihovny, ale uložily knihovně i úkoly další, mj. podstatné rozšíření ediční činnosti – zřízení Edice Zlínský kraj a vydávání kulturně společenského časopisu ZVUK Zlínského kraje. Zadání ze strany zákona a zřizovatele tedy bylo poměrně jasné.

Teorie a praxe

Musím říci, že v době vzniku krajské knihovny neměl nikdo z vedení knihovny dostatek času přečíst si literaturu týkající se řízení změn. Byli jsme zaměstnáni převodem majetku a pracovníků a všemi náležitostmi, které s tím podle právních předpisů souvisely. Krajská knihovna ve Zlíně vznikla jako nový právní subjekt (netýkal se nás převod ze zákona) a bylo nutno znovu uzavřít smlouvy se všemi subjekty (od elektrárny, přes dodavatele až po odvoz odpadu). Osvědčilo se nám všechny podstatné kroky konzultovat s právníky. Nebyl dostatek času a sil zpracovat a pregnantně formulovat novou vizi a strategii. K tomu jsme se dostali až po 4 letech fungování krajské knihovny. Stručné koncepce a formulace toho, co jsme, kam směřujeme a jak toho chceme dosáhnout, jsme ale zpracovali. Na jejich komunikaci a sdělení všem pracovníkům bylo poměrně málo času a ne vždy se nám to zcela dařilo. Hlavní část se odehrála na poradách, při debatách v pracovních týmech, které vznikaly pro řešení konkrétních úkolů, a také při osobní komunikaci s jednotlivými pracovníky. Velmi jsem v té době ocenila roli a postoj většiny vedoucích oddělení, kteří museli zajišťovat bez přerušování činnost všech úseků a služeb a přitom „za pochodu“ řešit nové úkoly související s krajskou funkcí. Žádný, byť sebelepší vrcholový management nemůže řídit všechny proměny. Není to v jeho silách, i kdyby pracoval 24 hodin denně. Změna musí být věcí všech.

S některými úkoly jsme se vyrovnali poměrně rychle, některé doposud řešíme a dotahujeme.

Základní východisko

Základním krédem, které jsme se snažili neustále si opakovat, bylo, že naši **uživatelé nesmí poznat změnu zřizovatele ve zhoršení služeb, naopak, že nabídka služeb by se měla rozšiřovat a služby zkvalitňovat.** Příznivé bylo, že hlavně v prvních třech letech fungování krajské knihovny jsme měli poměrně velkou finanční částku na nákup knihovního fondu, která se výrazně projevila v přírůstku knihovního fondu. Podařilo se nám alespoň částečně navýšit počet pracovníků, kteří zajišťovali činnosti, které byly pro krajskou knihovnu nové. Nepodařilo se nám zatím získat dostatečně velké prostory pro činnost krajské knihovny a rozšiřování služeb a museli jsme hledat náhradní řešení formou zřízení detašovaného pracoviště a pronájmu skladových prostor.

Městská funkce a dva „zřizovatelé“

Jak už jsem uvedla, město Zlín se podílí na financování městské funkce knihovny a zajištění podmínek pro její činnost. Byla uzavřena smlouva

mezi SMZ a krajskou knihovnou, kterou schválila Rada Zlínského kraje. Smlouva zahrnuje i péči o 3 obvodní knihovny a 12 menších poboček.

Vzhledem k tomu, že město Zlín se podílí na financování knihovny a bezplatně zapůjčilo prostory pro Ústřední knihovnu, obvodní knihovny a pobočky, museli jsme vzít na vědomí, že máme v podstatě dva „zřizovatele“ (nikoli samozřejmě doslovně), se kterými je nutno komunikovat a respektovat jejich rozhodnutí. Znamená to pro nás dvojí sestavování rozpočtu a jednání o něm, oddělenou evidenci čerpání prostředků z města a kraje. Informujeme město průběžně o všech krocích, které se týkají zajištění městské funkce a konzultujeme s ním zásadní kroky jako jsou např. zrušení nebo vznik nových poboček, jejich rekonstrukce a vybavení. V některých krajích došlo v průběhu uplynulých let z různých důvodů k oddělení městské a krajské funkce. V roce 2002 vykonávalo souběžně krajskou a městskou funkci osm knihoven, na konci roku 2006 to bude pravděpodobně jen šest knihoven. Pochybnosti nad sloučením obou funkcí se u nás objevovaly spíše na straně zřizovatele – Zlínského kraje – především pokud se týká provozování obvodních knihoven a poboček. Naše argumentace proč zachovat stávající stav se opírala především o zájmy daňového poplatníka a o to, že tato činnost je plně hrazena městem a nezatěžuje krajský rozpočet. Dalším důvodem bylo, že především v obvodních knihovnách byl budován velmi kvalitní knihovní fond a krajská knihovna by ho po oddělení těchto knihoven postrádala. Město si nezřídilo svou vlastní knihovnu ani po zániku bývalé knihovny Domu kultury v roce 2004, která dlouhá léta plnila funkci druhé veřejné knihovny ve Zlíně. Po vzájemné dohodě s krajem převedlo část fondu této zrušené knihovny na krajskou knihovnu a podpořilo vznik nové obvodní knihovny. V roce 2005 pak byly všechny tři obvodní knihovny a Ústřední knihovna propojeny do jedné online sítě.

Nevýhodou spojení krajské a městské funkce do jedné instituce je nebezpečí stagnace a zneužití „monopolního“ postavení. Tomu ale úspěšně brání tlak veřejnosti, konkurence jiných institucí i vnitřní mechanismy, pokud jsou správně nastaveny. Zásadní je také profesní odpovědnost. Odpovědný lékař nezačne svou péči o pacienty zanedbávat jenom proto, že je v malém městě jediný. Problémem je nezastupitelnost knihovny v případě jejího nezbytného uzavření např. z důvodu rekonstrukce, změny systému, havárie.

Tři odpovědnosti a vize

V prvních letech fungování krajské knihovny jsme nenašli čas k promyšlení „namalování“ a komunikaci nové vize. Události běžely velmi rychle a problémy bylo třeba řešit bez odkladu. Museli jsme tedy pracovat s přechodnou vizí, která se vztahovala k samotné změně, řešili jsme, jak by

měla knihovna vypadat po změně a co by tato změna měla přinést. Teprve v roce 2005 jsme se dostali v návaznosti na zpracování „Koncepce rozvoje kultury ve Zlínském kraji“ (http://www.kr-zlinsky.cz/vismo/450019/kultura_koncepce.pdf) k vytvoření „Koncepce rozvoje organizace na léta 2006 – 2015“ a stanovení vize:

„Knihovna – prostor pro studium, kulturu a setkávání, kde se spojuje literární bohatství s moderními informačními trendy.“

Vize by neměla být jen krásným obrazem, ale i vyjádřením závazku.

Miloš Toman v publikaci Řízení změn (Praha, Alfa Publishing 2005) zdůrazňuje, že vize musí stát jako ševcovská trojnožka na třech pilířích: odpovědnosti k zákazníkům (uživatelům), odpovědnosti k pracovníkům a odpovědnosti k majitelům (zřizovatelům). Měla by být jednoduchá, srozumitelná a formulována pozitivně. Důležité je, aby vize byla komunikována a oslovila pracovníky.

Čtyři dimenze

Od samého začátku jsme si museli zvyknout na to, že naše činnost má čtyři dimenze:

- městskou (definovanou ve smlouvě, ale neustále se proměňující, tak jak se mění potřeby našich uživatelů),
- okresní (nadále přímo zajišťujeme pro okres Zlín regionální funkce),
- krajskou – definovanou povinnostmi v knihovním zákoně a ve zřizovací listině,
- celostátní, vyplývající z knihovního zákona.

Na první pohled to vypadá komplikovaně, ale vše se zjednoduší, pokud se na všechny úkoly z těchto čtyř oblastí díváte z pohledu uživatele, tzn. zda daná činnost má pro něj smysl, je užitečná a efektivní.

Pět principů, kterými se snažíme řídit

- Princip zájmu uživatele
- Princip otevřenosti a informovanosti
- Princip spolupráce, spoluodpovědnosti a respektování důležitosti každé práce
- Princip transparentnosti finančních toků
- Princip zpětné vazby

Šest věcí, které by vedení knihovny při příští změně mohlo udělat lépe:

- intenzivně využít první časové stadium změny (v našem případě první dva roky), pro zásadní kroky, pak už je obtížné zavedené věci měnit,
- nenechat se zahrnout valící se operativou a narůstajícími byrokratickými požadavky,
- věnovat více pozornosti kontrole, jak jsou zpracované koncepční materiály konkrétně naplňovány v praxi,
- nelitovat čas na pravidelné průzkumy názorů uživatelů, nespokojovat se s nárazovými průzkumy a průběžnou anketou na webu knihovny,
- komunikovat intenzivněji s řadovými pracovníky,
- zabránit přetížení klíčových pracovníků.

Poslední bod považuji za velmi důležitý. Jak už to bývá, vykristalovala se i při této změně užší skupina lidí, která nesla její hlavní zátěž. Byli to lidé, kteří pochopili nezbytnost kroků, která je třeba udělat, a byli ochotni a schopni k běžné pracovní náplni přijmout nové úkoly a hledat nová řešení. Odměnou jim byla – pokud se věc podařila – profesionální satisfakce a někdy i pochvala. Vedlejšími důsledkem bylo množství přesčasové práce a práce o víkendech. Takové nasazení by nemělo být trvalé a nesmí být zneužíváno.

Poznámka na závěr

Je jistě dobře, že knihovny reagují na konkurenční nabídky jiných subjektů rozšiřováním nabídky svých služeb. Neměli bychom přitom ale zapomínat na to, co je našim základním posláním, a to ze dvou důvodů:

Domnívám se, že veřejnost od nás očekává především kvalitní poskytování knihovnických a informačních služeb, a to operativně, kvalifikovaně, v dostatečné šíři nabídky, uživatelsky příjemně, „Nadstavbové“ aktivity, které jsou pro knihovnu velmi důležité a pomáhají zvýšit její prestiž, zviditelnit se a přivést do knihovny další návštěvníky, by neměly být na úkor kvality, šíře a rychlosti poskytovaných knihovnických a informačních služeb.

Druhým důvodem je, že bychom se neměli stát pro veřejnost nečitelným subjektem. K udržení si své pozice na trhu kulturních, informačních a vzdělávacích služeb je třeba zachovat si svou specifčnost. Pokud se pustíme do dalších oblastí, které jsou doménou jiných profesí, neměli bychom to dělat amatérsky. Jednou z klasických marketingových pouček je, že chceme-li na trhu dosáhnout mimořádných výkonů, musíme se odlišit od konkurence. Napodobování cizí strategie nemá valný smysl.

PĚT P V KOMUNITNÍ KNIHOVNĚ

(přátelství, partnerství, příležitosti, pomoc, projekty)

... peníze, péče, počítače... a tak bychom mohli pokračovat ještě dále.

Helena Gajdušková, Masarykova veřejná knihovna Vsetín

V poslední době se čelní představitelé českého knihovnictví hodně zamýšlejí nad tím, jaké jsou, budou, či „mají být“ české knihovny.

Společně s Richterem (Foberová, Libuše. Jakým směrem se podle Vás mají knihovny dát, aby došly k cíli a nezabloudily? – rozhovor s PhDr. Vítem Richterem. *Knihovnický zpravodaj Vysočina*. c2001–2005, roč. 6, č. 2 [cit. 2006-07-25]. Dostupný na [www: http://kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=747](http://kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=747) lze říci, že „knihovny by se měly soustředit na to, v čem jsou dobré a v čem by si mohly udržet monopol, tj. zprostředkování klasických dokumentů široké veřejnosti za předpokladu rychlé, kvalitní a příjemné služby“. Je třeba se tedy znovu a znovu vracet k základům, k nimž patří: kvalitní a bohatý, dobře a jednoduše uspořádaný knihovní fond, vzdělaný a laskavý knihovník a příjemné a přátelské prostředí.

V dnešní době, kdy se vše velmi rychle mění, a mnozí lidé postrádají „jistoty“, „stabilitu“, se knihovna s kvalitním knihovním fondem a vzdělaným, vstřícným personálem může stát pro mnohé klienty právě „přátelským“ prostředím, institucí, kam se mohou a chtějí vracet – nejen pro knihy (pro zábavu i vzdělání), ale i pro pocit vřídého přijetí a akceptování. Pokud knihovna dokáže vytvořit image přátelství směrem ke svým klientům, ale i k institucím, společnostem i jednotlivcům, s kterými má podobné cíle a s nimiž spolupracuje, pak se může stát uznávanou a akceptovanou stálicí, kterou potřebují nejen její klienti, ale je o její potřebnosti přesvědčen i její donátor.

Domnívám se, že vybudování mnohotvárného pletiva (přediva) vztahů v konkrétním místě, pak knihovně umožňuje tyto přátelské vazby vtělit i do formálně či smluvně ošetřeného partnerství.

O partnerství bylo už mnohé řečeno, chci však zdůraznit, že žádná knihovna nežije jen ve svém vlastním světě a měla by navazovat bohaté vztahy ve svém prostředí. Dříve většina knihoven fungovala tak trochu lineárně, dnes bych ji přirovnala spíše ke kruhu nebo ke spirále. Partnerství byla často uzavírána s konzumenty našich služeb (školská zařízení) a partnerské dohody tak byly jednostranné – knihovny určitou službu poskytovaly a školy ji přijímaly. V poslední době se učíme vyjádřit ve svých partnerských vztazích rovnováhu, „závazky“ obou stran, a to tak, aby partnerství

(často i formálně písemně stvrzené) bylo výhodné pro obě strany. Také naši partneři se mění – dříve (již zmiňované) školy a kulturní instituce, dnes k nim přibývají úřady práce, občanská sdružení, mateřská a rodinná centra, organizace zdravotně handicapovaných, někde i představitelé komerční sféry.

Takto uzavíraná „přátelská partnerství“ často přinášejí rozhled v nových oblastech, v kterých se knihovny dříve nepohybovaly, a tím často i nové příležitosti. Od všeobecného zaměření na „širokou veřejnost“, (kterou jsme dříve členili pouze na děti, mládež a dospělé), se učíme ve spolupráci s našimi partnery, kteří se vesměs specializují na práci s konkrétní cílovou skupinou, nabídnout své klasické knihovnické a informační služby i těm, které bychom sami neoslovili a kteří by k nám sami do knihovny pravděpodobně ani nepřišli. Ale přijdou-li jednou a naleznou v knihovně to, co potřebují a k tomu ještě přátelské a příjemné ovzduší, stávají se našimi věrnými klienty - a o to nám přece jde, ne? Mnohým z těchto klientů může knihovna zejména v určitém životním období významně pomoci, a tím může POMOCI řešit problémy společnosti v místě, kde působí – viz následující příběhy:

Marcela, 20 let, nezaměstnaná absolventka, trávila v knihovně u počítače spoustu času. Pravidelně využívala bezplatný Internet pro nezaměstnané, aby se informovala o pracovních nabídkách. Často využívala Word, Excel, vytvářela různé dokumenty, jen tak, aby se zabavila. Již půl roku si do knihovny chodí „jen“ půjčovat knížky a CDčka. Jedna pracovní nabídka vyšla.

Stejný příklad platí i pro Lenku. Ta v knihovně netrávila tolik času jako Marcela, protože se stará o pětiletého syna a osmiletou dceru. Lenka asi před rokem ukončila rodičovskou dovolenou. Protože její původní místo sekretářky bylo zaměstnavatelem z důvodu reorganizace zrušeno, Lenka se do zaměstnání nemohla vrátit a vyhlídky na to, že ji někdo zaměstná se dvěma dětmi nebyly příliš optimistické. Do knihovny vždycky vběhla na pár minut na Internet, většinou i se synem, aby zjistila nové zprávy v elektronické poště nebo aktualizovat životopis. Prostředí knihovny ji bylo blízké a známé, protože jej už dříve znala z akcí pořádaných ve spolupráci s Rodinným a mateřským centrem ve Vsetíně. Dnes i Lenka patří k těm šťastnějším, které práci našly.

Přestože happy end těchto dvou žen nebyl zapříčiněn pouze knihovnou, je zřejmé, že v nelehké fázi jejich života jim bylo poskytnuto touto organizací jisté zázemí, které ocenily.

Dalším příkladem může být Jana, která ve svých 53 letech přišla o práci v pekárně. Počítač byl pro ni něčím úplně cizím a nedostupným. Začala chodit na Internet se svým synem, jen tak přihlížet, aby zabila čas. Pak čím

dál častěji přicházela sama a objednávala se na Internet pro nezaměstnané. Pracovníci knihovny jí nejednou pomohli při orientaci na internetových stránkách, registraci do databází nezaměstnaných a sestavování a tisku životopisu ve Wordu. Jana uvítala asistenci také při vytváření e-mailové schránky či při odpovídání na pracovní nabídky prostřednictvím elektronické pošty. V rámci akce „Březen – měsíc internetu se zúčastnila vzdělávacího semináře informační gramotnosti pro nezaměstnané“ pořádaného knihovnou. V současnosti se účastní rekvalifikačního kurzu informační gramotnosti pořádaného Úřadem práce ve Vsetíně a těší se na semináře, které od příštího roku poskytne knihovna. Doufejme, že její odvaha učit se novému a vzdělávat se i v tomto věku bude brzy oceněna úspěchem.

Za zmínku stojí také příběh Katky, která jako matka samoživitelka starající se o pětiletého syna stála před dvěma lety před otázkou: „Najdu si práci po mateřské dovolené?“. Znala obavy potenciálních zaměstnavatelů, kteří si při přijímacím pohovoru u adeptek této kategorie představují množství dní strávených s dětmi na „paragrafu“ a nemožnost pracovat přesčas, i když tyto důvody zůstávají nevyřešeny.

Poslední rok, kdy byla Katka doma se synem, zkusila přijímací zkoušky na vysokou školu, protože si uvědomovala důležitost vzdělání pro budoucí získání zaměstnání. I díky úspěšnému přijetí na školu dostala možnost spolupracovat v knihovně na nově se tvořícím projektu. Vše pro ni bylo zcela nové a neznámé. Její počáteční obavy z neúspěchu postupně nahrazovala jistota, že se rozhodla pro tu nejlepší věc. Vzdělávací semináře k pracovní problematice, které absolvovala a zejména práce v týmu ji obrovsky posunuly. Odměna přišla v úspěšném schválení předloženého projektu. Katka je za tuto příležitost velmi vděčná a dnes si nedovede představit jinou profesi, kterou by tak ráda vykonávala.

Často se ovšem stane, že knihovna, která se rozvíjí uvedeným směrem, dojde ke zlomovému bodu, kdy zjistí, že její kapacity – prostorové i lidské – jsou vyčerpány. Pak zbývají dvě cesty: utlumit činnost, jet po „zavedených cestách“ anebo se pokusit tyto kapacity zvýšit.

Všichni víme, jak obtížné je přesvědčit svého zřizovatele (vesměs aktivní muži středního věku, kteří do knihovny nechodí – ale pozor! chodí jejich děti a rodiče!), že knihovna potřebuje více místa, více peněz, více kvalifikovaných lidí... Jednou z cest, jak si pomoci sám, je pokusit se pracovat projektovým způsobem, tj. zmapovat situaci své konkrétní knihovny, popsat její silné a slabé stránky, nalézt slabá místa v místní komunitě a participovat při jejich řešení. Vsetínská knihovna se vydala cestou „komunitní knihovny“ (a je to běžná cesta mnohých knihoven v menších městech – mnozí o své komunitní funkci ani nemluví a přitom ji výborně plní – problém je často v tom, že to nikdo „neví“), tj. propojila klasické knihov-

nické a informační služby s činnostmi podporujícími rozvoj komunity a také popsala, co se pod těmito pojmy skrývá. Svou představu „komunitní knihovny“ jsme pak vtělili (na tomto místě patří velké poděkování Zlatě Houškové, Zuzaně Ježkové, pracovníkům OSF, Marii Haisové a dalším, kteří společně s námi myšlenku komunitní knihovny v našem konkrétním případě rozvíjeli) do projektu strukturálních fondů, který byl přijat v roce 2005 a který nám pomohl v několika oblastech:

- získat prostory a vybavení
- získat nové mladé lidské kapacity
- zdokonalovat se (vzdělávat se) v práci s cílovými skupinami, se kterými jsme dříve nepracovali a respektovat jejich specifika
- představit se svému zřizovateli v jiné pozici než v pozici „konzumenta peněz“, za něhož nás (bohužel) někteří rádi pokládají
- a tím získat partnerské, plnoprávné, sebevědomé postavení v očích zřizovatele, což je v situaci, kdy je třeba projekt předfinancovat a dofinancovat, nanejvýš důležité
- a v neposlední řadě i obrovskou motivaci, aby v nových prostorech byli spokojeni jak naši uživatelé, tak také my, knihovníci a aby naše představy budoucích aktivit našly své reálné uplatnění.

Nyní ovšem už se zase těšíme, že se znovu budeme více soustředit na základní knihovnické činnosti – výběr kvalitního knihovního fondu, práci se čtenářem, vzdělávání nás knihovníků a vymýšlení stále nových zábavných forem práce se čtenáři, a tím pomáhat těm, kteří to potřebují, aby si prostřednictvím snadnějšího a příjemného přístupu ke vzdělání dovedli pomoci sami.

Neboť

„Člověk se něčemu naučí jen tehdy, když se při tom baví...

Aby se vědění dalo strávit, musí se polykat s chutí.“

A. France

KONKURENCESCHOPNOST V PODMÍNKÁCH MĚSTSKÉ KNIHOVNY

Šárka Kašpárková, Knihovna Kroměřížska

Ve svém příspěvku se chci zmínit o vlivu zpracovávaných projektů, které pomáhaly rozvíjet znalosti některých vybraných nástrojů marketingu na utváření knihovny v konkurenčním prostředí. Nelze vyjmenovat vše, ale zmíním se alespoň o tom nejpodstatnějším. Pro názornější vysvětlení může sloužit výběr příkladů obsahově zkrácených a upravených pouze pro potřeby tohoto příspěvku.

Velký vliv na vývoj organizace bylo zapojení do projektu Neziskové organizace na cestě do EU (2003-2005), který realizovala nadace Open society Fund v Praze. Celý dvouletý cyklus byl věnován analýze projektů, studiu socio-ekonomického prostředí v němž jednotlivé projekty vznikaly, evaluaci, obhajobám částí projektů určených k podání do strukturálních fondů, které se v té době tvořily v České republice. To nastartovalo naši instituci k uvědomění si vlastní důležitosti i svého postavení ve městě. Důležitá byla spolupráce s naším zřizovatelem – městem. Průběžně jsme poskytovaly informace o tvorbě projektu do Rady města Kroměříže. Pro projekt byly důležité strategické materiály města, kraje. Spolupráce se však neomezovala na místní samosprávu, ale začali jsme intenzivně komunikovat s krajem. Zapojovali jsme se do tvorby krajských strategických plánů a upozorňovali jsme na včlenění neziskového sektoru do těchto plánů. Upozorňovali jsme na to, že knihovny v současné době neplní jen funkci kulturní organizace při využívání volného času, ale že jsou součástí dalšího vzdělávání – celoživotního vzdělávání. Mnohé knihovny jsou schopny nabízet nejen prostory s potřebnou technikou pro vzdělávání, ale mají akreditované vzdělávací programy nejen pro vlastní tedy profesní vzdělávání, ale i pro další cílové skupiny z řad veřejnosti.

Dle mého názoru, bylo pro knihovnu velmi podstatné vytvoření specifikace obsahu projektu, který samozřejmě souvisí s činností knihovny. Využití příp. tvorba vlastního krátkodobého plánu, jehož některé body vycházejí ze strategického plánu města. Za velmi důležité považuji znalost nejen instituce, ale i společenského prostředí místa, které usnadní odstranění budoucích rizik. V našem případě nám pomohlo aktivní využití SWOT analýzy. Velmi důležité je v organizaci Public Relations, některé zkušenosti uvedu.

Při psaní projektů do strukturálních fondů se často setkáte s pojmem strategické plánování na různých úrovních. Je to systém cílů, postupů či

metod jak dosáhnout změny. Předpokladem je samozřejmě změna pozitivní, při špatné analýze prostředí však může nastat i změna negativní. Je nutné předvídat všechna rizika. V této souvislosti tedy projektové tvůrčí činnosti se toto plánování chápe na úrovni obcí. Předpokládalo se, že obce /města mají stanovené priority, kterými se v nejbližším období budou zabývat. Nevím, kolik obcí či měst má zpracovaný strategický plán, ale před pár lety jich bylo do deseti. Před přípravou na strukturální fondy kraje zpracovávaly své strategie, které byly zveřejněny a veřejnost mohla tyto záměry připomínkovat.

Pokud jste uvažovali o zpracování projektu do strukturálních fondů nebo máte již zkušenosti v tomto směru, jednou ze zásad bylo, je a bude očitovat strategické materiály města, kraje a vládní dokumenty.

Chybějící strategický plán našeho města nám pomohl nahradit vytvořený plán Zdravého města, kde jsme se již profilovali knihovnou jako vzdělávací institucí ve městě. Pro lepší názornost Vám předkládám vazbu na strategické dokumenty projektu:

Vazba na strategické dokumenty:

Národní rozvojový plán - 4.1 Celoživotní učení

Bílá kniha - Národní program rozvoje vzdělávání v ČR

Státní informační a komunikační politika, strategický dokument vlády - usnesení č. 265/2004, které vychází z Akčního plánu

EU eEurope 2005, priorita 2 - Informační vzdělanost

Územní plán rozvoje Zlínského kraje - Generální strategický cíl c. III - demografický a sociální rozvoj, v jeho rámci podporovat zaměstnanost, bydlení a rozvoj kvalifikace. Důraz na faktory rozvoje lidských zdrojů v návaznosti na trh práce.

Strategie rozvoje lidských zdrojů pro ČR, 4. Specifické oblasti strategie, 4. 1 Celoživotní učení

Koncepce rozvoje knihoven České republiky na léta 2004-2010 – 1. Úloha knihoven v informační společnosti

Národní akční plán zaměstnanosti 2004-2006

Specifická doporučení Rady České republiky: Vyšší a účinnější investování do lidského kapitálu a celoživotního vzdělávání

Priorita č. 1 Aktivní a preventivní opatření pro nezaměstnané a neaktivní osoby

Priorita č. 4 Podpora rozvoje lidského kapitálu a celoživotního vzdělávání

Priorita č. 7 Podpora integrace osob znevýhodněných

Zpracovali jsme také krátkodobou strategii knihovny, která byla důsledkem evaluace projektu. Využili jsme samozřejmě znalost SWOT analýzy, kterou jsme si udělali na příkladu knihovny.

Zkrácená verze obsahu strategického plánu

1.1 Cíle strategie – rozšířit a zlepšit služby občanům

1.1 Všeobecné cíle

- Zlepšit a doplnit webové stránky knihovny
- Zajistit internet pro veřejnost
- Navázat spolupráci se zahraničním partnerem
- Spolupracovat s podnikatelskou sférou
- Stále pracovat na Public Relations
- Oslovit nečtenáře

1.2 Dospělé oddělení

- zlepšit informace o MVS apod. např. formou letáku
- zlepšit PR informačního centra – využití DB, novinky, nabídky
- vybudovat vzdělávací multimediální centrum s možností e-learningového vzdělávání popř. distančního a poskytovat k těmto možnostem informační servis
- zavést roznáškovou službu pomocí dobrovolníků

1.3 Dětské oddělení

- zaměřit se na matky na MD a přivést je i s dětmi do knihovny
- hledat nové netradiční formy spolupráce – využívat zkušenosti
- odjinud

1.4 Hudební oddělení

- zavést další služby pro veřejnost
- zlepšit PR oddělení

1.5 Úsek zpracování a akvizice fondu

- doplňovat regionální literaturu, poskytovat informace krajské knihovně
- doplňovat fond o specifické zdroje zaměřené na aktivity města – Zdravé a Bezpečné město

1.6 Ekonomický úsek

- zajistit pokladní hodiny pro zaměstnance
- převést pokladnu na počítačové zpracování

2. Pobočky

Dalším cílem je moderně vybavit všechny pobočky. Doplnit je PC a připojit na internet. Předpoklad je, aby pobočky sloužily občanům v místních částech jako informační centra a zároveň jako možnost využití vyplnění volného času a možnost sebevzdělávání. Důležité je stanovit profil knihovního fondu jednotlivých poboček. Všechny pobočky viditelně označit a označit i výpůjční dobu včetně označení veřejného internetu.

2.1 Městské pobočky:

- zlepšit činnost pobočky Oskol získáním čtenářů alespoň o 100% zavést automatizovaný výpůjční systém

- udržet výpůjční místa
- 2.2 Pobočky v místních částech:**
 - přepsat knih. fondy do Knihovny Kroměřížska
 - připojit pobočky na internet, zlepšovat připojení
 - postupně vybavit pobočky novým nábytkem
- 3. Regionální funkce**
 - zpracování koncepčních materiálů pro výkon krajských regionálních funkcí
 - obnovení smluv se starosty
 - rozšířit pracovní skupinu o 1 zaměstnance
- 4. Kulturně-vzdělávací aktivity pro veřejnost**
 - důraz na práci s knihou a podpora významu čtení
 - vzdělávací kurzy, semináře, besedy pro cílové skupiny
- II. Zajištění cílů strategie knihovny**
 - 1. Organizační zajištění**
 - přijmout 1 pracovníka dle podmínek projektu a 1 do RF
 - rozšířit výpůjční hodiny na pobočkách s internetem
 - připravit nové organizační schéma knihovny a včlenit nové pracoviště
 - zajistit PR pro knihovnu
 - 2. Investiční a technické zajištění strategie**
 - vybudování multimediální učebny s bezbariérovým přístupem dle
 - projektu
 - nákup technologií
 - postupná výměna PC
 - navýšení rozpočtu o mzdy pro rozšíření provozu poboček, zvýšení hodinové sazby
 - navýšení rozpočtu pro jednotlivé roky o specifické požadavky,
 - dobudování skladu
 - nově vybavit pobočky
 - využít skladovacích prostor v suterénu budovy
 - 3. Dosažení stavu v roce 2010**
 - poskytování kvalitních služeb odpovídajících využití moderních technologií
 - využívání multimediální učebny pro veřejnost i cílové skupiny
 - doplňování knihovního fondu o nová média
 - získat další (placené) databáze dle potřeb uživatelů
 - spolupráce s paměťovými institucemi

Vytvoření vlastního plánu samo o sobě nestačí. Důležitým faktorem je, že se činnost knihovny dostala do plánu Zdravého města, který jak už jsem uvedla, v našem případě nahrazuje strategický plán města.

V dalším sledu jsme si vytvořili SWOT projektu (ukázka níže). Zde jsme již museli vycházet z dobré znalosti prostředí. Při tvorbě projektu do obou operačních programů SWOT analýzu nemusíte předkládat, ale doporučuji všem, kteří zvažují projekt do strukturálních fondů, aby si SWOT udělali, tato analýza může být dobrým podkladem při vytvoření logframu, který např. do SROP předkládáte v příloze. Je důležité např. specifikovat rizika, kterým právě může být konkurenční vzdělávací agentura.

Samozřejmě, že si zpracování projektu můžete zadat firmě, ale bez znalosti tvorby projektu, se také může stát, že firma nebude mít znalosti právě Vašeho prostředí a také příp. rizik. V každém případě by jste měli při tvorbě projektu úzce spolupracovat, jak např. se zpracovatelem nebo příp. i se zadavatelem, protože můžete být partnery projektu.

<p>Silné stránky knihovny</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Knihovna je vnímána jako kulturní a vzdělávací instituce ■ Poptávka veřejnosti po informačních službách vzdělávacích aktivitách a spec. službách knihovny ■ Potenciál ICT ■ Dostupnost, nízkoprahovost ■ Profesionální pracovníci ■ Dobrá spolupráce se zřizovatelem, starosty obcí a institucemi 	<p>Slabé stránky knihovny</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Chybí učebny pro vzdělávací aktivity ■ Nedostatečná spolupráce s podnikatelskou sférou ve smyslu vzájemného informování o možnostech partnerství ■ Technika pro zdravotně znevýhodněné ■ Spolupráce se zahraničními partnery ■ Akreditace činností
<p>Příležitosti knihovny</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Využití již existujících programů pro vzdělávání ■ Alternativní formy vzdělávání, e-learning, distanční studium ■ Strukturální fondy EU ■ Grantová podpora ■ PR knihovny ■ Práce dobrovolníků 	<p>Rizika</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Neexistence strategického plánu rozvoje ■ Snížení rozpočtu ■ Odchod kvalifikovaného personálu ■ Soukromé kulturní a vzdělávací instituce ■ Aktivity škol

Na tomto příkladě chci upozornit, že jsme od začátku počítali s možnou konkurencí jak to dokládá tato analýza, která je asi dva roky stará. Bylo zřejmé, že konkurence existuje. Dokonce před odevzdáním projektu byla

nedaleko knihovny založena nová organizace na vzdělávání přímo na cílové skupiny, které jsme v projektu měli. Řada škol nabízela své kapacity soukromým firmám, které školení či kurzy realizovaly. I samotné školy akreditovaly své kurzy a nabízely je široké veřejnosti. Knihovna přicházela jako nováček. Realizovala samozřejmě své aktivity na využití volného času různými vzdělávacími formami, ale ještě nevstupovala do oblasti vzdělávání jako partner soukromým firmám anebo školám a úřadům. Bylo jasné, že musíme nabídnout něco, co tyto instituce nemají, co může být zajímavé pro veřejnost i pro úřady ve městě. Řekla bych, že stěžejními byly dvě myšlenky:

- využití potenciálu knihovny: personál, informace, databáze, fond
- sociální integrace na podporu k tomu využít Public Relations (dále jen PR).

Může tedy mít knihovna konkurenci v malém městě s jednou veřejnou knihovnou? Ano může. Může mít konkurenci ve vzdělávacích aktivitách, v kulturních aktivitách, i v technologiích, ale nemůže mít konkurenci v potenciálu knihovny: v kvalitním personálu, v univerzálních databázích, v množství informací i jejich zprostředkování a knihovním fondem. Ale co nejvýše posunuje knihovnu je její práce se čtenáři (uživateli), práce dlouhodobá, náročná, která jednoznačně spěje k sociální integraci a to nemá žádná soukromá firma a u lidí staršího věku ani škola ne. V tomto má knihovna určitě své nezastupitelné místo.

Uvědomovali jsme si, jak jsou důležité materiály, které knihovna vydává, kterými propaguje svou činnost. Začali jsme cíleně pracovat na PR. Konzultovali jsme s odborníky, kteří nás seznamovali s prezentacemi a dobrou propagací. Víme všichni, jak dokáže reklama ovlivnit i četbu některých knih. Konzultanti nám říkali: „vy děláte tak výborné akce pro veřejnost, ale vy je neumíte „prodat“, nabídnout veřejnosti. Vy se neumíte chválit. Musíte se to naučit!“

Začali jsme soustřeďovat PR materiály z jiných knihoven zvláště zahraničních, třítit je a říkat si, co je pro nás důležité. Museli jsme se naučit, dívat se na ně z pozice našeho uživatele, který se chce dozvědět rychle, co nejvíce. Bylo nám jasné, že v našich materiálech nesmí být mnoho knihovnického, ale zároveň, že tyto materiály musí říct, co je v naší knihovně jedinečné. To je však jen jeden příklad. Učili jsme se každoročně vydávat lepší a lepší materiály, které jsme si nechávali posoudit odborníky na PR. PR se samozřejmě netýká pouze tištěných výstupů z knihovny, týká se webu atd. Zahrnuje také prostředí knihovny, příjemné vystupování personálu, poskytování informací a mnohé další. Je to součást marketingu.

Vzhledem k rozsahu tématu se nemohu a ani nechci zabývat aktivitami knihovny pro různé cílové skupiny. Nabídlí jsme veřejnosti další služby,

kteře jsme plně pokryly rozpočtem projektu. V příjemném prostředí, navíc provázaném s knihovnou, probíhají akreditovaného kurzy pro dospělé. Již 50 občanů získalo osvědčení ve dvou akreditovaných kurzech. Zpětnou vazbou získáváme informace o potřebách zájemců o toto vzdělávání, jejich hodnocení kurzů, lektora, kvality výuky. Stali jsme se partnery v dalších aktivitách. Uzavřeli jsme partnerské smlouvy v dalších pěti projektech. Připravujeme projekt další. Pravidelně a cíleně spolupracujeme v tomto směru s médii. Naše zkušenosti předáváme dalším zájemcům.

Z počáteční nedůvěry, kdy jsme vstoupili na trh s určitým produktem, jsme přesvědčili o tom, že právě knihovna má hodnoty, které nikdo jiný nemá, že máme svá konkrétní specifika, která jsem už uvedla v souvislosti se sociální integrací. Začali jsme dostávat nabídky od soukromých firem na spolupráci. V oblasti neziskového sektoru jsme už instituci „zavedenou“ v oblasti akreditovaných vzdělávacích kurzů jsme se uvedli také dobře. V praxi jsme tedy otupili hroty konkurenčních firem a začali jsme spolupracovat, naše spolupráce přechází v partnerství. Bariéry se odbourávají.

Někdy se setkávám s polemikou co by knihovny dělat měly a co ne. Knihovny mají samozřejmě svou tradici a své historické poslání, ale zároveň se velmi rychle vyvíjí a mění. Dle mého názoru každá kulturní organizace by měla odpovídat aktuální situaci na trhu, potřebám veřejnosti. K tomu musí využívat nástrojů marketingu. Stejně jako komerční sféru zajímá zisk, tak neziskovou by měly zajímat potřeby občanů místa. Projekt byl pro nás velká výzva a také šance si dokázat, že knihovna je konkurenceschopnou a v tom, co jsme dosud realizovali, si troufnu již nyní říci, jsme obstáli.

Závěrem bych chtěla výběrově shrnout, co nám projekt dal i vzal:
dal nám:

- možnost další spolupráce
- nová partnerství v projektech
- stali jsme se zajímavými pro komerční subjekty
- umíme napsat projekty do strukturálních fondů
- víme, co přináší jejich realizace i po ekonomické stránce
- všeobecný rozhled, znalost strategických dokumentů
- možnost vyjadřovat se k zásadním koncepčním otázkám
- realizaci i vysoká ocenění těchto aktivit

vzal nám:

- čas v soukromí
- iluze o strukturálních fondech
- představy, jak strukturální fondy všechno vyřeší
- bariéry ve spolupráci v kladném slova smyslu.

Závěrem nezbývá než konstatovat, že projekt nám dal rozhodně více než vzal. Hlavně nás vzdělal, naučil nás plánovat a naučil nás využívat nástroje marketingu. Naučil nás týmové práci a dal nám obrovské množství informací, které zúročujeme v každodenní práci. Knihovna patří k významným městským institucím, což dokazuje také to, že za svou činnost byla oceněna Zastupitelstvem města Kroměříže nejvyšší oceněním. Dosud toto ocenění bylo uděleno pouze dvěma institucím ve městě. Knihovna je také nositelkou ceny Knihovna roku 2005 udělované Ministerstvem kultury ČR.

PĚT LET KNIHOVNOU 21. STOLETÍ – KNIHOVNA JIŘÍHO MAHENA V BRNĚ

Hana Vacková, Knihovna Jiřího Mahena v Brně

Ačkoliv se převážná část historie této instituce odehrávala ve století dvacátém, tento příspěvek se soustřeďuje na 5 let 21. století, která považuji za klíčová, i když není záměrem tímto snižovat důležitost předcházejícího období. Během tohoto relativně krátkého času se udály věci běžné i zcela zásadní, ojedinělé a pro další vývoj knihovny velmi významné.

V roce 2001 uplynulo 80 let od založení Brněnské veřejné knihovny obecní – 1. 2. 1921, což KJM oslavila náležitě, ale o něco později, kdy toto významné datum spojila s událostí neméně významnou – znovuotevřením ústřední knihovny po generální rekonstrukci – v listopadu. Tento měsíc byl zároveň dobou, kdy byla v roce 1922 knihovna veřejnosti zpřístupněna díky tomu, že byla splněna podmínka vlastnit přes 10 000 knih.

Dějinám brněnského knihovnictví, osobě zakladatele Jiřímu Mahenovi, proměněm a vývoji KJM byla věnována výstava Knihovna pro město v reprezentačních prostorách Křížové chodby na Nové radnici v Brně. Výstava probíhala sice na podzim 2000, avšak ve všech směrech předznamenala činnost KJM v 21. století. Mimo jiné zde byla knihovna představena jako Centrum vzdělávání, informací a oddechu pro širokou veřejnost města i regionu. Od tohoto okamžiku se více než jindy realizuje Mahenovo pojetí veřejné knihovny, která je ústavem, jenž má cílevědomě vést čtenáře k rozvíjení vlastní tvůrčí energie a sebevzdělávání a být živým kulturním střediskem.

Jiří Mahen a jeho knihovnický odkaz byly ústředním mottem roku 2002, kdy uplynulo 120 let od jeho narození a 10 let od vzniku Mahenova památníku. Mahen stál při samém zrodu knihovny, byl jmenován prvním knihovníkem a do roku 1939 stál v jejím čele. S neutuchající energií shromažďoval a zpracovával první fondy, psal o knihovně do novin, přednášel, bojoval o adekvátní podmínky pro činnost, potýkal se s nedostatečnými finančními prostředky, apeloval na politiky.

V roce 1959 ke 20. výročí úmrtí J. Mahena přijala tehdejší Krajská lidová knihovna název *Krajská lidová knihovna Jiřího Mahena*.

Tato významná osobnost kulturní avantgardy nás provází nejen díky pojmenování instituce a existenci památníku, který byl vybudován v souladu s odkazem paní Karly Mahenové ve vilce v Masarykově čtvrti,

ale zejména nesmírně aktuálními názory na knihovnické činnosti a naše uživatele. V památníku je zachována autentická pracovní spolu s výstavní expozicí o životě a díle Jiřího Mahena, které je často připomínáno při besedách a literárních pořadech, pořádaných na půdě památníku, při nichž vystupují významní představitelé brněnské a české kultury.

Stejně tak jeho odkaz připomíná *Společnost Jiřího Mahena*, budova *Mahenova divadla* i divadlo *Husa na provázku* a další.

Mahenův památník byl jako první pracoviště propojen on-line s ústřední knihovnou a tím bylo započato budování automatizované knihovní sítě. V letošním roce bude v síti propojeno již 7 poboček. Není to počet odpovídající původním záměrům, ale limitujícím faktorem pro rozvoj automatizace není technické vybavení, nýbrž finanční náročnost následných provozních nákladů. Knihovna získala na podporu automatizace řadu grantů z programu VISK MK ČR. Automatizace knihovnických činností je s naprostou samozřejmostí doprovázena moderními informačními technologiemi. Dosaďovací příručky knihovny doplňují elektronické databáze, encyklopedie na CD-ROMech a především nekonečné množství informací, získaných prostřednictvím internetu.

Díky Projektu internetizace knihoven MK a MI ČR se podařilo umožnit uživatelům v řadě poboček KJM zpřístupnit internet dříve než proběhne automatizace a v těchto dnech se realizuje další zásadní projekt finančně podpořený Evropskou unií ve spolupráci se Statutárním městem Brnem „Veřejný přístup občanů ve statutárním městě Brně k širokopásmovému internetu prostřednictvím veřejné knihovny“. Tento projekt přináší vedle technického vybavení do KJM především možnost přístupu široké veřejnosti k informačním zdrojům a další možnosti automatizace.

V roce 2003 se naplnil další díl Mahenova knihovnického odkazu v otázkách dětského čtenářství. Mahen jako spisovatel psal pro nejmladší pokolení pohádky (ostatně pro knihovníky také) a jako knihovník se živě zajímal o problémy dětské četby, studoval zájmy dětských čtenářů, sledoval vliv školy na vztah dítěte ke knize atd.

KJM vyhlásila tento rok Rokem dětského čtenáře a úspěšně začala realizovat projekt na podporu dětského čtenářství „Poprvé do školy – poprvé do knihovny“. Myšlenka spojit vstup do 1.třídy a slavnostní pasování na čtenáře knihovny se setkala s velkým zájmem odborné i laické veřejnosti a inspirovala řadu českých i slovenských knihoven.

Též se začaly intenzivně rozvíjet multikulturní aktivity ve stále trvající spolupráci s MKC Praha a menšinami, žijícími v Brně. K tomu nemalou měrou přispělo Regionální evropské informační středisko (založené v roce 2000 jako Informační centrum o Evropské unii v úzké součinnosti s MMB, MZV ČR a Delegací Evropské komise v ČR) poskytující odborné

publikace, periodika, elektronické databáze, monitoring denního tisku, řadu tištěných materiálů, internet a diskusní setkání s občany na aktuální témata, zaměřená nejen na všeobecnou evropskou problematiku, ale též na otázky celostátní komunikační strategie před vstupem ČR do EU. Ve snaze uspokojit zájem veřejnosti o informace i mimo střed města, zřídila KJM dalších 10 kontaktních míst na pobočkách.

Snaha vytvářet uživatelům příjemné a kultivované prostředí pro kvalitní poskytování knihovnických služeb se odrazila v otevření pobočky v Líšni v nové budově ÚMČ a při rekonstrukci pobočky v Bohunicích. Obě pobočky se otvíraly jako plně automatizované a jejich činnost je výrazně podporována tamními městskými částmi.

Rok 2004 se stal pro knihovnu rokem s velkým R, protože za projekt „Poprvé ...“ obdržela cenu Ministerstva kultury ČR „Knihovna roku“ v kategorii za významný počín v oblasti poskytování knihovnických a informačních služeb. Projekt je podporován finančně z dotačního programu Knihovna 21. století MK ČR a po prvním úspěšném ročníku v ústřední knihovně se rozšířil i na pobočky. Je realizován pod záštitou hejtmána Jihomoravského kraje a primátora Statutárního města Brna i starostů jednotlivých městských částí.

V rámci integrace handicapovaných spoluobčanů se začal realizovat další dlouhodobý projekt Setkávání, jehož součástí jsou odborné semináře Komunikace se zdravotně handicapovanými uživateli knihoven, dlouhodobá spolupráce s Tyflocentrem Brno a Ústavem sociální péče na Kociánce i činnost Knihovny pro nevidomé a slabozraké v KJM, poskytující služby nevidomým klientům od roku 1976. K výraznému zkvalitnění služeb těmto klientům přispěla instalace PC techniky – internet pro nevidomé a slabozraké s hlasovým výstupem a možností zvětšení textu – částečně finančně podpořená opět MK ČR.

Úspěšně byla zahájena a dodnes pokračuje spolupráce se slovenskými partnery (Generální konzulát SR v ČR, Bibiana – Mezinárodní dom umění pro děti v Bratislavě, Obec Slovákovi, Slovensko-český klub). Program, ve kterém byly prezentovány slovenské tradice i současnost v pestré mozaice výstav, tanečního vystoupení folklorního souboru Púčik, setkání s řezbářem Bunckem i světovým sklářským výtvarníkem Kováčem, byl zařazen na seznam celostátních akcí v rámci Měsíce české a slovenské kulturní vzájemnosti pod záštitami ministrů kultury obou zemí.

Události roku 2005 v kulturním světě určilo jednoznačně 200. výročí narození dánského spisovatele Hanse Christiana Andersena a nejenak tomu bylo i v KJM, která získala možnost uspořádat setkání s tímto významným literátem prostřednictvím světové putovní výstavy ve spolupráci s Velvyslancem Dánského království v ČR.

Další unikátní výstavou se stala ryze česká záležitost světové velikosti – atrium a ochozy ústřední knihovny po dva podzemní měsíce lemovalo 70ti metrové leporélo Lucie Seifertové Dějiny udatného českého národa.

Do automatizované knihovní sítě byla připojena další nově zrekonstruovaná pobočka v Černých Polích a REIS získalo finanční prostředky na činnost od Evropské komise a stalo se součástí informační sítě Europe Direct ve státech EU na období 2005 – 2008.

I když je příspěvek věnován 5 letům 21. století, nelze v závěru opomenout rok letošní, připomínající stejná dvě výročí jako rok 2001, ale o pět let starší. V únoru uplynulo 85. let od založení KJM a v listopadu tomu bude 5 let, co byla ústřední knihovna zpřístupněna po tříleté rekonstrukci veřejnosti jako soudobé kulturně vzdělávací a informační centrum, které poskytuje široké spektrum služeb všem svým uživatelům.

Uvedené aktivity jsou jen malým zlomkem bohaté a pestré činnosti KJM, která své služby nabízí de facto 7 dní v týdnu a za uplynulé období prošlo branami ÚK, MP a 35 poboček přes 4 miliony návštěvníků, kteří zrealizovali 13 milionů výpůjček a navštívili přes 9 000 akcí.

O tom, že KJM je vyhledávanou kulturní institucí a nedílnou součástí brněnské kulturní společnosti svědčí již zmiňovaná cena Knihovna roku, nominace na Cenu města Brna, zařazení do ankety TOP 100 brněnských firem.

Výčet toho nejzajímavějšího z běžného knihovnického života KJM by měl být důkazem, že veškerou svojí činností chce KJM být důstojným reprezentantem kulturní politiky města Brna a regionu a aby byla místem pro celoživotní vzdělávání a osobní rozvoj svých klientů.

IMPLEMENTACE MARKETINGU DO ČINNOSTÍ MĚSTSKÉ KNIHOVNY V CHEMNITZ

Libuše Foberová, Slezská univerzita v Opavě

ÚVOD

Diskuse o směru veřejných knihoven sílí. Knihovníci zvažují, jak zajmout své uživatele, snaží se své služby přizpůsobit zájmu veřejnosti. Marketing se ukazuje jako světlo na konci tunelu. Internet do všech domácností a plánovaná digitalizace mohou způsobit, že knihovny přijdou o část klientů. Prognózy ukazují, že statistické údaje v knihovnách nebudou stoupat do nekonečna. Je možné, že knihovny, které včas nezareagují na měnící se společnost, budou výrazně ztrácet klienty. Dětské čtenářství dělá vrásky na čele řadě knihoven. Knihovny podnikají řadu zajímavých a úspěšných akcí na rozvoj dětského čtenářství. Je to dostatečné? Známe děti a vůbec naše uživatele, víme, co od knihovny chtějí? Případně proč ji vůbec nepotřebují ke svému životu? Jsou naše akce zajímavé, jsou potřebné? Jsou ekonomické? Umíme využívat v knihovnách tolik diskutované statistické údaje? Vyhodnocujeme je a vyvozujeme z nich závěry? Každá knihovna podle svých možností a zkušeností dělá, co může. Nejdůležitější je uvědomit si, jak na tom opravdu jsme. Přiznat si, že neděláme vše jen dobře, že nejsme neomylní, že služby jsou proces, který nikdy nekončí, a že je na něm potřeba neustále pracovat. Představit si sebe na místě klienta bývá často neúčinnější. Největším kamenem úrazu ve veřejných knihovnách je nedostatečná provozní doba, nedostupnost knižních novinek a nedostatečné nákupy nového fondu. To všichni knihovníci notoricky znají. Stále se o tom mluví, řešení ovšem není tak snadné. Záleží na managementu, jaké si stanoví priority, jak je pružný a zda dokáže sehnat tolik potřebné finance. Management veřejného sektoru to dnes opravdu nemá lehké. Implementace marketingu do stylu řízení knihovny se může někomu jevit jako nadbytečné, odborníci jsou však jiného názoru.

Veřejný sektor je závislý na rozpočtu, různá rozpočtová opatření začínají ovlivňovat účelné vynakládání finančních a lidských zdrojů. Rostou požadavky na efektivnější zaměření se na jednotlivé skupiny uživatelů služeb veřejného sektoru. Toho lze docílit pouze tehdy, dokážeme-li lépe poznat jejich potřeby i jejich chování, zařadit je do konkrétních tržních segmentů. Ukazuje se nutností využívat marketingové výzkumy a vytvářet

marketingové koncepce i ve veřejném sektoru. Marketing veřejných služeb je především marketingem služeb s vysokým kontaktem se zákazníkem. Veřejné služby většinou neumožňují svým zákazníkům výběr. Případně jen velmi omezený. Veřejný sektor se soustřeďuje především na plnění společenských potřeb. Knihovny plní zvláště úlohu vzdělávací, kdy spokojený zákazník znamená přínos pro společnost. Veřejný sektor si nestanovuje cíl v zisku, ale v počtu uspokojených klientů. Mnohé prvky marketingu služeb veřejného sektoru musí být přizpůsobeny potřebám specifických skupin uživatelů. Velký důraz by management měl klást na spokojenost zaměstnanců, ti musí sdílet vnitřní hodnoty organizace a její poslání. Musí chápat své postavení v procesu poskytování služby a být dostatečně motivováni k dosahování co nejlepších pracovních výsledků. Zde se osvědčuje komunikační marketing, který pomáhá v seznamování zaměstnanců s jejich úkoly. Důležitý je rovněž marketing vztahů, klade důraz nejen na vztahy organizace se zákazníky, ale zaměřuje se i na vztahy s trhem dodavatelů, zaměstnanců, potencionálních zaměstnanců, ovlivňovatelů a referenční trh. Pro management je nejtěžší přesvědčit a získat na svou stranu zaměstnance, aby pochopili nutnost změn. Aby viděli budoucnost služeb, pokud chtějí uspět, musí mnohé změnit ve svých zaběhaných pracovních postupech. Změnit svůj přístup, a to je nejtěžší.

Úspěšná organizace se neobejde bez používání marketingu. Jak prodat služby a uspokojit zákazníky, aby se vraceli? Prvky, které představují kvalitu nabízené služby, jsou především spolehlivost, osobní přístup poskytovatele služby, důvěryhodnost, jistota apod. Kvalitní služby se nedají ověřit jinak než při samotné spotřebě služby. Ke vzájemnému spojení zákazníka s producentem služby (jejich interakci) přispívá marketing služeb. Management by měl zajistit normu kvality poskytované služby, určovat chování pracovníků, kteří služby poskytují. Marketing pomáhá managementu sladit nabídku s poptávkou. Charakteristické pro veřejné služby je nemožnost vyloučit osoby nebo skupiny osob z možnosti využívat služby. Zákazník je ve středu všeho, co organizace dělá. Organizace nemůže jednat nahodile, musí si stanovit cíle, pomocí kterých bude naplňovat svou strategii. Strategie by měla být zpracována písemně, měli by s ní souhlasit zaměstnanci a je nutné pravidelně kontrolovat, zda je dodržována. V organizaci by měl být za tímto účelem vypracován systém odměn, auditů, kontrol, jejichž pomocí lze zajistit plnění strategie. Případné nedostatky by měla organizace včas korigovat. Služby by měly být uspokojovány efektivně nejen pro zákazníka, ale také pro samotnou organizaci.

MARKETINGOVÁ KONCEPCE se objevuje v 30. letech 19. století, její rozvoj se v zemích s tržní ekonomikou datuje někdy po první světové válce. V sektoru služeb se marketingová orientace firem objevuje později,

někdy v 70.-80. letech. U nás se objevila významněji až pro roce 1990. Většina firem využívá zvláště některé prvky marketingu, jako např. marketingovou komunikaci. Veřejný sektor marketingovou koncepcí téměř nezná. Ale chce-li veřejná organizace poskytovat kvalitní služby, udržet si zákazníky, bude muset zaměřit svou pozornost na marketing. Organizace se musí přizpůsobit potřebám zákazníků. Potřeba zákazníků je ovlivňována kulturou a celkovým prostředím ve společnosti, ve které jedinec žije a organizace působí. Nejlepší je začít s marketingem v době, kdy se organizaci daří a má k dispozici zdroje (zaměstnance, finance). Nejúčinnějším marketingem je systematické, opakované a dlouhodobé působení na trh. Štěstí přeje připraveným. Shánět se po marketingové koncepci v době, kdy organizace začne ztrácet klienty, může být pozdě. Je nutné si stanovit krátkodobé i dlouhodobé cíle. Musíme zjistit, zda naše nabídka zákazníkům vyhovuje, co by chtěli změnit, zlepšit, co v naší nabídce chybí, co by uvítali. Z těchto zjištění by měla marketingová koncepce vycházet. Nestačí mít představu o tom, jak bychom chtěli, aby naše organizace prosperovala. Musíme vynaložit přiměřené úsilí na to, abychom co nejlépe poznali prostředí, ve kterém máme fungovat, a navrhli takové postupy, které zajistí naše přežití a dlouhodobou prosperitu. Podnikovou strategii musíme budovat především na základě marketingových informací. Potřebné změny musíme umět rozdělit, ohodnotit jejich náročnost a důležitost, stanovit si finanční a časový plán. Implementovat bychom měli přednostně ty důležité změny (přinesou nám nejvíce), případně jednoduché změny, které nejsou časově náročné. Většina marketingových pracovníků dnes už ví, že kvalitní marketing dokáže realizovat jen projektový tým, kde vedle marketerů jsou také často psychologové, sociologové a odborníci na komunikaci a který je schopen implementovat marketing do praxe.

DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ MĚSTSKÉ KNIHOVNY V CHEMNITZ

V červnu roku 2005 jsem měla možnost navštívit novou knihovnu v Chemnitz. Zaujala mě natolik, že jsem se rozhodla o ní napsat. Paní ředitelka Elke Beer byla tak laskavá a zaslala mi podklady, které mi byly cenným zdrojem při psaní tohoto příspěvku.

ZPRÁVA – shrnutí výsledků z dotazníkového šetření, které bylo uzavřeno v listopadu 1998.

Chemnitz (zvaná **Saská Kamenice**) je statutární město na úrovni okresu (*Kreisfreie Stadt*) a třetí největší město ve Svobodném státě Sasko. Má 250 tisíc obyvatel a leží na stejnojmenné řece. Od roku 1953 do roku 1990 se jmenovalo **Karl-Marx-Stadt** podle Karla Marxe. V centru města je dodnes k vidění jeho monumentální busta, která připomíná minulost. Město s hlavou, tak zní reklamní slogan města. Počet obyvatel města Chemnitz

klesl od roku 1989 o 14% na 250 tisíc. Nezaměstnanost se pohybuje kolem 20%. Důležitým místem vzdělávání je Technická univerzita, nazývaná ino-vační dílnou města. Vedle městských divadel s operou, činohrou, filharmo-nií a baletním souborem a čtyř významných muzeí patří Městská knihovna k důležitým kulturním zařízením města. Přes stoupající návštěvnost a vý-půjčky nebyla knihovna ušetřena drastických šetřících opatření správy měs-ta. Došlo dokonce k uzavření tří malých a jedné velké pobočky. Počet zaměstnanců se snížil o 30% na 62 míst. Bibliobus, který nahrazuje od roku 1994 zrušené pobočky, byl předán do soukromého provozování. V roce 1998 dosáhla knihovna 1,5 mil. výpůjček. Nároky uživatelů na knihovnu stoupají a častěji než dříve musí knihovna hledat argumenty pro svého zři-zovatele, aby zdůvodnila požadavky na rozpočet. Rozhodla se tedy pro celou sérii změn, které zapracovala do své nové koncepce. Koncepce se týkala znovuotevření ústřední knihovny v roce 2004. Vytvářela se od roku 2000 a vyhodnocovat se bude v roce 2007. Součástí koncepce je marketin-gová koncepce a strategie, které předcházelo dotazníkové šetření. Toto šetření zaštitila Technická univerzita pod vedením prof. Klause Boehnke. Univerzita šetření nejen realizovala, ale také vyhodnotila. Respondenty byli občané starší 15 let. Dotazovány byly i vybrané školy. Z výzkumu PISA a PIRLS vyplynulo, že se knihovna musí soustředit na rozvíjení čtenářství u dětí.

Hlavním cílem šetření bylo zjistit, jak jsou uživatelé spokojeni s nabídkou knihovny, jaké mají potřeby, co od knihovny očekávají, jaké mají představy apod. Šetření se zaměřilo i na potencionální uživatele, proč knihovnu nenavštěvují, co by vzbudilo jejich zájem o služby knihovny atd. Ukázalo se, že z oslovených respondentů byl ochoten odpovídat každý druhý (51%). Větší část průzkumu se realizovala přímo v knihovně, kde byli dotazováni uživatelé. Dále bylo náhodným výběrem z 95654 jmen uvedených v telefonním seznamu vybráno tisíc telefonních čísel a dotazo-vání probíhala také telefonicky. Dotazník byl standardní a při vyhodnocení se dělil na odpovědi od uživatelů a potencionálních uživatelů. Každý z dotázaných měl možnost se vyjádřit, co očekává od knihovny. Dotazník obsahoval také otázky k využívání internetu. Respondenti byli rozděleni podle věku, pohlaví, vzdělání a zaměstnání. Z 999 respondentů odpovědělo formou dotazníků 47% a telefonicky 53%. 51% respondentů bylo registro-váno v knihovně a 49% bylo potencionálních uživatelů. Průměrný věk re-spondentů byl 42 let, nejstaršímu dotázanému bylo 95 let. Z šetření vyply-nulo, že uživatelé knihovny mají průměrný věk 37 let, potencionální uživa-telé 49 let a převahuje u nich nižší vzdělání. Skupina potencionálních uživa-telů byla hojně zastoupena seniory. Dále se zjistilo, že 40% uživatelů zůstá-vá v knihovně půl hodiny, 47% hodinu a jen 11% zůstává déle než hodinu.

Děti navštěvují knihovnu nejen častěji, ale zůstávají v ní déle než hodinu. Návštěvnost: 67% uživatelů navštěvuje knihovnu jednou za měsíc, 14% jen příležitostně (zřídka) a jen 19% častěji. Nepotvrdilo se, že pracující v produktivním věku se odlišují od normálu. Na otázku potřeby, proč navštěvují uživatelé knihovnu nejčastěji, odpovědělo 79% z osobního zájmu, 43% ohledně zábavy, 42% kvůli vzdělávání, jen 25% ohledně zaměstnání, rekvalifikace a 23% hledá v knihovně informace k životním problémům. Jen necelá 4% uživatelů má zájem se v knihovně setkávat. 62% uživatelů produktivního věku sleduje literaturu zaměřenou na jejich povolání. 48% nezaměstnaných vyhledává v knihovně informace k životním problémům. Uživatelé si nejvíce půjčují odbornou literaturu a romány. Zájem o CD a kazety klesá s přibývajícím věkem uživatelů. Zjištěné údaje knihovna zpracovala do svých akvizičních plánů.

Potencionální uživatelé většinou odpovídali, že si novinky kupují sami, ve 48% si je půjčují od přátel a známých, případně že mají kvalitní domácí knihovnu a 44% odpovědělo, že nemají čas a ani zájem číst. 12% odpovědělo, že je knihovna nikdy nezajímala. 9% odpovědělo, že vůbec neví, kde knihovna ve městě sídlí. 9% odpovědělo, že mají různý handicap, pro který nemohou knihovnu navštěvovat. 7% využívá raději jinou knihovnu. 3% odpovědělo, že mají do knihovny daleko, a 2% nemají kde parkovat. Z tohoto zjištění vyplynulo, že některé okolnosti může knihovna jen těžko změnit. Z druhé strany se knihovna zamyslela nad svým navigačním systémem ve městě a vytvořila nový, přehlednější.

Dále se zjistilo, že uživatelé po dokončení studia ztrácejí zájem o služby knihovny.

Co očekávají uživatelé od knihovny: především nové knihy, časopisy, CD, kazety, video kazety, CD-ROM, jazykové kurzy a 65% očekává, že pro ně knihovna bude kvalitním poradenským centrem. 58% uživatelů potřebuje od knihovny informace, 52% očekává čítárnu s kavárnou. 48% má zájem o vzdělávací a kulturní pořady a 38% si přeje donáškovou službu. 32% žádá kvalitní online služby na webových stránkách knihovny (23% uživatelů má doma nebo v zaměstnání přístup na internet a studentů dokonce 60%) a 39% požaduje přístup k internetu. Knihovna od roku 1994 nabízí internetové rešerše a od roku 1997 internetovou kavárnu. 42% nezaměstnaných by online služby rádi využívali, ale jen 1% z nich má přístup k internetu. Knihovna se rozhodla, že bude online služby rozvíjet a zaměří se na prezentaci svých služeb prostřednictvím webových stránek.

Z dotazníků dále vyplynulo, že nejvíce jsou uživatelé spokojeni s ochotou personálu a nejméně se zastaralou nabídkou fondu, s nedostupností novinek a málo atraktivními prostory. Aktivity knihovny se ukázaly nezajímavé a vyhledávání v elektronickém katalogu velmi složité. Uživatelům

dále nevyhovovala provozní doba (nedostatečná) a fond se jim zdál nepřehledný, výpůjční proces složitý. Hodně z těchto nedostatků se podařilo v nových prostorách odstranit.

Spolupráce univerzity a knihovny se ukázala velmi přínosná pro obě strany a v současné době univerzita pro knihovnu zpracovává celou řadu průzkumů, které budou zohledněny v nové marketingové koncepci.

Marketingová strategie

Obsah:

1. Analýza trhu
 - 1.1. Analýza vnitřního prostředí knihovny
 - 1.2. Informace o nákladech
 - 1.3. Informace o kapacitě
 - 1.4. Informace o zaměstnancích
 - 1.5. Analýza vnějšího prostředí knihovny
 - 1.6. Dotazy
 - 1.7. Analýza konkurenčních partnerů
 - 1.8. Analýza veřejného mínění
2. Cíle a strategie
 - 2.1. Mediální obraz ideální Městské knihovny v Chemnitz
 - 2.2. Cíl, obsah, doba a rozsah (speciální cíle podle produktů)
 - 2.3. Cílová skupina
3. Nástroje
 - 3.1. Nabídková politika a vývoj produktů
 - 3.2. Vzájemná politická služba
 - 3.3. Distribuční politika (zprostředkovat nabídku)
 - 3.4. Komunikační formy
4. Zhodnocení a kontrola

Analýza trhu

Knihovna na základě analýzy trhu stanovila svou filozofii v konkurenčním prostředí. Analýza vnitřního prostředí knihovny přinesla přesnější obraz o možnostech knihovny, stanovila, jak na tom knihovna je. Zkoumaly se náklady, nové možnosti financování, hodnotila se personální politika, zjišťovala se optimální kapacita knihovny. Dále výkony, jednotlivé pracovní postupy, procesy, jejich optimalizace. Porovnávaly se jednotlivé provozy knihovny, efektivnost práce, výkony zaměstnanců. Analýza vnějšího prostředí zkoumala demografický vývoj, strukturu obyvatelstva, hospodářskou strukturu ad. Různým dotazováním se vytvářel obraz konkurenčních partnerů, zjišťovalo se veřejné mínění, mínění politiků ad. Stanovily se spádové oblasti, cílové skupiny uživatelů, získával objektivní obraz o knihovně. Na

základě těchto ukazatelů se určovala cesta. Co knihovna chce? Co umí? Jaká by vlastně měla být ideální knihovna. Jak zajistit kvalitní komunikaci vedení se zaměstnanci a knihovny s veřejností. Hodnotil se navigační systém uvnitř knihovny a ve městě. Zjišťovaly se projekty na rozvoj čtenářství, analyzovala se dosavadní spolupráce se školami. Jaké by mělo být kulturní a komunikační centrum v nové budově DASTietz?

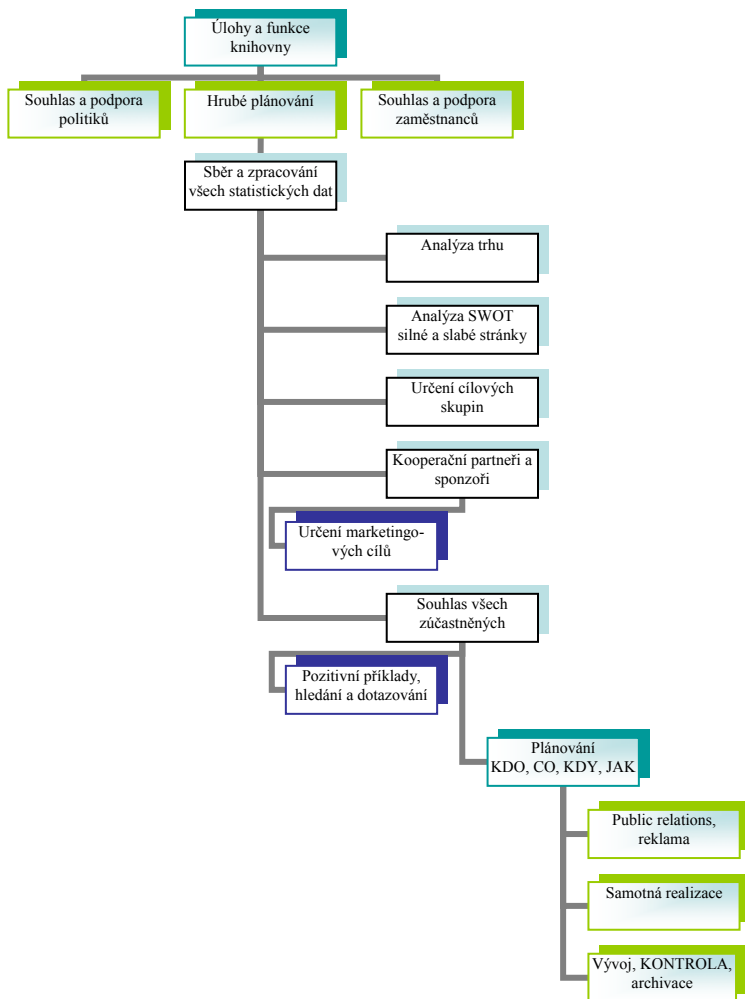
Cíle a strategie

Knihovna si určila jako priority vzdělávání a kulturní aktivity (zlepšit nabídku, docílit zajímavost pořadů). Cíl: vytvořit výkonné kulturní služby ve městě a zajistit vhodnou mediální reklamu. Bylo stanoveno, čeho chce knihovna dosáhnout do roku 2007: úplné automatizace, optimálního materiálně-technického a prostorového vybavení, udržení počtu zaměstnanců (zamezit propouštění), decentralní zodpovědnosti za jednotlivé resorty, 100% zvýšení povědomí o nové knihovně, zvýšení z 11 na 17% registrovaných čtenářů z počtu obyvatel města, 1,870.000 výpůjček, 44.500 registrovaných čtenářů, půl miliónů návštěv ročně. Zkrácení výpůjček ze skladu na 20 minut a čekací doby u výpůjčních pultů na pět minut. Dostupnost novin a maximální využití nových knih. Zkrácení doby zpracování nových knih z 30 na 7 dnů. Zajištění kvalitní sítě a modernizace informačních a komunikačních technologií v knihovně. Kvalitní webové prezentace a nové online služby. Cílová skupina: děti, mládež, občané produktivního věku, senioři, handicapovaní občané, různé zájmové a profesní skupiny. Zajistit služby pro všechny tak, aby nebyl nikdo z občanů vyloučen. Soustředit se na předčítání, společné čtení, zajišťovat rozvoj čtenářství. Rozvinout a zlepšit spolupráci se školami. Efektivně využít nové budovy, zavést pronájmy za účelem zlepšení hospodářské situace knihovny.

Nástroje

Instrumenty: vytvoření nabídky, srdce marketingu (fond a informace, akce, zvláštní služby). Změna uspořádání fondu podle zajímavosti. Zlepšení akviziční politiky. Zajištění novin. Hlavní strategie: změnou uspořádání fondu zajistit vyšší využití stávajícího fondu, zajistit vyšší využití služeb knihovny, které se přizpůsobí poptávce veřejnosti. Ekonomická rozvaha poplatků v knihovně (registrační, sankční, za výpůjčky novin ad.) s cílem získání optimálního příspěvku na provoz knihovny. Sladit nabídku s poptávkou. Implementovat přednostně důležité změny, které vplynuly z průzkumu.

MARKETINGOVÁ KONCEPCE

Distribuční politika: zjednodušení všech činností v knihovně, zkvalitnění a zrychlení výpůjčního procesu, rozšíření provozní doby, zlepšení provozu bibliobusu, zavedení služeb mimo budovu knihovny.

Komunikační strategie: důraz na public relations a reklamu, zlepšení informovanosti občanů o službách knihovny, vytvoření image knihovny. Reklamní cíle: uživatelé, potenciální uživatelé, tisk, média, úřady, úřed-

níci a politici. Profesionální zacházení s tiskem, médií, profesionální grafické a tiskové výstupy. Public relations, interní public relations (spokojení zaměstnanci). Pověření konkrétních pracovníků jednotlivými úkoly. Vytvoření týmů k zajištění stanovených cílů.

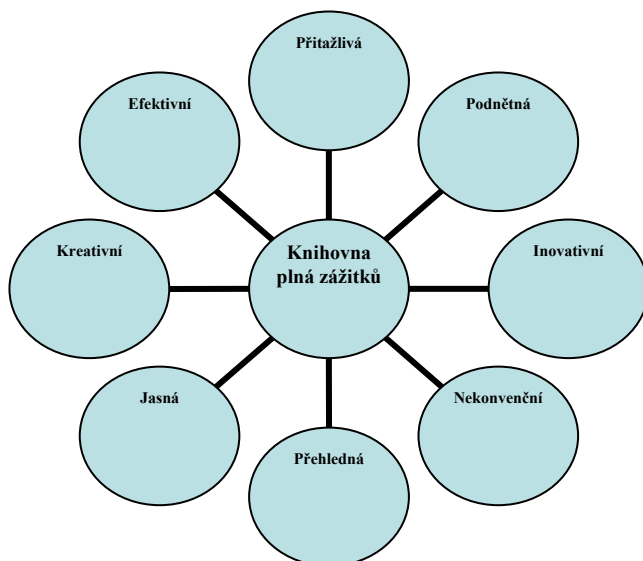
Zhodnocení a kontrola

Vyhodnocení: efektivní kontrola, měření výkonů, zjišťování spokojenosti uživatelů a stupně známosti knihovny. Pravidelné statistické zjišťování a efektivní práce se statistickými daty knihovny. Dotazníkové šetření všech spolupracujících institucí, sponzorů, kooperačních partnerů apod. Stanovení systému odměn, auditů, pravidelných kontrol. Postupů, jak efektivně odstraňovat zjištěné nedostatky a chyby.

KONCEPCE MĚSTSKÉ KNIHOVNY V CHEMNITZ

Filozofie knihovny. Knihovna místem oddechu a poučení. Místo pro pořádání akcí a setkávání, místo pro odpočinek a prodlévání, místo vědy a umění a prostor pro celoživotní vzdělávání.

Jednotlivé dílčí cíle: prezentace možností získávat informace, učit se, příjemná atmosféra, komplexní plnění přání zákazníků.

Plocha: Rozšíření užité plochy knihovny z 2749 m² na 4800 m².

Návštěvnici: 50% nárůst, denně 1800 návštěvníků a 5200 výpůjček. Důraz na komfort uživatelů.

Zlepšení služeb: Maximální volné výběry, dostatek míst na čtení, dostatek elektronických katalogů a internetových stanic po celé knihovně, vybavení vhodné pro děti a handicapované občany, centrální výpůjčka (max. doba obsluhy 5 minut).

Koncepce prostoru: Impozantní vstup, kavárna s čítárnou a občerstvením, sál pro semináře a akce, centrální výpůjčka, organizace fondu podle odborných a tematických oblastí. Neveřejný prostor: kvalitní sklady, společenská místnost, kanceláře – týmová pracoviště, správa.

Požadavky uživatelů: Dostatek nového fondu, požární ochrana, dostatečná nosnost stropů, zabezpečení fondu, samoobslužné výpůjční automaty, automatizovaný systém přepravy jednotek, vyvolávací zařízení, kvalitní nábytek a moderní informační a komunikační technologie, vhodné a dostatečné osvětlení. Ekonomický provoz.

Cíle na národní úrovni (lobování knihoven v Německu): Posílení veřejného a politického povědomí o knihovnách. Rozvoj knihoven v Německu, které jsou součástí politicko-vzdělávací iniciativy (knihovny, které mají klíčové funkce ve vzdělávání).

„**Knihovna 2007**“ strategická koncepce pro efektivnější a konkurenceschopné knihovnictví.

(Zastřešující organizace BDB → od roku 2004 Bibliothek und Information Deutschland (BID) a nadace Bertelsmann Stiftung).

Městská knihovna v Chemnitz dnes

Nová ústřední knihovna sídlí od 23. října 2004 v budově DASTietz ve druhém a třetím podlaží. V budově spolu s knihovnou sídlí Lidová univerzita, Muzeum přírody a Nová saská galerie. Budova svým inovativním profilem obohacuje jako nejfrekventovanější kulturní zařízení ve městě v nemalé míře nově vybudované městské centrum a podstatně přispívá ke kvalitě života občanů a návštěvníků města.

Knihovna zaujímá plochu 5849,11 m² plus společně využívané plochy pro akce. Je vybavena regály, výpůjčními pulty, všude je barevný, netypický a pohodlný sedací nábytek. Knihovní jednotky jsou chráněné bezpečnostním systémem (elektronická ochrana fondu), sklady mají kompaktní regály. Kanceláře jsou vybavené vkusným a praktickým nábytkem. Technické zázemí knihovny je velmi moderní, uživatelé mají k dispozici tři samoobslužné internetové stanice, které jsou různě rozmístěné v prostorách knihovny. Knihovna nabízí 120 míst pro čtenáře, dále 16 míst v čítárně, 70 pracovních míst s PC pro uživatele (35 OPAC rozmístěných libovolně v knihovně, 35 internetových stanic, 4 PC pro práci se CD-ROM, 3 počítače s hrami, 4 uzavřené kabiny s pracovním místem pro jednotlivé osoby). Knihovna používá knihovní systém SISIS-SunRise, který využívá Client-

Server-System. Renovace budovy přišla na 29 mil. €, vybavení knihovny na 1,5 mil. €. Rozsah fondu je 433 199 knihovních jednotek. Rozpočet na akvizici činí 312223 tisíc € na rok. Knihovna má celkem 62 zaměstnanců (49,36 úvazků přímo v ústřední knihovně). Má dvě pobočky v městských čtvrtích a dvě výpůjční místa. Otevírací doba je pondělí až pátek 10–20 hod., v sobotu 10–15 hod.

Projektanti knihovny sledovali otevřenost, dostatek světla a stálou možnost komunikace. Centrální atrium prostupuje všemi pěti poschodími domu. Knihovna má velkorysé uspořádání, ze všech stran jsou vidět ostatní podlaží domu a opačně. Knihovna je doslova zaplavena světlem, velmi praktické jsou útulné koutky vyzývající k posezení, celá knihovna je vyzdobena pokojovými rostlinami, plakáty a obrazy. Knihovna vypadá jako moderní obchodní dům. Jedná se o nový trend nákupních středisek, kam si vyrazí celá rodina a „zabije“ tam odpoledne, o nový způsob trávení volného času. Obě podlaží knihovny jsou přístupná pouze přes třetí poschodí, z něhož vedou dvoje vnitřní schodiště a výtah do druhého poschodí. Tímto architektonickým řešením byl vytvořen krásný pohled přes tři atria do celé knihovny.

Knihovna změnila nejen svou podobu, ale také styl řízení a v nové budově plně uplatňuje tzv. týmovou práci. Týmy nahradily dřívější oddělení. V ústřední knihovně pracují tři týmy, každý se stará o svůj okruh. Týmy jsou propojeny s výpůjčními pulty a plně zajišťují činnost tzv. okruhů, od koupení knihy, přes její zpracování, půjčování, až po její vyřazení z fondu. Okruhy jsou zvláštní tím, že disponují všemi druhy dokumentů (knihy, CD, časopisy, CD-ROM, filmy apod.) k danému tématu: Mládež a hudba, Věda a technika a Kultura a země („Literatura a umění“, „Cestování a jazyky“, „Člověk a společnost“ a „Sport a hry.“) Čtvrtý tým se stará o síť poboček. Každý tým má svého vedoucího, který ho vede a prezentuje. Základem třídění v oborech je třídění pro všeobecné knihovny (KAB)². Centrální pult je vybaven dopravním zařízením pro vrácený fond, má plochu 50 m². Na centrální pult navazuje „Tržiště“, kde je vždy čtvrtletně prezentováno téma sledující trendy ve společnosti, politice, kultuře či trávení volného času. Zajímavá je bestsellerová služba, za výpůjčku si účtují 2 euro. Tím pokryjí finančně nákup bestsellerů a čtenáři se dostanou rychle a snadno k novinkám. Velmi pěkná je kavárna „Exlibris“, která poskytuje denně aktuální nabídku 140 novin a časopisů.

Okruh Mládež a hudba nabízí „Dětský svět“, „Mladou scénu“ a „Hudební fórum.“ V Dětském světě je fond postaven ve třech skupinách (odlišeno barevně) podle věku. Dětem slouží oddělení domácích úkolů s příruční literaturou a počítači, poslechová místa, počítač s hrami, loutkové divadlo, stěny pro malování a hraní, kruhový prostor pro programy na podporu čtení.

Mají tvůrčí dílnu, scházejí se každý týden, děti si zde předčítají z oblíbených knih nahlas. Děti navštěvují tuto tvůrčí dílnu rády. Nábytek je variabilní ve formě dřevěných krabic, na kterých děti sedí a mohou je různé skládat jako kostky. K dispozici je i přebalovací místnost pro nejmenší.

Navigační systém knihovny je velmi přehledný. Svislé transparenty (barevně rozlišeno), devět tabulí s plánem podlaží, které barevně vyznačují členění fondu. Tyto plány mají také na webových stránkách a v informačních brožurkách. Navigátor je také v PC automatu. Plánují elektronický informační systém, který bude prezentován na velké obrazovce u vstupu a na OPAC. Zde také budou informace o akcích knihovny a zájemci budou mít možnost pustit si film s prohlídkou knihovny.

Bezdrátové telefony umožňují zaměstnancům zodpovídat dotazy přímo u regálů. Využívají meziknihovní výpůjční službu, nejčastěji z Univerzitní knihovny v Chemnitz. Disponují pracovištěm, které na skeneru naskenuje příslušné stránky a zašle je čtenáři přímo do e-mailu nebo mu je předá jako CD-ROM. Práce na internetu je prvních 20 min. zdarma. Plánují vrácení knih s automatickým provozem 24 hodin. Ve spolupráci s Lidovou univerzitou zajišťují kurzy informační gramotnosti pro veřejnost. Při knihovně pracuje **Spolek na podporu městské knihovny Chemnitz**, členství je čestné a spolek pomáhá se sháněním financí na knihovní fond, pomáhá zajišťovat různé akce apod. Registrace na rok stojí 15€, rodinný průkaz 22€ a registrace s nárokem na slevu 7€.

Knihovníky v Německu trápí, že o knihovnách toho lidé a politici moc nevědí. Chtějí ovlivnit veřejné mínění o nutnosti knihoven a především o jejich roli ve vzdělávání. Vydali dokument **Bibliothek 2007**; jedná se o strategický plán, jak úspěšně posílit povědomí o knihovnách. Domnívají se, že je nutné vtáhnout politiky tzv. do hry. Přípravovat jejich setkávání s veřejností, vzdělávat veřejnost politicky, aby se dokázala v této problematice orientovat.

Velmi se věnují spolupráci s potencionálními sponzory. Na akcích knihovny vystupují političtí představitelé města atd. Dbají na image knihovny, všude používají opakující se logo v barevném kontextu.

Změnili také systém financování knihovny. Dnes hospodaří jako samostatný komunální podnik, rozpočet částečně pokryjí z vlastních příjmů, shání sponzorské dary, granty a větší část hradí město ze svého rozpočtu. Novinkou je, že si mohou ušetřené peníze převádět do dalšího roku, což je daleko pružnější, motivující a v důsledku to vede k lepšímu hospodaření se svěřenými finančními prostředky. Daleko více mohou ovlivňovat jednotlivé položky v rozpočtu, priority si stanovují sami. Rozpočet je společný pro všechny tři instituce: knihovnu, muzeum a univerzitu, jen galerie hospodaří samostatně.

Knihovna zjednodušila organizační strukturu a změnila styl vedení. **Přešli na týmovou práci.** Každý tým má pevně stanovený cíl a úkolovník. Přesně vymezené pracovní úkoly, termíny a vedoucí týmu na pravidelných poradách informuje o plnění úkolů. Tým má svůj týmový řád, pevně stanovená pravidla, jednotliví zaměstnanci mají maximální zodpovědnost za plnění úkolů. Každý tým si vede statistiku – výkaznictví. Vedoucí týmu spadají pod ředitelku knihovny, mají také manažera kontrol, který pracuje samostatně a spadá pod vedení knihovny. Při přechodu na týmovou práci využili projektového manažera, který vše řídil, vysvětloval zaměstnancům nový styl práce a zajistil plynulý přechod ze staré organizační struktury na novou týmovou strukturu. Zaměstnanci změny nemají v oblibě, a tak to nebylo snadné. Dnes jsou spokojeni a většina tvrdí, že práce v týmech je pro ně a především pro veřejnost daleko výhodnější. Před tímto procesem proběhla mezi zaměstnanci anonymní anketa a jednoznačně odpověděli, že nejsou spokojeni s dosavadním vedením knihovny. Přechod na týmovou práci výrazně zlepšil komunikaci mezi vedením a zaměstnanci. Knihovna má ještě další dva manažery, manažera uživatelů a manažera fondu.

Vrátili se k centralizovanému přístupu. Centrální úkoly: informatika, upomínky, rozpisy služeb, částečně práce s veřejností. Ostatní činnosti jsou decentralizované. **Úkoly týmu** jsou od zakoupení fondu, zpracování, ukládání, půjčování, vyřazování, až po výzdobu oddělení a zajišťování akcí pro veřejnost.

Vedoucí týmu musí řešit konflikty v týmu, zpracovávat situační analýzy, véde výkaznictví, zastupuje tým navenek, organizuje práci týmu, shání informace, dbá na dodržování norem kvality, standardů, zajišťuje a prezentuje aktivity týmu, rozděluje úkoly jednotlivým pracovníkům v týmu, musí předvídat problémy a umět je účinně řešit, je moderátorem porad, motivuje jednotlivé pracovníky atd.

Výhody práce v týmu: zlepšila se komunikace mezi zaměstnanci, mají lepší motivaci k práci, sdílí společně cíle, celkově se zlepšilo chování a myšlení zaměstnanců, více věří vedení a pracují v příjemnější pracovní atmosféře, stali se učící se organizací. Týmy si navzájem mezi sebou vypořádávají. Týmová práce má celou řadu výhod. Novinky jsou velmi pružně na regálech a nakupuje se podle zájmu veřejnosti. Při týmové práci je nutné odborným dozorem zajistit dohled nad kvalitou zpracování fondu. Dále je výhodou, že práce není jednotvárná a jednotlivé činnosti se střídají. V případě nemocnosti se dají pružně sestavit týmy a zajistit tak plynulý provoz.

Mezi týmy panuje zdravá soutěživost. V týmech to funguje tak, že každý odborný knihovník má k sobě asistenta, který má nižší plat. Zohledňuje to vedoucí týmu při přidělování jednotlivých pracovních úkolů.

Knihovna spolupracuje se školami. Podporují tím cíleně čtenářské a informační dovednosti. Ve městě je 43 základních škol, 24 středních škol, 10 gymnázií, 5 učilišť a 11 speciálních škol. Školní knihovny jsou odkázané na peněžní dary, nemají roční rozpočet na knihovni jednotky. Nemají dokonce ani odborný personál (obsluhují zdarma učitelé nebo nezaměstnaní). Většinou nepožadují spolupráci či poradenství od městské knihovny, personální situace neumožňuje odbornou činnost, a tudíž se nejedná o knihovny v odborném slova smyslu.

Knihovna nabízí školám formou letáků aktivity pro děti a spolupracuje přímo s pedagogy. Ročně zorganizuje 170 exkurzí, jak se orientovat ve světě informací a jak správně využívat knihovnu, a cíleně organizují autor-ská čtení pro děti a studenty. Např. „Čtením proti násilí“. Studenti škol v rámci výuky upravili graficky oddělení pro mládež. Knihovna se podílela na vydávání učebnice němčiny. Zjistili, že žáci a později studenti neumí pracovat s informacemi, vyhledávat v knihách, pracovat s obsahem, rejstříky, a to chtějí změnit lekcemi informačních dovedností „Záchranný kruh v záplavě přednášek.“ Snaží se nabízet konkrétní služby pedagogům. Nabízí různé moduly pro jednotlivé ročníky škol v rámci projektu „Záchranný kruh v záplavě přednášek.“ Moduly: Místo učení knihovna, Mediální rallye, Informovat, ale jak, Zážitek knihovna, Rešerše v OPAC snadno a rychle, Z městské knihovny do světa, Mediální detektiv, Referáty a ročníkové práce pomocí informací z knihovny, Příprava na zkoušky v knihovně atd. Usilují o kooperační smlouvu s městským a regionálním školským úřadem. Chtějí tak vzdělávat nejen studenty, ale také pedagogy. Knihovníci představují projekty na učitelských konferencích, kde zároveň navazují osobní kontakty s pedagogy. Městská knihovna v Chemnitz považuje navázání plodné spolupráce se školami za svou hlavní prioritu.

ZÁVĚR

Městská knihovna vyvinula koncepci, do které zapracovala marketingovou koncepci (strategický a operativní marketing a marketingové instrumenty). Tato koncepce je dnes už zastaralá, a proto v současné době knihovna připravuje novou. Svůj účel splnila. Koncepce vycházela z dotazníkového šetření (999 respondentů). Spolupráce s Technickou univerzitou se osvědčila, zpracovává pro knihovnu různé průzkumy a šetření. Knihovna zajišťuje nejen na svých webových stránkách, ale také prostřednictvím anketních lístků v samotné knihovně prostor k vyslovení se uživatelů. V letošním roce Technická univerzita opět rozjela velký marketingový průzkum, jehož výsledky knihovna zapracuje do nové – rozšířené verze marketingové koncepce. Spolupráce se školami a obsahově příbuznými institucemi je dnes pro knihovnu samozřejmostí. Většinu kulturních akcí

dělá ve spolupráci s těmito institucemi. Knihovna nabízí své prostory různým zájmovým skupinám. Očekávané prognózy se vyplnily. Přesto knihovna uvažuje o rozšíření provozní doby v sobotu (10–15 hod.) na 10–18 hod. Jedná se o den, kdy většina lidí nepracuje a má tedy čas na návštěvu knihovny. Dále knihovna uvažuje o zrušení poledních přestávek na pobočkách. Vůbec se chce zaměřit na zvýšení kvality a zlepšení služeb poboček.

Ústřední knihovna	Leden 2004	Leden 2005
Návštěvy	22078	40060
Nově registrovaní čtenáři	334	832
Absenční výpůjčky	95863	117189
Akce	11	9
Exkurze	8	28

Dá se tedy závěrem říci, že atraktivní prostory, rozšíření provozní doby, výhodná poloha knihovny v centru, změna financování, změna řízení, přechod na týmovou práci, kvalitní technické zázemí, okamžitá dostupnost a dostatek novinek, zkrácení zpracování fondu, změna stavění fondu podle atraktivnosti, maximální volné výběry, zrychlení obsluhy (na 5 min.), atraktivní kulturní a vzdělávací pořady, pohodlí, dostatek míst ke čtení, akce na podporu a rozvoj čtenářství, kvalitní navigační systém ve městě i uvnitř knihovny, spolupráce se školami a spřízněnými institucemi se knihovně rozhodně vyplatily. Vedení knihovny věří, že implementovali marketing do řízení včas a že ještě lepší výsledky se dostaví časem. S netrpělivostí knihovna očekává výsledky průzkumu veřejného mínění ve městě Chemnitz. Zda se dostatečně zapsala do povědomí chemničanů a zda vůbec tyto změny zaregistrovala většina z nich. Veřejnosti většinou trvá až dva roky, než zaregistruje změny.

Literatura:

- 1) FOBEROVÁ, L. Městská knihovna v Chemnitz. *Knihovnický Zpravodaj Vysočina*. [online]. Roč. 5, č. 2 (2005), (cit. 2005-09-17). Dostupný na World Wide Web:
- 2) <http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=184&idr=1&idci=1>
- 3) FOBEROVÁ, L. Týmová práce v Městské knihovně v Chemnitz. *Čtenář*. 2006, roč. 56, č. 6, s. 192-195. ISSN 0011 – 2321.
- 4) <http://chemnitz.xf.cz> (prezentace ze semináře).
- 5) <http://www.stadtbibliothek-chemnitz.de> (webové stránky MěK v Chemnitz).
- 6) JANEČKOVÁ, L., VAŠTÍKOVÁ, M. Marketing služeb. 1. vyd. Praha : Grada, 2001. 179 s. ISBN 80-7169-995-0.

KRAJSKÁ KNIHOVNA KARLOVY VARY – MULTIFUNKČNÍ INFORMAČNÍ STŘEDISKO REGIONU

Jsou knihy a informace tím jediným, co knihovny nabízejí?

Eva Žáková, Krajská knihovna Karlovy Vary

Název mého příspěvku - Krajská knihovna Karlovy Vary - multifunkční informační středisko, který jsem použila na radu své kolegyně a myslím, že plně koresponduje s podnázvem tématu naší sekce, který zní: **Jsou knihy a informace tím jediným, co knihovny nabízejí?**

Domnívám se, veřejné knihovny v České republice nestály v posledních desetiletích minulého století zcela mimo tendence vývoje ve světě, ale teprve zásadní politické, ekonomické a sociální změny po roce 1989, je postavily před všechny problémy s plnou naléhavostí a zároveň jim otevřeli možnosti se s nimi vyrovnat. Zatím co knihovny v tradičních demokraciích se se změnami v obsahu a technologii informací vyrovnávaly kontinuálně a do značné míry organicky, pro nás přišly jako prudký náraz přívalové vlny. Přesto, soudě podle analýz současného stavu a představ o budoucím vývoji, řešíme obdobné problémy jako naši kolegové v celé Evropě. Jako zásadní se jeví odpověď na otázku jak obstát v době zásadních změn ve světě informací a technologií práce s nimi. Často je tato otázka vyhraňována jako otázka přežití, bytí či nebytí knihoven. I když nejsem příznivkyní krajností, je takové kladení otázky na místě. Strategie přežití mohou být různé a v této souvislosti se mi jeví jako sympatické a inspirativní poznatky sociobiologů, že největší šanci na přežití mají subjekty vyznačující se vysokou adaptabilitou a schopností kooperace. To ovšem vyžaduje precizní poznání prostředí a vnitřní schopnost proměny.

Naším prostředím je město jako hmotný, kulturní a především sociální organismus, tedy jeho komunita, její skladba a uspořádání, instituce a orgány. V tomto ohledu je možné charakterizovat Karlovy Vary s jeho šedesáti tisíci obyvateli jako středně velké město, které má však některé specifické zvláštnosti, mezi nimiž považuji za nejpodstatnější, že je největším lázeňským městem v České republice (jednoznačně preferujícím bohatou klientelu), cílem turistiky (spíše trpěné jako kompenzace nedostatku bohaté lázeňské klientely), městem v jehož ekonomice hraje nejvýznamnější úlohu poskytování služeb (a kde se jen pomalu prosazuje zásada, že spokojený klient

je cennější než okamžitý zisk), městem, které prošlo téměř úplnou výměnou obyvatelstva po roce 1945 (a tudíž ještě stále zápasícího s důsledky kulturní diskontinuity) a nově také správním centrem nejmenšího kraje. Zejména první z uvedených specifík má významný vliv pro oblast kultury, projevující se jednak nadstandardní kulturní vybaveností města, jednak výraznou sezónností života. Stejně jako v jiných městech s obdobnými charakteristikami je zřejmé částečné rozštěpení nabídky kulturních služeb pro občany a návštěvníky města. To se ovšem služeb veřejné knihovny netýká.

Nadstandardní vybavení města v oblasti kultury by mohlo naznačovat vysokou konkurenci kulturní nabídky. Domnívám se, že značná specializace jednotlivých subjektů poskytujících kulturní služby, spolu s vysokou diferenciací kulturních potřeb a zájmů veřejnosti vlastně konkurenční prostředí minimalizují. Dalo by se dokonce říci, že ve většině oblastí je nabídka kulturních služeb pocíťována jako nedostatečná.

V tomto kontextu je situace Krajské knihovny zásadně odlišná. Vedení města se totiž rozhodlo, že nadále nebude spolufinancovat poskytování knihovnických a informačních služeb poskytovaných Krajskou knihovnou občanům města a ke dni 1.července 2006, z poboček Krajské knihovny, které plnily městskou funkci krajské knihovny, vytvoří samostatnou Městskou knihovnu. Oficiálním argumentem pro toto řešení byla údajná vyšší efektivnost využití vložených prostředků. Jde ovšem o jednoznačně politicky motivované rozhodnutí, pro něž není žádné odborné, ani ekonomické ospravedlnění. S vědomím této skutečnosti se krajská knihovna s ohledem na uživatele služeb chovala na jedné straně kooperativně, tj.snažila se vyjít novému subjektu vstříc, konkrétně nabídkou výpůjčky knihovního fondu, nabídkou prodeje vybavení jednotlivých pracovišť, v rámci využívání jednoho SW možnosti dodavatelsky využívat odborná pracoviště Krajské knihovny a to v rozsahu od nákupu a zpracování fondu, po správu dat a jednotných výstupů od čtenářské legitimace použitelné v obou institucích po centrálně vedené výstupy (upomínky, zámlovky atp.).

Na druhé straně jednoznačně konkurenčně, pokud jde o rozsah a kvalitu nabízených služeb.

I když máme jisté zkušenosti se všemi složkami marketingového mixu, aplikovaného na knihovnické a informační služby, nejvíce víme a dokážeme především v oblasti promotion (promoušň) nebo ještě konkrétněji public relations (piár).

Dokladem toho je například skutečnost že součástí projektu na výstavbu nové budovy byl i projekt na zajištění propagace na který jsme získali 650 000 Kč. Tyto prostředky jsme vynaložili na:

Soustavnou aktualizaci informací na webových stránkách knihovny (www.knihovna.kvary.cz) po celou dobu trvání projektu (výchozí situace,

postup prací, původní budova, partneři, fotodokumentace stavby, postup stavby, fotoalbum slavnostního otevření, atd.), inzerci v médiích, výlepy plakátů v autobusech, pronájem reklamní a inzertní plochy na terminálu MHD, navigační poutače na příjezdových komunikacích do KV (před otevřením nové budovy, poté demontáž), zhotovení reklamního spotu do regionálního zpravodajství TV Vřídlo, zhotovení propagačního materiálu – virtuálních 3 D fotografií – na webu knihovny, **zpracování grafického manuálu řešícího vizuální styl knihovny**, vyhotovení drobných propagačních předmětů (trika, tašky, tužky, otvírače dopisů, stripes, klíčenky), nákup vlajek EU + ČR, stojánky, konferenční vlaječky, pořízení pamětní desky na budovu knihovny, vytvoření propagační reprezentační brožury (ČJ, AJ a NJ verze) informačního letáku (projekt, služby) – skládačka (ČJ, NJ, AJ verze). Součástí propagace bylo i samotné slavnostní zahájení – účast cca 200 osob (významné osobnosti kraje – zastupitelé, zástupci firem, škol a dalších organizací kraje (info www.knihovna.kvary.cz). Výsledkem byl i značný zájem o pořádání exkurzí po knihovně (k 31. 5. 2006 – 993 lidí)

Počátek komplexnějšího vědomého marketingově orientovaného myšlení v karlovarské knihovně ovšem spadá do období, kdy jsme se rozhodli řešit rozpor mezi záměry rozvoje knihovny a ekonomickými možnostmi prostřednictvím získávání prostředků z grantů (poprvé u Sorosovy nadace 1999), protože bylo nezbytné srozumitelně a poměrně konkrétně formulovat cíle s ohledem na potřeby uživatele. A protože tímto způsobem získáváme prostředky umožňující rozvoj knihovny kontinuálně, jsou jako podnět k marketingovému myšlení přítomny v našem jednání soustavně. To platí o projektech **Informační a komunikační technologie pro veřejnost Karlovarského kraje** – financovaném z EU SROP (zřízení veřejného internetu v knihovnách v obcích Karlovarského kraje), **Krajská knihovna Karlovy Vary jako významné informační centrum regionu** – financovaném z EU Interreg IIIA (přeshraniční spolupráce v rámci Euroregia Egrensis), **Nové multifunkční centrum vzdělávání a informací regionu – nákup knihovního fondu Krajské knihovny Karlovy Vary** – financovaném z Nadace Duhová energie – nově Nadace ČEZ (doplnění fondu knihovny), **Krajská knihovna Karlovy Vary – multifunkční informační centrum regionu – dovybavení nového centra vzdělávání a kultury** – financovaném z Nadace Duhová energie – nově Nadace ČEZ (dovybavení PC – internet, hry, hračky na oddělení pro děti a mládež v knihovně) a **Krajská knihovna jako významné informační centrum pro ochranu zvířat v regionu** – financovaném z Nadace na ochranu zvířat (zaměření na osvětu v oblasti ochrany zvířat, rozšíření služeb). Proto spatřuji v účasti na grantových řízeních, vedle nepominutelného ekonomického přínosu, také významný impuls k efektivnímu marketingovému jednání.

Orientace na marketing byla posílena v souvislosti s rekonstrukcí a novou budovou pro potřeby knihovny. Podklady pro studii proveditelnosti a samotný projekt rekonstrukce nás přinutil formulovat představy o cílech, jednotlivých typech služeb, jejich prostorovém a technologickém zajištění způsobem srozumitelným a akceptovatelným jak pro spolupracovníky, tak pro uživatele, kteří do té doby měli s knihovnou jen kusé uživatelské zkušenosti. V této fázi jsme učinili pokrok v chápání dalších dvou složek marketingového mixu a to produktu, tj. nabízených služeb a místa nabídky. Míra svobody rozhodování v obou těchto oblastech je do značné míry omezená především ekonomickými možnostmi. Relativně nejméně pozornosti jsme doposud věnovali ceně služeb, která vzhledem k převažující bezplatnosti, nevyvolává potřebu uvažovat o vedlejších nákladech spojených s užíváním služeb či efektivností času, vynaloženého uživatelem na získání potřebných informací. Ucelená formulace promyšleného marketingového plánu nás teprve čeká. Pro tuto chvíli považují za nezbytné vymezení se vůči přímé konkurenci Městské knihovny.

Do této nové situace vstupuje Krajská knihovna s následujícími předpoklady:

Plocha prostor: 4 000 m², 130 studijních míst, 150 odpočinkových míst, 150 míst ve variabilním víceúčelovém sále

Provozní doba od pondělí do soboty od 10 do 19 hodin

Funkční uspořádání prostor:

- Centrální hala s centrálním pultem zajišťujícím odbavování výpůjček s výjimkou hudebních nosičů, registraci čtenářů a pokladnu.
- Informační středisko Karlovarského kraje s přístupy na veřejný internet, poskytující přehled kulturních akcí, informace o ubytování, předprodej vstupenek, prodej místenek, informace pro neziskové organizace.
- Informační centrum evropské unie spravované ÚV ČR.
- A-klub sloužící především mladým lidem půjčováním hudebních nosičů (CD, magnetofonové kazety, LP), not, hudební literatury (knihy, časopisy), počítačové literatury (knihy, časopisy, CD ROM – přílohy k časopisům), fantasy, hororů, elektrické píáno (možnost hraní a komponování), přístupy na internet, včetně online katalogu, stolní hry (včetně Stiga hokeje).
- Oddělení pro handicapované vybavené naváděcím systémem, pracovními PC s přístupem na internet, SW pro převod textů do hlasové podoby, speciální lupou pro spoluobčany se zbytky zraku, výstavu kompenzačních pomůcek, speciální software pro dyslektiky, dysgrafiky a dyskalkuliky.

- Oddělení pro děti se sympatickým architektonickým a výtvarným řešením poskytujícím standardní služby (půjčování knih, časopisů, CD ROM, PC s přístupem na internet a hry).
- Půjčovna poskytující standardní a méně standardní služby: půjčování knih, časopisů, CD ROM, přístup k elektronickým databázím, včetně plnotextových, regionální dokumenty a informace, právní informace, speciální sbírku balneologické literatury, informace pro nezaměstnané, anglickou knihovnu, včetně pořádání anglických seminářů a Cambridgeských zkoušek ve spolupráci s Britskou radou, meziknihovní výpůjční službu a rešerše a studijní místa.
- Počítačová učebna vybavená 10 PC, interaktivní tabulí Smart-Board a dataprojektorem, pořádající kurzy počítačové gramotnosti dle objednávky, VISK 2, NPPG, ECDL (Evropský certifikát pro počítačovou gramotnost), a odborné vzdělávání.
- Víceúčelový variabilní sál k pořádání seminářů, přednášek, besed, projekcí a koncertů.
- Odpočinková zóna sestávající z kavárny s výstavním zařízením, vybavená denním tiskem.

Naší konkurenční výhodou je nesporně velikost a struktura fondu informačních zdrojů a to jak papírových tak elektronických. Specifikem je zejména balneologická knihovna, cizojazyčná literatura, regionální literatura, plnotextové databáze zahraničních periodik a skutečnost, že jsme příjemcem povinného výtisku periodik. Tuto výhodu bude naše konkurence jen obtížně dohánět. Jsme rozhodně lépe vybaveni informačními technologiemi a návazností na ně také daleko lépe zvládneme specifické informační služby (příkladem neinformační středisko Karlovarského kraje, Informační středisko EU, databáze regionálních informací, informace pro neziskový sektor, informační spolupráce s podnikatelským sektorem, se státní správou a samosprávami). Spolupráce je často založena na dlouhodobých osobních kontaktech. I v této oblasti bude pro konkurenci jen velmi obtížné náš náskok dohánět (snad s výjimkou oblasti lokálních informací a spolupráce se samosprávou města).

Krajská knihovna má vybudovaný úspěšně fungující systém vzdělávání veřejnosti v nových informačních technologiích a jazycích, založený na perfektním technologickém a personálním vybavení. Ani v této oblasti se neobáváme konkurence.

Výhodou je také lepší kvalifikační struktura pracovníků Krajské knihovny, která může být trvalá, pokud Městská knihovna bude v praxi uplatňovat některými představiteli města presentované názory, že v knihovně může pracovat kdokoliv.

Aktuální výhodou konkurence je lokalizace části pracovišť (jedno ve středu lázeňské čtvrti, další v dosahu základních škol). Předpokládáme, že význam těchto výhod bude v souvislosti s tendencemi rozvoje slábnout, i když si část významu bude zachovávat trvale.

Formulace promyšleného marketingového plánu vyžaduje důkladnou analýzu, která nás teprve čeká. Domnívám se však, že před jejím započítím bychom si měli upřesnit představu o chápání a praktickém uplatnění marketingu. Nabízí se tradiční pojetí, zdůrazňující uplatnění a lepší využití nabídky služeb, kterou máme v současné době k dispozici. V mnoha ohledech je jistě použitelný, protože řada tradičních služeb není schopna výrazné inovace. Jádrem marketingu je tedy především jejich propagace, mírné ozvláštnění a snadná dostupnost (ekonomicky, prostorově, komunikačně).

Druhé pojetí preferuje především inovaci nabídky v závislosti na demonstrováních potřebách skutečných i potenciálních uživatelů. Uplatnění tohoto přístupu nabízí zdánlivě mimořádné možnosti, ale pokusíte-li se o výzkum potřeby informačních služeb mezi uživateli, mnoho podnětů nezískáte. Domnívám se dokonce, že již současná nabídka služeb veřejných knihoven značně přesahuje poptávkou po nich. A tak nám zbývá třetí pojetí marketingu, spočívající v produkci potřeb a v případě služeb kulturních, fakticky produkci jejich uživatelů – zákazníků. Jakkoliv tento požadavek zavání odpudivě možnou manipulativností, spatřuji v něm jeden z pilířů, bez jehož existence bude vratká nejen pozice veřejných knihoven, ale všech kulturních institucí. Na druhé straně se však domnívám, že právě výchozí pozice veřejných knihoven je, alespoň ve srovnání s tradičními uměleckými institucemi výhodnější.

Vedle obecných úvah o marketingu budou v našich úvahách hrát podstatnou roli poznatky o současných tendencích veřejného knihovnictví. Bez nároku na úplnost se mi jeví jako nejdůležitější následující poznatky objevující se často v článcích i osobních rozhovorech s kolegyňami a kolegy. Z pozitivních tendencí bych na prvním místě zmínila trvalý a rostoucí zájem o vzdělávání v nových informačních technologiích. Domnívám se, že navzdory tomu, že je tomuto typu vzdělávání věnována velká pozornost ve školství i v komerční sféře, budou veřejné knihovny hrát ještě dlouho významnou roli v souvislosti s rozdílem mezi znalostmi potřebnými pro školní kvalifikaci a potřebami praktického užití. V současné době dokonce začínáme pociťovat nedostatek kapacity pro uspokojení zájmu, přes to, že máme k dispozici dvě počítačové učebny. Od září 2006 jsme schopni vyhovět požadavkům pouze za cenu maximálního využití prostor i pracovních sil, tedy na hranici možností. Znamená to pro nás zvýšení prestiže knihovny a prakticky je to i jejím důsledkem. Rozsah nabídky, kvalita vybavení i odborného vedení se nám vrací ve zvýšeném zájmu.

V tomto kontextu se jeví jako do jisté míry paradoxní, ale nanejvýš nutné, aby veřejné knihovny převzaly ve spolupráci se školami významnější podíl při výchově k četbě a práci s informacemi všech typů, včetně schopnosti interpretace a praktického užití. Tento prostor ostatní subjekty, včetně školy, vyklízejí.

Také u nás se projevuje úpadek zájmu o četbu mezi dětmi a mládeží a pro početné skupiny jednostranná orientace na elektronické hry. Zdá se mi, že pozitivní stránka obecného růstu počítačové gramotnosti je znehodnocována značnou nekultivovaností jejího užití. Právě v kultivaci praktického užití získaných znalostí a vidím jednu z dalších příležitostí prostoru pro uplatnění veřejných knihoven na informačním trhu, protože patrně trvale bude stát mimo zájem komerčních subjektů (protože vzbuzuje zájem, z jejich hlediska marginálních skupin společnosti).

Druhou pozitivní a rozvoje schopnou tendencí je růst podílu rodičů (zejména matek) s malými dětmi a romských dětí a mládeže (knihovna je v části města s vyšší koncentrací romské populace) mezi návštěvníky naší knihovny. Zdá se, že pro tyto skupiny by knihovna mohla plnit funkci komunitního centra, ale zatím s nimi neumíme dostatečně adresně pracovat. To se nám naopak daří s nevidomými a slabozrakými a neslyšícími, pro které už tuto funkci podle jejich názoru úspěšně plníme.

Příznivý ohlas veřejnosti zaznamenáváme u vzdělávacích aktivit poskytujících informace o regionálních dějinách a životním prostředí. Předpokládáme, že plyne z potřeby identifikovat se s prostředím.

Vedle promyšlené strategie knihovny, reflektující na měnící se potřeby veřejnosti, standardizací základních služeb, považuji za základní předpoklad marketingu kvalifikovanou (tedy nejen vzdělanou ale i schopnou a ochotnou) pracovní sílu, která svým jednáním reprezentuje a zmíněnou strategii uplatňuje. Také proto realizujeme ve spolupráci s Národní knihovnou ČR a Městskými knihovnami v Sokolově a Chebu dvouletý projekt **Vzdělávání knihovníků Karlovarského kraje** – plně financovaný z dotace EU, ve výši 1 612 500 Kč, zahrnující **odborné knihovnické vzdělání, jazykové vzdělání (němčina, angličtina), kurz komunikačních dovedností a IT v rozsahu ECDL, včetně zkoušek a certifikátů.**

Jsem přesvědčena, že základem úspěchu a dalšího rozvoje knihoven je vzdělaný knihovník, se všeobecným rozhledem a vedle toho s úzkou specializací ke konkrétnímu oboru, schopný komunikovat s uživateli služeb. Špatnou kvalitu nezachrání reklama, marketink, ani příznivě nakloněná média.

KNIHOVNA JAKO AKTIVIZAČNÍ CENTRUM

Ivana Rösslerová, Krajská knihovna Vysočiny Havlíčkův Brod

Trvalý rozvoj osobnosti se postupně stává nedílnou součástí života každého jedince. Žádá si to doba, ve které žijeme. Je charakteristická rychlými společensko-ekonomickými změnami, růstem pracovních nároků a sílícími nároky na nové znalosti, dovednosti a rychlou orientaci v měnícím se prostředí. Požadavek úspěšného uplatnění se v informační společnosti a po celý život tak říkájíc „držet krok s dobou“ je již nereálné naplňovat bez soustavného vzdělávání, rozvoje osobnosti a aktivizace duševní činnosti.

Potřeba celoživotního vzdělávání

Jednou z vhodných forem permanentní kultivace člověka a aktivizace jeho rozvoje je celoživotní vzdělávání. Podílí se na socializaci jedince a je hlavním nástrojem vpravování se do kultury příslušné společnosti. Umožňuje, aby člověk v kterémkoliv okamžiku své životní etapy vstoupil do vzdělávacího procesu a odstranil pociťované mezery ve svém vzdělání. Specifickým rysem celoživotního vzdělávání je jeho dynamičnost, která se projevuje v neustálém přizpůsobování se nově vznikajícím potřebám. Celoživotní vzdělávání je významným prostředkem jak společenského pokroku, tak rozvoje životních kvalit jednotlivce¹.

Školské instituce na zvyšující se potřebnost vzdělávání populace reagují a přizpůsobují se sílící potřebě celoživotního učení, mimo jiné tím, že obohacují své vzdělávací programy o distanční a kombinované formy studia, e-learning a zájmové vzdělávání. Nabídku škol dále rozšiřují soukromé subjekty; jedná se především o různé vzdělávací agentury, které zprostředkovávají další profesní vzdělávání a zajišťují významnou část nabídky rekvalifikačních kurzů.

Vzdělávací funkce knihoven

Přestože se nabídka vzdělávání postupně rozšiřuje, zdaleka není schopna uspokojit celospolečenskou poptávku po široce pojatém vzdělávání dospělých. Opomíjeno zůstává například zájmové a volnočasové vzdělávání pro širokou veřejnost, které by zpřístupnilo vzdělávání těm cílovým skupinám, kterým zároveň chybí elementární podmínky k dalšímu profesnímu

¹ BOČKOVÁ, Věra. *Celoživotní vzdělávání – výzva nebo povinnost?* Olomouc : Univerzita Palackého, 2000, s. 11.

rozvoji. V této oblasti je spatřována jedinečná příležitost pro knihovny, které k realizaci neformálního vzdělávání veřejnosti disponují odpovídajícími předpoklady – významným potenciálem informací, technickým zázemím i kompetentními personálními kapacitami.

Vzdělávací role knihoven je spatřována v mnoha rovinách a knihovny je usilují obsáhnout v co nejširším rozsahu dle svých možností a zaměření. Při určování priorit v poskytování služeb by knihovna měla vycházet z analýzy vzdělávacích potřeb místní komunity a zaměřit se především na ty cílové skupiny, které v místě reálně existují. Veřejné knihovny obecně odvádějí velmi záslužnou činnost v práci s dětmi a s mládeží, učí je nezbytným dovednostem při zacházení s tradičními i elektronickými médii, podporují a motivují děti ve snaze o nabývání základní funkční a informační gramotnosti, v získání kulturního přehledu i náležitých čtenářských návyků. Jedenadvacáté století potřebuje rozmanitost talentů a osobností. Proto je velice důležité umožňovat dětem objevovat okolní svět a realizovat se v mnoha oblastech umění, vědy, kultury, sociálních vztahů i pohybové činnosti². Snaha veřejných knihoven o rozvoj představitivosti a tvořivosti dětí s akcentem na pěstování kultury řeči a pozitivního vztahu ke kulturním hodnotám intenzivně napomáhá v růstu osobnostního potenciálu mladého uživatele, aby se vyvinul ve zralou a komplexní dospělou osobnost.

Další významnou skupinou, kterou se veřejné knihovny snaží stále intenzivněji oslovovat, je dospělá populace v celé šíři svého rozvrstvení, u které jsou vzdělávací příležitosti vlivem odchodu z formálního vzdělávacího systému v porovnání s možnostmi dětí a mládeže povážlivě zmenšeny.

„Žádný člověk není příliš mladý ani příliš starý, aby nemohl používat knihovnu“³. Rozhodující však je, aby jedinec byl dostatečně zainteresovaný a motivovaný pracovat na svém osobnostním rozvoji a byl v tomto smyslu po celý život aktivně stimulován. Snahou je, aby dospělý jedinec disponoval natolik zažitými návyky, že se učení a poznávání, vyhledávání informací a osvojování nových dovedností prostřednictvím každodenní pracovní činnosti, využívání služeb knihoven a dalších vzdělávacích institucí včetně mimovolního vzdělávání stane přirozenou součástí jeho každodenního života. Čím většího vzdělání jedinec dosahuje, tím více touží po dalším vzdělávání. Na tuto přímou úměru by nemělo být zapomínáno.

Knihovny a další kulturní instituce se začínají ve stále rostoucí míře prosazovat ve vzdělávacím systému a intenzivně posilují svou vzdělávací

² VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Proměny vzdělávacího kontextu a kompetence učitelů pro tvorbu ŠVP v odborném vzdělávání : studijní texty pro projekt PILOT-S : přílohy k textu*. [Praha : MŠMT], [2005?]. Nestr.

³ *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Praha : SKIP, 2002, s. 30.

roli. Vývoj postupně směřuje k tomu, že knihovny a další vzdělávací organizace coby zástupci neformálního vzdělávání se postupně začlení do komplexního vzdělávacího systému jako rovnoprávní partneři formálních vzdělávacích institucí. Nestane se tak pochopitelně samo sebou. Tento koncepční záměr na jedné straně vyžaduje mnohem pružnější rámec školního vzdělávání, který bude více podporovat samostatné učení a umožní lépe reagovat na rozmanité schopnosti a zázemí žáků. Ze strany kulturních institucí bude nárokováno mnohem aktivnější plnění vzdělávací role a vznik kvalitních edukačních programů pro širokou veřejnost za současného zdokonalení přechodů mezi oběma formami vzdělávání, tj. mezi formálním a neformálním učením⁴.

V oblasti osvěty a zájmového vzdělávání, které má v knihovnách dlouhodobou tradici, jsou veřejnosti velmi oblíbeny besedy, setkání se zajímavými osobnostmi a kulturně vzdělávací pořady nejrůznějšího zaměření. Jmenujme například literární besedy, autorská čtení, hudební produkce, divadelní představení, filmové projekce či cestopisně zaměřené programy apod. Mnohé knihovny tyto jednorázové aktivity sdružují a vytvářejí z nich pásma na pokračování, případně dle svých možností organizují ucelené přednáškové cykly na způsob již systematicky realizovaných akademií třetího věku nebo univerzit volného času.

Univerzita volného času při Krajské knihovně Vysočiny

Univerzita volného času (dále UVČ) vznikla při Krajské knihovně Vysočiny Havlíčkův Brod (dále KKV) jako samostatný vzdělávací projekt, jehož smyslem bylo vytvořit pro nejširší veřejnost optimální podmínky k celoživotnímu vzdělávání. Přípravy programu započaly již v roce 2001, vlastní činnost pak zahájila v září roku 2002 a od té doby se její aktivity úspěšně rozvíjejí. Během čtyř let svého působení se stala významnou součástí nabídky vzdělávacích služeb, které knihovna poskytuje obyvatelstvu zdejšího regionu. UVČ vtiskla svou formou i rozsahem místní krajské knihovně image průkopníka v oblasti celoživotního vzdělávání.

Primárním cílem UVČ je zpřístupnění celoživotního učení co nejširšímu počtu zájemců. Záměr vychází z naléhavé společenské potřeby, aby se celoživotní vzdělávání stalo skutečností opravdu pro všechny. V souladu s Programem rozvoje kraje⁵ napomáhá ke zvyšování vzdělanosti obyvatelstva a adaptability pracovních sil na trhu práce. Tím naplňuje jednu z hlav-

⁴ *Celoživotní učení pro všechny : zasedání Výboru pro vzdělávání OECD na úrovni ministrů ve dnech 16. – 17. ledna 1996.* Praha : Učitel'ské noviny – Gnosis, 1997, s. 33.

⁵ Viz <http://extranet.kr-vysocina.cz/download/ORR/PRK/programovacsstprk.pdf>.

ních priorit kraje soustavně zlepšovat kvality sociálního prostředí s důrazem na rozvoj lidských zdrojů.

Charakter vzdělávání na UVČ lze specifikovat takto:

- Zájmové (probíhá ve volném čase účastníků)
- Neformální (mimoškolní vzdělávání)
- Systematické (skladba přednášek není nahodilá, tvoří systém)
- Mezigenerační (podporuje setkávání generací)

UVČ je určena široké veřejnosti bez omezení věku, pohlaví a sociálního postavení. Neplatí zde žádné limity. Připravený studijní program je určen všem věkovým kategoriím. Předchozí vzdělávání není podmínkou a získané znalosti se neověřují testy. Přednášky jsou realizovány kvalifikovanými lektory, ovšem populární a přístupnou formou tak, aby výkladu rozuměl každý účastník bez jakékoliv předchozí přípravy. Cílem studia na UVČ není obdržení certifikátu, nýbrž zájem o obor, načerpání nových vědomostí a dovedností či prostě jen chuť vrátit se po letech do prostředí poslucháren a přednáškových sálů.

Školní rok je členěn na semestry, podobně jako na vysoké škole. Navržený studijní program zahrnuje atraktivní obory humanitního, společenskovedního, přírodovědného i technického charakteru. Výuka na UVČ probíhá formou přednášek a multimediálních metod (počítačových lekcí). V každém semestru se v rámci vybraného vyučovacího předmětu uskutečňuje vždy 8 dvouhodinových přednášek nebo počítačových lekcí, to znamená že každý vyučovací předmět v aktuálním semestru disponuje hodinovou dotací 16 hodin. Výuka se koná vždy jedenkrát za 14 dní⁶ v pravidelných časových termínech.

Studium na UVČ je umožněno co největšímu množství posluchačů dle provozních kapacit organizátora. Zájemci o studium se do příslušného semestru přihlašují osobně během zápisu, který probíhá pravidelně v září a v únoru, to znamená bezprostředně před zahájením výuky zimního a letního semestru. Posluchač se může zapsat do libovolného počtu oborů. Při zápisu obdrží průkazku posluchače UVČ s potvrzením evidence a doklad o zaplacení aktuálního zápisného. Nezaevidovaní zájemci, kteří si nejsou jisti, zda jejich individuální očekávání budou na UVČ naplněna, mají možnost navštívit podle předmětu jejich zájmu libovolnou přednášku za účelem seznámení se s edukačním prostředím a vytvoření si konkrétní představy o daném způsobu vzdělávání. Rozsah studijních oborů a doba jejich trvání není předem stanovena. Odvíjí se od zájmu posluchačů, kteří mají

⁶ Tato periodicita se ukazuje být velmi vhodnou. Neklade příliš velké nároky na volný čas posluchačů a zároveň vyhovuje těm účastníkům, kteří jsou zaměstnáni ve směnném provozu.

možnost ovlivňovat nabízený studijní program i jeho osnovy konstruktivními náměty a připomínkami. Také organizační zajištění UVČ je vedeno primární snahou, aby soubor studijních oborů v co nejvyšší míře vyhovoval zúčastněnému publiku a jeho aktuálně měnícím se vzdělávacím nárokům.

Posluchači se na studiu částečně finančně spolupodílejí *úhradou zápisného*. Naším cílem je zpřístupnit vzdělávání co nejširšímu okruhu zájemců, proto je výše finanční spoluúčasti stanovována pouze v symbolických částkách. UVČ se snaží formou slev zápisného aktivizovat a v celoživotním učení podpořit zejména ty skupiny populace (seniory, zdravotně znevýhodněné, nezaměstnané, matky na mateřské dovolené), které mají ztížený či dokonce znemožněný přístup k běžným formám vzdělávání.

Výraz „univerzita volného času“ je v obecném povědomí veřejnosti pojmem dosud spíše neznámým. Mnohdy o něm panují zkreslené představy. Za účelem vytvoření rámcové představy o charakteru vzdělávání je někdy UVČ připodobňována zájemcům k univerzitě třetího věku (U3V). Při bližším zkoumání obou forem celoživotního vzdělávání samozřejmě nacházíme markantní rozdíly, ale podstata je podobná. V následující tabulce jsou heslovitě připomenuty zásadní odlišnosti shora uvedených forem vzdělávání dospělých.

Rozdíly mezi UVČ a U3V	
UVČ	U3V
Neformální vzdělávání	Formální vzdělávání
Není vázána na VŠ	Existuje při VŠ
Pro všechny věkové kategorie	Pouze pro seniory
Přijímání zájemci bez podmínky předchozího vzdělávání	Přijímání zájemci s minimálně středoškolským vzděláním
Posluchači přijímání ke studiu jednotlivých semestrů	Posluchači přijímání k ucelnému studiu
Méně systematická výuka	Systematicky propracovaná výuka
Přednášky prezentovány populární formou	Přednášky prezentovány akademicky
Získané znalosti posluchačů se neověřují	Získané znalosti posluchačů se ověřují atestacemi
Posluchači nezískávají žádný certifikát	Posluchači získávají diplom, byť ne využitelný pro získání zaměstnání
Více kapacitní	Méně kapacitní

U3V i UVČ významně sjednocuje jejich společný cíl - aktivně naplňovat a smysluplně obohacovat život přihlášených posluchačů. UVČ vznikla v roce 1993 v Praze jako mladší sestra U3V. Nechala se inspirovat pozitivními specifiky své starší příbuzné a překonala mnohá její omezení, a tak je přístupná výrazně širšímu okruhu zájemců. Podporuje zejména *mezigenerační setkávání*, které je v současné době pojímáno jako jeden z užitečných prostředků aktivizace zúčastněných, vzájemného porozumění mezi generacemi, respektování kulturní rozdílnosti a podpory sociální soudržnosti.

Aktuální činnost Univerzity volného času

V červnu 2006 byl ukončen v pořadí již čtvrtý školní rok vzdělávacího programu UVČ a v rámci něho osmý semestr. Do nabídky letního semestru 2005/2006 byly zařazeny tyto nepočítačové studijní obory:

- Zdravý životní styl
- Základy psychologie
- Filosofie
- Kapitoly z dějin výtvarného umění
- Kapitoly z dějin Havlíčkovobrodská
- Základy psychologie
- Dějiny hudby

Zájemci o ovládnání informačních a komunikačních technologií absolvovali počítačové kurzy těchto vědomostních úrovní:

PC 1 – První kroky s počítačem a Internetem

- PC 2 – Počítač pro mírně pokročilé
- PC 3 – Počítač pro pokročilé
- PC 4 – Užitečné programy názorně
- Počítač – šance pro každého⁷
- Počítačový kroužek pro děti⁸

Do studia letního semestru 2005/2006 byl zapsán celkem 371 posluchač; toto množství tvořilo 317 žen (85 %) a 54 mužů (15 %). Výsledná relace obecně potvrzuje statistiky a výzkumy v tom smyslu, že ženy přistupují ke vzdělávání aktivněji a s větší motivací. Je třeba se však zamýšlet i nad tím, zda je pro muže vytvářena vhodná vzdělávací nabídka. Kromě

⁷ Počítačový kurz pro jakkoliv znevýhodněné uživatele, kteří potřebují srozumitelnější a názornější výklad či specializovaný software. Dříve byl nazvaný Počítač pro handicapované. Místo v něm však stále častěji nacházeli i senioři či další zájemci, kteří se handicapovaní nikterak necítili. Z těchto důvodů byl v roce 2004 kurz přejmenován na Počítač – šance pro každého.

⁸ V počítačovém kroužku pro děti se mladí zájemci od 9 do 13 let učí zábavnou formou programovat se softwarovým produktem Baltík české firmy Soukup Graphic Programming Systems (SGP Systems), viz <http://www.sgp.cz>.

počítačových kurzů je vzdělávání na UVC zaměřeno spíše humanitně, což mnohem více vyhovuje ženám než mužům. Z celkového počtu přihlášených do aktuálního semestru navštěvovalo nepočítačové obory 265 posluchačů. 106 zájemců se přihlásilo do počítačových kurzů, v rámci kterých tvořili 13 skupin po 8-9 účastnících.

Posluchači přihlášení do jednotlivých oborů v LS 2005/2006		
Studijní obory	Počet přihlášených	Věkový průměr
Zdravý životní styl	31	64 let
Základy psychologie (dopolední)	40	60 let
Filosofie	29	51 let
Kapitoly z dějin výtvarného umění	78	59 let
Kapitoly z dějin Havlíčkobrodsko	21	66 let
Základy psychologie (večerní)	42	38 let
Dějiny hudby	24	62 let
Posluchači nepočítačových oborů celkem	265	57 let
PC 1 – První kroky s počítačem a Internetem	27	46 let
PC 2 – Počítač pro mírně pokročilé	34	44 let
PC 3 – Počítač pro pokročilé	24	49 let
PC 4 – Užitečné programy názorně	8	48 let
Počítač – šance pro každého	6	72 let
Počítačový kroužek pro děti	7	11 let
Posluchači počítačových oborů celkem	106 99*	45 let 52 let*
Posluchači všech studijních oborů celkem	371 317 žen 54 mužů	51 let

* Součet dospělých posluchačů počítačových oborů a jejich věkový průměr bez započítání dětí navštěvujících počítačový kroužek.

Zkušenosti ze čtyřletého působení Univerzity volného času

UVC prodělala během své čtyřleté činnosti progresivní rozvoj. Ze skromného programu dvou nepočítačových a dvou počítačových oborů se rozrostla v poměrně rozsáhlý vzdělávací projekt se slibnou perspektivou, který oslovuje široké publikum občanů Havlíčkobrodsko a okolí, a na kterém participuje řada místních organizací i významných regionálních osob-

ností. Prvotní cíle transformované do snahy zprostředkovat především znevýhodněné seniorské skupině celoživotní vzdělávání formou populárně prezentovaných studijních oborů a ověřit si v praxi životaschopnost takového projektu, se přesunuly do roviny smělejších plánů.

Statistika UVČ								
Ukazatele	ZS 02/03	LS 02/03	ZS 03/04	LS 03/04	ZS 04/05	LS 04/05	ZS 05/06	LS 05/06
Počet posluchačů nePC oborů	60	99	146	143	193	230	251	265
Počet posluchačů PC oborů	32	108	142	93	81	100	117	106
Počet posluchačů celkem	92	207	288	236	274	330	368	371
Počet oborů celkem	4	6	9	10	10	12	13	13
Počet přednášek + PC lekcí	48	128	168	136	144	168	168	174
Počet odučených hodin	96	256	336	272	288	336	336	348
Náklady v Kč	28.000	70.000	95.000	79.000	83.000	94.000	99.000	98.000
Příjmy v Kč	14.000	34.000	50.000	46.000	62.000	88.000	100.000	98.000

Vysvětlivky k tabulce: nePC obory – nepočítačové obory, PC obory – počítačové obory, náklady – výdaje zahrnující vyplacené honoráře lektorům a metodikům, příjmy – zápisné vybrané od posluchačů

Mohutná poptávka a ohlas místního společenství na zahájený program potvrdily náš původní předpoklad o potřebnosti a užitečnosti projektu nejen pro zdejší komunitu, ale i pro samotnou knihovnu. Naším současným cílem je rozvíjet probíhající vzdělávací program, oslovovat stále širší spektrum cílových skupin při zachování kvantitativní i kvalitativní úrovně nabídky a nadále naplňovat očekávání posluchačů a dalších zájemců, kteří UVČ postupně zahrnují do svých životních programů a dlouhodobých osobních perspektiv.

Přestože senioři tvoří na UVČ většinou skupinu, i přesto zde dochází k prospěšnému mezigeneračnímu setkávání, které napomáhá rozvíjení vzájemné tolerance, pochopení a soudržnosti. Návštěvy přednášek významně přispívají k rozšíření potřebného sociálního kontaktu seniorů a k prohlubování přátelských mezilidských vztahů. Připomeňme si v této souvislosti Diogenova slova: „Vzdělání přináší mladým lidem umírněnost, starým útěchu, chudým bohatství a bohatým ozdoby“⁹.

Kvantitativní hodnocení několikaleté činnosti UVČ nejpřesněji poskytují statistické ukazatele, které o dosažených výsledcích vypovídají s objektivní měřitelností číselných údajů. V následující tabulce lze vyčíst jak rychle stoupal počet zapsaných posluchačů, počet prezentovaných oborů i množství odučených hodin v průběhu jednotlivých semestrů. Bez zajímavosti nejsou ani položky nákladů a příjmů.

Aktivizační programy – nová forma rozvoje duševní činnosti

Objem informací nezbytných pro náš život roste závratnou rychlostí a ruku v ruce s ním i nezbytnost uchovávat si fungující paměť a duševní výkonnost nejen v produktivním věku, ale i v postproduktivním. Senioři jsou dnes početnou vitální skupinou, ochotnou vzdělávat se a učit se to, co jim pomůže udržovat svěžest a fungovat efektivněji. To, co je znepokojuje nejčastěji, je zhoršující se paměť a tato více či méně oprávněná obava s přibývajícím věkem vzrůstá. Je spojena s hrozbou zvyšujícího se počtu výskytu demencí a jejich ničivého účinku na paměť. Proto se stále více zajímají o možnosti jejich léčby, ale především prevence¹⁰.

Zhoršování paměti vnímá od určitého věku každý z nás a s přibývajícím věkem vzrůstá oprávněná či neoprávněná obava. Prevence i léčení často vyžadují podobný přístup. Většina odborníků je přesvědčena, že pravděpodobně jediným současným účinným preventivním prostředkem proti Alzheimerově demenci a jejímu ničivému účinku na paměť je systematický kognitivní trénink. Česká společnost pro trénování paměti a mozkový jogging¹¹ pořádá každoročně certifikované trenérské kurzy, které jsou primárně určeny pro domovy důchodců, ústavní zařízení pro seniory a další zařízení sociálních služeb¹². Získané lektorské dovednosti je s jistou dávkou kreativity a invence možné implementovat i do nabídky vzdělávacích služeb knihoven a využít je v kurzech pro veřejnost. Knihovny dispo-

⁹ ŠOLC, Jan. Vzdělávání dává mladým umírněnost, starým útěchu. *Andragogika*. 2005, roč. 9, č. 1, s. 13.

¹⁰ VEJSADOVÁ, Jana. *Mnémé : paměť a kreativita* [online]. c2006 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.sweb.cz/mnemea/>>.

¹¹ Viz <http://www.trenovanipameti.cz>

¹² VEJSADOVÁ, Jana. Aktivizační programy pro seniory. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2005, roč. 5, č. 1 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=217&advatic=yes>>. seniory

nují širokou uživatelskou základnou a hodnotným informačním, prostorovým i didaktickým zázemím, což je pro realizaci obdobných aktivit základní předpoklad.

Aktivizační programy při Krajské knihovně Vysočiny

Krajská knihovna Vysočiny (KKV) začala aktivizační programy a kurzy paměti rozvíjet v roce 2002. Od samého počátku se setkaly s velkým zájmem veřejnosti a postupně se staly součástí vzdělávacích služeb knihovny pořádaných na území kraje Vysočina i v rámci celé republiky, kde se jimi nechávají s velkou odezvou inspirovat další veřejné knihovny.

Účastníci se v kurzech dovídají, jak pracuje mozek, kde se zpracovávají a uchovávají informace a jak mohou využívat vlastní paměť, aby si pamatovali lépe a více. Podle vlastních schopností zvládají různé paměťové techniky a učí se, jak si lépe vybavit jména, čísla, ale také například odborné výrazy a slovní zásobu v cizím jazyce. Pracují s textem, s jazykovými slovníky, encyklopediemi a učí se využívat další informační zdroje. Rozvíjejí vlastní kreativitu a invenci, schopnosti postřehu a myšlení, ale i sociální kompetence, smysl pro týmovou práci a schopnost komunikace.

Obvyklý rozsah základního programu je 16 hodin. Počet účastníků se pohybuje od 12 do 16ti ve skupině. V tomto optimálním počtu se mohou do připravených aktivit zapojovat v průběhu lekce všichni zúčastnění, což je velmi důležité. Složení skupiny je ideální, má-li vyrovnané zastoupení mužů i žen. Ve většině případů však početně převládají ženy, podobně jako u programu UVČ. Z důvodu hormonálních změn probíhajících v druhé polovině života jsou ženy z hlediska výskytu demencí více rizikovou skupinou, zároveň jsou i zvidavější a snadněji překonávají ostych. Muži mají mnohdy tendenci význam aktivit zlehčovat, ale za touto snahou se často skrývá obava z odhalení jejich slabých stránek a případné neznalosti. O hledání nedostatků však v kurzech nejde a v žádném případě nesmí jít. Naopak je velmi potřebné, aby každý účastník sám zaznamenal, jaká byla jeho úroveň na počátku kurzu a jakého zlepšení dosáhl v průběhu tréninku. Lektor vždy usiluje o přesvědčení účastníků, že dokáží mnohé a že jsou minimálně stejně tak schopní jako ostatní kolegové. Nikdy se nesmí jednat o upevňování sebevědomí lektora, prioritou je vždy zvyšování zdravého sebevědomí účastníků kurzu¹³.

Konkrétní obsah tréninkových kurzů pro jednotlivé cílové skupiny se řídí zájmem a složením komunity. Program je rozmanitý, pokrývá širokou paletu kognitivních funkcí zahrnujících paměť a je vždy přizpůsoben přednostem a schopnostem jednotlivých účastníků.

O tuto formu aktivizačních programů je stále větší zájem. Dodávají motivační impuls zejména těm cílovým skupinám, kterým se zásadně změnil životní rytmus a dosavadní zvyklosti (odchod do důchodu, ztráta životního

¹³ Tamtéž

partnera), ale vítají ho všichni, kteří hledají novou náplň a vyšší kvalitu života. Vhodné jsou i pro komunity, které spojuje společný zájem (mamin-ky na mateřské dovolené, studenti, pracovní kolektivy), zdravotní handicap či onemocnění. Kurzy jsou požadované rovněž jako zájmová náplň rekreač-ních pobytů či ve formě jednorázových přednášek a mohou být součástí různorodých vzdělávacích programů.

Důležitým aspektem využitelnosti těchto programů v nabídce knihoven je snadná realizovatelnost a finanční dostupnost, protože jsou samofinanco-vatelné a využívají lokální možnosti. Jediným a velmi rychle navráceným nákladem je odborná příprava knihovníka, který následně při vedení těchto programů uplatní nejen získané dovednosti, ale zároveň i svou profesní odbornost a zkušenosti z práce s informacemi a informačními zdroji.

Závěr

Veřejné knihovny zaznamenaly probíhající společenské změny a dů-sledku toho radikálně mění svou tvář i roli. Z tradičních institucí zaměřen-ých převážně na knihovní výpůjční služby se současné knihovny vyvíjejí v moderní multifunkční střediska, která pod jednou střechou vedle tradič-ních služeb soustřeďují i bohatý komplex vzdělávacích a aktivizačních programů podporujících rozvoj klíčových kompetencí a zvyšování duševní aktivity účastníků. Knihovna, která citlivě vnímá potřeby svého regionu, řídí se jimi a ve své činnosti předjímá budoucí společenský vývoj, se stává hodnotným a nepostradatelným sociálním centrem, přispívajícím k soudrž-nosti místního společenství a ke zlepšování kvality života uživatelů.

Literatura::

BOČKOVÁ, Věra. *Celoživotní vzdělávání – výzva nebo povinnost?* Olomouc : Univerzita Palackého, 2000. 29 s. ISBN 80-244-0155-X.

Celoživotní učení pro všechny : zasedání Výboru pro vzdělávání OECD na úrovni ministrů ve dnech 16. – 17. ledna 1996. Praha : Učitel'ské noviny – Gnosis, 1997. 374 s.

RÖSSLEROVÁ, Ivana. *Knihovna jako vzdělávací centrum regionu.* Praha, 2006. 124 s., 17 s. příl. Diplomová práce. Ústav informačních studií a knihovnictví.

Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj. Praha : SKIP, 2002. 127 s. ISBN 80-85851-14-8.

ŠOLC, Jan. Vzdělávání dává mladým umírněnost, starým útěchu. *Andragogika.* 2005, roč. 9, č. 1, s. 13. ISSN 1211-6378.

VAŠUTOVÁ, Jaroslava. *Proměny vzdělávacího kontextu a kompetence učitelů pro tvorbu ŠVP v odborném vzdělávání : studijní texty pro projekt PILOT-S : přílohy k textu.* [Praha : MŠMT], [2005]. Nestr.

VEJSADOVÁ, Jana. *Mnémé : paměť a kreativita* [online]. c2006 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.sweb.cz/mnemea/>>.

VEJSADOVÁ, Jana. Aktivizační programy pro seniory. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2005, roč. 5, č. 1 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z www: <<http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=217&advatic=yes>>.

JAK NA NEVRACEČE KNIH ANEB POSILME PRESTIŽ KNIHOVNY

Vladislav Raška, Knihovna Karla Dvořáčka ve Vyškově

Nejdříve si zodpovězme otázku, zda něco tak banálního jako je nevrácená kniha, patří do tohoto tematického bloku zaměřeného na služby knihoven ve městě, spolupráci a konkurenci. Odpovím rovněž otázkou: může být váženou institucí mezi občany taková organizace, která nedokáže ochránit a zabezpečit svůj majetek? Může pak být důvěryhodným partnerem pro spolupráci, když mnohdy nezná skutečnou cenu svého spravovaného majetku? Uvědomujeme si, že komická „účetní“ hodnota některé knihy je na „trhu“ mnohonásobně vyšší? Neuráží nás, že jsme poslední možností jak nedostupný titul (dávno beznadějně rozprodán, v antikvariátu se vyskytující jen vzácně – pak však s patřičnou cenou) snadno „zakoupit“, a to hluboko pod „tržní“ cenou? A to ještě vypadáme jako hlupáci, které lze snadno obalamutit banální historkou např. o ukradeném batohu s deseti či patnácti knihami s filozofickou, psychologickou, pedagogickou apod. tematikou. Cožpak máme vůbec morální právo po takovém „okradeném“ ještě něco požadovat? Vždyť je ochoten nám zbytkovou cenu (deset, dvacet korun) uhradit!

Ne, s tímto se smířit nesmíme! Knihovna musí vedle své přívětivé komunitní tváře rovněž ukázat, že je i institucí, jež si je vědoma svého nezastupitelného postavení v moderní informační společnosti a jež si dokáže právní cestou uchránit hodnoty jí svěřené. A to na marketingovém trhu není tak zanedbatelné.

Proč se nám ztrácejí knihy?

Knihy se zřejmě kradly odjakživa. Je to smutné poznání. Jediné pozitivní na tom je, že to dosvědčuje, že knihy patří k tomu nejcennějšímu, co lidstvo vytvořilo. Ukrást knihu z knihovny je bohužel mnohdy jediný způsob, jak ji získat, poněvadž ani dostatečné množství peněz nemusí vést ke kýženému vlastnictví. Věděli to ostatně již ve středověku, proto takové knihy přikovali řádným řetězem ke stolu. Dnes, kdy moderní polygrafie je schopna zahltit trh jakýmkoli množstvím potištěného papíru, se zdá, že nemůže být nic snazšího, než si jednoduše zakoupit požadovaný titul. Je to bohužel jen klamně zdání, valí se na nás pouze nekonečné množství opětovných vydání komerčně úspěšných bestsellerů, kterých za rok budou plné antikvariáty. Zcela odlišná situace je však u titulů určených pro nevelký okruh zájemců. Takové knihy se tisknou jen v malém množství, a bohužel zde zcela platí, že čím je jich méně, tím je jejich výroba logicky dražší.

Běda pak, pokud nakladatel ve snaze nevyakládát zbytečné prostředky podcenil náklad a vydal jich pouze šest set (úmyslně vypisují číslovku slovem, aby bylo zřejmé, že se žádná nula nevytratila – tisícové náklady u literatury, kterou máme nyní na mysli, jsou již dávnou historií), zatímco zájemcům je asi o sto více. Je zřejmé, že druhé vydání v tomto případě by bylo prodělečné – tedy se sotva uskuteční.

Dalším nepříznivým faktorem je skutečnost, že údajně jedna třetina nové knižní produkce neopouští Prahu, jednoduše se její distribuce do okresních měst (o menších nemluvě) nevyplatí. Pak se snadno stane, že uživatel narazí v knihovně na titul, který by bez zaváhání za třeba pouhou tisícovku koupil, kdyby ovšem věděl, že vyšla před třemi roky. A potom také, kde se dala tehdy sehnat. V lepším případě použije internet, jenže se doví, že požadovaný titul je již dávno rozebrán a o dotisku se z výše uvedených důvodů neuvazuje. Pak je tu našťestí (pro tohoto zájemce) veřejná knihovna, která si svůj majetek neumí ochránit. Pro ostatní uživatele tento jediný svazek na okrese bohužel definitivně mizí. Tak ji půjčíme meziknihovní výpůjční službou v jiné městské knihovně! Jenže tam je rovněž již „odkoupena“. Tak se obrátíme na NK ČR nebo MZK! Jenže tam je pořadí rezervací už deseti studentů, kteří na výpůjčku netrpělivě čekají. Milý čtenáři, porad' si jak můžeš, my už ti nemůžeme pomoci.

Jak nám je kradou?

A tak nastává jeden z nejmutnějších okamžiků při půjčování knih, když žádaný titul dychtivému studentovi (ale samozřejmě i jakémukoli zájemci) nemůžete půjčit. Kniha sice v elektronickém katalogu je jako vypůjčená, avšak nenajdete ji ani ve volném výběru, ani ve skladě. Tomu dnes lze poměrně snadno předejít, když si pořídíte za nemalý obolus elektronickou ochranu knih. A ejhle, knihy se ztrácejí dále. Poučíte nejdříve své kolegy, že ani knihovník si nemůže zhotovit nevidovanou výpůjčku. Brzy se k vašemu sluchu donese, že si čtenáři podávají knihy oknem v přízemí, nahradíte tedy všechny kliky u oken zamykatelnými. Takto postupně můžete téměř zcela eliminovat nekontrolovatelné mizení knih. Pomiňme však další možnosti ztrát (při proslulé české vynalézavosti jich není málo) včetně nesprávného založení knihy do regálu, a to ať již spěchajícím knihovníkem nebo nedbalým čtenářem.

Knihy řádně půjčené aneb Nedobytné výpůjčky

Jiný způsob ztrát knih však představují výpůjčky sice řádně zaevidované, nicméně nedobytné. Čtenář přestane knihovnu navštěvovat, ač ho doslova bombardujete upomínkami, doporučenými či nedoporučenými dopisy. Ty se nám totiž vracejí s poznámkou, že na uvedené adrese již nebydlí. Ještě častěji pak proto, že si ji v řádně lhůtě nevyzvedl. Kdybychom si dali tu práci, aby nám pošta sdělila proč, dověděli bychom se, že si pro zásilku sice přišel, ale když na ní uviděl razítko knihovny, odmítl ji převzít. Ať tak

či onak, v tomto okamžiku skončí vymáhací aktivity většiny knihoven. Odůvodní si to snadno tím, že další vymáhání je nerentabilní a že stejně knihu od takového čtenáře nedostaneme. Ostatně pak – tyto tituly pro „fajnšmekry“ nám klesající statistiku nevylepší, kupme raději nějaký trhák, všichni budou spokojeni; navíc ten nikdo neukradne – za rok totiž po něm ani ten příslovečný pes neštěkne! Šťastný nový „majitel“ potom vítězoslavně sděluje svým známým, jak snadno získal knihu, která je již dávno nedostupná. Mnozí se nechají inspirovat tímto způsobem „nákupu“ hledaných knih, neboť – jak známo – příklady táhnou.

Ano, nepochybně je dost knih, které můžeme bezbolestně odepsat, takového čtiva máme totiž dost. Jenže nemalou část z těchto nedobytných výpůjček tvoří naučná literatura, kterou vlastníte pouze v jediném exempláři. A to se pak odepisuje velmi těžce, byť taková kniha kdysi dávno stála pouhých 12,50 Kčs! Půjčete-li však do antikvariátu, velmi rychle se dovíte, že tento titul – pokud se objeví (a naposledy se tak stalo před pěti lety) je téměř obratem prodán za 500 Kč. Po takové zkušenosti se nepochybně začnete zajímat o to, jakým způsobem znemožnit tomu cca 1 % nepoctivých čtenářů, aby ty zbývající neokrádali o mizivá cca 3 % (ustálená norma ztrát knih), ovšemže těch nejžádanějších.

Mnozí si stále myslí, že ve státě, v němž během padesáti let hnědě a posleze rudě totality platilo heslo *kdo neokrádá stát, okrádá svou rodinu*, v němž v každovečerních zprávách aféra stíhá aféru, aniž by se nějaká z nich kdy dovedla k vyřešení – a navíc, vždyť jsme obohatili celý svět o nový termín „vytunelovat“ – nemáme prostě šanci domoci se svých vlastnických práv. Navíc jsme neustále sdělovacími prostředky utvrzování, že naše legislativa je nedokonalá, špatná. Není to úplná pravda, je to především nechť a neochota se zabývat banálními krádežemi. A pak všeobecná neúcta k právu. Jako bychom zapomněli na starou poučku: *Jde-li v právním sporu o drobnou minci nebo o velký majetek, budiž v tvých očích jedno, neboť v obou případech jde o podstatu práva a jeho samotnou existenci* (Ihering).

Jsme opravdu tak bezmocní?

Jak se dá tato nepříznivá situace řešit? Již před lety jsme se obrátili na advokáta, který zasílal upomínací dopisy (každý nás přišel na 200 Kč); mělo to nespornou výhodu, nikdo si nedovolil nevyzvednout na poště dopis, na němž bylo razítko začínající „JUDr.“ Další řízení probíhalo v přestupkové komisi města (tehdy naším zřizovatelem byl okresní úřad). Ať už jsme nedobytnou knihu získali či nezískali, mohlo nám být útechou, že tento zodpovědný čtenář je potrestán pokutou; z ní samozřejmě knihovna nic nedostala, ale přece jen se městem šířila zvěst, že okrádat knihovnu není úplně jednoduché.

Vždy se mi líbil „americký“ model vymáhání knih, o němž nám vyprávěl ze svých zkušeností dr. Stanislav Kalkus: městská policie navštíví dluž-

níka doma nebo v zaměstnání s dotazem proč nevrací městský majetek – knihy. Šéf firmy není vůbec rád, že zaměstnává člověka, který je dlužníkem města, po němž neustále něco potřebuje. U nás je to bohužel všem jedno, takové právní povědomí neexistuje. Ani městští úředníci v průměře jiné administrativní práce nejsou příliš ochotni se v tomto směru angažovat.

A tak nastalo opět období, kdy jsme společně na poctivost čtenářů. Když však matka jistého čtenáře, aby přešla upomínce, byla pověřena odevzdat půjčené knihy, nedopatřením přinesla i titul (Tajemná řeč těla), který mu měl být již před dvěma roky odcizen, tehdy bylo nám všem zřejmé, že to tak nemůžeme ponechat. Ta hodná paní se totiž vzápětí pro ni vrátila, poněvadž ji přece syn již dávno knihovně „řádně“ zaplatil. Ubezpečil jsem ji (po poradě s právníkem), že kniha je stále naším majetkem, že knihy v žádném případě neprodáváme a že její finanční úhradou pouze zastavila upomínkové řízení a úroky z něho plynoucí, ty bych jí měl nyní za dobu od úhrady dopočítat. Navíc bych měl na jejího syna podat žalobu, že po dva roky znemožňoval jiným občanům přístup k informacím, když nás uvedl v omyl tím, že jediný výtisk knihy prohlašoval za ztracený, a když později „náhodou“ zjistil, že kniha ztracená není, ponechali si ji neoprávněně ve svém vlastnictví. V našem regionálním tisku jsme se několikrát zmínilo o tom, že poplatky z prodlení mohou mnohonásobně převýšit původní cenu knihy. Také jsme hned dodali, že nám takových čtenářů líto není, poněvadž měli dlouhou dobu k tomu, aby svůj prohrěšek mohli vyřešit.

Do všeobecného povědomí musí proniknout poznání, že každá knihovna je ze zákona povinna jednak chránit městský či státní majetek (a knihy mají vysokou hodnotu), jednak zabezpečit pro všechny občany rovný přístup k informacím (ztrátou knihy je totiž tato možnost znemožněna nebo alespoň ztížena).

Jak na to aneb Konec odprodeje knih z knihoven

K zásadnímu obratu došlo v loňském roce, kdy jsme navázali spolupráci se společností ALTEA CZ (www.alteaCZ.cz), o čemž jsem vás na této konferenci v minulém roce stručně informoval. Předmětem podnikání této společnosti je zejména správa, vymáhání a odkup pohledávek. Své klienty zastupuje při jednáních o mimosoudním vyrovnání (zpravidla formou výzvy doporučeným dopisem, u větších pohledávek je osobní jednání samozřejmostí), v přestupkových a jiných správních řízeních, v řízeních před soudy a eventuelně též v exekučních řízeních. V jednáních před soudy a při vymáhání pohledávek využívá též služeb partnerské advokátní a exekuční kanceláře. Pro naše rozhodnutí mělo nemalý vliv i to, že společnost si fakturuje odměnu za poskytnuté služby až po úspěšném vymožení plnění, a to výhradně ve výši sankčních poplatků – jinými slovy: knihovnu to nic nestojí. A samozřejmě i to, že její společníci disponují odbornými znalostmi a praktickými zkušenostmi v oblasti práva a ekonomie a že znají specifika a po-

třeby této skupiny věřitelů. Od té doby s nimi podepsaly mandátní smlouvu další knihovny.

Úspěšnost našich pohledávek je asi 35 %, zatímco v nedaleké městské knihovně dosahuje tato společnost až 80 %, a to včetně pohledávek několik let starých, nebo i u čtenářů, kteří mezi tím změnili adresu. Naše zdánlivě menší úspěšnost je dána zejména tím, že jde o pohledávky starší než dva roky. Samozřejmě právě neohlášená změna bydliště způsobuje potíže při vymáhání, přitom paradoxně náš zřizovatel eviduje veškeré změny adresy, jenže z důvodů ochrany osobních údajů (!?) nemůže poskytovat tyto informace ani své příspěvkové organizaci, která pečuje o městský majetek! To jistě vyvolává údiv a nastoluje otázku, zda něco takového je možné ve státech s ustálenou demokracií. Jisté je, že se vyplácí po doručení poslední upomínky, event. pokusu o smír, zahájit neodkladně prostřednictvím právní firmy vymáhání dlužné pohledávky. Nakonec i pro nepořádné čtenáře to bude výhodnější, jejich finanční částka z prodlení nebude tak vysoká.

Hned po rozeslání prvních dopisů společnosti našim dlužníkům, jsme byli překvapeni, jak se po letech ožívají naši bývalí čtenáři, přinášejí dávno nevrácené knihy, přičemž se snaží s nejrůznějšími výmluvami a omluvami dosáhnout snížení dlužné částky. Všem můžeme pouze vyjádřit politování, že nyní, když před tím nereagovali na našich pět výzev – a to stačilo ozvat se telefonem, e-mailem nebo poslat do knihovny nějakého rodinného příslušníka, aby vymáhací řízení zastavili – nemůžeme nic dělat, museli bychom právní firmě tyto náklady uhradit sami. Připomínáme vždy naši povinnost chránit městský majetek i právo ostatních čtenářů na informace. Pokud mají pocit, že se jim děje krivda, doporučujeme jim podat písemnou žádost na Radu města Vyškova, která může – po zdůvodnění, proč nereagovali více než rok na pět výzev knihovny – jejich dluh z městských prostředků umořit. Není mi známo, že by se někdo touto cestou vydal. Z uvedených skutečností myslím dostatečně vyplynulo, že knihovny nemohou z mnoha důvodů úspěšně realizovat vymáhání tzv. nedobytných výpůjček; pomoc právní firmy je nezbytná.

Na naši menší úspěšnost má nepochybně vliv jistě zanedbání upomínkového řízení vzniklé dvojím stěhováním, následnou reorganizací provozu a rovněž změna knihovnického programu. Ve snaze nikomu neublížit jsme se snažili nabýt jistoty, že hledané knihy nejsou jen špatně založené na regále či nedopatřením neodepsané vracejícímu čtenáři. Když však nyní po dokončené revizi knižního fondu jistotu máme, nic nám nebrání v tom, abychom společnosti ALTEA CZ dali souhlas k podání soudní žaloby na ty čtenáře, kteří se stále domnívají, že na ně nikdo nemá a že se soud takovými „banalitami“ nebude vůbec zabývat. Brzy však i oni zjistí, že nepoctivost se ani u nás nevyplácí, i když to dlouho vypadalo, že by tomu mohlo být jinak. Zmrhané právní vědomí se totiž musí i v naší poněkud laxní společnosti opět přivést na běžnou evropskou míru.

VYUŽITÍ REGIONÁLNÍCH FUNKCÍ A WWW ROZHRANÍ V INTEGROVANÉM KNIHOVNÍM SYSTÉMU KPWINSQL

Petr Štefan – Václav Trunec, KP-sys, Čacké 155, Pardubice

1 Úvod

Firma **KP-SYS spol. s r. o.** dodává na náš trh integrované automatizované knihovnické systémy již od roku 1995. Systémy jsou vytvořeny na profesionálním základě s využitím mnohaleté zkušenosti s jejich vývojem. **Je třeba zdůraznit, že KpwinSQL není nová verze předchozího systému, ale zcela nový a jiný systém.**

1 Kp-win SQL

1.1 Obecné vlastnosti

Každá softwarová firma, pokud chce obstát v konkurenci, musí překotný vývoj informačních technologií zohlednit i ve svých produktech. Rozhodnutí o vývoji a potřebě tzv. SQL verze padlo v naší firmě již před několika lety. Při rozhodování o platformě padla volba na databázový server SQL Firebird (resp. InterBase) na straně serveru a na klientské straně na knihovnickou aplikaci vyvíjenou v C++ Builder firmy Borland. Důvodem změny je především snaha o zvýšení výkonu a stability knihovnického systému. Dalším zásadním důvodem je možnost systém provozovat na kvalitním SQL serveru, který je zdarma a přitom je výkonnou a srovnatelnou alternativou k některým, komerčně prodávaným databázovým systémům, jež jsou pro mnohé knihovny cenově nedostupné. (např. SQL server Oracle). <http://firebird.sourceforge.net>.

1.2 O SQL a trochu historie

Často v různých vystoupeních představitelů firem dodávajících knihovnické systémy slyšíme výrazy „technologie Oracle“ atp. Zkusíme trochu objasnit, že SQL se nerovná Oracle. A Oracle není technologie, ale komerční firma. Firma Oracle byla první, která přišla s SQL, ale rozhodně to není v současné době jediný databázový systém na bázi SQL.

Firma Oracle Corporation v roce 1979 uvedla na trh relační databázový systém s názvem Oracle. Záhy firma IBM v roce 1983 přišla se systémem DB2, posléze vznikly další nejrůznější databázové systémy Progress, Informix Sybase atd.. Ve všech těchto systémech se používaly různé verze jazyku SEQUEL (Structured English Query Language), který se přejmenoval na SQL (Structured Query Language). Z důvodu standardizace vznikl v roce 1992 standard SQL-92 (resp SQL2). V současné době je v návrhu verze standardu SQL3, která by měla reflektovat objektový přístup k databázím. Z důvodu zpětné kompatibility nechávají tvůrci ve svých systémech i prvky, které nejsou součástí standardu, a naopak se ve standardu SQL vyskytují požadavky, které nepodporují databázové systémy. Takže mezi databázovými systémy existují odlišnosti, které někdy velmi ztěžují možnost přenosu aplikačního software na jiný databázový systém. V reálném světě vlastně nenalezneme naprosto přesnou implementaci této normy.

Databázové systémy jsou tzv. systémy řízení báze dat (DBMS Data Base Management Systém), které především zajišťují:

- Definování struktury dat
- Ukládání dat
- Výběr dat
- Opravu dat
- Komunikaci mezi uživatelem a systémem
- Bezpečnost, správu přístupových práv, sdílený přístup více uživatelů

Abychom mohli s daty pracovat, používáme k přístupu k SQL serveru databázové jazyky, které se člení na tzv. DDL (Data Definition Language), jímž se definují datové typy, struktury, tabulky atd., a jazyk DML (Data Manipulation Language), jenž zahrnuje prostředky pro ukládání, změny, vyhledávání a vymazání dat. Obecně se jedná o tzv. dotazovací jazyk. V jazyku SQL definujeme „**co chceme udělat**“ a ne „**jak to udělat**“.

1.3 Použitý databázový systém FireBird

V základní verzi Kpwin SQL je použit databázový systém FireBird 1.5 (z 99% kompatibilní s Borland InterBase 7.X). Je to vysoce výkonný relační databázový systém nezávislý na platformě (existují verze pro Win32, Linux, Unix, Solaris, FreeBSD a MacOSX) a vhodný pro zabudování do distribuovaných aplikací. Umožňuje snadnou instalaci, automatické obnovení po výpadku a minimální údržbu. Interbase plně využívá možností víceprocesorových systémů a jeho důmyslná architektura jej staví na přední příčku při výběru databází pro výkonné aplikace s vysokými nároky na nepřetržitost běhu a integritu dat, ke kterým se připojuje velké množství uživatelů. Inter-

Base i FireBird plně podporuje platformu NET a Java, operační systémy Windows, Linux a Solaris a vývojová prostředí jako C++Builder, Delphi, Kylix, Microsoft Visual Studio a další.

Základní a neméně důležitá vlastnost systému Firebird a důvod, proč ho zvolila i naše firma právě pro knihovnický systém, je ZDARMA, jak bylo již dříve zmiňováno. Na rozdíl od konkurenčních systémů, které jsou volně ke stažení (např. MS SQL nebo MySQL), nemá Firebird žádné omezení na počet uživatelů nebo velikosti dat a jedná se o plnou neomezenou verzi s propracovaným transakčním systémem.

Firebird vznikl po uvolnění zdrojových programů databáze InterBase verze 6.5 firmou Borland. Vznikla vývojová komunita, která tento software udržuje a spravuje. Posléze se firma Borland vrátila k licencovanému a placenému prodeji software InterBase, která je k dispozici ve verzi 7.5. Cena tohoto komerčně prodávaného databázového systému SQL Borland InterBase 7.5 se pohybuje mezi 3-4 tisíci korun na jednu licenci u síťových verzí (dle celkového počtu licencí). Takže i v případě použití této placené verze může být cena oproti jiným systémům zajímavá.

1.4 Použitý programovací jazyk

Pro vývoj programu KpwinSQL byl zvolen programovací jazyk firmy Borland C++ Builder. **Zásadní je, že systém je zcela nově naprogramován.** Nový systém nevznikl, jako tomu je u některých konkurenčních systémů, jen překlopením DBF tabulek pod SQL server a drobnými úpravami stávajícího kódu, ale kompletním přepsáním celého zdrojového kódu, včetně důsledného využití transakčního zpracování a propracovaným sledováním chování celého systému. Byly využity standardní komponenty integrovaného prostředí C++Builderu, takže se standardizovalo ovládání a grafický vzhled programu.

Firma Borland se specializuje na vývoj programovacích nástrojů a jejich produkty používá přibližně 3 mil. uživatelů. C++ Builder, který je použit pro vývoj této knihovnické aplikace, má sílu jazyka C společně s inteligentním vizuálním prostředím. Umožňuje též přejít s aplikací pod OS Linux. C++ Builder poskytuje masivní podporu pro IBM® DB2®, Informix®, Oracle®, Sybase®, MySQL™, dBASE®, Paradox® a Borland® InterBase®.

Stávající aplikaci Kp-win SQL lze v zásadě použít po úpravě i pro výše uvedené databázové servery. Úprava potom spočívá pouze v přizpůsobení drobných rozdílů SQL jazyka konkrétního SQL serveru a v náhradě nativních komponent pro práci se servery Firebird/Interbase komponentami DBExpress, které jsou schopné pracovat přímo s ovladači výše uvedených databází. Tím je zajištěna vysoká rychlost práce serveru.

1.5 Datový model

Klíčovou záležitostí u každého vývoje a aplikace databázového systému je návrh datového modelu, to znamená správné definování struktury dat, jejich vazeb a systémová analýza problematiky, tj. správné definování toho, co a jak potřebujeme systémem řešit.

V nové verzi jsme v zásadě zachovali osvědčený a vyzkoušený datový model tak, jak byl navržen již v předchozích systémech Kpsys a Kpwin. Nová SQL verze však umožnila řešit mezi tabulkami a v rámci tabulek vztahy a parametry efektivnějším a kvalitnějším způsobem. V této verzi vztahy a relace mezi databázovými tabulkami, konzistenci indexů a celou správou dat řeší již databázový server a nemusí je řešit klientská aplikace. Pro zvýšení výkonu je na SQL serveru uložena celá řada funkcí a procedur, které značně zvyšují výkon.

1.6 Kpwin SQL a jeho moduly

Program obsahuje běžné moduly jako akvizice, katalogizace, výpůjční modul, revizní modul, modul pro správu seriálů, správa systému, tiskový generátor a integrovaný klient Z39.50 pro snadné stahování záznamů z externíchází např. z JIB (Jednotné informační brány) a dalších zdrojů. K dispozici je i Z39.50 server (search and retrieve). Dalším modulem je modul na připojení systému k samoobslužnému systému s kompletní podporou protokolu SIP 2.0. (testován se systémem SelfCheck firmy 3M). Vzhledem k tomu, že se jedná již o třetí generaci systémů, které firma vyvinula, má nový program zahrnutý všechny dřívější funkce a je obohacen o nové.

Katalogizace a katalog

Zásadně se změnil design programu na úrovni základního ovládání a spouštění příkazů a funkcí. Jednotlivé moduly se neotevírají do samostatných „windows oken“, jak tomu je v Kpwin, ale jsou v jednotlivých samostatných záložkách. Na rozdíl od Kpwin přibyla vislá lišta s velkými tlačítky, která se aktivují a mění dle aktivní záložky, kde uživatel pracuje. To umožňuje elegantní, jednoduchou a nezávislou současnou práci ve více modulech.

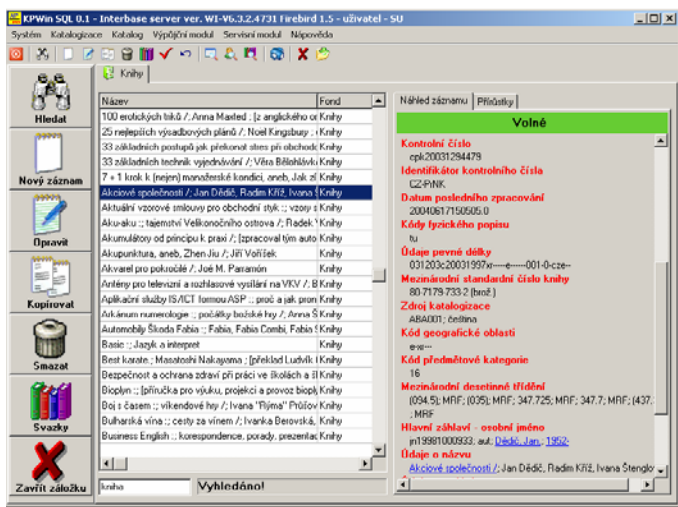
V modulu katalogizace je systém nezávislý na zvoleném knihovnickém formátu. Volba formátu a jeho použití je dáno individuálním nastavením pracovních listů. Systém byl vyvinut a nadefinován pro formát MARC21. Nově je definován jediný definiční list (MASTER) použitého formátu, který kompletně definuje všechna pole MARC21. Na základě takto definovaných polí jsou připravené pracovní listy pro jednotlivé druhy dokumentů. Tyto pracovní listy jsou standardně po instalaci předdefinovány dle definice minimálního záznamu pro jednotlivé typy dokumentů ve formátu MARC21 (tištěné monografie, tištěné seriály a další speciální dokumenty). Uživatel si je samozřejmě může dle svých požadavků modifikovat. Kódované údaje

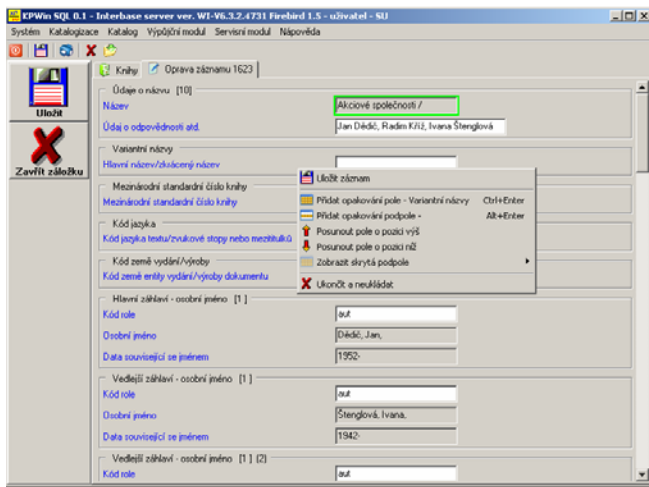
pevných délek pro všechny typy dokumentů (pole 007 a pole 008) se zadávají pomocí roletových nabídek. Tato pole mají předdefinované hodnoty pro všechny typy dokumentů. Zadávání těchto údajů je velmi snadné a rychlé.

Došlo tedy k zásadní změně v tom, že data jsou ukládána přímo ve formátu definovaném základním definičním listem, tedy při použití MARC21 přímo ve struktuře polí a podpolí formátu MARC21. Data se ukládají tak, jak se запиší ve stejném pořadí a struktuře polí a podpolí včetně interpunkce, kterou je v tomto formátu nutné používat. Na kontrolu a automatické vložení interpunkce jsou připravené jednoduché funkce.

Dokumenty používají pro svou práci autority a rejstříky. Autority mají svoje definovatelné pracovní listy a jsou svázány s dokumenty přes tzv. ID záznamu, to znamená, že každá změna autority se automaticky projeví ve všech záznamech, kde byla autorita použita. Vazba na autority může být buď přes jedno vstupní podpole, nebo přes definovanou sadu podpolí.

Tabulky dat obsahují i informaci o příslušnosti ke knihovně či pobočce, systém je tedy připraven na sdílenou katalogizaci několika knihoven do jedné databáze.

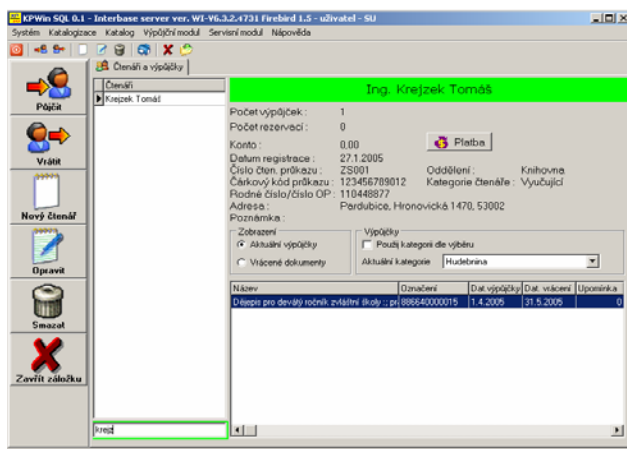

Obr. Katalogizace

Výpůjční systém

Design výpůjčního systému je změněn, nicméně zůstává seznam čtenářů, záložka výpůjček a vrácených dokumentů na jedné obrazovce. Datové soubory jsou téměř totožné jako v Kp-win. Systém zabezpečuje vrácení jednoznačného ID exempláře, který může být identifikován libovolným označením (čárkový kód, přírůstkové číslo nebo signatura). Součástí jsou i funkce na evidování plateb, upomínek a rezervací.

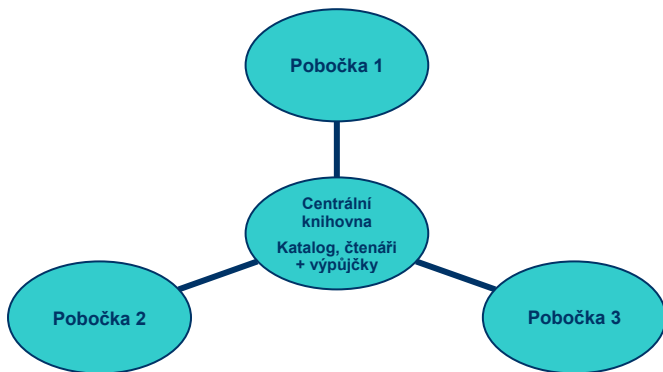
Obr. Výpůjční systém

2 WWW rozhraní a podpora regionálních funkcí

WWW OPAC je technicky řešen jako sada serverových skriptů v jazyce PHP. Využívá on-line připojení na data v KpwinSQL. Pro účely regionálního systému doporučujeme používat komunikaci přes zabezpečené spojení (SSL).

WWW OPAC umožňuje standardně listování v abecedních rejstřících. K dispozici jsou definovatelné titulové rejstříky, autoritní báze i rejstříky použitých hesel, případně seznam novinek. Pro potřeby složitějšího vyhledávání je systém doplněn dvěma formami rešeršního vyhledávání. První z nich umožňuje spustit vyhledávání po vyplnění jednoduchého definovatelného formuláře. Druhá varianta rešeršního modulu umožňuje definovat složité dotazy kombinací hledání v autoritách, heslech i informacích o exemplářích. Uživatel může podmínky libovolně kombinovat a používat logické operátory AND, OR, NOT. Vyhledané záznamy jsou prezentovány ve formě uživatelsky definovaného katalogizačního záznamu, v návěšťovém tvaru a v rádkovém MARC21 formátu. Informace jsou doplněny o přehled exemplářů, jejich dostupnosti a příslušnosti k lokaci. V periodikách je samozřejmostí prezentace údajů o ročnících a číslech časopisů, případně jejich vazbách. Pokud je to umožněno, má návštěvník k dispozici i rezervování konkrétního titulu. Pokud ještě v knihovně není evidován, má možnost po vyplnění jednoduchého formuláře sám provést vlastní dočasnou předregistraci.

Uživatel systému má možnost využít při náhledu do svého existujícího uživatelského účtu vlastní nadefinované přístupové heslo a PIN. Pokud je nemá, má možnost vstoupit do systému přes doplňkové údaje a přístupové kódy si sám založit. Jeho účet obsahuje sadu personálií a přehled o vypůjčených, rezervovaných a objednaných dokumentech. Přehled obsahuje i stav finančního konta. Pokud je pravidly knihovny umožněna prodloužení konkrétního dokumentu, může ji čtenář sám provést.

Regionální funkce - pobočkový systém

- terminálové připojení poboček k centrální knihovně
- sdílení dat – společný katalog, společná báze čtenářů, on-line informace o dostupnosti pro všechny půjčovny, rezervace a výdej dokumentu na zvolené půjčovně
- oddělené i centralizované statistiky

WWW rozhraní je používán mj. i jako integrovaná součást regionálního systému. K dispozici je systém nástaveb nad klasickým WWW OPAC, který je i alternativou on-line připojení vzdálených klientů (poboček, budov). Rozhraní obsahuje zjednodušenou katalogizaci záznamů přes definovatelný pracovní list (včetně validačních slovníků).

Katalogizace	Rejstřík názvů	Rejstříky autorit	Rejstříky hesel	Vyhledávání	Čtenář-vypůjčky	Odhlášení
--------------	----------------	-------------------	-----------------	-------------	-----------------	-----------

Hlavní menu -> editace -> Fond 1

Název

Další údaje o názvu

Osobní jméno

Mezinárodní standardní číslo knihy

Označení vydání

Místo vydání

Jméno nakladatele

Kód země entity vydání/výroby dokumentu

Kód jazyka textu/zvukové stopy nebo mezititulků

Kód jazyka stránky či stránek obsahu

Datum vydání

Editace údajů o exemplářích je možná pouze u dokumentů příslušných konkrétní budově (dle aktuálně přihlášeného uživatele). Webový aktivní klient tak nahrazuje vzdálené připojení v místech, kde není technicky možné či reálně provozované.

Údaje o názvu	InterBase/FireBird : tvorba, administrace a programování databázi / Pavel Císař					
Údaje o vydání	Vyd. 1.					
Nakladatelské údaje	Brno : Computer Press, 2003					
Fyzický popis	xiv, 453 s. : 23 cm + 1 CD					
Všeobecná poznámka	Obálkový podnázev: podrobná příručka					
Poznámka o skryté bibliografii	Obsahuje rejstřík					

Údaje o exemplářích:						
Přirůstkové číslo	Signatura	Čárový kód	Umístění	Kategorie	Dostupnost	Poznámka
1. A00001/05s	SFddd	99	Knihovna	Kategorie k abs. vypůjčce	volné	<input type="button" value="edit"/>
2. A00002/05		886640000002	Prázdná lokace	Kategorie k abs. vypůjčce	volné	kkkk
3. A00096/05	SF 00025	886640000079	Knihovna	Kategorie k abs. vypůjčce	volné	
4. A00097/05	300032	886640000080	Knihovna	Kategorie k abs. vypůjčce	volné	<input type="button" value="edit"/>
5. A00099/05	K00001	886640000082	Knihovna	Kategorie k abs. vypůjčce	volné	<input type="button" value="edit"/>

		KP-SYS spol. s r.o. Čacké 155 Pardubice 530 02		tel/fax +42046665055 email kpsys@kpsys.cz http://www.kpsys.cz		
Katalogizace	Rejstřík názvů	Rejstříky autorit	Rejstříky hesel	Vyhledávání	Čtenáři-vypůjčky	Odhlášení
Hlavní menu -> editace exempláře						
Zadejte údaje o exempláři:						
Přirůstkové číslo: <input type="text" value="A00001/05"/>						
Signatura: <input type="text" value="SF002"/>						
Čárový kód: <input type="text" value="996633885522"/>						
Lokace: <input type="text" value="Knihovna"/>						
Kategorie: <input type="text" value="Katalogizace k abs. výpůjčce"/>						
Poznámka: <input type="text"/>						
<input type="button" value="Zapsat"/> <input type="button" value="Storno"/>						

Jednotlivé knihovny jsou tak schopny spravovat „své“ fondy, aniž mají k dispozici plnou verzi grafického klienta (KpwinSQL). Systém řeší i možnost využít budovaný katalog pro potřeby výpůjčního protokolu. Knihovník tak má možnost spravovat databázi místně příslušných čtenářů, provádět výpůjčky, vracení a prolongování dokumentů. Integrovan je i společný poplatkový systém a základní tiskové výstupy (přirůstkové seznamy, místní seznamy apod.)

Katalogizace	Rejstřík názvů	Rejstříky autorit	Rejstříky hesel	Vyhledávání	Čtenáři-vypůjčky	Odhlášení
Hlavní menu -> čtenáři -> seznam						
Založit nového čtenáře						
◊	Kolařová Irena				839	
◊	Kolářová Barbora				791	
◊	Kolářová Blanka				497	
◊	Kolářová Marie				383	
◊	Kolář Boris				1007	
◊	Kolínková Marcela				380	
◊	Kolínová Renáta				499	
◊	Kolínský Pavel				824	
◊	Kolmanová Irena				561	
◊	Kolovratek Jeník				NEW_3080	
◊	Koložvářková Katarína				242	
◊	Komárek Libor				981	

KP-SYS spol. s r.o.
Čacká 155
Pardubice 530 02

tel/fax +420466655055
email kpsys@kpsys.cz
http://www.kpsys.cz

Katalogizace
Rejstřík názvů
Rejstříky autorit
Rejstříky hesel
Vyhledávání
Ctenáři-výpůjčky
Odhlášení

Hlavní menu -> výpůjčky a rezervace

07.08.2006

Informace o uživateli: **Nekola Jan**

 Půjčovat
  Vracet
  Platby
  Nastavit PIN

Číslo čtenářského průkazu: EEXX_3072
Datum vydání průkazu: 07.02.2006
Datum registrace: 07.02.2006
Datum platnosti registrace: 07.02.2006
Kategorie čtenáře: Registrace
Adresa elektronické pošty:

Přehled výpůjček a objednávek				
Název	Umístění	Datum vrácení	Rezervace	Upomínka
  Kolébka zla / Brian Keenan ; přeložil Ladislav Šenkýřik	Knihovna	03.06.2006		

Regionální funkce - výměnné fondy

- cirkulace výměnných souborů
- informace o stavu výměny dostupná ve střediskové knihovně
- průvodní dokumentace, statistiky

Knihovny, které díky počítačovému vybavení a síťové konektivitě nejsou schopny přímo přistupovat k datům knihovny centrální, mohou využít webové rozhraní. Katalogy jsou prostřednictvím aktivního webového klienta aktualizovány přímo z poboček. Cirkulační (výměnné) soubory nebo jejich části jsou v režii centrální knihovny distribuovány na pobočky. Informace o nich jsou přes webové rozhraní okamžitě dostupné i na pobočkách.

3 Výstupy a Exporty

Pro výstupy z KpwinSQL je použit profesionální tiskový a exportní generátor od firmy Combit. Umožňuje výstupy do všeobecně známých formátů (PDF, TXT, RTF, XML, HTML, JPEG, XLS atd). Tiskový modul umožňuje i tisk čárkových kódů, tiskové šablony si může uživatel definovat či měnit pomocí návrháře (designeru). Při vlastním tisku lze přímo vytvořené dokumenty posílat e-mailem jako přílohu.

4 Podpora

Firma Kp-sys samozřejmě poskytuje ke svým systémům metodickou a odbornou pomoc. Údržba systému je zajištěna bez nutnosti správce systému — počítačového specialisty. Nejběžnější formou servisu je pomoc po telefonu či elektronickou poštou (hot-line) a možnost využívání vzdáleného přístupu k datům.

Uživatelé jsou průběžně informováni o změnách a úpravách systému přímo na stránkách aplikace www.kpwinsql.cz. Je tam možné zdarma získat updaty systému či informace o konkrétních úpravách, registrovaní uživatelé jsou pak přímo informováni automatickým mailovým systémem. Mají k dispozici i připomínkový systém, kde mají možnost svými příspěvky ovlivňovat další vývoj systému a řešit přímo s tvůrci systému konkrétní problémy. Jsou následně informováni o změnách a úpravách v aplikacích či o způsobu a termínech řešení. V nedávné době bylo zprovozněno i diskusní fórum.

5 Závěr

KpwinSQL včetně WWW rozhraní je komplexní systém, který umožňuje spravovat kompletní agendu jak malé knihovny, tak střední knihovny s několika pobočkami, tak region, či velkou knihovnu se desítkami nebo stovkami malých knihoven nebo poboček. KpwinSQL není zlepšení předcházejících systémů, ale nový systém, který změnil knihovnický formát na MARC21, změnil databázovou platformu na SQL a změnil programovací jazyk. Jsme přesvědčeni, že se jedná o jeden z nejmodernějších a nejprogresivnějších systémů na našem trhu, při nejlepším poměru cena a výkon.

VYUŽITÍ HELPDESKOVÉHO INFORMAČNÍHO SYSTÉMU PŘI ROZVOJI A ZÁKAZNICKÉ PODPOŘE KNIHOVNÍHO SYSTÉMU

Šárka Frantová, SEFIRA spol. s r. o.

Úvod

Zprovozněním systému a odjezdem dodavatele od zákazníka komunikace mezi těmito partnery nekončí, ale vlastně teprve začíná. Další jejich vzájemná spolupráce je postavena zejména na bázi smluvní zákaznické podpory (nebo také technické podpory). V rámci služeb zákaznické podpory dodavatel řeší nejen nahlášené chyby systému, ale také požadavky na jeho rozvoj či úpravu stávající funkčnosti. Komunikace o těchto otázkách může být dosti složitá a zdlouhavá, je rozhodně nezbytné mít tuto komunikaci písemně podchycenou. Čím více zákazníků dodavatel má, tím je komunikace v rámci zákaznické podpory složitější. Společnost SEFIRA¹ se proto rozhodla poskytování služeb zákaznické podpory opřít o spolehlivý a výkonný helpdeskový informační systém, který je představen v tomto příspěvku.

Služby poskytované v rámci zákaznické podpory

Pokud jde o společnost SEFIRA, kvalitní a rychle dostupná zákaznická (technická) podpora je samozřejmou součástí služeb poskytovaných všem zákazníkům, včetně institucí používajícím knihovní systém DAIMON. Standardní zákaznická podpora systému DAIMON zahrnuje:

- poskytování nových verzí knihovního systému DAIMON;

¹ SEFIRA spol. r.o. se zaměřuje zejména na vývoj specializovaných informačních systémů a aplikací pro prostředí internet/intranet. Pro realizaci projektů a produktů společnost SEFIRA od svého vzniku využívá převážně technologii Oracle – SEFIRA je certifikovaným partnerem společnosti Oracle. Produkty a služby SEFIRA jsou zaměřeny na realizaci informačních portálů, bezpečnost, řešení vysoké dostupnosti, automatizaci knihoven a informačních středisek, fulltextové systémy, systémovou integraci, business intelligence.

- zřízení a provoz vzdáleného zabezpečeného připojení – v případě nutnosti umožňuje pracovníkům technické podpory provést zásah přímo u zákazníka;
- přístup do helpdeskového systému Request Tracker – systém pro evidenci a řízení požadavků pomocí e-mailu nebo www rozhraní;
- telefonický kontakt;
- WWW stránky zákaznické podpory – kontakty na pracovníky společnosti SEFIRA, aktuální přehled knihoven, které používají systém DAIMON, informace týkající se technické podpory, informace týkající se setkání uživatelů a dalších společenských akcí a další informace;
- setkání uživatelů knihovního systému DAIMON.
- Nosným pilířem pro komunikaci mezi realizačním týmem a uživateli knihovního systému DAIMON v rámci zákaznické podpory je helpdeskový systém Request Tracker.

Helpdeskový informační systém zákaznické podpory Request Tracker – systém pro správu a řízení požadavků

Request Tracker (RT) je systém pro správu a řízení požadavků, dostupný pod veřejnou GNU licencí. Původcem projektu je Jesse Vincent, který v roce 1996 napsal první verzi RT v jazyce Perl (nyní ve verzi 3.6.0).

The screenshot shows the RT interface with the following data tables:

X 10 nejnovějších požadavků, které vlastním					
#	Předmět	Priorita	Fronta	Stav	X Rychlé hlášení
335	Perzůška - faktury: nezobrazují se položky od dodavatele	70	damon	otevřen	damon
361	zjištění možnosti rozložení svazků se svazek novinyše, ale "novinyše" a řada se natišou zpět d	70	damon	otevřen	damon
1007	nové číslo od ředce	70	damon	nový	damon
424	zpráva zaslana pro souhrny katalog	60	damon	otevřen	damon
1142	stahování adresy pro korporace, akce, včetně téma a Kontakty	60	damon	nový	nový
354	stahování adresy pro korporace, akce, včetně téma a Kontakty	60	damon	nový	nový
491	aktovnice - napojení exempláře dohledat na rozpis	60	damon	nový	nový
385	číslo v rezervacím provozu	60	damon	otevřen	nový
406	vrazení volné platby ve výpůjčce	60	damon	otevřen	nový
1342	brusnové vyřazení/rozpis exemplářů	60	damon	otevřen	nový

X 10 nejnovějších neovlastněných požadavků					
#	Předmět	Fronta	Stav	Vytvořeno	
2548	Zobrazení tlačítka "vzít" v před knihovně	damon	nový	9 min	Vel
2548	odstranit ikonu "vytisknout" na záložce Rezervace modul Souhrn	damon	otevřen	-40 hodin	Vel
2550	upřesnění ikony a záložky NZD	damon	nový	-42 hodin	Vel
2555	Spj pro vypisování diplomů	damon	nový	-44 hodin	Vel
2554	Existence rezervace na vypůjčení exemplář	damon	nový	-44 hodin	Vel
2553	Exempláře v jed. knihovně	damon	nový	-47 hodin	Vel

Obrázek 1: Úvodní stránka systému Request Tracker (lokalizace pro spol. SEFIRA)

Systém Request Tracker umožňuje skupině lidí, například v rámci technické podpory, inteligentně a efektivně řídit žádosti od zákazníků. RT používá správce (například konzultant technické podpory) i běžný uživatel.

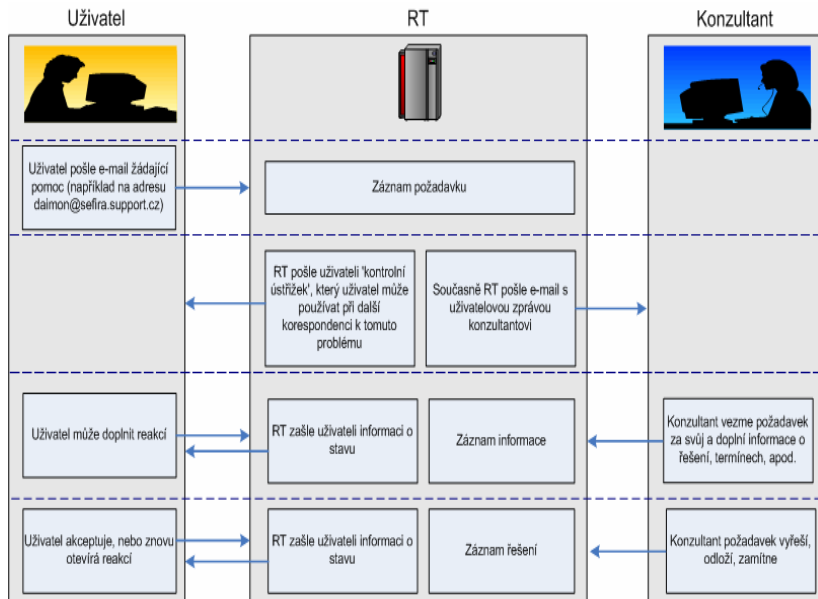
Request Tracker je velice flexibilní a úroveň přístupu uživatelů do RT závisí na jeho konfiguraci.

RT je poměrně oblíbený nástroj a využívají jej společnosti a organizace po celém světě, mezi ty nejznámější patří NASA, Massachusetts Institute of Technology nebo finanční společnost Merrill Lynch, z domácích zástupců to jsou například Czech OnLine, CESNET a další.

Základní model fungování RT vypadá takto:

- uživatel vznesl požadavek přes e-mail nebo webové rozhraní;
- systém RT vytvoří nový požadavek, obsahující žádost uživatele (žadatele); požadavek je nyní viditelný přes WWW rozhraní systému RT pro registrované uživatele;
- RT pošle e-mailem žadateli automatickou odpověď obsahující elektronickou stvrzenku (tzv. notifikaci) s číslem požadavku; toto číslo je důležité pro další korespondenci;
- RT také pošle e-mailem obsah požadavku administrátorovi RT (konzultant technické podpory);
- jednotlivé požadavky přiděluje konzultant technické podpory k řešení některému ze členů realizačního týmu, uživatel dostává od RT koncepty odpovědi (např. *požadavek byl otevřen, požadavek byl vyřešen*, atp.) nebo přímé odpovědi od konzultanta technické podpory, na které může žadatel reagovat.

Následující schéma názorně shrnuje základní model fungování RT.

Obrázek 2: Základní model fungování RT

Využití RT v rámci zákaznické podpory knihovního systému DAIMON

K rozhodnutí společnosti SEFIRA využívat systém Request Tracker pro zákaznickou podporu knihovního systému DAIMON vedlo několik důvodů:

- veškeré požadavky jsou automaticky evidovány RT systémem na jednom místě;
- požadavky lze v systému RT snadno vyhledat;
- lze snadno sledovat vývoj řešení požadavku;
- RT zpřehledňuje a urychluje komunikaci během řešení požadavku – veškerá komunikace je zobrazena v historii požadavku;
- požadavky lze provazovat a tvořit jakousi hierarchii;
- lze vyhledávat řešení daného problému v archivu požadavků;
- požadavek je zaznamenán a neztratí se v kole dějin.

Tým DAIMON používá Request Tracker druhým rokem (od podzimu 2004) a v průběhu této doby prošla metodika práce se systémem určitým vývojem. Zásadním zlomem v používání RT bylo rozšíření realizačního týmu DAIMON o nového člena – konzultanta technické podpory (TP).

Konzultant TP odpovídá za správu systému RT a je hlavní kontaktní osobou, na kterou se obracejí uživatelé knihovního systému DAIMON v rámci zákaznické podpory. Téměř veškerá komunikace mezi zákazníkem a konzultantem je vedena přes helpdeskový systém.

Konzultant TP sleduje veškeré dění v RT. Jeho povinností je podrobně se seznámit s každým novým požadavkem a zajistit informace potřebné pro jeho vyřešení. V řadě případů je konzultant schopen vyřešit požadavek sám, pokud se jedná o složitější chybu v systému nebo žádost na rozšíření funkčnosti, svolává konzultant TP poradu realizačního týmu DAIMON, na které se rozhoduje o prioritě požadavku, kdo a jakým způsobem bude požadavek řešit, stanovuje se termín řešení.

Konzultant TP dbá na to, aby stanované termíny byly dodržovány, a žadatele průběžně informuje o stavu řešení.

Využití systému RT zákazníky

Také na straně zákazníka jsou určeny osoby odpovědné za komunikaci ohledně technické podpory prostřednictvím systému RT (vedoucí knihovny, správce knihovního systému apod.). Tyto osoby jsou zaregistrovány v systému a mají přístup do WWW rozhraní, pomocí něhož mohou průběžně sledovat řešení všech požadavků.

Do RT ale mohou přispívat i anonymní (nezaregistrovaní) uživatelé, kteří komunikují se systémem RT pomocí e-mailu (v knihovnách používajících DAIMON je to jakýkoliv knihovník pracující s DAIMONem) – svou žádost jednoduše zašlou na známou e-mailovou adresu, RT založí požadavek a zašle žadateli notifikaci s číslem požadavku.

Uživatelé DAIMON zasílají do RT především dotazy týkající se práce s knihovním systémem, návrhy na jeho další rozvoj, hlášení o chybné funkčnosti, hlášení o „tvrdých“ chybách a podobně.

Knihovní systém DAIMON obsahuje nástroj pro detekci chyb a je schopen vygenerovat podrobný popis chyby a prostředí počítače, na kterém k chybě došlo. Uživatel má možnost zaslat takové chybové hlášení přímo do RT i s vlastním komentářem.

Využití RT během zavádění knihovního systému DAIMON

Novinkou je využití RT již během zavádění DAIMONu u zákazníka. Noví uživatelé se seznamují s knihovním systémem, mají připomínky k průběhu migrace dat, vzniká velké množství požadavků, nové nápady a připomínky. Aby se nestalo, že tyto požadavky a komentáře během implementace DAIMONu upadnou v zapomnění, rozhodli jsme se využívat systém RT již během zavádění pro evidenci veškerých připomínek a úkolů, které během tohoto složitého procesu vyvstanou.

Systém RT tak realizačnímu týmu pomůže dostat všem závazkům a požadavkům, které během nové implementace knihovního systému vznikají. Uživatelé se seznamují s novým knihovním systémem a souběžně s principem fungování helpdeskového systému zákaznické podpory, který budou pak nadále využívat při běžném provozu knihovního systému.

Zkušební konzultanta pro technickou podporu

Pro konzultanta technické podpory je Request Tracker neocenitelným pomocníkem. Tento nástroj mu umožňuje mít neustálý přehled o stavu požadavků evidovaných v RT a jejich snadnou administraci. RT značně urychluje komunikaci mezi konzultantem a zákazníkem, zejména proto, že ji činí velmi snadnou a přehlednou. Práce se systémem RT je velice jednoduchá i pro uživatele z řad zákazníků. Komunikace s nimi je proto rychlá a pružná.

U každého požadavku je evidována jeho historie. Pro konzultanta TP tedy není problém rychle si oživit problematiku, které se požadavek týká, zjistit, u kterého z požadavků chybí zpětná vazba od zákazníka, nebo naopak, v jakém případě konzultant dlouho nekontaktoval žadatele.

Helpdeskový systém pomáhá konzultantovi, ale i celému realizačnímu týmu firmy SEFIRA orientovat se v množství požadavků od stále většího počtu zákazníků a udržovat správný směr v dalším směřování vývoje knihovního systému DAIMON. V ideálním případě, kterého se v týmu DAIMON snažíme dosáhnout, by měly být veškeré požadavky týkající se opravy chyb v knihovním systému nebo návrhy na jeho další rozvoj evidovány v RT.

Po ověření možností systému RT a jeho otestování v rámci projektu DAIMON se ukázalo, že používání tohoto systému je velice účelné. Proto se společnost SEFIRA rozhodla nasadit tento systém i v jiných svých projektech u dalších zákazníků a uvažuje se také o interním využití RT pro evidenci a sledování úkolů zaměstnanců firmy SEFIRA.

System Request Tracker sám o sobě problémy a chyby nevyřeší, ale pomáhá je řešit, snadno se v nich orientovat a umožňuje udržovat neustálý a živý kontakt mezi zákazníky a realizačním týmem.

HARMONIZACE VĚCNÉ KATALOGIZACE V ČESKU: REALITA

Marie Balíková, Národní knihovna ČR

Tento informativní příspěvek navazuje na článek ze sborníku *Knihovny současnosti 2004*.¹ Pro věcné katalogizátory a indexátory v Česku je dobré zjištění, že na otázku, která tehdy byla položena: „Harmonizace věcné katalogizace v Česku: sen či realita?“, existuje v roce 2006 jednoznačně kladná odpověď vyjádřená názvem dnešního příspěvku – viz výše. Harmonizace věcné katalogizace se v Česku skutečně stává realitou, byť postupně, pomalými krůčky a mnohdy klopotně.

Harmonizace věcné katalogizace spočívá ve sladění pravidel, postupů, metod a nástrojů používaných při věcném zpřístupnění dokumentů. Cílem je efektivní věcná katalogizace, kvalitní zpřístupnění informačních zdrojů, jejich částí a informací v nich obsažených pomocí věcných selekčních termínů vyjadřujících obsahové charakteristiky dokumentů, realizovaná v kooperaci. Vzniklé záznamy obsahují plně kompatibilní věcné údaje. V tomto směru jsou její cíle totožné se sdílenou katalogizací (v oblasti věcného zpřístupnění), oba procesy se vzájemně výrazně ovlivňují, jeden podmiňuje druhý.

Úspěšná harmonizace věcné katalogizace i sdílená katalogizace vyžadují

- racionalizaci pracovních procesů, tj. stanovení optimálního procesu zpracování, který plně odpovídá potřebám uživatelů kooperujících institucí
- důslednou aplikaci národních a mezinárodních pravidel a standardů
- včasnost zpracování
- kvalitu zpracování
- omezení provozních a katalogizačních specifíků vyskytujících se v jednotlivých institucích

U věcné katalogizace k tomu navíc přistupuje

- kritické zhodnocení používaných nástrojů, tj. speciálních selekčních jazyků používaných v dané instituci/v jednotlivých institucích, např. volně tvořená klíčová slova, specifická aplikace systému MDT, uplatnění vlastního třídění apod.

¹ Harmonizace věcné katalogizace v Česku: sen či realita? – In: *Knihovny současnosti 2004*, s. 307-322

- upřednostnění metody řízení a pojmové indexace, tedy výběr indexačních termínů z předem definovaného selekčního jazyka.

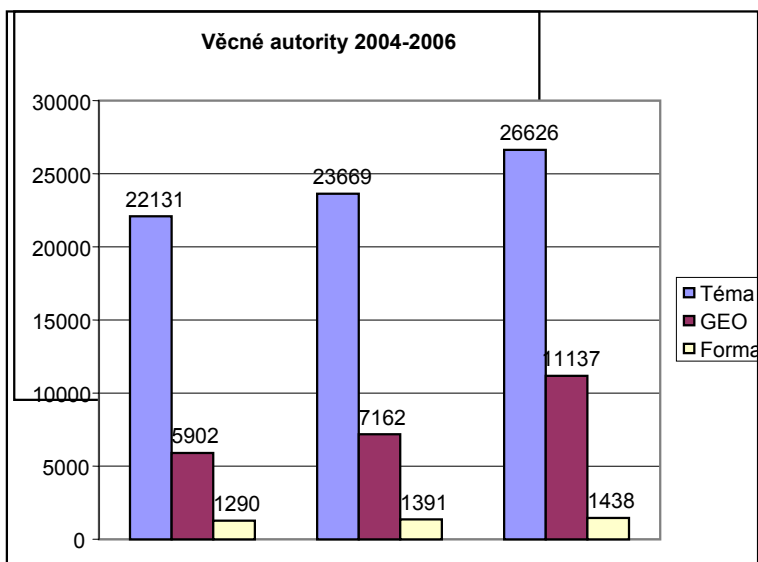
Výsledky harmonizace věcné katalogizace jsou patrné v oblastech

- tvorby a aplikace věcných autorit
- aplikace schématu Konspektu

Soubor věcných autorit se skládá ze tří částí; jsou to

- soubor tematických autorit
- soubor geografických autorit
- soubor formálních autorit

Následující graf poskytuje přehled o počtu zpracovaných autoritních termínů v bázi věcných autorit v období 2004-2006.

Nárůst počtu zpracovaných tematických autorit je převážně výsledkem sdílené katalogizace projektu ALEPH Cluster, kterého se účastní Moravská zemská knihovna, Národní knihovna ČR a Vědecká knihovna v Olomouci.²

Výrazný nárůst počtu zpracovaných geografických autorit je výsledkem iniciativy Aktualizace souboru geografických autorit - doplňování geografických termínů jednotlivých regionů v kooperaci s oblastními knihovnami.

² Harmonizace postupů a metodiky aplikované ve věcné katalogizaci v rámci projektu ALEPH Cluster není předmětem tohoto příspěvku.

Soubor geografických autorit se svou podstatou pohybuje na pomezí jmenných a věcných autorit. V NK ČR z organizačních důvodů spravuje tento soubor oddělení národních věcných autorit a věcného zpracování. Na pracovní skupině pro věcné zpracování v prosinci 2005 byl vyhlášen a členy pracovní skupiny odsouhlasen program intenzivní kooperace při tvorbě souboru geografických autorit, tj. byl stanoven následující harmonogram spolupráce:

termín	instituce	počet GEO termínů
únor 2006	Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje	670
březen 2006	Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě	171
duben 2006	Jihočeská vědecká knihovna v Č. Budějovicích	826
květen 2006	Krajská vědecká knihovna v Liberci	108
červen 2006	Krajská knihovna Vysočiny	448
červenec 2006	Krajská knihovna Františka Bartoše	247
srpen 2006	Krajská knihovna Karlovy Vary	
září 2006	Severočeská vědecká knihovna v Ústí n. L.	
říjen 2006	Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové	
listopad 2006	Středočeská vědecká knihovna v Kladně	
prosinec 2006	Krajská knihovna v Pardubicích	
leden 2007	Moravská zemská knihovna	
únor 2007	Vědecká knihovna v Olomouci	

Cílem této iniciativy je zahrnout geografické termíny jednotlivých oblastí potřebné při věcném popisu dokumentů do národního souboru geografických autorit. Soubor geografických autorit nemá z principu obsahovat geografické názvy všech entit vyskytujících se na území regionu, Česka, Evropy..., nemá tedy suplovat faktografické nebo jiné geografické zdroje dostupné online či v tištěné podobě. Primární funkcí souboru geografických autorit je umožnit uživateli standardní a komfortní přístup při vyhledávání informací v informačních zdrojích (tištěných i elektronických) a katalogizátorům poskytnout nástroj usnadňující věcné zpřístupnění informačních zdrojů a informací v nich obsažených, ve kterých je předmětem obsahu geografický název.

Aktualizace souboru geografických autorit probíhá z časových i kapacitních důvodů ve dvou fázích. V první fázi se snažíme o připojení geografických termínů obecnějšího významu, tedy geografických termínů, které jsou pro uživatele i katalogizátory v Česku důležitější, významnější. K těm bezesporu patří především názvy správních oblastí, měst, obcí a jejich částí a názvy významnějších geomorfologických útvarů. Pomístní jména regio-

nálního a místního charakteru, např. názvy označující studánky, zaniklé usedlosti, kopce, místní přírodní útvary, které jsou v současné době již obsažené v bázích kooperujících institucí, připojíme do souboru geografických autorit ve druhé fázi, a to především z důvodů proporcionální tvorby geografického souboru a z důvodů kapacitních (dohledávat všechny potřebné prameny je v případě pomístních názvů časově náročné). Návrhy pomístních názvů, které katalogizátoři aktuálně potřebují a posílají, jsou průběžně zpracovávány.

Kompatibilita věcných selekčních prvků vytvářených v projektu sdílené katalogizace či harmonizace věcné katalogizace předpokládá i důslednou a hloubkovou údržbu autoritních souborů všech typů. Při kooperaci v oblasti geografických autorit byla odkryta a následně odstraněna dvojkolejnost při posílání a zpracovávání návrhů názvů mikroregionů a euroregionů.³

Harmonizace věcné katalogizace spočívá ve sladění postupů, metod a pravidel při tvorbě věcných selekčních prvků všech typů, tedy i jmenných entit používaných při věcném zpřístupnění dokumentů. V letošním roce jsme se věnovali řešení zápisu jmen rodin/rodů, vytvořili jednoduchá pravidla pro jejich standardní zápis a formou návrhů odeslali do souboru jmených personálních autorit cca 330 návrhů těchto entit.⁴

Příklady návrhů:

Ident. číslo	jx20060320020
Záhlaví	<u>Allilujev (rodina)</u>
Biograf.údaje	Ruská rodina , příbuzná s J. V. Stalinem.
Provenience	*
Status	definitivní
Zdroj informace	Vladimir Allilujev: Chronika odnoj sem'ji
Systém. číslo	000335428

	J-NÁVRH
Ident. číslo	jx20060403054
Záhlaví	<u>Liudolfovci (rod)</u>
Biograf.údaje	Šlechtický rod .
Provenience	*
Status	definitivní
Zdroj informace	Hagen Keller: Otoni
Systém. číslo	000337563

³ Více informací na adrese

http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=fond_mikroregiony.htm

⁴ Metodika zápisu autoritních záhlaví tohoto typu je dopracována oddělením národních jmenných autorit a podléhá schválení Radou pro katalogizační politiku.

V oblasti jmenných entit před námi ještě stojí jeden úkol, a to vytvořit předpoklady pro harmonizaci postupů při zápisu záhlaví anonymních děl a záhlaví autor/dílo, které jsou předmětem dokumentu a jejichž autoritní formy se zatím z technických důvodů nevytvářejí.

Postupná harmonizace věcné katalogizace se projevuje i v oblasti aplikace schématu Konspektu - mezinárodního standardu pro popis a budování knihovních fondů a knihovních sbírek.

Kategorizační schéma Konspektu obsahuje:

24 předmětových kategorií

584 skupin Konspektu, z nichž následujících 11 nebylo prozatím u nás použito

629.056.2	Astronomická navigace
821.873.09	Literatury andsko-rovníkových jazyků (o nich)
94(735)	Dějiny jihovýchodních států USA
94(736)	Dějiny států jižní části středních USA
94(84)	Dějiny Bolívie
94(88)	Dějiny Guayany a Surinamu
94(932/935)	Dějiny států a oblastí Melanésie
94(954)	Dějiny Papuy-Nové Guiney
94(961/968)	Dějiny států a oblastí Polynésie a Mikronésie
94(97)	Ostrovy Tichého oceánu
94(98/99)	Dějiny území Arktidy a Antarktidy

Počet knihoven používajících kategorizační schéma Konspektu vzrůstá. Podle posledního zjištění jsou to: Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích, Knihovna Akademie věd ČR, Knihovna univerzity Palackého v Olomouci, Krajská knihovna Františka Bartoše, Krajská knihovna Karlovy Vary, Krajská knihovna v Pardubicích, Krajská knihovna Vysočiny, Krajská vědecká knihovna v Liberci, Moravská zemská knihovna, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, Národní filmový archiv – knihovna, Národní knihovna ČR, Památník národního písemnictví – knihovna, Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem, Státní technická knihovna, Středočeská vědecká knihovna v Kladně, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové, Univerzitní knihovna Univerzity Pardubice, Univerzitní knihovna Západočeské univerzity v Plzni, Vědecká knihovna v Olomouci, Vysoká škola ekonomická - CIKS.

V listopadu 2002 B. Stoklasová a P. Krbec uvádějí: „Překážkou pro komplexní zpřístupnění klasických fondů českých knihoven a snadnou navigaci uživatelů hledajících informace k určitému tématu do knihoven

silných práv v hledané oblasti je nekvalitní popis obsahu fondů na stránkách většiny českých knihoven a absence údajů umožňujících makropohled na fondy našich knihoven. Chybí komplexní a srozumitelná tematická mapa našich knihoven vytvořená na základě jednotné metodiky, koordinace v oblasti budování a využívání fondů nepatří k silným stránkám českého knihovnictví.⁵

Dnes můžeme se zadostiučiněním konstatovat, že se situace výrazně změnila: stále větší počet knihoven používá kategorizační schéma pro potřeby Konspektu, zvláště při zpřístupňování současné produkce.

Postupně se vytvářejí i tematické mapy fondů jednotlivých institucí. Pomocí tematické mapy je v současné době zpřístupněna část knihovních fondů NK ČR, a to knihy zpracované v letech 2000-2005. Na tematickém zpřístupnění knih zpracovaných před rokem 2000 a dalších typů tištěných i netištěných dokumentů se intenzivně pracuje.

Tematické mapy fondů jsou určeny především zájemcům z řad čtenářů, knihovníků a nakladatelů, kteří chtějí získat rychlou informaci o tematickém profilu fondů jednotlivých institucí bez podrobných bibliografických informací. Proto má být vyhledávací proces v zásadě jednoduchý a uživatelsky vstřícný.

Konkrétní způsob vyhledávání v tematickém portálu NK ČR tyto nároky splňuje: Aktivací názvu Předmětové kategorie se na vstupní obrazovce rozbálí menu obsahující název Předmětové kategorie a názvy jednotlivých skupin Konspektu spadajících do této předmětové kategorie. Je možno vyhledávat buď v celé Předmětové kategorii, nebo v jednotlivých skupinách Konspektu. Pokliknutím na zvolený název Předmětové kategorie nebo skupiny Konspektu se aktivuje okno dotazu: nabídne se jednoduchý formulář, v němž lze podle jednotlivých kritérií zpřesnit či zúžit dotaz. Je možno vyhledávat podle provenience, či nakladatele, dotaz lze zpřesnit jazykem dokumentu a rokem či rozmezím let vydání. Dotaz nemusí být omezen/zúžen pomocí nabízených kritérií: v tomto případě se odešle nevyplněný formulář.

⁵ Integrovaný přístup k informacím prostřednictvím Jednotné informační brány. – In: Národní knihovna 4 (2002), 225.

Tematická mapa fondu Národní knihovny ČR

Tematická mapa fondů NK ČR je určena všem zájemcům z řad čtenářů, knihovníků a nakladatelů, kteří chtějí získat rychlou informaci o tematickém profilu fondů NK ČR bez podrobných bibliografických informací. ([dabli informace](#))

1 - Antropologie, etnografie

- 304 - Antropologie, etnografie
- 316.7 - Kulturní politika
- 317 - Sociologie kultury, Kulturní život
- 39 - Etnologie, Etnografie, Folklor
- 391 - Účinky, modry, ozdoby
- 392 - Zvyky, mravy, obyčaje v soukromém životě
- 402 - Soutě, Sběratelství, Sběratelské spolky

2 - Biologické vědy

3 - Divadlo, film, tanec

4 - Ekonomické vědy, obchod

5 - Filozofie a náboženství

6 - Fyzika a příbuzné vědy

7 - Geografie, Geologie, Vědy o Zemi

8 - Historie a pomocné historické vědy

9 - Hudba

10 - Chemie, Krystalografie, Minerologie

11 - Jazyk, lingvistika a literatura

12 - Knihovnictví, informatika, vědecké knihovnictví

13 - Matematika

14 - Lékařství

15 - Politické vědy (Politologie, politika, veřejná správa, vojenství)

Výsledek dotazu může být zpřesněn pomocí funkce „Zpřesnit“.

NKC/Knihy - Výsledky vyhledávání

NKC/Knihy - Výsledky vyhledávání: Předmět. kategorie= 11

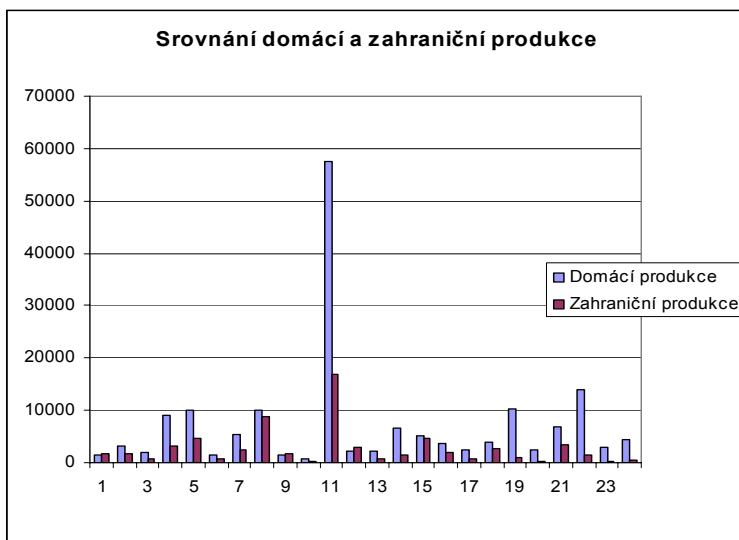
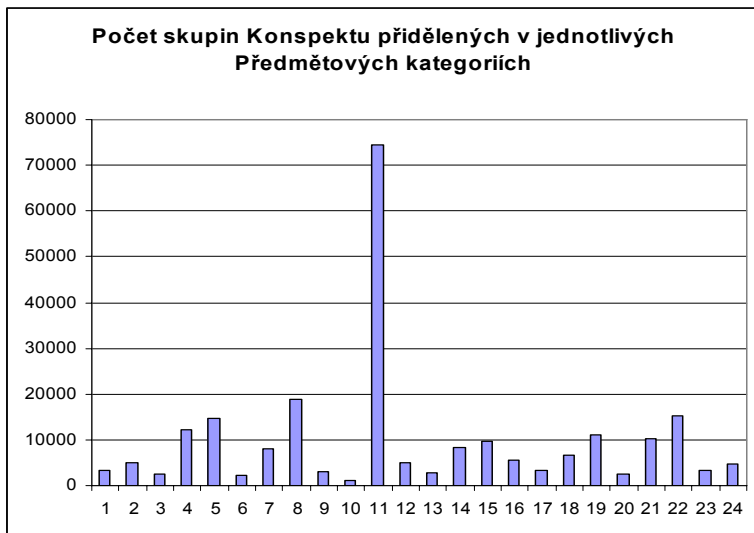
Pro změnu setřídění záznamů klepněte na požadovaný název sloupce. Limit pro setřídění je 1000 záznamů.

Záznamy 1 - 10 z 73053

#	Název	Autor	Nakladatel	Rok vyd.	Exempláře
1	100 Catechizálních zápisův, aka se zrost. věšto o pratefaten a přez. do zápisův a bez katechizátor / (Monsieur Accorsi.	Accorsi, Mariangela	[Praha] Egmont,	2006	
2	100 Catechizálních zápisův, aka se zrost. věšto o pratefaten a přez. do zápisův a bez katechizátor / (Monsieur Accorsi.		[Praha] Egmont,	2006	
3	1000 anglických slovníků - první pomoc (naše) pro začátečníky / (Joseph P. Orwell)	Orwell, Joseph P.	Praha: Fortuna Print,	<2005	
4	1000 anglických slovníků - první pomoc (naše) pro začátečníky / (Joseph P. Orwell)	Jenáč, Zdeněk	Praha: Jalta,	2006	
5	2000 najčastostných slov rakubného stápu ukrainskoj ukrajinskoj moz / (Solomia Buk)	Buk, Solomia	L'viv : Lvivskyj nacionalnyj universytet imeni Ivana Franka,	2006	
6	2000 najčastostných slov srbskomyj polubotnoho stápu ukrainskoj moz / (Solomia Buk)	Buk, Solomia	L'viv : Lvivskyj nacionalnyj universytet imeni Ivana Franka,	2006	
7	Sromotněj dobrodušak alfabity / (napisala Sara Hellerová)	Heller, Sarah E.	∇ Praha : Egmont,	2006	
8	Sromotněj i.e. rymotnoej dobrodušak alfabity / (napisala Sara Hellerová)	Heller, Sarah E.	∇ Praha : Egmont,	2006	
9	Obra poetica / Vicente Gerbasi ; prólogo: Francisco Pérez Ferrón ; cronologia y bibliografía: Eil Galindo	Gerbasi, Vicente, nar. 1913	Caracas: Biblioteca Ayacucho,	1986	
10	A. B. Metodologičeskij i obščestvennyj naukoobrazovatel'skij Metodologičeskij i obščestvennyj naukoobrazovatel'skij kursyž. (1872)	(Přetisk) Aléksandr Fedorovič, 1831-∇ Praha : P.J. Ježbera,		1964	

Pomocí logických operátorů a zadáním dalšího selekčního termínu vybraného z nabídky je možno výsledek dotazu zúžit a získat dokumenty přesně odpovídající zadání.

Následující grafy znázorňují počet skupin Konseptu přidělených v jednotlivých předmětových kategoriích. Názvy předmětových kategorií jsou uvedeny níže.

1	Antropologie, etnografie
2	Biologické vědy
3	Divadlo, film, tanec
4	Ekonomické vědy, obchod
5	Filozofie a náboženství
6	Fyzika a příbuzné vědy
7	Geografie. Geologie. Vědy o zemi
8	Historie a pomocné historické vědy. Biografické studie
9	Hudba
10	Chemie. Krystalografie. Mineralogické vědy
11	Jazyk, lingvistika a literatura
12	Knihovnictví, informatika, všeobecné, referenční literatura
13	Matematika
14	Lékařství
15	Politické vědy (Politologie, politika, veřejná správa, vojenství)
16	Právo
17	Psychologie
18	Sociologie
19	Technika, technologie, inženýrství
20	Tělesná výchova a sport. Rekreace
21	Umění, architektura, muzeologie
22	Výchova a vzdělávání
23	Výpočetní technika
24	Zemědělství

Uvedené grafy jsou mimo jiné malou ukázkou toho, jak tematické mapy reálně naplňují cíle metody Konspektu. Nepředstavují pouze nástroj pro jednoduché vyhledávání dokumentů, ale přinášejí nenáročnou formou cenné informace o složení a proporcionality knihovních fondů.

Podávají tak spolehlivý obraz o tom, jak jednotlivé knihovní instituce plní své úkoly v informačním pokrytí jim svěřeného oboru. V konkrétní rovině poskytují účinnou zpětnou vazbu pro koncepční a kooperativní budování knihovních fondů a sbírek

PROGRAMY INFORMAČNÍ GRAMOTNOSTI V ZAHRANIČÍ

Eva Marvanová, Národní knihovna ČR

Definice informační gramotnosti

Pojem informační gramotnost byl poprvé zaznamenán v roce 1974 Paulem Zurkowskim. V současnosti existuje celá řada definic. Nejčastěji používaná definice pojmu informační gramotnost je uvedena ve zprávě Komise pro informační gramotnost při Asociaci amerických knihoven v roce 1989:

„K dosažení informační gramotnosti musí být jedinec schopen rozeznat, kdy potřebuje informace, a dále je vyhledat, vyhodnotit a efektivně využít. Informačně gramotní lidé se naučili, jak se učit. Vědí, jak se učit, protože vědí, jak jsou znalosti pořádány, jak je možné informace vyhledat a využít je tak, aby se z nich další mohli učit. Jsou to lidé připravení pro celoživotní vzdělávání, protože mohou vždy najít informace potřebné k určitému rozhodnutí či k vyřešení daného úkolu.“

Další definice informační gramotnosti rozvíjely vzdělávací instituce, profesionální organizace a jednotlivci. Protože informace může být prezentována v množství různých formátů, pojem informace se používá nejen v relaci k tištěným slovům.

Obecný pojem informační gramotnost zahrnuje vizuální, počítačovou, digitální, síťovou a základní gramotnost.

Jednu z novějších definic prezentoval SCOUNL (Society of College, National & University Libraries). V roce 2000 byla publikována studie, *Seven pillars of wisdom. Good practice in information skills development* autorů Sheily Corral a Helen Hathaway, kde jsou definovány informační dovednosti a jejich význam ve vzdělávání. Byl vypracován model informační gramotnosti, který tvoří 7 pilířů.

Tabulka prvků informační gramotnosti

Informační gramotnost	Vizuální gramotnost	Mediální= komunikační gramotnost	Počítačová gramotnost	Digitální gramotnost	Síťová gramotnost
Informačně gramotná osoba:	Vizuálně gramotná osoba má:	Mediálně gramotná osoba má:	Počítačově gramotná osoba má:	Digitálně gramotnost je:	Síťově gramotná osoba má:
Uznává, že přesné a úplné informace jsou podstatou racionálního rozhodování					

Má potřebu získávat informace					
Formuluje otázky na základě informačních potřeb					
Identifikuje potenciální informační zdroje					Vědomosti o dosahu a využití globální sítě informačních zdrojů a služeb
Rozvíjí úspěšné strategie vyhledávání					Má znalosti systému, pomocí kterého jsou informace na síti vytvářeny, spravovány, zpřístupňovány
Přistupuje ke zdrojům informací		Schopnost přístupu			Umí získat specifické druhy informací ze sítě využíváním řady nalezených pomůcek
Vyhodnocuje informace	Schopnost porozumět a užívat zobrazení	Analyzovat		Schopnost porozumět	
Třídí informace pro praktické využití		Shromáždit informace vedoucí k určitým závěrům	Schopnost vytvořit a zpracovat dokumenty a data pomocí softwaru	Využívat informace v mnoha různých formátech z rozsáhlé oblasti počítačových zdrojů	Umí zpracovávat informace ze sítě kombinováním různých zdrojů, rozšiřuje je nebo zvyšuje význam informací v konkrétních podmínkách
Integruje nové informace do existujícího souboru znalostí	Včetně schopnosti myslet, učit se a vyjadřovat se v pojmech zobrazení				Užívá informace ze sítě k analyzování a řešení pracovních a osobních záležitostí a získanými službami zvyšuje kvalitu svého života

Zdroj: Information literacy : essential skills for the information age / Michael B. Eisenberg, Carrie A. Lowe, and Kathleen L. Spitzer., s.10.

Zahraniční organizace a instituce, které se zabývají oblastí informační gramotnosti a jejich programy

UNESCO

http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=15886&URL;_DO=DO_TOPIC&URL;_SECTION=201.html

Strategie UNESCO v oblasti informační gramotnosti znamená podporu rostoucího uvědomění významu informační gramotnosti ve všech úrovních vzdělávacího procesu včetně celoživotního vzdělávání, podporuje integraci informační gramotnosti do studijních plánů a začlenění knihoven do programů informační gramotnosti.

National Forum on Information Literacy (NFIL)

<http://www.infolit.org/index.html>

Fórum pokrývá skupinu 90 národních, mezinárodních a korporativních organizací, které se angažují v oblasti informační gramotnosti. Na webových stránkách je publikováno velké množství informací, které se vztahují k informační gramotnosti: definice, standardy, kompetence, programy, zprávy z konferencí. Fórum podporuje, zavádí a sleduje domácí a zahraniční projekty informační gramotnosti.

IFLA (Mezinárodní federace knihovnických spolků a institucí)

<http://www.ifla.org/>

Hlavním cílem oddílu Informační gramotnost IFLY je péče o mezinárodní spolupráci v rozvoji výchovy informačních dovedností ve všech typech knihoven. Sekce Informační gramotnost je zaměřena na všechny aspekty informační gramotnosti včetně vzdělávání uživatelů, využívání počítačů a médií ve vyučování, síťových zdrojů, partnerství v rozvoji učebních programů, distančním vzdělávání, výuce knihovníků ve vzdělávacích znalostech a technických dovednostech. Posláním sekce je rozšiřování informací o programech a trendech informační gramotnosti. Úsek informační gramotnosti spolupracuje s ostatním odbory IFLY a dalšími organizacemi v rozvoji programů, seminářů a projektů, které se vztahují k dovednostem v informační vzdělanosti.

Velká Británie

CILIP (Chartered Institute of Library and Information Professionals) <http://www.cilip.org.uk/> se profesionálně věnuje všem typům knihoven a informačních služeb ve Spojeném království. Na webové stránce CILIPu nalezneme odkaz na informační gramotnost. V roce 2003 byla vytvořena pracovní skupina odborníků, která vypracovala definici informační gramotnosti. Návrh definice byl diskutován a schválen v roce 2004.

Definice informační gramotnosti zahrnuje následující oblasti:

- potřeby informace
- dostupné zdroje
- znalosti jak vyhledat informace
- potřeba vyhodnotit výsledky
- jak pracovat s využitelnými výsledky
- etika a odpovědné užití
- jak sdělovat, rozšiřovat výsledky, závěry
- jak zvládnout, spravovat, řídit výsledky, závěry

CILIP nabízí zdarma v rámci programu informační gramotnosti 60 průvodců o využívání internetu. Příručky jsou aktualizovány a doplňovány knihovníky a instruktory. <http://www.vts.rdn.ac.uk>. CILIP nabízí rovněž širokou nabídku knih zaměřenou na informační gramotnost.

SCONUL (Society of College, National & University Libraries)

poskytuje služby univerzitním a národním knihovnám Spojeného království Velké Británie a Severního Irsku. SCONUL rozvíjí koncepcce informační gramotnosti od roku 1999.

http://www.sconul.ac.uk/activities/inf_lit/sp/model.html

Na Sheffieldské univerzitě byl proveden průzkum v oblasti informační gramotnosti, výsledkem je webová stránka s odkazy na zdroje informační gramotnosti.

<http://dis.shef.ac.uk/literacy/>

Moduly programů informační gramotnosti, které se mohou využívat ve školství a distančním studiu

MOSAIC (Making Sense of Information in the Connected Age)

<http://larnach.info/U120/>

pokrývá klíčové aspekty informační gramotnosti, je rozvržen do 12 týdnů a po jeho absolvování obdrží studenti kredit.

SAFARI (Skills in Accessing, Finding and Reviewing Information)

<http://sorbus.open.ac.uk/safari/signpostframe.htm> Modul je dostupný zdarma pro všechny uživatele, trvá celkem 14 hodin.

ECDL (European Computer Driving Licence)

ICDL(International Computer Driving Licence), kurzy standardů počítačových dovedností. <http://www.ecdl.com>

Austrálie a Nový Zéland

ANZIIL - Australian and New Zealand Institute for Information Literacy

<http://www.anziil.org/index.htm> podporuje organizace, instituce i jednotlivce v prosazování informační gramotnosti a její integraci do vzdělávacího procesu.

USA

NCLIS (The U.S. National Commission on Libraries and Information Science). Mezinárodní konference informační gramotnosti:

<http://www.nclis.gov/libinter/infolitconf&meet:/infolitconf&meet.html>:

ALA (American Library Association)

Standardy informační gramotnosti

http://www.ala.org/ala/aasl/aaslproftools/informationpower/InformationLiteracyStandards_final.pdf

ACRL (Association of College & Research Libraries) je součástí American Library Association (ALA):

<http://www.ala.org/ala/acrl/acrlissues/acrlinfolit/informationliteracy.htm>

ACRL podporuje tři hlavní cíle informační gramotnosti:

- Připravit knihovníky, aby se stali efektivními učiteli programů informační gramotnosti
- Podporovat knihovníky, pedagogy a organizační pracovníky ve vedoucí roli v rozvoji a realizaci programů informační gramotnosti
- Propojení informační gramotnosti se studijními plány vzdělávacího sektoru

▪ Iniciativy ACRL zahrnují:

- 4 a půl denní programy intenzivní výuky informační gramotnosti a vzdělání pro knihovníky

<http://www.ala.org/ala/acrl/acrlissues/acrlinfolit/professactivity/iil/immersion/immersionprograms.htm>

- Program, který napomáhá institucím v rozvoji strategií a zavádění efektivních projektů informační gramotnosti

<http://www.ala.org/ala/acrl/acrlissues/acrlinfolit/professactivity/iil/bestpractices/bestpracticesproject.htm>

- Partnerství - program poskytuje příležitosti k vytváření partnerství akademických a veřejných knihoven i programech informační gramotnosti

<http://irtstaff.austinncc.edu/Inavarro/CommunityPartnerships/Toolkit.html>

- Publikuje standardy informační gramotnosti pro vyšší odborné školy.

<http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/informationliteracycompetency.htm>

LOEX (Library Orientation Exchange)

<http://www.emich.edu/public/loex/loex.html>

Členství v LOEXu má přibližně 600 knihoven ze Spojených států, Kanady, Karibiku, Evropy, Austrálie a Nového Zélandu. LOEX pomáhá

knihovným doporučeními, instruktážními materiály a zdroji ve výuce informační gramotnosti.

CCLI (California Clearinghouse on Library Instruction) **sCIL** (Southern California Instruction Librarians) podporují programy informační gramotnosti a vzdělávací aktivity knihoven. <http://ic.arc.losrios.edu/~ccli/newsletters.htm>; <http://clics.ucsd.edu/scil/>

TLT (Teaching, Learning & Technology). Uveřejňuje na webových stránkách novinky, zdroje, materiály z oblasti informační gramotnosti <http://www.tltgroup.org/TailoredWebsites/InfoLit/BestPractices.htm>

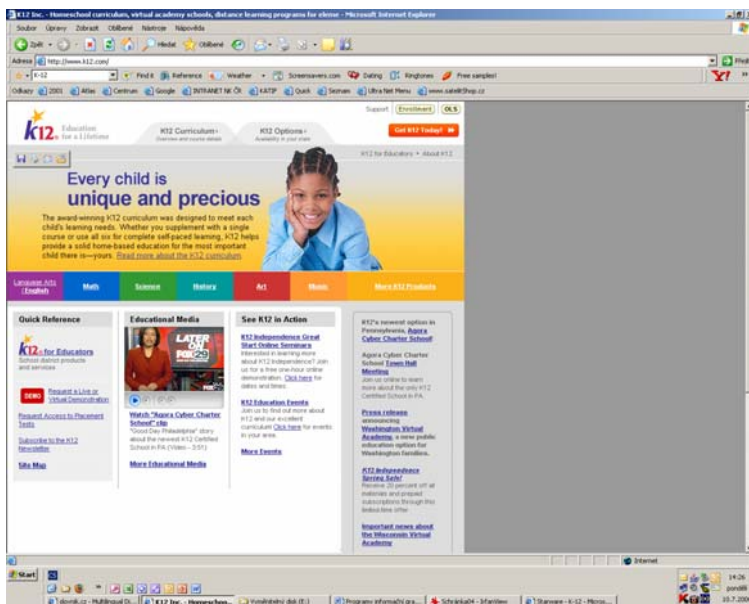
Teacher Librarian

Časopis a jeho webové stránky je určen pro pracovníky knihoven, kteří se věnují práci s dětmi a mládeží. Na webových stránkách nalezneme informace o technologiích, informační gramotnosti, managementu. <http://www.teacherlibrarian.com/index.html>

Příklady programů informační gramotnosti, které mají potenciál růstu.

K-12 <http://www.k12.com/>

Oblast K-12 byla zatím jedním z největších úspěchů integrace informační gramotnosti výuky a školních osnov.

Standardy informační gramotnosti ve školství

Zavedení informační gramotnosti napříč vzdělávací komunitou je pevně zakotveno. Stalo se to díky těmto snahám:

- Zařazení standardů informační gramotnosti do studijních plánů. Standardy informační gramotnosti jsou formulovány ve třech kategoriích: informační gramotnost, individuální vzdělávání, společenská zodpovědnost. V těchto kategoriích je obsaženo 9 standardů a 29 indikátorů, které popisují obsah a metody k dosažení informační gramotnosti studentů.

- Americká asociace knihovníků školních knihoven (AASL) ve spolupráci s Asociací pro vzdělávání, komunikaci a technologie (AECT) publikovala v roce 1988 studii: *Vliv informace: příručka pro programy školních knihoven*. Tato publikace posunula roli knihovníků-„držitelů informací“ do role aktivních účastníků vzdělávacího procesu.

- V roce 1994 AASL určila klíčové prvky informační vzdělanosti studijních programů. Tyto kroky byly základem programu Big6™ (Eisenberg&Berkowitz, 1988) <http://www.big6.com/kids/>

- Rozhodnutí národních akreditačních agentur vřadit do akreditačních řádů kompetence kvalifikace informační gramotnosti.

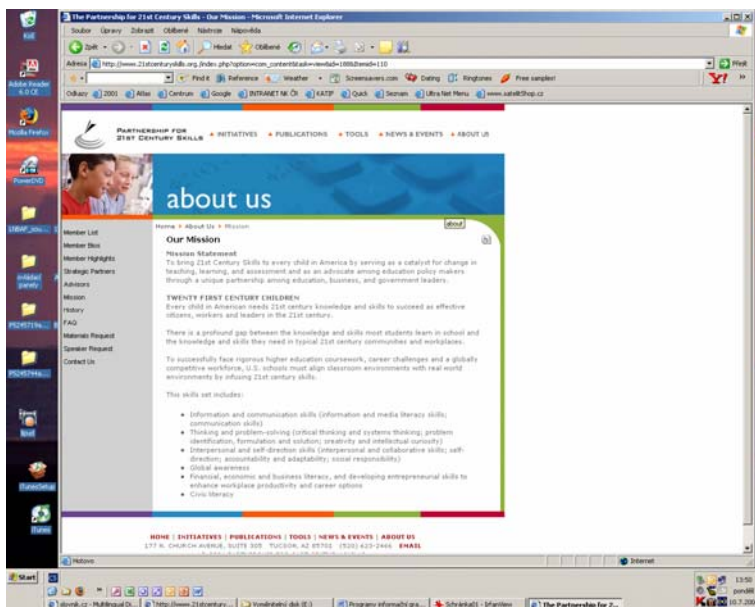
- Významný úspěch v rozvoji informační gramotnosti ve vyšším vzdělávání mělo přijetí *Kvalifikovaných standardů informační gramotnosti pro vyšší vzdělávání* (2001). Poskytuje vysokoškolským knihovníkům a univerzitním fakultám strukturovaný a logický způsob jak integrovat informační gramotnost do školních osnov.

Partnership for 21st Century Skills. Program Spolupráce dovedností v 21. století podporuje programy a projekty informační a mediální gramotnosti.

<http://www.21stcenturyskills.org/>

<http://www.evalutech.sreb.org/21stcentury/LiteracySkills.asp>

Školní knihovny mají příležitost poskytovat svým studentům potřebné informace o informační gramotnosti, mají k dispozici množství online zdrojů <http://www.school-libraries.org/resources/literacy.html>.

Stránky informační gramotnosti školních knihoven <http://www.curriculumsupport.education.nsw.gov.au/schoollibraries/index.htm>

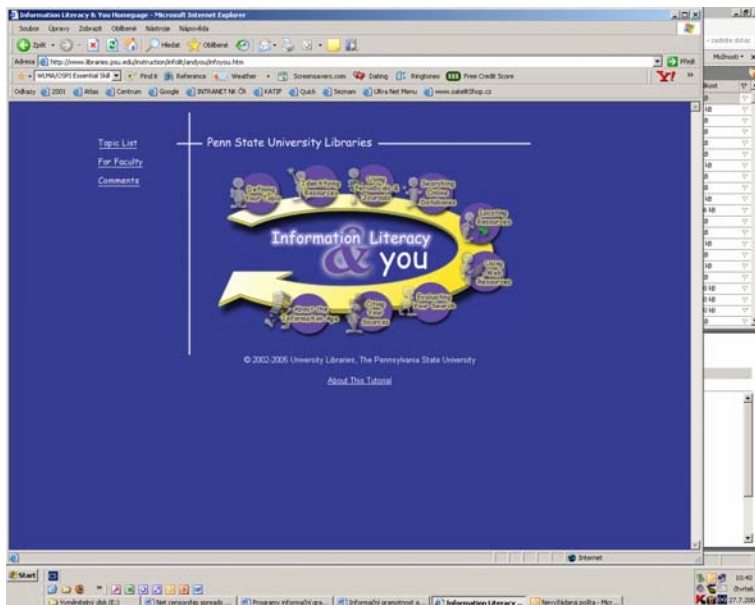
Další stránkou určenou pro školní knihovny a vyučující je **S.O.S.** (S.O.S. for Information Literacy). Tento projekt definuje sám sebe jako dynamické stránky, založené na multimediálních zdrojích pro vyučující. Financuje je Institut muzejních a knihovnických služeb. Uživatelé se musejí stát členy, aby mohli využívat informační zdroje. Stránky nabízejí virtuální výuku, plány informačních lekcí <http://www.informationliteracy.org/default.php>

Vysokoškolské knihovnické mohou nalézt mnoho stránek a programů, které se věnují informační gramotnosti, např. University of Texas System

Digital Library (**TILT**), nabízí příručky, interaktivní zdroje k výuce informační gramotnosti, v částečné nebo plné verzi. <http://tilt.lib.utsystem.edu>

Konzultace, cvičení informační gramotnosti nalezneme na stránkách knihoven Penn State University a University of Wisconsin-Parkside.

<http://www.uwp.edu/departments/library/infolit/intro>

Michael Lorenzen, referenční knihovník z Michiganské Univerzity spravuje blog Informační gramotnost – země chaosu, kde jsou publikovány diskusní příspěvky o výchově uživatelů knihoven, informační gramotnosti. Archiv je datován zpětně do roku 2003. <http://lorenzen.blogspot.com>

Počítačová gramotnost pro seniory

Základní lecke o využívání počítačů, příručky nabízí webová stránka Rotary klubu v Santa Monica. Poskytují informace pro ty, kdo řídí a spravují třídy informační gramotnosti pro seniory a nabízí linky k online cvičením, seminářům.

http://www.helpguide.org/life/computer_literacy_adaptive_technology_seniors.htm

Rozvoj informační gramotnosti v oblasti obchodního průmyslu

Příkladem může být Iniciativa gramotnosti 21. století společnosti AOL Time Warner, která je zaměřená na pomoc mladým lidem k získání infor-

mačnických dovedností, které potřebují k získání úspěchu ve školách a ve společnosti. Obsahuje celkem sedm programů.

<http://www.aoltimewarnerfoundation.org/whatwedo/whatwedo.html>

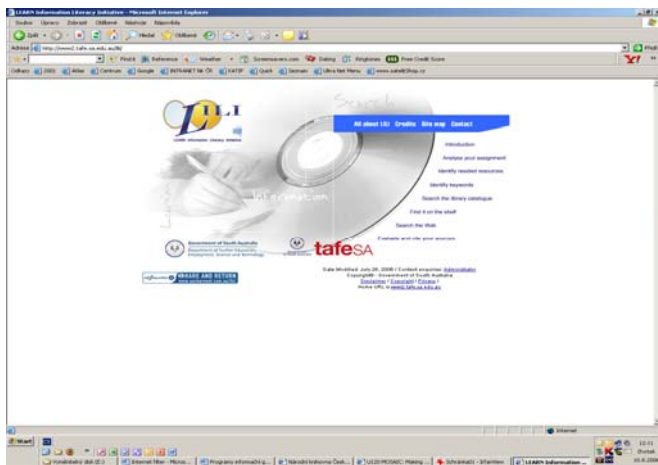
Další iniciativa je zaměřena na větší zdůraznění individuální složky informační gramotnosti: „Don't buy it“ je webová stránka KCTS a PBS (<http://pbskids.org/dontbuyit/>), která rozvíjí dovednosti mediální gramotnosti studentů ve věku od 9-11 let. Na stránce jsou např. prezentovány reklamní triky, rady zákazníkům, pravda o mediální zábavě veselým a přijatelným způsobem.

Severské země

NORDINFOlit <http://www.nordinfoolit.org/> - fórum pro informační gramotnost severských zemí nedostalo ekonomické zabezpečení a ukončilo činnost koncem roku 2004. Navzdory tomu udržují informace na síti.

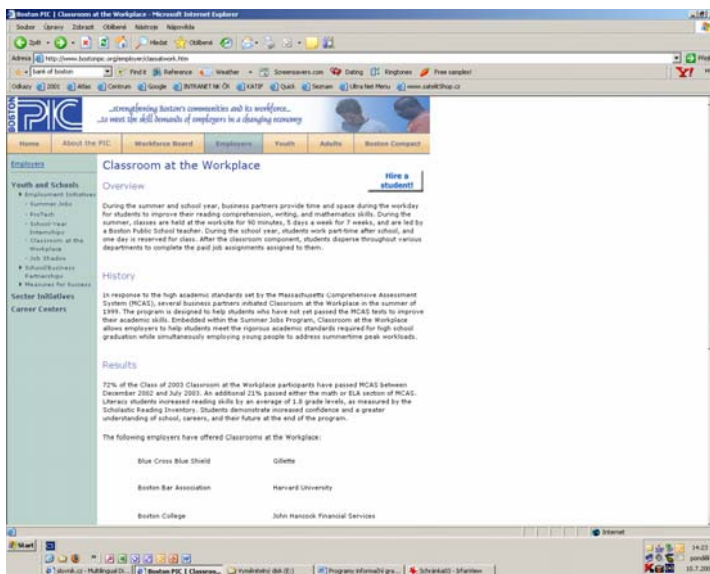
Joint Nordic Information Literacy Programme je programem informační gramotnosti v knihovnách severských zemí. Tento plán byl inspirován standardy, které byly uplatněny v USA pro různé úrovně informační gramotnosti. V severských zemích navrhuji model na program běžící od základních škol až k doktorské úrovni. Důležitým cílem je dosáhnout vyšší úrovně v zapojení knihoven ve vzdělávacím sektoru. Výsledkem je integrace informační gramotnosti do základních, středních škol, vysokých škol a univerzit. Ve Finsku nabízí veřejné knihovny telefonní instrukce v programu nazvaném **Finnish Senior SuifDay**.

Knihovny **Jižní Austrálie** spravují program informační gramotnosti LILI, jenž je součástí iniciativy LEARN. <http://www2.tafe.sa.edu.au/lili>

Vzdělávací programy v soukromém a veřejném sektoru

Některé společnosti soukromého a veřejného sektoru poskytují svým zaměstnancům školení. Příkladem může být např. Banka v Bostonu, která má dlouholetý vzdělávací plán, který zdůrazňuje školení o informačních technologiích a nabízí 100 kurzů <http://www.bostonpic.org/employer/classatwork.htm>

Závěr:

Informační gramotnost se posouvá ve stále větší míře ke znalostem z oblasti informačních a komunikačních technologií, digitalizace, vizuální a síťové gramotnosti. Školení, online příručky a kurzy jsou zaměřeny na tyto dovednosti. Pozitivním trendem je začleňování standardů informační gramotnosti do akreditačních řadů a školních osnov. Pojmy informační gramotnost se dostávají do povědomí veřejnosti, politiků, zaměstnavatelských, profesních společností. V článku jsem uvedla několik příkladů programů ze zahraničí, které napomáhají k informačnímu vzdělávání v současném digitálním světě.

Literatura:

- BALAS, Janet L. Information Literacy and Technology--They Work Best When They Work Together. *Computers in Libraries* [online]. 2006, vol. 26, no. 5 [cit. 2006-08-03], s. 26-29. ISSN 1041-7915.
- COATNEY, Sharon. Basic Information Literacy. *Teacher Librarian* [online]. 2006, vol. 33, no. 5 [cit. 2006-08-02], s. 60. ISSN 1481-1782.
- DOSKATSCH, Irene. Australian and New Zealand Institute for Information Literacy (ANZIIL): new body to champion information literacy. *Australian Academic & Research Libraries* [online]. 2002, vol. 33, no. 2 [cit. 2006-07-28], s. 113-116. ISSN 0004-8623.
- EISENBERG, Michael B. , LOWE, Carrie A., SPITZER, Kathleen L. *Information literacy : essential skills for the information age* . 2nd edition. Westport : Libraries Unlimited, 2004. 408 s. ISBN 1-59158-143-5.
- GRATCH-LINDAUER, B. Information literacy student behaviors: Potential items for the National Survey of Student Engagement.. *College & Research Libraries News* [online]. 2005, vol. 66, no. 10 [cit. 2006-07-25], s. 715-718. ISSN 0099-0086.
- Characteristics of programs of information literacy that illustrate best practice: A draft. *College & Research Libraries News* [online]. 2003 [cit. 2006-07-15].
- Characteristics of programs of information literacy that illustrate best practice: A draft. *College & Research Libraries News* [online]. 2003, vol. 64, no. 1 [cit. 2006-07-15], s. 32-35. ISSN 0099-0086.
- CHESKY, Pamela, MEYER, Martha Elaine. Creating Partnerships: A Grant-Funded Collaborative Information Literacy Project. *Knowledge Quest* [online]. 2004, vol. 33, no. 1 [cit. 2006-07-08], s. 20-21. ISSN 1094-9046.
- RUPPEL, Margie. Learning to Lead and Manage Information Literacy Instruction. *College & Research Libraries* [online]. 2006, vol. 67, no. 3 [cit. 2006-08-05], s. 284-285. ISSN 0010-0870.
- VYMĚTAL, Jan, DIAČIKOVÁ, Anna, VÁCHOVÁ, Miriam. *Informační a znalostní management v praxi*. 1. dotisk vyd. Praha : LexisNexis CZ, 2006. 399 s. Studijní texty. ISBN 80-86920001-1.

FILTROVÁNÍ INTERNETU V ZAHRANIČÍ

Eva Marvanová, Národní knihovna ČR

Myšlenka svobodného a plně demokraticky přístupného internetu v dnešním světě příliš nefunguje. V následujícím textu jsou uvedeny příklady omezování svobodného přístupu k internetu. Existují způsoby kontroly dat, filtrování a sumarizace a průzkum osobních informací vládou. Za represí internetu ale nejsou pouze vlády, protože realizace cenzury se uskutečňuje za pomoci komerčních společností. Idea internetového průmyslu, který zajišťuje svobodný přístup k informacím pro všechny, kdykoli a kdekoli neplatí všude.

Intelektuální svoboda a bariéry přístupu k internetu v zahraničí Země „jedné strany“

Nejostřeji je za cenzuru internetu kritizována Čína, ve které byla vytvořena zcenzurovaná verze internetu. Je zde také největší počet tzv. kyberdisidentů, kterým hrozí vězení.

Uživatelé internetu byli za své výroky na síti uvězněni rovněž v Egyptě, v Íránu, v Libyi, na Maledivách, v Sýrii, v Tunisku a ve Vietnamu. Internet cenzurují země jako Barma, Kuba, Írán, Libye, Nepál, Severní Korea, Saúdská Arábie, Sýrie, Turkmenistán a Vietnam. Často cenzura znamená zákaz přístupu na určité stránky, například pornografické, ale také na stránky kritické vůči místní vládě.

Některé země, jako Turkmenistán, zakázaly lidem přístup na internet z domova a omezují přístup jen v internetových kavárnách, které se dají snáze ovládat. Barma zakázala webové emaily jako Hotmail a Yahoo mail.

The image is a promotional graphic for 'KSC Total Security System'. On the left, two men in dark suits are standing in a modern office environment with large windows. On the right, a blue vertical panel lists several security features, each preceded by a white downward-pointing arrowhead. At the bottom of the blue panel is a link that says 'Read more...'. Below the entire graphic, a green horizontal bar contains the text 'Zdroj: Archív LtN'.

- SmartFilter
- Mail Washer
- Corporate Firewall
- Anti-virus Firewall
- Anti-virus Server

[Read more...](#)

Zdroj: Archív LtN

Arabské režimy od Tuniska po Jemen využívají software SmartFilter od americké firmy Secure Computing Corporation, obsahující katalogizovaný a průběžně aktualizovaný index stránek s nevhodným obsahem.

Evropa

V Evropě se klade menší důraz na cenzurování internetu a zadržování dat. Některé evropské země využívají ve veřejných knihovnách filtrační software, který nabízí poskytovatelé internetových služeb. Knihovny o této možnosti rozhodují na základě vlastního uvážení, instalace filtračního softwaru je v některých zemích podporována vládou.

Ve **Velké Británii** se poskytovatel internetových služeb KINGSTON Communications stal členem Internet Content Rating Association (ICRA) www.icra.org. ICRA je neprofitovou organizací, která sídlí v UK a USA a má zastoupení v **Německu a Španělsku**. Firma poskytuje program, který zamezuje přístup k nevhodným stránkám, přičemž uživatelé systému sami určí, které stránky nebudou přístupné dětem na počítačích. V Německu jsou od roku 2000 podle zákona žalovatelní provozovatelé webových stránek s rasistickou propagandou, v německých knihovnách se rovněž využívá filtrační software, který zamezuje dětem v přístupu na škodlivé stránky. Ve **Francii** poskytovatelé internetových služeb nabízejí předplatitelům filtrační software, ale nemají povinnost instalovat jej. Současné trendy ve Francii se přiklánějí k zabránění přístupu ke škodlivým stránkám využíváním filtračního softwaru.

V roce 2006 začalo **dánské** Ministerstvo kultury nabízet filtrační software veřejným knihovnám, speciálně dětským. Náklady činí přibližně 400.000 €. Využití této nabídky záleží na rozhodnutí knihoven. Problematice filtrování internetu byla v Dánsku věnována velká pozornost a během let 2001–2005 bylo provedeno několik průzkumů. V roce 2001 byl instalován do jedné knihovny filtrační software a posléze se rozběhla diskuse v knihovnách, parlamentu a v tisku. Filtrování internetu začali požadovat politikové. Mínění knihovníků, která se objevila v tisku se přiklánějí více k výchově dětí a nemyslí si, že problém vyřeší filtrování internetu, vzrůstá pozornost k nebezpečí dětské pornografie a k potenciálnímu nebezpečí plynoucímu z používání chatu dětmi a mladistvými. Některé knihovny omezily přístup k některým chatovacím stránkám <http://www.arto.dk>. Jaké byly výsledky dialogu mezi politickým systémem a knihovnami? V roce 2003 souhlasilo s využitím filtračního softwaru 25% knihoven. Knihovny pocítovaly tlak ze strany politiků a rovněž ze strany rodičů. Diskuse se věnovaly právu na svobodný přístup k informacím, cenzuře, kvalitě filtračního softwaru, ale netýkaly se umístění, kontroly využití těchto systémů. Diskuse se vedla na třech úrovních: principiální – právo na informace, obavy z rozšíření filtrování a cenzury do dalších oblastí života, technologické úrovní filtrů a chování uživatelů. Závěrem diskusí bylo, že pornografické stránky pravděpodobně nejsou největším problémem knihoven, ale spíše jiné formy

nevhodného chování uživatelů tj. nadměrné využívání chatovacích, seznamovacích stránek, hraní počítačových her a prohlížení stránek vedoucích ke kriminalitě.

V USA je internetový filtrační software ošetřen legislativně, zákon The Children's Internet Protection Act (CIPA), který vešel v platnost 21. prosince 2000 a umožňuje školním a veřejným knihovnám instalovat software, který blokuje stránky: obscénní, pornografické, škodlivé pro nezletilé (věková hranice 17 let). Podrobně řeší problematiku filtrování internetu na svých stránkách Americká knihovní asociace ALA

<http://www.ala.org/ala/washoff/WOissues/civilliberties/cipaweb/cipa.htm>

Technologii filtrování, včetně popisů programů, cen nalezneme na :

<http://libraryfiltering.org/>

Pokud se knihovny rozhodnou využívat a instalovat filtrační software, mohou narazit na žalobu uživatelů, kteří požadují neomezený přístup. Mohou se odvolat např. na mezinárodně akceptované normy, jako je např. Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948, jejíž článek 19 praví: „Každý má právo na svobodu přesvědčení a projevu; toto právo nepřipouští, aby někdo trpěl újmu pro své přesvědčení, a zahrnuje právo **vyhledávat, přijímat** a rozšiřovat informace bez ohledu na hranice“. I v případě, že knihovny nevyužijí legislativní možnosti a neinstalují filtrační software, mohou je žalovat rodiče dětí, kteří toto omezení vyžadují. Žaloby se projednávají u soudu a závazné je jeho rozhodnutí.

V **České republice** by se možnost využívat filtrační software musela upravit legislativně z důvodu mravnosti, viz Článek 17 (4) Listiny základních práv a svobod:

(1) Svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny.

(2) Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i **svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu.**

(3) Cenzura je nepřipustná.

(4) Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace **lze omezit zákonem**, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, **ochranu** veřejného zdraví a **mravnosti**.

Knihovny versus World Wide Web

Knihovníci vždy tvrdě pracovali na tom, aby si získali důvěru rodičů a dětí. Důvěra se zakládala na tom, že knihovna je bezpečným místem pro děti a poskytuje uživatelům důvěryhodné informace. Tradičně knihovny doplňují zdroje od vydavatelů, kteří cítí zodpovědnost recenzovat a redigovat knihy, aby zaručili správnost a spolehlivost informací. Protikladem je World Wide Web. Svoboda vybrat informace na webu je neomezená a nekontrolovaná. Každý si může vyhledávat informace, které vypadají profesionálně, ale obsahují i neobjektivní, nekorektní, chybné a nebezpečné infor-

mace. Jsou to informace od kohokoliv a pro všechny. Internet hrozí ztrátou důvěry, pokud knihovny dovolí dětem vyhledávat bez dohledu, bez předchozího poučení. Mnoho dětí navštěvuje knihovny bez doprovodu rodičů a odpovědnost se automaticky přesouvá na pracovníky knihoven.

WWW může vypadat jako ideál demokracie, ale k nalezení spolehlivých informací musí být každá webová stránka podrobena kritickému pohledu. Existují různé kategorie k hodnocení webových stránek

Metody hodnocení webových stránek a výchova uživatelů knihoven

Na základě průzkumu bylo zjištěno, že mnoho mladistvých je přesvědčeno o tom, že informace, které vyhledají na internetu, musí být pravdivé. Velmi často děti i jejich učitelé nepřemýšlí o tom, kdo je zodpovědný za informace na webu, zdali jsou pravdivé, spolehlivé nebo neobjektivní. Studenti byli léta zvyklí půjčovat si knihy, aniž museli hodnotit jejich kvalitu. S nástupem webu naléhavost ohodnocení zdrojů dramaticky vzrostla. Uživatelé knihoven vyhledávají na Googlu nebo Yahoo a jsou konfrontováni s nevyhodnocenými zdroji, webovými stránkami z celého světa. Každým rokem se informace násobí ve stále větším počtu nových webových stránek. Hodnocení webových stránek na mnoha úrovních by se mělo stát podstatou knihovních školících programů. Pracovníci knihoven mají jedinečnou příležitost využít svých profesionálních dovedností, aby pomohli studentům a učitelům porozumět webovým zdrojům. Knihovníci by měli nabízet evaluační pomůcky pro vyhledávání, rozvíjet obsahově bohaté webové stránky a garantovat uživatelům širokou sbírku vyhovujících webových zdrojů. Učit informačním dovednostem by mělo být prioritou vzdělávacích programů knihoven. V minulosti knihovníci často neměli příležitost pomáhat studentům rozvíjet dovednosti vyžadující kritické hodnocení, protože mnoho učitelů užívalo k výuce ověřené učebnice, které obsahovaly definice a podstatné informace. Studenti nebyli podporováni v rozvoji dovedností důležitých k lokalizaci a vyhodnocení informací relevantních k učebním osnovám a jejich vlastním informačním potřebám. Tyto zvyklosti změnil internet, učitelé si uvědomují obrovské množství zdrojů dostupných na webu a význam informační gramotnosti v současném digitálním světě. Jestliže očekáváme, že studenti se stanou nezávislými, celoživotně se vzdělávacími a produktivními občany, musíme mít jistotu, že budou informačně gramotnými. Studenti musí být schopni lokalizovat relevantní informace, vyhodnotit jejich hodnověrnost, analyzovat a využívat je ke studiu i v osobním životě.

Metody výuky

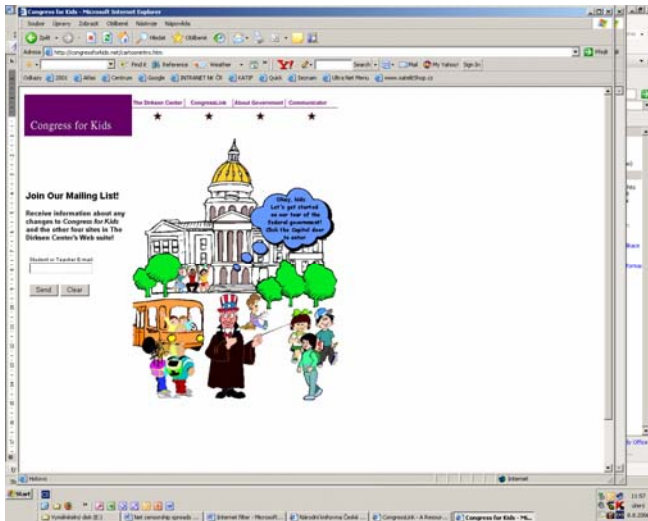
Při výuce hodnocení webových stránek musíme klást a nalézt odpověď na následující otázky.

Obecně použitelné otázky

První otázkou, když hodnotíme webové stránky, je jejich **účel**. Jaký je jejich základní obsah a pro které uživatele jsou primárně určeny. Je jejich

účelem informovat, vzdělávat, bavit, ovlivňovat, zkreslovat? Když identifikujeme záměr webových stránek, je snazší jejich hodnocení.

Příklad: CongressLink <http://www.congresslink.org/index.htm>

Velmi dobře je zpracovaný vzdělávací modul hodnocení webových stránek J. Alexandra a Marshi Tate z Wolfgram Memorial knihovny, Widenerské univerzity.

http://www.widener.edu/Tools-Resources/Libraries/Wolfgram_Memorial

Otázka **odbornosti/důvěryhodnosti** webových stránek .

Kdo je vlastníkem webových stránek a jaký má kredit, autoritu? Nalezneme na stránkách kontakt na autora? Studenty můžeme pověřit menší detektivní prací zjistit z URL adresy, zda se jedná o stránky vzdělávací, vládní, společností, individuální, mohou přitom využít služeb <http://www.inter.nic.net/whois.html> ke zjištění internetové domény, vlastníka serveru, jména serveru a další informace.

Příklad: <http://www.jsc.nasa.gov/Bios/index.html>

OBSAH

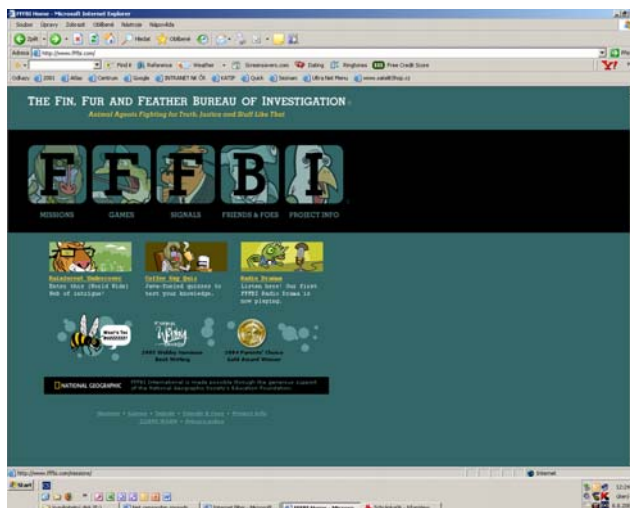
Příklady otázek, podle kterých hodnotíme obsah stránek.

Obsahují webové stránky přesné, seriózní informace? Kdy byly webové stránky naposledy aktualizovány? Jsou odkazy aktuální, anotovány? Nemají množství pravopisných chyb? Zdá se být obsah faktický, pravdivý, původní, dogmatický? Je evidentní nějaká forma zaujatosti? Obsahuje stránka původní zdroje dokumentů? Jsou přítomny multimediální prvky a napomáhají porozumět obsahu? Mají webové stránky datum copyrightu? Fungují hypertextové odkazy? Je možnost tisku, obsahují archiv tištěných materiálů? Uvádějí přesné citace?

DESIGN

Má webová stránka dobrý design? Jaké je použití barev, ikon, vyhledávání na stránkách, helpů, obsahují grafické upoutávky?

Příklad: <http://www.fffb.com/>

NAVIGACE

Je pohyb na stránkách snadný, jednoduchý? Má stránka interní, externí odkazy? Je lehký návrat na homepage? Jsou jasně popsány odkazy? Jsou funkční linky? Obsahují stránky mapu stránek, helpy?

Příklad: The Living Room Candidate: American Campaign Commercials 1952–2004 <http://livingroomcandidate.movingimage.us/index.php>

Otázky, které hodnotí význam stránek pro vzdělávání

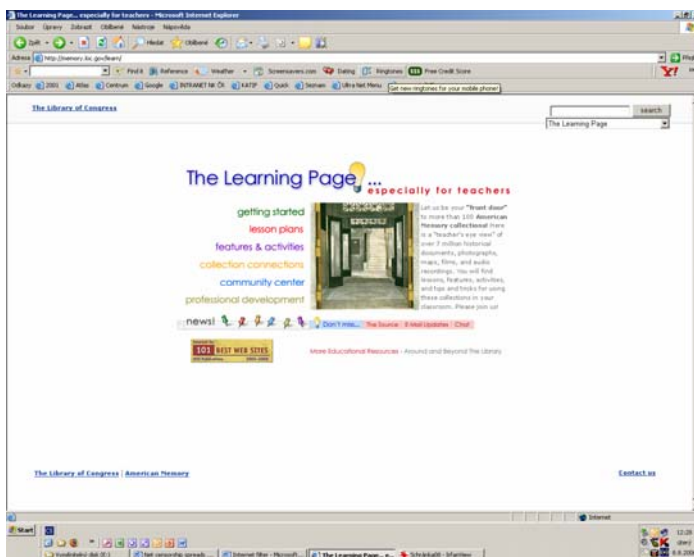
Jsou stránky efektivní ve vzdělávacím procesu? Jaký mají stránky dopad na výuku studentů, čím se liší od klasických učebnic? Jsou nalezené informace ucelené, aktuálnější než tradiční zdroje? Které rysy stránek vedou k hlubšímu porozumění výuky, obsahu?

PROJOJENÍ SE STUDIEM

Podporují a rozšiřují webové zdroje studijní plány? Koresponduje obsah internetových zdrojů se studijními plány? Nabízí stránky podpůrné vzdělávací materiály? Jsou webové stránky interaktivní? Umožňují uživatelům online vkládání dat, sdílení informací?

Kongresová knihovna na webové stránce American Memory nabízí na pomoc učitelům využití primárních zdrojů ve výuce.

<http://memory.loc.gov/ammem/>

Některé webové stránky rozčleňují vzdělávací zdroje, aby mohly být snadno využity pro učební osnovy.

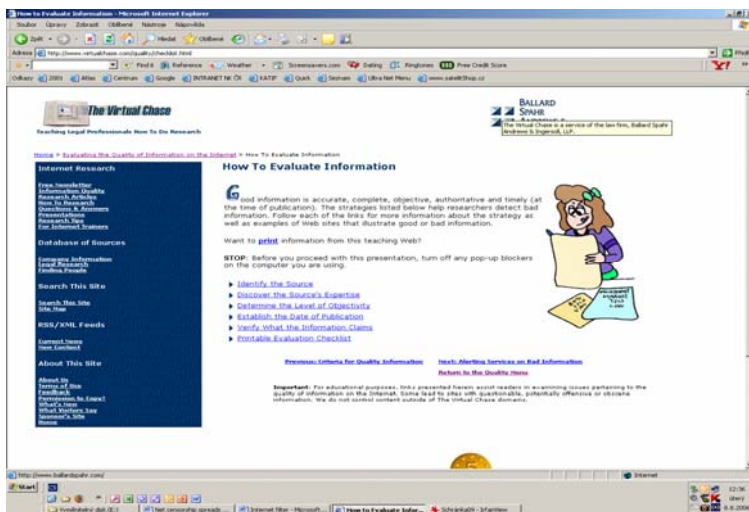
Příklad Blue Web'N <http://www.kn.pacbell.com/wired/bluewebn/apptypes.html> identifikuje vzdělávací weby podle pomůcek, zdrojů, lekcí, doporučení, konzultací, programů.

UČEBNÍ KONTEXT

Webová stránka je zaměřena na výuku studentů o umění, <http://artsconnected.org/>, je určena pro různé věkové kategorie, obsahuje příručky pro učitele.

Webové stránky, které nabízejí pomůcky k výuce informační gramotnosti

Webová stránka Hodnocení kvality informací www.virtualchase.com/quality/index.html Nabízí mnoho užitečných pomůcek, které napomáhají hodnocení internetových stránek a mnoho dalších informací o evaluačním procesu. Ačkoliv je stránka určená pro dospělé, může být úspěšně využita i pro studenty ve věku 6–12 let.

Animované stránky www.thedogisland.com/ přenesou studenty na ostrov psů Dog Island. Interaktivní stránka je určena pro studenty středních škol. Úvod do sociálních studií nabízí studentům středních škol webová stránka Republic of Molossia at www.molossia.org/.

Informace o technologii Googlu mohou studenti získat zábavnou formou na „holubičí“ stránce www.google.com/technology/pigeonrank.html. Webová stránka McWhortle Enterprises www.mcwhortle.com/ objasňuje jak se vyhnout falešným, nepravdivým internetovým stránkám.

Závěr:

Pokud bychom si měli odpovědět na otázku, zda je cenzura a filtrování internetu dobrou službou, názory budou pravděpodobně rozlišné. Mým osobním názorem je, že instalování filtrovacích softwarů nemůže plně zaměřit problémům, které se objevily v souvislosti se „zneužíváním“ internetu v knihovnách. Pravdou je, že pracovníci veřejných, dětských knihoven mají částečně zodpovědnost za chování uživatelů využívajících internet. Do jisté míry by tento problém mohly vyřešit kurzy informační gramotnosti zaměřené na evaluaci webových stránek. Nejobtížnější je výchova nejmladších dětí, protože jejich kognitivní schopnosti se postupně vyvíjí. Pro inspiraci jsem vybrala několik příkladů, které ilustrují informační výchovu dětí a studentů v zahraničí. Dovednost hodnocení webových stránek by bylo vhodné integrovat do školní výuky v rámci informační gramotnosti.

Literatura

BERGER, Pam. How to Evaluate Websites: For Better or Worse. *Information Searcher* [online]. 2006, vol. 16, no. 2 [cit. 2006-08-06], s. 1-10. ISSN 1055-3916.

COLARIC, Susan. Children, Public Libraries, and the Internet: Is It Censorship or Good Service?. *North Carolina Libraries (Online)* [online]. 2003, vol. 61, no. 1 [cit. 2006-07-26], s. 6-12.

CRANE, Beverley. Keeping Kids Safe on the Internet - Filtering Software: Yes or No?. *Information Searcher* [online]. 2005, vol. 15, no. 3 [cit. 2006-07-25], s. 24-27. ISSN 1055-3916.

EFRON, M., et al. OpenChoice: An Internet Filter for Public Libraries. *Texas Library Journal* [online]. 2005, vol. 81, no. 3 [cit. 2006-07-05], s. 92-94. ISSN 0040-4446.

FRECHETTE, Julie. Cyber-Democracy or Cyber-Hegemony? Exploring the Political and Economic Structures of the Internet as an Alternative Source of Information. *Library Trends* [online]. 2005, vol. 53, no. 4 [cit. 2006-07-06], s. 555-575. ISSN 0024-2594.

HAMILTON, Stuart. Internet Accessible Information and Censorship, Intellectual Freedom and Libraries--a Global Overview. *IFLA Journal* [online]. 2002, vol. 28, no. 4 [cit. 2006-08-03], s. 190-197. ISSN 0340-0352.

KRANICH, Nancy. Filtering Materials on the Internet Contradicts the Value of Open Access to Material. *Public Libraries* [online]. 2005, vol. 44, no. 4 [cit. 2006-07-10], s. 198-200. ISSN 0163-5506.

MISSLER, Jan. *Zakázané uličky v globální vesnici* [online]. 2006 [cit. 2006-06-19]. Dostupný z [www: <http://www.literarky.cz/?p=clanek&id=2321>](http://www.literarky.cz/?p=clanek&id=2321).

- MORGAN, Candace D. Internet Filtering and Individual Choice. *OLA Quarterly* [online]. 2004, vol. 10, no. 4 [cit. 2006-08-02], s. 5-7. ISSN 1093-7374.
- PORS, Niels Ole. *Danish View to Filters And Blocking Programs : Whose Internet?* [online]. 2006 , 2006 [cit. 2006-08-02]. Dostupný z WWW: <http://kirjastoseura.kaapeli.fi/admin/luennot/liite_871>.
- SMEJKAL, Ladislav. Americké knihovny a školy zamezí mládeži přístup ke škodlivým internetovým stránkám. *Ikaros* [online]. 2001, roč. 5, č. 4 [cit. 2006-08-09]. Dostupný na WWW: <<http://www.ikaros.cz/node/731>>.
- TROUTNER, Joanne. Best Sites for Information Literacy Tools. *Teacher Librarian* [online]. 2005, vol. 33, no. 2 [cit. 2006-08-07], s. 39-40. ISSN 1481-1782.
- WARD, Mark. *Net censorship spreads worldwide* [online]. 2006, 4 May 2006 [cit. 2006-08-01]. Dostupný z WWW: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/4973114.stm>>.

ELEKTRONIZACE SLUŽEB ÚŘADU PRŮMYSLOVÉHO VLASTNICTVÍ

Zuzana Pavková, Úřad průmyslového vlastnictví Praha

Elektronizace služeb Úřadu průmyslového vlastnictví

Úřad se dlouhodobě snaží o maximální otevřenost vůči veřejnosti. Z této snahy plyne trvalý trend zveřejňování co největšího množství informací elektronickou cestou dostupnou komukoliv prostřednictvím webových stránek Úřadu. Zřejmou prioritou je také úsilí o uživatelskou přívětivost a jednoduchost použití elektronických služeb.

V květnu letošního roku došlo ke spuštění několika novinek, se kterými bych Vás ráda ve stručnosti seznámila:

- Rešeršní rozhraní k databázím (rejstříkům)
- Sledování položek řízení
- Zveřejnění digitalizovaných spisů
- Elektronické podávání přihlášek

Rešeršní rozhraní k databázím

Snadný přístup k rejstříkovým informacím v co nejširším rozsahu je jednou z nejžádanějších služeb Úřadu. Proto bylo množství údajů zveřejňovaných na internetu rozšířeno, byl usnadněn přístup k nim a zvýšen komfort práce s rešeršními rozhraními.

Všechna rešeršní rozhraní mají jednotný vzhled i základní funkčnost. Umožňují kombinaci vyhledávacích kritérií pomocí logických operátorů AND, OR a NOT. U číselných údajů je možno pracovat i s operátory relačnickými (<, =, >). Rešeršní rozhraní pracují i s tzv. wildcards pro náhradu 0-n znaků (% pro 0-n znaků, * pro 0-1 znak, _ pro právě jeden znak).

Databáze ochranných známek

Největším přínosem nového rešeršního rozhraní je zejména možnost současného prohledávání informací o všech ochranných známkách přihlášených či platných na území České republiky, tzn. známek národních, mezinárodních designovaných pro ČR, mezinárodních designovaných pro EU a komunitárních. Pro komplexní informaci tedy již není třeba provádět rešerši ve třech různých databázích. Je samozřejmě možné zvolit prohledávání pouze jedné z dostupných databází, případně kombinaci několika.

V databázi ochranných známek je možno vyhledávat podle celé řady kritérií, např. znění známky, čísla přihlášky, čísla zápisu, přihlašovatele, seznamu výrobků a služeb, vídeňského třídění obrazových prvků atd.

Aktualizace dat probíhá u národních ochranných známek denně, u ostatních podle četnosti dodávek úřadů, od kterých jsou informace získávány (OHIM a WIPO). Informace o časech posledních aktualizací každé skupiny dat je vždy k dispozici v horní části rešeršní masky.

Výstupy provedených rešerší je možno zobrazovat buďto formou seznamu nebo obrazové galerie. Druhá varianta je obzvláště výhodná při vyhledávání podle obrazových prvků, protože umožňuje snadný přehled bez zobrazování plných záznamů.

Databáze patentů a užitných vzorů

Tato databáze obsahuje údaje o národních přihláškách patentů a užitných vzorů, mezinárodních přihláškách (PCT) designovaných pro Českou republiku a evropských patentech platných pro Českou republiku. Vyhledávat v ní lze pomocí mnoha kritérií, např. datum podání, datum udělení, číslo přihlášky, majitel, původce, název atd. Aktualizace dat probíhá denně.

Odkazem v horní části rešeršního rozhraní je možné vstoupit do vyhledávacího systému pro **plné znění patentových spisů**.

Úřad ve spolupráci s Evropským patentovým úřadem (EPO) a Úřadem průmyslového vlastnictví SR provedl retrokonverzi plných československých a českých patentových spisů a užitných vzorů. V rámci tohoto projektu bylo do elektronické podoby převedeno již přes 250000 patentových spisů a 15000 spisů užitných vzorů.

Do digitální podoby byly spisy převáděny pomocí skenovacího softwaru EPOscan, který vyvinul Evropský patentový úřad. Každý z partnerských úřadů převáděl do elektronické formy předem stanovený počet spisů.

Od května tohoto roku jsou postupně na webových stránkách Úřadu (http://isdvap1.upv.cz/pls/portal30/portal30_portlets.scan.formular) zveřejňovány a volně zpřístupňovány plné patentové spisy a užitné vzory v digitální podobě.

Vyhledávání je zde možné pouze podle čísel spisů. Texty není možno prohledávat podle žádných jiných kritérií. V případě, že neznáme přesné číslo spisu, je možno dohledat si jej dle bibliografických údajů v rešeršní databázi patentových spisů.

Spisy jsou zveřejňovány ve formátu PDF. K prohlížení tohoto formátu je zapotřebí program Adobe Reader, který je zdarma na internetu.

V případě užitných vzorů je na webu již nyní přístupná kompletní retrokonverze a průběžně jsou přidávány nově registrované vzory. Vzhledem

k velkému množství patentových spisů dochází k jejich zveřejňování postupně – v současné době je možné nalézt na webu zhruba tři čtvrtiny fondu.

Vedle digitalizace plných patentových spisů je součástí projektu elektronizace vstupu i automatizované pořizování bibliografických dat, pořizování dat o uskutečněných podáních nepřihláškového charakteru, pořizování dat o uskutečněných platbách a pořizování elektronické formy všech podání docházejících v papírové formě. Cílem je zajištění efektivního zpracování dat pro budoucí, z větší části „bezpapírový“, provoz Úřadu.

Databáze průmyslových vzorů

Databáze průmyslových vzorů obsahuje údaje o národních zapsaných průmyslových vzorech. Vyhledávat v ní lze pomocí mnoha kritérií, např. datum podání, datum zapsání, číslo přihlášky, název, původce, locarnské třídění atd. Aktualizace dat probíhá denně. Výstupy je možno zobrazit formou seznamu nebo obrazové galerie.

Ke všem zveřejňovaným databázím je uživatelům umožněn i přístup pomocí tzv. „základního vyhledávání“, které je snazší pro použití, avšak neskýtá příliš vysoký rešeršní komfort.

Přehled položek řízení

K novým službám zpřístupněným na webových stránkách Úřadu patří i Přehled položek řízení. Tato služba dovoluje veřejnosti sledovat elektronicky postup Úřadu při práci s každou přihláškou.

Rozhraní je určeno pro všechny druhy přihlášek, které je možno u Úřadu podat (ochranná známka, národní patent, užitný vzor, průmyslový vzor, evropský patent, dodatkové osvědčení a přihláška PCT) a lze v něm vyhledávat podle čísla přihlášky, čísla ochranného dokumentu a čísla mezinárodního zápisu.

Po zadání čísla hledaného spisu lze přímo sledovat kdy a jak postupoval Úřad v předmětném řízení.

Samotná tabulka je přehledně členěna a jednotlivé položky jsou řazeny chronologicky (jako první tedy většinou bývá uvedena položka „Podání přihlášky“). V případě, že Úřad provedl nějakou zpoplatněnou službu, je zde uvedeno zda byl ze strany přihlašovatele příslušný poplatek zaplacen či nikoliv.

Je zde přesně zaznamenán každý pohyb spisu (platba poplatků, výzva k doplnění informací atd.). V záhlaví je uvedena stručná bibliografie spisu. V případě, že spis ještě není uzavřen (probíhá odvolací řízení, probíhá průzkum atd.) je možno v kolonce Oprávněná úřední osoba zjistit, kdo má daný spis na starosti a na koho je možné se v případě zájmu obrátit.

Elektronické podávání přihlášek

V souladu s politikou snižování administrativní zátěže přihlašovatelů Úřad vyvinul a momentálně v testovacím chodu provozuje aplikaci pro elektronické podávání přihlášek. Ta umožňuje přihlašovatelům podat bezpečně přihlášku u Úřadu bez nutnosti dodání papírové dokumentace.

Pro využívání systému elektronického podávání přihlášek musí přihlašovatel disponovat certifikovaným elektronickým podpisem a před učiněním prvního podání se musí registrovat prostřednictvím přihlašovacího formuláře.

Formuláře byly vytvořeny s ohledem na co největší podobnost s tradičními papírovými formuláři, aby se jejich vyplnění příliš nelišilo od dřívější praxe.

Kromě snadného podání přihlášky systém umožňuje sledování průběhu řízení u všech přihlášek daného přihlašovatele, které byly prostřednictvím tohoto elektronického systému podány.

Ke všem elektronickým produktům pořádá Úřad pravidelně bezplatná školení pro veřejnost. Informace o tématech a přesných termínech školení jsou k dispozici na webových stránkách Úřadu v sekci „Aktuality“. V případě zájmu je možné zajistit i školení v sídle zájemce na území celé České republiky. Pro zorganizování individuálního školení je možné kontaktovat ředitele odboru patentových informací M. Paclíka (mpaclik@upv.cz).

...WEB SEM, WEB TAM... ANEB SOUTĚŽ O NEJLEPŠÍ WEBOVOU STRÁNKU KNIHOVEN OKRESU HRADEC KRÁLOVÉ

Kateřina Hubertová, Knihovna města Hradce Králové

Motto: Pan inženýr Brožek se zpravidla nemůže dočkat prosince... Těší se, jak bude zase hodiny a hodiny objevovat webové stránky knihoven a hodnotit a hodnotit...

Knihovna města Hradce Králové je pověřena Studijní a vědeckou knihovnou v Hradci Králové k výkonu regionálních funkcí. Metodické oddělení Knihovny města Hradce Králové zajišťuje regionální funkce pro 90 neprofesionalizovaných obecních knihoven a pro 7 profesionalizovaných knihoven.

Stavem webových stránek profesionalizovaných knihoven okresu Hradec Králové se metodické oddělení Knihovny města Hradce Králové zabývá již delší dobu. Kritizujeme i chválíme. Úroveň webů profesionalizovaných knihoven se výrazně zvýšila, i když dokonalé nejsou a asi ani nikdy nebudou... Ale co naše neprofesionalizované knihovny? Jejich cesta na internet byla příliš zdoluhavá a trnitá. Chtěli jsme je proto trochu postrčit. Motivovat. Vyhecovat. A nenapadlo nás nic lepšího, než vyhlásit soutěž.

Také proto, že do hodnocení pana inženýra Brožka na stránky Čtenáře se nedostanou knihovny všechny. Je to způsobeno i tím, že webové stránky malých neprofesionalizovaných knihoven nemívají samostatné domény. Využívají weby svých zřizovatelů a ty leckdy existenci svých knihoven tají... My jsme sázeli na přirozenou a již osvědčenou soutěživost našich knihovníků. (Proč nemáme to, co mají u sousedů?) Tak se zrodila neoficiální soutěž o nejlepší webovou stránku knihoven okresu Hradec Králové „... web sem, web tam...“.

(A oficiální Biblioweb nechme stranou...) Cílem bylo zaměřit pozornost knihovníků a jejich zřizovatelů na tuto formu propagace služeb knihoven. Soutěž jsme poprvé vyhlásili v roce 2005 v rámci akce Březen měsíc internetu. Vyhlásili jsme ji v oddělených kategoriích pro profesionalizované knihovny a pro neprofesionalizované knihovny. Abychom soutěži zvýšili úroveň, přizvali jsme k hodnocení i pracovníci Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové a o pomoc jsme požádali také pracovníka oddělení informatiky Magistrátu města Hradce Králové.

Porota musela nejprve povzdělat sama sebe. Literatury je až moc... (Využili jsme hlavně časopis Čtenář, materiál Ministerstva informatiky Pravidla pro tvorbu přístupného webu a zpětně po soutěži ještě vyšlý článek v časopise Veřejná správa, 2005, č.12 a 13.) Přesto recept na to, jak uvařit ten nejlepší knihovní web, nikde nenajdete. Pro naše „malé“ knihovníky jsme vypracovali metodický materiál „Jak dělat web...“ (Viz U nás, 15 (2005), č. 2). Tato jednoduchá pravidla nejsou o tom, jak stránky programovat, ale o tom, co by na nich mělo být obsahově. Stránky malé obecní knihovny vůbec nemusí vytvářet knihovník, nemusí to ani umět. Měl by však umět přesvědčit zřizovatele, že knihovna na web patří a dát mu jasné podklady, jak si knihovnickou stránku představuje. A o tohle poznání nám šlo.

Porota během deseti březnových dnů roku 2005 prošla weby zřizovatelů všech našich 90 neprofesionalizovaných knihoven a snažila se zachytit jakoukoliv zmínku o existenci knihovny v místě. Věděli jsme, že před soutěží bylo na webu alespoň minimálně zmíněno 27 knihoven. V březnu 2005 byla situace malinko jiná. Přestože knihovníci neměli na přípravu mnoho času, v době soutěže bylo na webu zmíněno už 32 knihoven. Z toho 12 malých neprofesionalizovaných knihoven mělo takový odkaz, který již šlo hodnotit.

Soutěž jsme zakončili slavnostním předáním diplomů a věcných cen „před nastoupenou jednotkou“. Vítězné stránky byly prezentovány i na webu Knihovny města Hradce Králové a o soutěži vyšel článek ve zpravodaji Královéhradeckého kraje U nás, 15, (2005, č. 2) a v časopise Veřejná správa (2005, č. 42). Vítězové obdrželi diplomy a věcné ceny. Chtěli jsme z akce udělat pro naše knihovny prestižní záležitost.

V únoru 2006 při vyhlášení 2. ročníku soutěže jsme byli velmi netrpěliví, pocity smíšené... Na hodnocení jsme si vyhradili opět deset březnových dnů. A to už opravdu bylo co hodnotit! I letos jsme profesionalizované knihovny hodnotili odděleně od těch malých neprofesionalizovaných.

V kategorii profesionalizovaných knihoven jsme měli už tak velké nároky, že je žádný web nesplňoval... Zároveň však některé z nich vynikaly nevšedními nápady. Sváděli jsme tuhý vnitřní boj. Koho vyhlásit vítězem? A tak jsme letos v této kategorii dle rčení „vlk se nažral a koza zůstala celá...“ udělovali „jen“ čestná uznání:

Městská knihovna Nový Bydžov <http://knihovna.novybydzov.cz/> nabízí na svém webu vedle služby Ptejte se knihovny i nabídku ubytování ve městě, upozorňuje na své pobočky a má seznam knihoven střediskového obvodu včetně výpůjční doby a umístění v obci, bohatá je fotodokumentace k akcím a nabízí i možnost vybrat si jazykovou verzi webu. **Městská knihovna Chlumec nad Cidlinou** <http://www.chlumec-n-cidlinou.cz/>

[instituce/knihovna/](#) na webu uvádí aktuální statistiky včetně grafů, velice zajímavou databázi podnikatelů, aktuální akce městského informačního centra (umístěného v knihovně) a rovněž i anglickou verzi webu. **Městská knihovna ve Smiřicích** <http://www.knihovna.smirice.cz> nás okouzila svou „Cestou knihy k Vám“ což je obrázkové pásmo, které dokumentuje cestu knížky od nákupu až do domovů čtenářů. Knihovna také zkusí rozběhnout internetovou diskuzi na „knihovní“ témata.

Větší úsilí nás stálo zhodnotit našich 90 knihoven neprofesionalizovaných. Jak se tedy měnilo virtuální skóre?

	2005	2006	tj. z 90 knihoven	tj. nárůst o ...
Obec/zřizovatel má vlastní webovou stránku	76	83	92%	9%
Knihovna je na webu zmíněna alespoň minimálně	32	52	58%	63%
Knihovna s takovým odkazem, který už lze hodnotit	12	34	38%	183%!

To jsme tedy opravdu nečekali! Samozřejmě že weby mají velice různou úroveň a jsou velmi různorodé i po obsahové stránce:

Na velmi vysoké úrovni, profesionální přístup	7
Jedna hlavní stránka s připojenými dokumenty, většinou na webu obce	4
Jeden blok informací bez struktury	19
Rozpracované z projektu „šablona webu pro malou knihovnu“ *	4
Celkem	34

* O projektu „šablona webu pro malou knihovnu“ se dočtete v samostatném příspěvku.

Porota nakonec vyhlásila vítězný web svobodně a bez použití jakýchkoliv donucovacích prostředků... Na 1.místě v kategorii neprofesionalizovaných knihoven se umístil web **Obecní knihovny v Obědovicích** <http://www.knihovna.obedovice.cz/>. Na této stránce najdete kromě „běžných“ knihovnických informací i odkazy např. na samovzdělávací kurzy na Portálu veřejné správy, přihlášku čtenáře ke stažení, obecní zpravodaj včetně starších čísel v pdf formátu, jazykové okénko, lidové pranostiky, soutěže, seznamy CD-ROMů i výměnných souborů knih ze střediskové knihovny... Doufám, že jsem Vás už dost nalákala, abyste se na obědovický web podívali sami!

Porota přišla na to, že

- situace se zlepšila,
- nenaplnilo se očekávání, že další ročník nepřinese nic nového,
- nemusela hodnotit stejné weby jako o rok dříve,
- nemusí vyhlásit stejné/loňské vítěze

a že

- hodnotit je stále těžší,
- úroveň webů se velmi zvýšila,
- knihovníci mají neuvěřitelné nápady,
- knihovníci jsou většinou úžasní lidé, zvláště když uvážíme ztížené podmínky, v jakých leckdy pracují.

A dopad celé akce? Jestliže se začaly na obecních webech objevovat konkrétní informace o otevíracích dobách knihoven, kontakty a vůbec zmínky o existenci knihoven, pak to celé mělo smysl! O letošním ročníku vyšel článek ve zpravodaji U nás, ročník 16 (2006), číslo 2.

Další informace o obou ročnících soutěže, o jejich vítězích a kontakty na všechny jmenované knihovny najdete i na <http://www.knihovna hk.cz/> v oddíle Knihovnam - Aktuality.

V roce 2007 snad 3. ročník... ☺

SEDM LET BIBLIOWEBU = 250 PROHLÉDNUTÝCH KNIHOVNÍCH WEBŮ

Aleš Brožek, Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem

Rok od roku přibývá počet českých a moravských knihoven, které se prezentují na internetu. Jestliže v roce 1998 pouze 54 veřejných knihoven mělo webové stránky, tak na konci loňského roku jich bylo již 520 (graf 1) a lze očekávat, že na konci letošního roku se jejich počet přiblíží k hranici 600. Do tohoto počtu nejsou přitom zahrnovány knihovny, které na internetu uvádějí pouze svou adresu a otevírací dobu. V tom případě by počet dosáhl čísla 600 již nyní.

Z obcí, ve kterých žije více než 10 tisíc obyvatel, nemají webové stránky pouze knihovny v Krupce, Novém Boru a Rychnově nad Kněžnou. Naproti tomu webové stránky najdeme i ve velmi malých obcích, kde by člověk ani neočekával existenci knihovny. Tak např. na stránkách obce Mokré, kde žije jen 154 obyvatel, je odkaz na knihovnu a na stránky, kde se člověk dozví nejen jméno knihovnice, výši poplatků, ale i údaje z historie knihovny. Může si zobrazit seznam obecních kronik a knih s věnováním autorů nebo ilustrátorů v majetku knihovny či si přečíst doporučení, kterou knihu si vypůjčit.

Úroveň webových stránek knihoven podobně jako úroveň webových stránek divadel, muzeí, úřadů, ústavů či podniků je přitom rozmanitá. Většina knihoven se sice o stránky vzorně stará, doplňuje je, aktualizuje, hledá inspiraci u jiných, jsou však i knihovní stránky, které byly vytvořeny před několika lety a od té doby nebyly ani jednou upraveny. Ty knihovny, které pochopily, že díky stránkám vystaveným na internetu se o nich lidé dozví z kteréhokoliv místa naší zeměkoule v kteroukoliv hodinu a že aktualizace údajů je rychlá i relativně snadná, většinou chtějí vědět, i jak kvalitní jsou jejich stránky. Mnohé mají zájem poměřit své síly v soutěžích.

Před rokem 2000 existovala již knihovnická soutěž o nejlepší knihovní stránky. Jmenovala se Best on the Web, a byla určena britským knihovnám. České knihovny nemohly přihlásit své stránky ani do podobné soutěže nazvané Library Web Site Competition, protože podmínkou bylo, aby sídlily v Asii. České knihovny proto přivítaly aktivitu Svazu knihovníků a informačních pracovníků, když v roce 2000 vyhlásil soutěž určenou jen pro ně. Výkonný výbor SKIP se tehdy inspiroval soutěží Zlatý erb, která byla vyhlášena v r. 1999 pro obecní a městské úřady. Požádal autora těchto řádků,

aby zpracoval propozice soutěže pro knihovny a navrhl složení odborné poroty. Obojí pak schválil na jednom ze svých zasedání, takže nic nebránilo tomu, aby byl na jaře 2000 odstartován 1. ročník.

Prvního ročníku se zúčastnilo 31 veřejných a 13 odborných knihoven. Jejich stránky vyhodnotila porota ve složení Aleš Brožek ze Státní vědecké knihovny v Ústí n.L., Daniela Tkačiková z Vysoké školy bánské v Ostravě a Vladimíra Švorcová ze Státní vědecké knihovny v Kladně. Prvenství v kategorii veřejných knihoven přičkla Husově knihovně v Praze – východ před Masarykovou veřejnou knihovnou Vsetín a Městskou knihovnou Jindřichův Hradec. Na stránkách vítězné knihovny se líbila rubrika „Co je nového“, v níž byl chronologicky uváděn seznam změn, a návodné údaje k práci s online katalogem LANius. Vsetínská knihovna zabodovala rubrikou „Antikvariát“ a zobrazováním Bulletinu MVK, u jindřichohradecké knihovny byly oceněny materiály ke vstupu do Evropské unie.

V kategorii odborných knihoven byly velmi malé rozdíly mezi pěticí knihoven, takže Parlamentní knihovna, Státní technická knihovna v Praze, Státní vědecká knihovna v Olomouci, Univerzitní knihovna Univerzity Pardubice a Centrum informačních a knihovnických služeb Vysoké školy ekonomické v Praze dostaly stejný počet bodů a shodně se umístily na 1. až 5. místě. Na webu Parlamentní knihovny se líbila nabídka Digitální knihovna, u STK digitální konta, u olomoucké knihovny vynikající práce s hypertextem, u pardubické knihovny a CIKS kvalitní rozsah online služeb. Ceny byly předány – poprvé a naposled – v rámci konference Inforum na Vysoké škole ekonomické v Praze, v dalších letech se slavnostní ceremoniál odehrával v Hradci Králové.

Rostoucí počet veřejných knihoven a zájem o soutěž vedl Svaz knihovníků a informačních pracovníků v r. 2001 k rozhodnutí, aby soutěž vyhlásil pouze pro knihovny zřizované obcí nebo okresním úřadem. Zápolit tedy nemohly ani státní vědecké knihovny, které v té době zřizovalo Ministerstvo kultury, ani vysokoškolská zařízení. Přesto se přihlásilo 42 veřejných knihoven, což bylo o jedenáct knihoven více než v r. 2000. Soutěž v tomto roce dostala název Biblioweb a hezké logo, které navrhla Silvie Hejlová. Odborná porota se rozrostla o dva další odborníky – Martina Vojnara ze Vědecké knihovny v Olomouci a Jindřicha Pilaře z Národní knihovny ČR.

Aby menší knihovny, které mají mnohem horší materiální a personální podmínky při tvorbě internetových stránek, nebyly v nevýhodě oproti větším, soutěžilo se ve dvou kategoriích – knihovny v obcích do 20 tisíc obyvatel a nad 20 tisíc obyvatel. Komise postupovala podle předem stanovených a oznámených podmínek, v souladu s nimiž každý člen přidělil 0 až 5 bodů podle toho, jak knihovna měla stránky obsažné, aktuální a nápadité.

Maximum 15 bodů se mohlo navýšit o dalších pět bodů podle toho, jak stránky odpovídaly poslání knihovny.

Nejvíce bodů získala v 1. kategorii Knihovna Františka Bartoše ve Zlíně těsně následovaná okresní knihovnou v Teplicích a Knihovnou Jana Drdy v Příbrami. U stránek zlínské knihovny komise ocenila, že počítá i s textovým prohlížečem stránek, pro přehlednost má mapu stránek, vyhledávač jednotlivých slov vyskytujících se na stránkách knihovny, umožňuje objednat besedu v knihovně, prodlužovat knihy e-mailem ze stránek, stahovat seznam CD-disků a objednat publikaci Kalendárium 2001. Jako jedna z mála veřejných knihoven má přístup do placenýchází ČTK, na stránkách knihovny se najde i interaktivní test valašského nářečí, který okamžitě vyhodnocuje znalost testujícího.

Ve 2. kategorii se nejlépe umístila Městská knihovna v Třeboni před pelhřimovskou a rožnovskou městskou knihovnou. Mezi klady třeboňských stránek patřila příjemně působící grafika, webová kamera umožňující sledovat aktuální dění v internetové kavárně, interaktivní plánek knihovny (při přejíždění myši po něm se objevují fotografie jednotlivých odd.) a bohatá nabídka služeb i akcí (příprava časopisu dětského odd., literární soutěž, besedy). Ceny se poprvé předávaly na konferenci Internet ve státní správě a samosprávě v Hradci Králové a vítězové je převzali z rukou ministra informatiky Karla Březiny.

V roce 2002 byl vyhlášen třetí ročník soutěže Biblioweb a podobně jako předchozí ročník byl omezen opět jen na veřejné knihovny. Těch se přihlásilo 39, takže z nich byly vytvořeny dvě skupiny: knihovny v obcích do 20 tisíc obyvatel (mezi nimi byla knihovna z Urbanic, kde žije pouhých 314 obyvatel) a v obcích nad 20 tisíc obyvatel. V porotě nahradil Martina Vojnara Tomáš Čihař ze Státního okresního archívu v Pardubicích a na pět členů ji doplnil zkušený pracovník oddělení automatizace na Vysoké škole ekonomické v Praze Václav Šubrt. Stránky se hodnotily jako celek podle čtyř tradičních kritérií. Bodové hodnocení jednotlivých kritérií se zvýšilo o pět bodů (minimum 0 bodů, maximum 10 bodů), což umožnilo lépe vyjádřit rozdíly mezi kvalitou jednotlivých soutěžících.

První kritérium bylo rozšířeno o sledování, jak knihovny zpřístupňují elektronické informační zdroje, nadále knihovny dostávaly body za existenci online katalogu, ceník a nabídku novinek. U druhého kritéria se opět zkoumalo, zda je indikátor stáří u jednotlivých stránek, zda stránky mají aktuální informace (nepropagují akce, které již skončily), zda stránky mají platné interní a externí odkazy. Třetí kritérium si všímalo přehlednosti úvodní stránky, srozumitelnosti ovládání nástrojů (OPAC, navigace), existence prohledávače stránek, přiměřené velikosti obrázků, dobré čitelnosti na patnáctipalcovém monitoru a rychlosti natahování stránek. Čtvrté kritérium

bylo rozšířeno o sledování, zda stránky umožňují komunikaci s uživatelem (formulář na psaní do knihovny, vystavování anketních otázek). Nadále se připisovaly body za uvedení základních informací o knihovně, za kontakty na pracovníky knihovny, za cizojazyčné verze i za možnost komunikování se stránkami pomocí mobilního telefonu.

Třetí ročník soutěže ukázal, že se úroveň stránek opět zvýšila. Kromě jedné získaly všechny soutěžící knihovny aspoň 50 %, nejlepší knihovna pak dostala z 200 možných bodů 184,5 bodu, což je velmi dobrý výsledek. O zpřístupňování elektronických informačních zdrojů se porota nejvíce dozvěděla za stránek knihoven v Brně, Varnsdorfu, Žďáru n. S., Vsetína, Tábora, Karlových Varů, Zlína, Pardubic a Hradce Králové. Zajímavými odkazy pro veřejnou správu se „blýskla“ tábořská knihovna, informacemi o Evropské unii českolipská, žďárská a brněnská knihovna. Informace pro neziskový sektor byly nejbohatší na stránkách Ústí nad Orlicí a Benešova.

Nejvíce s uživatelem komunikovaly stránky zlínské knihovny, která obhájila prvenství z r. 2001, před stránkami příbramské knihovny, která si oproti r. 2001 polepšila o jedno místo. Třetí místo v této kategorii (obce nad 20 tisíc obyvatel) obsadila českolipská knihovna, jejíž stránky umožňují nechat si zasílat novinky z knihovny prostřednictvím e-mailu.

Z knihoven v obcích do 20 tisíc obyvatel si cenu za první místo odnesla z konference Internet ve státní správě a samosprávě 2002 Městská knihovna v Ústí nad Orlicí. Ta měla kvalitní stránky již v předchozích ročnících, ale umístila se vždy těsně za bodovanými místy. Za ní skončila Městská knihovna v Rožnově pod Radhoštěm a Městská knihovna ve Varnsdorfu.

Ve dnech 23. února až 9. března 2003 hodnotila mírně obměněná pětičlenná porota weby 32 knihoven, které se přihlásily do 4. ročníku soutěže Biblioweb. Po třech letech se mohly opět do ní přihlásit i odborné knihovny. Ty společně s krajskými knihovnami byly posuzovány ve společné kategorii. Další, a to nejpočetnější kategorii, tvořily knihovny ve městech nad 20 tisíc obyvatel. Poslední kategorie byla sestavena z knihoven v městech, kde žije méně než 20 tisíc obyvatel.

Stránky přihlášených knihoven se vyznačovaly vysokou úrovní. Některé knihovny, které již tradičně mají nápadité stránky, však neobstály v nově přijatém kritériu: přístupnosti stránek pro těžce zrakově postižené uživatele. Prakticky všechny knihovny umožňovaly na svých stránkách vyhledávat v elektronickém katalogu. Některé nabízely i další online služby, jako například rezervovat knihu či objednat dokument z jiné knihovny prostřednictvím meziknihovní výpůjční služby. Řada jich vystavila na stránkách anketní otázky umožňující zjistit názor uživatelů na služby knihoven. Jako slabinu viděla komise v tom, že některé knihovny vytvářejí stránky pouze

v češtině. Nedostatkem stránek větších knihoven byla absence prohledávače jejich stránek.

Vítězství v kategorii odborných a krajských knihoven si nakonec odnesla Státní technická knihovna, která již v r. 2000 patřila mezi pěťici oceněných. V kategorii knihoven ve městech nad 20 tisíc obyvatel se potvrdila stoupající úroveň stránek příbramské knihovny. V r. 2001 byly třetí, v r. 2002 druzí a v r. 2003 první. Z knihoven ve městech do 20 tisíc obyvatel prvenství obhájila knihovna v Ústí nad Orlicí.

Stránky 23 veřejných knihoven, které se přihlásily do pátého ročníku soutěže Biblioweb hodnotila v r. 2004 odborná porota ve složení Aleš Brožek ze Severočeské vědecké knihovny v Ústí nad Labem (předseda poroty), Hana Bubeníčková z Metodického centra informatiky Sjednocené organizace nevidomých a slabozrakých v Brně, Václav Šubrt z Centra informačních a knihovnických služeb VŠE v Praze a Milan Talich z Výzkumného ústavu geodetického, topografického a kartografického ve Zdíbech.

Jedním až deseti body byla hodnocena kvalita obsahu stránek, aktuálnost, design stránek, možnosti komunikace stránek s uživatelem, přístupnost stránek pro těžce zrakově postižené uživatele a nově i písemná koncepce webu. Maximum bodů od jednoho hodnotitele bylo 60, celkem tedy mohla knihovna získat až 240 bodů.

V kategorii odborných knihoven a knihoven v obcích nad 20 tisíc obyvatel zvítězila Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové před chrudimskou a chomutovskou. V kategorii knihoven v obcích do 20 tisíc obyvatel si vítězství odnesla již potřetí za sebou Městská knihovna v Ústí nad Orlicí před Městskou knihovnou v Rožnově pod Radhoštěm a Místní knihovnou Urbanice. Celkové pořadí výrazně ovlivnilo kritérium, jímž se zjišťovalo, zda jsou stránky přístupné pro těžce zrakově postižené. Jedině Středisko knihovnických a kulturních služeb v Chomutově splnilo aspoň základní úroveň přístupnosti podle pravidel Blind Friendly Web.

Stránky 33 veřejných knihoven, které se přihlásily do šestého ročníku soutěže Biblioweb, hodnotila od 21. února 2005 do 13. března 2005 čtyřčlenná odborná porota, v níž experta z Výzkumného ústavu geodetického, topografického a kartografického ve Zdíbech nahradil Jindřich Pilař z Národní knihovny ČR. Jedním až deseti body byla opět hodnocena kvalita obsahu stránek, aktuálnost, design stránek, možnosti komunikace stránek s uživatelem, přístupnost stránek pro těžce zrakově postižené uživatele a písemná koncepce webu. Vzhledem k tomu, že v roce 2005 soutěžila i Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem, její stránky nehodnotil předseda poroty a připočetl se jim v souladu s bodem 3 Pravidel soutěže průměrný počet bodů přiřazených jejím stránkám od ostatních členů poroty.

V kategorii odborných knihoven a knihoven v obcích nad 75 tisíc obyvatel zvítězila Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně před Ústřední knihovnou Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. Na třetím místě v této kategorii skončily se stejným počtem bodů dvě knihovny: Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích a Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové. V kategorii knihoven v obcích od 20 tisíc obyvatel do 75 tisíc obyvatel byla nejlépe Městská knihovna v České Lípě před Městskou knihovnou v Klatovech a Knihovnou Petra Bezruče v Opavě. V kategorii knihoven v obcích do 20 tisíc obyvatel si vítězství odnesla již počtvrté za sebou Městská knihovna v Ústí nad Orlicí před Městskou knihovnou v Rožnově pod Radhoštěm a Městskou knihovnou v Jičíně.

Celkové pořadí opět výrazně ovlivnilo kritérium, jímž se zjišťovalo, zda jsou stránky přístupné pro těžce zrakově postižené. Výsledky poskytl Metodické centrum informatiky Sjednocené organizace nevidomých a slabozrakých ČR, které pro hodnocení přístupnosti vybralo 24 z 37 kritérií Pravidel pro tvorbu přístupného webu, vydaných Ministerstvem informatiky jako doporučení pro webmastery institucí veřejné správy. Maximum 10 bodů (respektive 40 bodů, protože tímto hodnocením se řídili všichni 4 členové poroty) bylo přiděleno pouze dvěma knihovnám: Městské knihovně v Blansku a Městské knihovně v České Lípě. Pořadí těchto knihoven (1. Blansko, 2. Česká Lípa) určili ve svém uživatelském testu vybraní zrakově postižení uživatelé.

V roce 2005 poprvé hodnotila stránky soutěžících knihoven i laická veřejnost. Pro ni bylo k dispozici hlasovací menu na <http://www.econlib.cz/biblioweb2005/>. Nejvíce hlasů dala stránkám Městské knihovny ve Znojmě. Ceny předal vítězným knihovnám ministr informatiky Vladimír Mlynář na konferenci Internet ve státní správě a samosprávě v Hradci Králové 4. dubna.

Letos se do soutěže Biblioweb přihlásilo dokonce 37 knihoven, což bylo o 4 soutěžící více než loni, a převažovaly knihovny z menších měst a obcí. (O úspěch v soutěži usilovala dokonce knihovna z obce Mokré, kde žije jen 154 obyvatel.) Proto místo obvyklých kategorií knihovny v městech nad 75 tisíc obyvatel, od 20 tisíc do 75 tisíc obyvatel a do 20 tisíc obyvatel byly vytvořeny kategorie pro knihovny v obcích nad 35 tisíc obyvatel, v obcích od 15 do 35 tisíc obyvatel a pod 15 tisíc obyvatel. Odborné knihovny byly opět zařazeny do 1. kategorie.

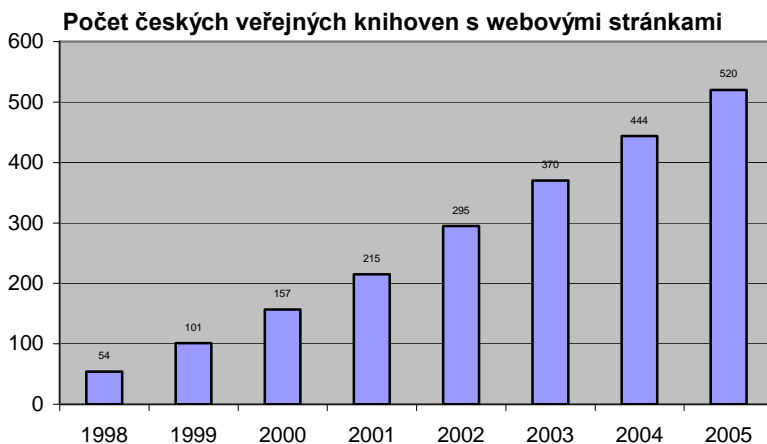
Výsledky významně ovlivnilo kritérium, v němž se hodnotila přístupnost webu pro návštěvníky se zrakovým postižením. Sice se oproti loňsku snížil počet webů, které za přístupnost nezískaly ani bod (loni 15 knihoven, letos jen 6), ale mezi takto postiženými byli i dva favorité (Ústřední knihovna Univerzity T. Bati Zlín a Městská knihovna v Třinci), kteří by se

jinak umístili na předních místech. Palmu vítězství si tak odnesla Knihovna města Plzně, která neztratila ani bod za přístupnost webu pro návštěvníky se zrakovým postižením. Získala cenu jak za toto kritérium, tak za 1. místo v první kategorii. Ve 2. kategorii zvítězila popáté za sebou Městská knihovna v Ústí nad Orlicí. Ztrátu bodů za absenci stránek v cizím jazyce dohnala tradičně velmi kvalitními stránkami co do obsahu. Navíc před soutěží změnila k lepšímu design stránek. Ve 3. kategorii byla nejúspěšnější dačická knihovna s pěknou nabídkou pro knihovny regionu i s bohatou nabídkou online služeb (vzkaz knihovně, formulář na MVS). Podruhé se udělovala cena veřejnosti. V internetovém hlasování, kterého se zúčastnilo 651 osob oproti loňským 251, stačilo Městské knihovně v České Třebové k vítězství 53 hlasů. Je zajímavé, že názory veřejnosti se dost lišily od názorů poroty. Ta stránky českotřebovské knihovny zařadila až na 7. místo. Knihovna města Plzně naproti tomu dostala od veřejnosti jen 11 hlasů, což jí v této kategorii stačilo jen na 22. až 24. místo. Ceny předala zástupcům vítězných knihoven ministryně informatiky Dana Běrová dne 3. dubna 2006 v Hradci Králové.

Jak následující tabulka ukazuje, v dosavadních sedmi ročnících Bibliowebu musela odborná porota vyhodnotit 250 stránek českých a moravských knihoven. Alespoň jednou se soutěže zúčastnilo 105 veřejných a 19 specializovaných (mezi ně jsou zařazeny i bývalé státní vědecké knihovny) knihoven. Ani jeden ročník Bibliowebu nevynechaly městské knihovny v Klatovech, Ústí nad Orlicí a ve Vsetíně. Naproti tomu dosud ani jednou nesoutěžily knihovny v Liberci, Litomyšli či Velkém Meziříčí, jejichž stránky by se mohly umístit na předních místech.

Nejúspěšnější knihovnou v Bibliowebu je Městská knihovna v Ústí nad Orlicí, v tabulce má 16,5 bodu (za 1. místo uděleny 3 body, za účast v Bibliowebu na nebodovaném umístění je v tabulce uvedena nula bodů). Na rozdíl od Zlatého erbu totiž porota umožňuje, aby vítězové mohli obhajovat prvenství i v dalších ročnících soutěže. V příštích ročnících budou zřejmě zavedena další kritéria, která zohlední další možnosti webových stránek. Porota například uvažuje, že by podobně jako porota Zlatého erbu testovala rychlost vyhledání informace či reakci na žádost o informace. K tomu však bude potřebovat další pomocníky. Nabídnou studenti Ústavu informačních studií a knihovnictví pomocnou ruku?

Graf 1

Tab. 1

Obec	Typ knihovny	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	celkem bodů	počet startů
Běchovice	obecní							0	0	1
Benešov	městská			0					0	1
Blansko	městská	0					0	0	0	3
Bohumín	městská		0						0	1
Brno	městská	0	0	0				0	0	4
Bruntál	městská		0	0		0			0	3
Břeclav	městská	0,5	0	0					0,5	3
Březnice	městská							0	0	1
Černovice	městská	0							0	1
Česká Lípa	městská			1	0		3	2	6	4
Česká Třebová	městská							1	1	1
Český Dub	městská				0		0		0	2
Český Krumlov	městská		0						0	1
Český Těšín	městská	0	0				0	0	0	4
Dačice	městská		0					3	3	2
Děčín	městská	0	0						0	2
Dolní Chabry	obecní							0	0	1
Františkovy Lázně	městská						0		0	1
Frydek-Místek	městská				0				0	1

Havířov	městská				0	0	0		0	3
Havlíčkův Brod	okresní	0							0	1
Hodonín	městská					0			0	1
Humpolec	městská		0						0	1
Chomutov	okresní	0	0		0	1	0		1	5
Chrudim	městská	0,5				2			2,5	2
Jablonec n.N.	městská			0				0	0	2
Jeseník	městská						0		0	1
Jičín	městská		0			0	1	0	1	4
Jihlava	městská		0	0	0				0	3
Jindřichův Hradec	městská	1							1	1
Karlovy Vary	okresní	0	0	0	0				0	4
Karviná	městská	0				0	0		0	3
Kladno	městská							0	0	1
Kláštevec n.O.	městská			0			0		0	2
Klatovy	městská	0	0	0	0	0	2	0	2	7
Kopřivnice	městská	0						0	0	2
Kostelec n.Orlicí	městská			0					0	1
Kostomlaty	obecní						0		0	1
Kralupy nad Vltavou	městská			0					0	1
Krnov	městská			0	0			0	0	3
Kroměříž	městská	0	0						0	2
Křemže	obecní					0			0	1
Lipník n. Bečvou	městská					0			0	1
Litoměřice	městská						0		0	1
Litovel	městská			0					0	1
Litvínov	městská							2	2	1
Louny	městská							0	0	1
Mariánské Lázně	městská			0					0	1
Mělník	městská			0					0	1
Mladá Boleslav	městská		0						0	1
Mokré	obecní							0	0	1
Moravská Třebová	městská		0						0	1
Moravské Budějovice	městská						0		0	1
Moravský Krumlov	městská		0						0	1
Nová Paka	městská	0						0	0	2
Nový Bydžov	městská					0			0	1

Olomouc	okresní	0	0	0		0			0	4
Opava	okresní	0					1	0	1	3
Ostrava	městská		0				0	0	0	3
Ostrov nad Ohří	městská		0						0	1
Pardubice	okresní		0	0			0		0	3
Pelhřimov	městská		2		0				2	2
Plesná	obecní							0	0	1
Plzeň	městská			0				3	3	2
Police nad Metují	městská							0	0	1
Polička	městská		0						0	1
Praha	městská	0	0					0	0	3
Prachatice	okresní	0	0						0	2
Prostějov	městská	0	0						0	2
Přerov	městská		0						0	1
Příbram	městská	0	1	2	3	0		0	6	6
Rokycany	městská	0	0						0	2
Rosice	městská							1	1	1
Roudnice n.L.	městská		0	0					0	2
Rožnov p. Radhoštěm	městská	0,5	1	2	2	2	2		9,5	6
Rýmařov	městská			0	0				0	2
Říčany	okresní	3							3	1
Sedlčany	městská			0	0				0	2
Semily	městská	0							0	1
Skuteč	městská			0				2	2	2
Slaný	městská				0	0			0	2
Soběslav	městská			0					0	1
Strakonice II	městská		0						0	1
Šternberk	městská		0	0					0	2
Tábor	okresní	0		0	0				0	3
Teplice	okresní		2		1				3	2
Třeboň	městská		3				0		3	2
Třešť	městská			0					0	1
Třinec	městská				0			0	0	2
Uherské Hradiště	městská		0				0		0	2
Uherský Brod	městská							0	0	1
Urbanice	obecní		0	0	1	1		0	2	5
Ústí n.O.	městská	0,5	0	3	3	3	3	3	15,5	7

Vlašské Meziříčí	městská	0	0	0				0	3
Varnsdorf	městská			1	0			1	2
Velešín	obecní					0		0	1
Velká Jesenice	obecní					0	0	0	2
Vrbno pod Pradědem	městská			0				0	1
Vsetín	městská	2	0	0	2	0	0	0	7
Všerory	obecní				0			0	1
Vyškov	městská			0	0			0	2
Zlín	okresní	0,5	3	3	0	0	3	9,5	6
Znojmo	městská					0		0	1
Zruč	obecní			0				0	1
Ždár n.S.	městská			0	0		0	0	3
specializované									
Brno	FSS MU					0	0	0	2
České Budějovice	SVK						1	1	1
Hradec Králové	SVK	0		0	2	3	1	1	7
Kladno	SVK	0						0	1
Olomouc	SVK	3						3	1
Pardubice	univerzitní	3						3	1
Plzeň	SVK	0			0	0		0	3
Praha	UPM	0			1			1	1
Praha	parlamentní	3						3	1
Praha	STK	3			3			6	2
Praha	ZPK						0	0	1
Praha	CERGE-EI	0						0	1
Praha	NLK	0						0	1
Praha	VŠE	3						3	1
Praha	PřF UK				0			0	2
Praha	ETF UK				0			0	1
Praha	1.LF UK	0						0	1
Ústí n.L.	SVK	0					0	0	2
Zlín	UTB						2	0	2

„ŠABLONA WEBU PRO MALOU KNIHOVNU“?

Kateřina Hubertová, Knihovna města Hradce Králové

Knihovnou pověřenou regionálními funkcemi je v okrese Hradec Králové Knihovna města Hradce Králové <http://www.knihovnahk.cz/> a mimo 7 profesionalizovaných obhospodařuje i 90 neprofesionalizovaných knihoven. Při obsluze nařích knihoven jsme nemohli vynechat i novou tvář jejich propagace - webové stránky.

Jakmile jsme vřak zařali knihovníkům kritizovat existující weby a ty, kteří web knihovny jeřt neměli, přsvdřovat o jejich nezbytnosti, poctli jsme i jaks dluh. řlo o to, ře jsme knihovníkům stále řekali jak TO vypadat nemá a jak TO vypadat m, ale znáte to... skutek utek. Stále nm chybělo něco hmatatelného, njak konkrtn nabídka. Při jedné z mnoha debat s Evou Semrdovou ze Studijní a vdeck knihovny v Hradci Králové se zrodil nápad. NĚJAK jsme chtěli pomoci nařim „malm“ knihovníkům s webovými stránkami jejich knihoven. Uvědomili jsme ře, ře s Univerzitou Hradec Králové máme dobr zkuřenosti v oblasti vzdlvn knihovníků (ECDL i jeho zkrcen verze pro mal knihovny), ře ve spolupráci s ní jsme chtěli njakm způsobem pokračovat a ře by mořn tudy vedla cestiřka... Slovo dalo slovo a pak uř jsme při dalřch jednáních tentokrát uř i s Hanou řrmkovou z Fakulty informatiky a managementu Univerzity Hradce Králové dvali dohromady vřechny detaily promřlen akce.

Studentovi FIM UHK panu Milanu Komadovi bylo zadáno téma závěrečné bakalářské práce s názvem „řablona webu pro malou knihovnu“. Cílem bylo vytvořit jednoduch systém pro tvorbu www stránek knihoven v obcích do cca 1500 obyvatel obsluhovateln knihovníky se základními znalostmi informačních technologií. Podmínkou byla i finanční náročnost – lépe řečeno nenáročnost řablony. Souřast práce měla být i uřivatelsk přručka.

V řervnu 2005 proběhla prv konzultace se studentem. Obdrřel soupis námi doporučen literatury (vedle materiálů vydaných Ministerstvem informatiky řR, to byly převřim řlnky Jana Pokorného a Aleře Brořka z časopisu řTenř) a seznam nařich pořadavk a přstav. Metodick oddlen vytipovalo 5 knihoven tzv.pilotní skupiny a v řervenci v nich zařidilo osobn nvřtvu. To byl dleřit krok, protože kdo nezná knihovnu na malé obci, nemá přstavu o její činnosti a o podmínkách, ve kterých pracuje...

Přes prázdniny se student ponořil do problematiky malých knihoven a jejich webových stránek, aby už říjnu metodické oddělení obdrželo první testovací verzi šablony. Zkoušeli jsme, připomínkovali... V listopadu už bylo co ukazovat a tak jsme na předváděčku šablony do Knihovny města Hradce Králové pozvali knihovníky z pilotní skupiny a jejich zřizovatele. Báli jsme se, jak se bude šablona líbit, jak naši knihovníci zvládnou obsluhu webu, jak student „uchopí“ prezentaci šablony, jestli knihovníky neodradí odborné termíny... A báli jsme se zbytečně. Student byl velmi trpělivý, zvolil volné tempo, odborné termíny používal opravdu jen tam, kde to jinak nešlo.

Na předváděčce knihovníci obdrželi přístupová hesla ke „svým“ webovým stránkám, administrátorský manuál a domů se rozjížděli se základním proškolením a domácím úkolem zkoušet, zkoušet, připomínkovat...

Šablona webu pro malou knihovnu je umístěna na „webu zdarma“. Tato doména 3. úrovně poskytuje dostatečnou technickou podporu (prostor 50 MB - pro web, prostor 5 MB - pro e-mail i e-mail box) a odstraňuje zcela finanční náklady. Musíte se však smířit s umístěním nezbytné reklamy, bez které to nejde. Právě zobrazování reklamy je jedinou „platbou“ za poskytnutí této služby. My jsme zvolili proužek nad vlastním blokem šablony.

The screenshot shows a Microsoft Internet Explorer browser window. The address bar displays the URL: <http://www.knihovnapredmerice.lwz.cz/>. The website content includes:

- Header:** "mezinárodní doména zdarma" with a logo of three people.
- Main Title:** "Web pro malé knihovny" and "Předměřice nad Labem".
- Navigation Menu (Left):**
 - úvod
 - o knihovně
 - služby
 - akce
 - odkazy
 - vzťahy
 - galerie
 - kontakty
- Main Content:**

**VÍTEJTE NA STRÁNKÁCH KNIHOVNY
V PŘEDMĚŘICÍCH NAD LABEM**

Obecní knihovna Předměřice nad Labem
Školská 279
503 02 Předměřice nad Labem

Zřizovatel: Obecní úřad Předměřice nad Labem

Umístění:
Obecní knihovna Předměřice nad Labem se nachází v budově základní školy v prvním poschodí hospodářské budovy, kde má samostatný vchod. Půjčovna oddělení pro dospělé čtenáře a oddělení pro děti jsou ve dvou vzájemně propojených místnostech.

Knihovny zkušební skupiny a jejich nové weby:

Místní knihovna Praskačka <http://www.knihovnapraskačka.wz.cz>
Knihovna Předměřice n.L. <http://www.knihovnapredmericenl.wz.cz>
Obecní knihovna Stěžery <http://www.knihovnastežery.wz.cz>
Obecní knihovna Hlušice <http://www.knihovnahlušice.wz.cz>
Středisková knihovna Smidary <http://www.knihovnasmidary.wz.cz>

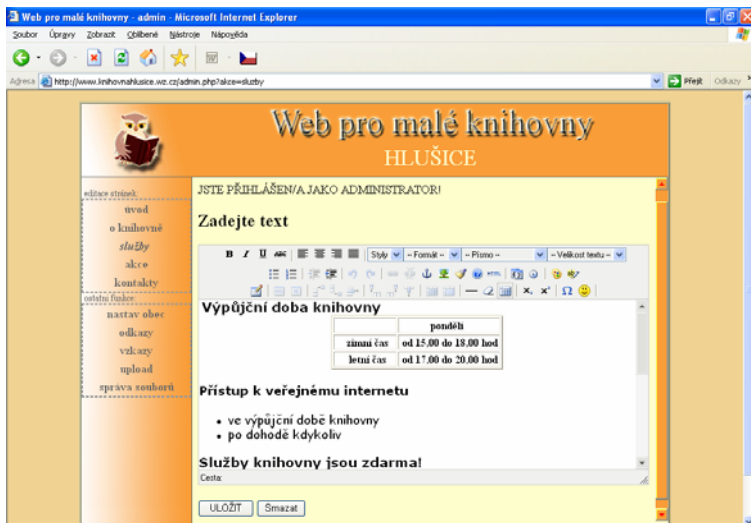
Každá z nich je něčím jedinečná a s jejich knihovníky máme prověřenou bezproblémovou komunikaci.

Knihovníci tvořili, do března 2006 řešili nejasnosti, připomínkovali, co se jim nelíbilo, co nefungovalo apod... Zkoušeli a vyráběli webové stránky svých knihoven pomocí studentské šablony. V březnu student svou bakalářskou práci odevzdal na univerzitu.

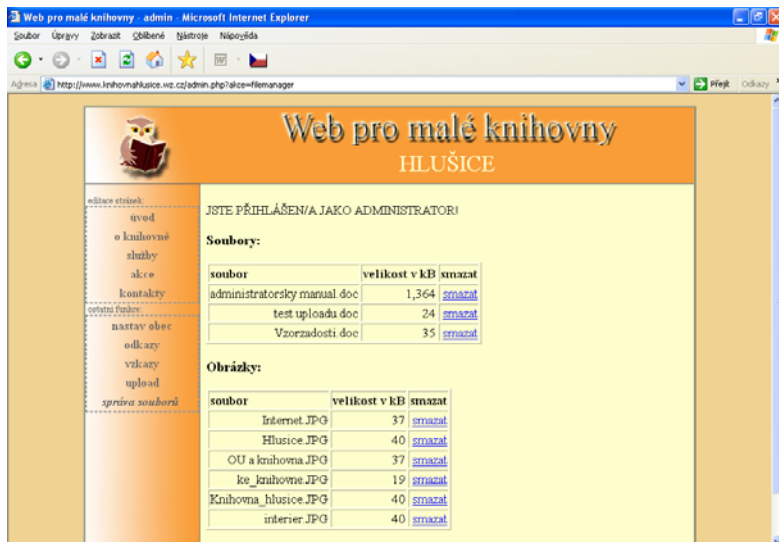
Vyřešili jsme i formální záležitosti kolem aplikace. Knihovna města Hradec Králové má od května 2006 na šablonu licenční smlouvu a může jí šířit dál, každé knihovně, která bude mít zájem. Na poradě ředitelů knihoven Královéhradeckého kraje byla šablona předvedena a na podzim 2006 bude zaregistrovaná vlastní doména pro 8 dalších knihoven z okresu Jičín. V červnu 2006 jsme k pilotní skupině přidali Obecní knihovnu v Dobřenicích <http://www.knihovnadobrenice.wz.cz>, takže v tuto chvíli je funkčních 6 šablon knihoven. Šablona předčila naše očekávání a jsme s ní spokojeni.

Jak jsem uvedla, knihovníci obdrželi přístupová hesla. Ta byla nastavena jednotně a součástí šablony je i možnost změny hesla. Knihovníci si tak vlastní šablonu ochrání vlastním heslem. Pro práci je nutné mít nainstalovaný prohlížeč Internet Explorer 5.5 a vyšší a povolené zobrazování jazyka Java. (Nastavení zobrazování jazyka Java je už součástí Administrátorského manuálu k práci se šablonou). Šablona má pevnou strukturu. Tzn., že administrátor nemůže měnit nabídku v levém sloupci. Barva šablony je prozatím též neměnná. Vše ostatní je již možno ovlivňovat.

Práce se šablonou je celkem jednoduchá, musíte si samozřejmě zvyknout na jisté odlišnosti od klasicky používaného Wordu, ale není to velký problém. V šabloně je zabudován jednoduchý textový editor, který po přihlášení knihovníka do administrátorského rozhraní šablony umožní buď editovat libovolné texty do různých odkazů nebo práci v ostatních funkcích, (jako je změna názvu, vkládání odkazů, nahrávání souborů na server apod.). K textu v šabloně je možno připojovat další textové dokumenty. Do šablony lze umístit i fotografie a obrázky - buď pouze do galerie, nebo dále použít v textu. Administrátor má dále možnost umístit odkazy na další webové stránky a reguluje vzkazy od návštěvníků. (Jakýkoliv nevhodný vzkaz lze jednoduše smazat.) V šabloně je možno vytvářet i tabulky.

Knihovník velmi snadno pracuje i se soubory textovými a obrazovými pomocí „správy souborů“. Postup jak nahrávat textové a obrazové soubory na server je opět přesně popsán v manuálu. Maximální velikost nahrávaného souboru je 2MB, obrázky by neměly být větší než 50KB.

Na tomto místě by nemělo smysl práci se šablonou a konkrétní detaily popisovat. Prohlédněte si zkušební weby a pokud budete chtít něco vědět či přímo šablonu využít, kontaktujte nás. Jak se šablonou pracovat je podrobně zpracováno v Administrátorském manuálu, který každý vážný zájemce o šablonu dostane k dispozici.☺

Pro potřeby Knihovny města Hradce Králové vytvořil student ještě jeden manuál a to Průvodce instalací aplikace. Zde je krok po kroku popsán způsob, jak šablonu spravovat na webu zdarma, nastavení PC, z kterého je soubor se šablonou přesunut na web zdarma, jak registrovat šablonu pro konkrétní knihovnu na webu zdarma apod.

V čem je naše šablona přínosem?

Pokud je knihovník zároveň administrátorem webových stránek vlastní knihovny, odpadá především závislost na dalším člověku, zpravidla správci webu obce. Stránka může být neustále aktuální a za případné chyby si může knihovník sám. (Někdy to je tak, že jsme vzali knihovníkovi možnost vymlouvat se na případnou další osobu ohledně případných vad na webu...) Struktura webu umožňuje umístit na něj jednoduchým způsobem maximum základních informací o malé obecní knihovně.

Knihovna města Hradce Králové získala konkrétní nástroj, kterým může pomoci malým knihovnám na cestě do virtuální existence.

Info pro knihovny, které budou mít o šablonu zájem

- KMHK zaregistruje pro nového zájemce na webu zdarma novou doménu s adresou <http://www.knihovnaxxx.wz.cz> (xxx nahradíte konkrétním místem knihovny)
- KMHK podepíše s novým zájemcem tzv. „podlicenční smlouvu“ – jedná se o formální záležitost, kdy se zbavujeme odpovědnosti za obsah šablony a zavazujeme se k registraci domény, k základnímu proškolení a předání Administrátorského manuálu. Chceme mít i nadále přehled o tom, kde všude je šablona používána.
- Šablona je pro knihovny ZDARMA.
- Nový uživatel šablony jí naplní vlastními údaji a texty. Zajistí také další propagaci stránek informováním zřizovatele, na stránkách zřizovatele a všemi dalšími cestami.

A na závěr několik obecných postřehů pro ty, kteří se rozhodnou vyzkoušet spolupráci se studenty:

- Nečekat výsledek hned, rok je zcela reálný termín.
- Seznámit studenty s prostředím a lidmi, kterých se akce týká.
- Přesně formulovat své představy, ale studenty jimi nesvazovat. Jsou velmi kreativní a volná ruka může být ku prospěchu.
- Nezavrhnout nečekané řešení ihned, otevřenost k nápadům.
- Diskuze a připomínky průběžně, ne až na konec.
- I negativní výsledek je výsledek...

MUZEJNÍ KNIHOVNY ČESKÉ REPUBLIKY NA WEBOVÝCH STRÁNKÁCH MUZEÍ

Květa Hartmanová, Knihovna Uměleckoprůmyslového muzea v Praze

V úvodu mého příspěvku musím upozornit milovníky historie, že se ve svém článku nebudu zabývat vznikem a historickým vývojem muzeí a muzejních knihoven, neboť tyto skutečnosti lze nalézt v odborné literatuře. Mým cílem je zabývat se zejména otázkou jejich zpřístupňování na webových stránkách mateřských institucí; v souvislosti s tím chci poukázat i na některé současné problémy knihoven muzeí a galerií. Také milovníky různých dotazníkových akcí musím zklamat, neboť při zkoumání webových stránek muzejních knihoven nevycházím z žádných dotazníků, které bych rozesílala muzeím nebo jejich knihovnám. Zato ti, kteří mají rádi tabulky, si v mém příspěvku přijdou na své.

Postavení knihoven v rámci muzeí

Zpřístupňování informací o knihovnách na webových stránkách muzeí odráží jejich postavení v rámci organizační struktury muzeí. Knihovny jsou v muzeích pouze jedním z řady oddělení, často ani nejsou samostatné, ale bývají podřízeny jinému oddělení. Funkce knihovníka nebývá vždy obsazována profesionálním knihovníkem nebo ten má knihovnu jen jako část úvazku vedle řady dalších činností. Knihovny jsou převážně chápány jako interní služba pro odborné pracovníky a ne jako služba veřejnosti, jak byly při svém vzniku koncipovány. To vše má vliv nejen na nízkou prestiž knihovníka v rámci muzea, ale i na financování muzejních knihoven (a samozřejmě také muzejních knihovníků). Knihovny v muzeích často zaostávají ve využívání informačních technologií za ostatními veřejnými knihovnami, chybí jim prostředky nejen na nákup výpočetní techniky, ale i na doplňování fondů, cenné fondy mají často uloženy v nevhodných prostorách atd. Zpřístupňování informací o muzejních knihovnách na internetu tak může nejen pomoci veřejnosti, aby se o muzejních knihovnách více dozvěděla, ale zpětně může pomoci i samotným muzejním knihovnám. Skutečnost, že se muzejní knihovny více zviditelní a stoupne zájem veřejnosti o jejich fondy, může příznivě působit na upevnění jejich postavení i v rámci jejich mateřské instituce.

O zlepšení pozice muzejních knihoven v rámci muzeí musí usilovat především pracovníci těchto knihoven, ale v posledních letech se jim snaží pomoci i komise knihovníků při Asociaci muzeí a galerií ČR. Svou činností se tato komise pokouší zviditelnit muzejní knihovny nejen v rámci vlastních muzeí, ale i v rámci ostatních veřejných knihoven, a také v rámci působení muzejních knihoven vůči veřejnosti. Od té doby, co byla komise přebudována na regionálním principu, její jednotliví členové v rámci svého regionu zajišťují lepší informovanost svých kolegů v muzejních knihovnách nejen o činnosti komise, ale i o akcích pořádaných SKIP, o připravovaných školeních apod. Pro další činnost muzejních knihoven bylo také důležité přijetí knihovního zákona¹, na jehož základě se musí knihovny zaregistrovat na Ministerstvu kultury ČR. Členové komise se zapojili do vysvětlování významu registrace muzejním knihovnicům i do přesvědčování ředitelů muzeí o významu této registrace pro jejich knihovnu. Ne vždy se to podařilo, ale i tak se počet zaevidovaných muzejních knihoven zvýšil². Stoupl tak i počet muzejních knihoven, které se mohou účastnit různých grantových řízení. Je pravda, že muzejní knihovny zatím využívají této možnosti méně než ostatní veřejné knihovny, ale přesto zejména díky grantům VISK3, VISK5 a VISK7 již do řady muzejních knihoven pronikly nové informační technologie. A také tato skutečnost může mít zpětný dopad na postavení knihovny v rámci muzea. Někteří ředitelé muzeí si již uvědomují, že když jejich knihovna získá finanční prostředky z grantu a vybaví se výpočetní technikou a knihovnickým softwarem, případně se podílí na digitalizaci ohrožených druhů dokumentů, pomůže to i propagaci vlastního muzea. Na druhé straně se ředitelé (a někdy i knihovníci) v některých muzeích bojí zveřejnění informací o jejich knihovnách, zejména o jejich vzácných fondech. Opět se zde projevuje skutečnost, že se v rámci jednoho „domu“ sešly dvě instituce s poněkud protichůdnými cíli a prioritami – cílem muzeí je spíše uchovávat kulturní dědictví, knihovny mají zájem spíše na jeho zpřístupňování veřejnosti. Navíc v muzejních knihovnách se oba tyto zájmy střetávají, neboť část jejich fondu má často sbírkový charakter a musí se s ním nakládat v souladu se zákonem o ochraně sbírek³. I přes všechny problémy, které musí muzejní knihovny překonávat, to však vypadá, že se jejich postavení pozvolna zlepšuje a postupně se také otevírají pro veřejnost. Jedním

¹ Zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon).

² Ke dni 29.6.2006 bylo na MK ČR zaregistrováno 124 knihoven muzeí a galerií.

³ Zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů.

z ukazatelů těchto změn může být i prezentace muzejních knihoven na webových stránkách muzeí.

Muzejní prezentace na internetu

Zveřejňování www stránek českých a moravských muzeí na internetu sleduji od roku 1999, neboť od vzniku webových stránek Knihovny Uměleckoprůmyslového musea v Praze (<http://www.knihovna-upm.cz>) zde udržuji seznam odkazů na tyto webové stránky. Proto jsem tento seznam využila jako zdroj webových stránek muzeí při zpracování mého příspěvku. Většinu údajů, o kterých se budu dále zmiňovat, jsem získala přímým sledováním webových stránek muzeí a galerií. Záměrně jsem si ne zvolila žádný ze známých portálů, protože co do počtu je zde možná odkazů více než na webové stránky, kterou udržuji, ale tyto odkazy nejsou nijak uspořádány, vyskytují se zde odkazy i na jiné kulturní instituce (zámků, spolky), muzea jsou zde často uváděna pod nesprávnými názvy, případně zde najdeme samostatné odkazy na různé pobočky muzeí. A samozřejmě řada odkazů již není aktuální. Domnívám se proto, že pro účely mé práce mají tyto seznamy malou vypovídací schopnost. Navíc jsou odkazy na muzejní prezentace na těchto serverech „ukrývány“ v různých kategoriích, např. jednou v oddíle Instituce a organizace / Kulturní a zábavní instituce (Centrum), jindy v oddíle Kultura (Atlas, Quick), a na portále Seznam dokonce najdeme muzea v oddíle Služby a řemesla / Společenské / Kulturní památky a zařízení. Navíc odkazy se zde opakují v několika kategoriích, takže zjistit jejich přesný počet nebývá vždy možné. Na webových stránkách Asociace muzeí a galerií ČR (<http://www.cs-museums.cz>) v oddíle Podívejte se také... existuje pouze tématický seznam, ve kterém jsou zahrnuty i pobočky muzeí nebo jejich oddělení, některé hrady atd., navíc se jedna instituce objevuje ve více tématech; celkový počet webových muzejních prezentací také nelze zjistit.

Přesto pro srovnání uvádím tabulku, kterou ve své rigorózní práci uvedl Ilja Šedo⁴. Tam, kde příslušné servery ještě existují, tuto tabulku pro zajímavost doplňuji i o údaje z roku 2006.⁵ Vyhledávač Lupa se stal mezitím

⁴ Šedo, Ilja. Systémy muzejních digitálních informací na WWW. Rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav informačních studií a knihovnictví, 2004. s. 48.

⁵ Stav portálů ke dni 3.7.2006. Abych mohla všechny odkazy na www muzeí na serveru Knihovny UPM hodnotit ve stejném čase, pozastavila jsem dne 10.7.2006 dočasně jejich aktualizaci.

serverem o českém internetu a pod doménou Muzeum.cz se v současné době představuje Městské muzeum Nová Paka.⁶

Tabulka č.1 – Přehled www stránek muzeí na internetu

Počet prezentací v roce	SEZNAM	CENTRUM	ATLAS	QUICK	AMG	Knihovna UPM	LUPA	MUZEUM
2002	157	129	143	209	129	79	121	68
2003	148	121	154	213	--	84	143	73
2006	158	127	147	211	--	190	--	--

V tabulce je dobře vidět, že údaje téměř ve všech případech mají kolísavou tendenci. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že některé webové prezentace muzeí skutečně po čase zanikaly. Jednalo se zejména o ty webové stránky, které nevznikaly na vlastním serveru muzea, ale byly vystavovány na serverech různých poskytovatelů internetových služeb apod.

Následující tabulka je věnována otázce, jak se postupně zvyšoval počet muzejních prezentací na internetu od roku 2001 (starší údaje již bohužel nemám k dispozici) a jak muzea postupně přecházela od využití služeb různých poskytovatelů internetu k vlastním serverům, a tedy i k vlastní doméně druhého řádu (např. upm.cz). Tyto a další údaje již vycházejí pouze ze seznamu odkazů na webu Knihovny UPM.

Tabulka č. 2 – Využití domény druhého řádu v muzeích

Rok	Počet muzeí	Vlastní doména	V %	Jiný server	V %
2001	77	29	37,7	48	62,3
2003	121	59	48,8	62	51,2
2005	136	83	61	53	39
2006	190	113	59,5	77	40,5

⁶ Další údaje o webových prezentacích muzeí a jejich knihoven většinou nebudu srovnávat s údaji, které ve své práci I. Šedo uvádí, neboť on je získával formou dotazníků a já přímým sledováním; jejich porovnání by nemělo správnou vypovídací hodnotu.

Z údajů uvedených v tabulce je dobře patrné, jak postupně narůstal počet webových stránek muzeí, a zároveň jak se postupně měnilo využití vlastní domény druhého řádu. Na základě získaných zkušeností mohou říci, že webové stránky muzeí vznikaly později než stránky veřejných knihoven (např. UPM mělo zpoždění oproti vlastní knihovně 5 let). Příčinou mohl být nejen nedostatek finančních prostředků, ale spíše větší orientace muzeí na shromažďování a zpracování sbírek; informování veřejnosti formou webové prezentace většinou muzea považovala za méně důležité. Projevovala se zde také neznalost nových informačních technologií, což mohlo být dalším důvodem tohoto opoždění.

Pro první webové stránky muzeí bylo charakteristické, že velmi často nevznikaly na jejich vlastních serverech s vlastní doménou druhého řádu, ale byly vystavovány na serverech různých poskytovatelů internetových služeb, obecních úřadů, jako součást informačních systémů regionu nebo města atd. S tím souvisí i skutečnost, že stránky muzeí na serverech těchto poskytovatelů byly a často i dnes jsou velmi stručné – zpravidla jedna webová stránka, která obsahuje základní informace o otevírací době muzea, o konaných akcích (někdy však nejsou dostatečně často aktualizovány), někdy stručnou zmínku o historii muzea a 1-2 fotografie. Údaje jsou většinou v podobě jednoduchého textu, www stránka není nijak strukturována. Takovéto stránky má např. Oblastní muzeum v Děčíně (<http://www.decin.cz/odk/odk13.html>), Muzeum města Duchcova (http://www.duchcov.cz/kultura/muzeum.htm#Město_Duchcov) nebo Městské muzeum v Dobrušce (<http://www.dobruska.cz/muzeum.html>).

Muzea, která od počátku vzniku své webové prezentace používají vlastní doménu druhého řádu, jsou např.: Muzeum hlavního města Prahy (<http://www.muzeumprahy.cz>), Regionální muzeum v Teplicích (<http://www.muzeum-teplice.cz>) nebo Muzeum Kroměřížska v Kroměříži (<http://www.muzeum-km.cz>). Naopak k muzeím, která časem přešla ze serveru jiného poskytovatele na svou vlastní doménu, patří např. Západočeské muzeum v Plzni (dříve na serveru Západočeské univerzity, nyní <http://www.zcm.cz>), Slovácké muzeum v Uherském Hradišti (dříve na serveru [zlinfo.cz](http://www.zlinfo.cz), nyní <http://www.slovackemuzeum.cz>) nebo Muzeum města Ústí nad Labem (dříve na serveru [design.cdl.cz](http://www.design.cdl.cz), nyní <http://www.muzeumusti.cz>).

Teprve během posledních dvou až tří let přecházejí zejména větší muzea na vlastní servery s vlastní doménou druhého řádu, a v důsledku toho obohacují své webové stránky o další údaje, které mohou být užitečné pro veřejnost: podrobnosti o pořádaných výstavách, prezentace svých sbírek,

seznamy prodávaných publikací atd. Prostor je konečně také věnován i informacím o muzejních knihovnách. Zde mají výhodu ta muzea, jejichž webové stránky vznikají později; mohou se inspirovat u českých i zahraničních vzorů a věnují webové prezentaci své instituce náležitou pozornost. Stránky jsou již většinou zpracovány formou hypertextu a přinášejí i další zajímavé aktivity (např. symposia, přednášky) nebo odkazy na další zajímavé zdroje. Takové stránky má např. Sládečkovsko vlastivědné muzeum v Kladně (<http://www.omk.cz>), Regionální muzeum a galerie – Muzeum hry v Jičíně (<http://www.muzeumhry.cz>) nebo Městské muzeum a galerie v Hranicích (<http://www.mmghranice.cz>).

Podle údajů v tabulce č. 2 za rok 2006 to vypadá, jako by se snižoval počet muzeí, která začala využívat vlastní doménu. Tento pokles je však paradoxně způsoben nárůstem počtu muzeí zahrnutých do seznamu. V letošním roce jsem doplnila seznam odkazů na webové stránky muzeí o řadu malých muzeí nebo muzeí specializovaných na určitý obor. Pro většinu z nich stále platí skutečnost, že vystavují svou prezentaci na serveru jiného poskytovatele. Zejména pro malá městská muzea je charakteristické, že mají svou prezentaci umístěnou na webových stránkách města nebo městského úřadu. Zde potom vystavují údaje spíše trvalejšího charakteru (adresa, kontakt, otevírací doba), ne všude se objevují informace o aktuálních výstavách a dalších pořádaných akcích.

U muzejních webových stránek jsem také sledovala, v jakých jazycích mají muzea tyto prezentace vytvořeny. Domnívám se totiž, že i tento údaj vypovídá o tom, jakou důležitost přikládají muzea internetu jako nástroji své propagace. Informace o jazykových mutacích muzejních www stránek ukazují následující dvě tabulky.

Tabulka č. 3 – Jazykové varianty muzejních prezentací

Počet jazyků	Počet webových stránek	V %
Pouze čeština	102	53,6
2 jazyky	38	20
3 jazyky	36	18,9
4 jazyky	6	3,1
5 jazyků	4	2,1

Tabulka č.4 – Použití jazyků na www stránkách muzeí

Jazyk	Použití	Jazyk	Použití
angličtina	85	polština	6
němčina	52	ruština	4
francouzština	10	holandština	3

Ve dvou případech mysleli překladatelé webových stránek i na japonské turisty (Mucha Museum v Praze – <http://www.mucha.cz> a Muzeum hraček v Benátkách nad Jizerou – <http://www2.webpark.cz/muzeumhracek>) a jednou byla použita španělština, portugalština a italština.

Zjištění, že více jak polovina muzejních webových stránek je vytvořena pouze v češtině, není příliš uspokojivé. Stále to vypovídá o tom, že muzea této formě prezentace své instituce nepřikládají dostatečnou váhu. Samozřejmě lze vzít v úvahu i skutečnost, že řada zejména malých muzeí nemá možnost si dát stránky přeložit; také muzea vystavující své stránky spíše na serveru města jsou odkázána v tomto případě na překladatelskou píli tohoto města. Domnívám se však, že to lze řešit přeložením alespoň základních údajů o muzeu. Ostatně naprostá většina jinojazyčných verzí webových stránek muzeí je takto řešena – jedná se většinou o stručnější variantu české verze, která přináší jen základní informace a další vybrané údaje. Na druhou stranu se potvrdilo, že na velikosti instituce v tomto případě nezáleží, což ukáží i následující příklady www stránek.

Webové stránky pouze v českém jazyce mají např. Muzeum hlavního města Prahy (<http://www.muzeumprahy.cz>), Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy (<http://www.muzeum-roztoky.cz>) či Technické muzeum v Brně (<http://www.technicalmuseum.cz>). Je dosti zarážející, že pouze české webové stránky mají i některá muzea sídlící v příhraničních oblastech. Rozhodně bych očekávala, že např. Muzeum Těšínska v Českém Těšíně (<http://www.muzeumct.cz>) nebo Slezské zemské muzeum v Opavě (<http://www.szmo.cz>) budou mít na webu alespoň nějaké informace v polštině, nebo že Krajské muzeum v Karlových Varech (<http://www.kvmuz.cz>) uvede na svých stránkách základní informace v němčině (a možná i v ruštině?).

U dvojjazyčných stránek v naprosté většině převládá kombinace čeština + angličtina, výjimečně se objevuje čeština v kombinaci s němčinou, francouzštinou či polštinou. Webové stránky ve dvou jazycích mají např. Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě (<http://www.muzeum.myto.cz>), Umělecko-průmyslové muzeum v Praze (<http://www.upm.cz>) nebo Muzeum východních Čech v Hradci Králové (<http://www.muzeumhk.cz>). Téměř stejný počet muzeí má své webové stránky ve třech jazycích, zde se objevuje nejčastěji kombinace čeština + angličtina + němčina, někdy je jeden z jazyků nahrazen francouzštinou či polštinou. Trojjazyčné stránky má např. Městské muzeum Kadaň (<http://www.muzeumkadan.cz>), Vlastivědné muzeum Jesenicka v Jeseníku (<http://www.muzeum.jesenik.net>) nebo Muzeum Českého ráje v Turnově (<http://www.muzeum-turnov.cz>). Ovšem najdou se muzea, která mají své webové stránky ve čtyřech jazycích, např. Vlastivědné muze-

um v Šumperku (<http://vmsumperk.sweb.cz>), Hornické muzeum Příbram (<http://www.muzeum-pribram.cz>), Městské muzeum v Čelákovicih (<http://www.muzeum-celakovice.com>) nebo Městské muzeum a galerie Polička (<http://www.muzeum.policka.net>). V pěti jazycích má svou webovou prezentaci Muzeum Boženy Němcové v České Skalici (<http://www.bozena-nemcova.cz>), Mucha Museum v Praze (<http://www.mucha.cz>) nebo Historické muzeum ve Slavkově u Brna (<http://www.zamek-slavkov.cz>). Dokonce v šesti jazycích mají své www stránky Městské muzeum a galerie v Hranicích (<http://www.mmghranice.cz>), Technické muzeum Tatra Kopřivnice (<http://www.tatra.infomorava.cz/encyklopedie/objekty1phtml?id=42000> – při mém pokusu však nefungovala ruština) a Muzeum loutkářských kultur v Chrudimi (<http://www.puppets.cz>). V nejvíce jazycích, a to v osmi, má informace na svých webových stránkách Trebechovické muzeum betlému v Rožnově pod Radhoštěm (<http://betlem.cz>).

I když jazykové zastoupení na muzejních webových stránkách je poměrně pestré, ukazuje se, že muzea stále tento způsob své propagace podceňují, nebo spíše nedokáží plně docenit. Jinak by nemohla být většina prezentací pouze v češtině. Domnívám se, že pokud budou chtít muzea přilákat v budoucnu co nejvíce návštěvníků, budou nucena k tomu, aby postupně vytvářela své webové prezentace podrobnější, propracovanější a ve více jazykových verzích.

Jak jsou na tom muzejní knihovny?

Muzejní knihovny ve svých fondech uchovávají často velmi unikátní a zajímavé dokumenty a měly by sloužit nejen badatelům z řad pracovníků muzea, ale celé odborné veřejnosti. Ostatně ve většině případů byly zakládány jako knihovny veřejné. Jsou nedílnou součástí muzeí, a proto by měly být informace o nich i na jejich webových prezentacích. Prohlížením webových stránek muzeí jsem zjistila o prezentaci muzejních knihoven na internetu řadu velmi zajímavých skutečností. Při rychlém přehlednutí webových stránek muzeí to vypadalo, že „alespoň něco“ o knihovně má na svých stránkách 93 muzeí, při podrobnějším zkoumání jsem však zjistila, že smysluplné informace o knihovně (ne jen stručnou zmínku) má na svém webu 84 muzeí.

V následující tabulce uvádím, jak muzea informují (či neinformují) veřejnost na svých webových stránkách o tom, že jejich součástí je i knihovna. Tabulka č. 5 – Informace o knihovně na www muzeí

Počet muzejních prezentací	Má informace o knihovně	V %	Nemá informace o knihovně	V %
190	84	44	106	56

Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že se někdy muzejní knihovny velmi obtížně prosazují v rámci muzea. Proto pro mne není velkým překvapením, že více než polovina muzejních webových prezentací stále neobsahuje žádné údaje o knihovně. Navíc i v případě, že o knihovně muzeum informuje, jde často pouze o textovou stránku s informacemi o zaměření fondu knihovny, o otevírací době a bývá uveden i kontakt na příslušného pracovníka.

Podle údajů v tabulce by se dalo soudit, že si vedení muzeí stále ještě neuvědomuje postavení a význam knihoven v rámci jejich instituce. Situace je však samozřejmě mnohem složitější a zveřejňování informací o knihovnách na www muzeí závisí na mnoha různých okolnostech. Navíc mezi muzei, která na svých stránkách o knihovně neinformují, můžeme najít i taková, která vlastní knihovnu vůbec nemají. Mohou to být např. některá úzce specializovaná muzea jako je Slovácké letecké muzeum v Uherském Hradišti (<http://letecke-muzeum.wz.cz>), Bertramka – Muzeum W.A. Mozarta a manželů Duškových v Praze (<http://www.bertramka.com>) či Škoda Auto Muzeum v Mladé Boleslavi (<http://www.skoda-auto.com/cze/company/museum>). Existenci či neexistenci knihovny v muzeích jsem však pro účely mé práce nezjišťovala.

Než se budeme věnovat průzkumu webových stránek muzeí, které uveřejňují informace o knihovně, podívejme se ještě pro zajímavost na tabulku, která ukazuje, jaké domény používají muzea, která na svých stránkách knihovnu nemají.

Tabulka č. 6 – Doména www stránek muzeí bez knihovny

Počet muzejních prezentací	Vlastní doména	Server města	Jiná doména
106	53	34	19

Jak jsem již uvedla v předchozí kapitole, na internetu přibývají webové stránky muzeí, které stále více začínají využívat vlastní doménu druhého řádu. Přesto i nadále existuje řada zejména menších muzeí, která své prezentace vystavují na serveru města, regionu či poskytovatele internetových služeb. Pro tyto prezentace je i dnes charakteristické, že jsou stručnější, přinášejí pouze základní informace o muzeu. V rámci 106 muzeí uvedených v tabulce sice 13 muzeí uvádí na svých webových stránkách v rubrice kontakty telefon či e-mail na knihovnici (např. Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem – <http://www.muzeumdk.cz>), z čehož je patrné, že součástí muzea je i knihovna. Na několika webových stránkách se objevují

kdekoli v textu dvě slova až jedna věta se zmínkou o existenci knihovny (např. Husitské muzeum v Táboře - <http://www.husmuzeum.cz> – v oddíle služby) nebo se na několika stránkách informace o knihovně teprve připravují (např. Galerie výtvarného umění v Havlíčkově Brodě - http://www.galeriehb.cz/pages/odb_knihovna.htm). Tyto údaje jsem však nepovažovala za dostatečné informace o knihovně. Pouze Muzeum Prostějovska v Prostějově (<http://www.muzeumpv.cz/html/kontakty.html>) přidalo k údajům o kontaktu i stručnou informaci o fondu knihovny.

Muzejní knihovny na internetu

Tabulka č. 7 – Doména www stránek muzeí s informacemi o knihovně

Počet muzejních prezentací	Vlastní doména	Server města	Jiná doména
84	65	9	10

Zde se poměr využívání domény podstatně proměnil, velmi výrazně převažují muzea, která již mají vlastní doménu druhého řádu. Tato skutečnost se odráží i na kvalitě zpracování muzejních www stránek. Tyto webové stránky již bývají strukturovány do několika vrstev s vloženými hypertextovými odkazy, větší pozornost je věnována také grafické stránce prezentace. Jednotlivé texty jsou podrobnější, je zde patrná větší snaha zaujmout návštěvníka širokou nabídkou poskytovaných služeb (plánky budov, podrobnější popis sbírek, nabídka publikací bývá doplněna možností přímé objednávky) a pořádaných akcí s cílem přilákat ho k fyzické návštěvě muzea. A právě na těchto stránkách se dostává více pozornosti i muzejním knihovnám. Takto jsou zpracovány webové stránky např. Krajského muzea Cheb (<http://www.muzeumcheb.cz>), Galerie Klatovy/Klenová (<http://www.gkk.cz>) nebo Muzea Vysočiny Jihlava (<http://muzeum.ji.cz>).

Dále jsem sledovala, jaký význam muzea knihovně přiřkládají v rámci své webové prezentace, a na jakém místě svého webu tedy umístila odkaz na muzejní knihovnu. Vypovídá o tom následující tabulka.

Tabulka č. 8 – Umístění odkazu na knihovnu

Počet muzejních prezentací	V hlavním menu	V rámci oddělení	Ve službách	Ve sbírkách
84	54	14	6	3

Potěšující bylo zjištění, že naprostá většina odkazů na muzejní knihovnu se nachází hned na úvodní obrazovce muzejních webových stránek v kterékoli části hlavního menu. Takto má umístěn odkaz na knihovnu např. Krajské muzeum Sokolov (<http://www.omks.cz/cz/vypis.php>), Regionální muzeum K.A. Polánka v Žatci (<http://www.muzeumzatec.cz>) nebo Severočeské muzeum v Liberci (<http://www.muzeumlb.cz>). Některá muzea uvádějí knihovnu v rámci své organizační struktury (např. Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech – <http://www.klatovynet.cz/muzeumkt/default.asp>) nebo v oddíle Služby (např. Prácheňské muzeum v Písku – <http://www.prachenskemuzeum.cz>) a tři muzea prezentují knihovnu jako sbírku v rámci ostatních sbírek muzea (např. Muzeum Boženy Němcové v České Skalici – <http://www.bozenanemcova.cz>). U některých muzeí najdeme knihovnu v oddíle Dále nabízíme, Návštěva muzea apod. Ne vždy je však snadné údaje o knihovně na www stránkách nalézt, např. Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně (<http://www.muzeum.zlin.cz>) ukrývá informace o provozu studovny pod odkazem Prodej publikací.

Je jisté dobře, že řada muzeí již na svých stránkách propaguje muzejní knihovny a jejich služby, situace však není tak skvělá, jak by to mohlo na první pohled vypadat. Muzejní knihovníci si velmi často stěžují, že muzeum vystavuje texty o knihovně bez konzultace s nimi, a knihovníci tak nemohou způsob informování o knihovně na webu ovlivnit. Také aktualizace stránky probíhá zprostředkovaně přes určeného pracovníka muzea, což je často zdlouhavý proces. I v této oblasti se tak projevuje již zmiňovaný problém složitého postavení knihoven v rámci muzea.

Na základě podrobného průzkumu údajů o knihovnách na webových stránkách muzeí jsem je podle míry informovanosti rozdělila do tří skupin: webové prezentace, které přinášejí minimální údaje o knihovně, stránky s podrobnějšími informacemi a stránky s on-line katalogem. Jejich zastoupení na internetu vidíme v následující tabulce.

Tabulka č. 9 – Míra informovanosti www muzeí o knihovnách

Počet muzejních prezentací	Minimální informace	Podrobnější informace	Stránky s on-line katalogem
84	42	22	20

Webové stránky muzeí s minimálními informacemi o knihovně

Přesně polovina muzejních webových prezentací o jejich knihovnách patří do této kategorie. Pro tyto webové stránky je charakteristické, že o knihovně přinášejí většinou stručnou informaci o zaměření fondu, uvádějí

údaje o otevírací době, kontakt na knihovníka a někdy doplňují textovou stránku 1-2 fotografie buď z interiéru knihovny či ukázka zajímavé knižní vazby. Ne vždy jsou tyto stručné informace soustředěny na jedné stránce věnované knihovně. Někdy jsou údaje o knihovně rozptýleny po celém webu muzea, část lze nalézt v oddíle Kontakty, část v odborných odděleních muzea, ve sbírkách a podobně.

Stručným způsobem informuje o existenci knihovny na svém webu např. Muzeum Dr. B. Horáka v Rokycanech (<http://www.proactive.cz/muzeumro>), Muzeum Komenského v Přerově (<http://www.prerovmuzeum.cz>) nebo Muzeum T.G. Masaryka v Rakovníku (<http://www.muzeumtgm.cz>).

Podrobnější informace o knihovně na webu muzea

Podrobnější informace o knihovně na www muzeí jsem chápala tak, že základní údaje doplňuje nejčastěji knihovní řád, ceník poskytovaných služeb apod. Nabídka služeb se knihovny snaží rozšířit o další činnosti, např. knihovna Muzea města Ústí nad Labem (nyní v rekonstrukci - <http://www.muzeumusti.cz>) je zapojena do celostátní aktivity veřejných knihoven Ptejte se knihovny. Rada muzejních knihoven (v souvislosti s plněním dalších úkolů v rámci muzea) na svých stránkách nabízí k prodeji publikace muzea. Tuto nabídku má např. Muzeum umění v Olomouci (<http://www.olmuart.cz/MMU/mmu.htm>) nebo Technické muzeum v Brně (<http://www.technicalmuseum.cz>). Oblastní muzeum v Lounech (<http://www.muzeumlouny.cz>) má tento nabídkový seznam publikací doplněn i on-line objednávkovým formulářem. Přínosné je, že knihovna Jihočeského muzea v Českých Budějovicích (<http://www.muzeumcb.cz>) uvádí na své webové stránce adresář regionální sekce komise knihovníků při AMG ČR.

Skutečnost, že na svých stránkách nemají knihovny vstup do on-line katalogu, někde supluje vystavením seznamu novinek (Muzeum Boskovicka – <http://www.boskovice.cz/muzeum>), seznamu odebíraných časopisů (Muzeum Vysočiny Jihlava – <http://muzeum.ji.cz>), Galerie Klatovy / Klenová na svých webových stránkách (<http://www.gkk.cz>) uvádí dokonce seznam všech publikací ve fondu knihovny ve formátu xls.

I když tyto webové stránky přináší již podrobnější údaje o knihovnách, jsou často zpracovány pouze v textové podobě bez vlastního menu, pouze s odkazem na připojené dokumenty (ceník atd.). Výhodou je, že informace jsou již většinou shromážděny na jednom místě, což vždy neplatilo o webových stránkách uvedených v předchozí kapitole.

Knihovny s on-line katalogem

Již 20 muzejních knihoven má na webových stránkách muzea vystaven on-line katalog⁷. Ještě jednou využijí srovnání s daty, která ve své rigorózní práci uvádí I. Šedo⁸. Z údajů, které zjistil, vyplývá, že v roce 2002 vystavovalo na internetu on-line katalog 10 muzejních knihoven. Ke knihovnám Památníku národního písemnictví, Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, Národního technického muzea, Národní galerie v Praze, Slezského zemského muzea v Opavě, Židovského muzea v Praze, Moravské galerie v Brně, Muzea Vysočiny v Třebíči, Slováckého muzea v Uherském Hradišti a Západočeského muzea v Plzni přibýly během posledních čtyř let on-line katalogy knihoven Národního muzea v Praze, Českého muzea stříbra v Kutné Hoře, Muzea Českého ráje v Turnově, Severočeského muzea v Liberci, Oblastního muzea a galerie v České Lípě, Muzea východních Čech v Hradci Králové, Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě, Východočeského muzea v Pardubicích, Moravského zemského muzea v Brně, Horácké galerie v Novém Městě na Moravě a Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Znamená to tedy, že za čtyři roky je to nárůst o více než 100%. V současné době je však funkčních místo 21 pouze 20 on-line katalogů, protože Muzeum Vysočiny v Třebíči v souvislosti se změnou správce sítě nemá momentálně (a doufejme že jen dočasně) katalog na svém webu přístupný. Kromě těchto on-line katalogů je na stránkách Muzea Brněnska v Brně přístupný naskenovaný lístkový katalog Benediktinského opatství Rajhrad (<http://www.muzeumbrnenska.cz/katalog>), který obsahuje 38 532 lístků. Samozřejmě je to stále málo a s ostatními veřejnými knihovnami se v tomto směru nemohou muzejní knihovny vůbec srovnávat. I tak je to však výrazné zlepšení a doufám, že tento trend bude postupně pokračovat. Neznamená to však, že pouze těchto 20 (či 21) muzejních knihoven má zpracován fond v elektronickém katalogu. Řada muzejních knihoven již začala při katalogizaci svého fondu využívat knihovnický software, pouze zatím nemají možnost vystavit svůj katalog na internetu.

I když je počet muzejních knihoven s on-line katalogem na internetu celkem malý, můžeme se i přesto pro zajímavost podívat, jaký knihovnický software tyto muzejní knihovny použily při zpracování svého fondu.

⁷ Zahnuji sem všechny katalogy muzejních knihoven vystavené na internetu, i když často nezpřístupňují data o fondu knihovny on-line, ale jsou aktualizovány dávkově.

⁸ Viz pozn. 4, s. 51.

Tabulka č. 10 – Knihovni software v muzejních knihovnách

Počet on-line katalogů	firma Lanius	T Series	firma KP-Sys
20	10	4	3

Knihovna Slováckého muzea v Uherském Hradišti používá CDS/ISIS/S–MAKS (<http://knihovna.slovackemuzeum.cz>), knihovna Židovského muzea v Praze Aleph (<http://knihovna.jewishmuseum.cz>) a knihovna Památníku národního písemnictví v Praze používá Advance Rapid Library (<http://213.246.73.110/aRL/main.php>). Jak ukazuje tabulka, nejvíce jsou v on-line katalogích muzejních knihoven zastoupeny oba produkty firmy Lanius.

Lze očekávat, že muzejní knihovna, která vystavuje na internetu on-line katalog, bude již automatizována a bude již mít pro své návštěvníky připravenou poměrně širokou nabídku služeb. Možná tomu tak i je, ale na internetu se to ne vždy projevuje. Zejména některé muzejní knihovny, které využívají pro své on-line katalogy produkty firmy Lanius, mají na www stránkách muzea pouze odkaz do tohoto katalogu a nepřinášejí žádné další údaje o knihovně (výjimečně je doplněn kontakt na příslušného knihovníka). Tak je tomu např. v případě Muzea východních Čech v Hradci Králové (<http://www.muzeumhk.cz/muzeum.html>) nebo na stránkách Horácké galerie v Novém Městě na Moravě (<http://hg.nmmn.cz>). Další chybou, která se také několikrát na www stránkách muzeí opakuje, je i skutečnost, že tento odkaz na on-line katalog bývá většinou nazván „Knihovna“, což je přinejmenším zavádějící. Pouze v menu na webu Východočeského muzea v Pardubicích (<http://www.vcm.cz/index.php?newlang=czech>) je správně uvedeno Katalog knihovny. Naštěstí většina knihoven uvádí kromě vstupu do katalogu i další informace o knihovně, např. Muzeum Českého ráje v Turnově (<http://www.muzeum-turnov.cz>), Severočeské muzeum v Liberci (<http://www.muzeumlb.cz>) a České muzeum stříbra (<http://www.cms-kh.cz>), kde knihovna má vlastní webové stránky.

Velmi obtížně se hledají informace o knihovně na www stránkách Moravského zemského muzea v Brně (<http://www.mzm.cz>). Poměrně stručné údaje jsou ukryty v oddíle Přehled oddělení / Útvar informačních a dokumentačních technologií / Oddělení knihovnických a dokumentačních služeb; ovšem vstup do katalogu knihovny najdeme v oddíle Služby. Domnívám se, že při tvorbě webových stránek MZM převážila spíše snaha informovat o vlastní instituci podle organizačního členění, než přehledně uspořádat data pro veřejnost. Návštěvníka www stránek muzea či jeho knihovny

však nezajímá, jak se jednotlivé útvary jmenují, chce rychle získat jasné a přesné informace.

V ostatních případech však již většinou mají muzejní knihovny v rámci webu muzea stránky zpracovány formou hypertextu a často mají vlastní menu s širší nabídkou služeb; přinášejí také odkazy na další zajímavé zdroje. Informace pro školy na svých stránkách uvádí např. Moravská galerie v Brně (<http://www.moravska-galerie.cz>), přírůstky do fondu vystavuje Židovské muzeum v Praze (<http://www.jewishmuseum.cz/czindex.htm>), seznam CD-ROM a videokazet má na svém webu knihovna Západočeského muzea v Plzni (<http://www.zcm.cz>).

Asi nejpropracovanější mají své prezentace tři knihovny, které vytvářejí vlastní webové stránky. Jejich společným rysem je skutečnost, že do webové adresy je přidána doména třetího řádu - slovo knihovna. Příjemným překvapením byly pro mne webové stránky knihovny Českého muzea stříbra v Kutné Hoře (<http://knihovna.cms-kh.cz>), která na svých stránkách uvádí nejen všechny základní a nezbytné informace o knihovně, přístup do on-line katalogu, knihovní a badatelský řád, ceník služeb, ale i soupis periodik, kodex etiky českých knihovníků atd.

Další muzejní knihovnou, která má vlastní webovou prezentaci, je knihovna Slováckého muzea v Uherském Hradišti (<http://knihovna.slovacke-muzeum.cz>). Zde je situace trošičku nepřehledná – základní stručné informace o knihovně jsou umístěny na webu muzea (odkaz je umístěn v rámci oddělení), a teprve při kliknutí na on-line katalog se dostaneme na vlastní stránky knihovny. Opět zde najdeme kromě všech nezbytných informací o knihovně i další zajímavosti, např. vstup do databáze regionálních informací RegCat, kterou tato muzejní knihovna vytváří ve spolupráci s městskou Knihovnou Bedřicha Beneše Buchlova.

Zřejmě první českou muzejní knihovnou, která měla svou webovou prezentaci na internetu, je Knihovna Uměleckoprůmyslového musea v Praze (<http://www.knihovna.upm.cz>). Neobvyklé bylo, že v době od ledna 1999 do května 2004 na svých stránkách zveřejňovala tato knihovna také informace o muzeu, které v té době vlastní webovou prezentaci ještě nemělo. Bylo to ovšem spojeno s řadou těžkostí a problémů, které napomohly k tomu, že po vzniku webových stránek muzea se knihovna rozhodla mít i nadále svou prezentaci samostatnou (příspěl k tomu i nedostatek finančních prostředků muzea na zpracování www stránek knihovny podle našich požadavků). Nevýhodou je možná nižší technická úroveň stránek, ale velkou výhodou je absolutní svoboda při jejich tvorbě a aktualizaci. Důležitá je také skutečnost, že od roku 2001 zpřístupňuje Knihovna UPM na svém

webu informace z jednání výboru komise knihovníků při AMG ČR a další údaje a odkazy důležité pro muzejní knihovníky.

Informace o databázích na www stránkách muzejních knihoven

Typickou službou muzejních knihoven, kterou samozřejmě uvádějí i na svých webových stránkách, je prezenční půjčování různých druhů dokumentů z jejich fondů. K dalším službám, které poskytují, patří např. zpracování rešerší na určité téma, zhotovování xerokopií dokumentů apod. Já jsem však ve své práci sledovala, zda některé muzejní knihovny na svých www stránkách informují o tom, že jejich návštěvníci mohou využít k bádání i různé databáze. Výsledky tohoto průzkumu vidíte v poslední tabulce mého příspěvku.

Tabulka č. 11 – Údaje o databázích na www muzejních knihoven

Počet prezentací	Má informace o databázích	Nemá informace o databázích	V %
84	7	77	91,6

K oněm „sedmi statečným“ patří knihovny Národního muzea (které má tyto informace celkem přehledně uspořádány (<http://www.nm.cz/knihovna-nm/sluzby-referencni.php>), Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, Židovského muzea v Praze, Západočeského muzea v Plzni, Oblastního muzea v Chomutově, Moravské galerie v Brně a Slovákého muzea v Uherském Hradišti (zde zpřístupňují již zmiňovanou databázi RegCat).

Nevím, jak by dopadl průzkum v jiných typech knihoven, jsem ale přesvědčena o tom, že určitě lépe. Muzejních knihoven, které nabízejí tuto službu odborné veřejnosti, je zatím velmi málo. Je třeba si však uvědomit, že pro tyto knihovny je zpřístupňování zejména zahraničních databází nová služba, na kterou si musí zvyknout nejen návštěvníci těchto knihoven, ale hlavně sami pracovníci v muzejních knihovnách. Nejdříve se sami musí naučit s těmito databázemi pracovat, aby je mohli správně doporučit odborné veřejnosti. Bohužel jsem však zjistila, že některé muzejní knihovny, které mají pro své uživatele k dispozici přístup do několika databází, o tom na svých webových stránkách vůbec neinformují. Např. na www stránkách Národní galerie v Praze (<http://www.ngprague.cz/15/detail/knihovna>) není ani zmínka o tom, že knihovna umožňuje přístup do databází EBSCO a Art Full Text. Databáze EBSCO využívá 6 knihoven muzeí a galerií, ale informace o tom přináší na svých stránkách pouze knihovny čtyři. Do projektu Manuscriptorium, který je zaměřen na historické fondy, a měl by být proto zajímavý právě pro muzejní knihovny a jejich návštěvníky, je partnersky

zapojeno 11 muzejních knihoven. Ovšem informaci o tomto projektu najdeme pouze na stránkách knihoven Národního muzea a Moravské galerie v Brně; přístup do databáze umožňují ještě Knihovna UPM a Oblastní muzeum v Chomutově. Myslím si, že většinou je to sice způsobeno skutečností, že při aktualizaci stránek jsou muzejní knihovníci odkázáni na webmastera muzea, ale někdy bych za tím viděla i malou vytrvalost pracovníků knihovny při prosazování jejich požadavků.

Domnívám se, že v oblasti získávání a zpřístupňování elektronických zdrojů se asi nejvíce projevuje zaostávání muzejních knihoven za ostatními typy knihoven (zejména vysokoškolskými).

Zdá se, že před pracovníky muzejních knihoven stojí spousta úkolů: více otevřít své knihovny veřejnosti a dostatečně o tom tuto veřejnost informovat, více se zapojit do grantových projektů, zajistit pro uživatele muzejních knihoven přístup k internetu a k odborným databázím atd. Řada z nás si říká, že je s tím spojena spousta práce a ještě větší množství problémů. Můžeme se na to ale dívat také tak, že před námi je jedno velké dobrodružství ...

Všechno je jinak

Uvědomuji si, že seznam odkazů na webové stránky muzeí, který udržuji na serveru Knihovny UPM, nemůže být v žádném případě úplný, protože není v mých silách podchytit všechny www prezentace muzeí. Navíc některá muzea během existence jejich webových stránek několikrát změnila svou doménu, takže je velmi obtížné zachovat aktuálnost tohoto seznamu. I přes všechny omezující faktory jsem však na základě tohoto seznamu odkazů prohlédla více než 190 webových stránek, naprostou většinu opakovaně. Dozvěděla jsem se řadu zajímavých skutečností, o které jsem se tu s vámi podělila.

I přesto část z toho, co jsem zde uváděla, již v tuto chvíli není pravda. Některé z webových stránek, jejichž adresy jsem zde citovala, už mohou mít jinou doménu, vzhled řady webových prezentací muzeí už může být trochu jiný a čísla uváděná v tabulkách už nemusí platit. Internet je totiž médium velmi proměnlivé. Ověřila jsem si to i při psaní tohoto příspěvku, neboť některé www stránky se měnily i v průběhu přípravy mého článku. Věřím však, že v této chvíli je již na internetu přístupno více webových stránek muzeí, a máme tak šanci získat informace o více muzejních knihovnách. Pokud se na základě mého příspěvku rozhodnete buď sami navštívit, nebo doporučit svým čtenářům buď třeba jedinou muzejní knihovnu, můj článek splnil svůj cíl.

UŽIVATELSKÁ ROZHRAŇÍ KNIHOVNICKO-INFORMAČNÍCH SYSTÉMŮ PRO TĚŽCE ZRAKOVĚ POSTIŽENÉ UŽIVATELE

Alice Martinková, Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých ČR

Stále se rozšiřující nabídka knihovnických služeb už bychom si jen stěží dovedli představit bez promyšlené a propracované webové prezentace. S rozvojem přístupnosti internetové sítě a se stálým zvyšováním počtu jejích uživatelů roste také poptávka po online službách. Jednou z nejžádanějších služeb, které jsou takto nabízeny, je přístup do katalogu knihovny, tzv. OPACu. To zahrnuje nejen prohledávání fondu knihovny, ale také správu vlastního knihovního konta, tj. rezervace a prolongace dokumentů, prohlížení záznamů vypůjčených titulů apod.

Trendem současné doby je co nejširší přístupnost knihovnických služeb pro všechny skupiny uživatelů, ať už se jedná o uživatele s různým stupněm informační gramotnosti, uživatele různého věku a v neposlední řadě také uživatele se speciálními potřebami, kteří jsou nějakým způsobem handicapováni např. nejsou díky tělesnému postižení schopni pracovat s myší a klávesnicí, nebo uživatele s postižením zraku.

Díky rozvoji výpočetní techniky se objevuje stále více těžce zrakově postižených uživatelů (dále jen ZPU), kteří díky tomu, že za určitých podmínek mohou s počítači pracovat, mají možnost studovat, vyhledávat informace studijního i jiného charakteru, číst digitální knihy apod. Je tedy na tvůrcích webových rozhraní, zda a do jaké míry budou při konstrukci uživatelských rozhraní knihovnicko-informačních systémů zohledňovat potřeby a požadavky skupiny zrakově postižených uživatelů. Navíc výpočetní technika a zejména přístup k informacím sítě Internet jsou pro ZPU jedním z hlavních informačních kanálů, ke kterým mají přístup bez pomoci druhých a kde se mohou sami rozhodovat, o jaké informace mají zájem.

Zrakově postižení uživatelé a práce s počítačem

Zrakově postižení uživatelé jsou takoví uživatelé, kteří mají omezenou schopnost percepcie zrakem. Jedná se nejen o uživatele nevidomé, ale je třeba si uvědomit, že do této skupiny patří lidé se širokým spektrem očních vad - od zúženého zorného pole, s velmi vysokou krátkozrakostí po tunelové vidění či barvoslepost. Odhaduje se, že v současné době v České republice žije přibližně 100 000 osob s těžkým zrakovým postižením.

Způsob využívání výpočetní techniky ZPU je zcela závislý na typu postižení. Těžce slabozrací uživatelé mají jiné nároky na kompenzační pomůcky pro práci s počítačem, než uživatelé zcela nevidomí. Nejčastěji používanými pomůckami ze strany slabozrakých uživatelů jsou elektronické lupy (ZoomText, Lunar, MAGic), což jsou pomůcky, které umožňují nejen zvětšovat objekty na monitoru počítače, ale také nastavování různých kontrastů barev, nastavení pozadí apod. Výhodou pro uživatele pracující se zvětšeným a upraveným textem je, že v některých případech mohou využít i nástrojů, které jsou implementované v operačním systému, např. lupa v Microsoft Windows XP.

Naproti tomu nevidomí uživatelé jsou při práci s výpočetní technikou odkázáni pouze na používání speciálních softwarových nástrojů. Jedná se o softwarové nástroje s hlasovým nebo hmatovým výstupem, pomocí kterých je buď hlasem předčítáno, nebo na speciálním zařízení (tzv. braillovém řádku) v braillovém písmu zprostředkováno to, co vidící uživatel sleduje pomocí zraku na monitoru počítače. Softwarové nástroje pro ZPU nazývané screen-readery (čtečky obrazovky) pracují na principu čtení zdrojového kódu a jejich ovládání je realizováno prostřednictvím klávesnice pomocí klávesových zkratk. To v praxi znamená, že použitelnost screen-readerů je zcela závislá na tom, jak dobře je program vytvořen. Na našem trhu jsou k dostání screen-readery JAWS, WinTalker, WinMonitor, Hal, OutSpoken a další.

Další nástroje, které usnadňují ZPU práci s informacemi jsou aplikace, které převádějí různé grafické formáty do textové formy. Jedná se o aplikace, které převádějí obrazové informace do textu, tzv. OCR (Optical Character Recognition) programy. Nejčastěji na našem trhu používanými OCR programy jsou FineReader a Recognita.

V souvislosti s tím, jak ZPU pracují s počítačem, je třeba si uvědomit, že pro zrakově postižené uživatele zpravidla není možné při práci s počítačem příliš improvizovat, protože je pro ně často obtížné správně vyhodnotit odezvu, kterou jim počítač poskytuje. Ze stejného důvodu nastávají komplikace v případě významných změn v ovládání aplikací, zejména pokud neodpovídají standardům nebo všeobecně uznávaným zvyklostem.

Přístupnost uživatelských rozhraní pro těžce zrakově postižené

Přístupnost uživatelského rozhraní (dále jen UI) pro těžce zrakově postiženého uživatele přímo souvisí s kvalitou návrhu rozhraní, především s dodržením norem, standardů a dalších pravidel, která by se dala nazvat „obecným očekáváním“.

Obecně lze přístupnost UI (a tím také komerční úspěšnost systému) hodnotit jako úspěšnost interakce uživatel-systém, což je možné definovat

jako snadnost používání UI. Při celkovém hodnocení interakce se systémem je sledováno následující:

- přítomnost bariér (jazykové, fyzické)
- využitelnost – funkční náležitosti
- úspěšnost
- použitelnost (usability), která je definována třemi komponentami: účinností (effectivity); výkonností (efficiency); uspokojivostí (satisfactory).

Z hlediska ZPU je hodnocení úspěšné interakce mnohem důležitější než u vidících uživatelů. Z rozsáhlých zkušeností instruktorů, kteří vyučují ZPU práci s počítačem, byla vysledována určitá specifika, související s touto problematikou. Především se jedná o skutečnost, že ZPU daleko více využívají postupů, které dobře znají a to i přesto, že jiná cesta k výsledku může být daleko efektivnější a rychlejší. Důvodem je, že pro ZPU je daleko těžší si bez vizuálního kontaktu pamatovat pracovní postupy, případně improvizovat.

Pro ZPU je v této souvislosti nutná především předvídatelnost, zpětná vazba, snadné zapamatování si jednotlivých postupů práce a snadná orientace v systému. Není třeba se v souvislosti se ZPU vyhýbat ani takovým pojmům, jako např. „přehlednost obrazovky“, protože grafické uspořádání obrazovky se odráží také ve zdrojovém kódu rozhraní a tudíž je svým způsobem prezentovatelné i pro ZPU.

Normy, standardy a další doporučení týkající se přístupnosti webových rozhraní pro ZPU

V obecné rovině se přístupností UI zabývá norma ISO 9241 - Ergonomic requirements for office work with visual display terminals, která byla také přejata do norem ČSN (ČSN EN ISO 9241 - Ergonomické požadavky na kancelářské práce se zobrazovacími terminály) - a směrnice Evropské Rady 90/270/EWG.

Druhou významnou sadou doporučení pro tvorbu UI jsou mezinárodně uznávané standardy konsorcia nazývaného zkratkou W3C (World Wide Web Consortium), která sice nejsou normou, ale jsou nejvíce používaným nástrojem pro tvorbu webových aplikací (je dokonce možné říci, že normu ISO 9241 zná jen malá část tvůrců webových rozhraní, ale pravidla W3C znají téměř všichni, což souvisí s tím, že tato pravidla jsou volně a hlavně bezplatně přístupná v síti Internet).

Součástí pravidel, která vznikla pod hlavičkou W3C, jsou také tzv. pravidla WAI - Web Accessibility Initiative. Web Accessibility Initiative tvoří několik pracovních skupin, které kromě jiného, vypracovávají pravidla pro tvorbu a testování přístupného webu (nejen pro zrakově postižené uživatele)

a zveřejňuje na svých stránkách jako tzv. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG, nyní verzi 2.0).

Pravidla W3C a později pravidla WCAG byla odrazovým můstkem pro vznik iniciativy Blind Friendly Web (dále jen BFW). BFW vznikla v roce 2000 na půdě Sjednocené organizace slabozrakých a nevidomých České republiky, ve které již několik let probíhá výuka práce s počítačem pro nevidomé a slabozraké osoby. Plné znění pravidel BFW je přístupné z <http://www.blindfriendly.cz>.

Pravidla BFW a také metodika testování přístupnosti webových stránek se později stala podkladem pro vytvoření tzv. Best Practice - pravidel pro tvorbu přístupného webu Ministerstva informatiky, která byla vytvořena a zveřejněna v souvislosti s přijetím zákona č. 365/2000 Sb. o informačních systémech veřejné správy a později jeho novelizací, zákonem č. 81/2006 Sb. Plné znění pravidel Best Practice – pravidla pro tvorbu přístupného webu je přístupné z <http://www.micr.cz/scripts/detail.php?id=1588>.

Jak bylo výše řečeno pravidla BFW, stejně jako Best Practice, vycházejí z WCAG, liší se pouze svým tématickým a logickým uspořádáním. Pro obě metodiky jsou však společné základní premisy návrhu UI pro ZPU:

- nevidomý uživatel je schopen získat ze stránky pouze informace v textové podobě;
- nevidomý uživatel vnímá informace, které jsou na stránce, lineárně - chybí mu globální pohled na zobrazované informace;
- nevidomý uživatel obsluhuje osobní počítač a veškeré programy pouze z klávesnice pomocí klávesových povelů;
- slabozraký uživatel vzhledem k použití softwarové lupy, která umožňuje velké zvětšení, může vidět v jednu chvíli pouze malou část stránky.

Testování přístupnosti rozhraní knihovnicko-informačních systémů

Testována byla webová uživatelská rozhraní 5 knihovnických systémů, používaných v České republice. Jednalo se o systémy TinWeb (instalace na Univerzitě Karlově v Praze, Právnické fakultě), Aleph 500 (instalace na Vysoké škole ekonomické v Praze), Clavius (Krajská knihovna Vysočiny, Havlíčkův Brod), systémy EbaWeb (Městská knihovna v Praze) a KP-WIN (instalace ve Státní technické knihovně).

Postup testování

Při testování bylo použito dvou postupů, prvním z nich bylo testování podle metodiky Blind Friendly Web a tím druhým pak testování zrakově postiženým uživatelem.

Test 1: testování na přístupnost ZPU podle metodiky Blind Friendly Web

K testování na přístupnost pro ZPU jsem vybrala postup aplikovaný při základním uživatelském testu Blind Friendly Web a to proto, že pravidla Best Practice byla vytvořena ve spolupráci s BFW a že jsou obě metodiky zpracovány na základě doporučení WAI a v souladu se standardy konsorcia W3C a jsou tedy prakticky totožné.

Postup testování byl rozdělen do 7 kroků, přesně podle metodického návodu.

Krok 1: V prohlížeči bylo vypnuto zobrazování grafických objektů a byla sledována přítomnost alternativních popisků. V tomto kroku byla také sledována přítomnost alternativních popisků odkazů.

Krok 2: V prohlížeči bylo vypnuto zpracování prvků nad rámec HTML (Javascript, Java, CSS atd.).

Krok 3: Stránka byla načtena do prohlížeče, který pracuje v textovém režimu.

Krok 4: Stránka byla zkopírována do textového editoru.

Krok 5: Navigace byla provedena pouze pomocí klávesnice.

Krok 6: Byla měněna velikost písma, nastavení velikosti okna prohlížeče, rozlišení obrazovky.

Krok 7: Byla nastavena nestandardní kombinace barev a velikosti písma systémového prostředí a prohlížeče.

Test 2: uživatelský test se zrakově postiženým uživatelem.

Uživatelský test jsem provedla se dvěma těžce zrakově postiženými uživateli, kteří mají zkušenosti s používáním vyhledávacích systémů, a to i knihovních katalogů.

Všechny testy probíhaly v prohlížeči Microsoft Internet Explorer 6.0 (MSIE 6.0), který byl vybrán z toho důvodu, že je nejrozšířenějším operačním systémem používaným ZPU v České republice a také proto, že většina webových rozhraní je optimalizováno právě pro MSIE 6.0. Testy probíhaly v období od 20.3.2006 – 15.4.2006.

Vzhledem k tomu, že je každá z testovaných knihoven jinak zaměřená a má jiné rozhraní, nebylo možné vytvořit stejnou testovací úlohu. Proto byla vytvořena obecná testovací úloha – vyhledat knihu podle údajů z názvu a podle autora v určitém časovém rozmezí s použitím nápovědy. Tato obecná úloha je ještě u každého rozhraní (dále jen vzorku) ještě více specifikována.

Výběr vzorků

Pro testování byla vybrána webová rozhraní 5 nejpoužívanějších knihovních systémů v ČR. Výběr instalací byl proveden tak, aby byly zastou-

peny různé typy knihoven, tj. aby se knihovny lišily nejen počtem uživatelů, ale také skladbou uživatelů z hlediska věku, vzdělání a informační gramotnosti.

U každého ze systémů bylo pro testování vybráno základní rozhraní pro vyhledávání buď v celém rozsahu fondu knihovny, nebo pouze v katalogu knih (u každého systému to je ještě dále specifikováno). V první fázi bylo vybráno rozhraní pro jednoduché vyhledávání a ve druhé fázi pak rozhraní pro pokročilé vyhledávání, pokud existovalo.

Vlastní testování

Popis vzorků

vzo- rek	Popis vzorku	Testovaná úloha
1	<p>KATALOG KNIHOVNY PRÁVNICKÉ FAKULTY UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE.</p> <p>Jedná se o instalaci systému TinWeb v. 11., který je dodáván jako modul ke knihovnímu systému T-SERIES. Instalace systému je určena především pro potřeby vysokoškolských studentů a pedagogů, popř. výzkumných pracovníků. Knihovna je tematicky zaměřena na oblast práva a příbuzných oborů, čemuž je také přizpůsobena skladba knihovního fondu, která se odráží v UI webového katalogu. Knihovna Právnické fakulty byla vybrána jako zástupce tematicky zaměřených knihoven se středně rozsáhlým fondem a počtem uživatelů, které lze považovat za počítačově a do jisté míry i za informačně gramotné</p> <p>Instalace má pouze jedno uživatelské rozhraní, a to pro pokročilé vyhledávání v celém rozsahu fondu. Jeho součástí je možnost listování (browsing), vyhledávání (searching) a možnost ukládat vyhledávací postup. Kromě formulářových polí a k nim příslušejících funkčních tlačítek obsahuje také soubor tlačítek, která neslouží k vyhledávání v katalogu a umožňují přístup do dalších aplikací, přičemž některá odkazují do dalších částí systému (ukládání dat, rozhraní v jiné jazykové verzi) a některá odkazují mimo systém (do formuláře MVS nebo na stránku vyhledávače Google).</p> <p>Přístup z URL: http://tinweb.prf.cuni.cz.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. najdi publikaci Římské právo; 2. najdi publikaci vydanou v roce 1995 (formát zadání roku je specifikován pouze v nabídce rozhraní) od autora Skřejpek Michal; 3. spusť nápovědu k tématu vyhledávání a vrať se zpět do vyhledávacího formuláře; 4. opakuj bod 2 s překlepy 5. opakuj bod 2 se zadáním roku ve formátu „95“

2	<p>KATALOG KNIHOVEN VYSOKÉ ŠKOLY EKONOMICKÉ V PRAZE</p> <p>Jedná se o instalaci modulu webový katalog systému Aleph 500. Systém je určený pro studenty, pedagogy a vědecké pracovníky VŠE a dalších s tematickým zaměřením na ekonomii a příbuzné obory. Systém byl vybrán jako zástupce tematicky zaměřených systémů určených pro počítačově a do jisté míry i informačně gramotné uživatele a liší se od systému TinWeb v. 11. na PF UK rozsahem fondu a počtem uživatelů.</p> <p>Instalace systému Aleph 500 umožňuje vyhledávání ve dvou režimech, režim pro základní a rozšířené vyhledávání a to v celém rozsahu fondu. Rozhraní pro základní vyhledávání obsahuje vyhledávací formulář s příslušnými funkčními tlačítky a lištu s odkazy společnou pro všechny části systému, přičemž některé odkazy umožňují přístup do dalších částí systému a některé mimo systém. Rozhraní pro pokročilé vyhledávání obsahuje formulář s více formulářovými poli, a také lištu s odkazy.</p> <p>Přístup je možný z URL: http://library.vse.cz/aleph/ po přihlášení jako HOST.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. najdi v nabídce „základní vyhledávání“ publikaci, která obsahuje v názvu frázi EKONOMIKA PODNIKU; 2. najdi v nabídce „vyhledávání z různých polí“ publikaci vydanou v roce 2003 (formát zadání roku je specifikován pouze v nabídce rozhraní) v Opavě od autora Vavrila Pavel; 3. spusť náповědu k tématu vyhledávání a vrať se zpět do vyhledávacího formuláře; 4. opakuj bod 2 s překlepy; 5. opakuj bod 2 se zadáním roku ve formátu „03“
3	<p>KATALOG STÁTNI TECHNICKÉ KNIHOVNY V PRAZE</p> <p>Jedná se o instalaci systému KP-WIN, který je součástí knihovního systému KP-SYS. Instalace byla vybrána jako zástupce systémů určených spíše odborné veřejnosti, s tematickým zaměřením na technickou literaturu. Instalace je pro systém s rozsáhlým fondem a velkým počtem uživatelů, u kterých se předpokládá počítačová gramotnost.</p> <p>Instalace má samostatné rozhraní pro vyhledávání knih, pro vyhledávání časopisů a pro vyhledávání dalších typů dokumentů. Pro testování bylo vybráno rozhraní pro vyhledávání v katalogu knih, které prostřednictvím odkazů umožňuje vstup do režimu listování nebo vyhledávání. Je rozlišeno základní vyhledávání a tzv. kombinovaný dotaz. Rozhraní pro vyhledávání, které bylo použito pro</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. najdi v nabídce „základní vyhledávání“ publikaci, která obsahuje v názvu frázi UŽIVATELSKÉ ROZHRANÍ; 2. najdi v nabídce „kombinovaný dotaz“ publikaci vydanou v roce 2006 (formát zadání roku je specifikován pouze v nabídce rozhraní) v nakladatelství ČVUT od autora

	<p>testování, obsahuje formulář s příslušnými funkčními tlačítky a lištu s odkazy zpřístupňující informace z dalších částí webové prezentace knihovny.</p> <p>Přístup z URL: http://df.stk.cz/cgi-bin/dflex/CZE/STK.</p>	<p>Baloun Josef;</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. spusť náповědu k tématu vyhledávání a vrať se zpět do vyhledávacího formuláře; 4. opakuj bod 2 s překlepy; 5. opakuj bod 2 se zadáním roku ve formátu „06“
4	<p>KATALOG MĚSTSKÉ KNIHOVNY V PRAZE</p> <p>Jedná se o instalaci systému EbaWeb, který je vytvořen v licenci a upraven pro potřeby Městské knihovny v Praze. Instalace byla vybrána jako zástupce systémů určených uživatelům z řad veřejnosti, u kterých je předpoklad, že nemusejí být počítačově ani informačně gramotní. Je to systému určený pro velmi rozsáhlý fond a velký počet uživatelů.</p> <p>Instalace má jedno rozhraní pro základní vyhledávání a druhé pro textové vyhledávání, obojí v celém rozsahu fondu. Textové vyhledávání je určeno pro paralelní prohledávání všech polí záznamu, základní pak pro vyhledávání v prováděné paralelně pouze ve vybraných polích záznamu (název titulu, příjmení autora, signatura, název časopisu, ISBN/ISSN).</p> <p>Obě rozhraní obsahují jednoduchý formulář s jedním formulářovým polem a příslušným funkčním tlačítkem, přičemž není možné nastavit žádné další parametry pro vyhledávání. Tato velmi jednoduchá verze rozhraní je doplněna o lištu s odkazy do dalších částí webové prezentace knihovny.</p> <p>Přístup z URL: http://www.mlp.cz/cgi/ebaweb/menu/search.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. najdi v nabídce „základní vyhledávání“ publikaci, která obsahuje v názvu frázi TAJEMSTVÍ STVOŘENÍ; 2. najdi v nabídce „textové vyhledávání“ publikaci vydanou v roce 1990 (formát zadání roku je specifikován pouze v nabídce rozhraní) v nakladatelství Nový život od autora Balcar; 3. spusť náповědu k tématu vyhledávání a vrať se zpět do vyhledávacího formuláře; 4. opakuj bod 2 s překlepy; opakuj bod 2 se zadáním roku ve formátu „90“
5	<p>KATALOG KRAJSKÉ KNIHOVNY VYSOČINA V HAVLÍČKOVĚ BRODĚ.</p> <p>Jedná se o systém Clavius a o instalaci v knihovně určené veřejnosti, tj. u uživatelů se předpokládá</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. najdi v nabídce „základní vyhledávání“ publikaci,

	<p>dá, že nemusejí být počítačově gramotní. Knihovna byla vybrána jako zástupce knihoven se středně velkým fondem a počtem uživatelů. Systém má dvě rozhraní, jedno pro základní vyhledávání a druhé pro kombinovaný dotaz. Obě rozhraní obsahují 5 vstupních formulářových polí pro zadání volného textu, jedno až devět polí s nabídkou rozbalovacího menu, kterým lze zpřesnit dotaz, a funkční tlačítka. Rozhraní pro kombinovaný dotaz obsahuje také volbu mezi operátory. Rozhraní neobsahuje lištu s odkazy do jiných částí prezentace knihovny, pouze obsahuje odkaz na hlavní stránku knihovny, jazykové verze a odkaz na objednávku knihy, která není ve fondu.</p> <p>U systému Clavius bych ještě upozornila na skutečnost, že Krajská knihovna Vysočiny společně s dodavatelem systému a pracovištěm BFW v Brně zpřístupnila webové rozhraní katalogu pro ZPU.</p> <p>Přístup z URL: http://www.kkvysociny.cz/clavius/.</p>	<p>2. která obsahuje v názvu frázi KRÁSNÝ SEN; 2. najdi v nabídce „kombinovaný dotaz“ publikaci vydanou v roce 1997 (formát zadání roku je specifikován pouze v nabídce rozhraní) v nakladatelství Baronet od autora Cartland Barbara; 3. spust' náповědu k tématu vyhledávání a vrať se zpět do vyhledávacího formuláře; 4. opakuj bod 2 s překlepy; 5. opakuj bod 2 se zadáním roku ve formátu „97“</p>
--	--	---

Všechna rozhraní jsou ještě navíc doplněna grafickými prvky, které nemají vliv na vyhledávání, ale je nutné je do testu zahrnout, protože mohou být důvodem zhoršené přístupnosti rozhraní.

TEST 1: Testování přístupnosti ZPU s využitím metodiky BFW

Test byl prováděn podle postupu uvedeného v předchozí kapitole. Výsledky testu byly konzultovány s pracovníkem oddělení digitalizace SONS ČR, který na vytváření pravidel Blind Friendly Web spolupracoval.

Tabulka 1: Výsledky testu přístupnosti pro ZPU podle BFW

Krok č.:		vz.1	vz.2	vz.3	vz.4	vz.5
1	V prohlížeči bylo vypnuto zobrazování grafických objektů – kontrola na přítomnost alternativních popisků.	N	V	N	V	V

2	V prohlížeči bylo vypnuto zpracování prvků nad rámec HTML (Javascript, Java, CSS atd.).	N	V	V	N	V
3	Stránka byla zkopírována do textového editoru.	N	V	V	V	V
4	Navigace byla provedena pouze pomocí klávesnice.	N	V	V	N	V
5	Byla měněna velikost písma, nastavení velikosti okna prohlížeče, rozlišení obrazovky.	V	N	N	N	V
6	Byla nastavena nestandardní kombinace barev a velikosti písma systémového prostředí a prohlížeče.	V	N	N	N	V

Krok č.1:

Po vypnutí zobrazování grafických objektů jsem zjistila, že vzorky č. 2 a 4 sice nemají popisky grafických objektů, ale tato rozhraní nejsou závislá na grafických objektech, takže nepřítomnost popisků nemá vliv na přístupnost vyhledávacího formuláře. U vzorku č. 1 se vypnutím nepopsaných grafických objektů stane systém téměř nepřístupným.

V případě absence popisků u vzorku č. 4 se formulář nestal nepřístupným, protože prvky jsou jen grafické a nikoliv funkční. Je otázka, zda je vhodné popsat všechny grafické prvky, což zejména pokročilé ZPU může zdržovat nebo jen ty funkční (které fungují např. i jako odkazy). Ze strany samotných uživatelů neexistuje jednotný názor.

Dále bylo u všech vzorků, kromě vzorku 5, zjištěno nedostatečné dodržení zásady alternativního popisu odkazů.

Krok č.2:

Vypnutím prvků nad rámec HTML došlo k tomu, že většina prvků rozhraní č. 1 přestala být funkční. U vzorku č. 4 přestala být funkční pouze možnost vkládat operátory AND, OR a % (pravostranné nebo levostranné rozšíření) pomocí funkčních tlačítek. U ostatních vzorků nebyly s funkčností problémy.

Krok č.3:

Po zkopírování do textového editoru se v případě vzorku 1 většina informací ztratila a rozhraní díky ztrátě dat a veškeré navigace zcela pozbylo svůj účel a funkčnost. U všech ostatních rozhraní nebyly zjištěny nedostatky.

Krok č.4:

Testování, zda je možné provést navigaci pouze pomocí klávesnice je důležité zejména proto, že ovládání počítače pomocí hlasového nebo hmatového výstupu je realizováno právě prostřednictvím klávesnice. U většiny vzorků tato navigace funguje, pouze v případě vzorku č. 4 je nestandardně zpracované (popsané) tlačítko „hledat“, proto není přístupné pro screen-reader, nicméně lze jej najít jako odkaz pomocí vyhledávání ve funkčních odkazech na stránce.

Vzorek č. 1 je na tom, v tomhle směru nejhůř. Obsahuje nepopsané formulářové prvky, které nejsou pro ZPU přístupné, tzn. že se sice dá pomocí klávesnice pohybovat v rozhraní, ale není možné určit, kde se zrovna uživatel nachází a jaká data má zadat.

Krok č.5:

Tahle možnost je plně dostupná pouze u vzorků číslo 1 a 5. U ostatních vzorků je možné měnit pouze některé parametry, především barvu a velikost písma, nikoliv však barvu pozadí. Co se týká změny rozlišení nebo velikosti okna, nevyhověly vzorky 2, 3 a 4.

TEST 2: Testování zrakově postiženými uživateli

Všechny vzorky byly testovány dvěma ZPU, přičemž jeden z nich je „běžným“ uživatelem (uživatel 1) a druhý je pracovníkem odborného pracoviště, které se zabývá zpřístupňováním výpočetní techniky ZPU, tj. pokročilý uživatel (uživatel 2). Testy byly provedeny v programu JAWS for Windows v. (7.0) a MSIE 6.0.

Rozdíl mezi uživatelem 1 a 2 byl především v technice používání screen-readeru JAWS a ve znalosti prostředí vyhledávacích systémů. Uživatel 2 provedl hodnocení s využitím různých technik používání programu JAWS i nástrojů implementovaných v MSIE výrobcem (například pro práci s formulářem použil jednak speciální klávesové zkratky aplikace JAWS pro

vyhledání odkazů a práci s nimi a jednak vyhledávání v textu stránky prostřednictvím klávesové zkratky ctrl+F).

Tabulka 2: Hodnocení vzorků ZPU

	vz.1	vz.2	vz.3	vz.4	vz.5
Hodnocení uživatele 1	N	V	N	V	V
Hodnocení uživatele 2	N	V	V	V	V

Vzorek č. 1 byl oběma uživateli označen za nepřehledný a velmi obtížně přístupný, zejména díky chybějícím popiskům jednak formulářových prvků a jednak obrázků a odkazů. Dále chyběla informace o tom, jak spustit vyhledávání (pokud je formulář správně vytvořen, tak to lze zjistit pomocí příkazu programu JAWS) a uživatel byl zmatený tím, že při použití ENTER se místo spuštění vyhledávání dostal v systému do zcela irrelevantní nabídky (seznam testovacích databází a knihoven, kde je instalován program TinWeb). Tuto chybu opakoval uživatel několikrát a ztrácel orientaci v systému. Další nedostatek byl zjištěn v případě přidání násobných polí, kdy tlačítka pro přidání a odebrání pole jsou popsána pouze anglickými názvy. Za velmi problematickou byla také označena odezva v případě nena-lezení dokumentu – obrázek bez vysvětlujícího popisu.

Vzorek č. 2 (rozhraní pro základní i pokročilé vyhledávání) byl hodnocen jako přehledný a vyhovující.

Vzorek č. 3 (rozhraní pro základní i pokročilé vyhledávání) byl uživatelem 1 hodnocen jako nevyhovující, protože rozhraní bylo nepřehledné a uživatel ztrácel orientaci. Pro uživatele bylo matoucí, že na začátku stránky bylo uvedeno „vyhledávání“, ale nenásledoval formulář. Místo toho byly popsány další nabídky, jako „kombinovaný dotaz“. Tento problém by se dal popsat jako „neočekávané chování“ (zásada č. 4 testu 1 – část 10). Také nebylo možné vrátit se jedním krokem z nápovědy zpět do formuláře. Z hlediska uživatele 2 byl vzorek hodnocen jako vyhovující a přehledný, ale dle názoru uživatele hlavně díky tomu, že umí lépe používat program Jaws a má také více zkušeností s vyhledávacími systémy.

Vzorek č. 4 byl hodnocen jako přehledný a vyhovující oběma uživateli.

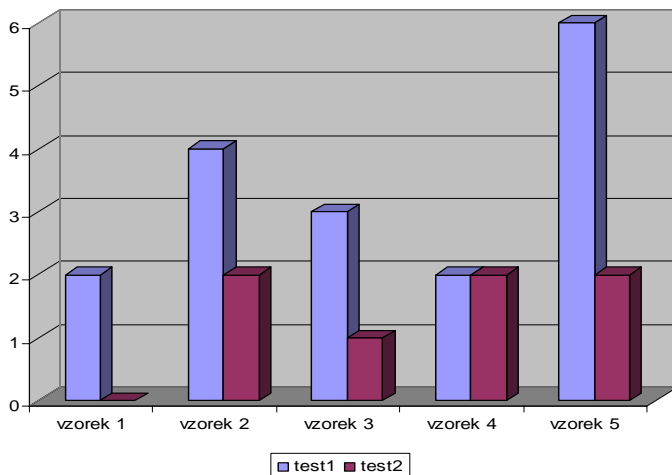
Vzorek č. 5 (rozhraní pro základní i pokročilé vyhledávání) byl hodnocen jako nejvíce přehledný a vyhovující. Oba uživatelé se rychle zorientovali a sami zjistili, že rozhraní bylo pravděpodobně upravováno s ohledem na ZPU.

Celkové vyhodnocení

Celkové vyhodnocení bylo provedeno tak, že v každém případě, kdy byl vzorek shledán vyhovujícím, byl mu přidělen bod (v případě, že rozhraní bylo různé pro jednoduché a pokročilé vyhledávání a vyhovovalo pouze jedno z nich, bod přidělen nebyl). V každém testu pak byly body sečteny a

uspořádaný do grafu tak, aby bylo vidět, které rozhraní naplnilo nejvíc pravidel a doporučení.

Graf 1: Hodnocení vzorků v jednotlivých testech

Z grafu je patrné, že nejlépe byl v testu 1 hodnocen vzorek 5, což je instalace programu Clavius v Krajské knihovně Vysočiny v Havlíčkově Brodě. Tento vzorek dosáhl v testu č.2 – dodržení pravidel Blind Friendly Web plného počtu bodů. Naopak jako nejméně vyhovující byly hodnoceny vzorky 1 (TinWeb na Právnické fakultě UK v Praze) a 3 (KP-WIN ve Státní technické knihovně).

U vzorku č. 5 byl dobrý výsledek u testu na přístupnost ZPU očekáván, což je důsledkem spolupráce knihovny s výrobcem a s odborným pracovištěm Blind Friendly Web.

Na tomto místě je třeba upozornit, že testy na přístupnost pro ZPU nebyly prováděny v celém rozsahu metodiky BFW. Kompletní test je doménou odborného pracoviště, ve kterém je testování svěřeno týmu odborníků. V této práci šlo spíše o demonstraci rozdílů, které jsou mezi jednotlivými systémy a jejich instalacemi, a o to, poukázat na některé nejdůležitější problémy související s přístupností rozhraní knihovnicko-informačních systémů pro ZPU.

Závěr

Z provedeného průzkumu vyplývá, že nejlépe v testech obstála středně velká - oblastní - veřejná knihovna, zatímco velké veřejné knihovny, jako Městská knihovna v Praze a zejména Státní technická knihovna s celorepublikovým záběrem, v testech nedopadly nejlépe. Aby se situace

změnila, je nutné, aby knihovny měly zájem o usnadnění přístupu ZPU ke svým online službám a webovým prezentacím, přičemž důležitá je v tomto směru především spolupráce knihoven s dodavateli knihovnicko-informačních systémů tak, jak proběhla například v Krajské knihovně Vysočiny v Havlíčkově Brodě.

Obr.1: Značka Blind Friendly; úroveň 4 - nejvyšší úroveň přístupnosti

Je nesporné, že snaha o kvalitní a dobře propracované UI přístupné pro ZPU, má nejen lidský, ale i komerční rozměr. Značka Blind Friendly, která je UI přístupným pro ZPU přidělována na základě odborného testu, může být přidanou hodnotou při prodeji knihovnicko-informačního systému a také pomáhá zvýšit prestiž jak dodavatele, tak knihovny.

Literatura:

AbilityNet : Assistive Technology for people wit disabilities : helping disabled people with advice, factsheets, assessments, training and assistive technology [online]. Warwick : AbilityNet, [c1998]. [cit. 2006-04-17]. Dostupný z www: <<http://www.abilitynet.org.uk/>>.

Blind Friendly Web [online]. Praha : SONS ČR, c2001-2006 [cit. 2006-04-05]. Dostupný z www: <<http://www.blindfriendly.cz>>.

BORING, R.L. Human-computer interaction as cognitive science. In *Proceedings of the Human factors and ergonomics society*. 46th annual meeting. 2002.

BUCHALCEVOVÁ, A.; DRBOHLAV, M. Místo návrhu uživatelského rozhraní v životním cyklu vývoje programového systému. In *Tvorba software 1999*. Dostupné z www: <<http://www.osu.cz/katedry/kip/aktuality/sbornik99/buchalcevova.html>>.

ČSN EN ISO 9241. *Ergonomické požadavky na kancelářské práce se zobrazovacími terminály*.

GULLIKSEN, J., et al. *Key Principles for User-Centered Systems Design*. 2003, dept. for HCI/IT, Uppsala University, Sweden.

JAWS 7.0 Documentation [online]. St. Petersburg : Freedom Scientific, [2005] [cit. 2006-04-17]. Dostupný z www: <http://www.freedomscientific.com/fs_support/doc_screenreaders.asp>.

Ministerstvo informatiky České republiky [online]. Praha : MI ČR, [2006] [cit. 2006-03-05]. Dostupný z www: <<http://www.micr.cz>>.

NOVÁK, J. *Využití výpočetní techniky pro těžce zrakově postižené*. Brno : Paido, 1997. ISBN: 80-85931-44-3.

- PAPÍK, R. Vyhledávání informací II.: Uživatelské rozhraní a vlivy oboru „human computer interaction“. *Národní knihovna*. 2001, vol.12, no.2, s. 81-90.
- PAVLÍČEK, R.; BUBENÍČKOVÁ, H. Přístupnost jako jeden z aspektů kvalitního webu. In *Sborník konference ISSS 2005 : konference Internet ve státní správě a samosprávě*. Hradec Králové, 4.-5.dubna 2005. Hradec Králové : ISSS, 1997. s. 180-183.
- PAVLÍČEK, R.; BUBENÍČKOVÁ, H. Jak probíhá testování přístupnosti webových stránek.. In *Sborník konference ISSS 2006 : konference Internet ve státní správě a samosprávě*. Hradec Králové, 3.-4.dubna 2006. Hradec Králové : ISSS, 1997. s. 175-179.
- PAVLÍČEK, R.; BUBENÍČKOVÁ, H. Internet bez bariér. In *Sborník konference ISSS 2004 : konference Internet ve státní správě a samosprávě*. Hradec Králové, 29.-30.března 2004. Hradec Králové : ISSS, 1997. s. 76-79.
- SOUČKOVÁ, M. *Aspekty vztahu člověk-počítač s důrazem na uživatelské rozhraní*. Praha. 2003. 89 s. [Diplomová práce].
- ŠKODOVÁ, V. *Kritéria digitálních knihoven pro zrakově hendikepované*. Praha : Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK, 2005. 97 s., 47 s. příl. [Rigorózní práce].
- TRŽICKÝ, M. *Metody návrhu uživatelského rozhraní a jejich integrace do procesu vývoje programových systémů*. Praha, 2001. Diplomová práce. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta informatiky a statistiky, Katedra informačních technologií 2001.
- Web Accessibility Initiative* [online]. W3C, c1994-2006. [cit. 2006-03-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.w3.org/WAI/>>.
- Web Content Accessibility Guidelines 2.0* [online]. W3C, c1994-2006. [cit. 2006-03-10]. Dostupný z www: <<http://www.w3.org/TR/WCAG20/>>.
- World Wide Web Consortium* [online]. W3C, c1994-2006. [cit. 2006-03-10]. Dostupný z www: <<http://www.w3.org/>>.

PRŮVODCE KNIHOVNOU A INFORMACEMI – KURZ INFORMAČNÍ VÝCHOVY NA WEBU SVK HK

Lenka Málková, SVK Hradec Králové

O tom, že knihovny vysokých škol u nás i v zahraničí pocítují nutnost vzdělávat studenty a často i pedagogy v oblasti vyhledávání, hodnocení a využívání informací a že proto i leccos dělají, dobře víme. Nabídka on-line kurzů na webech zahraničních knihoven je opravdu bohatá. I v knihovnách našich vysokých škol nalezneme několik kvalitních on-line kurzů informační výchovy. Jmenujme např. kurz informační výchovy na webu knihoven ČVUT Praha nebo Ústřední knihovny VŠB TŮ v Ostravě. Jaká je ale situace v jiných typech knihoven? Nedlouhá procházka po webech veřejných knihoven v ČR i ve světě mě přesvědčila, že pokud se tyto knihovny výchovou či vzděláváním uživatelů zabývají, jde především o kurzy „face to face“. Umějí snad uživatelé těchto knihoven efektivně využívat dostupné informační zdroje? Nebo snad tyto knihovny nenabízejí své zdroje a služby prostřednictvím moderních informačních technologií? Je úroveň informační gramotnosti již tak vysoká, že není třeba nikoho nic učit?

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové, jak název napovídá, je knihovnou zaměřující se především na zdroje odborných informací. Jejimi uživateli jsou ve značné míře studenti středních a vysokých škol, velkou skupinu tvoří i senioři. Pozorování informačního chování uživatelů, tedy způsobů, jakými postupují při hledání a využívání informací, nás přesvědčilo o tom, že úroveň informační gramotnosti není vysoká. Paradoxně právě generace, která s počítačem vyrůstala od dětství, není příliš informačně gramotná, a navíc, oproti ostatním uživatelským skupinám, si toho není vůbec vědoma. Nejde o počítačovou ngramotnost, ale spíše o orientaci v široké škále informačních zdrojů a jejich vhodnosti pro daný účel, o vyjádření určitého tématu klíčovými slovy, o schopnost hodnotit informace z hlediska aktuálnosti, objektivnosti a hodnověrnosti. Stále ještě je knihovna chápána jako půjčovna knih, což je asi dáno staletí trvající existencí knih a knihoven. Zatímco elektronické informační zdroje mají punc nejistoty, složitosti, něčeho neznámého, číst umí každý. Navíc v případě SVK HK je dost obtížné vyznat se ve zdrojích a službách knihovny, která sídlí ve dvou budovách a velkou část fondu má uloženu ve vzdálených skladech. Knihovna sice pořádá již od roku 2001 pravidelná školení uživatelů, ale těch se zúčastňuje především starší generace. Jak ale oslovit právě studenty? Je všeobecně známo, že preferují internet. Webové stránky

knihovny naší velikosti a s tak rozmanitými službami není snadné uspořádat přehledně, i když se o to pochopitelně snažíme. To byl další důvod k vytvoření Průvodce knihovnou a informacemi, který je jednak jakýmsi kurzem informační výchovy pro průměrného uživatele, jednak vhodně doplňuje web knihovny, je s ním propojen mnoha odkazy a usnadňuje tak orientaci v knihovně a v jejích službách.

Při tvorbě jsme se řídili základními pravidly pro vytváření e-learningových kurzů. Počáteční analýza potenciálních uživatelů kurzu napověděla, že kurz by měl být srozumitelný průměrnému uživateli. Tím rozumíme člověka se středoškolským vzděláním, s minimálními nebo nulovými znalostmi z oblasti knihovnictví, který se chce naučit efektivně užívat zdrojů a služeb knihovny a má přístup k internetu. Poté byl vytvořen návrh obsahu kurzu a jeho strukturování do jednotlivých modulů. Byla sestavena pracovní skupina složená z vedoucího-koordinátora, ze zástupců z jednotlivých pracovišť pro tvorbu odborného obsahu a webmastera. Po zjištění ceny speciálního softwaru a nákladů nutných na proškolení pro práci s ním jsme ustoupili od původního záměru a rozhodli se využít běžné technologie tvorby www stránek.

Při psaní textů jsme si uvědomili celou řadu souvislostí. Např. objevila se potřeba doplnit web knihovny sekcí FAQ, což by byla první pomoc tápajícím uživatelům. Bylo zřejmé, že jsme schopni FAQ zpřístupnit daleko rychleji než Průvodce knihovnou a informacemi, který je dlouhodobější záležitostí. Dále jsme striktně dbali na propojení kurzu s informacemi vystavenými v jiných sekcích na webu knihovny, a to z důvodu snadnější aktualizace kurzu. Text, který se vyskytuje jinde, se v Průvodci již neopakuje, ale je propojen odkazem. Dost diskutovanou otázkou byl grafický návrh kurzu. Nakonec jsme zvolili jednoduchou variantu, která se však barevně odlišuje od ostatních sekcí webu knihovny.

Inspirací pro strukturu a obsah kurzu byly některé on-line tutoriály informační gramotnosti vystavené na stránkách zahraničních univerzitních knihoven. Kurz byl rozčleněn do 6 modulů, jejichž schéma je uvedeno v příloze. Do základního menu bylo vloženo také schéma celého kurzu a blok testů ke každému modulu.

Cílem modulu 1 nazvaného Základní znalosti a dovednosti je seznámit uživatele s možnostmi, které knihovna nabízí registrovaným i neregistrovaným čtenářům a s tím, co je dostupné přímo z webu knihovny. Dále jsou v tomto modulu charakterizovány jednotlivé informační zdroje a druhy dokumentů, nikoliv však z odborného knihovnického hlediska, ale s ohledem na jejich využití pro různé účely a na to, kde a jakým způsobem se dají v knihovně získat. Následuje seznámení s plánem budov a místy poskytování služeb, což je vzhledem k výše zmíněné složitosti uspořádání budov knihovny velmi důležité. Ještě před osobní návštěvou knihovny se může uživatel poučit a jít najisto.

Modul 2 – Výpůjčky a rešerše - poskytuje výklad pravidel pro výpůjčky, opět s odkazy na příslušné sekce webových stránek knihovny a kapitoly z knihovního řádu. U rešerší je ještě uveden odkaz na výběrový soupis písemně zpracovaných dotazů a rešerší oddělení informačních a referenčních služeb Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové od roku 1996 do současnosti.

Modul 3 – Vyhledávání v katalogu – není zatím kompletní. Protože knihovna přechází na nový knihovnicko-informační systém, není dosud zpracován popis vyhledávání v katalogu a vysvětlení struktury záznamu. Ostatní části modulu 3 jsou funkční. Jsou v nich vysvětleny druhy katalogů a jejich umístění v knihovně, zásady pro výběr správného hlediska pro vyhledávání včetně přehledu základních tříd MDT se slovním vyjádřením. Dále je zde odkaz na přehlednou tabulku informující o tom, kde se dokumenty s určitými signaturami nachází a do kdy budou dodány.

Modul 4 je věnován vyhledávání v databázích. Uživatel zde nalezne vysvětlení základních pojmů, se kterými se při práci s databázemi může setkat. Jsou zde stručně a výstižně popsány druhy databází a zároveň je vytvořen odkaz na databáze dostupné v knihovně. Následuje špetka teorie, bez které se však při hledání neobejdeme – booleovské operátory, formulace složitých dotazů, používání frází, krácení slov a používání zástupných znaků. Část Jak naložit s výsledky vyhledávání je obohacena přehledným diagramem.

Modul 5 – Vyhledávání na internetu – se pokouší uživatelům pomoci zorientovat se v informacích volně přístupných na internetu, dokázat je kriticky ohodnotit a správně se rozhodnout, kdy dát internetu přednost před knihovnou a naopak. Následují základy hledání na webu – odhadem adresy, prostřednictvím vyhledávacích strojů a plnotextovým vyhledáváním, prostřednictvím katalogu. Zmíněny jsou základní vyhledávací strategie a hledání v Googlu.

Poslední modul – Citování dokumentů – je nejobsáhlejší. Kromě postupu při vytváření bibliografických citací a způsobu citování jednotlivých druhů a typů dokumentů s uvedením příkladů je pozornost věnována i etickým pravidlům a normám a vytváření soupisů citací a odkazů. Užitečný je odkaz na generátor citací z projektu Bibliografické citace.

Tvůrci kurzu jsou si vědomi, že výsledný produkt má daleko k dokonalosti. Po obsahové stránce jde o kompromisní řešení: poskytnout uživateli pouze nezbytné informace, nezahltit ho odbornými termíny, dát mu určitý návod k použití a přitom dbát na věcnou správnost a jistou míru profesionality. Navigace kurzem také zcela neodpovídá původním představám. Stejně tak grafické zpracování, které se muselo obejít bez animací a různých zpestření. Přesto se domníváme, že kurz plní svůj účel. Průvodce byl vystaven na webu knihovny v únoru 2006 a k 20. červenci 2006 je zaznamenáno 3 718 návštěvníků a 15 037 návštěv (dle metodiky IFABC).

Literatura:

BEDNÁŘIKOVÁ, Iveta. Didaktické aspekty učiva a e-learning. In SEDLÁČEK, Jan. *Sborník příspěvků ze semináře a soutěže e-learning 2003*. 1. vyd. s přílohou CD. Hradec Králové : Gaudeamus, 2003. Příspěvky k semináři e-learning. S. 164-171. ISBN 80-7041-965-2.

Foundations of searching library resources [online]. [Hong Kong] : Hong Kong Baptist University, c2005, Last Modified 29/05/06 [cit. 2006-07-21]. Best viewed by Netscape 4.76 or above in 800 * 600 screen resolution. Dostupný z www: <http://sun480.hkbu.edu.hk/SCRIPT/Z_LIB0001/scripts/serve_home>.

Information literacy tutorial [online]. Hong Kong : University Library System, The Chinese University of Hong Kong, c2005 [cit. 2006-07-21]. Text v angličtině. Dostupný z www: <<http://www.lib.cuhk.edu.hk/information/bi/infolit/infolit.htm>>.

KNIHOVÁ, Ladislava. Co je to „dobrý kurz“? In SEDLÁČEK, Jan. *Sborník příspěvků ze semináře a soutěže e-learning 2003*. 1. vyd. s přílohou CD. Hradec Králové : Gaudeamus, 2003. Příspěvky k semináři e-learning. S. 189-201. ISBN 80-7041-965-2.

KVĚTOŇ, Karel. Předpoklady pro kvalitní e-learningové vzdělávání. In SEDLÁČEK, Jan. *Sborník příspěvků ze semináře a soutěže e-learning 2003*. 1. vyd. s přílohou CD. Hradec Králové : Gaudeamus, 2003. Příspěvky k semináři e-learning. S. 202-211. ISBN 80-7041-965-2.

TILT Texas Information Literacy Tutorial [online]. [Austin] : The University of Texas System Digital Library , c1998-2004 [cit. 2006-07-21]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://tilt.lib.utsystem.edu/>>.

TKAČÍKOVÁ, Daniela. *Jak pracovat s informacemi* [online]. [Ostrava] : Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava, c1998-2006 , aktualizováno 2006-07-18 [cit. 2006-07-21]. XHTML 1.1. Text v češtině. Dostupný z www: <<http://knihovna.vsb.cz/kurzy/index.html>>.

UW-Parkside Information Literacy Tutorial [online]. Kenosha : University of Wisconsin Parkside Library, [2004] , Last Update: 10/07/04 [cit. 2006-07-21]. Text v angličtině. Dostupný z www: <<http://www.uwp.edu/departments/library/infolit/intro/>>.

WRIGHT, Carol, et al. *Information literacy & you* [online]. University Libraries, The Pennsylvania State University, c2002 , Last updated 07/24/02 [cit. 2006-07-21]. Text v angličtině. Dostupný z www: <<http://www.libraries.psu.edu/instruction/infolit/andyou/infoyou.htm>>.

ZACHERY, Imogene, SCHMIDT, Norma. *Quick research library tutorial: an information literacy tool* [online]. Largo (Maryland) : Prince George's Community

College, c2002-2005 , Updated May 2, 2005 [cit. 2006-07-21]. Text v angličtině.
Dostupný z WWW: <<http://www.pgcc.edu/library/tutorial/index.htm>>.

Příloha: Schéma kurzu

Modul 1 Základní znalosti a dovednosti	Modul 2 Výpůjčky, rešerše	Modul 3 Vyhledávání v katalogu	Modul 4 Vyhledávání v databázích	Modul 5 Vyhledávání na internetu	Modul 6 Citování docu- mentů
1.1 Jak získat přístup ke zdrojům knihovny?	2.1 Vše o výpůjčkách	3.1 Druhy katalogů	4.1 Charakteristika databází	5.1 Je vše, co hledáte, na webu?	6.1 Proč citujeme
1.1.1 Jak se stát registrovaným čtenářem?	2.1.1 Druhy výpůjček	3.1.1 Kde se jednotlivé katalogy nachází v knihovně?	4.1.1 Jak se databáze dělí?	5.2 Kdy dát přednost internetu a kdy knihovně?	6.2 Pravidla citování (etika, normy)
1.1.2 Které služby jsou i pro neregistrované čtenáře?	2.1.2 Jak žádat o výpůjčku?	3.2 Vyhledávání v katalogu	4.2 Ke kterým databázím máte v knihovně přístup?	5.3 Hodnocení informací na webu	6.2.1 Etická pravidla
1.1.3 Služby dostupné on-line	2.1.3 Jak prodlužovat výpůjční lhůtu?	3.2.1 Postup vyhledávání	4.3 Jak vyhledávat v databázích?	5.4 Základy hledání na webu	6.2.2 Obecná pravidla citování
1.2 Jaké zdroje jsou v knihovně k dispozici?	2.1.4 Jak získat dokument, který naše knihovna nevlastní?	3.2.2 Struktura záznamu dokumentu	4.4 Jak naložit s výsledky vyhledávání v databázích?	5.4.1 Je hledání na webu obtížné?	6.2.3 Normy pro tvorbu citací
1.2.1 Knihy	2.1.5 Co dělat, když je dokument vypůjčen jiným čtenářem?	3.3 Výběr správného hlediska pro vyhledávání		5.4.2 Hledání odhadem adresy	6.2.4 Normy pro formální úpravu textu
1.2.2 Periodika	2.2 Vše o rešerších	3.3.1 Další typy pro vyhledávání (MDT)		5.4.3 Hledání prostřednictvím vyhledávacích nástrojů	6.3 Postup při vytváření bibliografických citací
1.2.3 Sborníky	2.2.1 Jak objednávat rešerše?	3.4 Kde se v knihovně nachází vyhledávaný dokument?		5.4.4 Kdy je výhodné použít vyhledávací stroj?	6.4 Citování jednotlivých druhů a typů dokumentů
1.2.4 Normy	2.2.2 Přehled hotových rešerší			5.4.5 Kdy je výhodné použít katalog?	6.4.1 Monografie (knihy i vicesvazkové, neperiodické sborníky atp.)

1.2.5 Patentová literatura				5.4.6 Základní vyhledávací strategie	6.4.2 Periodika (seriálové publikace, články, noviny)
1.2.6 Neknižní materiály				5.4.7 Základy hledání v Googlu	6.4.3 Články
1.2.7 Databáze					6.4.4 Speciální dokumenty (disertace a habilitace, diplomové práce, sborníky)
1.2.8 Internet					6.4.5 Elektronické dokumenty (webové stránky, CD-ROMy)
1.3 Seznámení s plánem budov a místy poskytování služeb					6.5 Prvky citací, interpunkce
1.3.1 Půjčovna v Pospíšilově ulici					6.6 Soupis citací a odkazy
1.3.2 Studovna na Eliščině nábřeží					6.6.1 Soupis
					6.6.2 Odkazy
					6.7 Generátor citací
					6.8 Použité prameny

ANGLICKÝ PORTÁL O ČESKÉM KNIHOVNICTVÍ

Eva Marvanová, Národní knihovna ČR

Library and information Science Portal

Národní knihovna ČR zpřístupnila na svých stránkách anglický portál o českých knihovnách a knihovnictví.

Záměrem projektu je informovat zahraniční uživatele webových stránek Národní knihovny ČR o českých knihovnách a knihovnictví.

První etapou tohoto projektu bylo vydání publikace „**Libraries and Librarianship in the Czech Republic**“ v roce 2005. Publikace je určena pro bezplatnou distribuci do zahraničí a pro potřebu českých knihoven při spolupráci se zahraničím. Informační brožura byla vydána s finanční podporou Ministerstva kultury ČR.

Přeložené informace o českých knihovnách a knihovnictví jsme využili při přípravě anglického portálu.

Struktura portálu

Portál je rozdělen do deseti oddílů

- Knihovní databáze
- MVS, Souborné katalogy, Portály, Digitální knihovny
- Koncepce a financování projektů knihoven
- Legislativa
- Knihovny v ČR a jejich organizace, Knihovnické statistiky
- Služby knihoven nakladatelům
- Knihovnické asociace, sdružení, Soutěže a ocenění knihoven, Podpora čtení a čtenářů
- Profese, vzdělávání a školení
- Knihovnický institut
- Odborné informace

Služby portálu:

- Na webových stránkách portálu je umístěna publikace „**Libraries and Librarianship in the Czech Republic**“ ve formátu PDF, kterou si uživatelé mohou stáhnout.
- Portál je propojen s anglickou verzí portálu o českých knihovnách

- LIS portál bude zajišťovat službu Ask Library
- LIS portál bude uveřejňovat na webových stránkách aktuální informace z oblasti českého knihovnictví.
- Z portálu je možnost vyhledávání v Jednotné informační bráně

LIS portál je zpřístupněn od září 2006 a uvítáme proto vaše náměty, připomínky a návrhy, které nám, prosím, zašlete na e-mailové adresy:

eva.marvanova@nkp.cz

jindrich.pilar@nkp.cz

ADRESÁŘ KNIHOVEN A INSTITUCÍ ČR O VÁS A PRO VÁS

Danuše Vyoralčková – Zdenka Manoušková, Národní knihovna ČR

Oddělení souborných katalogů v Národní knihovně ČR buduje bázi Adresář knihoven a institucí ČR (ADR) především v návaznosti na souborný katalog ČR a jím poskytované služby. Báze vznikla v roce 1996 sloučením plnohodnotnýchází dvou samostatných pracovišť Národní knihovny ČR (oddělení souborných katalogů a Knihovnický institut), které se i nadále podílejí společně na jejím vytváření a také ji společně spravují.

Adresář poskytuje informace o více než 3.000 knihovnách a informačních institucích na území České republiky, z nichž dvě třetiny představují knihovny, které v současné době (alespoň v minimální míře) poskytují knihovnické služby. Patří sem všechny **ústřední a krajské knihovny, profesionální veřejné knihovny (od městských po místní – i některé neprofesionální), převážná většina vysokoškolských knihoven, knihovny ústavů Akademie věd ČR, knihovny výzkumných ústavů a lékařských zařízení, knihovny státních orgánů, kulturních, církevních a školských institucí, včetně informačních středisek podniků, a to jak akciových společností, tak také soukromých firem.**

Každý záznam v bázi obsahuje **základní údaje**: siglu, úplný název knihovny/instituce a jeho anglický ekvivalent, adresu instituce, čísla telefonů a faxů, e-mailové adresy a URL kontakty na domovskou stránku instituce, jméno odpovědné osoby, včetně příslušných telefonických a e-mailových kontaktů. Součástí záznamu knihoven, které se zaregistrovaly na Ministerstvu kultury ČR podle zákona 257/2001 Sb. o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb, je rovněž evidenční číslo Ministerstva kultury ČR. Pro lepší orientaci a vyhledávání je v záznamu uložen i údaj, v jakém kraji se knihovna nachází a kód typu knihovny. U institucí, které samy neprovádějí meziknihovní výpůjční službu, je uveden odkaz na knihovnu, která je v této oblasti zastupuje. S nově nabízenou službou MVS v rámci souborného katalogu byly záznamy zapojených knihoven doplněny o informace, za jakých tuto službu daná knihovna poskytuje. Pokud knihovna buduje regionální, oborový nebo jiný adresář a vystavuje ho na svých webových stránkách, je na něj vytvořen v záznamu odkaz. Stejně budou moci knihovny vytvořit odkaz na informace o poskytovaných službách pomocí formuláře pro aktualizaci údajů on-line.

Kromě základních údajů jsou v bázi ADR uvedeny i mnohé **další** potřebné **informace** určené uživateli. Jsou v podstatě dvojího typu:

a) údaje retrospektivní, které zachovávají kontinuitu a umožňují dohledání vlastníka knižního fondu, jako jsou např. předcházející sigly, či jiné, dnes již neužívané identifikační značky, bývalé názvy a adresy včetně již zaniklých zkratk názvů institucí.

b) údaje vypovídající o současném stavu knihovny, jako jsou např. údaje o typu knihovny a funkci, kterou plní, údaje o profilaci fondu, o knihovnickém systému, vybavenosti a prostorových podmínkách, dále mnohé statistické údaje týkající se velikosti fondu, počtu registrovaných čtenářů i počtu zaměstnanců a v neposlední řadě také údaje o vyvíjené činnosti, jako je např. ediční činnost, vytváření vlastních databází, apod.

Následující obrázek je ukázkou záznamu knihovny ve standardním formátu, v němž jsou všechny podtržené údaje aktivní.

Sigla	OLA001
Název instituce	• Vědecká knihovna v Olomouci
Cizojaz.var.názvu	• Research Library in Olomouc
Zkratka	VKOL
IČO - DIČ	100 625
Evid.č. MK ČR	40
Kraj	Olomoucký
Adresa	Bezručova 2, 779 11 Olomouc
Odpovědná osoba	Ing. Hana Študentová (ředitelka VKOL) ; tel.: 585 222 328 • studentova@vkol.cz PhDr. Helena Veličková (zástupce ředitele) Mgr. Vladimír Klásek (náměstek pro služby)
Telefon	585 222 328 (ředitelka) 585 223 441 (ústředna) 585 225 364 (MVS)
Fax	585 220 615
E-mail	• info@vkol.cz • studentova@vkol.cz (ředitelka) • mvs@vkol.cz
URL	• www.vkol.cz • kat.vkol.cz (online katalog)
Další informace	✓ Červnu 2006 se přestěhovalo sídlo ředitelství VKOL v Olomouci z Ostružnické 3 do Bezručovy 3.
Odkaz na adresář	• www.vkol.cz/region.htm#data (adresář knihoven Olomouckého kraje) • www.vkol.cz/kraj/index.htm (adresář veřejných knihoven Olomouckého kraje) • www.vkol.cz/skoly/index.htm (adresář specializovaných knihoven Olomouckého kraje)
Dříve	* Státní vědecká knihovna * Olomouc * SVK * Vědecká knihovna v Olomouci * Olomouc, Ostružnická 3 (bývalá adesa na ředitelství VKOL)
Aktualizováno	2006
Systém. číslo	nnnnn147R

Každá knihovna v bázi ADR má vlastní siglu.

Co je **sigla**? Je to lokační značka, která umožňuje jednoznačnou identifikaci knihovny. Důvodem zachování sigly pro instituci i po všech reorganizacích je především vlastnictví fondu, ke kterému je sigla (lokační značka) přiřazena i přes různé změny názvů, adresy apod. Sigla zaniká se zrušením (převedením) fondu knihovny. Přechází-li fond do jiné knihovny, obje-

ví se tato informace jak v záznamu zrušené knihovny, tak v záznamu knihovny, do níž byl fond převeden.

Systém přidělování sigel v této podobě vznikl ještě v rámci celostátní evidence zahraniční literatury (CEZL) v Univerzitní knihovně v Bratislavě. Později začala využívat siglu pro jednoznačnou identifikaci objednávací knihovny i MVS. Národní knihovna ČR, oddělení MVS, dnes nevyřídí žádost o výpůjčku, pokud knihovna nemá přidělenou siglu a není zařazena do báze Adresář knihoven a institucí ČR.

Sigla se nepřiděluje automaticky (výjimkou byly veřejné knihovny, kterým byla po spojení obou adresářů přidělena sigla z důvodu zachování a sjednocení struktury adresáře), je přidělována knihovnám na základě jejich žádosti.

Siglu přiděluje správce báze, který zároveň dbá o to, aby jednou přidělená sigla nebyla znovu použita. Sigla však může být přidělena i několika oddělením nebo útvarům téže instituce, pokud spravují samostatné celky fondu. Například ABA000 je Národní knihovna jako celek, ABA001 je označení novodobých fondů a služeb Národní knihovny ČR, ABA003 je sigla Knihovny knihovnické literatury v Národní knihovně a ABA004 náleží Slovanské knihovně. Stejně tak OPE301 je sigla knihovny Slezského zemského muzea a OPB001 náleží knihovně Slezského ústavu Slezského zemského muzea.

Zvolený systém přidělování sigel umožňuje nejen jednoznačnou identifikaci knihovny/instituce, ale zároveň přináší „zasvěcenému“ na první pohled rychlou základní orientaci v charakteristice knihovny z hlediska místa a typu knihovny:

První dvě písmena jsou **geografickým znakem** (odvozeného z běžně užívaných zkratk bývalých okresních měst pro automobilové značky), třetí písmeno vyjadřuje typ knihovny:

A – ústřední knihovny

B – knihovny ústavu Akademie věd ČR

C – knihovny ostatních ústavů

D – vysokoškolské knihovny

E – knihovny státní správy, veřejných institucí, kulturních, zájmových a společenských institucí, lékařské knihovny, knihovny zdravotnických zařízení a církevní knihovny

F – knihovny podniků, závodů, projektových organizací a firem

G – veřejné knihovny a školní knihovny.

Z následujících tří čísel je důležitá první číslice, z níž lze odvodit, zda jde o knihovnu v daném okrese nebo přímo v okresním městě. Z toho vyplývá, že například

ABA0XX je ústřední knihovna v Praze

HKD0XX je vysokoškolská knihovna v Hradci Králové
UOG5XX je veřejná knihovna v okrese (bývalém!) Ústí nad Orlicí.

A co má knihovna udělat, pokud chce o **siglu požádat**? Na internetových stránkách oddělení souborných katalogů (www.caslin.cz – Adresář knihoven a institucí - i) je vystaven postup a formulář s přehledem požadovaných údajů.

Knihovna by měla správci báze poskytnout základní údaje, jakýsi „minimální záznam“, na jehož základě je sigla přidělena. Jsou to následující údaje:

- úplný současný název a adresa knihovny/instituce
- kontakty (telefony, faxy, e-maily) na knihovnu
- jméno odpovědného pracovníka (včetně telefonu, e-mailové adresy)
- URL adresy na stránky knihovny/instituce
- do katalogu knihovny
- pokud je knihovna zaregistrovaná na Ministerstvu kultury ČR podle zákona 257/2001 Sb, uvést evidenční číslo registrace.

Je samozřejmě žádoucí, vzhledem k potřebám souborného katalogu a činnostem odboru knihovnictví a ke službám, které báze nabízí, doplnit základní informace o další údaje, uvedené v úvodu příspěvku.

A proč je garantem budování adresáře právě oddělení souborných katalogů? Jak už bylo uvedeno, je databáze Adresář knihoven a institucí ČR **základním zdrojem pro identifikaci vlastníka dokumentu** v souborném katalogu, v němž **sigla** slouží jako „vodítko“. Přidělená sigla je jedním ze základních prvků spolupráce se souborným katalogem, a to jak pro dodávání záznamů do souborného katalogu, tak pro využívání služeb, které souborný katalog nabízí. A v neposlední řadě je báze ADR zdrojem řady informací o knihovnách a institucích v České republice.

Se siglou se pak můžeme setkat

- v bázi **Adresář knihoven a institucí ČR**, který umožňuje jednoznačnou identifikaci knihovny a sigla je proto uvedena ve všech záznamech,
- v **Souborném katalogu ČR**, kde uživatel přes siglu za návštěv **Ve fondu** získá základní informace o vlastníku dokumentu, ze sigly za návštěv **Lokální záznam** se jednoduchým způsobem dostane přímo na vyhledaný záznam v lokálním katalogu vlastníka dokumentu,

Zvolte formát: [Standardní](#) -- [Katalogizační záznam](#) -- [Citace](#) -- [MARC](#)

Záznam 3 z 5 [◀ Předchozí záznam](#) [Další](#)

Název	● Koktejl : Czech geographic magazine
Nakl. údaje	Ústí nad Labem : Czech Press, 1992-
Popis (rozsah)	sv. ; 30 cm
Ve fondu	<ul style="list-style-type: none"> ● ABA001 [NK ČR Praha] -- sign. Nk 75 -- stud. 91-22 Roky: 1992- (akt. 2006) ● BOE205 [N. centr. ošetř. a nelék. zdr. oborů Brno] Roky: 2005- (akt. 2005), uch. 0 ● KLG001 [Středočeská vědecká knihovna Kladno] -- sign. IV/890 Roky: 1992- (akt. 2006) ● KMG001 [Městská knihovna Kroměříž] Roky: 1998- (akt. 2005), uch. 5 ● LID001 [Technická univerzita - Univ. knih. Liberec] -- sign. PB 695 Roky: 1997- (akt. 2006) ● OLA001 [Vědecká knihovna Olomouc] -- sign. III 302.273 Roky: 1992-

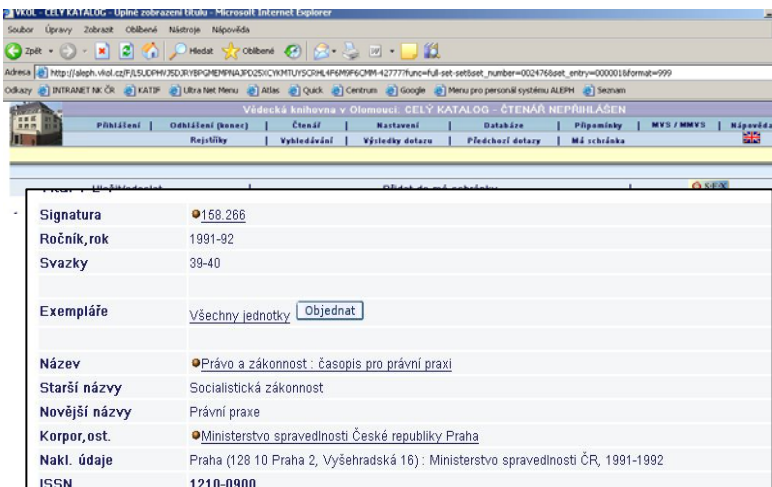
Informace o knihovně: BOE205

Sigla	BOE205
Název instituce	Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů
Cizojaz. var. názvu	National Centre of Nursing and Other Health Care Professions
Zkratka	NCO NZO
Evid.č. MK ČR	261
Kraj	Jihomoravský
Adresa	Vinařská 6, 603 00 Brno
Odpovědná osoba	Mgr. Alena Drdulová (vedoucí knihovny) ; tel.: 543 559 575 ● alena@knihovna.nconzo.cz
Telefon	543 559 577 (knihovna) 543 559 576 (zástupkyně vedoucí knihovny) 543 559 575 (vedoucí knihovny)
Fax	543 211 177
E-mail	● info@knihovna.nconzo.cz ● alena@knihovna.nconzo.cz (vedoucí knihovny) ● bozenka@knihovna.nconzo.cz (periodika) ● http://www.nconzo.cz
URL	● http://knihovna.nconzo.cz
Dřívě	* Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků * Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví * IDV/PZ

Zvolte formát: [Standardní](#) -- [Katalogizační záznam](#) -- [Citace](#) -- [MARC](#)

Záznam 2 z 3

Název	● Právo a zákonost : Časopis pro právní praxi
Nakl. údaje	Praha (128 10 Praha 2, Vyšehradská 16) : Ministerstvo spravedlnosti ČR, 1990-1992
Popis (rozsah)	sv. ; 25 cm
Ve fondu	<ul style="list-style-type: none"> ● ABA001 [NK ČR Praha] Roky: 1990-92 ● BOD010 [PF MU - Ústřední knihovna Brno] Roky: 1990-92 ● OLA001 [Vědecká knihovna Olomouc] -- sign. 158.266 Roky: 1991-92 Svazky: 39-40 ● OSD002 [VŠB - TU Ostrava - Ústřední knih.] Roky: 1990-92
Lokální záznam	● ABA001 ● OLA001

- v lístkových katalozích **CEZL**, kde zůstávají všechny sigly, včetně sigel zrušených knihoven. Proto je důležité zachovávat v adresáři i záznamy zrušených knihoven a institucí. V adresáři lze dohledat, kam se případně přesunuly fondy z takové instituce,
- v záznamu souborného katalogu je uvedena sigla i v údajích o zpracovatelské instituci záznamu a v údajích vlastníka záznamu,

022	a 1213.4724
040	a ABD157 b cze
080	a 551.4 j undef
24500	a Speleo
260	a Praha : b Česká speleologická
65004	a speleologie
6530	a jeskyňáři a jeskyně
7102	a Česká speleologická společnost
900	a ABD157 b 13

- **MVS** – už bylo řečeno, že jde o jednoznačné určení knihovny, která o meziknihovní výpůjčku požádala.
- při **MVS** v prostředí souborného katalogu se pomocí sigly identifikuje žádaná i žádající knihovna
- se siglou se však můžeme setkat i v dalších službách, např. **JIB**, pokud je jako prohledávaný zdroj zvolen Souborný katalog ČR **VPK**
- v **tištěné podobě adresáře** (je vydáván ve dvou a tříletém intervalu).

- V bázi Adresář knihoven a institucí ČR je možné **vyhledávat** podle
- sigly
- názvu instituce
- sídla
- určitého kraje
- typu knihoven ČR zařazených do adresáře (typy knihoven - zkratky jsou uvedeny v nápovědě - nejsou oficiální typologií, jde pouze o pomocnou charakteristiku pro potřeby adresáře!)
- lze vyhledat odpovědnou osobu (ředitele, vedoucího knihovny).
- Dotazy je možné různě kombinovat. Lze vyhledávat v celé bázi nebo vyhledávání omezit jen na aktualizované knihovny, případně hledat jen v části zrušené knihovny a instituce.

ADR - Adresář knihoven a informačních institucí ČR

Základní vyhledávání

[Informace o bázi](#)

Národní knihovna ČR bude pro veřejnost uzavřena od 22. července do 6. srpna 2006.
Děkujeme za pochopení.

Sigla	<input type="text"/>	Slova z názvu	<input type="text"/>
Sídlo instituce	<input type="text"/>	Zkratka	<input type="text"/>
Kraj	<input type="text"/>	Odpovědná osoba	<input type="text"/>
Bližkost slov?	☐ Ne ☐ Ano	<input type="button" value="OK"/> <input type="button" value="Vyčistit formulář"/>	

● Pro **krácení/maskování** použijte znak * nebo %, pro **kombinaci slov** spojku AND, pro **rozšíření dotazu** spojku OR.

Omezit vyhledávání na:

Typ instituce:	<input type="text"/>	Stav aktualizace	<input type="text"/>
<p>Nápověda k vyhledávání</p> <p>Nápověda k vyhledávání</p> <p>● V dotazu nezáleží č,ř,š,ž, ostatní písmena</p> <p>● Vyplňte jen ta pole, která chcete použít (operátor AND).</p>		<p>Všechny knihovny (včetně zrušených)</p> <p>Všechny knihovny (včetně zrušených)</p> <p>Knihovny s aktualizovanými údaji</p> <p>Zrušené knihovny a instituce</p>	
<p>Všechny knihovny</p> <p>Odborné neveřejné knihovny</p> <p>Vysokoškolské knihovny</p> <p>Knihovny Akademie věd</p> <p>Lékařské knihovny</p> <p>Knihovny výzkumných ústavů</p> <p>Kulturní a informační instituce</p> <p>Knihovny státní správy</p> <p>Knihovny výrobní a obchodní organizací</p> <p>Ostatní knihovny a instituce</p>			

V současné době knihovny, které mají přidělenou siglu, mohou využívat další službu souborného katalogu: **odeslat žádanku MVS** přímo z vyhledaného záznamu v Souborném katalogu ČR.

Vzhledem k uvedeným návaznostem na souborný katalog a jeho služby jsou údaje v adresáři průběžně aktualizovány a v pravidelných intervalech správce báze oslovuje knihovny, aby uvedené údaje potvrdily. U knihoven, které na výzvu k aktualizaci nereagují, dohledává správce báze informace o knihovně/instituci přes internet (kde často není uvedeno datum aktualizace stránek, a není tudíž jisté, který údaj je aktuálnější – zda ten v adresáři

nebo ten na webu), případně se snaží získat informace i telefonicky. Pro získání aktuálních údajů jsou využívána školení o souborném katalogu nebo školení k aktualizaci odběru periodik.

Velký počet knihoven a časté změny údajů ztěžují a zpomalují aktualizaci, navíc telefonické informace nebo údaje zaslané e-mailem ne vždy umožnily přesné zpracování. Proto pracovníci odd. souborných katalogů a Knihovnického institutu ve spolupráci s oddělením automatizace NK ČR připravili formulář, který knihovnám umožňuje aktualizovat údaje o vlastní knihovně přímo v bázi. Jediné, co knihovna potřebuje, je přístup na internet a přístupové heslo, které přidělí správce báze na požádání.

A jak **aktualizace pomocí formuláře** probíhá? Po vyhledání konkrétního záznamu může knihovna opravit údaje v následujících čtyřech oblastech:

Po zvolení oblasti, kterou chce pracovník opravit, se otevře příslušná část formuláře, v níž jsou již vyplněná data uložená v bázi. Po opravě se údaje potvrdí OK a odešlou se do báze. Údaje ze dvou oblastí jsou k dispozici hned po uložení, ze dvou dostává informace správce báze, který ještě může údaje editovat tak, aby nebyla narušena struktura údajů v návaznosti na rejstříky a případné vydání tiskem.

Aktualizace záznamu

Zvolte údaje, které chcete aktualizovat:

- Název instituce, varianta názvu, zkratka, adresa, odpovědná osoba atd.
- Telefonní čísla, fax, e-mailové adresy, odkazy na WWW stránky atd.
- Informace k MVS
- Údaje o čtenářích, výpůjčkách, knihovním fondu a poskytovaných službách

© 2004 Ex Libris

1) Název instituce, varianta názvu, zkratka, adresa, odpovědná osoba atd.; tyto údaje jsou v bázi přísně strukturovány a podléhají formální kontrole správce báze ADR. Část knihoven - veřejné knihovny - spravuje pracovník Knihovnického institutu, druhou část - knihovny odborné - spravuje pracovník oddělení souborných katalogů.

2) Telefonní čísla, fax, e-mailové adresy, odkazy na WWW stránky, včetně odkazů na samostatné stránky budovaných adresářů a na stránky o specializovaných službách knihovnou; tyto údaje nepodléhají formální kontrole správce báze ADR. Knihovna provádějící aktualizaci přebírá za tyto údaje zodpovědnost v plném rozsahu.

Konec | Přihlášení | Databáze | Registrky | Vyhledávání | Aktualizace záznamů | Aktualizace záznamů | Aktualizace záznamů | Aktualizace záznamů

Název instituce, zkratka, adresa atd.

Přidat do s

ADR - Zobrazení záznamu

Zvolte formát: Standardní - Adresa a kontakty - Podrobt

Záznam 1 z 1

Sigla: **AXX001**
 Název instituce: **Městská knihovna**
 Cizojazyč.var.názvu: **Municipal Library**
 Zkratka: MK
 IČO - DiC: 00020301 - C200020301
 EvId.c. MK ČR: 40
 Kraj: **Olomoucký**
 Adresa: **Růžová 6, 779 11 Olomouc**
 Odpovědná osoba: Ing. Irena Černá (vedoucí) ; tel.: 500 222 5
 e-mail: **icerna@mkol.cz**
 PhDr. Marie Malá (zástupce vedoucí) ; tel.
 e-mail: **malam@mkol.cz**
 Telefon: 500 222 111 (ústředna)
 E-mail: **knihovna@mkol.cz**
 URL: **www.mkol.cz**
aleph.mkol.cz (online katalog)
 MVS: Provádí MVS ze OLC019
www.mkol.cz/služby/mvs.htm (ceník a.)
 Aktualizováno: 2005
 Číslo záznamu: 000003240

Sigla: **AXX001**
 Název: **Městská knihovna Boženy Němcové**
 Varianta názvu: **Municipal Library**
 Zkratka: MK
 IČO - DiC: **00020301** - C200020301
 Adresa: **Zelená 360, 779 11 Olomouc**
 Odpovědná osoba: Ing. Irena Černá (vedoucí)
 tel.: 500 222 500 e-mail: **icerna@mkol.cz**
Zdeněk Veselý (zástupce vedoucí)
 tel.: 500 222 222 e-mail: **veselzy@mkol.cz**
Marcela Kočová
 tel.: 500 222 300 e-mail:

Poznámka:

● Údaje obsažené v jednotlivých polích **podléhají formální kontrole správce báze ADR** a provedené změny se projeví v zobrazeném záznamu nejpozději do dvou dnů.

Konec | Přihlášení | Databáze | Registrky | Vyhledávání | Aktualizace záznamů | Aktualizace záznamů | Aktualizace záznamů | Aktualizace záznamů

Telefonní čísla, fax, e-mail atd.

ADR - Zobrazení záznamu

Zvolte formát: Standardní - Adresa a kontakty

Záznam 1 z 1

Sigla: **AXX001**
 Název instituce: **Městská knihovna**
 Cizojazyč.var.názvu: **Municipal Library**
 Zkratka: MK
 IČO - DiC: 00020301 - C200020301
 EvId.c. MK ČR: 40
 Kraj: Olomoucký
 Adresa: Růžová 6, 779 11 Olomouc
 Odpovědná osoba: Ing. Irena Černá (vedoucí) ; tel.:
 e-mail: **icerna@mkol.cz**
 PhDr. Marie Malá (zástupce ve
 e-mail: **malam@mkol.cz**
 Telefon: 500 222 111 (ústředna)
 E-mail: **knihovna@mkol.cz**
 URL: **www.mkol.cz**
aleph.mkol.cz (online katalog)
 URL (služby):

● Údaje obsažené v jednotlivých polích jsou přímo ukládány do báze ADR, tzn. **nepodléhají formální kontrole správce báze ADR** a ihned po odešlání se změny objeví v zobrazeném záznamu. Knihovna provádějící aktualizaci přebírá za tyto údaje zodpovědnost v plném rozsahu.

● Aktualizační údaj provede **nahrazením stávajících údajů** (nepřítne údaje nepřipíte aktualizovat), přílohou **duplicitním datům údajů** (např. nového tel. čísla, nebo e-mailové adresy) do příslušných prázdných polí.

● Pro každé tel. číslo, číslo faxu, e-mail adresu a URL je vyhrazeno **samostatné** pole, do něhož je možno v kuličce závorce uvést stručné vysvětlení koho nebo čeho se údaj týká, např. "224 360 004 (vedoucí knihovny)".

3) Informace související s MVS; tyto údaje podléhají formální kontrole správce báze SK ČR, protože je na nich závislá konkrétní služba SK ČR – rozesílání objednávek MVS.

4) Údaje o čtenářích, výpůjčkách, knihovním fondu atd.; tyto údaje jsou shromažďovány pro potřeby Knihovnického institutu, obsahují vždy jen údaje za předcházející kalendářní rok a jejich aktualizace se provádí jednou ročně náhradou stávajících údajů údaji novými.

Každou z těchto skupin je nutno aktualizovat zvláštním formulářem. Prostřednictvím formuláře je možné též jen potvrdit platnost stávajících údajů.

Práce s formulářem je podrobně popsána na webových stránkách oddělení souborných katalogů www.caslin.cz.

V předchozí části příspěvku byla uvedena souvislost adresáře s **mezi-knihovní výpůjční službou v prostředí souborného katalogu**. Informace

o této službě byla od jejího spuštění (v květnu 2005) adresně nabídnuta cca 80 knihovnám, navíc byla nabídnuta v elektronické konferenci Knihovna. K červnu 2006 se zatím ke službě připojilo 65 knihoven. Služba je určena především knihovnám, které spolupracují se souborným katalogem a jeho prostřednictvím zpřístupňují svoje fondy. Není náhradou jiných forem MVS, jen usnadňuje knihovníkům odeslání žádanky z vyhledaného záznamu v souborném katalogu. Po odeslání žádanky probíhá MVS standardním způsobem bez účasti souborného katalogu.

Z vyhledaného záznamu lze jednoduchým způsobem odeslat objednávku do knihovny, která je do služby zapojena. Po otevření vyhledaného záznamu lze žádanku otevřít z nabídky Služby pro knihovny – Požadavek MVS. Po přihlášení (sigla + heslo) se otevře objednávka, v níž se automaticky vyplní bibliografické údaje ze záznamu.

Záznam 1 z 2

Hlavní záhlaví	Amis, Kingsley, 1922-1995
Název	Tlustý Angličan / Kingsley Amis : [z angličtiny] přeložil Josef Schwarz
Vydání	Vyd. 2.
Nakl. údaje	Praha : Ivo Železný, 1997
Popis (rozsah)	152 s. ; 21 cm
Ve fondu	<ul style="list-style-type: none"> ABA001 [NK ČR Praha] -- sign. SF II 061305 BOA001 [Moravská zemská knihovna Brno] -- sign. 2-1032.045 CBA001 [Jihočeská vědecká knihovna České Budějovice] -- sign. C154.912 OLA001 [Vědecká knihovna Olomouc] -- sign. 783.350 OSA001 [Moravskoslezská vědecká knihovna Ostrava] -- sign. G 238 880

Lokální z

ISBN

Objednávka MVS - Souborný katalog ČR

Autor: Amis, Kingsley, 1922-1995

Další autor: Schwarz, Josef, 1915-2003

Název: Tlustý Angličan / Kingsley Amis : [z angličtiny] přeložil Josef Schwarz

Svazek: *

Vydání: Vyd. 2.

Místo vydání: Praha

Nakladatel: Ivo Železný

Rok vydání: 1997

ISBN: 80-7116-085-7

Signatura:

Další část

Internet

Knihovník doplní jen údaje týkající se konkrétní objednávky. Pro odeslání se z adresáře natáhnou do objednávky e-mailové adresy obou knihoven (žádané i žádající) a údaje související s objednávkou (např. IČO, DIČ). Tím je omezena chybovost v odesílání (překlepy apod.) žádanek MVS. Po odeslání žádanky obě knihovny dostanou dopis s kopií objednávky.

CASLIN - Souborný katalog ČR
Požadavek na Meziknihovní výpůjční službu

=====

ODESÍLATEL: SKC001
NÁZEV: Národní knihovna České republiky – CASLIN
ADRESA: Klementinum 190, 110 01 Praha 1
KONTAKT: *adresa pověřeného knihovníka + adresa, která byla jednorázově zapsána do formuláře jako kontaktní adresa*

UŽIVATEL: Bořivoj Sedláček
ČÍSLO OBJEDNÁVKY: 12/2004
DATUM ODESLÁNÍ: 20041204

POŽADAVEK: Výpůjčka
PLATÍ DO: 20041231

=== ÚDAJE O OBJEDNANÉM DOKUMENTU ===

AUTOR: Bernstein Albert J.
DALŠÍ AUTOR: Rozen Sydney Craft
NÁZEV: Neandrtálci v práci, aneb, Jak se nezbláznit z lidí na pracovišti
MÍSTO VYD: Praha
NAKLADATEL: Victoria Publishing
ROK VYD: [1995]
ISBN: 80-85605-31-7

ČÍSLO ZÁZN: 000098759
SIGNATURA: PK-0119.125

=====

PRÍJEMCE: BOA001
KONTAKT: *adresa pověřeného knihovníka*

Seznam knihoven, které se do této služby již zapojily, je uveden na webových stránkách http://www.caslin.cz/SK/Knihovny_MVS.htm.

U všech uvedených služeb by měl uživatel mít k dispozici správné, aktuální údaje o knihovně a to je důvod, proč jsme usilovali o to, aby knihovny mohly samy ověřovat a aktualizovat údaje o vlastní instituci přímo v bázi Adresář knihoven a institucí ČR.

A co říci na závěr?

Báze Adresář knihoven a institucí ČR není pouhým adresářem, je hodnotným zdrojem informací o knihovnách v naší republice pro knihovny i uživatele, pro knihovnické informační portály a slouží k propojení nejrůznějších služeb Souborného katalogu ČR.

Prostřednictvím Souborného katalogu ČR, v němž vyhledávají uživatelé z celého světa, je současně propagací českých knihoven v mezinárodním kontextu.

RETROKONVERZE KATALOGU KNIHOVNY PEDAGOGICKÉ FAKULTY UNIVERZITY J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

Ivo Brožek, Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

Naše knihovna vznikla v roce 1954 na Vyšší pedagogické škole v Ústí nad Labem, z ní v roce 1959 vznikl Pedagogický institut, v roce 1964 Pedagogická fakulta, roku 1991 se fakulta stala základem nově vzniklé Univerzity Jana Evangelisty Purkyně. V průběhu transformace v letech 2005–2006 se z Pedagogické fakulty vyčlenilo několik kateder a vznikla Přírodovědecká fakulta a Filozofická fakulta, pro tyto dvě nové součásti univerzity naše knihovna také poskytuje knihovnicko–informační služby. Za těch padesát let se postupně rozšiřoval knihovní fond, nyní čítá 250 000 svazků, z nich přes 100 000 svazků je již zpracováno v automatizovaném knihovním systému.

Milníky rozvoje automatizace v naší knihovně:

- 1994 zaveden knihovní systém TINLIB (T-series), nejdříve modul Katalog
- 1997 retrokatalogizace skript a učebnic jako předpoklad pro zprovoznění Výpůjčního modulu
- 2000 přebírání záznamů u běžné katalogizace
- 2002 naskenování lístkových katalogů, vystavení na webu
- 2005 retrokonverze

Jmenný katalog knihovny za roky 1954–1994 má rozsah 72 zásuvek, 76 505 katal. lístků. Jeho zpřístupnění v obrazové podobě na webu umožňuje jenom listování, nikoliv plnohodnotné vícehlediskové vyhledávání. Ukázalo se, že retrokatalogizaci staršího fondu nejsme schopni provést vlastními silami, neboť katalogizátorky stačí jen na zpracování běžného přírůstku. Proto jsme se rozhodli provést retrokonverzi technologií RETROKON od firmy COMDAT, kterou jsem poznal v minulých letech, když jsem se podílel na projektech Národní knihovny a Parlamentní knihovny.

Retrokonverze katalogů představuje obecně naskenování lístkových katalogů, přepis záznamů do textových souborů, strukturování záznamů podle formátu UNIMARC, konverze do formátu daného automatizovaného knihovního systému. V našem případě jsme se rozhodli využít dvou výhodných rysů: jednak toho, že první fáze, tedy naskenování lístkových katalogů, již byla provedena v roce 2002, jednak toho, že vzhledem k profilu fondů

knihovny jsme předpokládali, že větší část záznamů bude možné převzít z katalogů jiných velkých knihoven přístupných přes Internet.

Naskenované záznamy jmenného katalogu byly přeneseny do systému RIS firmy COMDAT. RIS umožňuje práci s naskenovanými záznamy, jejich třídění podle předem zadaných kritérií, zpřístupnění záznamů všem pracovníkům, kteří se na konverzi podílejí. Základní funkcí systému je porovnávání naskenovaných záznamů uložených v RIS s externími informačními systémy a přebírání již existujících záznamů ve strukturované podobě. Pro záznamy neexistující ve strukturované podobě pak řízení retrospektivní konverze.

Projekt byl řešen jako rozvojový projekt MŠMT 295/2005: „Rozvoj elektronického katalogu knihoven UJEP retrokonverzí lístkového katalogu“ a 186/2006 „Modernizace a rozvoj IT technologií a služeb na UJEP“.

Postup zpracování záznamů je relativně jednoduchý: postupně se prohlíží záznamy (naskenované lístky) z určené zásuvky a následují tyto kroky:

- posoudit, zda se záznam zpracuje (pokud ne, označit a vyřadit – jde o odkazové záznamy, záznamy odepsaných knih)
- vyhledat v katalogích knihoven a stáhnout záznam
- vybrat záznam, zkontrolovat, zda odpovídá hledanému dílu a zda neobsahuje chyby
- doplnit lokální údaje (signatura, přírůstkové číslo, poznámka)
- uložit

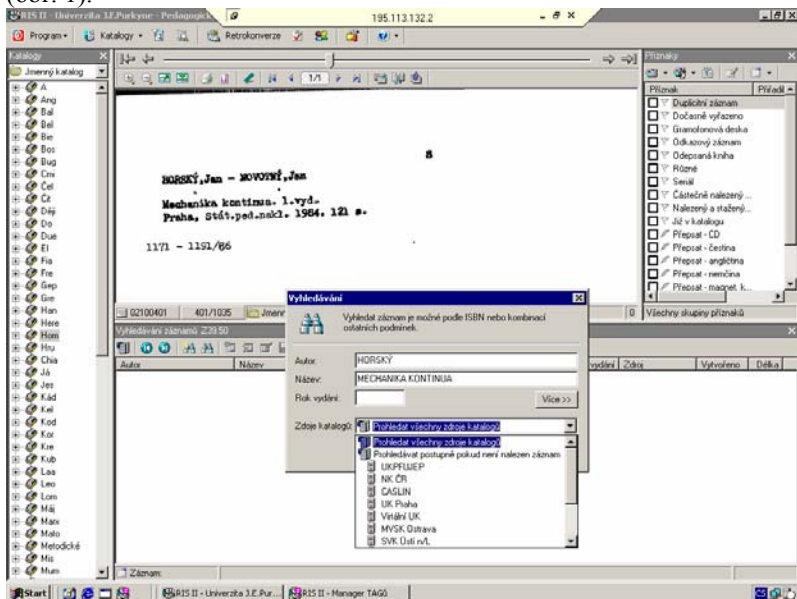
Pokud se záznam nenajde v žádné z knihoven, určí se k přepisu (tyto záznamy se z praktických důvodů rozdělují do několika skupin podle jazyka: čeština (včetně slovenštiny), angličtina, němčina, ruština, ostatní jazyky, zvláště jsou kompaktní disky a magnetofonové kazety). V druhé fázi potom přepisovači tyto nenalezené záznamy přepíší do textového souboru, zkušený knihovník je pak strukturuje do polí a podpolí UNIMARC.

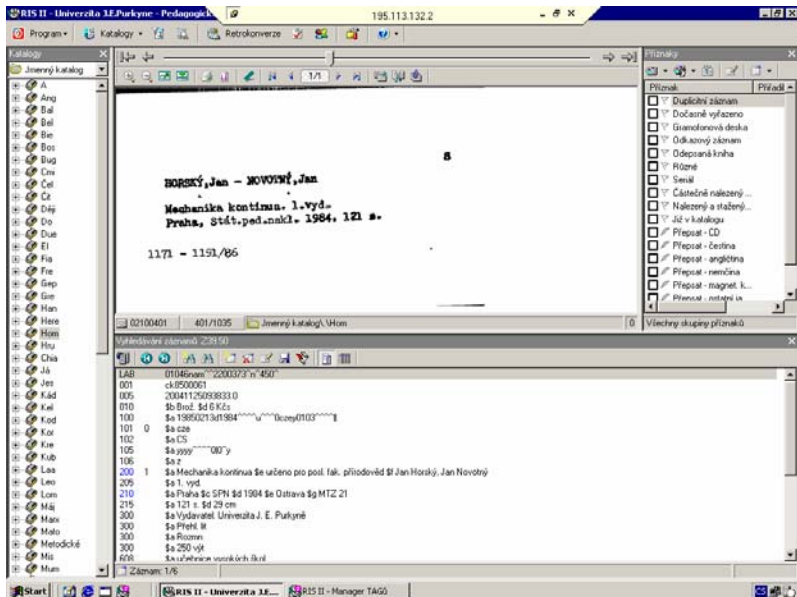
Následuje dávkový import s konverzí záznamů do databáze T-series (v tom okamžiku již jsou záznamy vyhledatelné). Pro výpůjční modul je pak nutné vyhledání knih na regále, opatření čárovými kódy, vložení čárových kódů a lokací do databáze.

Příprava zahrnovala analýzu naskenovaných lístků a zpracování podrobného manuálu. Původní záznamy totiž vznikaly v rozmezí čtyřiceti let, podle různých katalogizačních pravidel, s odchylkami v přepisu azbuky, ve tvorbě záhlaví, měnil se systém signatur atd. Důležitý byl výběr katalogů, z nichž budou záznamy přebírány, a stanovení jejich pořadí: na prvním místě vlastní knihovna (neboť někdy se záznam již objeví v našem automatizovaném knihovním systému – důvodem je, že dané dílo vydané před rokem 1994 jsme v uplynulých deseti letech získali z darů, nákupu v an-

tikvariátu nebo o tituly ze dvou menších studoven, kde jsme již dříve provedli rekatalogizaci), na druhém místě Národní knihovna (včetně záznamů české knižní tvorby 20. století), následuje souborný katalog CASLIN, souborný katalog Univerzity Karlovy a dalších 6 knihoven: Virtuální umělecká knihovna, Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě, Středočeská vědecká knihovna v Kladně, Krajská vědecká knihovna v Liberci, knihovna Památníku národního písemnictví, Státní technická knihovna v Praze. (Jedná se tedy o velké knihovny, jejichž záznamy ve formátu UNIMARC lze stahovat protokolem Z39.50.) Naši pochopitelnou snahou bylo co nejvíce záznamů stáhnout, neboť zejména záznamy české národní bibliografie jsou kvalitnější a obsahují více údajů než naše staré záznamy.

Pracovní plocha programu RIS je rozdělena do několika částí: v levém sloupci se vybere zásuvka katalogu, ve střední části se postupně zobrazují naskenované záznamy. Nyní zpracovatel do vyhledávacího formuláře uvede jméno autora a název díla, případně i rok. Lze zvolit, zda se bude vyhledávat v katalogu jedné knihovny, ve všech katalozích nebo postupně, dokud se nenajde záznam. V případě potřeby lze uvést další vyhledávací kritéria – místo vydání, nakladatel, ISBN. Během několika sekund pak proběhne vyhledání ve vzdálených katalozích a přehledné zobrazení výsledků (obr. 1).

Obr. 2

U českých knih zpravidla vybereme záznam Národní knihovny z české národní bibliografie, neboť je nejpodrobnější a předpokládáme, že je nejvyšší kvality (obr. 2). (Předpokládali jsme, že záznamy publikací vydaných v České republice najdeme téměř všechny, ukázalo se však, že v katalogu Národní knihovny a katalogu CASLIN chybějí turistické mapy, regionální tituly, vysokoškolská skripta, magnetofonové kazety, kompaktní disky.)

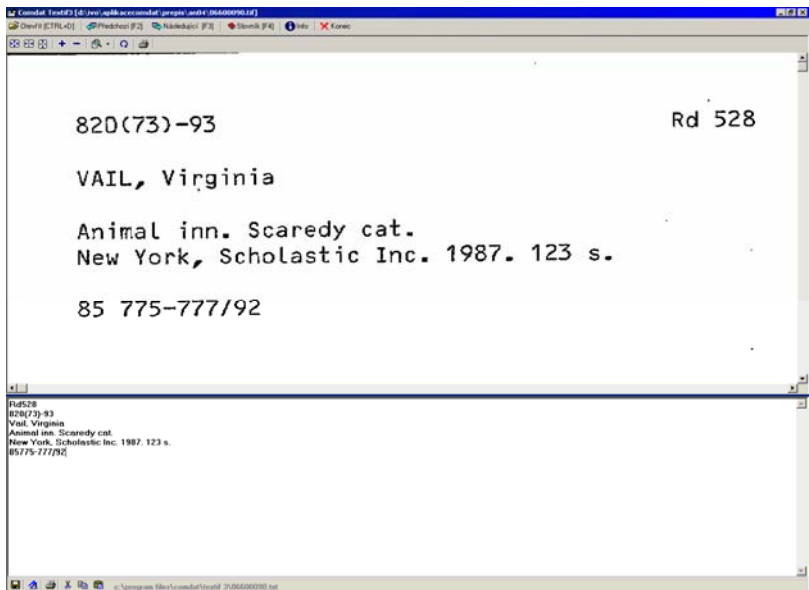
Zkontrolujeme, zda údaje v záznamu UNIMARC odpovídají údajům na naskenovaném lístku a záznam neobsahuje zjevné chyby a překlepy (přitom kontrolujeme zejména pole 200, 205, 210, 215, 700). Záznam lze podle potřeby zeditovat a chyby opravovat. Nyní si vyvoláme nabídku Uložit záznam a z naskenovaného lístku opišeme signaturu, přírůstková čísla, případně poznámku. Pokud se nám záznam nepodaří v žádné knihovně najít, označí se příznakem pro následný přepis. K dispozici je Manažer RIS, kde si lze prohlédnout stažené záznamy a opravovat vložené lokální údaje. (obr. 3)

Záznam číslo	Autor	Název	Signatura	Přílohy	Původní číslo	Poznámka	Zdroj
102100378	Hrončí Zdeněk	Hygiena tělesné výchovy Učeno pro posl. pedagog. fak.	517V	225.252/67			NK. ČI
102100379	Hrončí Zdeněk	Úrazy při kopané [Sborník]	1519	29031/65, 3193/95			NK. ČI
102100380	Hrončí Zdeněk	Hygiena tělesné výchovy nádeže [Učeno] pro posluchače katedry těl.	517V. A17210	596.400/60, 400.401/6	GDPS		NK. ČI
102100382	Hrončí Zdeněk	Hygiena tělesné výchovy učebnice specialních	PK36	3427/60			ZASL
102100395	Horný Radovan	Nejúspěšnější lonkařem	8653	38240/95			NK. ČI
102100396	Horolezečtí Příručka pro školní vedoucího a cvičitele		A26043.26044	A26043.26044			NK. ČI
102100388	Horoušek Ondřej	Horoušek Ondřej 14 amerických básníků	B8182	47430/67			NK. ČI
102100389	Horov Pavel	Výrostlé letní nebe	B3074	24964/64, 57747/88			NK. ČI
102100391	Horov Pavel	Mise poludne	B3069.02095	17294/63, 26836/64	GDPS		NK. ČI
102100392	Horov Pavel	Niska	B3503	34186/66			NK. ČI
102100393	Horov Pavel	Slunce nad nami	B1896	6398/56			NK. ČI
102100394	Horov Pavel	Výrostlé letní nebe	B3007. A16954	27174/65, A16954			NK. ČI
102100395	Hrončí Zdeněk	Neúspěšné se-mocnéj řadby	F1216, A17687	30134/65, 44143/63, A			NK. ČI
102100396	Horová Ivana	Numerní metody [učeno pro posl. fakultu přírodověd.]	5M4	2733/65			NK. ČI
102100397		Sociological self-images: a collective portrait	58567	61821/74			LK. P.
102100398	Horová Pavla	Kapitalistická industrializace a středovněvropská společnost Příspěvek	57822	45428/70			NK. ČI
102100400	Horová Pavla	Praha. 1980 - Paříž	11775	91267.263/90, 200367			URFP
102100401	Horový Jan	Mechanika kontinua učeno pro posl. fak. - příloha 121	57	117.1151/66			NK. ČI

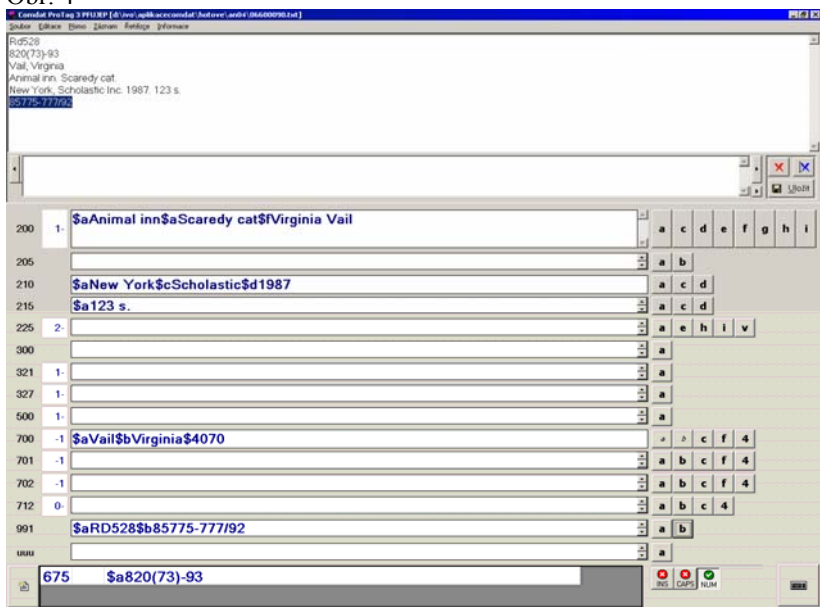
Součástí manažeru jsou i statistiky počtu zpracovaných záznamů, a to jak souhrn, tak i údaje za určité časové období a za jednotlivé pracovníky. U každé zásuvky si lze prohlédnout statistiku příznaků (tj. počtů stažených záznamů apod.), způsobů přepisu i záznamy bez příznaku – tedy ty, které zpracovatel omylem vynesal. Je k dispozici i filtr pro výběr stažených záznamů podle různých hledisek. Ve vlastním programu RIS je možno rovněž záznamy filtrovat podle příznaků. To používáme zejména pro výběr všech záznamů určených jednotlivými zpracovateli k přepisu a jejich prověření a částečně dohledání zkušeným knihovníkem, který odhalí např. chyby na původních listech.

Úspěšnost vyhledání záznamů činila 85 %, což považuji za dobrý výsledek.

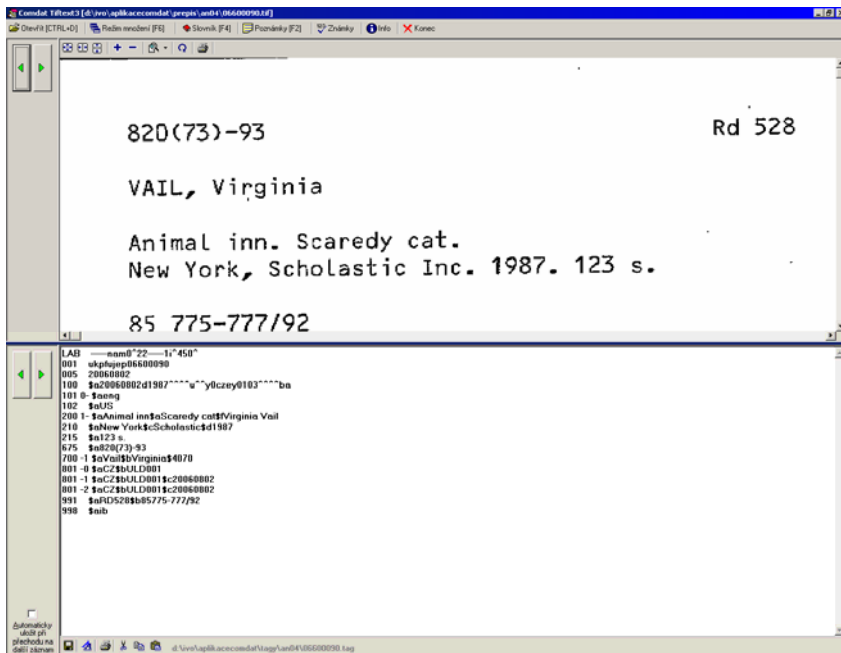
Nenalezené záznamy se ručně přepisují v programu Comdat TextTif 3 (obr. 4). V programu Comdat Protag 3 PFUJEP se provede strukturování do polí na podpolí UNIMARC (obr. 5), Program Comdat Tiftext 3 je určen ke kontrole a opravám hotových záznamů (obr. 6).

Obr. 4

Obr. 5

Obr. 6

Použitá metoda se nám osvědčila a je možno ji doporučit knihovnám s obdobným profilem fondů. Představuje příklad toho, jak můžeme pro rozvoj vlastní knihovny využít výsledků kooperativních projektů a programů, díky nimž pracuje Souborný katalog CASLIN aj.

ČLOVĚK V KNIHOVNĚ ANEB POTŘEBUJÍ VĚDCI INFORMAČNÍ VÝCHOVU?

*Václava Škvorová¹ – Kateřina Lechnýřová^{2,1} – Lenka Kulhavá,¹
Geologický ústav AV ČR¹, UISK FF UK²*

Cílem našeho příspěvku je shrnout zkušenosti z komunikace a vzájemné spolupráce mezi uživateli a knihovnicemi ve vědecké instituci. Co můžeme svým klientům nabídnout a co se od nich můžeme dozvědět a naučit?

Co je typické pro práci knihovníků v prostředí malé knihovny se specializovaným fondem, bez vlastní právní subjektivity? Setkáváme se především s velmi stabilním okruhem sociálně blízkých uživatelů - vědeckých a výzkumných pracovníků tří generací. Typické je, že do naší knihovny nepřicházejí jako do instituce, ale jdou za knihovnicemi jako za členkami svého týmu. Tomu výrazně napomáhá celková neformální firemní kultura, která je nadějným nakročením k rozvíjení prvků učící se organizace. Vzájemná znalost povahových vlastností, schopností, dovedností, ale i nedostatků nám všem často pomáhá odstraňovat zbytečné zábrany, které by se v jiném prostředí mohly stát obtížně rozpoznatelnou informační bariérou. Přesto nám k vytvoření v tomto smyslu „bezbariérové“ knihovny mnohé chybí. Právě to nás vede k hlubšímu zamyšlení nad chybami, jichž se ve svém působení na uživatele dopouštíme.

Jací vlastně jsou „domácí“ uživatelé našich služeb?

Můžeme říci, že všichni disponují nadstandardními odbornými a jazykovými kompetencemi, schopností tvůrčího myšlení a – až na výjimky – přirozenou schopností týmové spolupráce. O knihovnu se zajímají nejen jako uživatelé, ale též jako její spolutvůrci. Prostřednictvím darů (mnohdy ze svých soukromých knihoven), nákupů a zprostředkováním cenných publikací získaných v ČR i v zahraničí se podílejí na doplňování fondu, v jejich odborných znalostech nacházíme široké zázemí pro referenční služby, dělí se s námi o své zkušenosti s využíváním zahraničních knihoven a pomáhají v testování služeb dalších českých knihoven. Dozvídáme se od nich mnoho zajímavostí z jejich oboru, mnohdy vlastně oni poskytují referenční služby nám.

Někdy si však klademe otázku, zda od nás očekávají jen informace? Často je důležité také vzájemné sdílení pracovních, leckdy i osobních problémů, úspěchů, radostí i starostí.

I naše zkušenost napovídá, že „...jestliže se někdo dožaduje více informací, nechce často nic jiného než více pozornosti, otevřenosti, spolehlivosti, důvěry, a především osobního kontaktu.“ [HAGEMANNOVÁ, 1995]

Mnohokrát jsme se také přesvědčily, že knihovnici, která působí převážně v zázemí knihovny, klienti prakticky nevnímají. Proto se společně zamýšlíme i nad svými schopnostmi a znalostmi. Jak můžeme využít své „užší specializace“ (jíž se nelze vyhnout ani v praxi malé knihovny) přímo v poskytování informačních služeb? My, starší knihovnice, se potýkáme s nižším (středoškolským) stupněm knihovnické odbornosti a bohužel i deficitem jazykových či ICT znalostí. Naše teoreticky lépe připravená a dále studující mladá kolegyně se zase nezdá až v naší knihovně setkává se známou pravdou o šedivé teorii a stromu života věčně zeleném. Čím pro náš dvougenerační knihovnický tým tyto osobní nedostatky jsou? Především velkou motivací na cestě ke „vzájemně se učícímu knihovnickému společenství“, v němž ta umí to, a ta zas tohle...

Co našim klientům znesnadňuje orientaci v knihovně a v rozsáhlém a nepřehledném světě odborných informací vůbec? V podstatě se jedná o několik typů bariér; zejména pak o bariéru znalostní, komunikační, technickou a technologickou, ale také finanční. Jedním z hlavních problémů je rozdílná úroveň informační gramotnosti našich vědců, a to zejména v oblasti ICT. Můžeme konstatovat, že to kupodivu není jednoznačně generační problém. Za klíčový v tomto ohledu pokládáme (možná jen zdánlivý?) nedostatek času vzdělávat se v oblasti elektronických informačních zdrojů.

Typologie uživatelů

Vedeny snahou lépe se orientovat v informačních potřebách a tužbách svých klientů, pokusily jsme se zprůhlednit si je vytvořením určité pracovní typologie:

- **Obíhač knihoven naslepo:** *Odbornou literaturu v jiných knihovnách shání sám, veden intuicí a vlastní pamětí, co kde kdysi viděl.*
- **Citačněrejstříkový papírový klasik:** *S odbornou literaturou umí sice pracovat velmi dobře, ale na úrovni „doby předinternetové kamenné“.*
- **Světový separátový výměnkář:** *Jeho téma je tak specifické, že se s oběma dalšími kolegy z oboru zná, své publikace si z kontinentu na kontinent pošlou.*
- **Sedavý online typ:** *Preferuje EIZ, osobní separátovou knihovnu vede výlučně v elektronické podobě. Papírové kopie si sám digitalizuje. Vadí mu, že kopie získané EDD smí dostat pouze vytištěné.*
- **Univerzální systematik :** *Samostatně, velmi efektivně využívá všech informačních zdrojů, a to včetně sekundárních, výborně se v nich orientuje, stává se neformálním rádcem kolegů, mnohdy i knihovnic.*

- **Záhadný „neuživatel“:** *Služeb naší knihovny nevyužívá... Možná se s ním jen neumíme domluvit, nabídnout „to pravé“?*

Naštěstí se žádný z těchto typů nevyskytuje v absolutní, krystalické podobě.

Pochopitelně se snažíme poskytovat kvalitní služby také veřejnosti. Nechceme svou práci omezovat jen na tradiční meziknihovni spolupráci, letos rozšířenou o účast ve VPK a v systému SK ČR. Musíme ovšem přiznat, že individuálně k nám zavítá jen velmi málo návštěvníků, třebaže se snažíme vycházet jim vstříc nabídkou bezplatné čtenářské registrace. Nezřídka přicházejí s nereálnou představou o velikosti a celistvosti našeho fondu. Stává se, že jediným, co jim v takovém případě můžeme nabídnout, jsou referenční služby, a to především informace o službách jiných knihoven, kde najdou přesně to, co hledají. Protože jsou nám tak vzácní, snažíme se – a také zpravidla můžeme – věnovat jim více času, než dovolují pracovní podmínky ve velkých knihovnách s nesrovnatelně hustším provozem.

Proč vůbec pokládáme za potřebné zabývat se informační výchovou vědeckých a výzkumných pracovníků jako specifické profesní skupiny? Jsou to přece lidé velmi otevření novým poznatkům. Aktivní přístup k celoživotnímu vzdělávání je základní podmínkou jejich profesního rozvoje a rozhodně není nutné je v procesu učení vést za ručičku! Samozřejmě nás k tomu vede nutnost mnohem efektivněji využívat všech dostupných informačních zdrojů. Ale kdo se v tom všem má aspoň trošku vyznat? Myslíme, že navigátorská role v širokém a dravém informačním proudu přísluší právě nám, pracovníkům informačních služeb. Poradí-li nám tu a tam zdatnější plavci, třeba právě z řad šikovných čtenářů a kolegů, tím lépe...

Jaký způsob informační výchovy pro svou uživatelskou obec pokládáme za nejúčinnější? Především bychom chtěly představit, že hledání inspirace v odborné literatuře nám příliš nevyšlo... Většina návodných materiálů je orientována na jiné typy komunit (vysokoškolská, veřejná knihovna apod.). Vzhledem ke specifikům malé odborné knihovny se nám osvědčily následující postupy:

Díky relativně malému okruhu uživatelů můžeme

- individuálně pracovat s každým člověkem (ochotným nechat se vzdělat) v souladu s jeho konkrétní informační potřebou i jeho dlouhodobě sledovaným informačním profilem
- preferovat osobní kontakt před sdělováním písemných informací (e-mail, web, vývěsky jako doplněk)
- spojit prvky informační výchovy s každou referenční službou, tj. podat nejen konkrétní informaci, ale také názorně ukázat, jak ji získat
- přiznat, že něco nevíme, ale zeptáme se zkušenějších kolegů
- rychle a bez vzájemných zábran získávat zpětnou vazbu

Rády bychom se řídily příkladem nápadité a empatické servírky z půvabné Fulghumovy povídky o Popelce, která svou schopností vést obyvatele parku k vlastní iniciativě místo pasivního očekávání „krmení“ proměnila lokalitu v příjemné městské zákoutí s vtipným kulturním programem. Předpokládáme totiž, že úkolem „líných, ale moderních knihovnic“ [HEMOLA, 2004] není šetřit jen svůj čas a námahu, ale především čas a námahu svých svěřenců. Naučme je chytat ryby dostupných vědeckých informací, místo abychom jim je jen servírovaly jako hotovou pečínku! Bude-li mezi jejich samostatnými úlovky kouzelná ryba z pohádky Zlatovláska, tím lépe pro naše odborníky, zkoumající přírodu...

Jak rozšířit vlastní hřiště?

Přes nemalé prostředky, investované státem i zřízovatelem do informačních zdrojů dostupných v instituci, ale i rozvoj EDD, si jistě nemůžeme dělat iluze o soběstačnosti jakékoliv knihovny v uspokojování informačních potřeb uživatelů. Na základě svých zhruba ročních pokusů o hledání nových možností se domníváme, že institucionální spolupráce mezi knihovnami už není jedinou cestou k naplnění informačních potřeb jednotlivce. Proto se výrazně orientujeme také na propagaci zajímavých služeb dalších, zejména velkých odborných knihoven. Kvalitní služby i metodickou pomoc nacházíme nejen v naší „mateřské“ Knihovně AV ČR, ale například i v STK či NK ČR. Nepostradatelná je samozřejmě spolupráce s oborově blízkými knihovnami výzkumných institucí a vysokých škol.

Informační prostředí, alespoň v neziskovém sektoru, nevnímáme jako konkurenční, ale výrazně kooperativní. Nepředpokládáme, že by se knihovny našeho typu někdy proměnily ve zcela automatizované „hypermarkety“ bez jediného živáčka. Spíše sdílíme tušení našeho čtenáře Václava Cílka: „Skoro mám pocit, že ve věku počítačů se člověk ty nejdůležitější vize, postoje a obecné poznatky dovídá v ústní komunikaci.“ [CÍLEK, 2003, s. 192]

Přesto nechceme udržovat své klienty v těžké závislosti na nás, knihovnicích, ale pomáhat jim spoluvytvářet co nejširší vlastní prostor plný příležitostí dostat se k potřebným zdrojům, a tudíž i vědomostem, rychle, levně, kdykoliv a odkudkoliv. Nejvýraznější odezvu mezi našimi vědci proto vyvolala informace, jak si mohou sami rozšířit osobní digitální knihovnu. Řada z nich využila čtenářské registrace v knihovnách, které poskytují individuálním uživatelům vzdálený přístup k elektronickým informačním zdrojům, zejména k plným textům kvalitních vědeckých časopisů. Pro pracovníky vědy a výzkumu je tato prospěšná služba nepochybně mamutím skokanským můstkem k odrazu do světa odborné literatury. Nedocenitelná je pro ty, jejichž specializace je natolik vyhraněná, že se neobejdou bez pravidelného studia konkrétního titulu, který však kromě nich v mateřské instituci nikdo jiný nepotřebuje. Dosud málo se nám však daří propagovat EIZ

knihoven, které vzdálený přístup do svých kolekcí neposkytují, a je proto nutná fyzická návštěva jejich počítačových studoven.

Digitální džungle, z níž se spolu s vámi pokoušíme vytvořit přehlednou a bezpečnou informační dálnici (bez pirátů silnic a řidičů ohrožených nikoliv mikro-, ale přímo zimním spánkem ignorance), staví ovšem jak nás, tak i naše zřizovatele, držící kasu, před závažnou etickou otázkou vztahující se k akvizici EIZ. Jestliže velké a štedré knihovny poskytují registrovaným čtenářům vzdálený přístup do svých licencovaných databází, nepočkáme si za bukem, co nabídnou? Vždyť najít rozumný kompromis v preferencích jednotlivých kolekcí a titulů je tak obtížné! Ať si naši vědci vyberou jinde, a máme vystaráno... Pokud se všichni zachováme takto šetrně, nakonec nebude mít nikdo nic. Zbudou nám jen oči pro pláč a úhledný vějíř osobních čtenářských legitimací do ostatních českých knihoven. Věřme, že k takovéto informační apokalypse nedojde a že v hledání úspor najdeme rozumnější cestu.

Vážíme si úsilí velkých knihoven a středisek vědeckých informací o nákup licenčních práv k elektronickým databázím širšího tematického zaměření. Náš pracovní prostor se díky dlouholeté práci řešitelů těchto projektů podstatně rozšířil. Proto je zřejmě nejvyšší čas zamyslet se i nad tím, čím mohou do společného balíku EIZ přispět malé knihovny bez samostatné právní subjektivity. Domníváme se, že do budoucna bude třeba právě v nevelkých odborných knihovnách zvažovat nákup licencí k menším, cenově dostupnějším, ale výrazně oborově zaměřeným kolekcím či k jednotlivým dokumentům. Právě takovéto elektronické zdroje, a to zejména plnotextové, totiž vědecká komunita nejvíce postrádá.

Odpověď na otázku, zda vědci potřebují informační výchovu, není jednoduchá. Zatímco my, knihovnice, se domníváme, že ani vědci se nerodí informačně gramotní, a proto je naším posláním systematicky jim pomáhat s orientací v bohatství informačních zdrojů, které jim „leží na stole“, jejich názory nejsou tak jednoznačné. Co jim brání přijmout naši navigátorskou roli? Co děláme špatně, když vědci jsou přece přirozeně zvědaví? Není největší problém v tom, jak říká Melissa Gross, že „informačně nekompetentní nevědí, že jsou informačně nekompetentní?“ [GROSS, 2005, s. 157] Nenecháváme se někdy příliš strhnout k přílišné didaktičnosti? Musíme přiznat, že odpovědi na tyto otázky s pomocí svých čtenářů teprve hledáme.

Ve svém působení na vědecké pracovníky se zásadně snažíme vyhnout pojmům *školení* či *informační výchova*, neboť se obáváme, že jakýkoliv název vzbuzující představu přílišné organizovanosti či poučování může na samostatné, tvůrčí lidi působit spíše kontraproduktivně. Ani pokusy o přípravu materiálů na bázi e-learningu nenavštěvují tomu, že by se mezi uživateli setkaly s úspěchem. Bez ohledu na trvalou snahu o individuální práci s lidmi, kteří naši knihovnu navštěvují, si myslíme, že tento způsob v pro-

měnlivém digitálním světě nestačí. Proto se pokoušíme zapojit hravost a humor.

Prvním pokusem o organizovanou akci se stal Jarní orientační běh naší digitální knihovnou, na nějž jsme pozvaly kolegy vědce v Březnu – Měsíci internetu. Každý zájemce si mohl zvolit dobu startu i trasu závodu podle svých potřeb. Akce začala velmi slibně, neboť první běžkyně se zapsala do startovní listiny okamžitě po jejím vyhlášení a další běžec se rovnou dostavil na start během následujících dvaceti minut, za což jim knihovna udělila diplomy s pomyslnou cenou Stříbrná a Bronzová myš. Další kolegové projevili pouze předběžný zájem, ale časově jim to nevyšlo. Dilema, koho odměnit Zlatou myší, jsme v knihovně naštěstí neřešily dlouho. Právem si ji zaslouží náš mladý doktorand Petr Schnabl, jenž spolupracuje s naší knihovnou trvale a systematicky přichází s novými náměty i zápludnými otázkami.

Neúspěch Jarního orientačního běhu nás neodradil, pokládáme jej za cennou zkušenost. Možná jsme v pozvánce mluvily příliš knihovnickým jazykem? Proto se chceme pokusit oslovit své vědce jejich řečí a pozvat je na geologickou expedici do Českého informačního masívu.

Príspevek vychází ze zkušeností s informačním zájemím výzkumného záměru AV0Z30130516 (Zemský systém v průsečíku geologických procesů, vývoje života, klimatických a antropogenních vlivů) a z praxe v používání informačních zdrojů financovaných z projektu 1N, zejména 1N04124 (Primární elektronické informační zdroje z oblasti technických a aplikovaných přírodních věd pro vědu a výzkum).

Literatura:

CÍLEK, Václav. Chytrá společnost aneb Znalosti jako základní zdroj. *Vesmír*. 2003, roč. 82, č. 9, s. 192.

COKER, Susanne. Libraries versus users? : how and how not to deter library users. *Library management*. 1993, vol. 14, no. 2, s. 24-31.

DOMBROVSKÁ, M.; LANDOVÁ, H.; TICHÁ, L. Informační gramotnost – teorie a praxe v ČR. *Národní knihovna : knihovnická revue*. 2004, roč. 15, č. 1, s. 7-18.

FULGHUM, Robert. *Ach jo*. Vyd. 3. Praha : Argo, 1996. ISBN 80-7203-043-4.

GROSS, Melissa. The impact of low-level skills on information-seeking behavior : implications of competency theory for research and practice. *Reference & user services quarterly*. 2005, vol. 45, no. 2, s. 155-163.

HAGEMANNOVÁ, Gisela. *Motivace*. 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-13-0.

HEMOLA, Hanuš. Desatero pro meziknihovní služby. *Komise pro služby 2004* [online]. [cit. 2006-07-19]. Dostupný z [www: <http://www.nkp.cz/pages/sluz_komise_2004_desatero.htm>](http://www.nkp.cz/pages/sluz_komise_2004_desatero.htm).

TICHÁ, Ivana. *Učíci se organizace*. 1. vyd. Praha : Alfa Publishing, 2005. ISBN 80-86851-19-2.

„PŘEZBROJENÍ“ VE STŘEDISKU VĚDECKÝCH INFORMACÍ FYZIOLOGICKÉHO ÚSTAVU AV ČR

Zuzana Lisková, Fyziologický ústav AV ČR

Na úvod můj oblíbený citát, použitý již kdesi ing. Karenem: ... „Bude-li Blanické vojsko chtít být Čechům v budoucnu co platné, musí nutně přezbrojit!“
Jára Cimrman, Blaník

Středisko vědeckých informací Fyziologického ústavu AV ČR (dále SVI) je informační základnou celého komplexu biologických ústavů AV ČR soustředěných v areálu v Praze 4 – Krči (Fyziologický ústav, Mikrobiologický ústav, Ústav molekulární genetiky, Ústav experimentální medicíny). SVI poskytuje informační služby nejen vědeckým pracovníkům zmíněných pracovišť, ale je otevřeno i širokému okruhu dalších uživatelů (studenti, pracovníci jiných organizací, veřejnost). Vedle klasických knihovnických služeb poskytuje SVI v současné době služby založené na moderních informačních technologiích. Kromě tištěných zdrojů zpřístupňuje uživatelům odborné databáze, zprostředkovává on-line přístup k časopisům a dalším informacím na Internetu. Vzhledem k širokému vědeckému záběru uvedených ústavů a nutnosti zabezpečit informace všem pracovištím je nabídka odborných časopisů poměrně rozsáhlá.

SVI zajišťuje rozsáhlou meziknihovni výpůjční službu a mezinárodní meziknihovni výpůjční službu, rešerše, konzultace a školení z oblasti elektronických informačních zdrojů. Součástí SVI je reprografické oddělení zahrnující kopírovací a fotografické služby. Fond tvoří kolem 80 000 svazků knih a časopisů převážně v anglickém a českém jazyce hlavně z oblasti biomedicíny a souvisejících oborů. Rozsahem svého tištěného fondu se řadí k větším knihovnám vědeckých ústavů AV ČR.

V posledních letech je kladen největší důraz na směřování knihovny k praktickému naplnění pojmu „SVI – přehledné virtuální informační centrum“ a zároveň příjemné místo a klidné studijní a informační zázemí pro vědecké pracovníky, studenty i návštěvníky z řad odborné veřejnosti. Cílem „přezbrojení“ byl a je spokojený, v oblasti EIZ příliš netápající virtuální „zákazník“, který knihovnu navštíví v případě, kdy sám neví kudy kam, ale zároveň ví, že se může spolehnout na kvalifikovaný personál knihovny. Knihovna se také stala klidným místem k posezení mimo laboratoř.

K dalším aktivitám SVI patří shromažďování a zpracování publikační činnosti vědeckých pracovníků Fyziologického ústavu a řešení projektů MŠMT – v minulých letech v rámci programu LI, v současnosti IN.

SVI v plném rozsahu zajišťuje nákup veškeré odborné knižní a časopisecké literatury pořizované jak z vlastního rozpočtu, tak z grantových prostředků vědeckých pracovníků. Zajišťuje si kompletní správu elektronických zdrojů včetně administrátorských zásahů, vytváří a spravuje své webovské stránky, pořádá konzultace a v rámci vědeckých seminářů ústavů pravidelně informuje o dostupných zdrojích a základech práce v nich.

SVI má v oblasti svých služeb samozřejmě své meze, kterou jsou však dány už samotnou základní koncepcí – knihovna původně určená poměrně úzkému okruhu zaměstnanců ústavů, personálně minimalizovaná. Přesto se nám – doufejme – daří odvádět dobrou práci a v oblasti oborů biomedicinských a souvisejících jsme schopni nabídnout své zdroje a služby i širokému okruhu zájemců z řad české vědecké obce.

Následující text je věnován nejen změnám, kterými SVI prošlo, tedy „přezbrojení“, ale i současnému stavu z pohledu praktických metod, které používáme a které – alespoň v našich podmínkách – vedly a vedou k určité souhře: co je knihovna našeho typu schopná nabídnout a co naopak naši „zákazníci“ potřebují, skutečně využívají a oceňují. Neustálé „přezbrojování“ je a bude nutné nadále – abychom jim byli stále platní

Prostory a provoz

V současné době má SVI k dispozici ucelené a propojené prostory v hlavní budově areálu Krč, které jsou v zásadě rozděleny na část pro návštěvníky volně dostupnou a část omezeně dostupnou (kanceláře, dva velké sklady). Převážná většina fondu je přístupná ve volném výběru, návštěvníci mají k dispozici pohodlnou klasicou studovnu (kde je umístěna i příruční knihovna) a oddělenou počítačovou studovnu (počítače s připojením na Internet, skener, možnost tisku). Mezi studovnami je umístěn výpůjční a informační pult, kde se vyřizují běžné požadavky (výpůjčky atd.), ale zejména požadavky na vyhledání informací všeho druhu prostřednictvím Internetu. Časově náročnější nebo komplikovanější požadavky jsou postoupeny do „zázemi“ SVI, uživatelé ale mohou pracovníky knihovny samozřejmě kontaktovat telefonicky nebo e-mailem.

Uživatelé mají k dispozici několik kopírek, pro návštěvníky z řad veřejnosti je k dispozici pracovnice reprografického oddělení, která požadované kopie ihned zhotoví. Technické vybavení (počítač, kopírky atd.) určené pro návštěvníky i personál SVI je na velmi dobré úrovni. Daří se rovněž modernizace ostatního vybavení – nové regály (včetně pojízdných ve skladu), nové vybavení klasické studovny, postupná rekonstrukce elektroinstalace apod..

Otevírací doba 8 – 17 hodin je v současnosti více než dostačující – již vzhledem k faktu, že většina elektronických zdrojů a informací je dostupná prostřednictvím počítačové sítě areálu (všechna vědecká oddělení jsou vybavena počítači) a fyzických návštěvníků tak spíše ubývá.

Personální zabezpečení

V SVI v současné době pracuje 5 pracovníků na plný úvazek, 5 na poloviční úvazek (zkrácené úvazky se týkají převážně pracovníků reprografického oddělení SVI), z tohoto počtu mají 4 pracovníci VŠ vzdělání, ostatní SŠ.

Všechny pracovníce musely v poměrně krátké době v souvislosti s automatizací SVI zcela změnit styl práce (v některých případech i zvládnout práci s počítačem od počátku), což se neobešlo bez problémů. Všem se však podařilo naučit vše potřebné, získat řadu zkušeností a přejít na rutinní práci. Nutností je v malém kolektivu vzájemná zastupitelnost pracovníků (nemoci, dovolené). Prakticky každá pracovníkyně je v případě potřeby schopná zvládnout kteroukoliv činnost nebo podat (opatřit) jakoukoliv informaci.

V průběhu posledních let se zásadně změnil postoj našich uživatelů vůči práci a funkci SVI – nynější dobré jméno SVI mezi vědeckými pracovníky je výsledkem nejen rozsáhlé nabídky informačních zdrojů a služeb, ale i ochoty vyjít uživatelům vždy vstříc, co nejrychleji opatřit žádanou informaci, snaze zjednodušit jejich samostatnou orientaci a práci v elektronických zdrojích atd. Daří se nám, že vše probíhá v atmosféře dobrých vztahů. Naši „zákazníci“ práci SVI oceňují v poslední době stále víc – uvědomují si, že knihovna skutečně tvoří určitý nárazník před informačním náporem. Ukazuje se, že přemíra byť kvalitních, ale neutříděných zdrojů či informací, je naopak brzdou vědecké práce – vědec pak tráví čas komplikovaným hledáním, orientací v uživatelském rozhraní zdroje (často se měnícím – např. u časopisů, databází), zkoumáním návodů (např. různé katalogy, portály....). Zde se úloha SVI spíše stále zvyšuje a kvalifikovaný personál je nezbytností. Důležitý je i přehled pracovníků knihovny o vědeckém záběru svých koncových uživatelů a alespoň základní představa o oborech, které jsou předmětem výzkumu – sebelepší „knihovnické“ zpracování nabídky knihovny či např. nekonečné možnosti Internetu nenahradí zdravý rozum a praxi.

Toto postavení vytváří dobré podmínky pro nejrůznější jednání s vedením Fyziologického ústavu (jakožto zastřešující instituci), ale i s ostatními ústavu areálu AV ČR v Krči, které služby knihovny využívají. Lze říci, že tak, jak se snažíme my „rozmazlovat“ své uživatele, tak je „rozmazlována“ i knihovna.

Prostředky komunikace s uživateli, propagace nabídky a služeb SVI, informační výchova

V počátečním období přechodu na EIZ jsme se potýkali s nezájmem o zdroje a malou informovaností vědeckých pracovníků. Vědeckí pracovníci

v té době akceptovali pevné nosiče, řada z nich měla problémy se zvládnutím počítačové techniky. Rozvoj Internetu, lepší technické vybavení, ale hlavně nutnost přizpůsobit se novému přístupu k informacím byla spolu s širokou nabídkou online EIZ (projekty LI) příčinou poměrně rychlého přijetí nových možností. Knihovně se podařilo najít mechanismus, jak informace „prodat“ tak, aby využití zdrojů bylo postupně co největší.

Výsledkem opakovaného „nátlaku“, propagace a prezentace zdrojů nekomplikovaným, vědcům přístupným způsobem (např. bez zbytečných odborných „knihovnických“ termínů) jsou nejen např. objektivní statistická data vysokého využití EIZ, ale zejména do značné míry v práci s EIZ samotní uživatelé. Uvědomili jsme si, že je skutečně nutné pravidelné připomínání a trpělivost – pracovní náplní vědeckého pracovníka není studium složitých návodů pro práci v elektronických zdrojích – katalogy počínaje a složitými databázemi konče. Náš „typický“ uživatel zpravidla využívá několik svých oblíbených zdrojů – s těmi problémy nemá, ty nastanou u zdroje (nebo při hledání informace), který potřebuje občas – buď na tuto možnost zcela zapomeno nebo neví, kde to vlastně před časem našel a nemá čas ani náladu dlouze hledat. Často pak svůj problém „přehodí“ např. na sekretářku či laborantku, která požádá o pomoc knihovnu. Problémy způsobují i změny uživatelského rozhraní a řada dalších faktorů – zde je nadále zcela zásadní osobní konzultace a pomoc pracovníků SVI.

Základním prostředkem prezentace nabídky a služeb se staly poměrně rozsáhlé webovské stránky, které si vytvořilo, spravuje a aktualizuje samo SVI. Tím jsou do značné míry dána určitá omezení co se týká technické nebo designové kvality stránek (nemáme k dispozici profesionálního tvůrce stránek). Přesto však svůj účel plní dobře – dle ohlasů našich uživatelů (nechtějí změnu neb se v těchto dobře vyznají a vyhovují jim). Snažíme se o jednoduchost, ale zároveň o to, aby stránky obsahovaly všechny potřebné informace včetně návodů pro práci v databázích atd. a hlavně aby se jednalo o informace aktualizované. Prakticky každý dotaz uživatele tak můžeme vyřešit i odkazem na příslušnou stránku, kde kdykoliv najde co potřebuje. Hlavní stránka SVI je k dispozici na:

http://sun2.biomed.cas.cz/fgu/knihovna/svi_fgu.html

Dalším prostředkem propagace nových zdrojů či obecně předání důležité informace našim uživatelům je pro tyto účely zřízený maillist - jeho prostřednictvím posíláme přihlášeným zájemcům zprávy (a přihlášení jsou prakticky všichni zaměstnanci i postgraduální studenti). Omezujeme se na skutečně významné informace – v dnešní e-mailly přehlcené době se snažíme nepřispívat zbytečnými zprávami. K informaci o novém zdroji přidáváme komentář, co je obsahem či smyslem zdroje.

Každoročně pořádáme krátkou prezentaci pro nové postgraduální studenty, zdá se však, že užitečnější jsou osobní konzultace. Studenti bohužel

nepřicházejí z vysokých škol příliš informování o současných možnostech v oblasti odborných EIZ, ačkoliv se s řadou z nich museli na VŠ setkat.

SVI má rovněž možnost pravidelné prezentace na odborných vědeckých seminářích ústavů, zde se daří oslovit a informovat i ty, kteří mají např. ostych projevit neznalost některých zdrojů.

Snažíme propagovat i ty elektronické zdroje, které nemáme dostupné, ale které jsou k dispozici v jiné české knihovně a informaci (např. článek) lze bez větších problémů opatřit. Řada vědeckých pracovníků vítá např. možnost vzdáleného přístupu do nabídky NLK nebo STK. SVI se snaží požadovaný dokument opatřit jinde co nejrychleji, a naopak co nejrychleji vyřizovat požadavky z jiné knihovny.

Elektronické zdroje

V současné době SVI zprostředkuje svým uživatelům všechny odebírané časopisy v elektronické formě (to se týká samozřejmě i přístupů do EIZ v rámci konsorcií), část časopisů je nadále odebírána souběžně v tištěné verzi. Přístup do EIZ je možný ze všech počítačů v areálu na základě IP adres – všechny laboratoře jsou v současnosti vybavené počítači.

Od roku 2000 se nabídka zejména elektronických časopisů zmnohonásobila. Původně vyhovující seznamy nebo informace typu „řadu časopisů naleznete přes databázi EBSCO, Elsevier atd.“ se ukázaly přes všechny úpravy jako zcela nevyhovující (např. změny obsahu plnotextových databází). Zejména koncoví uživatelé se k informaci o dostupnosti zdroje (v našich podmínkách zejména k informaci o dostupnosti plnotextové verze dokumentu) nejsou schopni dopracovat přes řadu portálů nebo katalogů – buď jejich existenci přes upozorňování nepostřehnou nebo se v nich rychle nevyznají. V oblasti tištěných časopisů využívají zejména souborný katalog v NLK – v současné době se s určitými problémy vyrovnávají se změnou rozhraní související s přechodem na Medvik.

Východiskem se nám proto stala Elektronická knihovna časopisů (EZB), která se díky své jednoduchosti těší velkému zájmu našich uživatelů a stala se zcela nepostradatelným pomocníkem vyhledání dostupnosti nejen naší online verze časopisu, ale dostupnosti v ostatních účastnických knihovnách – z našeho pohledu je „souborným“ katalogem online časopisů.

Nejvíce využívanou bibliografickou databází je u nás volně dostupný Pubmed (Medline), zcela nepostradatelný je WoS a JCR.

Stále důležitější roli hrají vyhledávače – Google a další – je třeba si uvědomit, že řada uživatelů používá automaticky tuto cestu jako zcela nejjednodušší nejen v případě praktických informací, ale i v oblasti odborných informací a často je cestou efektivní - alespoň jako odrazový můstek při hledání informace.

Využití elektronických zdrojů

Průběžně sledujeme statistická data využití prakticky u všech EIZ (administrátorské přístupy) a provádíme každoroční vyhodnocení. To nás – mimo jiné – upozorní na nevyužívané tituly – např. dojde ke změně vědeckého záběru některého z oddělení a dříve potřebný časopis ztratil svůj význam aniž nás oddělení předem informuje.

Jako hlavní ukazatel využití sledujeme počty stažených plných textů, u databází počty přístupů (omezení jen na vybrané údaje je nutné jak z hlediska časového – není pracovní kapacita na podrobnější sledování, tak z hlediska smysluplnosti sledování podrobnějších dat – ty sledujeme pouze v případě potřeby pro konkrétní účel).

Tato data jsme již 2x porovnávali s výsledky anket zaměřených jednak obecně na zájem našich uživatelů o elektronické zdroje, ale i na zájem o konkrétní tituly (ankety zároveň umožňovaly vědcům navrhnout časopisy či informační zdroje, které naopak postrádají). Výsledkem byl „žebříček“ titulů, který velmi dobře korespondoval s objektivnějšími statistickými daty využití. Ankety se týkaly i názorů uživatelů na práci a služby knihovny – v naprosté většině byli naši uživatelé velmi spokojeni. Ankety opakujeme přibližně v dvouletých intervalech (vědci nemají rádi ankety), jsou určitým vodítkem např. pro změny v nabídce informačních zdrojů.

Jako souhrnný údaj zde uvádím počty článků v plném textu stažených z počítačů v areálu Krč v posledních dvou letech – počty se příliš neliší (sledovány jsou pochopitelně pouze tituly dostupné – předplacené včetně všech konsorciálních titulů):

- v roce 2004 : 150 910
- v roce 2005 : 149 952

Podrobné statistiky jsou k dispozici na:

<http://sun2.biomed.cas.cz/fgu/knihovna/statistika2005.html>

Financování informačních zdrojů, projekt SVI v rámci programu 1N

Převážná část zdrojů (elektronických i tištěných) je financována z institucionálních prostředků ústavu. Nabídka se podařilo významně rozšířit v roce 2000, díky dotaci na projekt Informační zdroje pro výzkum a vývoj (LI00057), řada takto pořízených titulů byla v ČR dostupná pouze přes naše SVI. Většina jich zůstala zachována i po skončení projektu – na základě vysokého zájmu a využití - a jsou nyní hrazeny z institucionálních prostředků.

V roce 2004 byl přijat projekt SVI 1N04171 „*Licence na on-line přístup do periodik z oblasti biologických a lékařských věd*“, ze kterého je v letech 2004 – 2008 hrazen přístup do elektronických plnotextových verzí vybraných časopisů pro ústavy AV ČR sídlící v areálu Krč (a jejich detašovaná pracoviště) a Národní lékařskou knihovnu a její registrované uživatele

(včetně zajištění přístupu pro vzdálené uživatele – nyní prostřednictvím softwaru HAN). Přístupné jsou tyto časopisy:

- kolekce 13–ti titulů vydavatelství Nature Publishing Group:
Nature, Nature Biotechnology, Nature Cell Biology, Nature Genetics, Nature Immunology, Nature Medicine, Nature Neuroscience, Nature Structural Biology and Molecular Biology, Nature Reviews Cancer, Nature Reviews Genetics, Nature Reviews Immunology, Nature Reviews Molecular Cell Biology, Nature Reviews Neuroscience,
- kolekce 4 titulů vydavatelství Cell Press:
Cell, Current Biology, Immunity, Neuron,
- kolekce 5 titulů American Physiological Society:
American Journal of Physiology(celkem 7 řad) + Journal of Applied Physiology, Physiological Reviews, Journal of Neurophysiology, Physiological Genomics,
- časopis Science (Science magazine a Science now)
- v průběhu řešení projektu již došlo k doplnění původních kolekcí o další tituly ze vzniklých finančních úspor:
Nature Chemical Biology
Oncogene + Oncogene Reviews
Cell Metabolism
Cancer Cell

K podání projektu vedla řada důvodů, z nichž lze jako nejpodstatnější uvést dva:

- velká finanční náročnost vybraných prestižních odborných časopisů,
- možnost jejich zpřístupnění nejširšímu okruhu zájemců za co nejmenších nákladů na základě s vydavateli smluvně zajištěné možnosti vzdáleného přístupu.

Jako partner byla zvolena Národní lékařská knihovna, která v době podání disponovala potřebným softwarem pro vzdálený přístup (Ultra Access) a byl předpoklad, že prostřednictvím knihovny se značným počtem registrovaných uživatelů a potenciálních zájemců o nabízené zdroje bude využití pořízených zdrojů odpovídat vynaloženým nákladům. Zároveň byl projektem zajištěn přímý přístup pro uživatele SVI Fyziologického ústavu – tedy vědecké pracovníky ústavů areálu Krč, SVI rovněž promptně vyřizuje požadavky ostatních knihoven.

Hlavní informační webová stránka projektu je k dispozici na adrese:

- <http://sun2.biomed.cas.cz/fgu/knihovna/biomedinfo.html>
- informace o dostupných titulech je k dispozici např. na portálu STM a samozřejmě na stránkách NLK (elektronické zdroje v NLK).

Ačkoliv řada institucí projevila v době podání projektu vážný zájem o takto přístupné zdroje (zejména možnost vzdáleného přístupu), přesto bylo posléze obtížné rozšířit informaci až ke koncovým uživatelům – oslo-

vené knihovny pravděpodobně o zdroji své uživatele neinformovaly vůbec nebo jen jednou - a informace zanikla. Samozřejmě existovaly a existují výjimky, několik knihoven se o propagaci snaží průběžně – např. mají odkaz na svých webovských stránkách.

Problémy bohužel v prvním roce provázely i vlastní vzdálený přístup přes UltraAccess - řadu koncových uživatelů odrazovaly technické náležitosti související s tímto softwarem. Ukazovalo se, že s poměrně nenáročným postupem si nevědí rady nejen koncoví uživatelé - např. vědečtí pracovníci (což lze ještě pochopit), ale bohužel se nad ním často nezamysleli ani pracovníci knihoven a přístup zavrhl jako příliš složitý.

Řešitelka se setkala i s názorem knihovníků, že vzdálený přístup je nelegální – přestože je zcela jasně definován v licenčních smlouvách s vydavateli uvedených zdrojů.

Další – z pohledu řešitelky – překvapivou překážkou je např. prosté pořízení potřebného průkazu čtenáře NLK (vzdálený přístup je založen na identifikačních údajích na průkazu) a to i pro pražské zájemce (pro mimo-pražské je nabízena možnost vyřídít průkaz elektronicky).

Vliv má nepochybně i určitá rozmazlenost koncových uživatelů, zvyklých mít řadu EIZ k dispozici na jedno „třuknutí“ – přímé přístupy. Jakákoliv komplikace nebo zdržení (byť řádově ve vteřinách) je odrazuje – ačkoliv není tak daleko doba, kdy byli ochotni pro článek cestovat např. přes celou Prahu – ostatně tuto zkušenost máme i se svými uživateli. Přesto se zdroje setkaly s dobrým zájmem (zejména časopisy NPG a Cell Pressu a samozřejmě Science) a ve srovnání s využitím ostatních elektronických zdrojů v NLK je jejich využití relativně vysoké vzhledem k omezenému počtu projektem hrazených titulů (např. ve srovnání se ScienceDirectem). Využití se v poslední době (od cca března 2006) začíná zvyšovat s přechodem na nový bezproblémový systém pro vzdálený přístup – HAN, na druhou stranu současně letošní přechod NLK na systém Medvik může znamenat po nějaký čas opět brzdu – než se uživatelé v novém rozhraní zorientují. Objektivnější zhodnocení bude možné udělat až ze statistik za celý letošní rok.

Jako souhrnný údaj zde uvádím počty článků z časopisů hrazených z dotace projektu stažených v r .2005 :

- prostřednictvím NLK v roce 2005: 9 885
- přímým vstupem z počítačů v areálu Krč: 33 187

Vysvětlit tento nepoměr je obtížné, nelze jen předpokládat, že by několik set uživatelů v areálu Krč bylo o tolik aktivnějších než odhadem tisíce jejich kolegů z jiných podobně odborně zaměřených institucí (VŠ, ostatní výzkumné instituce, nemocnice atd.). Vliv mají jistě i výše uvedené důvody, nicméně faktorů bude pravděpodobně více.

Zpracování publikační činnosti

Sběr a zpracování publikační činnosti vědeckých pracovníků Fyziologického ústavu je paradoxně téměř nejdůležitější povinnost SVI, která – byť přímo s funkcí knihovny nesouvisí (byla jí prostě přidělena) – znamená poměrně velkou zátěž nejen pracovní (při nízkém počtu zaměstnanců SVI), ale svým způsobem i psychickou – např. nekonečné dohady s autory publikací.

Doby, kdy evidence publikací patřila k okrajovým záležitostem a byla považována za zbytečnou, skončily v okamžiku, kdy si vedení ústavu uvědomilo vazbu na finance, vědečtí pracovníci pak nutnost prokázat publikační činností grantové výstupy – tedy opět jde o peníze. Problémy, které sběr dat provázejí, jsou různé (a jistě liší se na všech institucích, které tuto agendu zpracovávají a která je velmi často svěřena knihovnám). Řada problémů je ale jistě společných – ty souvisejí s publikacemi, které se předávají do databáze RIV.

Není cílem tohoto příspěvku rozebírat všechny problémy provázející sběr publikační činnosti a jejich zveřejnění, přesto se domnívám, že se týkájí řady knihoven a dle našich zkušeností se kritika (typu proč musí vědec dodat ten či onen dle něho zbytečný údaj, proč v RIVu práce je nebo naopak není atd.) často snese právě na zpracovatele (knihovnu) – která je však pouze „vykonavatelem“ požadavků odběratelů dat – ať již Rady vlády nebo grantových agentur.

Příspěvek se snažil zmapovat jednotlivé činnosti a služby, které je SVI našeho typu zajišťovat. Nejedná se jistě o činnost vymykající se práci kterékoliv jiné knihovny podobného typu, velikosti či zaměření. Domnívám se však, že se nám podařilo v relativně krátké době přeměnit „klasickou“ knihovnu (u čtenářů nevzbuzujícího příliš nadšení) na moderní informační pracoviště, které je v zásadě schopné zajistit služby na úrovni větších či významnějších knihoven – samozřejmě v rozsahu odpovídajícím našim možnostem a potřebám našich uživatelů. Lze předpokládat, že i další období bude nadále vyžadovat další „přezbrojování“ – neustále se zvyšující počet zveřejňování (různě kvalitních) vědeckých informací (způsobený do určité míry i „začarováním kruhem“ nutnosti publikování pro potřebu obhájení grantů) bude pro knihovny znamenat přísun problémů – např. jak se se situací vyrovnat finančně či technicky. Ale hlavně tak, abychom nadále věděli jak na to dříve, než naši „zákazníci“ a pomohli jim tak šetřit čas pro jejich vědeckou práci.

SROVNÁNÍ MARKETINGOVÉHO PŘÍSTUPU STÁTNÍ INSTITUCE A SOUKROMÉ FIRMY: STÁTNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA & FIRMA MEDISTYL

Jan Rylich – Tomáš Tománek, Ústav informačních studií a knihovnictví

Marketing informačních služeb je hlavním tématem chystané konference BOBCATSSS 2007, která se bude konat v Praze v lednu roku 2007. Marketing sám o sobě je velmi zajímavý, ale ještě zajímavější než ‚šedá‘ teorie je samotná praxe – konkrétně kupříkladu praktické dopady marketingu a marketingových postupů. A to je právě oblast, které se hodláme věnovat.

Je pochopitelné, že každá firma používá trochu jiné marketingové postupy, má jiný marketingový plán a obecně chápe marketing jinak než firmy ostatní. Tyto rozdíly mohou být nepatrné, ale mohou být i markantnější. Ovšem rozdíly v marketingu mezi soukromou společností a kupříkladu státní institucí musejí být ještě mnohem markantnější a tím pádem i zajímavější. Cílem této práce je tedy porovnat marketingové metody státní instituce a soukromé firmy, a popsat nalezené rozdílné či shodné prvky.

Ze státních institucí jsme si vybrali STK, ze soukromých firem byl vybrán Medistyl, spol. s r. o. A důvody, které nás k tomu vedly? STK je jednou z našich nejvýznamnějších knihoven, ale zároveň není tak ‚notoricky‘ známá jako Národní knihovna, která figuruje skoro v každé druhé práci o knihovnách, a o které byly popsány již celé stohy papíru. A co se týče firmy Medistyl, jedná se o společnost, která má určité vazby na Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK a dalo se tedy předpokládat, že nám vyjdou vstříc mnohem více, než jakákoliv jiná firma.

Methodika

Primárním zdrojem informací byl ‚marketingový dotazník‘, který jsme vytvořili speciálně pro potřeby tohoto průzkumu. Dotazník obsahoval následující otázky:

1. Několik slov na úvod o vaší firmě/společnosti... (stručné představení, kdo jste, čím se zabýváte, základní informace a podobně)
2. Jak byste definovali samotný pojem ‚marketing‘?

(tedy co znamená obecně termín marketing přímo pro vás a jak ho chápete)

3. Jak moc je pro vaši firmu/společnost marketing důležitý?
(je to jen okrajová záležitost, nedílná součást fungování nebo přímo hlavní priorita)
4. Jaký je konkrétně váš marketingový plán?
(dlouhodobější vize, oblasti, ve kterých se pohybujete, strategie, zdroje, rozpočet...)
5. V čem spočívají vaše marketingové metody?
(jaké jsou konkrétně vaše market. metody a postupy, jak chcete dosahovat svých cílů)
6. Kolik lidí se ve vaší firmě/společnosti marketingem zabývá?
(a také kdo se čím přesně zabývá, jak máte tu práci a činnost rozdělenou)
7. Jaký je váš největší dosavadní marketingový úspěch?
(co se vám v poslední době opravdu podařilo, klidně to více rozveďte)
8. Naopak, jaký si myslíte, že je váš největší neúspěch?
(co se vůbec nepovedlo; jaký byl původní záměr, jak to dopadlo, co asi selhalo)
9. Popište prosím vaši firmu/společnost z hlediska marketingového mixu.
(tedy 4P: Product, Price, Placement, Promotion)
10. Vyplňte prosím tabulku SWOT analýzy vaší firmy/společnosti.
(stačí pouze ve stručných bodech, ale s maximální objektivitou i v záporech)
11. Chcete-li zmínit ještě další informace ohledně vašeho marketingu, zde je prostor.
(tedy jakékoliv další důležité informace, které ještě nezazněly v dotazníku)
12. A zde se prosím vyjádřete celkově k tomuto dotazníku.
(jak hodnotíte jeho koncepci, co tam chybí, co by se mohlo změnit a podobně)

Druhou fází byl ústní pohovor se zástupci Medistylu a STK. Během osobní návštěvy jsme pokládali další doplňující otázky a mohli jsme tak doladit a rozšířit informace získané v dotaznících.

Posledním zdrojem materiálů k této srovnávací studii byl také internet, respektive webové stránky obou institucí. Ačkoliv je tento zdroj z významového hlediska umístěn až na poslední / třetí místo, jednalo se o první zdroj z hlediska chronologie (na internetové stránky jsme se totiž podívali ze všeho nejdříve).

Hlavní pojetí této práce by se dalo označit jako tzv. „pohled zvenčí“. Nepídili jsme se po výročních a zprávách, nevyžadovali jsme podrobné nebo citlivé informace, nezabíhali jsme do přílišných detailů. Naopak. Zaslali jsme STK a Medistylu náš dotazník, do kterého v klidu a bez časového tlaku sami psali odpovědi na relativně obecné otázky. Bylo na nich, které úspěchy či neúspěchy zmíní; o kterých oblastech se rozeprší a o čem spíše pomlčí; které marketingové postupy považují za důležité a které ne. Veškeré sdělené informace tedy závisely čistě na jejich uvážení.

Tuto určitou „jednostrannost“ jsme následně minimalizovali naší osobní návštěvou, kde jsme se zaměřili zejména na oblasti, které nebyly v dotazníku příliš rozvedeny, nebo byly zcela opomenuty. V tomto ohledu byla naše návštěva klíčová zejména v případě STK, kde dotazník nebyl vyplněn vůbec. Ani jedna instituce se také nevyjádřila k samotnému dotazníku, takže nemáme žádnou zpětnou vazbu pro případná budoucí vylepšení.

Co se tedy metodiky obecně týče, naší hlavní snahou bylo zkombinovat dva různé přístupy: marketingový dotazník a osobní pohovor. Díky tomu se podařilo získat všechny potřebné informace nezbytné pro tuto práci. Pro úplnost je třeba ještě dodat, že tato srovnávací studie probíhala během dubna 2006.

Medistyl

Medistyl je soukromá česká firma bez zahraniční kapitálové účasti, s minimálním podílem státních zakázek, která provozuje Středoevropské informační středisko. Byla založena roku 1991. Počtem zaměstnanců se sice jedná o malou firmu, nikoliv však rozsahem jejich aktivit.

V současnosti je v Medistylu zaměstnáno 7 lidí na plný úvazek a několik externích spolupracovníků pro různé činnosti. Firma se specializuje na informační služby o léčivech, přepravě a manipulaci s chemikáliemi, patentové rešerše atd. Je také zástupcem databázové sítě vědeckotechnických informací STN International pro oblast střední Evropy (tedy Českou republiku, Slovensko, Polsko a Maďarsko – de facto země tzv. Visegrádské čtyřky).

Medistyl je po 15 letech na trhu zaběhnutou firmou, která si našla svou stálou cílovou klientelu. Proto je pro ni marketing v současné době spíše okrajovou záležitostí. Zaměřuje se hlavně na získávání aktuálních informací o tržních segmentech v cílové oblasti zájmu, včetně cen, případně na možnost rozšíření těchto segmentů. Samozřejmostí je sledování postavení konkurence. Vyloučena není ani spolupráce s konkurenčními společnostmi.

Marketingový plán firmy je vypracován ve střednědobém horizontu (2–3 roky) s tím, že je operativně rozpracován do jednoročních období. Jeho hlavním cílem je udržovat pravidelný a úzký kontakt s klíčovými organiza-

cemi, kterých je asi sto. Plán se snaží o uspokojení jejich potřeb a další posilování postavení firmy u těchto zákazníků. Z interakce se zákaznickými organizacemi vycházejí náměty k dalšímu rozšiřování služeb Medistylu a přibývá i počet uživatelů v okruhu zájmu.

Marketingem se v Medistylu zabývají jednotliví odborní pracovníci daných segmentů v čele s vedoucím. V jejich případě se jedná hlavně o zajišťování zpětné vazby s uživateli. Ostatní marketingové aktivity jsou spíše omezené, protože jak již bylo zmíněno, marketing není pro firmu Medistyl v žádném případě prioritou.

Největším úspěchem marketingové strategie firmy je výběr vhodných strategických partnerů. Uplatnila se zde metoda: „*If you can't beat him, join him.*“ Za největší neúspěch lze považovat nízký podíl zahraniční klientely na celkovém objemu zakázek firmy. Vinu nese hlavně nedostatek času na cílený marketing v rozšířeném teritoriu.

Popis firmy z hlediska marketingového mixu je následující:

Produkt: firma Medistyl se snaží o nabídku širokého spektra specializovaných informačních služeb, většinou tak říkajíc „šitých na míru“ jednotlivým zákazníkům.

Cenová politika: liší se podle náročnosti jednotlivých služeb. V počátku jsou ceny spíše na nižší úrovni, a jen s malým postupným navýšením pro klíčové a pravidelné uživatele. Cílem je, aby zákazník nakupoval služby co nejčastěji, a rád se vracel. Jednorázový výdělek není prioritou.

Distribuční politika: v oblasti distribuční politiky firma preferuje především osobní kontakt se zákazníky. Pro kontakt „na dálku“ je dnes používána zejména elektronická pošta.

Komunikační politika: stejně jako v předchozím případě je základním principem této oblasti úzká a pravidelná osobní komunikace s uživateli, kombinovaná s komunikací elektronickou.

Na závěr ještě stručná analýza SWOT:

Silné stránky: vysoký odborný i osobní kredit, spolehlivost, pracovitost a vnitřní síla kolektivu, to jsou zřejmě nejsilnější stránky Medistylu. Jedná se o zaběhnutou a etablovanou firmu, která ve svém oboru už přeci jen něco znamená.

Slabé stránky: určitým problémem je řekněme vysoký stupeň využití pracovních kapacit, tedy tak zvaná „práce na doraz“. Ostatně po 15 letech působení stoupl počet zaměstnanců z původních cca 3–4 pouze na nynějších sedm. Z toho pramení i nemožnost nějaké větší expanze.

Příležitosti: jako jednu z hlavních příležitostí vidí zástupci firmy Medistyl zejména v rozšíření teritoria zájmu, tedy snahu o něco rozšířit nabídku svých úzce specializovaných služeb.

Hrozby: pro soukromou firmu, která se ve své činnosti zabývá poskytováním a zprostředkováním odborných informací je jistým ohrožením přítomnost řekněme „bezplatných“ informací na Internetu (takové informace se sice nemohou kvalitou rovnat profesionálním řešerším, které Medistyl nabízí, ale přesto to některým zákazníkům stačí a firma tím tedy přichází o možný příjem).

Státní technická knihovna

Státní technická knihovna je veřejně přístupná vědeckotechnická knihovna. Fond STK je největší český fond domácích a zahraničních dokumentů z oblasti techniky a aplikovaných přírodních a společenských věd s technikou souvisejících. Obsahuje přes 1,2 milionu svazků a tvoří jej knihy, časopisy, noviny, vědecké práce, informace o firmách, elektronické dokumenty a další publikace a texty.

STK nabízí online služby prostřednictvím WWW a mobilní služby WAP, jmenujme například rezervace či přístup k vybraným službám a zdrojům informací. Další službou je Virtuální polytechnická knihovna. VPK je společenství 41 knihoven, které virtuálně sjednocují své fondy a služby technicky zaměřené obci. Prostřednictvím VPK je možné získávat elektronické i klasické kopie dokumentů. Lze využívat i služeb mezinárodní meziknihovní výpůjční služby.

Pro STK znamená pojem marketing hlavně snahu o co nejvíce přístupné kvalitní služby. Sem patří kupříkladu zasilání publikací, časopisů a dalších informačních zdrojů čili služby, které ruší bariéry vzdálenosti. Cílem public relations oddělení, sestávajícího ze třech členů, je pak informovat veřejnost o těchto službách a také jejich propagace a prezentace.

Marketing je nedílnou součástí chodu STK. Pravidelně jsou vyhodnocovány zpětné vazby: kupříkladu ankety, či přímá komunikace (reakce od čtenářů). Na jejich základě se následně provádějí analýzy. Často se tak děje při speciálních akcích, mezi něž patří např. Březen měsíc Internetu. Marketingový plán STK počítá se zaváděním nových technologií, využíváním elektronických zdrojů a stálým získáváním nových uživatelů. Tyto cíle se daří naplňovat také díky Virtuální polytechnické knihovně, když 90% všech požadavků se v současnosti vyřizuje elektronicky.

Knihovna nemá žádné přímo určené marketingové oddělení. Na marketingu se ale podílejí zástupci jednotlivých oddělení. Každý propaguje služby, které má na starosti. K tomu se používají různé metody: od internetové prezentace STK, přes možnost zkušebního přístupu do knihovny na omezenou dobu zcela zdarma, až po zapůjčení Wi-Fi karty pro bezdrátové připojení k internetu z prostoru studovny.

K úspěchům řadí STK kromě vítězství v Bibliowebu v roce 2003 i zisk ceny Infora v roce 2002, dále elektronizaci služeb a digitalizaci, a tím i odstranění nutnosti fyzických návštěv (samozřejmě až na výjimky, kdy si čtenář chce vypůjčit knihy domů). Určitým neúspěchem je zejména nedostatek podpory či zájmu ze strany podniků a průmyslu obecně, i když by to bylo velmi vítané.

Popis STK z hlediska marketingového mixu:

Produkt: produktem STK jsou nabízené služby a zdroje (respektive přístup k těmto zdrojům v rámci poskytovaných služeb).

Cenová politika: snaha nabízet přijatelné ceny pro uživatele, ale pochopitelně také ne úplně zadarmo. Jde o to, nalézt určitou rovnováhu.

Distribuční politika: hlavní důraz je kladen na elektronické zdroje a elektronické formy komunikace.

Komunikační politika: využití PR (= public relations) oddělení.

Podobně jako v případě Medistylu zařazujeme na závěr i stručnou SWOT analýzu:

Silné stránky: nemalou výhodou pro STK je, že je ředitelem „technik“, nikoli knihovník – dobře tedy rozumí technologiím a je jim také příznivě nakloněn. Odtud plyne snaha držet krok s novými technologiemi.

Slabé stránky: jednou z mnoha slabších stránek knihovny je zatím zejména nepříliš vhodná lokace (budova Klementina nevyhovuje). Situace bude vyřešena vybudováním Národní technické knihovny v Dejvicích. Další problémy jsou personální – např. snižování počtu pracovních míst vlivem nástupu technologií. Navíc mladí lidé přicházejí za prací, ale záhy STK opouštějí za lepšími platovými podmínkami. Klimatické podmínky pro uchování fondů jsou nevhodné.

Příležitosti: širší využití elektronických zdrojů. Nyní jsou sice dostupné, ale nejsou bohužel dostatečně využívány. Řešením je jejich větší propagace. Nemalé příležitosti jistě nabízí i nová budova v Dejvicích, která by měla být otevřena 2. 9. 2008. Využití moderních technologií.

Hrozby: určitou hrozbou je obecně systém výuky na VŠ – půjčují se hlavně skripta, zatímco ostatní odborné publikace leží ladem, i když jsou hodnotné a drahé. Problémem je i nízký „hlad“ po informacích ve společnosti. STK se také musí vypořádat, podobně jako i jiné knihovny, s problémovými skupinami obyvatel (bezdomovci). Mezi další hrozby lze řadit financování (nyní zcela ze státního rozpočtu), politická situace v zemi (a její možné změny) a otázka autorských práv (což je problém zejména pro digitalizaci).

Vzájemné srovnání

Co mají obě entity společné, je neexistence specializovaného marketingového oddělení. Tíha propagace služeb tak leží pouze na pracovnících jednotlivých dílčích složek. V dalších hlediscích se však přístup STK a Medistylu více či méně odlišuje.

Zatímco STK pojímá marketing jako nedílnou součást své prezentace, pro Medistyl je marketing pouze okrajovou záležitostí. Na první pohled se jedná o překvapivé zjištění, neboť by se dalo předpokládat, že soukromá firma bude marketing akcentovat mnohem více než knihovna. Nicméně souvisí to jistě s celkovou strategií obou organizací.

Prioritou Medistylu je udržování co nejlepších blízkých vztahů se zhruba stovkou klíčových zákazníků. Jeho marketing se tedy zaměřuje hlavně na co nejlepší (specializované) služby spřízněným firmám a sledování aktuálních informací o segmentech trhu a konkurenci. Vlivem dobrých referencí spokojených stálých zákazníků pak získává další obchodní partnery.

STK se snaží poskytovat svým uživatelům co nejširší okruh služeb tak, aby byly co nejlépe přístupné. Tyto služby pak propaguje různými akcemi – od exkurzí a školení uživatelů, až po zkušební přístup zdarma. Důraz klade na analýzy anket a přímé komunikace s uživateli. Podle výsledků těchto feedbacků (zpětných vazeb) se snaží zlepšovat kvalitu svých služeb a souběžně s tím získávat nové uživatele.

Výhodou Medistylu je velká stálost zaměstnanců. Jádrem firmy tvoří lidé, kteří v ní pracují prakticky od začátku. Navzájem znají své kvality a udržují pevné vztahy. Z toho vyplývá dobrá pracovní morálka a vnitřní síla kolektivu. Nevýhodou je ovšem malý počet zaměstnanců, který sice vede k vysokému pracovnímu nasazení, ale také způsobuje značnou únavu. Z tohoto důvodu si také firma udržuje svůj stabilní okruh zákazníků, neboť na nějakou markantní expanzi nemá dostatek pracovních rezerv.

STK má pochopitelně mnohem více zaměstnanců než Medistyl, nicméně se zaměstnanci je spojena jedna velká nevýhoda, a tou je značná fluktuace. Do knihovny sice neustále přicházejí mladí lidé, nicméně záhy opět knihovnu poměrně rychle opouštějí. Není tak možné vytvořit opravdu silný a stabilní kolektiv, což je pochopitelně na škodu.

Mezi své silné stránky řadí STK ochotu zavádět nové technologie. Ty umožňují vyřizovat naprostou většinu uživatelských potřeb elektronicky, tedy „na dálku.“ Uživatelé tak ve většině případů nemusejí budovu knihovny vůbec navštívit. Oproti tomu firma Medistyl preferuje osobní kontakt, ačkoliv je elektronická komunikace nedílnou součástí jejich činnosti.

Jako snad každá knihovna řeší STK problém s lokací. Budova Klementina již nevyhovuje jejím nárokům; tristní je zejména problém ochrany knihovnických fondů, neboť v prostorech skladů se nedá regulovat vlhkost ani

teplota. Tyto problémy by však měly být vyřešeny s otevřením nové budovy v roce 2008. V tomto ohledu nemá společnost Medistyl žádné problémy – malé množství kmenových pracovníků nepotřebuje ke své práci větší prostory a současná lokace zatím plně vyhovuje.

Zajímavé srovnání nabízí vzhledem k rozdílnosti obou institucí analýza příležitostí a vnějšího ohrožení. Medistyl jako firma, která své služby poskytuje v zemích střední Evropy, chápe příležitost k expanzi do dalších zemí. STK funguje pouze na území ČR a vzhledem ke svému založení ani nemůže pomýšlet na rozšíření služeb do zahraničí. Místo toho se zaměřuje na zpřístupnění služeb uživatelům. Jedná se hlavně o elektronické zdroje, které jsou, i přes vynaložené náklady stále velmi málo využívané.

Co STK naopak ohrožuje, je v první řadě závislost na přísunu financí ze státního rozpočtu a celkově politická situaci v zemi. Ne vždy je ochota vlády investovat peníze právě do služeb knihoven. Pro snahu o plně zpřístupnění služeb elektronickou cestou je problémem ochrana autorských práv, která zamezuje digitalizaci dokumentů, dokud nejsou splněny podmínky dané zákonem. Jako veřejná instituce má knihovna také problém s některými skupinami obyvatelstva; hlavně s bezdomovci, kteří se občas usídlí v jejich prostorách. Nicméně síť městských knihoven má tyto problémy ještě v mnohem větší míře.

Tyto problémy u Medistylu, vzhledem k charakteru firmy, odpadají. Největší hrozbou je po tuto společnost ovšem existence nezaručených informací na Internetu, které jsou „zadarmo“ a tudíž je někteří potenciální zákazníci využívají místo profesionálních služeb firmy, čímž společnost ztrácí potenciální příjmy.

Závěr

Jak jsme na počátku předpokládali, marketingové přístupy Státní technické knihovny a firmy Medistyl se v mnohém liší. Obě instituce mají zcela odlišné silné i slabé stránky, což pochopitelně vychází již ze samotného rozdílného založení obou entit. Vnější příležitosti a hrozby se také značně odlišují, což ovšem není žádným překvapením. Je logické, že se STK nemusí kupříkladu příliš obávat konkurence, a firmu Medistyl zase nemusí tížít dejme tomu problémové skupiny obyvatel.

Přesto mají obě instituce i mnoho společného – v první řadě třeba již zmiňovanou nepřítomnost vyhrazeného marketingového oddělení, nebo snahu o udržení určité stability a zamezení fluktuace (ať už zaměstnanců nebo uživatelů). Souvisejícím společným prvkem je také úsilí o spokojené zákazníky – ostatně kdo by usiloval o nespokojené zákazníky, že? Pro firmu Medistyl je klíčové, udržet si svoji stálou klientelu, neboť firma klade velký důraz na dobré vztahy a posilování vzájemných vazeb. STK se zase

snaží zacílit své služby na co nejširší okruh uživatelů, neboť knihovnictví zde chápou jako službu, tedy jako práci či činnost, která je potřebná, prospěšná, a svým způsobem naplňující.

Zajímavým aspektem je také způsob, jakým oba subjekty na samotný marketing nahlízejí. Ve firmě Medistyl nám bylo sděleno, že pro ně marketing *není zdaleka prioritní*, nicméně že se firma přesto účastní rozličných konferencí, akcí či pořádání besed. V STK oproti tomu tvrdili, že marketing je jejich *nedílnou součástí* a že se STK účastní celé řady akcí či konferencí, kde prezentuje své služby. Z toho je ovšem patrné, že obě instituce dělají de facto to samé, pouze to chápou rozdílně. Určitá sebepropagace je tedy součástí marketingových aktivit jak STK, tak firmy Medistyl, což je tedy dalším objektivně shodným prvkem (byť to obě entity subjektivně vnímají odlišně).

V neposlední řadě je třeba zdůraznit, že ačkoliv tato srovnávací studie odhalila celou řadu shodných i rozdílných prvků, nelze tyto získané poznatky generalizovat a vztahovat automaticky na všechny knihovny a soukromé firmy. Je třeba si uvědomit, že prakticky každá jednotlivá instituce, ať už státní či soukromá, malá či velká, rozvíjející se či stagnující, má odlišné marketingové přístupy, které musejí reflektovat její jedinečnosti a specifika.

Nicméně i přesto, že tato práce neaspiruje na řekněme vytyčení obecných marketingových poznatků, které by se daly uplatnit kdekoliv a kdykoliv, a jejím primárním cílem je pouze komparace zejména již zmíněné dvojice subjektů STK a Medistylu, domníváme se, že i tak má svůj význam.

ŠEDÁ LITERATURA V DOBĚ INTERNETU

*Petra Myšková, ÚISK FF UK & SIC ČZU, interní doktorandka –
Richard Papík, ÚISK FF UK, Praha*

Nejen pojem, ale i obsah tématu „šedá literatura“ je poměrně nejednoznačný. Vyčerpávající definice šedé literatury není snadná, přednost se dává spíše obecnému popisu této literatury. Nejčastěji je popisována vyjádřením, že jde o „publikace, které nejsou dostupné prostřednictvím běžných knihkupeckých zdrojů a postupů“. Označována bývá také jako „nekonvenční“ či „polopublikovaná“ literatura. Komunikace neprobíhá většinou typickými kanály. Z hlediska obsahu můžeme hovořit o řadě specifík ve vztahu k uživateli, např. u výzkumných zpráv nebo kvalifikačních prací je zákonitě větší prostor pro detail a rozsah, než je tomu například u časopiseckých článků. Proto je např. pro uživatele – výzkumníka velmi užitečná z hlediska studia problému. Pokud je ovšem uživatel dokáže identifikovat.

Mezi „vydavatele“ šedé literatury patří např. akademické organizace, orgány a organizace státní a místní správy, obchodní organizace a společnosti či průmyslové organizace. Šedou literaturu tvoří výzkumné zprávy, technické zprávy, diplomové práce, disertační práce, konferenční materiály, tzv. preprinty, výběrově oficiální dokumenty (např. Evropské unie), diskuse, materiály politického charakteru a další.

Šedá literatura je předmětem zájmu velkého počtu uživatelů. K nejdůležitějším dokumentům v rámci šedé literatury patří publikace s vědeckým obsahem (vědecké a výzkumné zprávy, disertace, nepublikované konferenční sborníky), které jsou ceněny především pro originální a hodnotný obsah a aktuálnost. Velkou aktuálnost vykazují preprinty článků určených do komerčních časopisů, a to zejména v dnešním období síťové komunikace informací.

Kromě klasické tištěné a elektronické formy mají dokumenty šedé literatury rovněž a dnes již často charakter hybridních dokumentů, jejichž mediální formy se střídají a jsou přístupné rozličnými méně či více oficiálními přístupovými cestami. Síťově sdílený svět (právě nejvíce díky internetu) a současné moderní formy komunikace problematiku šedé literatury posouvají do dalších problémových okruhů včetně problematiky duševního vlastnictví, kterými je zatěžován i svět informací „klasický“, tedy informačně zabezpečený nakladatelstvími a vydavatelstvími komerčního charakteru.

Šedá literatura je specifickou a důležitou složkou informačních toků nejen ve vědeckém, ale i v obchodním světě. Stává se také jedním z nejdůležitějších a nejstrategičtějších zdrojů vědeckých informací, ale stejně tak i obchodních informací, což je dáno několika aspekty. Mění se také vztah společnosti i jednotlivců k potřebě získávat informace a znalosti. Vliv na tento stav má i aspekt tzv. digitální ekonomiky. Mít informace a znalosti se stává strategickou podmínkou v získání konkurenční výhody.

VYBRANÉ SYSTÉMY PRO REGISTRACI ŠEDÉ LITERATURY

Šedá literatura je ve světě registrována různými informačními systémy, dnes většinou dostupnými přes webovské rozhraní. K takovým systémům patří například systémy NTIS, Dissertation Abstracts, GPO a mnoho dalších. V ČR byl oficiálním systémem SIGLE, jehož zrušení v nedávné době je poměrně velkou ztrátou, byť si ji dnes ještě neuvědomujeme, neboť naprostá většina uživatelů, ale i velká řada informačních pracovníků, vůbec nikdy nezaregistrovali existenci tohoto evropského systému (producent EAGLE).

V ČR je v současnosti vedena diskuse spíše jen nad úplným i částečným a lokálním podchycením zdrojů kvalifikačních prací, např. bakalářských, magisterských diplomových prací nebo disertací. To je jistě záslužné, jisté posuny jsou i v oblasti zákonodárné. Zúžení tématu šedé literatury jen na oblast kvalifikačních prací je však omezující.

Dnešní systémy šedé literatury ve světě jsou často přístupné přes internet. Některé volně a bez omezení a jsou součástí tzv. viditelného internetu, který je indexován agenty vyhledávacích nástrojů (např. Google, AltaVista, HotBot, Yahoo, Vivisimo a stovky dalších), ale ty nejkvalitnější systémy jsou součástí tzv. neviditelného webu, tj. prostředí, kam sice můžeme přistupovat telekomunikační cestou internetu, ale obsah není indexován vyhledávacími prostředky. Tyto systémy jsou často i placené (viz např. Dissertation Abstracts Online, který zpřístupňuje cestu k zejména americkým kvalifikačním pracem – disertacím a vybraným diplomkám v retrospektivě až od roku 1861). Systém dnes obsahuje i vybrané kanadské a britské dokumenty).

Nedoceneným systémem, ale zasvěcenými uživateli využívaným zdrojem doslova strategických výzkumných materiálů je systém NTIS. Nejen stejnojmenná databáze přístupná v profesionálních databázových centrech (např. STN International, <http://www.stn-international.de>, nebo Dialog Corporation, <http://www.dialog.com>), ale i celý portál NTIS je užitečný a lze jej považovat za typický příklad informačního systému šedé literatury (<http://www.NTIS.gov>). NTIS obsahuje zejména dokumenty, jejichž původ

je u státních (vládou podporovaných) institucí nebo projektů. Historie NTIS je velmi zajímavá a v jisté podstatě sahá do doby konce 2. světové války.

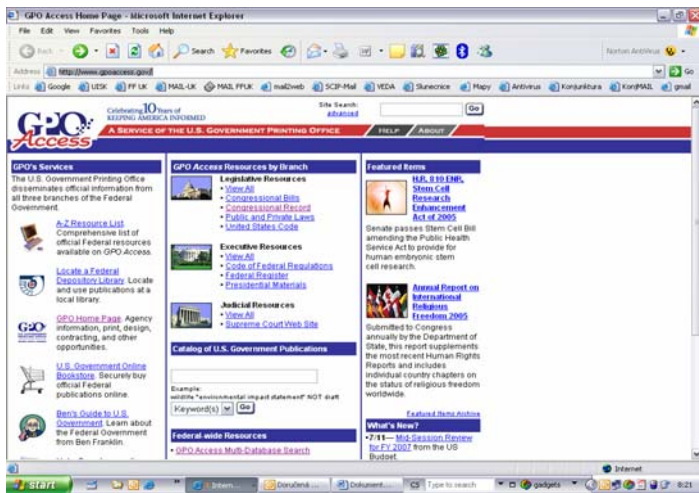
Všechna ministerstva – od zemědělství až po obranu, ale i organizace typu NASA, CIA apod. mají povinnost tento systém naplňovat, přestože některé právě zmíněné instituce mají i vlastní informační systémy (AGRICOLA, databáze NASA, databáze z vojenské oblasti apod.) přístupné interně, ale i veřejně přes webové rozhraní a mající charakter veřejně přístupných portálů. Většina z nich pak má i typické znaky šedé literatury.

Inspirativním pro Českou republiku je systém GPO (U.S. Government Printing Office), který eviduje všechny dokumenty, které vzniknou ve státní správě. Informační systém je hodně členěný a v různých uživatelských úrovních (s restrikcí přístupu) zpřístupňuje dokumenty jak v prostředí volného webu, <http://www.GPO.gov>, tak existují subsystémy, kdy např. elektronická podoba *Monthly Catalog of United States Government Publications* je přístupná i v profesionálních databázových centrech – za všechny uveďme Dialog Corporation. Nicméně je postupně výhodnější dnes užívat tzv. portálových řešení pro přístup k informacím, byť prvotní orientace ve struktuře nabízených dokumentů je zdlouhavější, a to z důvodu komplexnosti.

Ale i typická informačně-knihovnická instituce jako je Library of Congress má řadu výstupů spadajících do šedé literatury (<http://www.loc.gov>). Např. je velmi prestižní a oceňovaná analytická služba pro kongresmeny a senátory, kteří jsou zásobeni skvělými studiemi v oblastech jejich zájmu. Tyto dokumenty jsou pak zpřístupněny nejen prostřednictvím Library of Congress, ale jsou uloženy i do jiných informačních systémů, z nichž některé mají za úkol monitorovat šedou literaturu.

GREY NET

Grey Net (The Grey Literature Network Service - Síťová služba pro šedou literaturu, <http://www.greynet.org/index.html>) byla založena v roce 1993. Cílem této služby je usnadnit dialog, výzkum a komunikaci mezi osobami a organizacemi v oblasti šedé literatury. Dále se Grey Net snaží zjistit a distribuovat informace o šedé literatuře v síťovém prostředí. Mezi hlavní aktivity této služby patří pořádání Mezinárodní konference o šedé literatuře (International Conference on Grey Literature), vydávání sborníku z jednotlivých konferencí, dále tvorba a údržba webovských zdrojů šedé literatury, moderovaného Listserveru, kombinovaného Distribučního listu a vydávání časopisu The Grey Journal (TGJ).

Ukázka přístupu k dokumentu s původem vzniku ve státní správě z portálu GPO

GL 8

V pořadí již osmá Mezinárodní konference o šedé literatuře se koná 4.-5. prosince 2006 v New Orleans, ve státě Louisiana, USA. Konference nabízí obecnou platformu pro oblast výzkumu a vývoje v šedé literatuře. Jedna část se zaměřuje na stav poznání v šedé literatuře s aplikací a možností využití ve vědě a technologii. Poslední tři konference z této oblasti přinesly do popředí téma šedé literatury v síťovém prostředí, vývoj a otevřený přístup ke zdrojům. Letošní konference (GL 8, <http://www.greynet.org/gl8conference.html>) musí všechno toto spojit do úsilí předvést sílu „šedých informačních specialistů“ oproti jiným profesionálům, stejně jako osob vytvářejících plány a rozhodnutí, sponzorů a nových investorů.

GL 8 poskytuje pevnou základnu v metropolitním městě zdevastovaném hurikánem Katrina. Ve městě i pobřežní oblasti nyní probíhají nebyvale velké rekonstrukce. Komunita kolem šedé literatury bude v prosinci v New Orleans postavena před velkou výzvou. Mají za úkol představit stav poznání ve svém oboru. Podporování jsou ke spojování nových a vyvíjejících se oblastí v šedé vědě a technice. A jsou také pověřeni obracet se na jednotlivé složky v rámci jejich vlastních organizací, které jsou zodpovědné za nakládání s materiálem a lidskými zdroji.

Motto letošní konference „*Využívání šedé síly*“ je naznačeno čtyřmi hlavními tématy zabývajícími se:

- Vývojem, politikou a záchranou sbírek
- Metadatovými schémata, repozitáři a stanovením softwarového vybavení, standardů a výše kvality
- Ekonomikou šedé literatury, zdroji financování, výrobními náklady, cenou a investicemi
- Licencemi, duševním vlastnictvím, copyrightem a dalšími právními tématy

GL 8 poskytne velké množství prezentací výsledků v oblasti výzkumu a vývoje. Zahrnuto je vše od plenárních a souběžných zasedání až po panelové diskuse a jednání u kulatého stolu.

GreySource

GreySource (<http://www.greynet.org/greysourceindex.html>) neboli šedé zdroje poskytují příklady šedé literatury průměrnému internetovému uživateli a zároveň tím profilují organizace zodpovědné za jejich produkci a zpracování. Zahrnuty jsou pouze webové zdroje, které se jednoznačně vztahují k termínu šedá literatura (nebo jeho ekvivalentu v jiných jazycích). GreySource identifikuje odkaz přímo zasazený ve zdroji, čímž umožňuje okamžité a virtuální vystavení šedé literatury. Webové zdroje se objevují rozdělené do kategorií, které jsou odvozené z amerického klasifikačního systému COSATI a evropského systému SIGLE. Několik změn, které byly do klasifikačního schématu uvedeny, mají usnadnit internetovým uživatelům hledání a získávání informací o šedé literatuře. Klasifikační schéma zahrnuje 23 kategorií (číslované od 00-22) a jsou zde zastoupeny různé obory, například přírodní vědy (zemědělství, biologie, chemie, lékařství), humanitní a sociální vědy, věda a technologie či aeronautika a vesmírné technologie.

GreyText Archive

GreyText (<http://www.greynet.org/greytextarchive.html>) je archiv elektronických dokumentů z oblasti šedé literatury. Všechny dokumenty jsou indexovány v abecedním pořadí podle prvního autora následované názvem, zdrojem, datem publikování a rozsahem tištěné verze. Při prohlížení seznamu těchto dokumentů je k dispozici volný přístup k první stránce dokumentu. Ve většině případů je také online dostupná „powerpointová“ verze.

Plný text všech dokumentů ze seznamu v GreyText je možné získat ve formátu PDF přes email. K dispozici je online [formulář pro dodávání dokumentů](#).

The Grey Journal

The Grey Journal (TGJ, <http://www.greynet.org/thegreyjournal.html>) je vlajková loď mezi časopisy pro oblast šedé literatury. Časopis Grey Journal se nezabývá pouze tématem šedé literatury, ale je také sám o sobě typem dokumentu klasifikovaného jako šedá literatura. Je spřízněný s ostatními šedými seriálovými publikacemi, jako jsou konferenční sborníky, zprávy, pracovní materiály a další.

The Grey Journal se orientuje na školy informačních a knihovnických studií, stejně jako na informační specialisty, kteří produkují, publikují, zpracovávají, rozšiřují a užívají šedou literaturu. Jde o rešeršéry, editory, knihovníky, dokumentátory, archiváře, novináře, profesionální zprostředkovatele informací aj.

Časopis Grey Journal vychází třikrát do roka, na jaře, v létě a na podzim. Má jak tištěnou, tak elektronickou podobu a každé vydání je tematicky zaměřené.

ZÁVĚR

Šedá literatura patří mezi důležité informační zdroje a měla by jí být věnována pozornost. Ta je v ČR méně systémová, což je výzvou ke změně současného stavu. Efektivní registrace šedé literatury a její komplexní monitoring jsou důležité. Zahraniční systémy zmíněné v tomto příspěvku mohou být v některých směrech inspirativní pro tuzemské prostředí. Jistě je velmi dobře, že se témata šedé literatury diskutují na větším počtu setkání informačních pracovníků a vznikají záměry prvních projektů.

Literatura:

GreyNet: Grey Literature Network Service [online]. Amsterdam: Last website edit: August 8, 2006 [cit. 2006-08-08]. Dostupný z www: <http://www.greynet.org/>

PAPÍK, Richard. Zdroje šedé literatury. In: *INFOCUS*. 1996, roč. 2., č.11-12., s. 222-223. ISSN 1211-0892.

PAPÍK, Richard. *Zdroje šedé literatury a jejich strategický potenciál pro vědu a obchod* [datový soubor]. Praha: Inforum 2000 [on line] : elektronický sborník z 6. mezinárodní konference o profesionálních informačních zdrojích, konané 23.-25. května 2000, Albertina icome Praha, 2000.

PAPÍK, Richard. Co je šedá literatura a jaké jsou její hlavní zdroje. *Infocus*. 1995, roč. 1, č. 5, s. 142.

SKÁLOVÁ, Hana. Šedá literatura – informační zdroj s velkou budoucností. *I'96*. 1996, roč. 38, č. 2, s. 51.

ŠEDÁ LITERATURA V STK: NOVÉ AKTIVITY, NOVÉ OBZORY

Petr Novák, Státní technická knihovna

Úvod – historie šedé literatury ve Státní technické knihovně

SIGLE, EAGLE a STK

Počátkem 90. let 20. století zástupci **Evropské asociace pro využívání šedé literatury EAGLE** (European Association for Grey Literature Exploitation) vyzvali **Státní technickou knihovnu (STK)** a **Knihovnu Akademie věd ČR (KNAV)** k účasti v asociaci. Záměrem bylo bibliograficky podchytil produkci šedé literatury v ČR a zpřístupnit ji uživatelům **Evropského systému informací pro šedou literaturu SIGLE** (System of Information for Grey Literature in Europe). Výsledkem jednání byl vstup STK do EAGLE v roce 1995. Již s předstihem došlo v průběhu roku 1994 k vytvoření **Kooperačního systému šedé literatury (KSŠL)** v STK. Tento systém, založený na smluvním základě, přebíral bibliografické záznamy o šedé literatuře (zejména o disertacích) od kooperujících českých vysokých škol, převzatá metadata konvertoval do specifického datového formátu SIGLE a v dávkách zasílal do FIZ Karlsruhe, kde byla data zpracovávána. STK současně zpracovávala pro SIGLE dokumenty šedé literatury, které měla přímo ve svém fondu.

Dlužno dodat, že spolupracující vysoké školy měly možnost předávaná data předvybrat dle relevance. Zdaleka tedy nešlo o úplnou evidenci produkce disertací v ČR. Role Knihovny AV ČR, která měla podchycovat šedou literaturu z produkce ústavů AV ČR nebyla za celou dobu existence systému SIGLE naplněna.

Šedá literatura – možné definice (sestavila Štěpánka Žižková)

1. informační zdroje vydávané prostřednictvím neoficiálních a neformálních publikačních cest. Je nekonvenční nebo polopublikovaná – tj. šedá (PhDr. Marta Mandysová, Slovenská technická knižnica);

2. dokumenty, které nejsou lehce přístupné prostřednictvím tradičních knihkupeckých kanálů a proto se těžko vyhledávají a získávají (British Library);

3. napsané nebo vytištěné dokumenty, určené omezené skupině uživatelů mimo okruh komerčního vydávání a rozšiřování a na rozhraní prostředků bibliografické kontroly (Francouzská asociace pro normalizaci – AFNOR);

4. polopublikované dokumenty, které nejsou publikovány obvyklým způsobem a nejsou proto dostupné na běžném knižním trhu (např. diplomové a disertační práce, výzkumné zprávy, interní dokumenty, oficiální publikace atd.). Pro vyhledávání a distribuci šedé literatury existují specializované informační systémy (např. databáze SIGLE) (TDKIV).

Typologie šedé literatury: výzkumné zprávy, vysokoškolské kvalifikační práce, konferenční materiály, sborníky, cestovní zprávy, firemní literatura, interní dokumenty organizací.

Charakteristika šedé literatury:

1. není běžně dostupná prostřednictvím knihkupectví a dalších oficiálních kanálů;

2. nesnadno se vyhledává;

3. nesnadno se získává;

4. specifická pravidla zpřístupňování úplných textů;

5. přináší nejčerstvější poznatky, formuje state-of-art všech oborů vědy a výzkumu.

Zakládající členské státy asociace EAGLE (především Velká Británie, Německo, Francie, Itálie, a Nizozemsko) do systému SIGLE přispívaly řádově větším objemem včetně dalších druhů šedé literatury (výzkumné a technické zprávy apod.). Ze zemí bývalého východního bloku byla Česká republika prakticky jediným státem, který se systematicky a v přijatelném rozsahu snažil o podchycení produkce šedé literatury a o zpřístupnění bibliografických dat uživatelům z ostatních států. Ostatní východoevropské země se na činnosti EAGLE/SIGLE podílely pouze okrajově. Financování systému SIGLE záviselo na členských příspěvcích jednotlivých členských států a na výnosech prodeje databáze SIGLE na CD-ROM (SilverPlatter) a zpřístupnění této databáze v databázovém centru FIZ Karlsruhe. Systém na jedné straně disponoval relativně propracovaným systémem věcného třídění zvaným Seznam předmětových kategorií SIGLE (SIGLE Subject Category List), na druhé straně byl omezen metadatovým formátem, který byl nejen nesnadno rozšiřitelný a zcela nekompatibilní s kterýmkoliv z formátů rodi-

ny MARC, ale zejména zcela postrádal přímou vazbu umožňující snadné získání plného textu dokumentu. Západoevropské členské státy tento nedostatek řešily pomocí služeb dodávání dokumentů (document delivery) mateřských knihoven. Tato infrastruktura však v ČR neexistovala a proto se požadavky na výpůjčky z ČR, případně do ČR řešily cestou standardní MVS bez jakékoli zjišitelné vazby na systém KSSL/SIGLE.

V dalších letech se finanční otázky staly jedním z omezujících faktorů systému, jehož omezený rozpočet neumožňoval jeho rozšiřování o moderní služby a aplikace; podobně i formát SIGLE nedokázal udržet krok s dynamicky se měnícím prostředím charakterizovaným nástupem Internetu coby přenosového média i publikačního prostoru. Personální kapacita EAGLE nepostačovala, k čemuž navíc přispěly i v rychlém sledu jdoucí personální změny ve vedení asociace, zejména její Technické komise. Uvažované způsoby modernizace (rozšíření počtu členů, dopracování vazeb na služby dodávání dokumentů) nakonec nebyly realizovány právě z výše uvedených důvodů.

Celková koncepční a technologická zastaralost systému SIGLE, který přestal odpovídat nárokům kladeným na moderní prostředek shromažďování údajů o šedé literatuře, ale zejména nárokům na její bezbariérové zpřístupnění, vedla Velkou Británii, Nizozemsko, klíčové členy EAGLE, v letech 2003–2004 k vystoupení z asociace a zastavení spolupráce v systému SIGLE. Stejný krok ohlásily Německo a Francie. Systém resp. jeho klíčový produkt, databáze SIGLE, se tak stala nereprezentativní, počet nových záznamů drasticky poklesl a produkt se tak stal nevyužitelným a neschopným konkurence. EAGLE byla proto v roce 2005 rozpuštěna. Následující pokusy o resuscitaci systému v podobě systému MetaGrey iniciované Francií se (zatím) nesetkaly s úspěchem.

Státní technická knihovna za dobu provozu KSSL do systému SIGLE přispěla cca 5500 záznamy disertací (zlomek produkce ČR) s ročním přírůstkem v řádu stovek záznamů. Příčinou nízkého počtu byly jednak poměrně striktní požadavky SIGLE na jazykové vybavení dokumentu i záznamu, jednak zcela dobrovolná účast českých účastníků systému.

Šedá literatura v STK v letech 2005–2006: druhé dějství?

Bezprostředně po ukončení účasti v EAGLE vedení STK posoudilo možnosti pokračování ve svých aktivitách v oblasti šedé literatury s předpokladem, že STK bude i nadále schopna zpracovávat disertační práce, ale i další typy šedé literatury, které v budoucnu získá do svého fondu v klasické tištěné podobě.

V roce 2005 proběhlo několik jednání a setkání odborníků, iniciovaných STK, na kterých byly zkoumány možnosti a směry spolupráce

v oblasti šedé literatury v ČR. Na schůzce zástupců vysokých škol, ústředních knihoven a dalších institucí v STK v červnu 2005 byla **deklarována vůle k další spolupráci v této oblasti**. STK byla pověřena započít práce na vytvoření „národního centra pro šedou literaturu“. Jako možný či nosný směr dalšího vývoje STK považuje ve sblížení svých aktivit s činností **Oborné komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací AKVŠ** [1]. Tato komise, reprezentující skupinu producentů jednoho z nejdůležitějších a nejhodnotnějších typů šedé literatury, si stanovila cíle, které jsou konformní se záměry STK.

STK proto nabídla své více než desetileté zkušenosti, technologie a kapacitu k vývoji životaschopného a moderního nástroje, umožňujícího podchytit data o VŠKP¹ a dalších typech šedé literatury, jejich zpracování a zpřístupnění pokud možno v elektronické podobě.

Tento příspěvek shrnuje stav aktivit v dané oblasti k polovině roku 2006.

Současnost šedé literatury v ČR a ve světě

Otázky spojené s tvorbou, šířením, zpracováním a využíváním dokumentů šedé literatury se díky neustálým technologickým inovacím mění. Tato kapitola se zabývá významnými světovými i domácími dokumenty týkajícími se této problematiky a vypočítává zdroje šedé literatury v ČR včetně definice právního rámce týkajícího se významné složky šedé literatury, totiž vysokoškolských kvalifikačních prací.

Současná vědecká komunikace: aktuální trendy

Koncepce shrnuté v této kapitole charakterizují změny v chápání komunikování vědeckých informací a změny úlohy knihoven v prostředí elektronické komunikace, Internetu a digitálních technologií. Knihovny se z pasivního zpracovatele a jakési půjčovny produkce vědeckých dokumentů ve stále rostoucí míře stávají aktivním spoluúčastníkem – nebo alespoň technickým podporovatelem – vytváření, zpřístupňování, distribuce a dlouhodobého uchování dokumentů produkovaných v mateřské instituci. Jedním ze způsobů iniciace této změny je provozování specifických digitálních knihoven – repositářů neboli úložišť.

Studie OCLC

Změny prostředí komunikování vědeckých informací a úlohu paměťových institucí nastiňuje zpráva OCLC z roku 2003 nazvaná The OCLC Environmental Scan [2]:

¹ VŠKP – vysokoškolské kvalifikační práce všech stupňů (bakalářské, diplomové, disertační, rigorózní, habilitační). Jde o jednu z klíčových součástí šedé literatury.

„Nové toky vědeckých informací jsou formovány od dob rozšíření Internetu, od dob vytvoření alternativních publikačních modelů, od dob systematického využívání Internetu knihovnami, od dob vzniku nových typů ukládání dokumentů. Doba dynamických proměn stále trvá a my jsme jejími přímými účastníky, diváky i iniciátory. Přestože tradiční modely s jasnými obrysy přetrvávají, v pozadí, v podzemí a za oponou vystávají systémy, přístupy a zvyklosti, které lze označit jako „under construction“. Následující schémata nastiňují proměny prostředí, kterých jsme svědky:

Repozitáře² – institucionální, osobní nebo komunitní, oborově i obecně zaměřené.

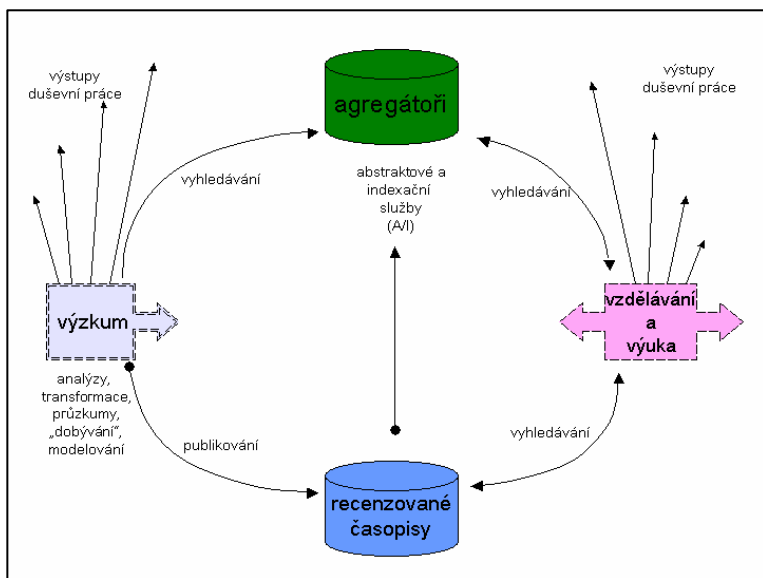
Služby agregátorů – může se jednat o komerční služby (EBSCO, ProQuest) nebo služby vytvářené uživatelskými obcemi (ResearchIndex).

Knihovny – jejich potenciál v oblasti šíření informací novými kanály je nezpochybnitelný. Role knihoven může nabývat různých rozměrů:

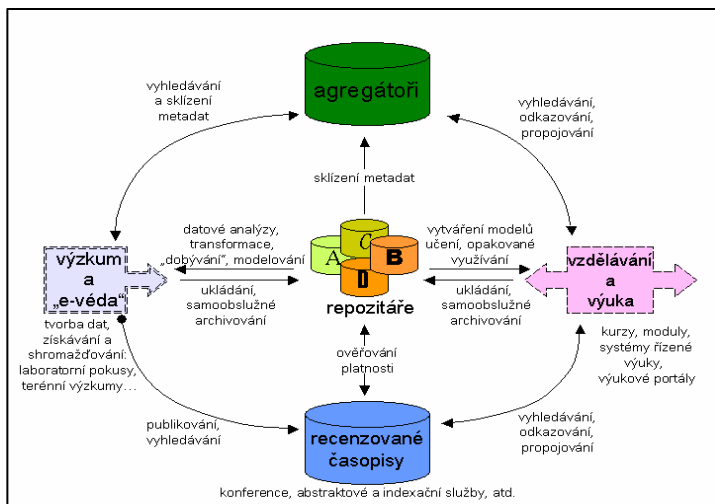
- správce institucionálních repozitářů,
- držitel/správce licence komerčních služeb poskytovaných externími dodavateli,
- prostředník pro ukládání a samoobslužné archivování,
- poskytovatel služeb lokálních trvalých repozitářů.

Knihovny díky své podstatě informačních a paměťových institucí mají možnost a schopnost určovat budoucí vývoj v oblasti systémů správy znalostí. Jsou předurčeny k tomu, aby pokračovaly ve vytváření vazeb a vztahů, zprostředkovaly služby umocňující hodnoty vytvářené vědeckými obcemi a potvrdily svoji roli důvěryhodných institucí pro oblast vědy, výzkumu a vzdělávání.

² Termín repozitář (repository, repositorium) má několik významů: studnice (např. také moudrosti), spížirna, skladiště, archiv, regál lékárny. Termín lze přeložit do češtiny také jako úložiště, čehož využili autoři názvu projektu STK.

Obr.1 - Tok vědeckých informací – tradiční model [2]

Obr. 2 - Tok vědeckých informací dnes [2]

i2010 : Digitální knihovny

Problematiku digitalizace a zpřístupňování digitálních zdrojů si uvědomuje i Evropská unie, která ve „Sdělení Evropské komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů“ nazvaném „i2010 : Digitální knihovny“ [3] definuje úlohu knihoven takto:

„Uchovávání digitálních záznamů je pro informační společnost, kde nabídka informací exponenciálně roste a obsah se stává stále více dynamický, životně důležitým problémem. V současnosti jsou s uchováváním digitálních záznamů malé zkušenosti, právní rámec se vyvíjí, prostředky jsou omezené a výsledek úsilí o uchování je nejistý. Problém si zasluhuje zvýšenou pozornost politiků i nejvíce zainteresovaných subjektů. Jeho dopad dalece přesahuje oblast knihoven a archivů a týká se všech organizací, které vytvářejí digitální informace a mají zájem na zachování jejich dostupnosti.“

Studie ekonomického a technického rozvoje trhu vědeckého publikování v Evropě

Důležitost digitálních úložišť zmiňuje „Studie ekonomického a technického rozvoje trhu vědeckého publikování v Evropě“ [4] z roku 2006, zpracovaná Evropskou komisí. V kapitole nazvané „Přístup k výsledkům výzkumu“ se píše:

„Vzhledem k rozpočtovým problémům knihoven, příležitostem, které nabízejí moderní technologie, a se zřetelem k tomu, jak významná část veřejných prostředků se podílí na procesu vědeckého publikování, začínají se vědecké komunity a organizace na podporu výzkumu ve zvýšené míře zabývat o problematiku vědecké komunikace, a to s ohlasem na straně občanské společnosti a politické reprezentace na národní i mezinárodní úrovni.“

Roste zájem o to, aby za účelem co největší podpory výzkumu byly jeho výsledky obecně šiřitelné a volně dostupné. Volně dostupná literatura (open-access literature) se vyznačuje tím, že je digitální, on-line, bezplatná, a osvobozená od většiny autorskoprávních a licenčních omezení.“

Kromě možnosti zveřejnění na vlastních webových stránkách autorů se naskýtají dva základní způsoby, kterých mohou autoři článků využívat: (1) ukládat dokumenty ve volně dostupných archivech a úložištích, anebo (2) publikovat ve volně dostupných recenzovaných odborných periodikách.“

V závěru studie je uvedena řada doporučení, mezi nimi i týkající se rozvoje zmíněných modelů publikování:

- *přístup veřejnosti k výsledkům krátce po publikování,*
- *stálá dostupnost,*
- *interoperabilita s dalšími systémy umožňující další šíření,*

- *další výzkum, zejména v oblasti autorského práva, alternativních modelů šíření a vývoje souvisejících technologií.*

Dlouhodobý záměr MŠMT pro oblast vysokých škol na období 2006 - 2010

Roli vysokoškolských knihoven ve sféře tvorby infrastruktury pro výzkum a vývoj definovalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ve svém „*Dlouhodobém záměru vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol na období 2006 – 2010*“ [5] takto:

„Vysokoškolské knihovny budou zabezpečovat tvorbu informačních fondů, jejich dostupnost a dostupnost dalších informačních zdrojů pro potřeby VaV na vysokých školách, zprostředkovávat jejich maximálně efektivní využití a přispívat k vyhodnocování, šíření a aplikaci výsledků VaV a využívání výsledků diplomových a disertačních, příp. i dalších prací“.

Koncepce trvalého uchování knihovních sbírek tradičních a elektronických dokumentů v knihovnách ČR do roku 2010

„Koncepce trvalého uchování knihovních sbírek tradičních a elektronických dokumentů v knihovnách ČR do roku 2010“ [6], v současnosti připravovaná Národní knihovnou a Ministerstvem kultury jako dílčí cíl „Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2004 až 2010“, problematiku šedé literatury či zdrojů pro vědu a výzkum přímo nezmiňuje, nicméně definuje odpovědnost institucí za zdroje mimo jádro národního kulturního dědictví takto:

„Širší Česká digitální knihovna je však tvořena velkým množstvím dalších digitálních dokumentů oborového, regionálního, institucionálního i jiného charakteru. Pouze některé z těchto zdrojů se kvalifikují jako nejcennější součást národního kulturního dědictví. Za shromažďování, trvalé uchovávání (na centrálním datovém úložišti nebo lokálních datových úložištích) i zpřístupnění zdrojů mimo "jádro" národního kulturního dědictví nesou odpovědnost (včetně finanční) resortně příslušná ministerstva, regiony, instituce atd. V rámci jejich působnosti existují dílčí programy a projekty, které je třeba efektivně propojit mezi sebou i s jádrem. Tento model do značné míry kopíruje osvědčený model shromažďování, trvalého uchovávání a zpřístupňování tradičních dokumentů.“

Zdroje šedé literatury

Jakých dokumentů, institucí a zdrojů se týká problematika současné šedé literatury? Zdroje lze shrnout do tří základních okruhů.

První okruh představují vysoké školy, realizující rozsáhlou publikační činnost v celém spektru svých specializací. Publikační činnost zahrnuje jak aktivity samotných pracovníků (studijní materiály, příspěvky do sborníků), tak výsledky vědecké a výzkumné práce jednotlivých vysokoškolských pracovišť v podobě technických a výzkumných zpráv. Nezastupitelnou roli zde mají vysokoškolské kvalifikační práce všech typů.

Druhý okruh lze obdobně vymezit publikační činností pracovníků Akademie věd ČR, evidovanou v systému ASEP (Automatizovaný systém evidence publikací).

Třetí okruh je vztažen k pravidelně či nepravidelně pořádaným aktivitám typu konferencí, výstav či workshopů, které publikují konferenční sborníky, katalogy, programy apod.

Doplňkovou roli lze spatřovat jak v již existujících sbírkách šedé literatury v knihovnách, zejména ve fondu Státní technické knihovny (disertace), tak i v publikačních aktivitách dalších výzkumných organizací, jako jsou podnikové či soukromé výzkumné ústavy. V neposlední řadě do této sféry spadají aktivity pracovníků institucí státní správy a samosprávy (ministerstva, kraje, státem zřizované organizace). Do sféry šedé literatury zcela jistě patří i firemní literatura jako cenný zdroj informací z praxe.

Forma dokumentů šedé literatury může být jak charakteru klasického tištěného média, tak elektronického dokumentu dostupného online (na Intranetu či v uzavřené LAN) nebo na offline nosiči typu CD/DVD.

Právní otázky

Právní rámec pro zveřejňování vysokoškolských kvalifikačních prací definuje **novela zákona o vysokých školách 552/2005 Sb** [7]. v paragrafu §47b takto:

§ 47b - Zveřejňování závěrečných prací

(1) Vysoká škola nevýdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.“

Kromě vysokoškolského zákona se problematiky týká **autorský zákon** (novela 216/2006Sb.) [8].

V § 30 je definováno volné užití

(1) Za užití díla podle tohoto zákona se nepovažuje užití pro osobní potřebu fyzické osoby, jehož účelem není dosažení přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, nestanoví-li tento zákon jinak.

(2) Do práva autorského tak nezasahuje ten, kdo pro svou osobní potřebu zhotoví záznam, rozmnoženinu nebo napodobeninu díla.

(3) Nestanoví-li tento zákon dále jinak, užitím podle tohoto zákona je užití počítačového programu či elektronické databáze i pro osobní potřebu fyzické osoby či vlastní vnitřní potřebu právnické osoby nebo podnikající fyzické osoby včetně zhotovení rozmnoženiny takových děl i pro takovou potřebu; (...)

Práva knihoven a obdobných nevýdělečných zařízení školského a vzdělávacího charakteru (archivy, muzea, galerie, školy včetně vysokých) stanovuje § 37:

(1) Do práva autorského nezasahuje knihovna, archiv, muzeum, galerie, škola, vysoká škola a jiné nevýdělečné školské a vzdělávací zařízení,

a) zhotoví-li rozmnoženinu díla, která neslouží k přímému nebo nepřímému hospodářskému nebo obchodnímu účelu, pro své archivní a konzervační potřeby,

b) zhotoví-li rozmnoženinu díla, jehož rozmnoženina byla poškozena nebo ztracena, a o němž lze na základě rozumně vynaloženého úsilí zjistit, že není nabízeno k prodeji, nebo tiskovou rozmnoženinu malé části díla, jež byla poškozena nebo ztracena; takovou oprávněně zhotovenou rozmnoženinu může také podle odstavce 2 půjčovat,

c) zpřístupňuje-li dílo, včetně zhotovení jeho rozmnoženiny nezbytné pro takové zpřístupnění, které je součástí jeho sbírek a jehož užití není předmětem prodejních nebo licenčních podmínek, s výjimkou sdělování díla způsobem uvedeným v § 18 odst. 2, jednotlivcům ze strany veřejnosti prostřednictvím k tomu určených technických zařízení umístěných v jeho objektech, a to výhradně pro účely výzkumu nebo soukromého studia takových osob, a zamezí-li takovým osobám zhotovit rozmnoženinu díla; ustanovení § 30a odst. 1 písm. c) a d) tím nejsou dotčena,

d) půjčuje-li originály nebo rozmnoženiny obhájených diplomových, rigorózních, disertačních a habilitačních prací na místě samém, a to výhradně pro účely výzkumu nebo soukromého studia, pokud takové užití autor nevyloučil.

Projekt Národního úložiště šedé literatury (NUŠL)

Idea Národního úložiště ŠL³

Jedním z hlavních úkolů Státní technické knihovny na rok 2006 je „Zpracování koncepce trvalého uchování a zpřístupnění národní produkce šedé literatury“. V jeho rámci je zpracovávána koncepce metadatového systému, jež vychází z koncepce dílčích distribuovaných repozitářů šedé literatury vytvářených na vysokých školách, v AV ČR a dalších institucích, poskytne integrovaný/souborný přehled o podchycených dokumentech šedé literatury a umožní jejich zpřístupnění.

Při formulaci tohoto úkolu vycházela STK ze své role ústřední vědeckotechnické knihovny pro oblast školství, vědy a výzkumu. STK je gestorem činností směřujících k podchycení, uchovávání a zpřístupňování dokumentů šedé literatury.

STK si je vědoma, že současný stav nepodporuje přístup k plným textům ŠL, brání účinnému šíření vědeckých poznatků a zkresluje pohled na vědeckovýzkumný potenciál ČR jako celku.

Předpokládá se, že Národní úložiště šedé literatury (NUŠL) bude „institucionalizovaným“ vyjádřením aktivit týkajících se šedé literatury v projektované Národní technické knihovně (NTK) a bude tvořit jednu z jejích hlavních činností. Vzhledem ke skutečnosti, že NTK vznikne sloučením dvou významných vysokoškolských knihoven (ČVUT a VŠCHT) a STK, lze předpokládat významné zapojení obou vysokoškolských subjektů do přípravy a vývoje NUŠL.

Východiska projektu NUŠL

NUŠL a Koncepce trvalého uchování knihovních sbírek

Koncepce trvalého uchování knihovních sbírek tradičních a elektronických dokumentů v knihovnách ČR do roku 2010 [6] (viz též kapitola 2.1.5) je v současnosti připravována NK ČR jako dílčí cíl *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2004 až 2010* (schválené usnesením vlády ČR č.679 ze dne 7. července 2004). V základním funkčním schématu této koncepce se prostor pro NUŠL nachází v tzv. standardní (fialové) zóně, která předpokládá zastřešení prostřednictvím portálů a souborných katalogů digitálních dokumentů. NUŠL by bylo jedním z nich. Předpokládá se přitom, že zodpovědnost za tato úložiště (včetně finanční) ponесou jednotlivá resortně příslušná ministerstva (v případě NUŠL tedy Ministerstvo školství, odpovědnost za získání financí je v současnosti na STK).

³ ŠL – šedá literatura

Oba projekty jsou vzájemně komplementární: zatímco Národní digitální knihovna (jako jádro České digitální knihovny), za jejíž realizaci bude odpovědná Národní knihovna, se orientuje na publikované dokumenty, NUŠL hodlá podchycovat naopak dokumenty oficiálně nepublikované nebo polopublikované.

Aktivity odborné komise pro otázky elektronického zpřístupňování VŠKP

Komise [1] vypracovala a přijala „*Soubor doporučení AKVŠ a Komise eVŠKP pro zpřístupňování VŠKP*“, obsahující základní návody pro implementaci novely VŠ zákona (§47b), workflow, modely rámcových předpisů, metodické návody a metadata [9].

Vysokoškolské kvalifikační práce představují významný, avšak stále jenom dílčí segment obsahu pojmu šedá literatura. Dokumentový záběr NUŠL bude mnohem širší. Úspěchy komise pro VŠKP při přípravě a realizaci uvažovaného Národního archivu VŠKP jsou žádoucím stavem, neboť lze předpokládat, že NUŠL naváže na aktivity vysokých škol v oblasti registrace e-VŠKP. NUŠL bude sklízet metadata a samo bude svá metadata nabízet ke sklizení, přičemž míra spolupráce v segmentu dokumentů e-VŠKP bude záviset na jednotlivých vysokých školách, tedy na stavu jejich digitalizovaných i klasických sbírek a technologické vyspělosti. Klíčovým faktorem zde bude ochota vysokých škol spolupracovat s NUŠL a dále vzájemná technologická kompatibilita jejich dílčích registrů. NUŠL bude koncipováno tak, aby mohlo reflektovat případný další vývoj iniciovaný vysokými školami v této oblasti.

Bez ohledu na případnou realizaci Národního archivu e-VŠKP jsou aktivity komise e-VŠKP a STK komplementární. Normativní dokumenty komise, zejména ty, které se vztahují k formátům, metadatům apod., budou v NUŠL akceptovány a implementovány.

Databáze RIV

Původně uvažovaná možnost přebírat do NUŠL data přímo z Registru informací o výsledcích (RIV) [10] se ukázala jako nerealizovatelná: z databáze RIV lze teoreticky extrahovat data o některých druzích ŠL. Nevýhodou zůstává, že bibliografický popis dokumentů v databázi RIV je nedostatečný. Chybí lokační údaje, bez kterých nelze realizovat základní funkce úložiště. Elektronická ŠL je zachycována pouze okrajově. Věcný popis dokumentů je různorodý a vzájemně nekompatibilní.

Vzhledem k primárnímu účelu databáze RIV – podchycovat výstupy/výsledky projektů a výzkumných záměrů dotovaných státem – nelze předpokládat v dohledné době nějakou zásadní změnu ve struktuře této

databáze. Z hlediska NUŠL má tedy RIV pouze (v nejlepším případě) „referenční“ hodnotu. Pro NUŠL jsou potenciálně daleko zajímavější databáze institucí, které do RIV přispívají, které mohou obsahovat více údajů, než které jsou do RIV odesílány.

Na druhé straně je záměrem tvůrců NUŠL realizace modulu umožňujícího svým účastníkům snadnější spolupráci s RIV. Tento modul by byl schopný generovat z dat o dokumentech ŠL v NUŠL obsažených záznam ve struktuře požadované RIV (týkalo by se pouze těch typů dokumentů, které RIV vyžaduje). Takový modul by byl současně schopen v předstihu reagovat na změny ve struktuře popisu dat pro RIV, která se mění prakticky každý rok.

Základní funkce Národního úložiště šedé literatury

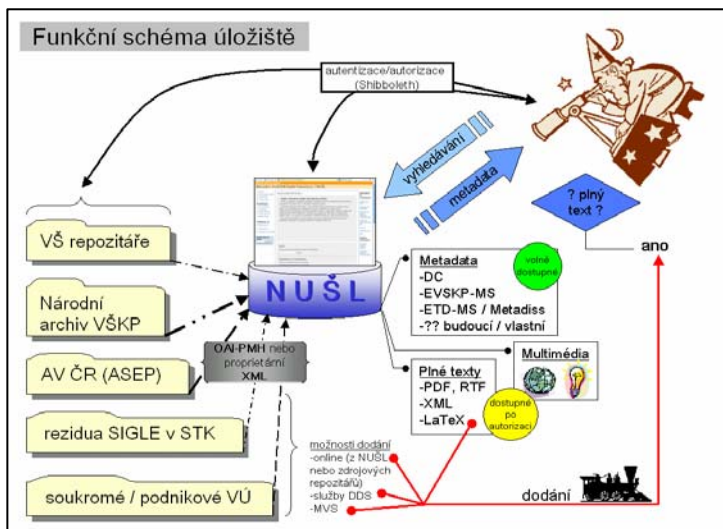
Systém NUŠL bude umožňovat online vyhledání dat o ŠL – **funkce rozhraní** -, existující a podchycené jednak v STK samotné (dílní úložiště STK), jednak v (dílních) úložištích zřízených a provozovaných spolupracujícími institucemi, zejména vysokými školami a Knihovnou Akademie věd.

NUŠL bude sklízet data o ŠL z fondů a repozitářů jednotlivých institucí, z takto získaných dat vytvoří databázi metadat. Sklizená metadata budou jak identifikačního a popisného charakteru (**funkce bibliografická**), tak lokačního charakteru, což umožní uživateli zjistit existenci konkrétního tuzemského dokumentu ŠL na území ČR (**lokační funkce souborného katalogu**).

Funkce rešeršní bude realizována díky vyhledávacímu rozhraní využívajícímu fulltextový modul indexující plné texty obsažené v úložišti bez ohledu na právo jejich zobrazení či dodání uživateli.

V případě pozitivní identifikace konkrétního dokumentu ŠL umožní uživateli objednat tento dokument u instituce/repozitáře, která jej má v držení (resp. má právo jej zpřístupnit). Pro začátek se předpokládá především sběr metadat, plné texty budou uloženy zejména v lokálních repozitářích, případně také (zrcadlena, popř. archivována) v NUŠL (**depozitní funkce důvěryhodného úložiště**). V případě tradičních (tištěných) dokumentů ŠL bude jako lokační informace sloužit identifikace knihovny ve spojení se signaturou dokumentu.

NUŠL (ani STK) primárně nepřepokládá (ani nevylučuje) retrospektivní digitalizaci dokumentů ŠL. Nedigitalizované dokumenty ŠL budou v NUŠL zachyceny za předpokladu, že jejich metadata budou obsažena v dílních repozitářích a katalogích spolupracujících institucí a tyto zdroje bude možné obvyklým způsobem sklízet.

Obr.3 – Funkční schéma úložiště

Způsob zpřístupnění dokumentu ŠL bude principiálně závislý na jeho fyzické formě, na omezeních/povoleních daných autorským zákonem a dále na omezeních/povoleních stanovených vlastníkem dokumentu. Samotná transakce zpřístupnění proběhne výhradně mimo NUŠL (tedy mezi uživatelem a dílčím repozitářem/institucí) s výjimkou těch dokumentů, k jejichž zpřístupnění bude oprávněna přímo STK. Případný přístup k plným textům z NUŠL bude omezen podle aktuálních přístupových práv, garantovaných vlastníkem dokumentu (**funkce autorizovaného a selektivního zpřístupnění plných textů**).

Pro zpřístupnění plných textů elektronické ŠL budou podporovány standardní formáty včetně permanentních identifikátorů a definice metadat pro jednotlivé typy ŠL.

Vzhledem ke zkušenostem STK s provozem systémů elektronického dodávání dokumentů lze předpokládat využití také v NUŠL, např. pro definované podмноžiny plných textů, jejichž autorská práva podobný způsob šíření povolují či k jejichž využití dostane STK od držitele autorských práv oprávnění jakéhokoli typu – smluvně či jiným způsobem (**funkce DDS**).

Předpokládanou funkcí bude také možnost sklízet metadata z NUŠL pomocí standardních protokolů, kterou budou moci využít instituce z tuzemska i zahraničí (**funkce otevřeného repozitáře**). Tato služba bude

registrována v příslušných registrech (Registered Data Providers [11], OAster [12], Souborný katalog NDLTD v systému VTLS [13] aj.).

Typy dokumentů podchycovaných NUŠL

Obsahem úložiště NUŠL bude široká škála dokumentů, které lze (více-méně) řadit do okruhu šedé literatury.

Jde o:

- grantové a výzkumné zprávy (reporty) včetně výstupů nespecifického výzkumu na VŠ,
- VŠKP všech úrovní,
- konferenční materiály a sborníky z konferencí,
- sborníky odborných textů,
- nepublikované učební texty,
- výroční zprávy a jiné interní dokumenty organizací veřejného charakteru,
- programy,
- autorské preprinty a postprinty,
- webovské stránky/blogy odborného charakteru (výběrově).

Uvedené materiály výhradně vědeckého a odborného charakteru budou akceptovány v tradiční tištěné i elektronické podobě. Nepředpokládá se, že doposud (oficiálně) publikované monografie, časopisecké články a stati ze sborníků, které jsou vyhledatelné/ověřitelné v jiných zdrojích, by byly podchycovány.

STK vytipuje z repertoáru dokumentů spadajících pod pojem „publikační činnost“ druhy ŠL, které hodlá prostřednictvím NUŠL podchytit. Lze předpokládat, že jako kritérium bude vytvořena podmínka přijatelnosti vydaných dokumentů do počtu 50 výtisků v případě tištěných dokumentů.

Systémová východiska

Pro realizaci NUŠL budou vybírány nástroje, koncepce, řešení a prostředky, které se v tomto nebo obdobném kontextu osvědčily a bude možné je po případné úpravě využít.

Programové prostředí a technické řešení

Přímým vzorem a inspirací pro výběr zde jsou systémy s otevřeným zdrojovým kódem využívané pro provoz institucionálních a oborových repozitářů, např. EPrints, DSpace, Greenstone či Fedora [14, 15, 16, 17]. U těchto systémů je zajištěna podpora pro vysoce heterogenní kolekce metadat, což je klíčové právě pro nasazení v systému uchovávajícím šedou literaturu.

Komunikační protokoly

Podstatou úložiště bude možnost sklízet metadata (*harvestovat*) a nechat se sklízet (*být harvestován*) pomocí protokolu OAI-PMH (Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting) [18]. Za účelem kooperace se stávající národní infrastrukturou pro vyhledávání informací v podobě Jednotné informační brány lze předpokládat nasazení komunikačního protokolu kompatibilního se systémem MetaLib, na kterém je Jednotná informační brána založena. Zde se naskýtá možnost využití klasického protokolu Z39.50 [19] či jeho modernějších alternativ založených na komunikaci prostřednictvím XML a běžného protokolu http, jako jsou webové služby (WebServices).

Kompatibilita se stávajícími linkservery (SFX), které jsou v našem prostředí již zavedeny, bude zajištěna odkazováním pomocí protokolu Z39.88-2004 [20] (OpenURL 1.0), který standardně obsahuje i podporu pro protokol OAI.

Metadatové formáty a schémata

V knihovnách běžně využívané formáty na bázi MARC (MARC 21, UNIMARC) se jeví pro nasazení v případě repozitáře jako nevhodné kvůli své sémantické a syntaktické složitosti a nepřehlednosti. Funkcí repozitáře bude patrně možnost exportu nebo dávkové konverze do těchto formátů v těch případech, kde úroveň popisu bude odpovídat cílovému formátu.

Primárním metadatovým formátem však bude běžně nasazovaný a využívaný formát nekvalifikovaného Dublinského jádra (Dublin Core) [21], které bude se svými 15 jednoduchými elementy tvořit nejnižší společný jmenovatel pro všechny typy dokumentů ŠL obsažené v úložišti.

Pro specifické skupiny dokumentů lze předpokládat implementaci sémanticky propracovanějších formátů, které respektují odlišnosti jednotlivých typů dokumentů. Pro VŠKP lze očekávat podporu metadatového schématu připravovaného Komisí pro vysokoškolské kvalifikační práce (EVSKP-MS) [22]. Akceptovatelné však budou i další formáty pro VŠKP (ETD-MS či Metadiss), neboť nelze vyloučit sklizení metadat dokumentů českých autorů z úložišť mimo ČR (EU, USA, ...). Pro další typy ŠL lze předpokládat nasazení dalších (budoucích, existujících či vlastních) metadatových formátů. Jako nejvhodnější se jeví aplikace dle metadatového schématu MODS [23] či vyvinutí vlastní verze tohoto schématu, která by respektovala specifika šedé literatury.

Permanentní identifikátory

Jako nutnost se jeví zavedení permanentních (persistentních) identifikátorů, sloužících k jednoznačnému odkazování na plné texty. V úvahu připadají zejména identifikátory Handle/DOI [24, 25].

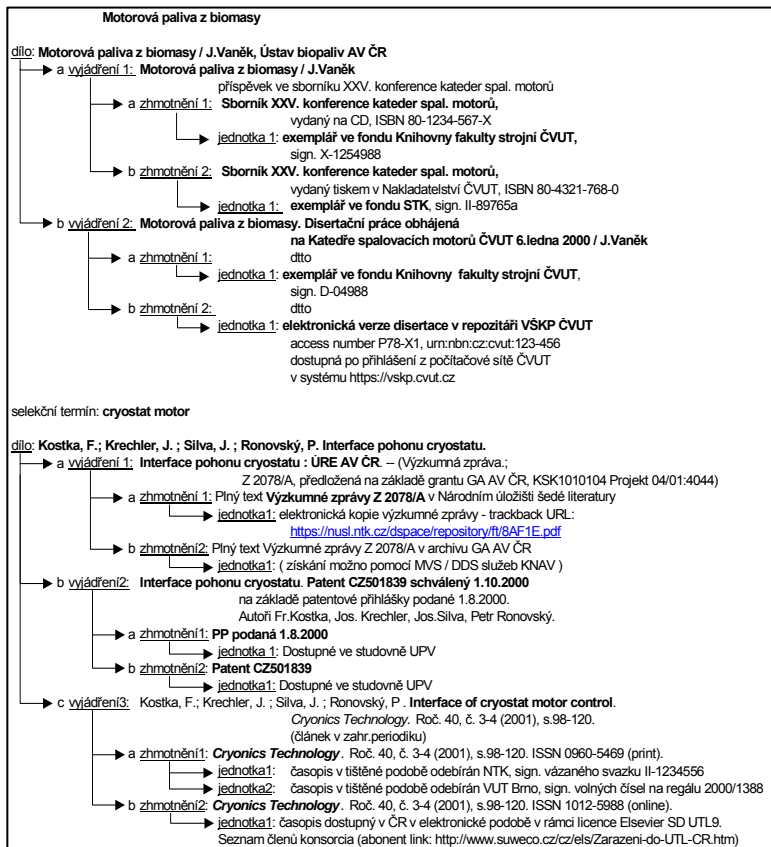
Možnosti bibliografického popisu

Oblast šedé literatury je díky své podstatě více než vhodná pro nasazení moderních formátů pro bibliografický popis, realizovaných Programem UBCIM (IFLA). Zde se přímo naskýtá vhodnost nasazení entit, atributů a vazeb známých jako Funkční požadavky pro bibliografické záznamy (FRBR) [26]. Použití FRBR by patrně výrazně zvýšilo využitelnost NUŠL. Více o možnostech FRBR vypovídá tabulka č.1 s fiktivními daty⁴.

Věcný popis

Otázka věcného popisu zůstává stále otevřena, jednou z možností je využití Seznamu předmětových kategorií SIGLE (SIGLE Subject Category List) doplněného o předmětová hesla Polytematického strukturovaného hesláře (PSH) a volně tvořená autorská klíčová slova. Druhá možnost spočívá v ponechání prvků předmětové klasifikace tak, jak byla převzata ve sklizených záznamech.

⁴ Ukázka zahrnuje dokumenty, které nejsou zařazovány do sféry šedé literatury (články z publikovaných časopisů, či dokumenty specifického charakteru, které do sféry šedé literatury zařadit lze (patenty, patentové přihlášky), které však NUŠL dle stávající verze konceptu zahrnovat nebude.

Tabulka 1 – ukázka možného uspořádání výsledků vyhledávání s využitím FRBR

Autentikace a autorizace⁵

Bezespору klíčovou otázkou, na které závisí úspěch NUŠL, je otázka zabezpečení oprávněnosti přístupu. STK bude sledovat existující aktivity budování jednotné architektury pro ověřování identity, na které kooperuje sdružení CESNET ve spolupráci s vysokými školami. Lze předpokládat, že NUŠL bude jednou z důležitých aplikací, využívajících technologii Shibboleth [27].

⁵ autentikace – zjištění kdo je osobou požadující službu (=identifikace)
 autorizace – přidělení oprávnění dané osobě požadující službu

Formáty vkládání, ukládání a zpřístupňování

Formáty plných textů bude nutno rozlišit dle kontextu workflow na formáty vstupní, úložné a výstupní.

Na vstupu úložiště budou rozlišovány podporované – HTML, plaintext ASCII, DjVu, PS, XML, LaTeX, PDF, RTF, Odx (OpenOffice) a akceptované bez záruky (DOC).

Dokumenty budou ukládány v XML kontejnerech dle standardu METS [28], což je v současnosti nejpracovanější standard formátu pro digitální úložiště.

Výstupním formátem bude jak verze v originálním formátu, tak pomocí XSLT stylů na vyžádání generovaná verze ve formátu PDF.

Funkcionalita důvěryhodného úložiště

Lze předpokládat, že autoři a instituce, vkládající svá díla do NUŠL, budou požadovat maximální kvalitu služeb úložiště. Jako optimální se jeví využít existujících standardů, definujících služby tzv. důvěryhodného úložiště (trusted repository). Tyto standardy a navazující atributy byly stanoveny v letech 2000-2002 společnou aktivitou OCLC a RLG (Research Libraries Group). Vypracovaná koncepce se stala referenčním modelem OAIS (Open Archival Information System Reference Model) [29] a posléze standardizována jako norma ISO. Norma definuje vlastnosti úložiště a jednotlivé odpovědnosti zahrnující administrativní, finanční, organizační, technologické, bezpečnostní a procedurální postupy. Jejich respektování umožňuje úložiště certifikovat jako důvěryhodné. Díky náročnosti splnění jednotlivých odpovědností je možné, že vlastnosti důvěryhodného úložiště budou implementovány postupně, po částech.

Zajištění projektu NUŠL

Řešitelská kapacita

Pro řešení tohoto projektu vytvořila STK řešitelský kolektiv cca 5-6 pracovníků se souhrnnou kapacitou cca 1,3 úvazku./rok.

Finanční zajištění

Náklady na řešení projektu v roce 2006 jsou hrazeny z rozpočtu STK. Výraznější investice zejména do programového vybavení/technologie se předpokládají v roce 2007 a v následujících letech. STK bude usilovat primárně o jejich pokrytí z prostředků svého rozpočtu, v případě nedostatečného pokrytí i z jiných zdrojů (resortní výzkum).

Spolupráce

Během prací na projektu NUŠL předpokládá STK spolupráci s následujícími institucemi:

- Knihovna AV ČR (KNAV),
- Komise pro e-VŠKP,
- vysoké školy provozující či vyvíjející vlastní repozitáře,
- ostatní vysoké školy (potenciální zdroje metadat),
- Ústav informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (ÚISK FF UK),
- Národní knihovna České republiky (NK ČR).

Závěr

Je evidentní, že informační potenciál šedé literatury je v ČR opomíjen. Přípravované projekty národních centralizovaných archivů a úložišť mají za cíl tento stav změnit. Lze předpokládat, že poptávka po získání dokumentů šedé literatury poroste a navrhovaný způsob v podobě Národního úložiště šedé literatury je nejlepším prostředkem, jak tuto poptávku uspokojit. Státní technická knihovna (a její budoucí nástupce Národní technická knihovna) se bude snažit nejen o navržení a realizaci celého projektu, ale i o kontinuální zabezpečení a údržbu běžného provozu systému.

Za pomoc při zpracování tohoto příspěvku děkuji PhDr. Janu Bayerovi, Mgr. Lence Laňkové, Bc. Lindě Skolkové a Ing. Martinu Svobodovi.

Literatura:

[1] Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací. <http://www.evskp.cz>

[2] DE ROSA, Cathy, DEMPSEY, Lorcan, WILSON, Alane. *The 2003 OCLC environmental scan : pattern recognition : executive summary*. Dublin, Ohio : OCLC, 2004. 17 s. Dostupný z WWW: <http://www.oclc.org/reports/escan/>. ISBN 1-55653-355-1.

[3] Komise Evropských společenství. *I2010: Digitální knihovny : sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů*. Brusel : KOMISE EVROPSKÝCH SPOLEČENSTVÍ, 2005. 12 s. Dostupný z WWW: http://europa.eu.int/information_society/activities/digital_libraries/doc/com_munication/cs_comm_digital_libraries.pdf.

[4] DEWATRIPONT, Mathias, et al. *Study on the economic and technical evolution of the scientific publication markets in Europe : final report - January 2006*. Brussels : European Commission, 2006. 112 s. Dostupný z

- WWW: http://ec.europa.eu/research/science-society/pdf/scientific-publication-study_en.pdf ISBN 92-79-01029-8.
- [5] *Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol na období 2006 – 2010*. Praha : Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2005. 39 s. Dostupný z WWW: http://www.msmt.cz/Files/PDF/DZ_SWOT_30_8_05.pdf.
- [6] Koncepce trvalého uchování knihovních sbírek tradičních a elektronických dokumentů v knihovnách ČR do roku 2010. *Knihovna plus* [online]. 2006, č. 1. Dostupný z WWW: http://knihovna.nkp.cz/knihovna61/koncepce_uchovavani.htm. ISSN 1801-5948.
- [7] Česko. Zákon ze dne 20. prosince 2005, kterým se mění zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. In Sb. zákonů. 2005, částka 188. Dostupný také z WWW: http://www.msmt.cz/Files/vysokeskoly/Legislativa/Novela_zakona_552_20_05.htm.
- [8] Česko. Zákon ze dne 25. dubna 2006, kterým se mění zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. In Sb. zákonů. 2006, částka 72. Dostupný také z WWW: http://www.nkp.cz/o_knihovnach/AutZak/Index.htm.
- [9] Soubor doporučení AKVŠ a Komise eVŠKP pro zpřístupňování VŠKP. viz <http://www.evskp.cz/sd.php>
- [10] Databáze „Registr informací o výsledcích státem podporovaného výzkumu a vývoje“ – RIV. viz <http://www.vlada.cz/rvv/riv/index.html>
- [11] Registered Data Providers. viz <http://www.openarchives.org/Register/BrowseSites>
- [12] OA Ister. viz <http://oaister.umdl.umich.edu/o/oaister/>
- [13] Networked Digital Library of Theses and Dissertations Union Catalog. viz <http://hercules.vtls.com/cgi-bin/ndltd/chameleon>
- [14] Greenstone Digital Library Software. viz <http://www.greenstone.org/>
- [15] Dspace Federation. viz <http://www.dspace.org/>
- [16] Eprints.org. viz <http://www.eprints.org/>
- [17] FEDORA Digital Repository System. viz <http://www.fedora.info/>
- [18] OAI. Open Archives Initiative. viz <http://www.openarchives.org/>
- [19] Z39.50 Implementors Group - Czechia. viz <http://www.stk.cz/ZIG>
- [20] Z39.88-2004. viz http://www.niso.org/standards/standard_detail.cfm?std_id=783
- [21] Dublin Core Metadata Initiative. viz <http://dublincore.org/>

- [22] EVSKP-MS - Metadatový soubor pro elektronické vysokoškolské kvalifikační práce v ČR. viz <http://www.evskp.cz/standardy/metadata/>
- [23] MODS. Metadata Object Description Schema. viz <http://www.loc.gov/standards/mods/>
- [24] The Handle System. viz <http://www.handle.net/>
- [25] DOI. The Digital Object Identifier System. viz <http://www.doi.org/>
- [26] IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. Funkční požadavky na bibliografické záznamy : závěrečná zpráva. Ludmila Celbová. München : Saur, 1998. 69 s. UBCIM publications. New Series; sv. 19. Dostupné z <http://webarchiv.nkp.cz/frbr.pdf>.
- [27] Shibboleth. viz <http://shibboleth.internet2.edu/>
- [28] METS. Metadata Encoding & Transmission Standard. viz <http://www.loc.gov/standards/mets/>
- [29] OAIS. Reference Model for an Open Archival Information System. viz <http://public.ccsds.org/publications/archive/650x0b1.pdf>

ŠEDÁ LITERATURA V KNIHOVNĚ AKADEMIE VĚD ČR

Jana Doleželová – Jaroslav Meixner, Knihovna Akademie věd ČR

System sběru dat v Knihovně Akademie věd ČR (KNAV), začal v roce 1993. Bibliografické záznamy pořizují všechna pracoviště Akademie věd, kterých je asi šedesát - počet se mění každým rokem podle toho, jak se jednotlivé ústavy spojují, zanikají, případně vznikají. Původní název databáze ASEP (Automatizovaný Systém Evidence Publikační aktivity) se stal pro pracovníky ústavů určitým nepříjemným slovem a slyšíme ho ještě dnes vyslovovat s určitým despektem. Důvody jsou zřejmé, systém byl až do loňského roku v podstatě off-line, pracovníci nemohli vyhledat záznamy podle různých kritérií, seřadit je, zobrazit v různých formátech a uložit nebo vytisknout, měli jen povinnost odevzdat podklady o své publikační činnosti pověřeným zpracovatelům a ti již se postarali, aby záznamy byly uloženy do databáze v systému ISIS. Záznamy jednotlivých ústavů pak byly vystaveny na webu KNAV v seznamech seřazených dle ústavů a roků, nebo je bylo možno vyhledat (i když s omezenými možnostmi) v systému CONVERA. V roce 2005 byla všechna data překonvertována do modulu Evidence Publikační Činnosti Akademie věd, který je součástí knihovního systému Advanced Rapid Library - vznikla tak databáze, kterou označujeme ASEP-EPCA. Systém umožňuje pořizovat data on line, vyhledávat, třídít, ukládat, exportovat. V současné době je v databázi přes 110 tisíc bibliografických záznamů¹.

Třináct let je dlouhé období a je pochopitelné, že se přidávaly nové druhy dokumentů a měnila se i struktura záznamů. Vybraná data se exportují jednak do databáze RIV² (Rejstřík informací o výsledcích Rady vlády pro výzkum a vývoj) a také se připravoval export dat do mezinárodní databáze šedé literatury SIGLE, který byl naším dluhem a v letošním roce jsme se chystali tento dluh splatit. Tak se dostáváme k pojmu „šedá literatura“. Nutno přiznat, že jsme záznamům do SIGLE nevěnovali dosud patřičnou pozornost a jejím zánikem v roce 2005 pro nás mohlo být všechno vyřešeno. Informace o vytvoření Národního centra pro šedou literaturu a současně

¹ On-line katalog:

<http://www.library.sk/i2/i2.entry.cls?ictx=cav&logout=1&language=2>

² RIV: <http://www.vlada.cz/1250/rvv/riv/rivfind.sqw>

nový on-line systém zpracování a zveřejnění dat v systému ARL urychlily naše úsilí v hledání cesty, jak budeme dále pracovat se záznamy šedé literatury. Je tu řada otázek, které si klademe, odpovědi zatím často neznáme.

■ **Co je to šedá literatura?**

■ Pojmem se označuje literatura polo-publikovaná (není formálně-oficiálně publikována jako časopisy, knihy atp.) a její distribuce je v limitovaném počtu. Obsahuje především výzkumné a technické zprávy, speciální analýzy institucí, výrobní zprávy, disertační práce, diplomové práce, vládní dokumenty.

■ **Máme ve svých datech záznamy dokumentů šedé literatury? Které druhy dokumentů z databáze ASEP-EPCA můžeme zařadit do šedé literatury?**

■ Báze obsahuje záznamy šedé literatury, podle definice ŠL sem můžeme zařadit disertace, výzkumné zprávy, interní tisky, konferenční sborníky.

■ **Čeho chceme dosáhnout?**

■ Postupného zpřístupnění plných textů dokumentů šedé literatury on-line.

■ Máme systém, který umožní zpřístupnění plných textů? *Ano.*

■ **Odpovídá současné označení záznamů k exportu pro SIGLE definici šedé literatury?**

Databáze ASEP-EPCA (stav k 30.7.2006)

Druh dokumentu	Označení SIGLE	Počet záznamů
Abstrakt	1059	15742
Část monografie knihy	267	10366
Článek v odborném periodiku	488	54086
Článek v novinách	33	3859
Disertace	97	720
Elektronický dokument	5	291
Interní tisk	61	805
Konferenční příspěvek (tuzemská konf.)	133	2160
Konferenční příspěvek (zahraniční konf.)	1262	24815
Konferenční sborník (tuzemská konf.)	14	142
Konferenční sborník (zahraniční konf.)	47	517
Monografie, kniha jako celek	119	3645
Neuplatněný výsledek	2	60
Patentový dokument	1	262
Prototyp, poloprovoz, ověřené technologie	0	6
Překlad	3	614
Recenze	17	6621
Uspořádání akce	1	533
Výzkumná zpráva	410	4396

Z tabulky je vidět, že některé druhy dokumentů byly označeny špatně, nejedná se o dokumenty šedé literatury - články v časopisech, abstrakta, novinové články, patenty, neuplatněné výsledky, uspořádání akce, a dále, že počty dokumentů, které patří do šedé literatury a jsou označeny jako šedá literatura, jsou oproti jejich celkovému počtu v bázi nízké - disertace, výzkumné zprávy, interní tisky, konferenční sborníky.

Proč tomu tak je?

1. ASEP-EPCA je databáze, která představuje publikační aktivitu vědců a největší důraz je kladen na publikace zveřejněné ve vědeckých (nejlépe impaktovaných) časopisech a na záznamy publikací, které se exportují do databáze RIV, šedá literatura většinou mezi tuto sledovanou skupinu dokumentů nepatří
2. Zpracovatelé dat nemají často knihovnické vzdělání a SIGLE jim nic neříká, proto raději označili záznam, aby něco neopomněli
3. Ústav se rozhodl, že nebude data do SIGLE poskytovat
4. Sborníky nejsou v knihovně k dispozici, takže nebyla splněna podmínka vypůjčitelnosti

Mají ústavy zájem zpřístupnit plné texty šedé literatury on-line?

Žádná změna v databázi (další povinné pole nebo povinné rodné číslo u autora) nebyla nikdy přijata s radostí, i když to bylo dáno zákonem. Do systému ASEP-EPCA ukládá data 60 institucí. Některé ústavy data dále využívají k vytváření sestav a statistik a jejich zpracovatelé jsou aktivní a navrhují změny, aby byla funkčnost a využitelnost systému větší. Je ale mnoho ústavů, které prostřednictvím svých zpracovatelů pouze data odevzdají a dál je nevyužívají.

Zpřístupnění plných textů dokumentů

Prvním předpokladem pro zpřístupnění plných textů vybraných dokumentů je právní analýza, která nám vymeze podmínky, za kterých je zpřístupnění plných textů vybraných typů dokumentů v souladu zejména se zákonem č. 121/2000 Sb. o právu autorském (autorský zákon). V první fázi se zaměřujeme na vysokoškolské kvalifikační práce, které v databázi ASEP-EPCA představují bibliografické záznamy diplomových, rigorózních, disertačních a habilitačních prací. Tyto bibliografické záznamy jsou v současnosti vyhledatelné prostřednictvím systému ARL.

Databáze ASEP-EPCA (Stav k 30.7.2006)

Bibliografické záznamy diplomových, rigorózních, disertačních a habilitačních prací v databázi ASEP-EPCA, které mají uvedeno jako místo ob-

hajoby a uložení práce vysokou školou a rok vydání počínaje rokem 2002, by bylo možné doplnit o odkaz na systém e-VŠKP příslušné vysoké školy.

Způsob zveřejnění	Počet záznamů od roku 2002	Místo obhajoby, a uložení práce - VŠ	Místo obhajoby, a uložení práce – ústavy AV	Počet záznamů podle typu dokumentů
D:Disertace	94	90	4	71 disertace, 4 doktorské disertace, 10 diplomové práce, 6 habilitační práce, 3 rigorózní práce

Potřebný právní rozbor v otázce zpřístupnění plných textů VŠKP v souvislosti s novelou zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a zákona č. 121/2000 Sb. o právu autorském je zveřejněn ve formě „**Stanoviska Samostatného oddělení autorského práva Ministerstva kultury**“.¹ Ze stanoviska vyplývá, že:

1. vysoká škola má na základě zákona o vysokých školách (§ 47b) povinnost zveřejňovat kvalifikační práce, které byly odevzdány uchazečem k bhajobě, musí být zveřejněny nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo, není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce, a to buď v hmotné podobě nebo v elektronické podobě prostřednictvím technických zařízení (intranetem) v prostorách školy, popř. v místě pracoviště školy, jak bylo uvedeno výše.
2. vysoká škola má na základě zákona o vysokých školách (§ 47b) povinnost zpřístupňovat kvalifikační práce u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby, prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zpřístupnění veřejnosti stanoví vnitřní předpis vysoké školy. Podle názoru oddělení bude v souladu s novou právní úpravou zpřístupňování kvalifikačních prací prostřednictvím databáze kvalifikačních prací na místě samém, pomocí technických zařízení umístěných v prostorách vysoké školy, a to i bez

¹Stanovisko Samostatného oddělení autorského práva Ministerstva kultury : k aplikaci § 47b zákona o vysokých školách č. 111/1998 Sb. [online]. Samostatné oddělení autorského práva Ministerstva kultury, [2006] [cit. 2006-07-14]. Dostupný z WWW: <http://www.msmt.cz/Files/vysokeskoly/Legislativa/Dotazy_zverejnovani_zaver_praci_MK.htm>.

výslovného souhlasu autora, **nikoliv však zpřístupňování prostřednictvím internetové sítě, tj. on-line.**

3. vysoká škola bude **moci prostřednictvím technických zařízení** (např. monitorů napojených na intranet) **umístěných v prostorách školy zpřístupňovat veřejnosti kvalifikační práce a to výhradně pro účely výzkumu nebo soukromého studia**, a zároveň bude **povinna zabránit tomu, aby si mohli zájemci o tyto práce zhotovovat rozmnoženiny děl sami** – na základě autorského zákona (§ 37 Knihovní licence). Vysoká škola však může na objednávku zájemce zhotovit tiskovou rozmnoženinu takové práce za podmínky, že bude platit odměny kolektivnímu správci (DILIA).
4. vysoká škola bude **moci na místě samém půjčovat originály nebo rozmnoženiny obhájených kvalifikačních prací, a to výhradně pro účely výzkumu nebo soukromého studia, pokud autor takové užití nevyloučí** - na základě autorského zákona (§ 37 Knihovní licence).

Podmínky pro zpřístupnění plných textů

Při zpřístupnění plných textů VŠKP v databázi ASEP-EPCA bychom měli splnit podmínky uvedené v bodě 3 a 4, které jsou v souladu s § 37 autorského zákona a týkají se i jiných institucí jako např. knihoven.

technické zařízení v prostorách knihovny ústavu

- PC, přístup k plnému textu práce v databázi ASEP-EPCA by byl omezen přes login/password příslušného ústavu (knihovny ústavu), ústavní knihovna se stane příjemcem i úložištěm tištěné i elektronické verze práce, postup odevzdávání práce bude upraven vnitřním předpisem
- **účel výzkumu nebo soukromého studia**
- **omezení zhotovení rozmnoženiny práce**
- **autor nevyloučí takové užití**

Jiným způsobem řešení by bylo **vypracování znění licenční smlouvy a uzavření licenční smlouvy s příslušným autorem práce**, které by umožnilo volnější využití. Licenčních smluv využívají systémy e-VŠKP Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity v Brně, které umožňují přístup k vybraným plným textům on-line i pro uživatele z neuniverzitního prostředí.

Formát VŠKP

Datový formát pro odevzdávání, ukládání a zpřístupňování kvalifikačních prací v elektronické formě musí být kompatibilní s příslušným datovým formátem systému národního registru e-VŠKP. V systému národního registru e-VŠKP definuje datový formát pro odevzdávání, ukládání a zpří-

stupňování VŠKP v elektronické formě metadatový prvek „Formát VŠKP“².

Označení	DC.format
Kvalifikátor	scheme="DCTERMS.IMT"
Opakovatelnost	Ano
Povinný	Ano
Popis	Označení datového formátu digitální kopie VŠKP, ve kterém je odevzdávána, ukládána a/nebo zpřístupňována (například RTF, PDF, LaTeX, HTML aj.). Hodnoty budou přednastaveny podle autorizovaného seznamu formátů organizace IANA (Internet Assigned Numbers Authority) (http://www.iana.org/assignments/media-types/). Seznam formátů je připraven na základě standardů MIME (IMT) - RFC 2045 (http://www.isi.edu/in-notes/rfc2045.txt) a RFC 2046 (http://www.isi.edu/in-notes/rfc2046.txt).
Syntax XHTML	<meta name="DC.format" scheme="DCTERMS.IMT" CONTENT="[Prvek ze seznamu hodnot]" />
Schéma	<link rel="schema.DCTERMS" href=" http://purl.org/dc/terms/ " />

Srovnání datové struktury záznamu disertace mezi systémy e-VŠKP a ASEP-EPCA na úrovni povinných prvků

Lokální systémy e-VŠKP jednotlivých vysokých škol využívají lokálně platné specifikace metadat, které vyhovují podmínkám dané školy. Proto byl vytvořen závazný národní metadatový standard pro sdílení metadat o e-VŠKP v jednotném systému národního registru.

V databázi ASEP-EPCA jsou bibliografické záznamy šedé literatury, jejichž plné texty je možno prostřednictvím on-line katalogu postupně zpřístupnit. Problematika autorských práv a licencí je velmi složitá. Cesta k příjemnému tlačítku, které označuje, že je k dispozici celý dokument je komplikovaná, místy neprošlapaná a možná v mnoha případech vůbec neexistuje. Naším cílem je dát ústavům Akademie věd jasnou představu o tom, **jakým způsobem** a **komu** je možno plné texty zpřístupnit. Záleží na jednotlivých pracovištích, jak tuto možnost využijí. Vítejme vytvoření Národního centra pro šedou literaturu, od kterého očekáváme metodickou podporu a nebráníme se spolupráci.

² BRATKOVÁ, Eva, BULÍNOVÁ, Eva, MACH, Jan. *EVŠKP-MS : Metadatový soubor pro elektronické vysokoškolské kvalifikační práce v ČR* [online]. Verze 0.1. Asociace knihoven vysokých škol České republiky, 2005-11-07 [cit. 2006-07-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz/standards/metadata/>>.

	Metadatové prvky pro popis e-VŠKP (národní metadatový soubor vychází z DC,ETD-MS)	ASEP-EPCA – pole pro popis disertací (UNIMARC)
Prvek/pole	Název VŠKP	Název práce
Prvek/pole	Překlad názvu VŠKP	Překlad názvu do AJ
Prvek/pole	Překlad podnázvu VŠKP	Překlad názvu do AJ
Prvek/pole	Autor VŠKP	Autor – příjmení, křestní jméno
Prvek/pole	Abstrakt VŠKP	Anotace v jazyce práce, překlad anotace do AJ, překlad anotace do ČJ
Prvek/pole	Datum vytvoření / odevzdání či podání VŠKP	Rok předložení
Prvek/pole	Typ VŠKP	neexistuje, je ve vztahu k poli Akademická hodnost
Prvek/pole	Formát VŠKP	Není samostatné pole
Prvek/pole	Identifikátor VŠKP	Elektronická adresa (URL)
Prvek/pole	Jazyk VŠKP	Jazyk zveřejněné práce
Prvek/pole	Přidělovaný akademický titul	Akademická hodnost
Prvek/pole	Studijní program a Studijní obor	neexistuje
Prvek/pole	Instituce přidělující hodnost	neexistuje

DIPLOMOVÉ PRÁCE VE FONDECH ČESKÝCH KNIHOVEN A ARCHIVŮ

Ivo Brožek, Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

Vymezení pojmu

Jak známo, od 50. let 20. století zpracovávají studenti vysokých škol v Československu (resp. České republice) diplomové práce jako součást státní závěrečné zkoušky (kromě lékařských a veterinárních oborů). V současné době platný zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách) stanoví v § 46 odst. 3 pro magisterské studijní programy: „Studium se řádně ukončuje státní závěrečnou zkouškou, jejíž součástí je obhajoba diplomové práce. V oblasti lékařství a veterinárního lékařství a hygieny se studium řádně ukončuje státní rigorózní zkouškou.“ Obdobné ustanovení je v § 45 odst. 3 pro bakalářské studijní programy, které byly zavedeny v roce 1990: „Studium se řádně ukončuje státní závěrečnou zkouškou, jejíž součástí je zpravidla obhajoba bakalářské práce.“ (V dalším textu většinou pod diplomové práce zahrnuji i bakalářské.)

Pro zajímavost lze uvést, že předchozí zákon č. 172/1990 Sb. o vysokých školách v § 19 stanovil: „Vysokoškolské studium se ukončuje vykonáním státní zkoušky; určí-li tak statut fakulty (u vysokých škol, které se nečlení na fakulty, statut vysoké školy), je součástí státní zkoušky též obhajoba diplomové práce“, tedy rozhodnutí o povinnosti zpracovávat diplomovou práci tento zákon nechal na každé fakultě.

Je třeba si zároveň uvědomit, že kromě tradiční představy diplomové práce jako textu se může vyskytnout i diplomová práce jako umělecký artefakt (např. obraz, soubor fotografií), umělecký výkon, architektonický projekt, počítačový program aj. a v textové podobě v těchto případech obsahuje teoretickou část, popis pracovního postupu apod.

Podle typologie dokumentů patří diplomové a bakalářské práce mezi vysokoškolské kvalifikační práce, za něž se považují veškeré práce, které jsou předkládány za účelem dosažení jakéhokoli stupně vysokoškolské kvalifikace (patří sem dále práce rigorózní, dizertační, habilitační).

Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy¹⁾ definuje diplomovou práci jako: „Dokument vyžadovaný ke státní závěrečné zkoušce na vysoké škole, popř. k závěrečné zkoušce na střední odborné škole. Obsahuje popis a výsledky samostatné odborné práce na předem

zadané téma. Její předložení a obhájení je součástí řízení pro přiznání akademického titulu (Bc., Mgr., Ing., MUDr. a MVDr.)“ (podotýkám, že podle současných českých předpisů se však pro přiznání titulů MUDr. a MVDr. diplomová práce nepředkládá)

Podle mého názoru se jedná o odborné práce, jejichž kvalita je různá, mnohdy však vycházejí ze studia pramenného materiálu a mají tedy trvalý význam. Vždy však představují obraz českého vysokého školství dané doby. Mohou být také první odbornou prací pozdějších uznávaných vědců a dalších známých osobností.

Inspirující zkušenost, kterou jsem získal při zpracování „Bibliografie diplomových prací týkajících se Ústí nad Labem“⁽²⁾: 377 relevantních diplomových prací bylo obhájeno na ústecké Univerzitě J. E. Purkyně nebo jejích předchůdcích (Pedagogický institut, Pedagogická fakulta), ale dalších 52 zajímavých prací jsem našel na jiných vysokých školách (přičemž úplnost hledání nemohu zaručit). Podobně při rešerši na téma „hlaváček jarní“⁽³⁾ jsem se dostal k diplomové práci z roku 1951, která představuje monografické zpracování tohoto druhu dodnes využitelné. V prosinci 2002 jsem pro dceru Egona Hostovského zjišťoval diplomové práce o jeho životě a díle (našel jsem 9 prací na různých vysokých školách, nejstarší z roku 1949, a to jen z toho, co lze najít na webu).

Informační pramen nebo archiválie?

Jak např. upozornil Petr Grulich⁽⁴⁾ „První otázkou, kterou si musíme položit, je, zda tyto práce jsou knihami a náleží proto spíše do univerzitních knihoven, nebo zda se jedná o písemnosti náležející spíše do péče spisovny a následně archivu. V prostředí českých vysokých škol jsou tato autorská díla chápána různě, proto také péče o ně není jednotná.“

Některé vysoké školy ukládají a zpřístupňují tyto práce v knihovnách, jiné v archivech a jiné tyto dvě alternativy kombinují. Ministerstvo školství ČSR vydalo v roce 1987 vzorový skartační rejstřík pro vysoké školy⁽⁵⁾, v němž jsou diplomové práce uvedeny se skartačním znakem V20, tzn. po dvaceti letech by se měl provést výběr, v praxi však tento výběr prováděn není (a nedovedu si představit, podle jakých kritérií by se procházely stovky prací a rozhodovalo se o nich). Spekulovat by bylo možno i o tom, zdá má být diplomová práce přímo součástí protokolu o státní závěrečné zkoušce studenta.

Podle mého názoru je pro uživatele výhodnější, pokud se diplomovým pracím věnují knihovny, neboť ty zajistí jejich odborné zpracování, uložení záznamů do databází s možností vyhledatelnosti (včetně věcných přístupů). Při uložení práce v archivu (se světlou výjimkou Univerzity Hradec Králové) tyto možnosti nejsou, tzn. badatel může požádat o práci, zná-li autora a

rok obhajoby – ale jaké mají práce k určité tematice se nedozví, nebo nanejvýš tak, že mu umožní procházet roční seznamy nebo kartotéky podle autorů a pročítat si názvy děl (tak jsem ostatně „vyhledával“ diplomové práce týkající se Ústí nad Labem v Archivu Univerzity Karlovy).

Stav na českých vysokých školách

Na celostátní poradě vysokoškolských knihoven 2002 jsem uveřejnil návrh kooperativního projektu „Bibliografie diplomových prací českých vysokých škol 2. poloviny 20. století“. Cílem by bylo bibliograficky zpřístupnit záznamy diplomových prací (na CD-ROM a na internetu) a doplnit tak o tento specifický informační pramen výsledky projektu Zpřístupnění české knižní tvorby 20. století.

K této problematice jsem následně publikoval článek⁶⁾ v měsíčníku Ikaros, který vyvolal reakci Josefa Schwarze a následnou diskusi v elektronické konferenci Knihovna. Dílčí výsledky jsem prezentoval na schůzce Klubu vysokoškolských knihovníků SKIP 15. 1. 2003. Diskuse ukázala, že jen v některých knihovnách si diplomových prací váží, na jiných školách jim nepřikládají význam nebo mají jiné priority, současné trendy směřují jinam - tedy že takový velký projekt by byl nereálný.

Pro zjištění stavu nakládání s diplomovými pracemi na českých veřejných vysokých školách jsem v roce 2003 provedl dotazníkový průzkum, jeho hlavní výsledky jsou shrnuty v tabulce v příloze.

Zjistil jsem zásadní poznatek, že přístup k diplomovým pracím se výrazně liší podle typu vysoké školy. Na fakultách humanitních, společensko-vědních a přírodovědných považují diplomové práce za trvalý zdroj poznatků, dlouhodobě je uchovávají, mají je zpracovány v automatizovaných knihovních systémech často dostupných na webu. Naproti tomu na technických vysokých školách se na diplomové práce dívají jako na informační pramen s pomíjivou hodnotou, ponechávají je na katedrách bez odborného zpracování a po několika letech (po 10, 5 nebo dokonce jen po 3 letech) je vracejí autorům nebo likvidují.

S přihlédnutím ke každoročnímu přírůstku obhájených prací lze předpokládat, že již minimálně 200 000 prací je uloženo v knihovnách jako součást knihovních fondů a zpřístupněno v automatizovaných knihovních systémech (vyhledatelnost přinejmenším podle slova z názvu). V některých knihovnách jsou tak uchovávány rozsáhlé zpracované sbírky diplomových prací (nad 10 000 svazků, s retrospektivitou 40 až 50 let): Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Univerzita Pardubice, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita. (Mimořádně v Praze v roce 2002 zničily přes 11000 diplomových prací.) Další tisíce jsou uloženy na

katedrách či ústavech, což někde může znamenat dlouhodobé uložení s řádnou evidencí, jinde však jen neevidované uložení jen na několik let s následnou likvidací.

Jak jsem uvedl, diplomové práce mají rovněž charakter archiválie, záleží pak na skartačním řádu příslušné vysoké školy – Univerzita Karlova má pro ně stanovenou kategorii A/10, tzn. po 10 letech předat do archivu k trvalému uložení. Významné fondy diplomových prací má Archiv Univerzity Karlovy (přítom částečně může jít o duplicitní exempláře vzhledem k těm, které jsou uloženy v knihovnách). Některé menší vysoké školy ukládaly diplomové práce do příslušného Státního oblastního archivu. Z databáze archivních fondů⁷⁾ lze zjistit, že diplomové práce jsou (kromě uvedeného Archiv Univerzity Karlovy) uloženy ve Státním oblastním archivu v Plzni (fondy Vysoká škola strojní a elektrotechnická Plzeň, Pedagogická fakulta Plzeň), Státním oblastním archivu v Litoměřicích (Pedagogický institut Liberec, Pedagogická fakulta Ústí nad Labem), Státním oblastním archivu v Zámrsku (Pedagogická fakulta Hradec Králové), Archivu Masarykovy univerzity v Brně (Pedagogický institut Jihlava), Národním archivu (Univerzita 17. listopadu, Praha).

Na mnohých vysokých školách či fakultách mají uchovávání diplomových prací upraveno příkazem rektora či děkana. Jako příklad mohu uvést Pedagogickou fakultu Univerzity Karlovy, kde opatřením děkana č. 6/2002 bylo upraveno uchovávání a zpracovávání diplomových, doktorských a habilitačních prací: „Výše uvedené dokumenty mají dvojí charakter: a) archivní, b) informačních dokumentů. Jeden exemplář odevzdávají katedry do spisovny fakulty, která jej pak předá do Archivu UK, druhý exemplář do knihovního fondu fakultní knihovny.“ Jinde nic stanovené není a s diplomovými pracemi se zachází podle „zvykového práva“. Někde třeba byly sice diplomové práce do knihovny předávány, ale již nebylo při příjmu kontrolováno, zda v úplnosti – tedy „co dostali, to dostali“.

Vyhledatelnost a zpřístupňování

Pokud se týká vyhledatelnosti diplomových prací uchovávaných v knihovnách, většinou jsou součástí knihovního fondu a tedy záznamy o nich jsou uloženy v používaném automatizovaném knihovním systému, na některých vysokých školách mají samostatnou databázi diplomových prací. Někde vystavují jen roční seznamy obhájených diplomových prací. (Několik ukávek z webů knihoven je na konci příspěvku.)

Komplikace se zpřístupňováním textů diplomových prací, tedy jejich byť prezenční půjčování, praktikované ve vysokoškolských knihovnách, přinesl autorský zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon),

který v § 35 odst. 3 zavedl pojem „školní dílo“: „Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užíje-li nevýdělečně ke své vnitřní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).“ Na to navazuje § 60 odst. 1: „Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez závažného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.“ Vysoké školy musely rozhodnout, co považují za „vnitřní potřebu školy“ – podle výkladu doc. Boháčka⁸⁾ tvoří školu akademičtí pracovníci a studenti, tedy těm lze podle § 35 odst. 3 práce zpřístupňovat (na jiných vysokých školách však diplomové práce začali zpřístupňovat jenom akademickým pracovníkům školy anebo pro jistotu nikomu). S autory nově obhájovaných diplomových prací začaly školy uzavírat (bezáplatně) licenční smlouvy podle § 60 odst. 1, avšak dříve obhájené práce se pro odborné zájemce „zvenku“ staly nedostupné.

Změnu přinesla novela vysokoškolského zákona účinná od 1. 1. 2006, tj. zákon č. 552/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony ve svém § 47b Zveřejňování závěrečných prací: „(1) Vysoká škola nevýdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy. (2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny. (3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.“ Podle právních expertiz⁹⁾ jsou však tato ustanovení nesrozumitelná a zmatečná.

Od 22. května 2006 je účinný zákon č. 216/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, který v rámci knihovní licence v § 37 odst. 1 stanovil: „Do práva autorského nezasahuje knihovna, archiv, muzeum, galerie, škola, vysoká škola a jiné nevýdělečné školské a vzdělávací

zařízení ... d) půjčuje-li originály nebo rozmnoženiny obhájených diplomových, rigorózních, disertačních a habilitačních prací na místě samém, a to výhradně pro účely výzkumu nebo soukromého studia, pokud takové užití autor nevyločil.“ Toto znění umožňuje zpřístupňovat komukoliv i starší diplomové práce (a využije je i Národní knihovna pro zpřístupnění starých diplomových a disertačních prací, kde dosud žadatel musel dokládat obtížně získatelný souhlas autora nebo jeho dědiců).

Digitalizované plné texty diplomových prací

Kvalitativně vyšším stupněm je uchovávání plných textů prací v digitální formě a jejich zpřístupňování na webu, které se na českých vysokých školách začalo prosazovat od roku 2002¹⁰⁾, posléze byla při Asociaci knihoven vysokých škol České republiky ustavena odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací, která si stanovila rozsáhlé cíle¹¹⁾:

- V návaznosti na doposud získané poznatky sledovat další rozvoj systémů pro zpřístupňování VŠKP v elektronické formě v zahraničí a podporovat zavádění mezinárodních zkušeností a mezinárodně platných standardů do praxe českých VŠ.
- Podporovat přípravu nezbytných národních standardů pro zpracování, archivování a zpřístupňování VŠKP v elektronické formě, zejména pokud jde o datové a metadatové formáty, trvalé identifikátory a protokoly pro komunikaci metadat z lokálních archivů k nadstavbovým službám národní nebo mezinárodní úrovně. Plně podporovat výzkum postupného zavádění datových formátů typu XML pro VŠKP včetně návazných procesů jejich vyhledávání pomocí jednotných WWW rozhraní.
- Iniciovat a podporovat rozvoj dalších lokálních otevřených elektronických archivů VŠKP na českých vysokých školách a jejich integraci na národní úrovni a mezinárodní úrovni a v souvislosti s tím doporučovat přijetí pouze těch nových států podporovaných grantových projektů, které budou založeny na aplikaci doporučených standardů a postupů.
- Přispět formou seminářů či školení k průběžnému informování a vzdělávání profesionálů VŠK působících v oblasti zpřístupňování VŠKP v elektronické formě.
- Iniciovat a rozvíjet spolupráci profesionálů VŠK s dalšími subjekty zainteresovanými v systémech zpřístupňování VŠKP, tj. pracovníky výpočetních center a zejména reprezentantů vysokých škol. Prosazovat podstatná doporučení k procesům zpřístupňování VŠKP v elektronické formě prostřednictvím Asociace KVŠ nebo Rady VŠ

- u vrcholných orgánů vysokých škol.
- Podporovat všestranně vyšší formy počítačové a informační gramotnosti autorů VŠKP, podílet se na přípravě modelových příruček, školení a vzorů pro zpracování VŠKP v elektronické formě.
- Podílet se na řešení otázek autorskoprávní ochrany zpřístupňování úplných textů VŠKP v elektronické formě v ČR v souladu s řešeními přijatými v evropském, resp. světovém kontextu. Zapojit se do procesů revize a inovace souvisejících legislativních materiálů celostátní působnosti.
- Podrobně se této problematice věnuje ve svém příspěvku Iva Horová.

Závěr

Domnívám se, že diplomové práce jsou frekventovaným typem šedé literatury. Mělo by být věcí cti vysoké školy usilovat o jejich trvalé uchování a zpřístupňování – ať již v knihovně nebo v archivu a ať již v papírové, nebo digitální podobě – progresivní je zpřístupnění jejich plných textů na internetu a vytvoření národního registru těchto prací.

Odkazy:

- 1) http://www.nkp.cz/o_knihovnach/Slovník/index.htm
- 2) Brožek, I., Hrabáková, M. Bibliografie diplomových prací týkajících se Ústí nad Labem. Ústí n. L. Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2001. 56 s.
- 3) Brožek, I. Internet jako rešeršní nástroj (případ jedné rešerše). In: Knihovny současnosti 2001 : sborník z 9. konference, konané ve dnech 11. - 13. září 2001 v Seči u Chrudimi. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2001, s. 88-94.
- 4) Grulich, P. Vysokoškolské kvalifikační práce jako specifický typ archiválie a jejich digitalizace na Univerzitě Hradec Králové In: Archivní konference Chrudim 2005 <http://www.cesarch.cz/detail.aspx?typ=n&id=250>
- 5) Instrukce MŠ, kterou se vydává skartační řád pro vysoké školy a ostatní podřízené organizace č.j. 19 151/87-491
- 6) Brožek, I. Je reálné zpracovat kooperativní bibliografii diplomových prací českých vysokých škol 2. poloviny 20. století? Ikaros [online]. 2003, roč. 7, č. 1. <http://www.ikaros.cz/node/1263>
- 7) <http://www.mvcr.cz/vozidla/peva/index.php?lang=cs>
- 8) <http://lib.uhk.cz/cpvsk2003/index.php?id=bohacek>
- 9) http://www.amu.cz/docs/priloha_3.pdf?PHPSESSID=a48d5106896d530b63ae7dc7badda72e
- 10) <http://www.evskp.cz/biblio.php>
- 11) <http://www.evskp.cz/>

Obr. 1 Katalog Masarykovy univerzity (Aleph)

Výsledky dotazu Všechna slova= diplomová práce Byl vybrán více než jeden soubor vyhledaných záznamů

Záznamy 1 - 20 z 29756

(řazeno dle Rok, potom Autor, pro změnu řazení klikněte na záhlaví sloupce)

#	Autor	Název	Rok	Jednotky/Půjčeno
Zobrazit 1	Báňa, Libor.	Zákoný zachování a kosmologie [rukopis] /		uuuu Přírodovědecká fakulta(1/0)
Zobrazit 2	Zukalová, Vlasta	Stromatoporoida hranického devonu [rukopis] /		uuuu Přírodovědecká fakulta(1/0)
Zobrazit 3	Abrahamová, Miroslava, 1981-[absolvent FF MUJÚČO 56021]	The Social Classes in the Novels by Victorian Women Writers [rukopis] /	2006	
Zobrazit 4	Adam, Jan, 1983-[absolvent PrávF MUJÚČO 61298]	Kauza a titul občanskoprávních vztahů [rukopis] /	2006	Právnická fakulta(1/0)
Zobrazit 5	Adam, Petr, 1982-[absolvent PrávF MUJÚČO 55334]	Studium vlivu dopravy na koncentraci PAHs ve volném ovzduší městských aglomerací s využitím pasivních vzorkovačů [rukopis] /	2006	
Zobrazit 6	Adam, Vojtěch, 1982-[absolvent PrávF MUJÚČO 63820]	Použití siru obsahujících peptidů a proteinů jako biologické části biosensory pro analýzu těžkých kovů [rukopis] /	2006	
Zobrazit 7	Adamcová, Kateřina, 1981-[absolvent ESF MUJÚČO 52443]	Studium enzymových biokonjugátů pomocí biosensory [rukopis] /	2006	
Zobrazit 8	Adamčo, Matej, 1980-[absolvent ESF MUJÚČO 50441]	Pojštění odpovědnosti za škodu způsobenou provozem motorového vozidla [rukopis] /	2006	
Zobrazit 9	Adámek, Ondřej, 1978-[absolvent FSS MUJÚČO 12496]	Mezinárodní režim ABM [rukopis] /	2006	

Obr. 2 Katalog Masarykovy univerzity – ukázka záznamu

Úplné zobrazení záznamu

Vyberte formát: Standardní formát Katalogizační záznam Citace S největšími pro jednotlivá pole S kódy polí MARC21

Záznam 4 z 29756

Císlo záz. 000455907

Jednotky-vše Všechny jednotky

Jednotky-DK Právnická fakulta [1]

Hlavní záhlaví ● Adam, Jan, 1983-[absolvent PrávF MUJÚČO 61298]

Název ● Kauza a titul občanskoprávních vztahů [rukopis] / Jan Adam

Naklad. údaje ● 2006

Popis 66 l.

Jazyk cze eng

Všeob. pozn. Vedoucí práce Jan Hurdík

Pozn.k disertaci Diplomová práce (Mgr.)-Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2006

Abstrakt ● Kauza a titul občanskoprávních vztahů je tématem, které je známé českému občanskému právu. Záměrem této práce má být rozlišení kauzy a titulu v rozličných občanskoprávních vztazích, tak aby nedocházelo k jejich směšování. Dalším cílem je ukázat jejich vzájemné vztahy a strukturu. Tato práce by měla napomoci k vyřešení problému, který se nachází v jednotlivých ustanoveních občanského zákoníku, jenž pojednávají o důvodu, právním důvodu a

● Causa and Titulus of Civil Relationships is subject matter that is known by Czech civil law. The purpose of this thesis shall be identification causa and Titulus of Civil Relationships, so they could not be replaced and other aim was to show their mutual relations and structures. The main purpose of this work is to resolve problems in Civil Act. This law uses in some its sections phrase: titulus, legal titulus, title of obligation but there is not clear what the real sense of these sections was.

PředmH - podle S2 ● diplomová práce

VedIz-osobní jm. ● Hurdík, Jan, 1951-, 1412

VedIz-jm.korp/akce ● Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Katedra občanského práva

Elumistění ● http://is.muni.cz/his/1298/prof_mv/

Formát BK

Vyberte formát: Standardní formát Katalogizační listek Citace S největšími polí S kódy polí MARC

Obr. 3 Mendelova zemědělská a lesnická univerzita (KP-win)

Vyhledávání v databázi fondů MZLU - knihy, rešerše, dizertace, diplomové práce, audio, video, CD ROM

Obsahuje všechny fondy ústřední knihovny MZLU Brno (ÚK Brno) a informačního centra (IC), fondy ústavních knihoven od roku 1992
 Pokud neznáte autora nebo slovo z názvu, zadávejte klíčové slovo
 Pro vyhledávání zadávejte slova **bez diakritiky**

Používat rozšířené hledání

Slova z názvu, podnázvu, názvu části, edice:

Autor:

Klíčové slovo:

Nakladatel:

Rok vydání:

Místo vydání:

ISBN nebo ISSN (např. 0-8200-0417-0):

Vybírejte si typ dokumentu:

Vybírejte si knihovnu:

Záznamů na stránku:

Počet nalezených záznamů: **37**, vypisují záznamy **1** až **10**.

Kliknutím na název získáte podrobné informace o titulu, exemplářích a místě uložení na MZLU
 (Typ: MON=knihy, DIS=dizertace, AUD=audio, VID=video, CDR=CDROM, RES=rešerše, DIP=diploové a bakalářské práce)

Autor	Typ	Název	Edice
Urbanová, Lenka	DIP	Analýza divadelní vešterce rekrutacíních ploch čtenářské příbranky ve vztahu k kulturním aberacím	

Obr. 4 Ostravská univerzita (vlastní databáze)

*Databáze závěrečných prací
Ostravské univerzity*

Typ práce: Diplomová práce

Signatura: Z1 - 4436

Název: „Zakazání autorů“ v čtenářských souborech 90. let
„Prohibited authors“ in schoolbook sets of the nineties

Autor: Ivana Petrů

Kontakt:

Vedoucí práce: Mgr. Olga Kubečková Ph.D.

Fakulta: Pedagogická fakulta

Katedra: Katedra českého jazyka a literatury s d.d.
učitelství pro 1. stupeň ZŠ (15)

Rok obhajoby: 2006

Rozsah: 135 str.

Poznámka:

Klíčová slova: zakázání autorů, čtení, dětská literatura
prohibited, authors, reading books, children's literature

ANOTACE: Tato práce se zabývá autorským zastoupením v novodobých čtenářských souborech pro 1. stupeň základní školy. Analýzou jednotlivé učebnice, zaměřuje se především na české autory „zakázané“, tzn. na ty literáty, jejichž texty se v čtenářských před rokem 1989 objevovat nemohly. Charakterizuje postavení takovýchto příspěvků v rámci žánrového zastoupení v konkrétních čtenářských souborech. Více pozornosti pak věnuje epizodám s nepředstíraným zastoupením, vytváří o nich medailony, rozebírá jejich díla pro děti a poukazuje na některé možnosti využití této literatury ve vyučování literární výchovy na prvním stupni základní školy.

Resumé/Referát:

ANNOTATION: This dissertation is engaged in author representation in modern schoolbook sets for

Stav zpracování diplomových prací na českých veřejných vysokých školách (2003)

Škola	Fak.	AKS na www			AKS jen v knihovně			lístkový katalog		jenom seznamy		uloženy v knihovně		uloženy v archivu		ulož.	poznámka
		systém	roky	sv.	systém	roky	sv.	roky	sv.	roky	sv.	roky	sv.	roky	sv.		
UK	FF	T-ser.	1955-	18000								1955-	16000?				
	PrF	T-ser.	1996-	2340						1971-1995	11000			1971-2002	5330		7970 znič. povodeň
	FSV	T-ser.	1958-	4641								1958-	4641				
	PedF	T-ser.	2001-	500	T-ser.	-1999	2177					2001-	500	-2000	2177		
	ETF	T-ser.	1997-	150								1997-	150				
	HTF	T-ser.	2002-	82					1935-2001	1935				1935-	2017		
	KTF	T-ser.	1999-	600										1999-	600		
	PřF	Aleph	1934-	9736				1930-	11708					1930-	12 981		
	KSV	T-ser.	2000-	863										1995?-	5000		
	FTVS	T-ser.	1994-	3700					do 1993					1987-	9700		
	MFF	T-ser.	1993-	?					?					1960-	5000?		1995 znič. povodeň
	FaF					KP-win	1993-	1500						1969-	?		
	UP		T-ser.	1980-	1700				60. léta-	12700					1980-	1700	1960-
MU	LF	KP-sys	1999-	100										1999-	100		
	PedF	T-ser.	1996-	3000										1996-	3000?		ano

Škola	Fak.	AKS na www			AKS jen v knihovně			listkový katalog		jenom seznamy		uloženy v knihovně		uloženy v archívu		ulož.	poznámka
		systém	roky	sv.	systém	roky	sv.	roky	sv.	roky	sv.	roky	sv.	roky	sv.		
	FF	Aleph	1950-	9800								1950-	9800				
	PrF	T-ser.	1974-	7000								1974-	7000				
	ESF	T-ser.	1994-	2355								1994-	2355				
	FI	T-ser.	1994-	1043								1994-	1043				
	PřF	T-ser.	1996-	752				1960-2000	8000								ano
	FSS	T-ser.	1965-	1500								1965-	1500				
UHK		KP-sys	1988-	4000										různě starší			ano
JČU	PedF	T-ser.	1969-	9000								1969-	9000				
ZČU		Aleph	2001-	850								2001-	850	různě roky			ano
	PedF	Aleph	2002-	164				60.léta	1218	1981-2001	6000	2002	1218	různě roky			ano
	PřF	Aleph	1998-	1390								1998-	1390				
	EkF									2000-2001	166	2000-	166				ano
	EIF																ano
	FAV																ano
UJEP	PedF	T-ser.	1994-	3500				1963-1994	8000			1986-	6100	1963-1985	5400		
	FŽP	T-ser.	1994-	446								1994-	446				
	FSE	T-ser.	1994-	2000								1994-	2000				

Škola	Fak.	AKS na www			AKS jen v knihovně			listkový katalog		jenom seznamy		uloženy v knihovně		uloženy v archivu		ulož.	poznámka	
		systém	roky	sv.	systém	roky	sv.	roky	sv.	roky	sv.	roky	sv.	roky	sv.			na kat.
OU		vlastní	2003-	622	vlastní	2003	209					2003-	831			ano	na kat. do 2002	
SU	FPF	vlastní	1993-	3500								1993-	3500					
	OPF	T-ser.	1993-	2000								1993-	2000					
UPa		Daimon	1992-	5500				1954-1991	6700			1954-	12000					
UTB		T-ser.	1990-	3021						-1990	3235	1990-	3000					
VŠE		Aleph	1993-	6258								1997-	5463	před 1997				
ČVUT	FSI	VVVS	2001-	12												ano	jen 5 let	
	FJFI	KPWIN	1955-	3600								2000-	300	1955-1999	3300			
	FST																ano	
	FEL																ano	
	FD																ano	
VUT	FCH				MDOKIS	1998-	331					1998-	331					
	FSI																ano	jen 3 roky
	FVU				MDOKIS	1998-	110					1998-	110					
	FA																	
	FP									1994-	2200	2001-	400				ano	
	FIT																ano	

Škola	Fak.	AKS na www			AKS jen v knihovně			listkový katalog		jenom seznamy		uloženy v knihovně		uloženy v archívu		ulož.	poznámka
		systém	roky	sv.	systém	roky	sv.	roky	sv.	roky	sv.	roky	sv.	roky	sv.		
VŠB-TUO					T-ser.	1985-	8000?					1985-	8000?				
VŠCHT																ano	jen 10 let po 5 letech vracení
TUL		Daimon	2003-	560				1959-				1997-	?				
VFU		MDOKIS	1997-	50				1951-1986	3000			1951-	3050				
ČZU																ano	
MZLU		KP-sys	1964-	18810								1964-	18000				
AMU	DF	T-ser.	1980-	24	T-ser.	1950-	50	1950-	1700			1950-	50				1650 znič. povodeň
	FTF															ano	
	HF	T-ser.	1956-	2160								1956-	2160				
JAMU					KP-sys	1958-	2280					1958-	2280				
AVU																nezjišt.	
VŠUP																	na stud. odd.

Zpracoval: Brožek, 13. 11. 2003, na základě údajů poskytnutých knihovnami nebo zjištěných na www stránkách (některé údaje jsou odhadem)

Druhý exemplář diplomových prací může být v archívu nebo na katedře (ústavu) i na těch fakultách, kde to není přímo uvedeno.

Archívem se rozumí archív školy nebo státní oblastní archív. „Uložení na katedře“ zahrnuje jak dlouhodobé uložení s řádnou evidencí, tak i neevidované uložení jen na několik let s následnou likvidací.

(Změny knihovních systémů od roku 2003: UK, MU, VUT, UTB přechod na Aleph, UHK, VFU přechod na Daimon.)

JAK VYSOKÉ ŠKOLY POKROČILY VE ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ „SVÉ“ ŠEDÉ LITERATURY TJ. VYSOKOŠKOLSKÝCH KVALIFIKAČNÍCH PRACÍ

Iva Horová¹, Knihovna Akademie múzických umění

1. Úvod

Vysokoškolské kvalifikační práce (dále jen VŠKP), zejména disertační, jsou informačními zdroji mnohdy jedinečné kvality. V ČR však dosud neexistuje ani jejich komplexní bibliografická evidence na národní úrovni. To přináší problémy uživatelům, kteří jsou odkázáni na řadu roztržštěných zdrojů velmi rozdílné kvality. Také fyzická dostupnost prací všech typů prací je dosti problematická. Průzkum v ČR prokázal², že praxe vysokých škol u nás je značně různorodá jak v oblasti zpřístupňování bibliografických informací, tak samotných prací. Liší se způsoby zadávání, odevzdávané a uchovávané formy (jen papírové, i elektronické), metody zpracovávání (zejména metadata), způsoby zpřístupňování (žádné, různé typy seznamů, databázi, informační systém školy, knihovní katalog) i způsoby ukládání (knihovny, archivy, katedry, kombinace více míst). Nejednotnost se projevuje nejen mezi školami, ale také uvnitř mezi jednotlivými fakultami a dokonce jejich ústavy a katedrami. Situace se obecně dosud vyznačovala především nejasností metodiky, neexistencí jednotných, jednoznačných a závazných předpisů a pokynů. Tento stav, zjištěný na podzim 2003, se nyní pozvolna mění: školy zavádějí povinné odevzdávání elektronických verzí (dále jen e-verze), připravují se a v platnost vstupují nové směrnice a předpisy, dochází ke sjednocování alespoň na úrovni fakult, plánují se a řeší nové projekty. Velkou měrou k nastávajícím proměnám přispěla také změna

¹ Autorka je ředitelkou Knihovny Akademie múzických umění v Praze a předsedkyní Odborné komise pro elektronické zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací.

² HOROVÁ, I. Vysokoškolské kvalifikační práce a jejich zpřístupňování : vstupní analýza vybraných okruhů současné praxe v ČR. In *Celostátní porada vysokoškolských knihoven, Hradec Králové, 19.-20. listopadu 2003* [online]. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2003 [cit. 2004-06-29]. Dostupný z WWW: <http://lib.uhk.cz/cpvs2003/download/KP_vychodiska2.doc>.

legislativy. Dalším důležitým faktem je činnost Odborné komise pro otázky zpřístupňování eVŠKP.

2. První projekty zpřístupňování VŠKP v elektronické podobě (dále jen eVŠKP).

Některé vysoké školy zejména z popudu svých knihoven zahájily budování moderních lokálních systémů zpřístupňování již před několika lety. Tyto systémy mají umožňovat přístup až k plným textům prací v elektronické formě. Jedním z prvních projektů na evidování, uchovávání a zpřístupňování elektronických VŠ kvalifikačních prací (dále eVŠKP) na českých vysokých školách byl projekt Univerzity v Pardubicích. Koncepce z roku 2000 se opírala o zpřístupňování plných textů prací ve formátu PDF, HTML a dalších a uchovávání a vyhledávání záznamů o nich přímo v knihovnickém online katalogu OPAC. Potřebné údaje se do systému nengenerovaly automaticky, nýbrž byly vyplňovány autory prací na předem připraveném papírovém formuláři a poté předávány knihovně. O výsledcích projektu lze získat podrobné údaje na stránkách univerzitní knihovny <http://library.upce.cz/knihovna/projekt/projekt.html>.

Další pilotní projekt zpřístupňování eVŠKP byl zahájen v roce 2001 na Akademii múzických umění v Praze. Tehdy šlo o retrospektivní výběr cených „non born digital“ prací. Pro zpřístupnění plného obsahu prací (textové práce ve formátu PDF, fotodokumentace) byla využita vlastnost knihovního systému T-Series, který umožňuje prostřednictvím linku z bibliografického záznamu odkázat přímo na jinde uložený (digitální úložiště školy) digitální objekt. Systém sice neumožňuje plnotextové vyhledávání, ale lze použít všech ostatních vyhledávacích funkcí knihovního elektronického katalogu.

Brzy následovaly projekty na dalších vysokých školách – VŠB-Technické univerzitě v Ostravě, na jednotlivých fakultách Masarykovy univerzity v Brně, na Vysoké škole ekonomické v Praze, Ostravské univerzitě v Ostravě apod.

Společným momentem těchto projektů bylo řešení systému na úrovni celé školy, nikoliv jejích jednotlivých součástí. Na příslušných školách tím došlo k nastartování procesů vedoucích alespoň k diskusi o formální úpravě, formátech atd., tj. zahájeny byly diskuze o standardizaci. Všechny projekty byly nuceny se vyrovnat s problémy autorských práv a vyřešily je (formou licenčních smluv a respektováním povoleného rozsahu zpřístupnění). Musely dále technicky řešit otázku zabezpečení před neoprávněným přístupem a zneužitím (tj. stahováním) dat z plných textů a otázku respektování autorem povoleného rozsahu zpřístupňování (Intranet, Internet, jen některé části práce). Prokázalo se, že vyřešit zpřístupnění včetně plných textů nepředsta-

vuje pro jednotlivé VŠ technologický ani technický problém. Největším problémem naopak byla neexistence potřebných příslušných směrnic, které by řešily mj. zejména také formální strukturu prací v elektronické verzi, která ovlivňuje celkově další proces zpracovávání a je proto důležitým výchozím momentem.

Tyto systémy však přes uvedené společné momenty nebyly koordinovány. Problémem se jeví zejména jejich propojitelnost, která závisí na volbě prostředků. Důležitým momentem řešení zpřístupňování e-VŠKP je totiž výběr archivačních a prezentačních formátů, struktura jejich popisu (metadata) atd. Zde se citelně projevila neexistence jednoznačného a závazného celostátního doporučení, které by korespondovalo se zahraničními standardy a sloužilo by jako metodický návod. To se odrazilo také ve výsledcích uvedených projektů: lišily se způsobem a rozsahem zpřístupňování e-VŠKP, způsobem spolupráce s knihovním systémem školy, strukturou popisných metadat, použitými softwarovými prostředky, archivačními a prezentačními formáty i organizací všech souvisejících procesů. Stav těchto systémů tak zatím neumožňuje ani jejich národní propojení, ani bezproblémové připojení k podobným zahraničním systémům, např. NDLTD aj.

3. Iniciativa vysokoškolských knihoven

Popsaná situace se jako pocíťovaný problém stala předmětem řady diskusí mnoha vysokoškolských knihovníků na různých odborných fórech, zejména v Klubu vysokoškolských knihovníků při SKIP. Po diskuzi a reakcích na program k této problematice na Celostátní poradě vysokoškolských knihoven ČR v listopadu 2003 (<http://lib.uhk.cz/cpvsk2003/>) tato iniciativa přerostla v založení Odborné komise pro otázky zpřístupňování eVŠKP (dále Komise eVŠKP) v rámci Asociace knihoven vysokoškolských škol ČR. Byly vypracovány základní „poziční dokumenty“ a stanoveny obecné cíle (<http://www.evskp.cz/dokumenty.php>).

Založením Komise e-VŠKP byl učiněn významný krok k vytvoření oficiální platformy, na jejímž základě bylo možné přistoupit k postupnému řešení problematiky spojené s různými aspekty komunikace těchto elektronických informačních zdrojů a zahájit širokou spolupráci.

V současné době je v Komisi eVŠKP zastoupeno 13 vysokých škol. Má 24 členů nejen z řad knihovníků, ale také odborníků z oblasti informačních technologií. Provozuje svoji doménu www.evskp.cz, kde zpřístupňuje mj. výsledky své práce. V době vzniku si stanovila řadu cílů³, které se jí po-

³ Cíle Komise eVŠKP: vypracovat a aplikovat standardy (popisná metadata, prezentační, komunikační archivační formáty, technologické postupy), získávat podporu vedení škol, vyžadovat elektronickou formu prací. Usilovat o: změny legislativy a sjednocení předpisů VŠ, o sjednocení organizace administrativních procesů. Vytvo-

stupně daří naplňovat. Smyslem celé její činnosti je připravit podmínky pro možnost provozu registru VŠKP a digitální knihovny těchto prací (v první řadě disertačních) na národní úrovni. K tomu je zejména nutno sjednotit praxi, vypracovat pravidla a standardy, prosadit je a zajistit jejich dodržování, najít a implementovat vhodné SW. Cílem je vytvoření moderního národního systému zpřístupňování plných textů eVŠKP a jeho spolupráce s podobnými zahraničními projekty.

Již existující i projektované systémy pro volné zpřístupňování e-VŠKP mohou dále sledovat řadu konkrétnějších cílů. Jde např. o dosažení kvalitativního zlepšení vysokoškolské výuky a komunikace informací, tvořených a produkovaných přímo na vysokých školách. Cílem je sdílení znalostí a podpora prostředí vědy a výzkumu. Podstatným cílem je skutečnost, že studenti mají možnost zahrnovat do svých prací prvky, které tradiční forma zahrnout nedovolovala, tj. například prvky multimediální nebo hypermediální. Sleduje se osvojování práce s multimediálními prvky a dovedností elektronického publikování, které by mělo budoucí profesionály lépe připravit na jejich působení v digitální době. Řada systémů zdůrazňuje také cíl zcela volného zpřístupňování e-VŠKP se záměrem pomoci zejména studentům ze zemí třetího světa.

Od systémů se pak očekává výraznější snížení nákladů a zefektivnění celého procesu předkládání a zpracování prací ve vysokoškolských knihovnách. Tyto systémy by měly plnit běžné funkce digitální knihovny, tj. automatické zpracování, ukládání, archivování a online zpřístupňování e-VŠKP přes webové rozhraní. Dalším prvkem je funkce automatického odevzdávání prací včetně ukládání metadat přímo samotnými autory za podmínky dodržování stanovených standardů a metodik.

4. Společenská situace

Obvykle běžné prezenční zpřístupňování VŠKP (na základě nekodifikovaného písemného souhlasu autora) před rokem 2000 zkomplikovala novela autorského zákona⁴ (dále jen AZ), která prohlásila VŠKP za autorské dílo podléhající příslušné právní ochraně. Bylo třeba změnit dosud běžnou praxi a razantně omezit přístupnost. Podepisování licenčních smluv

řít šablony pro jednotné struktury všech typů prací, podporovat zvyšování gramotnosti autorů a vytváření podmínek pro jejich práci, organizovat školení a semináře. Hledat možnosti spolupráce, podpory státu aj. organizací pro projekt národního systému eVŠKP.

⁴ Česko. Zákon č. 121 ze dne 7. 4. 2000 o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon). In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2000, částka 36, s. 1658-1686.

(dále jen LS), umožňujících získat k využívání prací souhlas autora, vázlo na nejednotnosti výkladů a postojů právních expertů i škol. Knihovny se ocitaly v patové situaci, nespokojení uživatelé protestovali. Zpětné podepisování LS smluv v plošné míře je organizačně neproveditelné, získat souhlas od konkrétního autora je pro jednotlivé zájemce většinou neřešitelné a řada prací tak zůstávala bez užítku uzamčena. Svou úlohu skončila národní agentura SIGLE se sídlem ve Státní technické knihovně v Praze, která na základě zániku EAGLE definitivně skončila s evidencí a sběrem disertačních prací. Druhá novela AZ⁵ situaci sice zásadním způsobem nevyřešila, avšak pro VŠKP se podařilo prosadit alespoň prezenční půjčování (což by mělo vyřešit problémy dostupnosti starších prací) a umožňuje škole zpřístupňovat školní díla – tedy i VŠKP – také elektronicky v rámci samotné školy.

Na konci prosince 2005 narychlo schválená novela VŠ⁶ zákona byla uvedena v platnost od 1.1.2006. Ta změnu přinesla. Formulace a terminologie § 47 jsou však bohužel nepříliš jednoznačné a vnesly řadu námětů k bouřlivým diskuzím. Použitý pojem databáze lze vyložit několika způsoby. Je ponecháno na vůli školy, jak požadované zpřístupnění zajistí – to má určit sama svým vnitřním předpisem. Z řady důvodů je také značně problematické uvést do praxe požadované zpřístupňování oponentních posudků a prací neobhájených. Dalším problémem je časová tíseň, v níž se školy ocitly, neboť nelze vybudovat smysluplný systém zpřístupňování ze dne na den, pokud jej nemá představovat prostý seznam prací. Je velká škoda, že zákon nedefinuje tyto otázky precizněji: VŠ dnes vesměs disponují vyspělými technologiemi a mají předpoklady k vytváření skutečně moderních systémů, zejména nyní, kdy mají k dispozici metodickou pomoc. Faktem však také je, že ne všechny školy považují trvalé zpřístupňování VŠKP za potřebné, vhodné či dokonce možné. Zejména technické a přírodovědné typy škol poukazují na vazby na výzkum, na výrobní oblast a potřebu utajování některých skutečností. Také trojrozměrná aj. umělecká díla v roli VŠKP představují značně svébytné problémy pro zpřístupňování. Všechny tyto záležitosti je však možné řešit zejména na úrovni technologické (nastavení přístupových práv, zpřístupňování pouze některých částí, jen kostry obsahu, ukázek,

⁵ Česko. Zákon č. 216/2006 ze dne 22. 5. 2006 o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů a některé další zákony. In *Sbirka zákonů, Česká republika*. 2006, částka 72, s.2706-2726.

⁶ Česko. Zákon č. 552 ze dne 20. prosince 2005, kterým se mění zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. In *Sbirka zákonů, Česká republika*. 2005, částka 188, s. 10776-10773

fotodokumentací, apod.). Rozhodně by neměly být důvodem pro rezignaci nebo dokonce úplné negování procesu zpřístupňování. To by vedlo k nemožnosti dospět k systému v úplnosti pokrývajícimu celonárodní vysokoškolskou produkci v této oblasti.

Konečně okruhem problémů, který se zde také otevírá, je souvislost s novým zákonem o spisové službě⁷ – na VŠKP je stále pohlíženo také jako na archiválie a bude tedy třeba s archiváři vyjasnit předpisy související s relevantním způsobem jejich archivní evidence a trvalého či dočasného (skartace ?) ukládání jak v papírové tak v e-verzi.

Situace se však přesto nyní v ČR může a musí v souvislosti s novelou VŠ zákona, která vysokým školám zpřístupnění prací ukládá, významně posunout. V plnění tohoto úkolu může významně pomoci Komise eVŠKP.

Komise eVŠKP velmi dobře „načasovala“ svou práci: v okamžiku, kdy všechny VŠ stojí před nutností splnit povinnost vyplývající ze zákona, zavřuje právě své dvouleté úsilí s cílem poskytnout ostatním své zkušenosti a know-how. Konkrétním výsledkem je vypracovaný „Soubor doporučení“⁸ (dále jen Soubor). Jde o „balíček“ dokumentů, modelů a příkladů, který je doporučen jako východiska, vzory a pomůcky pro všechny VŠ. Součástí Souboru je návrh první verze českého národního standardu pro popis eVŠKP (dále jen NS), vzorů vnitřních předpisů škol, které ošetřují organizační, administrativní a další kroky celého životního cyklu VŠKP od jejich zadávání a vytváření až po zpřístupnění. Soubor byl jako oficiální doporučení Asociace knihoven vysokých škol ČR prezentován na její Výroční konferenci v dubnu 2006 v Praze.

5. Soubor doporučení

5.1 Makroworkflow

Termín makroworkflow označuje na nejobecnější úrovni postupy řešení procesu a organizace zpřístupňování VŠKP a řešení přechodu na eVŠKP. Byly vytčeny základní kroky, které je třeba stanovit, analyzovat a vyvodit z nich jednotlivá konkrétní opatření. Doporučení⁹ obsahuje část společnou pro všechny školy, bez ohledu na stávající praxi, které již mohou zahájit sběr elektronických prací a navazující část pro školy, kde se již nyní práce sbírají v elektronické podobě. Pamatováno je však také na školy, kde v současné nebo nejbližší době nejsou podmínky pro zahájení sběru e-verzí

⁷ Česko. Zákon č. 499 ze dne 23. 9. 2004 o archivnictví, spisové službě a o změně některých zákonů. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2004, částka 173, s. 9742-9782.

⁸ Viz <http://www.evskp.cz/sd.php>

⁹ Implementační minimum aneb Desatero jak začít viz

<http://www.akvs.cz/pdf/postup-evskp.pdf>

tj. nemají zatím potřebné vybavení, zvládnutou technologii, personální zabezpečení apod.

5.2 Workflow a vnitřní předpisy škol

Jedním z důležitých kroků je analýza procesu životního cyklu vlastních prací v rámci dané instituce. Na procesu se podílí celá řada aktérů studenty počínaje. Je třeba správně načasovat a sladit jednotlivé úkony tak, aby výsledný systém efektivně a bezchybně fungoval. K tomu vhodně poslouží model workflow, který Komise doprovodila komentářem ve formě tabulky, s přehledným popisem jednotlivých úkonů¹⁰.

Nedílnou navazující součástí workflow jsou předpisy, jejichž cílem je ošetřit všechny potřebné kroky, rozdělit kompetence a stanovit konkrétní povinnosti a odpovědnosti všem aktérům procesu, zajistit jeho plynulost a návaznosti. Předpisy doporučujeme na základě zkušeností z praxe rozdělit na několik typů:

Vnitřní předpis pro vysokoškolské kvalifikační práce, který by měl mj.:

- reagovat přímo na novelu VŠ zákona
- vypracovaný na úrovni nejvyššího managementu školy
- zakotvit odevzdávání e-verzí prací¹¹
- obecně popsat mechanismus a způsob zpřístupňování prací a posudků v souladu s novelou před obhajobou
- řešit otázku autorských práv (uzavírání licenčních smluv).

Druhým potřebným dokumentem je již výše zmíněná licenční smlouva, bez níž podle poslední novely AZ nelze zpřístupnit dílo mimo prostředí vlastní vysoké školy. Texty licenčních smluv vypracovávají právníci.

Prováděcí předpis, který by měl obsahovat pokyny typu kdo, jak a kdy pro:

- způsob sběru údajů (metadat)
- předávání e-verze (tj. nahrání souborů na určený diskový prostor)
- způsob kontroly e-verze (obsah, čitelnost, antivirová ochrana)
- způsob předávání tištěných verzí prací po obhajobě do knihoven
- zajištění zpřístupnění předepsaných údajů (metadata)
- způsob a místo archivace a zpřístupňování tištěných exemplářů
- způsob zpřístupnění e-verzí (tj. digitální knihovna)
- řešení licenčních smluv a povolenou míru zpřístupňování
- způsob archivace e-verzí, formulářů, metadat, licenčních smluv

¹⁰ Viz <http://www.evskp.cz/vysledky.php>

¹¹ Pokud škola nemůže zahájit sběr e-verzí ihned, je dobré stanovit zde povinnost e-verze výhledově.

Pokyn pro jednotnou tvorbu¹² a úpravu VŠKP by měl mj. především obsahovat:

- pořizovací prostředky, písmo, řádkování, stránkování, styly atd.
- předpis pro jednotnou úpravu a strukturu (titulní list, obsah, kapitoly, závěr, poznámky, anotace, citování, prohlášení)
- počet výtisků, vazba, desky, přideštiny pro tištěný exemplář
- povolené datové formáty, návody ke konverzím, formy příloh apod.
- výčet náležitostí, které práce musí mít při odevzdávání¹³
- způsob uložení na nosič, velikost souborů, předepsaný nosič, jeho popis
- příklady, vzory, případně šablony.

5.3 Metadata

Jako jedna z výchozích překážek možné spolupráce byla neexistence pevně stanoveného obsahu a formy prvků pro popis VŠKP. Jednotlivé školy resp. projekty aplikovaly vlastní lokální specifikace. Návrh předloženého českého národního standardu (dále jen NS) definuje celkem 22 metadatových prvků (viz příloha A) pro popis eVŠKP v elektronické formě. Základní skupina vychází z aktuální verze standardu Dublin Core, některé byly převzaty z aktuální verze standardu ETD-MS, který byl připraven mezinárodním systémem NDLTD. Zařazení některých kvalifikátorů definovaných metadatových prvků bylo inspirováno německým NS METADISS. Detailní popisy prvků českého NS však zcela přihlížejí k praxi popisu VŠKP v ČR. Součástí Návrhu NS je také řešení syntaxe zápisu a reprezentace metadat. Pro reprezentaci sady metadatových prvků eVŠKP lze použít několik různých syntaxí zápisu, které jsou uvedeny jako doporučení, příp. návrh doporučení Dublic Core Metadata Initiative. Jedná se o syntaxe: RDF/XML, XML, HTML/XHTML. Předpokladem je, že centrální registr odpovědný za sběr metadat bude na straně importu podporovat všechny výše uvedené syntaxe zápisu. Centrální registr bude dále nabízet webové služby, umožňující jednoduchý převod z jednoho podporovaného formátu do druhého. Lokální systémy, které budou exportovat data do centrálního registru, musejí podporovat alespoň jeden z výše jmenovaných způsobů zápisu na straně

¹² Toto řešení předpokládá, že SZŘ a/nebo předpis pro SZZ již obsahuje pokyny pro zadávání a schvalování témat, organizaci obhajoby, způsob hodnocení.

¹³ Titulní list v ČJ a jeho překlad do AJ, prohlášení autora, příp. původní formulář se zadáním práce, abstrakt v ČJ a v AJ, 2 tištěné pevně svázané exempláře, pevně vložené označené nosiče se záznamem zdrojového textu případně uměleckého díla, vyplněný formulář s předepsanými metadaty, 2x autorem podepsaný originál LS.

exportu. Interní reprezentace metadat v lokálních systémech je však ponechána v kompetenci tvůrců každého jednotlivého systému¹⁴.

6. Co dál

Vysoké školy se letos zejména pod tlakem zákona pustily do řešení celé problematiky. Tam, kde započali dříve, se nyní přehodnocuje a aktualizuje, jinde se začíná budovat na zelené louce. Cílem pracovního týmu Komise eVŠKP je přispět podstatnou měrou nejen k řešení na jednotlivých školách, ale především ke zrození národního systému eVŠKP. Bude záležet na tom, jak se podaří výsledky její práce prosadit a aplikovat v praxi. Nyní nás čeká tedy práce zejména „politická“: přesvědčování, vysvětlování, školení, poskytování metodické pomoci. Záleží velmi na tom, jak se k nabídnuté koncepci postaví především management VŠ. Bude však třeba přesvědčovat také pedagogy a autory prací – ty zejména proto, aby udělovali prostřednictvím LS souhlas ke zpřístupnění plných textů svých VŠKP i mimo rámec své školy. Dostávají tím totiž úžasnou možnost prezentace své práce, aniž by ji museli nechávat nákladně tisknout. Pro školy to přináší možnosti prezentace z hlediska jejich historie, vývoje, šíře i kvality jejich odborné produkce a výsledků pedagogické činnosti. Především však jde o nástroj pro podporu vzdělávacího procesu a rychlé výměny aktuálních poznatků sloužících rozvoji vědy, výzkumu a umění.

Přes uvedené výsledky práce Komise zdaleka nekončí. Návrh NS metadat je třeba doplnit o validační nástroje a číselníky. Podařilo se prozatím zvládnout především metodiku v oblasti organizační a administrativní. Dále budeme hledat řešení v rovině technické a technologické. Budeme testovat volně dostupné programy typu E-Prints, DSpace apod. a některé komerční systémy a zvažovat výrobu SW na míru. Budeme potřebovat komunikační standardy pro předávání metadat z lokálních systémů do centrálního, standardy a metody pro dlouhodobé archivování objemově obrovských digitálních dat. Bude třeba poprvé globálněji řešit problémy vyplývající z krátké morální životnosti formátů standardů a nosičů. Pro provoz a správu centrální databáze a zajištění spolupráce s lokálními knihovnami eVŠKP se snad rýsuje spolupráce s STK. A především musíme usilovat o získání dotací a podpory mimo samotné vysoké školy.

¹⁴ Viz <http://www.evskp.cz/standardy/metadata/index.php>

AKVIZICE FIREMNÍ LITERATURY DO FONDU STÁTNÍ TECHNICKÉ KNIHOVNY

Barbora Sadílková, Státní technická knihovna

Úvod

Tento příspěvek má za cíl přiblížit jednotlivé procesy akvizice firemní literatury do fondu Státní technické knihovny (dále jen STK). Firemní literatura je součástí šedé literatury – dokumenty nejsou vydávány v klasických vydavatelstvích, která by je distribuovala na běžný trh informačních pramenů. Za jejich vydáváním stojí firmy, obchodní podniky či organizace, které se prostřednictvím těchto materiálů prezentují. Seznamují veřejnost s novými výrobky, technologickými postupy, jejich novými službami, ale i např. s výsledky hospodaření firmy.

Firemní literatura je speciální typ dokumentů, jenž si vyžaduje i specifický přístup k akvizici. Do fondu STK se z firemní literatury doplňují dva druhy dokumentů, jednak *firemní časopisy* a dále ostatní *firemní informační zdroje* (dále jen FIZ), mezi něž patří adresáře, katalogy, výroční zprávy atd. a to jak v tištěné, tak elektronické podobě.

Budování fondu firemní literatury má v STK dlouholetou tradici. Jeho počátky se datují do padesátých let minulého století. Významným přelomem byl bezpochyby rok 1990, kdy v naší republice začal rozvoj nových firem, které se potřebovaly zviditelnit na trhu a poskytly pro knihovnu nové zdroje informací o své činnosti. A otevřela se možnost bezproblémového získání dokumentů ze zahraničí. Velké změny byly zaznamenány s příchodem Internetu poskytujícího nové možnosti pro prezentaci firem a tím i pro získávání firemních dokumentů. Zároveň se však Internet stává i obecně nej dostupnějším zdrojem firemních informací pro širokou i odbornou veřejnost, čímž klesá zájem uživatelů hledat tento typ literatury ve fondech knihoven.

AKVIZICE

Organizační struktura

Výběrem a zpracováním firemní literatury je v STK pověřeno oddělení akvizice. Akvizici firemní literatury má na starosti, narozdíl od minulých let, jeden pracovník. Jeho úkolem je vyhledávat informace o firemních materiálech a po selekci vyhledaných informací, získat vhodné dokumenty, které odpovídají profilu fondu STK, pro knihovnu. Dokumenty jsou

v následující lince zpracování popisovány podle pravidel pro jmenný a věcný popis, stejně jako další typy literatury zpřístupňované ve fondu STK.

Akviziční politika

Akviziční politika STK je vymezena profilem knihovního fondu. Definiuje zdroje, z jakých se bude čerpat pro akvizici.

Tematické hledisko – v STK se získávají pro fond firemní literatury dokumenty z technických oborů a aplikovaných přírodních věd souvisejících s technikou.¹

Časové hledisko – je třeba sledovat, aby se do fondu nezařazovaly publikace, které jsou již zastaralé, a jejich informační hodnota již nevypovídá o skutečnosti. Průměrná životnost firemní literatury je stanovena na 5–10 let. V minulosti, kdy bylo do fondu STK zařazováno velké množství firemní literatury (např. informační letáky, návody k výrobkům) byly v této části fondu aplikovány hromadné odpisy (podle let vydání). V současné době je již při akvizici dokument vybírán podle toho, zda informace v něm obsažené mají podobnou hodnotu jako informace obsažené v ostatních přírůstcích fondu a k hromadným odpisům se již nepřikračuje.

Jazykové hledisko – z jazyků, kromě češtiny, jsou doplňovány tituly především v anglickém a německém jazyce. Okrajově je z jazyků zastoupena například francouzština. Pro firemní literaturu je typické, že se zahraniční firmy prezentují v anglickém jazyce. Ovšem zjistí-li akvizitér zájem ze strany uživatelů o určitý dokument v jiném jazyce, je možné jej do fondu zařadit (ruština, italština). Uživatelé kontaktují akvizitéra firemní literatury telefonicky, e-mailem nebo jej navštíví osobně.

Rozsah (úplnost) – v rámci akviziční politiky STK jsou rozděleny obory na hlavní, vedlejší a okrajové. Mezi **hlavní** obory patří kupříkladu technika všeobecně, výpočetní technika, chemická technologie, energetika atd. a doplňují se v relativní úplnosti. **Vedlejší** obory jako například bezpečnost práce, životní prostředí, potravinářství se doplňují na základě výběru dle firmy a zaměření dokumentu. **Okrajové** obory jako např. stroje a zařízení pro řemesla, těžba nerostných surovin a vodní hospodářství se doplňují s ohledem na podněty od uživatelů v omezeném výběru.²

¹ ANDRÁŠOVÁ, Jindra, PÍŠKOVÁ, Milada, PATOČKOVÁ, Anna. Profil knihovního fondu Státní technické knihovny [online]. Praha: Státní technická knihovna, 2000 [cit. 2006-20-06]. Dostupný z WWW: <<http://www.stk.cz/prof2000.pdf>>.

² BAYER, Jan, MARHOULOVÁ, Jitka, KARNETOVÁ, Jana. *Koncepce firemní literatury v STK*. Praha: Státní technická knihovna, 1998. 40 s.

Typologie firemních dokumentů ve fondu STK

Adresáře – jsou dokumenty přinášející souborné informace o firmách, jejich produktech. Informace bývají abecedně řazeny. Mezi významné adresáře, které jsou doplňovány do fondu STK patří KOMPASS. Adresáře KOMPASS jsou do fondu doplňovány pravidelně. Jedná se o placený typ firemní literatury. Každý díl je věnován konkrétní zemi.

Katalogy veletrhů a výstav – jsou aktuální materiály k dané problematice vydávané u příležitosti nějakého veletrhu či výstavy. Akvizitér je získává osobně na veletrzích (v ČR) nebo na základě akvizičního dopisu (viz příloha č. 1). Veletrhy a výstavy konající se v zahraničí akvizitér STK zpravidla nenavštěvuje. Pracovník akvizice oslovuje pořadatele veletrhu nebo výstavy akvizičním dopisem s žádostí o zaslání materiálů z daného veletrhu či výstavy.

Katalogy s výrobními programy firem – tyto katalogy jsou celkovými přehledy o činnosti firmy. Tvoří jádro firemní literatury a lze je získat při návštěvě veletrhů přímo proti vizitce nebo je zástupci firem zašlou poštou. V současné době jsou nabízeny v tištěné podobě nebo na CD.

Firemní jubilejní publikace – jsou publikace vydávané u příležitosti významného výročí založení firmy. Firmy je zasílají zdarma jako součást své propagace.

Firemní návody a příručky – jsou instruktážní materiály o tom, jak pracovat s daným výrobkem. Představují chod určitého zařízení (např. manuály). Nejčastěji se o tyto dokumenty žádá akvizičním dopisem.

Výroční zprávy – akvizitér oslovuje významné firmy s ohledem na profil knihovního fondu STK. Výroční zprávy nám většinou zasílají firmy, se kterými udržujeme dlouholeté kontakty. Zejména těmto firmám akvizitér zasílá děkovné dopisy a novoročenky za poskytnutí firemních materiálů.

Firemní časopisy – přinášejí informace ze všech hlavních oborů (viz výše) a zároveň odkazují na firmy, novinky v oboru, poskytují kontakty na firmy, jejich databáze. Všechny firemní časopisy se získávají zdarma, byť se často jedná o drahé časopisy. Oddělení akvizice získává do svého fondu 230-240 titulů firemních časopisů ročně.

Firemní časopisy se získávají na základě firemních dopisů nebo přes Internet po vyplnění subskripcie.

Ne vždy však firemní časopis dochází do STK v takové úplnosti, aby jej bylo možné začít kompletovat a zapsat do fondu STK. Důvodem může být to, že vydávání časopisu je firmou záhy ukončeno (většinou bez upozornění odebírající knihovně) nebo není možné při dodávání titulu s firmou soustavně spolupracovat. Proto se v akvizici STK shromažďuje sbírka časopisů, která je označena jako „čekatelé“. Jedná se o nově získané časopisy, které ještě nejsou ve fondu STK. Časopisy se shromažďují jeden rok. Pokud se

vydavatel nebo firma osvědčí s dodáváním dokumentů a akvizitér má jistotu, že dokumenty budou zasílány do knihovny pravidelně, může je akvizitér odebrat ze sbírky čekatelů a zaevidovat je do knihovního fondu STK.

Forma firemních dokumentů

- Tištěná: v současné době tvoří jádro sbírky firemní literatury STK
- Elektronická: firmy se v dnešní době snaží co nejvíce prezentovat na Internetu (www stránky firem). Přesto mnoho firem považuje tuto formu pouze za součást své prezentační politiky a nadále vydává informace v tištěné formě. Ze zkušenosti víme, že tištěné materiály jsou pro firmu cennější (s vyššími náklady na vydání) než dokumenty elektronické.

CD bývají stále častěji přikládány do tištěných materiálů jako přílohy, nebo jsou firemní dokumenty na CD vydávány samostatně.

Rozdělení firemní literatury v STK na lehkou a těžkou

V STK se při hodnocení firemní literatury vžil termín „lehká“, kterým je označován nejčastěji firemní drobný tisk. Tyto dokumenty se nezpracovávají do fondu STK, ale slouží jako informační zdroj pro akvizici firemní literatury. Lehká firemní literatura má nízkou informační hodnotu pro uživatele, ale akvizitér z nich čerpá údaje pro první kontakt na firmu a informace o činnosti firmy. Po vytěžení potřebných informací jsou tyto dokumenty nabízeny uživatelům k rozebrání v referenčním středisku.

Dokumenty s nejvyšší informační hodnotou jsou označovány jako **těžké FIZ**. Sem řadíme adresáře (získávané nákupem – Kompass, darem), výrobní programy firem, firemní katalogy, výroční zprávy firem, firemní jubilejní publikace, firemní návody a prospekty s technickými parametry a firemní časopisy. Těžké FIZ obsahují podrobné a ucelené informace o výrobku, o nových technologiích.

Zdroje

Akviziční proces při získávání firemní literatury do fondu STK se v základu nijak výrazně od akvizice knih neliší. Je třeba dokumenty vybrat, objednat, zpracovat a posléze zpřístupnit uživatelům a to s co nejmenšími časovými prodlevami.

Vyhledávání zdrojů je stěžejním procesem akvizice ať již při výběru knih, časopisů nebo firemní literatury. Na rozdíl od klasických knih prezentovaných v bibliografických periodikách zaměřených na představení publikací (které byly právě teď či již dříve vydány nebo budou vydány) pro akvizici firemní literatury takový souhrnný zdroj chybí.

Informace o FIZ je možné vyhledávat ve firemních časopisech, na různých veletrzích, výstavách, konferencích a v neposlední řadě na Internetu.

▪ **Firemní časopisy**

Firemní časopisy umožňují akvizitérovi získat ucelené přehledy o firmách, jejich činnosti, o novinkách a výrobcích. Dále pak obsahují kontakty na firmy, včetně odkazu na www stránky (internetová adresa je součástí katalogizačního záznamu dokumentu).

Do některých časopisů bývají vkládány akviziční karty, kde akvizitér označí materiály, o něž by měl zájem a zašle je vydavateli.

Akvizitér vybírá také z firemních časopisů zajímavé firmy, které svým zaměřením odpovídají profilu fondu STK, sepíše akviziční dopis a požádá je o firemní materiály.

▪ **Veletrhy**

Návštěva těchto akcí je pro akvizici firemní literatury velmi užitečná. Akvizitér získá přehled o trhu, naváže nové kontakty. K získání materiálů z veletrhů je nezbytná akvizitérova vizitka. Firma si zařadí informace o akvizičním pracovníkovi do své databáze. Na základě této „registrace“ jsou pak pravidelně do knihovny zasilány firemní materiály.

Uvádím seznam významných a akvizitěrem STK navštěvovaných veletrhů, které jsou seřazeny podle místa konání.

Výstaviště Praha – Holešovice: AQUA-THERM, INTERKAMERA, VELETRH REKLAMA, POLYGRAF, PRAGOALARM, PRAGOLIGNA + TOOLTEC, PRAGOMEDICA, PRAGOREGULA, PRAGOTHERM, STŘECHY PRAHA.

Veletržní palác Letňany: AMPER, MACH

Veletržní areál BVV Veletrhy Brno: MSV, INVEX

Nejvíce materiálů a kontaktů pro potřeby akvizice STK je možné získat na veletrhu AMPER, a to z oblasti elektroniky, elektrotechniky, osvětlovací techniky.

Nejvýznamnějším zdrojem pro akvizitěra STK je MSV (Mezinárodní strojírenský veletrh v Brně). Zde je možné získat dokumenty z oblasti strojírenství, energetiky, elektroniky, ekotechniky, transportu a logistiky.

Na veletrzích je možné získat jednolistové letáky, tištěné katalogy, ale i adresáře a firemní časopisy.

▪ **Velvyslanectví**

Další možností jak získat materiály do fondu firemní literatury je návštěva velvyslanectví vybraných zemí a zde žádat o spolupráci při získávání materiálů. Akvizitěři STK nenavštěvují zahraniční veletrhy, vyjma oborového Frankfurtského knižního veletrhu, proto je toto nejjednodušší způsob

jak získat zahraniční materiály do fondu STK. Z kapacitních důvodů v současné době tento akviziční zdroj opomíjíme, rádi bychom však v budoucnu, již vzhledem k dobrým zkušenostem ze spolupráce, tyto kontakty obnovili.

▪ **Firmy**

O zdroje informací pro akvizici se starají i samotné firmy a jejich zástupci, kteří knihovnu navštíví a věnují jí firemní dokumenty. Firmy pocitují zařazení záznamu do katalogu STK jako další formu prezentace své firmy a věnují záznamům velkou pozornost. Mají-li nějaké výhrady se zpracováním, navrhnou nové řešení, popsání lepšími termíny. Ne vždy lze zástupci firmy plně vyhovět, pro STK je velmi důležité udržení konzistence věcného zpracování v celé databázi. Řešení nalézáme většinou např. v ukládání preferovaných a nepreferovaných termínů v rámci věcné autoritní databáze (v OPAC bude možno zobrazit po zprovoznění systému Aleph v STK, tj. přibližně v roce 2007).

Jedním z odrazů zpracovávání firemní literatury v STK je zavedení speciálního selekčního termínu *Název produktu*, pro tento termín využíváme (po konzultaci s NK ČR) pole MARC21 630. Název produktu je ukládán vždy, pokud se jedná o dokument výhradně zaměřený na jediný typ produktu. Firmy také seznamují knihovnu se svými výrobky prostřednictvím e-mailů.

Nástroje pro akvizitéra FIZ

Akvizitér při své práci využívá mnoho různorodých nástrojů. Vyhledává informace o firmách a jejich výrobcích z různých adresářů, u vydavatelů, ale čerpá i například ze seznamu povinných výtisků, který připravuje Národní knihovna. Akvizitér často potřebuje získat informace nejen o vydaných titulech, ale i informace o firmě, kontaktní údaje firmy, informace o výrobcích. Níže uvádím ukázkou vybraných zdrojů, které jsou pomocníkem při práci akvizitéra firemní literatury STK.

- WLW (Wer liefert was? – kdo co nabízí) – profesionální vyhledávač výrobků a služeb – dostupný z: <http://cz.wlw.cz/start/CZ/cs/index.html>
- KOMPASS – dostupný z: <http://www.kompass.cz/>.
- Oborový TZB – adresář firem dostupný z: <http://www.tzb-info.cz/>.
- Český katalog firem dostupný z: <http://www.katalog-firem.cz/>.
- NKP – seznam nových titulů získávaných povinným výtiskem dostupný z: <http://www.nkp.cz/tituly/index.php>.
- Firemní monitor – dostupný ve studovně STK
- Seibt-Industrietelebank dostupný z: <http://www.industrie.seibt.com/>. Existuje i v tištěné podobě.

Objednání – získávání dokumentů

Jedním ze zásadních znaků akvizice firemní literatury je snaha pořídit dokument bezplatně, formou darů od vydavatelů (v STK jde téměř o zásadu a stoprocentní úspěšnost). Další odlišností je forma objednávání, která je formulována jako zdvořilá žádost, nikoli standardní objednávka.

Z výše uvedených aspektů akviziční praxe plyne i poměrně obsáhlá databáze dodavatelů firemní literatury, obsahující i individuální poznámky o vydavatelích. Tato databáze se buduje pro dobré fungování akvizice a zamezení nechtěné duplicity dokumentů. V současné době je spravována v systému KP-Win. Protože tato databáze obsahuje citlivé informace, je vedena pouze jako interní zdroj, který není zpřístupňován dalším knihovnám ani uživatelům. Kromě kontaktních údajů jako je název firmy, adresa, telefon, e-mail atd., je možné vkládat i URL adresu a rovnou ze záznamu (v návěšťovém pohledu) se prokliknout na požadovanou stránku. Do záznamu o firmě je uváděno datum posledního kontaktu STK s firmou.

Lze konstatovat, že získávání dokumentů na veletrhu přináší akvizitérovi 99% úspěšnost. Napiše-li akvizitér pro získání firemní literatury akviziční dopis, jeho šance na získání poklesne na 90 %. Na 100 % fungují kontakty s firmami, které na budování fondu FL STK spolupracují dlouhodobě a pravidelně.

Zpracování dokumentů

Pokud chce uživatel získat aktuální informace o nových výrobcích, materiálech či technologiích, měl by rozhodně navštívit internetové stránky STK, resp. OPAC. V současné době jsou záznamy firemní monografické literatury zpracovávány do *Katalogu knih* a firemní časopisy do *Katalogu časopisů*. Volně dostupné české firemní zdroje jsou zpřístupněny v rámci Portálu STM.

Akvizitér si před zpracováním dokumentů získané materiály roztřídí. Objeví-li se nějaké dokumenty ve více exemplářích (firmy občas zasílají požadované dokumenty ve více výtiscích), vytvoří si „skupinu duplikátů“. STK již neposkytuje duplikáty dokumentů jiným knihovnám v takové míře jako kdysi, pravidelný kontakt se v současné době udržuje pouze s Moravskou zemskou knihovnou v Brně, kde mají studovnu firemních a obchodních informací. Ostatní multiplikáty, jsou nabídnuty uživatelům k rozebrání. Nabídka se děje formou tematických desek, které jsou uživatelům k dispozici v referenčním středisku STK. Uživatelé, kteří mají o tuto službu STK zájem, mohou tak cíleně sledovat pouze „svůj“ obor a jeho novinky.

Pro firemní literaturu jsou vyhrazeny speciální skladištní signatury. Tato praxe je vynucena specifičností vzhledu firemních dokumentů, tj. je obvykle nevázaný, s malým počtem stran, a zařazování do regálu mezi vázané

knihy nezabezpečí jeho řádnou ochranu. K investici do ochranných obalů pro firemní literaturu se zatím z finančních důvodů nepřikročilo.

Akvizitér již při zpracování dokumentů určuje, jak budou dokumenty zpřístupněny.

Do kategorie absenční výpůjčky se řadí tyto materiály: veletržní katalogy, katalogy s výrobním programem a firemní adresáře a jsou obsazovány signaturou X. Dále pak jsou materiály uloženy pod signaturou K – výroční zprávy a jubilejní publikace.

Kategorie prezenční výpůjčky je přidělována všem materiálům v referenčním středisku, např. adresáře Kompass, katalogy součástí významných výrobků z oboru elektrotechniky a elektroniky (firmy Siemens, Philips, Motorola, Hewlett-Packard atd.) a firemním časopisům uloženým ve všeobecné studovně. Po dvou letech se podle praxe v STK nechávají časopisy svázat, je jim přidělena signatura a mohou být půjčovány absenčně.

Závěr

Základním cílem při získávání FIZ a firemních časopisů je zpřístupnit aktuální informace o výrobcích a technologiích jednotlivých firem a podniků. Tento typ dokumentů je velkým přínosem pro sledování současného vývoje vědy a techniky.

Uživatelé mají často zájem o starší dokumenty z firemní literatury a bývají poté zklamáni, neboť se domnívají, že je v STK uchováván historický fond, archiv. Bohužel tomu tak není. Na základě znalostí těchto potřeb uživatelů se při akvizici snažíme respektovat případnou historickou hodnotu dokumentu a nevyřazovat jej.

Přestože většina firemních materiálů získaných do fondu STK bývá nabýta darem (zdarma), firmy ochotně poskytují do fondu STK své materiály s vědomím, že je to pro ně určitý způsob reklamy, protože jejich katalogy a ostatní firemní literaturu STK zpřístupní na Internetu v uživatelském katalogu.

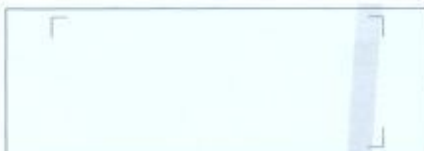
Význam pro budování knihovních fondů mají především tištěné dokumenty, které není možné vyhledat na Internetu. Zdroje dostupné z Internetu jsou uživatelé knihovny schopni najít sami, případně s pomocí referenčních knihovníků STK. Právě proto byl v loňském roce snížen počet pracovníků věnujících se v STK FIZ. Důraz je kladen především na nepřerušeni kontinuity získávání firemních časopisů a monografické dokumenty.

Na závěr mohu říci, že v budování fondu firemní literatury budeme v STK pokračovat v takovém rozsahu jako nyní, protože považujeme tento typ dokumentů za důležitý.

STATE TECHNICAL LIBRARY

Mariánské nám. 5, P.O. Box 206, 110 00 Praha 1, Czech Republic

Your ref.	Our ref.	Official in charge	Praha
	Acquisition	Halušková I./405	10.07.2006
E-mail / Further	LHALUSKOVA@STK.CZ		

Re:

Dear Sir/Madam

We would like to attract your attention to the opportunity to promote your products in Czech Republic. We are the Special Resources of Information Department in the State Technical Library in Prague - the largest technical library in Czech Republic. We have the assortment of technical and trade literature both from Czech and worldwide manufacturers: **product catalogues, journals, and annual reports**. All materials are filed and records are put into our database system. Our files are freely accessible in the reading rooms and can be borrowed for the more thorough study, too. Both professionals and college students can draw the information from our files.

Yet we ask you, please, to make a note on the customs declaration saying that mailed materials are **gifts for the library** and have no commercial value. In the other case we would have to pay customs duty and tax. We will be very grateful if you put our address into your regular mailing list.

We believe that if you help us to bring the latest information to our readers - both parties can benefit. We are looking forward to your response.

Yours sincerely

STÁTNI TECHNICKÁ KNIHOVNA

Mariánské nám. 5, pošt. příhr. 206, 110 01 Praha 1

GHV Trading, spol. s r.o.
Kounicova 67a
602 00 BRNO

Váš dopis značky / ze dne

Naše značka

Vyřizuje / linka

Praha, dne

Odd. akvizice

E-mail / Další

Věc: **Žádost o zaslání katalogů**

Obraťme se na Vás s prosbou o spolupráci při získávání speciálních technických informačních pramenů pro fond Státní technické knihovny. Budujeme databázi firem působících v České republice a důležitým informačním zdrojem jsou *katalogy výrobků, odborné firemní časopisy*, případně další dokumenty jako *montážní příručky a návody k obsluze*. Kromě české zařazujeme i cizojazyčné verze, zejména německé a anglické.

Na veletrhu AMPRER 2006 jsme získali katalog firmy Bender, kde inzerujete další katalogy firem, jež zastupujete. Rádi bychom Vás poprosili o zaslání katalogů: *Rozváděčové měřicí přístroje, klimatizační technika, sběrnicové systémy, měřicí převodníky*.

Dokumenty, které nám zašlete, zařadíme do fondů naší knihovny, kde informace čerpají nejen vysokoškolští studenti ale i techničtí odborníci. Fond je přístupný ve studovně referenčního střediska a může přispět i k propagaci Vaší produkce. Informace o katalogizovaných položkách nyní můžete získat i přímo prostřednictvím internetové stránky www.stk.cz.

Uvítáme, zařadíte-li nás do adresáře klientů a uvedené dokumenty nám budete zasílat pravidelně, abychom zajistili aktualizaci našich fondů.

Těšíme se na dlouhodobou a vzájemně prospěšnou spolupráci.

Odd. akvizice

TEL. ÚSTŘEDNA: 221663111, FAX: 222221340, HTTP://WWW.STK.CZ, BANKOVNÍ SPOJENÍ ČNB PRAHA, č.ú. 8032-031/0710, IČO: 6138 7142 zřizováno Zřizovací listinou STK se sídlem v Praze č.j. 12170/91-3 MŠMT, ve znění Změny zřizovací listiny č.j. 33078/2000-3 MŠMT z 20. 12. 2000

Příloha č. 2: Katalogizační záznamy firemních časopisů

-----nas 22-----zu 4500
001 STK999901868
003 CZ-PrSTK
005 20050420115250.0
008 000000|||||||xxu|| | || | ||eng||
022 \$a1065-3171
040 \$aABA013\$bcze
080 \$a681.3(085)\$9u
080 \$a681.3.06(085)\$9u
080 \$a681.324(085)\$9u
080 \$a658.8:681.324(085)\$9u
245 00\$aOracle Magazine
260 \$aRedwood City, CA :\$bOracle Corporation
310 \$aBimonthly
321 \$aDo vol. 8 (1994) period.: Quarterly
500 \$aOd roku 1998 firemní časopis
650 07\$aelektronická pošta\$xxsj\$2psh
650 07\$ainternet\$xvt\$2psh
650 07\$asoftware\$xvt\$2psh
650 07\$a podnikání\$xev\$2psh
694 \$aPočítače
694 \$aSoftware
694 \$aE-business
694 \$aSíť počítačové
856 4 \$uhttp://otn.oracle.com/oraclemagazine
910 \$aABA013\$bR 14137\$r1994-1996, 1998-2007

-----nas 22-----zu 4500
001 STK999902660
003 CZ-PrSTK
005 20051216100008.0
008 000000|||||||gw || | || | ||ger||
022 \$a0343-043X
040 \$aABA013\$bcze
080 \$a621(085)\$9u
080 \$a621.9(085)\$9u
080 \$a681.2(085)\$9u
245 00\$aMAV
260 \$aLeinfelden-Echterdingen :\$bKonradin Verlag Robert Kohl-
hammer GmbH
310 \$a10mal jährlich (Febr.,Aug. = dvojčíslo)
500 \$aFiremní časopis
650 07\$aobráběcí stroje\$xsr\$2psh
650 07\$a měřicí přístroje\$xsr\$2psh
650 07\$a strojírenství\$xsr\$2psh
650 07\$a nástroje\$xob\$2psh
694 \$aStrojírenství
694 \$aTechnologie strojírenská
694 \$aNástrojařství
694 \$aStroje obráběcí
856 4 \$uhttp://www.mav-online.de
910 \$aABA013\$bR 14463\$r1992-2006

Příloha č. 3: Katalogizační záznamy FIZ

-----nam0 22----- i 450
001 STK200500009
005 20051010094739.0
010 \$a80-903369-1-4
100 \$a20050105d2005 0czey0103 ba
101 0 \$aeng
102 \$aCZ
200 1 \$aKompas Czech Republic 2005\$eproducts & services\$ecom
 pany information\$hVol. 1/1\$fKompas Czech Republik
205 \$a13. ed.
210 \$aPraha\$cKompas Czech Republik\$d2005
215 \$a1149 s.
606 0 \$avýrobky\$xob
606 0 \$aslužby\$xmh
608 \$afiremní adresáře
610 0 \$azákladní informace o firmách
675 \$a050.8(437.3)(085)\$9U
710 02\$aKompas Czech Republik
801 0\$aCZ\$bABA013\$c20051010\$gAACR2\$91
910 \$aABA013\$bX 12122/3
965 \$a2005

-----nam0 22----- i 450
001 STK200601073
005 20060529101731.0
100 \$a20060329d2006 0czey0103 ba
101 0 \$aeng
102 \$aDE
200 1 \$aProducts and solutions for professional video\$evideo
 security, video networking, video imaging\$e02 06 cata
 logue\$fVideor technical
210 \$aRödermark\$cVideor technical\$d2006
215 \$a213 s.\$cbarev. il.
320 \$aObsahuje rejstřík
606 0 \$azabezpečovací zařízení elektronická\$xel\$2PSH
606 0 \$aprůmyslová televize\$xel\$2PSH
606 0 \$avideokamery\$xsp\$2PSH
606 0 \$avideorekordéry\$xsp\$2PSH
606 0 \$azobrazovací jednotky\$xvt\$2PSH
608 \$afiremní katalogy
675 \$a621.397.452(085)\$9U
675 \$a621.397.46(085)\$9U
675 \$a681.772.7(085)\$9U
675 \$a654.924(085)\$9U
675 \$a654.93(085)\$9U
710 02\$aVideor Technical\$cfirma\$3xx0045058
801 0\$aCZ\$bABA013\$c20060529\$gAACR2\$91
910 \$aABA013\$bX 13576

MOŽNOSTI STAVĚNÍ VOLNĚ PŘÍSTUPNÉHO KNIHOVNÍHO FONDU PODLE HESEL Z PSH

*Linda Skolková – Barbora Ševčíková, Státní technická knihovna a
Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK*

V následujícím teoreticky orientovaném příspěvku je nejprve stručně přiblížena problematika stavění volně přístupného knihovního fondu, dále je představen Polytematický strukturovaný heslář (PSH). Jádrem textu tvoří návrh notace, jíž je možno uvedený heslář, který disponuje stromovou strukturou, doplnit a využít ke stavění volně přístupného knihovního fondu.

Stavění volně přístupného knihovního fondu

V současné době jsme svědky situace, kdy se na jednu stranu zdá, že většina potřebných informací bude v relativně blízké době k dispozici (tj. vyhledatelná a použitelná) v elektronické podobě, na druhou stranu jsou stále stavěny nové budovy knihoven, v nichž mají být umístěny klasické knihovní fondy, a to pokud možno tak, aby byly pro uživatele volně přístupné. S uvedeným rozparem se setkáváme v českém prostředí i v zahraničí. Jako názorný příklad nám poslouží plánované nové budovy Národní technické knihovny a Národní knihovny ČR v Praze. Diskuse o těchto dvou trendech ostatně probíhala také v rámci semináře CASLIN 2006 (<http://www.lib.cas.cz/caslin-2006/>). Zatím mají knihovny jako fyzická místa rozhodně své opodstatnění, jsou však pro ně hledány nové role (např. knihovna jako místo setkávání) a je patrna také snaha o vylepšování nabízených služeb.

Jak již bylo naznačeno, je např. věnována zvýšená pozornost otázkám spojeným s volně přístupným knihovním fondem, tedy fondem, k němuž má přístup sám uživatel bez zprostředkování knihovníkem (viz např. [MACHÁČKOVÁ, 2005], [MACHÁČKOVÁ, 2006], [ŘÍMANOVÁ; SKOLKOVÁ, 2006]). K této pozornosti jistě nezanedbatelnou měrou přispívá ten fakt, že české knihov-

nictví zatím nedisponuje dlouhou tradicí, pokud se týká rozsáhlých volně přístupných knihovních fondů. Navíc jsou volně přístupné fondy v různých knihovnách často uspořádány velmi různorodě.¹ To má za následek, že uživatel často nemůže v knihovně při orientaci v tomto fondu využít své zkušenosti získané již dříve v jiných knihovnách. Je tedy zřejmé, že kvalitně uspořádaný knihovní fond může přispět nezanedbatelným způsobem ke zlepšení nabídky služeb poskytovaných knihovnou.

Různé možnosti, jak lze stavět volně přístupný knihovní fond, jsou nastíněny v bakalářské práci T. Macháčkové, která je zaměřena na uspořádání volně přístupného fondu v plánované Národní technické knihovně ČR [MACHÁČKOVÁ, 2005].²

Tato autorka ve své práci upozorňuje na základní hlediska, podle nichž lze volně přístupný fond stavět (stavění podle obsahu, stavění podle formálních znaků a stavění abecední), a u odborné literatury zdůrazňuje právě výhodnost stavění podle obsahu, a to v kombinaci se stavěním abecedním nebo se stavěním podle formálních znaků.

Mezi možnými nástroji systematického uspořádání volně přístupného fondu uvádí T. Macháčková také PSH (vedle Deweyho desetinného třídění, Třídění Kongresové knihovny a Mezinárodního desetinného třídění). Právě tato skutečnost nás inspirovala k návrhu doplnění hesel PSH o notaci.

Charakteristika Polytematického strukturovaného hesláře

Nejprve si však Polytematický strukturovaný heslář (<http://www.stk.cz/psh.html>) stručně představme. Jedná se o **česko-anglický heslář** (předmětový selekční jazyk), který je produkován ve Státní

¹ Např. na rozdíl od Spojených států amerických, kde v knihovnách bývá volně přístupný fond stavěn podle Třídění Kongresové knihovny (což je typické pro akademické knihovny; v [MACHÁČKOVÁ, 2005] jsou z těchto knihoven uvedeny mj. Marriott Library na Univerzitě v Utahu, Science & Engineering Library na Kalifornské univerzitě v Los Angeles či Knihovna Harvard College) či podle Deweyho desetinného třídění (což je naopak typické pro veřejné knihovny; je uplatněno např. v Seattleské veřejné knihovně).

² Výtah z této práce je dostupný v časopise *Ikaros* [MACHÁČKOVÁ, 2006].

technické knihovně v Praze (STK, <http://www.stk.cz/>). Výraznou výhodou hesláře, která se promítá i do možnosti využít heslář právě pro stavění volně přístupného knihovního fondu, je jeho **stromová struktura**, která jej přibližuje systematickým selekčním jazykům.

Počátky práce na hesláři sahají do roku 1993, zájemcům je distribuován od roku 1997 (knihovnám a jiným neziskovým organizacím zdarma, komerčním subjektům za poplatek). Zatím poslední verze hesláře 1.4 byla výrazně aktualizována, nová verze hesláře 2.0 je v současné době testována v STK. Po odladění bude do konce letošního roku zpřístupněna jako **verze 2.1** pro externí zájemce. Aktualizace byla již tradičně provedena v úzké spolupráci s odborníky v jednotlivých oborech, které heslář pokrývá.

Nově připravovaná verze hesláře 2.1 obsahuje celkem **44 řad** (viz obr. 1)

antropologie an	matematika ma
architektura a	náboženství na
urbanismus au	obecnosti ob
astronomie as	pedagogika pe
biologie bi	politologie pl
doprava do	potravinářství pp
ekonomické vědy ev	právo pr
elektronika el	psychologie ps
elektrotechnika et	sociologie so
energetika en	spoje sj
filozofie fi	sport sv
fyzika fy	spotřební průmysl sp
geofyzika gf	stavebnictví st
geografie gr	strojírenství sr
geologie gl	teorie systémů te
historie hi	těžba nerostných surovin ts
hutnictví hu	umění um
chemie ch	věda a technika ve
informační věda in	vodní hospodářství vo
informatika if	vojenství vv
jazykověda ja	výpočetní technika vt
literatura li	zdravotnictví zd
	zemědělství ze

Obr. 1 Hlavní řady PSH (verze 2.1)

Heslář je využíván ve více než třiceti knihovnách a dalších informačních institucích. Kromě Státní technické knihovny v Praze se k aktivním uživatelům hesláře řadí např. knihovny Českého vysokého učení technického v Praze, Ústřední knihovna Vysokého učení technického v Brně, Ústřední knihovna Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě či Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích. Mezi nové uživatele patří mj. Ústřední knihovna Vysoké školy chemicko-technologické v Praze. Heslář je také využíván jako nástroj pro pořádání elektronických informačních zdrojů, konkrétně se jedná zejména o portál ESO (Elektronické studijní obory, <http://www.vscht.cz/eso/>) provozovaný Vysokou školou chemicko-technologickou v Praze a o portál STM (Science, Technology, Medicine, <http://www.portalstm.cz/>) provozovaný Státní technickou knihovnou (blíže viz [SKOLKOVÁ; MÁLIKOVÁ; ŠMÍDOVÁ, 2006]).

S heslářem mohou (zejména knihovníci) pracovat v různých prostředích. Lze využívat jednak softwarové vybavení (PSH Manager 0.5) dodávané s heslářem v textovém souboru, jednak je heslář zpřístupňován ve speciálním rozhraní na webu ČVUT (viz <http://psh.cvut.cz/>), další webové rozhraní pro zobrazení a vyhledávání v hesláři (nyní verze 1.4) je výsledkem diplomového projektu T. Doležala z Fakulty elektrotechnické ČVUT (dynamická verze viz <http://as.stk.cz:7777/psh/dynamic.jsp>, statická verze viz <http://as.stk.cz:7777/psh/static/index.jsp>). V současné době rovněž připravujeme zpřístupnění PSH v podobě standardní autoritní databáze a chystáme se propojit hesla PSH s odpovídajícími věcnými autoritami Národní knihovny ČR. Hesla PSH budou prostřednictvím těchto autorit rovněž mj. provázána s příslušnými notacemi Mezinárodního desetinného třídění a skupinami Konspektu.

Návrh notace podle rozsahu volně přístupného knihovního fondu

Jak již bylo naznačeno, k jednotlivým heslům PSH lze doplnit notaci a následně tak PSH využít jako nástroj pro stavění volně přístupného knihovního fondu. Pro instituce, které již PSH používají k indexaci svého knihovního fondu, může být využití PSH také pro stavění volně přístupného knihovního fondu výhodné díky tomu, že v záznamech dokumentů v katalogu již existují příslušná hesla PSH. Bylo by však (automaticky, popříp. manuálně) nutné doplnit tato hesla o notaci, na základě které by mohla být vytvořena signatura.

PSH v principu umožňuje využít různé způsoby notace (čistě číselnou, čistě abecední nebo kombinovanou, tj. abecedně-číselnou). Vzhledem k tomu, že u hesel PSH se již tradičně vyskytují **dvoupísmenné zkratky**, které označují řadu, do níž dané heslo spadá (např. heslo **digitální knihovny** je doplněno zkratkou **in**, která naznačuje příslušnost do řady **informační věda** v hesláři), nabízí se využití právě těchto zkratk řad v první úrovni notace. K podrobnějšímu členění pak za nejvhodnější považujeme vyjádření pomocí číslic. U jednotlivých knihovních jednotek je pak možno doplnit kateřizační znaky, díky nimž mohou uživatelé snadněji nalézt obsahově i formálně příbuzné dokumenty na jednotlivých policích v regálech (podrobnější vysvětlení je k dispozici v části *Metoda kateřizace*).

Abecedně-číselnou notaci lze pokládat za relativně snadno zapamatovatelnou, zahrnutí číslic navíc zjednodušuje vyhledávání knihovních jednotek na policích v regálech a jejich zpětné zařazování (ať jej již provádí přímo uživatel, nebo knihovník). Vzhledem k nutnosti rozšiřitelnosti notace jsme zvolily podobné řešení, jaké je uplatněno v Třídění Kongresové knihovny.

Budeme-li tedy uvažovat o využití notace, pak je potřeba také zvážít **rozsah volně přístupného fondu**, k jehož stavění by měl být PSH využit.

V případě **velmi malého volně přístupného fondu** je možno využít např. pouze zkratk řad spolu s číselným označením (věcně-přírůstkové řazení). Tímto způsobem by byl fond rozčleněn na 44 řad (dle PSH v. 2.1), v rámci jednotlivých řad by již byly dokumenty uspořádaný pouze podle přírůstkového čísla.

U **rozsáhlejších volně přístupných fondů** je nutno uvažovat o podrobnějším členění, tedy o využití nikoliv pouze hesel na nejvyšších úrovních (tj. řad), ale také o využití hesel na minimálně druhé a třetí úrovni (popř. na dalších úrovních). V takovém případě se nabízí vytvoření takové abecedně-číselné notace, v níž by kromě úvodní dvoupísmenné zkratky byly využity číslice nikoliv již k pouhému sekvenčnímu řazení dokumentů, nýbrž k vyjádření podrobnějších hesel.

Pro demonstraci uvedeného členění jsme si vzhledem k tematickému zaměření této konference vybraly právě zmiňovanou řadu **informační věda**. V připravované verzi hesláře 2.1 má uvedený segment hesláře podobu uvedenou na obr. 2, kde je zároveň zachycen návrh nejpodrobnější varianty notace:

IN informační věda

IN01 knihovnictví

- **IN011** dějiny knihoven

IN02 informační prameny

- **IN021** dokumenty
 - **IN021.01** periodika
 - **IN021.02** knihy
 - **IN021.03** vysokoškolské práce
 - **IN021.04** adresáře
 - **IN021.05** firemní literatura
 - **IN021.06** průmyslové vzory
 - **IN021.07** technické normy
 - **IN021.08** sborníky
 - **IN021.09** encyklopedie
 - **IN021.10** slovníky
 - **IN021.11** ročenky
 - **IN021.12** prvotisky
 - **IN021.13** staré tisky
 - **IN021.14** patentové spisy
 - **IN021.15** audiovizuální dokumenty
 - **IN021.16** audiální dokumenty
 - **IN021.17** grafické dokumenty
 - **IN021.18** elektronické zdroje
 - **IN021.19** elektronické časopisy
 - **IN021.20** mikrofiše

IN03 informační fondy

- **IN031** knihovní fondy
- **IN032** dokumentové fondy
- **IN033** dokumentografické fondy
 - **IN033.01** bibliografie
- **IN034** faktografické fondy

IN04 informační procesy

- **IN041** akvizice
- **IN042** zpracování dokumentů
 - **IN042.01** sdílená katalogizace
 - **IN042.02** pravidla popisu
 - **IN042.03** bibliografické formáty
 - **IN042.04** selekční jazyky
 - **IN042.041** selekční jazyky deskriptorové
 - **IN042.042** klasifikace
 - **IN042.043** mezinárodní desetinné třídění
 - **IN042.044** selekční jazyky předmětové
 - **IN042.05** identifikační popis
 - **IN042.06** věcný popis
- **IN043** organizace informačních fondů
 - **IN043.01** stavění dokumentů
 - **IN043.02** katalogy
 - **IN043.021** jmenné katalogy
 - **IN043.022** předmětové katalogy

	→ IN043.023 systematické katalogy
	→ IN043.024 online katalogy
	→ IN043.025 souborné katalogy
	→ IN043.03 evidence dokumentů
	→ IN043.031 přírůstkové seznamy
	→ IN043.04 ochrana informačních fondů
	→ IN043.05 revize informačních fondů
	→ IN044 vyhledávání informací
IN05 informační služby	
	→ IN051 výpůjční služby
	→ IN051.01 meziknihovní výpůjční služby
	→ IN051.02 mezinárodní meziknihovní výpůjční služby
	→ IN051.03 elektronické dodávání dokumentů
	→ IN052 rešeršní služby
	→ IN052.01 průběžné rešerše
	→ IN052.02 retrospektivní rešerše
	→ IN053 bibliograficko informační služby
	→ IN054 studijně rozborová činnost
	→ IN055 referenční služby
	→ IN056 reprografické služby
	→ IN057 překladatelské služby
IN06 příprava uživatelů	
	→ IN061 informační potřeby
	→ IN062 průzkumy informačních potřeb
	→ IN063 informační etika
IN07 informační systémy	
	→ IN071 dialogové informační systémy
	→ IN072 mezinárodní informační systémy
	→ IN073 oborové informační systémy
	→ IN074 informační sítě
	→ IN075 knihovnickoinformační systémy automatizované
	→ IN076 digitální knihovny
IN08 informační pracoviště	
	→ IN081 informační střediska
	→ IN082 knihovny
	→ IN082.01 národní knihovny
	→ IN082.02 vědecké knihovny
	→ IN082.03 veřejné knihovny
	→ IN082.04 speciální knihovny
	→ IN082.05 školní knihovny
	→ IN082.06 vysokoškolské knihovny
	→ IN082.07 virtuální knihovny
IN09 vybavení knihoven	
IN10 automatizace knihoven	
	→ IN101 automatizované knihovnické systémy

Obr. 2 Řada **informační věda** ve verzi 2.1 PSH doplněná o navrženou notaci

Podle rozsahu volně přístupného fondu v daných oborech je tedy možno využít buď tuto nejpodrobnější variantu notace (tj. pojednává-li např. dokument o dějinách knihoven, bude mít notaci **IN011**), nebo obecnější variantu (tj. v případě dokumentu vztahujícího se k dějinám knihoven bude použita obecnější notace **IN01** nebo pouze **IN**).

K vzájemnému odlišení knihovních jednotek (tedy k doplnění notace o další údaje a vytvoření signatury) se nabízí např.:

- využití **jednoduché číselné řady**,
- využití **tzv. katerizace**.

Výběr vhodné varianty opět záleží především na rozsahu volně přístupného fondu. U **méně rozsáhlých volně přístupných fondů** se jako výhodnější jeví využití jednoduché číselné řady, tedy sekvencního značení dokumentů v rámci jednotlivých tříd. Např. bude-li k notaci **IN01** (knihovnictví) přiřazeno deset dokumentů, je možno je označit jednoduše **IN01 01 až IN01 10**.

U **rozsáhlejších volně přístupných fondů** by se jako výhodnější jevila metoda katerizace (doplněná o rok vydání díla či konání konference v případě konferenčních sborníků).

V případě zájmu ze strany uživatelů PSH budou pracovníky Státní technické knihovny, kde je heslář spravován, udržován a rozvíjen, notace u jednotlivých hesel doplněny. **Minimálně** budou k dispozici **dvě varianty notace**, které knihovny budou moci využívat v závislosti na rozsahu svého volně přístupného knihovního fondu. Stručnější (zkrácená) varianta bude přitom odvoditelná z podrobnější varianty. V záznamech jednotlivých hesel bude uveden **standardní tvar** (respektive standardní tvary) notace – tímto způsobem plánujeme zajistit **užívání stejné notace různými uživateli PSH**.

Metoda katerizace

Jak již bylo uvedeno, k odlišení jednotlivých knihovních jednotek v rámci tříd označených notací je možno využít tzv. **katerizaci**, tedy *přiřazování autorských znaků dokumentům pro zohlednění abecedního stavění a řazení podle systému C. A. Cuttera* [TDKIV, heslo *katerizace*] (grafické znázornění vztahu tohoto termínu k termínům příbuzným je uvedeno na obr. 3).

Obr. 3 Grafické znázornění souvislostí mezi termíny katerizace, autorský znak, katerizační tabulky a abecední značka [převzato 11. 7. 2006 z on-line verze doplňující výkladový slovník *Informační věda a knihovnictví*, konkrétně z http://vydavatelstvi.vscht.cz/knihy/uid_es-005/grafy/katerizace.2_graph.html]

Katerizace je standardně využívána s Tříděním Kongresové knihovny, ale také např. s Deweyho desetinným tříděním. Spolu s Tříděním Kongresové knihovny je katerizace využívána v několika případech (podle předem přesně daných pravidel, která jsou uvedena v *Manuálu pro věcnou katalogizaci* (Subject cataloging manual) vydávaném Kongresovou knihovnou [Library of Congress]), zvláště k zachycení hlavního záhlaví a také k podrobnějšímu rozčlenění dané třídy (včetně geografického) [SAPON-WHITE, 2005]. Od samotné notace je oddělována tečkou (toto interpunkční znaménko využíváme i v našem návrhu).

Ke katerizaci je možno použít katerizační tabulku (dostupná v [Library of Congress, instrukční list G 60], zjednodušená verze je k dispozici např. na adrese <http://www.loc.gov/catdir/pcc/053/table.html>) - její český překlad je uveden na obr. 4 v tomto příspěvku) nebo např. Katalogizační kalkulačku (<http://calculate.alptown.com/>), jejímž autorem je Kyle Banerjee (viz obr. 5).

V tomto příspěvku se omezíme pouze na stručné nastínění pracovního postupu při katerizaci na názorných příkladech.

Např. katerizace v případě díla J. Cejpeka *Proměny let devadesátých: knihovnictví na prahu informačního věku : děje, myšlenky a názory* (viz záznam č. 2 v kap. *Ukázka možného konkrétního využití*) bude probíhat takto:

1. *krok: Určení hlavního záhlaví díla*
CEJPEK, Jiří
2. *krok: Podrobení prvních písmen záhlaví katerizaci* (zde využijeme katerizační tabulku, viz obr. 4)

Prvním znakem hlavního záhlaví je **písmeno C**, tedy **souhláska**. První pravidlo katerizační tabulky nelze aplikovat, protože je určeno pro případ, kdy je prvním znakem hlavního záhlaví souhláska. Zbývají tedy **pravidla č. 2, 3 a 4**. Z nich si (vzhledem k tomu, že prvním znakem není písmeno S ani prvními dvěma znaky nejsou písmena Qu) **vybereme pravidlo č. 4**. Následně zjistíme **druhý znak hlavního záhlaví** – jedná se o **písmeno e**. Toto písmeno podle pravidla č. 4 **nahradíme číslicí 4**. Výsledkem procesu katerizace je tedy výraz **C4**.

V případě sborníku *Knihovny současnosti 2004 : sborník z 12. konference, konané ve dnech 14.-16. září 2004 v Seči u Chrudimi* (viz záznam č. 5 v kap. *Ukázka možného konkrétního využití*) bude postup analogický, hlavní záhlaví však v tomto případě reprezentuje určení konference, tj. *Knihovny současnosti 2004 (Seč, Chrudim, Česko)*. Katerizaci bude proto podroben úvodní výraz tohoto záhlaví, tj. *knihovny*. Výsledkem procesu katerizace bude výraz **K5**.

1. Po počáteční samohláске								
pro druhé písmeno:	b	d	l-m	n	p	r	s-t	u-y
použijte číslo:	2	3	4	5	6	7	8	9
2. Po počátečním písmenu S								
pro druhé písmeno:	a	ch	e	h-i	m-p	t	u	w-z
použijte číslo:	2	3	4	5	6	7	8	9
3. Po počátečních písmenech Qu								
pro druhé písmeno:	a	e	i	o	r	t	y	
použijte číslo:	3	4	5	6	7	8	9	
Pro počáteční písmena Qa-Qt, použijte 2-29								
4. Pro ostatní počáteční souhlásky								
pro druhé písmeno:	a	e	i	o	r	u	y	
použijte číslo:	3	4	5	6	7	8	9	
5. Pro rozšíření								
pro druhé písmeno:	a-d	e-h	i-l	m-o	p-s	t-v	w-z	
použijte číslo:	3	4	5	6	7	8	9	

Obr. 4 Katerizační tabulka Kongresové knihovny ve Washingtonu v českém překladu [tabulka převzata 24. 7. 2006 z <http://www.loc.gov/catdir/pcc/053/table.html>]

Pro jednoduchost byly v uvedeném příkladě využity pouze dva znaky reprezentující hlavní záhlaví, často jsou však používány tři znaky, popř. více znaků. Důvodem je (kromě většího rozsahu kni-

hovního fondu) také nutnost brát ohled na zařazení příbuzných knihovních jednotek na polici (podle potřeby je pak např. přidána další číslice).

The Cataloging Calculator
by Kyle Banerjee
(Search results will appear in this window)

Cross commercial appeal
Mark Dahl, Kyle Banerjee, and Michael Spall.
Digital Libraries: Integrating Content and Systems. Oxford: Chandos Publishing, 2006.
254 p. <https://www.indd.com/> [Order!](#)

Enter Query Above

Enter Fixed Field Below
Books

Search Options

LC Cutter
 Geog. Cutter
 Geog. Area Codes
 Country Codes

Language Codes
 AACR2 Abbrevs.
 MARC Var. Fields

Type:	ELvl:	Srce:	Audn:	Cbrt:	Lang:
BLvl:	Form:	Conf:	Blog:	MRec:	Ctry:
Desc:	Ills:	GPub:	LIF:	Dates:	
	Fest:	DTSe:			

Obr. 5 Webové rozhraní Katalogizační kalkulačky od K. Banerjeeho [převzato 24. 7. 2006 z <http://calculate.alptown.com/>]

Pro zájemce doplňujeme, že podrobnější popis postupu při kategorizaci je k dispozici např. v [CHAN, 1999, zejm. s. 67-79].

Popisky v přirozeném jazyce

Za velmi důležitý prvek systému volně přístupného fondu pokládáme **vyjádření notací v přirozeném jazyce**, které by se mělo vyskytovat u jednotlivých regálů a polic. Jestliže např. budeme mít relativně malý počet dokumentů pojednávajících o **akvizici**, ale u regálu či police se bude vyskytovat pouze nadřazené označení **informační procesy**, pak pokládáme za vhodné se přiklonit spíše k využití méně podrobné notace v kombinaci se sekvenčním číselným označením jednotlivých dokumentů. Výhodou PSH v tomto směru je ten fakt, že **vyjádření v přirozeném jazyce je v hesláři primárním vyjádřením, navrhovaná notace je doplňková**. Navíc je možno využít **anglických ekvivalentů**, které jsou standardní součástí PSH, a volně přístupný fond tak učinit využitelným také pro zahraniční uživatele. Vytváření popisů by tedy bylo při využití PSH ke stavění volně přístupného fondu velmi snadné a zcela shodné s podobou hesláře, kterou uživatelé znají z on-line katalogu knihovny. V případě, že by uživatel nejprve hledal ve volně přístupném fondu a pak se rozhodl provést další vyhledávání dalších příbuzných

dokumentů v on-line katalogu, mohl by při formulaci dotazu přímo použít tato vyjádření v přirozeném jazyce. Srozumitelné propojení údajů o lokaci dokumentu uvedených v on-line katalogu s údaji dostupnými na regálech (a jednotlivých policích) a na samotných knihovních jednotkách usnadní uživateli **nalezení dokumentu, aniž by musel žádat o pomoc knihovníka**. Zvláště v případě volně přístupného fondu lze tento aspekt provázanosti digitální reprezentace knihovny a její fyzické podoby vnímat jako velmi podstatný (ostatně může k tomu napomoci také využívání kategorie, protože pak je možno si při prohlížení záznamů v on-line katalogu zobrazit *virtuální polici*, tj. vidět, v jakém pořadí jsou knihovní jednotky, které záznamy reprezentují, uspořádány na *reálné polici* v budově knihovny). Na hřbetu knihy by pak mohla být umístěna popiska s uvedením signatury (podle potřeby s barevným označením či bez něj), např. v podobě uvedené na obr. 6 (je využít př. č. 40 z kap. *Ukázka možného konkrétního využití*):

<i>Popiska</i>	<i>Vysvětlivky</i>
IN076	notace
I5	kategorizační znak
2005	rok vydání

Obr. 6 Příklad popisky na hřbetu knihy s vysvětlivkami

Protože k indexaci konkrétního dokumentu je v institucích, které využívají PSH, typicky použito několik hesel PSH, je při úvahách o využití hesláře ke stavění volně přístupného fondu nutno vzít v úvahu, že v těchto případech je vždy potřeba vybrat pouze jedno z těchto hesel a podle něj dokument zařadit na příslušné místo na polici.

Aktualizace notací

Je potřeba uvažovat také o následných metodách aktualizace notací v případě zařazení nových hesel (vyjadřujících nové skutečnosti reflektované v literatuře, která je předmětem věcného popisu v knihovnách) do hesláře a jejich využití ke stavění fondu. V tomto směru je možné se opět inspirovat Tříděním Kongresové knihovny, které je velmi pohostinné (rozšiřitelné), tj. mohou do něj být snadno přidávány nové třídy. Pohostinnost tohoto třídění je možná díky

mezerám v abecedně-číselném označení jednotlivých tříd a rovněž k ní přispívá využívání desetinným míst [SAPON-WHITE, 2005].

Např. na obr. 7 je znázorněn segment hesláře obsahující heslo **příprava uživatelů** a hesla mu podřazená:

IN06 příprava uživatelů → IN061 informační potřeby → IN062 průzkumy informačních potřeb → IN063 informační etika

Obr. 7 Původní podoba části **příprava uživatelů**

Přidáme-li k heslu **příprava uživatelů** podřazené heslo **informační gramotnost**, uvedený segment se změní následovně (viz obr. 8):

IN06 příprava uživatelů → IN061 informační potřeby → IN061.2 informační gramotnost → IN062 průzkumy informačních potřeb → IN063 informační etika

Obr. 8 Upravená podoba části **příprava uživatelů** (první varianta)

Další možnost by představovalo implicitní zahrnutí volných míst v notaci, např. takto (viz obr. 9):

IN06 příprava uživatelů → IN061 informační potřeby → IN065 průzkumy informačních potřeb → IN068 informační etika

Obr. 9 Původní podoba části **příprava uživatelů** (druhá varianta)

Tím by bylo možné při přidávání nových hesel postupovat tak, že nejprve by byla využita volná místa v notaci (viz obr. 10):

IN06 příprava uživatelů → IN061 informační potřeby → IN063 informační gramotnost → IN065 průzkumy informačních potřeb → IN068 informační etika

Obr. 10 Upravená podoba části **příprava uživatelů** (druhá varianta)

Teprve v okamžiku, kdy by byla tato místa vyčerpána, by se přistoupilo k využití desetinných míst.

Ukázka možného konkrétního využití

Ve Státní technické knihovně, kde je PSH využíván k věcnému popisu dokumentů (v současné době společně s MDT, Konspektem a doplňkovými klíčovými slovy), je zavedena praxe, kdy jako první z hesel PSH je v záznamu dokumentu uváděno heslo, které nejvýstižněji vyjadřuje obsah dokumentu (v některých případech je však pochopitelně více hesel v tomto směru stejně výstižných, fyzicky však může být dokument umístěn pouze na jednom místě na polici). V tomto případě lze tedy použít zařazení dokumentu právě podle tohoto prvního hesla obsaženého v záznamu dokumentu.

Na následujících příkladech záznamů vybraných čtyřiceti dokumentů (cca počet knih, který lze umístit na jednu polici) z fondu této knihovny je ukázána možnost konkrétního využití notace ve spojení s kateřizací.

Poznámky ke zpracování:

Základním kritériem pro výběr záznamů z knihovního katalogu bylo uvedení daného hesla PSH jako prvního v pořadí; doplňkově bylo vhodné zařazení posouzeno ve vztahu k ostatním použitým heslům. Jednotlivé záznamy jsou uváděny v citačním formátu dle normy ČSN ISO 690. Kateřizace byla provedena podle kateřizační tabulky Kongresové knihovny ve Washingtonu (dostupná např. v [CHAN, 1999, s. 69] nebo v rámci výše uváděné *Katalogizační kalkulačky*). U konferencí je v rámci signatur uváděn rok konání konference, nikoliv rok vydání sborníku. V případě jmen a názvů s diakritikou byly pro účely kateřizace tato jména a tyto názvy převedeny na tvar bez diakritiky (např. jméno *Špindler* bylo převedeno při zpracování na *Spindler*).

Knihovnictví

1. **IN01.K6 2004** Česko. Ministerstvo kultury. *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2004-2010*. Praha : Ministerstvo kultury České republiky, 2004. 50, 50 s. ISBN 80-86310-48-5.
2. **IN01.C4 2005** CEJPEK, Jiří. *Proměny let devadesátých : knihovnictví na prahu informačního věku : děje, myšlenky*

- a názory*. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, 2005. 78 s. ISBN 80-85851-15-6. Aktuality SKIP, sv. 21.
3. **IN01.C6 2005** CRESTANI, Fabio; RUTHVEN, Ian (ed.). *Context : nature, impact, and role : 5th International Conference on Conceptions of Library and Information Sciences, CoLIS 2005, Glasgow, UK, June 4-8, 2005 : proceedings*. Berlin : Springer, c2005. xiii, 250 s. ISBN 3-540-26178-8.
 4. **IN01.I5 2006** RESSLER, Miroslav (ed.). *Informační věda a knihovnictví : výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví : výběr z hesel v databázi TDKIV*. Vyd. 1. Praha: Vysoká škola chemicko-technologická, Národní knihovna České republiky, 2006. 161 s. Obsahuje CD-ROM. ISBN 80-7080-599-4.
 5. **IN01.K5 2004** *Knihovny současnosti 2004 : sborník z 12. konference, konané ve dnech 14.-16. září 2004 v Seči u Chrudimi*. [Sestavil Jaromír Kubíček]. 1. vyd. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2004. 385 s. ISBN 80-86249-30-1.
 6. **IN01.L5 2004** LIMB, Peter. *Digital dilemmas and solutions*. Oxford : Chandos, 2004. xvii, 193 s. ISBN 1-84334-039-9. Chandos information professional series.
 7. **IN01.R4 2004** REITZ, Joan M. *Dictionary for library and information science*. Westport : Libraries Unlimited, 2004. 788 s. ISBN 1-59158-075-7.

Dokumenty

8. **IN021.C4 1992** CECKO, Peter. *Signovanie dokumentov v nadväznosti na typ dokumentu, organizáciu knižničných fondov a uloženie v skladoch (v rámci ČSFR a zahraničia)*. Bratislava : Slovenská technická knižnica, 1992. 115, 14 s.
9. **IN021.K5 1997** KIMLIČKA, Štefan. *Publikačná činnosť : evidencia, vykazovanie a informačné systémy o publikačnej činnosti a citáciách podľa medzinárodných štandardov*. 1. vyd. Bratislava : STIMUL, 1997. 95 s. ISBN 80-85697-57-2.

Periodika

10. **IN021.O1.B7 2005** British Library. *Current serials received : annual volume 2005*. Wetherby : British Library, 2005. 329 s. ISSN 0959-4914.

11. **IN021.01.B7 2006** British Library. *Current serials received : annual volume 2006*. Wetherby : British Library, 2006. 337 s. ISSN 0959-4914.

Knihy

12. **IN021.02.H4 2000** HEJNOVÁ, Miroslava; HŮLEK, Julius; UHLÍŘ, Zdeněk. *Ve znamení nové doby : první dvě století tištěné knihy v Čechách*. 1. vyd. Praha : Národní knihovna ČR, 2000. 130 s. ISBN 80-7050-362-9.

Vysokoškolské práce

13. **IN021.03.L5 2001** LIŠKA, Václav. *Jak správně psát diplomovou práci*. Vyd. 1. Praha : ČVUT, Stavební fakulta, 2001. 100 s. ISBN 80-01-02368-0.
14. **IN021.03.M5 1999** MICHALÍK, Petr; ROUB, Zdeněk; VRBÍK, Václav. *Zpracování diplomové práce na počítači*. 1. vyd. Plzeň : Západočeská univerzita, Pedagogická fakulta, 1999. 59 s. ISBN 80-7082-581-2.
15. **IN021.03.S5 2004** ŠIFNER, František. *Jak psát odbornou práci a diplomovou práci zvláště*. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2004. 18 s. ISBN 80-7290-167-2.

Technické normy

16. **IN021.07.S7 1998** STEINER, Miroslav. *Tvorba technické dokumentace*. Vyd. 1. Praha : ČVUT, 1998. 183 s. ISBN 80-01-01773-7.

Sborníky

17. **IN021.08.B7 2001** British Library. Document Supply Centre. *Index of conference proceedings : annual volume 2001*. Wetherby : British Library, 2001. 738 s. ISBN 0-7123-1135-1. ISSN 0959-4906.

Staré tisky

18. **IN021.13.C4 1971** ČERNÁ, Marie Ludmila. *Vzácné staré knihy ve Státní technické knihovně v Praze*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1971. 344, 80 s. Publikace státních vědeckých knihoven.

Patentové spisy

19. **IN021.14.J3 1998** JAKL, Ladislav. *Evropský systém ochrany průmyslového vlastnictví a jeho vliv na vývoj v České republice : Vybrané otázky spojené s evropskou harmonizací a integrací v této oblasti*. Praha, 1998. 222 listy.

Habilitační práce. Vysoká škola ekonomická v Praze, Katedra mezinárodního obchodu.

20. **IN021.14.J4 1998** JEŽEK, Jiří. *Patentový zákon : Zákon o užitných vzorech*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 1998. xi, 317 s. ISBN 80-7179-173-3. Beckovy texty zákonů s komentářem.
21. **IN021.14.N5 2003** NIAZI, Sarfaraz K. *Filing patents online : a professional guide*. Boca Raton : CRC Press, 2003. 433 s. ISBN 0-8493-1624-3.
22. **IN021.14.P5 1999** PIČMAN, Dobroslav. *Patentové informace na Internetu*. Vyd. 1. [Praha] : Úřad průmyslového vlastnictví, 1999. 120 s. ISBN 80-85100-84-3.
23. **IN021.14.S6 1999** ŠPINDLER, K. *Osmdesát let Patentního úřadu v České republice*. Praha : Úřad průmyslového vlastnictví České republiky, 1999. 83 s. ISBN 80-85100-91-6.

Elektronické časopisy

24. **IN021.19.B6 2004** BOCZKOWSKI, Pablo J. *Digitizing the news : innovation in online newspapers*. Cambridge, Mass. : MIT Press, c2004. xi, 243 s. ISBN 0-262-02559-0.
25. **IN021.19.E8 2004** FOWLER, David C. (ed.). *E-serials collection management : transitions, trends, and technicalities*. New York : Haworth Information Press, c2004. xx, 279 s. ISBN 0-7890-1753-9.
26. **IN021.19.S4 2004** SECKER, Jane. *Electronic resources in the virtual learning environment : a guide for librarians*. Oxford : Chandos, 2004. xv, 176 s. ISBN 1-84334-059-3. Chandos information professional series.

Informační fondy

27. **IN03.P5 2002** PINKAS, Otakar. *Zpracování informačních fondů*. Sešit 1. Vyd. 1. Praha : Oeconomica, 2002. 206 s. ISBN 80-245-0447-2.

Zpracování dokumentů

28. **IN042.F8 2002** *Funkční požadavky na bibliografické záznamy : závěrečná zpráva*. Přel. Ludmila Celbová. 1. vyd. Praha : Národní knihovna ČR, 2002. 117 s. ISBN 80-7050-400-5.

Identifikační popis

29. **IN042.05.A5** *Anglo-americká katalogizační pravidla : druhé vydání, revize 1988 : dodatky a revize 1992-1996*. 1.

české vyd. Praha : Národní knihovna ČR, 2000. [31] l. ISBN 80-7050-187-1.

30. **IN042.05.K3 2001** KAŠPAROVÁ, Jaroslava; MRAKOTOVÁ, Dana. *Katalogizace starých tisků 1501-1800 v Národní knihovně ČR : báze STT 1501-1800 : (stav k roku 2000)*. Praha : Národní knihovna ČR, 2001. 291 s. ISBN 80-7050-375-0.

Věcný popis

31. **IN042.06.B6 1994** BONURA, Larry S. *The art of indexing*. New York : Wiley, 1994. 22, 233 s. ISBN 0-471-01449-4.
32. **IN042.06.G7 1995** GRAF, Peter. *Term indexing*. Berlin : Springer-Verlag, 1995. XIV, 284 s. ISBN 3-540-61040-5. Lecture notes in computer science.

Ochrana informačních fondů

33. **IN043.04.Z5 1993** *Živelné pohromy v knihovnách a archívech : prevence a náhrada škod*. Výtah zprac. Kateřina Čadilová. 1. vyd. Praha : Národní knihovna, 1993. 47 s. ISBN 80-7050-086-7.

Vyhledávání informací

34. **IN044.E9 2006** LALMAS, Mounia et al. (ed.). *Advances in information retrieval : 28th European Conference on IR Research, ECIR 2006, London, UK, April 10-12, 2006 : proceedings*. Berlin : Springer, c2006. xix, 584 s. ISBN 3-540-33347-9.

Informační služby

35. **IN05.C3 2005** *Služby knihoven - nové trendy : sborník příspěvků ze semináře : 19.-23. června 2005, Lednice, Česká republika*. [Sestavil Petr Žabička ; angl. texty přel. Ota Brídl]. 1. vyd. Brno : Moravská zemská knihovna, 2005. 124 s. ISBN 80-7051-164-8.
36. **IN05.B3 2003** BATES, Mary Ellen. *Building & running a successful research business : a guide for the independent information professional* Madford : CyberAge Books, 2003. xxii, 463 s. ISBN 0-910965-62-5.
37. **IN05.S5 2002** *Služby veřejných knihoven : směrnice IFLA/UNESCO pro rozvoj*. Pro Sekci veřejných knihoven zpracovala pracovní skupina pod vedením Philipa Gilla. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, 2002. 127 s. ISBN 80-85851-14-8. Aktuality SKIP, sv. 20.

Informační systémy

38. **IN07.F6 2006** DIX, Jürgen; HEGNER, Stephen J. (ed.). *Foundations of information and knowledge systems : 4th international symposium, FoIKS 2006, Budapest, Hungary, February 14-17, 2006 : proceedings*. Berlin : Springer, c2006. x, 330 s. ISBN 3-540-31782-1. Lecture notes in computer science, 3861.

Digitální knihovny

39. **IN076.E2 2005** RAUBER, Andreas; Christodoulakis, Stavros; Tjoa, A Min (ed.). *Research and advanced technology for digital libraries : 9th European conference, ECDL 2005, Vienna, Austria, September 18-23, 2005 : proceedings*. Berlin : Springer, c2005. xviii, 545 s. ISBN 3-540-28767-1. Lecture notes in computer science, 3652.
40. **IN076.I5 2005** FOX, Edward A. et al. (ed.). *Digital libraries : implementing strategies and sharing experiences : 8th International Conference on Asian Digital Libraries, ICA-DL 2005, Bangkok, Thailand, December 12-15, 2005 : proceedings*. Berlin : Springer, c2005. xvii, 529 s. ISBN 3-540-30850-4. Lecture notes in computer science, 3815.

Závěr

Polytematický strukturovaný heslář (PSH) je využitelný jako nástroj pro stavění volně přístupného fondu. K jednotlivým heslům je možno přidat notaci vhodnou jak pro rozsáhlé (podrobnější varianta), tak i pro málo rozsáhlé volně přístupné knihovní fondy (stručná varianta). Označení knihovních jednotek označených notací PSH lze doplnit katerizačními znaky (s rokem vydání díla) a vzájemně je tak odlišit.

V případě zájmu o podrobnější informace týkající se PSH obecně či konkrétně zájmu o rozvinutí diskuse na téma obohacení PSH o notaci a jeho využitelnosti pro stavění volně přístupného fondu nás prosím kontaktujte na adrese psh@stk.cz.

Za poskytnutí cenných rad při přípravě příspěvku děkujeme informačnímu konzultantovi Mgr. Josefu Schwarzovi.

Literatura:

- CHAN, Lois Mai. 1999. *A guide to the Library of Congress Classification*. Englewood (CO, USA) : Libraries Unlimited, 1999. 551 s. ISBN 1-56308-499-6. Library and information science text series.
- Library of Congress. Cataloging Policy and Support Office. *Subject cataloging manual*. Shelflisting. 2nd ed. Washington (DC, USA) Cataloging Distribution Service, Library of Congress, 1995. 1 sv. (volné listy). Pro oprávněné uživatele dostupné také v rámci systému Cataloger's Desktop dostupného na CD-ROM nebo na World Wide Web: <<http://desktop.loc.gov/>>.
- MACHÁČKOVÁ, Tereza. 2006. Možnosti uspořádání fondu v Národní technické knihovně ČR. *Ikaros* [online]. 2006, roč. 10, č. 1 [cit. 2006-07-11]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/2097>>. URN-NBN:cz-ik2097. ISSN 1212-5075.
- RESSLER, Miroslav (ed.). *Informační věda a knihovnictví : výkladový slovník české terminologie z oblasti informační vědy a knihovnictví : výběr z hesel v databázi TDKIV*. Vyd. 1. Praha : Vysoká škola chemicko-technologická, Národní knihovna České republiky, 2006. 161 s. Obsahuje CD-ROM, jeho prezentace je také dostupná na World Wide Web: <http://vydavatelstvi.vscht.cz/knihy/uid_es005/>. ISBN 80-7080-599-4.
- SAPON-WHITE, Richard. 2005. *Library of Congress Classification (Part 1)* [online]. April 20, 2005 [cit. 2006-07-17]. Dostupné na World Wide Web: <<http://hdl.handle.net/1957/1678>>.
- SKOLKOVÁ, Linda; MÁLIKOVÁ, Markéta; ŠMÍDOVÁ, Lucie. 2006. Polytematický strukturovaný heslář jako nástroj pro věcné pořádání elektronických informačních zdrojů [poster / příspěvek]. In *INFORUM 2006: 12. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 23.-25. května 2006* [online]. Praha: Albertina icome Praha, 2006 [cit. 2006-07-11]. Dostupný na World Wide Web: <http://www.inforum.cz/info_rum2006/prispevek.php?prispevek=49>. ISSN 1801-2213.
- TDKIV : Česká terminologická databáze z oblasti knihovnictví a informační vědy* [online databáze]. 2003-. Praha : Knihovnický institut NK ČR, 2003- [cit. 2005-03-28]. Databáze vznikla v letech 2001-2002 v rámci projektu podpořeného grantem MK ČR. Dostupná na World Wide Web: <<http://sigma.nkp.cz/cze/ktd>>.

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ A POTRAVINÁŘSKÁ BIBLIOGRAFIE

Petra Pejšová, Ústav zemědělských a potravinářských informací Zemědělská a potravinářská knihovna

Historie České zemědělské a potravinářské bibliografie

Česká zemědělská a potravinářská bibliografie se do roku 2000 vyvíjela odděleně. Zemědělská bibliografie začala vznikat v Ústřední zemědělské a lesnické knihovně (ÚZLK) a potravinářská bibliografie v Ústřední potravinářské knihovně pod Střediskem potravinářských informací.

Historie České zemědělské bibliografie (ČZB) sahá k samotnému vzniku Zemědělské a potravinářské knihovny do roku 1926. Do konce roku 1991 vycházely veškeré bibliografie pouze v tištěné formě. Do roku 1965 byly publikovány zemědělské bibliografie pod různými názvy. Od roku 1966 vydávala ÚZLK zemědělské bibliografie pod jednotným názvem Československá zemědělská bibliografie (ČZB). V té době bylo pro ČZB zpracovááno okolo 300 titulů českých a slovenských časopisů. Slovenské časopisy byly zpracovávány v pobočce Ústavu vedeckotechnických informací pre poľnohospodárstvo (ÚVTIP) a ve spolupráci se Slovenskou poľnohospodárskou knižnicou v Nitře. ČZB byla vydávána jednou ročně a obsahovala asi 10 000 bibliografických záznamů. Záznamy byly řazeny tematicky do jednotlivých oddílů. Součástí publikace byl obsah v češtině, angličtině, němčině, francouzštině a ruštině, seznam excerpovaných časopisů a jako zvláštní výtisk autorský a předmětový rejstřík.

V letech 1991 a 1992 se ČZB stala na přechodnou dobu součástí automatizovaného dokumentačního zemědělského systému AGROINDEX, který zpřístupňoval světovou zemědělskou literaturu. Spojení umožnilo vytváření retrospektivních a průběžných rešerší, později on-line přístup. Při ukončení v roce 1992 dosáhl AGROINDEX velikosti přes 500 tisíc záznamů a v této podobě je stále dostupný ve studovně ZPK. S databází AGROINDEX vznikl též Jednotný zemědělský heslář, který se později stal základem tezauru AGROTERM.

Od roku 1993 s příchodem osobních počítačů začalo zpracovávání ČZB do systému ISIS ve formátu MAKS, který zdarma distribuovala NK ČR. Od této doby se zpracovávají už pouze české články z časopisů a sborníků. Pro věcný popis se používá tezaurus AGROVOC.

Historie České potravinářské bibliografie se odvíjí od roku 1973. Tehdejší databáze se jmenovala ALIMIS-CS a zpracovávaly se do ní veškeré české dokumenty a výběrově zahraniční dokumenty všeho druhu, např. články, knihy, patenty, výzkumné zprávy apod. Struktura a členění databáze vycházely z mezinárodní databáze FSTA. ALIMIS-CS byla od roku 1985 v elektronické formě. Všechny záznamy měly vždy anotace. Zpracovávala se v systému ISIS až do roku 2000. Nyní jsou zachovány záznamy z let 1993 až 2000, celkem 17 tisíc záznamů. Původní nosiče se záznamy z předchozích let se při stěhování Ústřední potravinářské knihovny ztratily.

V roce 2000 se sloučily obě knihovny. Potravinářská bibliografie se začala zpracovávat do systému ISIS ve formátu MAKS podle všech pravidel databáze České zemědělské bibliografie a vznikla tak dnešní Česká zemědělská a potravinářská bibliografie (ČZPB).

Převod do formátu MARC21

V roce 2005 ZPK přešla na nový knihovnický informační systém ALEPH500. Spolu s tím jsme změnili i formát záznamů z MAKS/ISIS na MARC21. Záznamy prošly dvěma stupni konverze, nejprve z formátu MAKS do formátu UNIMARC a až pak pomocí programu Marcman do formátu MARC21.

Ráda bych zde zmínila pár nejzajímavějších problémů při konverzi.

- Nejvíce starostí jsme měli s opakovanými výskyty polí a podpolí v názvech a podnázvech, tyto se nepřeváděly v původním pořadí, podnázev se dostal do hlavního názvu apod.
- Prováděly se ještě pomocné konverze některých kódovníku, př. autorské role, zkratky jazyků apod.
- Převod polí, pro která jsme v MARC21 nenašli přímo určené pole, jsme vyřešili převodem do poznámkových polí. Pro pole se služebními údaji jsme vytvořili nová tzv. písmenná pole mimo MARC21.
- U názvů se musely odstranit znaky pro vyloučení z řazení <The> a na jejich základě zapsat do indikátoru pole počet pozic, které nebudou zahrnuty do vyhledávání.
- Proházené pořadí více výskytů polí nás potkalo i u delších anotací, které byly rozděleny nejčastěji do dvou až tří výskytů pole a po jejich prohození anotace nedávala smysl.
- Díky konverzi jsme si opravili chybné zápisy v poli datum vydání.
- Na doporučení NK ČR jsme si vytvořili pomocná podpole g a 9 v poli 773, z kterých nyní generujeme rejstřík Zdrojový dokument – ročník, číslo viz obrázek.

Rejstřík ČZPB Zdrojový dokument – ročník, číslo viz obrázek

ČZPB - Prohlížení abecedního rejstříku

Zadejte slovo nebo slovní spojení:

Vyberte rejstřík k prohlížení:

Prohlížení rejstříku: Zdroj. dok. roč. č

Poč. záz. n.	Stručné záz. n.
7	Zahradnictví - Záhradníctvo 23:7 1998
6	Zahradnictví - Záhradníctvo 23:8 1998
5	Zahradnictví - Záhradníctvo 23:9 1998
4	Zahradnictví - Záhradníctvo 23:10 1998
7	Zahradnictví - Záhradníctvo 23:11-12 1998
8	Zahradnictví - Záhradníctvo 24:1 1999
8	Zahradnictví - záhradníctvo 24:2 1999
7	Zahradnictví - Záhradníctvo 24:3 1999
6	Zahradnictví - Záhradníctvo 24:4 1999
11	Zahradnictví - Záhradníctvo 24:5-6 1999

Spolupráce s Národní knihovnou ČR

ČZPB po celou dobu zpracovávají odborníci z různých oborů zemědělství a potravinářství. Záznamy jsou bohatě věcně indexovány pomocí mezinárodního zemědělského tezauru AGROVOC. Od roku 1995 přispíváme našimi záznamy do báze ANL – Články v českých novinách, časopisech a sbornících.

Statistika zpracovaných záznamů

Rok	ČZPB	ANL
1993	3695	0
1994	7647	0
1995	8008	2121
1996	7658	3018
1997	7940	3191
1998	7996	3152
1999	8621	1746
2000	8876	3172
2001	6074	3100
2002	5467	2392
2003	6398	2917
2004	6863	3019
2005	4757	1674
2006*	3713	1841
Celkem	93713	31343

*Údaj za období 01- 06 2006

Tabulka zobrazuje statistické údaje podle jednotlivých let. Zároveň shrnují počty zpracovaných záznamů do ČZPB a ukazují kolik z těchto záznamů bylo zasláno do databáze ANL NK ČR.

Veškeré záznamy ČZPB jsou vytvářeny z materiálů, které vlastní Zemědělská a potravinářská knihovna. Zájemci si mohou vypůjčit časopisy a sborníky přímo ve studovně ZPK, dále si mohou objednat tištěnou kopii požadovaného článku nebo si ho objednat elektronicky přes Virtuální polytechnickou knihovnu (VPK). Naše knihovna se zapojila do kooperačního společenství českých knihoven VPK od února 2005. Z fondů naší knihovny lze přes VPK objednávat jak kopie článků z časopisů tak kopie obsahů časopisů, stejnou službu nabízí pouze Státní technická knihovna.

Za první pololetí 2006 jsme vyřídili 3000 požadavků (13 495 stran).

Databáze Food Science and Technology Abstracts (FSTA)

Databáze FSTA, jejímž producentem je nezisková organizace International Food Information Service (IFIS) založená v r. 1968, pokrývá potravinářskou problematiku od roku 1969. Databáze obsahuje souhrny původní odborné potravinářské literatury (článků, knih, sborníků, patentů, norem, legislativních dokumentů, zpráv, disertací, atd.) z oblasti potravinářských věd, technologie, výživy lidí ve vztahu k potravinám, mikrobiologie, toxikologie a hygieny, ekonomiky a statistiky, strojírenství, balení, dietních potravin, alkoholických a nealkoholických nápojů, ovoce, zeleniny, mléka a mléčných výrobků, masa, ryb, atd. Záznamy jsou zpracovávány z více než 1 800 odborných potravinářských časopisů vydávaných ve světě a z dalších relevantních zdrojů publikovaných ve 40 jazycích. Databáze obsahuje více než 600 000 záznamů v angličtině se souhrny. Roční přírůstek se pohybuje okolo cca 30 000 záznamů.

V roce 1969 bylo zahájeno vydávání tištěné formy referátového časopisu FSTA s měsíční periodicitou. Od roku 1970 byla databáze FSTA dostupná i na magnetických páscích. On-line přístup FSTA byl zprovozněn prostřednictvím služby Dialog a Orbit již v roce 1977. Od roku 1990 je databáze dostupná ve formě lokálních instalací CD-ROM (SilverPlatter) a od roku 1995 je dostupná pro registrované uživatele na internetu.

Spolupráce ZPK s IFIS začala v roce 1968, kdy bylo odesláno do prvních 269 zkušebních záznamů tehdy ještě Střediskem technických informací potravinářského průmyslu.

Záznamy se od té doby zpracovávají vždy na základě požadavku IFIS z vybraných odborných potravinářských časopisů. Nyní se jedná především o české tituly časopisů a dále o několik polských a ruských odborných potravinářských časopisů. Pro databázi FSTA je systematicky monitorována současná česká odborná knižní produkce, včetně sborníků z konferencí a seminářů. Pro zpracování podkladu záznamu se používá strukturovaný formulář. Indexace a konečné zařazení do databáze je v kompetenci IFIS. Součástí záznamu je i kontakt na autora včetně telefonického a faxového spojení a elektronické adresy (pokud jsou k dispozici). Zámecce o odborné

publikace či konzultaci tak snadno může využít kontaktních údajů a oslovit přímo autora vybrané publikace.

Ukázka podkladu pro záznam do FSTA

30 Ingr, I.
 36 2005
 40 [Quality and processing of fishes.]
 41 Jakost a zpracování ryb.
 42 Book
 55 102pp. ISBN 80-7157-804-5
 56 many ref
 57 Cs
 58 Brno, Czech Republic; Mendelova Zemedelska a Lesnicka Univerzita.
 [Correspondence (Reprint) address, I. Ingr, Ustav Tech Potravin, Agronomicka Fac., Mendelova Zemedelska a Lesnicka Univ., Brno, Czech Republic. E-mail ingr@mendelu.cz]
 80 This text book covers topics concerning fish as a very short shelf life food with respect to a wide range of aspects and up-to-date, considerate, safe and optimal processing technologies. It is aimed at students of fishery and hydrobiology and professionals alike. Publication is divided into 6 chapters published under the following headings: introduction (pp. 5--6); fishes used in food production (pp. 7--28); quality of fishes and fish meat (pp. 39--55); safety of fish and fish meat (pp. 56--68); fishes - a food with very low shelf life (pp. 69--81); processing of fishes (pp. 82--99). Information are presented with respect to the situation in the Czech Republic and species available on the Czech market.

Na počátku spolupráce v letech 1969 až 1987 se počet záznamů odeslaných do IFIS pohyboval v rozmezí 1200–1550 ročně, v období 1988 až 1993 klesl na 700–800 ročně a od roku 1995 na 200–300 ročně.

Statistika zpracovaných záznamů do databáze FSTA od roku 1995 – 2006

Rok	Počet záznamů	Rok	Počet záznamů
1995	309	2001	229
1996	239	2002	292
1997	84	2003	240
1998	202	2004	282
1999	324	2005	324
2000	264	2006	213 (do června)

Výrazný pokles počtu zpracovaných vstupů způsobily dva důvody. Prvním byl zájem ze strany IFIS o menší počet sledovaných titulů. Druhým byla redukce počtu zaměstnanců při restrukturalizaci ÚZPI. Agendu, kterou dříve zabezpečovali odborní specialisté (při výběru pramenů a zpracování souhrnů), překladaelé a jeden administrativní pracovník, nyní zajišťuje jedna specialistka se znalostí problematiky potravinářství a anglického jazyka.

Databáze FSTA je s retrospektivou od r. 1990 zpřístupněna ve studovně Zemědělské a potravinářské knihovny pro registrované čtenáře a na odbor-

ných pracovištích ÚZPI díky projektu MŠMT Informační zdroje pro zemědělský a potravinářský výzkum realizovaném v rámci programu Informační infrastruktura výzkumu. Zemědělská a potravinářská knihovna je koordinátorem konsorcia, ve kterém je dále osm zemědělských a potravinářských knihoven a specializovaných výzkumných a vývojových pracovišť. V rámci projektu je pro členy konsorcia zajištěn do konce roku 2008 přístup k mezinárodní zemědělské, lesnické a potravinářské databázi CAB Abstracts a databázi FSTA, která pokrývá potravinářskou vědu a lidskou výživu.

Ukázka záznamu v databázi FSTA

Databáze The Agricultural Research Information System (AGRIS)

Producentem databáze je koordinační centrum AGRIS organizace Food and Agriculture Organization v rámci OSN. Databáze zahrnuje původní zdroje literatury jako jsou vědecké a technické studie, disertační práce, příspěvky z konferencí atd. z oblasti zemědělství, včetně živočišné výroby, lesnictví, vodního hospodářství, rybářství a lidské výživy. Do databáze přispívá více než 200 členských organizací z 135 členských států FAO. Každoroční přírůstek je 130 000 dokumentů v angličtině s klíčovými slovy ve francouzštině a španělštině. Retrospektiva databáze AGRIS je od roku 1975. Nyní obsahuje databáze 3,2 miliónu záznamů. Databáze je rozdělena na dvě části. Od roku 1975 do roku 1990 je považována za archivní. V aktuální databázi jsou záznamy od roku 1991. Producent uvádí, že pouze 15% záznamů obsahuje abstrakty. Toto číslo nám připadá nízké, předpokládáme, že se muselo zvýšit. Především u novějších záznamů se abstrakty ve většině případů zobrazují. Naše záznamy jsou zasílány vždy s abstrakty.

Zemědělská a potravinářská knihovna a AGRIS

Spolupráce tehdejší ÚZLK s koordinačním centrem AGRIS začala ještě před spuštěním systému v roce 1974. ÚZLK byla mezi vybranými ústavy, které se podílely na testování systému. Systém AGRIS byl spuštěn v roce 1975 a od té doby ZPK přispívá záznamy z českých periodik a sborníků. Nejprve se vyplňovaly vstupní listy a děrné štítky, později se záznamy posílaly na disketách, pak se přešlo na zasilání souborů elektronickou poštou a v současné době se používá program Web AGRIS, ze kterého se záznamy exportují v XML formátu. K věcné indexaci je používán mezinárodní zemědělský tezaurus AGROVOC, který je součástí programu Web AGRIS. Program Web AGRIS umožňuje zpracovatelům vytvářet si vlastní seznamy časopisů, autorů a pracovišť. Výběr vědeckých časopisů a článků z nich je na základě instrukcí plně ponechán na ZPK.

Statistika počtu zasílaných záznamů do systému AGRIS za roky 2000 – 2005

Rok	Počet záznamů
2000	1525
2001	1171
2002	1142
2003	995
2004	839
2005	730

Celkem naše knihovna od roku 1975 přispěla do databáze 45 000 záznamy. Stále nižší počet zasílaných záznamů je způsoben omezováním pracovních kapacit na tuto činnost. V současné době tedy posíláme pouze záznamy vědeckých článků z českých časopisů, které jsou napsané v anglickém jazyce. Databáze je volně dostupná z webové stránky www.fao.org/agris.

Ukázka výpisu záznamů v databázi AGRIS

Information for international agricultural research

AGRIS/CARIS
Magazine

AGRIS/CARIS
Network

Documentation
Tools

Databases

Site Map

Français Español عربي 中文

Resources

AGRIS/CARIS Participating
Centres
AGRIS Statistics
CARIS Statistics
Centre List
(MS-Word format)

Submit a contribution

[96-010906](#)

[\[Does climatic change influence agriculture?\]\(Pt 1\)](#). (CS) Ovlivní změna klimatu zemědělství?(1. část). Roznovský, J. 2 graphs, 1 table. Uroda (Czech Republic). (Jun 1995). v. 43(6) p. 28-29. 1995

[96-000002](#)

[\[The idea of sustainable agriculture\]](#). (CS) Idea trvale udržitelného rozvoje zemědělství. Petr, J. 2 schemes, 2 tables. Uroda (Czech Republic). (Jun 1995). v. 43(6) p. 13-15. 1995

[96-111321](#)

[Consulting activity of FGMRl and its help at uncovering of causes of spruce stand decline](#). (CS) Poradenská činnost VULHM a její pomoc při odhalování příčin chradnutí smrkových porostů. Pasuthova, J.Lomský, B. 5 tables; 25 ref. Zpravy Lesnického Vyzkumu (Czech Republic). (Jun 1995). v. 40(2) p. 31-33. 1995

Zemědělská a potravinářská knihovna poskytuje zájemcům o vyhledávání v databázích ČZPB, FSTA, AGRIS a dalších možnost zaškolení pro začátečníky i pokročilé uživatele formou individuálních konzultací ve studovně v rámci asistenční služby u Infopultu studovny. Zaškolení je možné také domluvit pro skupiny v počítačové učebně ÚZPI. V ZPK si lze také objednat vypracování rešerší ze všech dostupných databází.

ZPK se díky spolupráci na tvorbě databází FSTA a AGRIS podílí na propagaci výsledků vědeckého výzkumu a odborných prací českých zemědělských a potravinářských specialistů v zahraničí. Zasíláním záznamů do báze ANL NK ČR za obory zemědělství a potravinářství přispíváme k rozšíření celonárodní základny informací.

Literatura:

AGRIS/CARIS : International Information System for the Agricultural Sciences and Technology [online]. FAO, [2006] [cit. 2006-07-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.fao.org/agris/>>.

FSTA : Food Science and Technology Abstracts [online]. OVID, cop. 2006 [cit. 2006-07-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.ovid.com/site/catalog/DataBase/93.jsp?top=2&mid=3&bottom=7&subsection=1>>.

SZÉKELYOVÁ, Helena. Současný stav Československé zemědělské bibliografie. *4. národní konference o bibliografii, 5.-6. listopad 1991, Olomouc*. Praha : Národní knihovna v Praze, 1991, s. 67-68. ISBN 80-7050-113-8.

ŠROGLOVÁ, Dagmar. Komplexní automatizovaný zemědělský dokumentační systém AGROINDEX : Úvod do systému a návod k používání. *Zemědělská informatika : metodický zpravodaj*. 1979, roč. 18, č. 5, s. 161-184.

VĚCNÝ POPIS PRO OBORY ZEMĚDĚLSTVÍ A POTRAVINÁŘSTVÍ – TEZAURY AGROVOC A AGROTERM

Petra Pejšová – Veronika Vozková, Ústav zemědělských a potravinářských informací – Zemědělská a potravinářská knihovna

Základní údaje o Zemědělské a potravinářské knihovně

Zemědělská a potravinářská knihovna Ústavu zemědělských a potravinářských informací (dále ZPK) je jednou z největších zemědělských a potravinářských knihoven ve světě. Její fond tvoří přes 1 milión svazků knih, seriálů, výzkumných a cestovních zpráv, disertací, firemní literatury, videokazet a CD-ROMů. V roce 2006 odebírá nebo získává výměnou, přes 560 titulů časopisů. ZPK plní také funkci depozitní knihovny FAO. Je členem Sdružení knihoven ČR a mezinárodní sítě zemědělských knihoven AGLINET.

ZPK se stala účastnickým střediskem sítě, kterou koordinuje FAO, a spolupracuje při vytváření mezinárodního tezauru AGROVOC. Zároveň její pracovníci provedli překlad tezauru do češtiny. Anglická verze tezauru AGROVOC je v Ústavu zemědělských a potravinářských informací využívána pro indexování dokumentů zpracovávaných pro mezinárodní informační systém AGRIS.

Český zemědělský tezaurus AGROTERM vznikl na půdě ZPK z původního Jednotného zemědělského hesláře. Jako jeho vzor sloužil také tezaurus AGROVOC. Tezaurus AGROTERM je využíván pro popis fondu knihovny.

Mezinárodní vícejazyčný tezaurus AGROVOC

AGROVOC je zaměřen na zemědělství, lesnictví, rybářství, potravinářství, životní prostředí a příbuzné obory. Používá se k indexování a následnému vyhledávání dokumentů v zemědělských a potravinářských informačních systémech, především v mezinárodních systémech AGRIS (Agricultural Information System) a CARIS (Current Agricultural Research Information System), které jsou vytvářené pod záštitou OSN pro výživu a zemědělství v rámci globální sítě účastnických středisek.

Zaměření tezauru AGROVOC lze definovat pomocí kategorizačního schématu AGRIS/CARIS, jehož hlavní kategorie jsou:

A – Zemědělství
B – Geografie a historie
C – Vzdělávání, poradenství a informatika
D – Správa a legislativa
E – Ekonomika, rozvoj a sociologie venkova
F – Rostlinná výroba
H – Ochrana rostlin
J – Posklizňová technologie
K – Lesnictví
L – Živočišná výroba a veterinární medicína
M – Rybářství a akvakultura
N – Zemědělská technika
P – Přírodní zdroje a životní prostředí
Q – Potravinářství
S – Lidská výživa
T – Znečištění prostředí
U – Metodologie a pomocné vědy

Poprvé byl tezaurus AGROVOC vydán v roce 1982. Obsahoval 8 660 lexikálních jednotek. V roce 1988 dalo ES souhlas k tomu, aby byl AGROVOC pod vedením FAO průběžně aktualizován, udržován a publikován v libovolných jazycích. Následovalo druhé vydání v roce 1992, které bylo rozšířeno na 14 714 lexikálních jednotek. Třetí vydání z roku 1997 obsahovalo v anglické verzi 16 105 lexikálních jednotek, z toho 6 625 pro deskriptory a 9 480 pro nedeskriptory. Dodatky k tezauru AGROVOC byly publikovány zprvu ročně, nyní jsou již publikovány čtvrtletně. Na webových stránkách FAO věnovaných tezauru AGROVOC je také možné sledovat aktuální změny v tezauru. Je zde také možnost přímo navrhnout nový deskriptor.

Pro indexování a vyhledávání v informačním systému CARIS začal být tezaurus AGROVOC využíván po svém prvním vydání v roce 1982. Pro systém AGRIS se začal využívat až v roce 1986.

V rámci systémů AGRIS a CARIS udržuje FAO tři verze tezauru AGROVOC v oficiálních jazycích FAO - v angličtině, francouzštině a španělštině. Další jazykové mutace jsou vytvářeny jednotlivými národními středisky a skupinami středisek užívajících stejný jazyk. Dnes jsou již k dispozici verze arabská, česká, japonská, portugalská, slovenská, thajská a čínská.

Začátkem července 2006 obsahoval tezaurus AGROVOC cca 28 000 záznamů pro deskriptory a 10 900 pro nedeskriptory. Celkové počty lexikálních jednotek v jednotlivých jazycích dosáhly následujících hodnot:

jazyk	deskriptory	nedeskriptory	celkem
arabština	24659	1245	25904
čeština	27965	10697	38662
angličtina	28204	10934	39138
španělština	28188	13374	41562
francouzština	28192	10094	38286
japonština	27950	10700	38650
portugalština	28155	8267	36422
slovenština	16215	9574	25789
thajština	16810	8601	25411
čínština	28000	8398	36398

Česká verze tezauru AGROVOC, která vznikala v letech 1995-1996, je výsledkem grantového projektu Vypracování české verze tezauru AGROVOC jako předpoklad tvorby národního zemědělského informačního systému financovaného Ministerstvem zemědělství. Podkladem pro českou verzi se stalo třetí vydání tezauru AGROVOC. Na překladu se podíleli pracovníci ZPK a terminologické konzultace poskytovali také pracovníci Ministerstva životního prostředí, Akademie věd ČR, Výzkumného ústavu rostlinné výroby, Výzkumného ústavu okrasného zahradnictví, Výzkumného ústavu vodohospodářského, Výzkumného ústavu lesního hospodářství a myslivosti a Zoologické zahrady v Praze.

Původně byl pro českou verzi tezauru AGROVOC použit systém CDS/ISIS. V následujících letech proběhla aktualizace české verze. V první fázi byly do databáze doplněny nové deskriptory a nedeskriptory, upraveny změněné deskriptory a nedeskriptory a vymazány zrušené. Technicky byla tato fáze zajištěna programem ADEM (Advanced Data Entry Manager), který obsahuje aplikaci pro údržbu vícejazyčného tezauru, nástroje pro automatické řešení vztahů a program TEZAURUS umožňující simultánní indexaci v různých jazykových verzích. Tuto fázi zajistil dodavatel programu ADEM, firma CEIT. Druhá fáze byla provedena správcem tezauru AGROVOC v ÚZPI a sestávala z překladu nových a změněných deskriptorů a nedeskriptorů. Zároveň byly odstraněny chyby z prvního vydání české verze, které byly odhaleny v průběhu jejího používání.

V současnosti je tezauru AGROVOC k dispozici ke stažení v MySQL, SKOS, Postgres, TagText, ISO 2709, XML nebo jako databáze MS Access. FAO poskytuje tezaurus zdarma pro vzdělávací a nekomerční účely.

Tezaurus zachovává klasickou strukturu vícejazyčného tezauru. Obsahuje deskriptory (preferované termíny) a nedeskriptory (nepreferované termíny). Ekvivalentní vztahy jsou v tezauru naznačeny výrazy USE a UF (used for). USE odkazuje z nedeskriptoru na deskriptor. UF v záznamu deskriptoru naopak uvozuje nepreferovaný výraz. Deskriptory jsou mezi

sebou vzájemně propojené. Nadřazené a podřazené termíny jsou propojené na hierarchické úrovni. Z nadřazeného termínu se na podřazený odkazuje pomocí označení NT (narrower term), z podřazeného na nadřazený naopak BT (broader term). V tištěné verzi tezauru AGROVOC jsou u výrazů NT a BT pomocí čísel naznačeny hierarchické úrovně, kterých může být až osm. Asociované termíny jsou navzájem odkázány pomocí označení RT (related term). Výrazy mohou být doplněny vysvětlující poznámkou označenou SN (scope note).

V tezauru AGROVOC je z důvodů odstranění nejasností použit pro tvorbu některých složených výrazů princip prekoordinance. Jako příklad lze uvést deskriptor „půdní teplota“:

PŮDNÍ TEPLOTA

uf teplota kořenů

BT chemickofyzikální půdní vlastnosti

rt půdní tepelné režimy

rt teplota

Na stránkách tezauru AGROVOC, které provozuje FAO, je zpřístupněn prohlížeč tohoto tezauru. Prohlížeč nabízí listování v rejstříku lexikálních jednotek nebo jednoduchou masku pro vyhledávání. Je možné zvolit si jazyk lexikálních jednotek. Po vyhledání se příslušná lexikální jednotka zobrazí se všemi dostupnými jazykovými mutacemi v levé části prohlížeče. V pravé části se zobrazují odkázané formy k prvnímu jazyku. Poklepem na deskriptor v jiném jazyce je možné vyvolat odkázané formy v daném jazyce. Přes odkazy je tak možné pohybovat se v tezauru mezi výrazy provázanými mezi sebou i v různých jazykových mutacích.

Obr. 1: Prohlížeč tezauru AGROVOC

AGROVOC Thesaurus

Last Update: 20/06/2006

AGROVOC is a multilingual, structured and controlled vocabulary designed to cover the terminology of all subject fields in agriculture, forestry, fisheries, food and related domains (e.g. environment).

Search term: <input type="text"/>		<input type="button" value="Search"/>
☒ starting with ☐ containing text ☐ exact match		
EN : Botany	BT : Biology	
FR : Botanique	NT : Agrostology	
ES : Botánica	NT : Ethnobotany	
AR : علم النبات	NT : Mycology	
ZH : 植物学	NT : Algalogy	
PT : Botânica	NT : Bryology	
CS : botanika	NT : Palynology	
JA : 植物学	RT : Taxonomy (biology)	
TH : ພູດູນາສາດ	RT : Plant ecology	
SK : botanika	RT : Plant sciences	
	RT : Plant pathology	
	UF : Plant biology	

Term code: 1023

ZPK používá anglickou verzi tezauru AGROVOC pro indexaci záznamů, kterými přispívá do mezinárodního zemědělského informačního systému AGRIS. Českou verzi tezauru AGROVOC využíváme pro věcný popis záznamů v České zemědělské a potravinářské bibliografii. Záznamy jsou uloženy ve formátu MARC21 v knihovnickém systému ALEPH.

Český zemědělský tezaurus AGROTERM

V 70. letech 20. století začala ZPK vytvářet Jednotný zemědělský heslář. Vznikl z potřeby sjednotit věcný popis v knihovně, protože v té době knihovna žádnou podobnou pomůcku neměla k dispozici. Jednotný zemědělský heslář byl v roce 1994 použit jako základ pro český zemědělský tezaurus.

Když byl dokončen překlad tezauru AGROVOC, vedly se úvahy, zda tento překlad používat místo českého zemědělského tezauru pro popis fondu. Po zvážení všech okolností byla zachována dosavadní praxe. Tezaurus AGROVOC nebylo vhodné přejmout jako celek. Jakožto mezinárodní tezaurus je obecný a rozpracovává jiné tematické oblasti, než jaké jsou potřeba v našich podmínkách. Český zemědělský tezaurus lépe vyhovuje českému prostředí, protože se již od počátků zaměřuje na národní a regionální oblasti. I nadále tak zůstal používán a rozvíjen. Od roku 2004, začal být český zemědělský tezaurus obohacován také o témata z oblasti potravinářství. V roce 2004 byl uznán Národní knihovnou ČR oficiálním českým zemědělským tezauzem pod názvem AGROTERM.

Tezaurus AGROTERM plně odpovídá normě ČSN 01 0193 o vypracovávání a rozvíjení jednojazyčných tezurů z roku 1995. Po celou dobu je tvořen specialisty z různých oborů zemědělství a potravinářství. Zemědělská a potravinářská knihovna se o jeho rozvoj stará i nadále. V současnosti obsahuje více než 15 700 záznamů.

Od roku 1994 byl český zemědělský tezaurus zpracováván v systému CDS/ISIS. Od června 2004 do srpna 2005 byl provozován v knihovnickém informačním systému DAWINCI ve formátu UNIMARC. V létě 2005 proběhla konverze tezauru do knihovnického informačního systému ALEPH 500 verze 16 formátu MARC21.

Tezaurus je vytvářen jako jednojazyčný. Vzor tezauru AGROTERM je možné vidět v tezauru AGROVOC. AGROTERM se snaží obsáhnout podobné tematické oblasti a vychází ze stejných logických pravidel jako AGROVOC. Jak již bylo zmíněno, podrobnost rozpracování jednotlivých tematických kategorií je velmi odlišná. Zatímco AGROVOC je obecně zaměřený zemědělský tezaurus, AGROTERM sleduje národní a regionální problematiku, která je podrobně popsána.

AGROTERM zachovává stejné vztahy a používá stejné zkratky pro odkazy mezi deskriptory. Opět jsou použity výrazy USE a UF pro odkázání mezi ekvivalentními deskriptory a nedeskriptory, BT a NT pro nadřazené a podřazené termíny a RT pro asociované termíny. V tezauru není, na rozdíl od tezauru AGROVOC, řešeno zachycení více hierarchických úrovní mezi nadřazenými a podřazenými deskriptory.

Jako původní český zemědělský tezaurus, který od začátku vytváří Zemědělská a potravinářská knihovna, má tezaurus AGROTERM z našeho pohledu řadu předností před tezaurem AGROVOC. Mezi ty nejvýraznější patří:

- Můžeme kdykoliv přidat potřebný deskriptor.
- Aktualizace probíhá průběžně.
- Při tvorbě nejsme závislí na žádné řídicí organizaci.
- Tezaurus rychle odráží nové trendy v našem oboru.
- Je možné zaměřit se na národní a regionální otázky, které je možné více rozpracovat.

Vzhledem k tomu, že tezaurus vznikl od počátku jako interní pomůcka ZPK, kopíruje aktuální potřeby této knihovny. Není tedy možné označit ho jako úplný. Prozatím nepokrývá v úplnosti obory zemědělství a potravinářství a vyskytují se v něm i výrazy, které je potřeba dopracovat a propojit se souvisejícími lexikálními jednotkami. Proto je prováděna průběžná revize celého tezauru. Revize probíhá nejen z hlediska věcného, ale i z hlediska formálního. Kromě zmíněných problémů se snažíme také o jednotnou úpravu hesel, sjednocení psaní velkých a malých písmen na začátku výrazů atd. Na revizi není, bohužel, dostatek času. Při věcném zpracování ani při vyhledávání záznamů nejsou větší problémy.

Jako další nevýhoda tezauru AGROTERM může být vnímán fakt, že je pouze v českém jazyce a není doplněn o anglické ekvivalenty. V současnosti to však není podstatný nedostatek. Tezaurus se používá k věcnému popisu Zemědělské a potravinářské bibliografie, který je využíván především českými čtenáři.

Konverze tezurů

V průběhu let byly tezaury převáděny do nových knihovnických systémů i do jiných formátů. Tezaurus AGROVOC byl v rámci jedné konverze převáděn ze systému CDS/ISIS do formátu MARC21 do knihovnického systému ALEPH. V rámci konverze byl proveden pomocný převod dat do Excelu. Tezaurus AGROVOC byl převáděn v roce 2004 ze systému CDS/ISIS do knihovnického systému DAWINCI do autoritního formátu UNIMARC a v roce 2005 do knihovnického systému ALEPH a autoritního formátu MARC21.

Při konverzích byly vždy vypracovány převodní tabulky a popis struktury tezaurů. Základní požadavky na konverzi:

- každý záznam představuje deskriptor, příp. nedeskriptor
- každé pole musí být správně převedeno dle konverzní tabulky
- mezi záznamy musí zůstat zachovány vztahy
- ekvivalence – deskriptor a nedeskriptor označené instrukčními frázemi USE a UF
- hierarchie – nadřazený a podřazený deskriptor označené instrukčními frázemi BT a NT
- asociace – asociovaný deskriptor označený instrukční frází RT
- v případě, že existuje poznámka v SN, musí zůstat zachována

Po ladění konverze se podařilo oba tezauiry převést do autoritního formátu MARC21. Údaje o deskriptorech jsou uloženy v poli 150, nepreferovaná forma je uložena s instrukční frází UF v poli 450 a nadřazené, podřazené a asociované termíny jsou uloženy s instrukčními frázemi BT, NT a RT v polích 550. U tezauru AGROVOC je v poli 750 uložen také originální anglický tvar deskriptoru. V podpoli \$2 je upřesněn jeho jazyk. Poznámky k deskriptorům se přenesly do pole 678.

S ohledem na vlastnosti systému ALEPH a po konzultaci s odpovědnými pracovníky Národní knihovny jsme následně přistoupili k jedné změně. Zrušili jsme samostatné záznamy pro nedeskriptory. Údaj o nepreferované formě termínu je nyní pouze v poli 450\$a.

Obr. 2: Ukázka záznamu z tezauru AGROVOC

<i>Návěští</i>	<u>LDR</u>	---	----	nz--a22-----n--4500	
<i>Kontrol.č.</i>	<u>001</u>	---	---	agrovoc000001319	
<i>Ident.k.č.</i>	<u>003</u>	---	---	CZ-PrUzP	
<i>Kód.údaje</i>	<u>008</u>	---	---	050101 n anznbnabn-----n-a a-----	
<i>Zdroj.katal.</i>	<u>040</u>	---	<u>a</u>	ABA009	
			<u>b</u>	cze	
			<u>f</u>	agrovoc	
<i>Záhlavi (SH)</i>	<u>150</u>	---	<u>a</u>	Caretta	← deskriptor
<i>Nadřaz.term.</i>	<u>550</u>	<u>9</u>	<u>w</u>	g	
			<u>i</u>	BT	
			<u>a</u>	želvy	← nadřazený deskriptor
<i>Cizojaz.ekv.SH</i>	<u>750</u>	<u>07</u>	<u>a</u>	CARETTA	
			<u>z</u>	eng	← původní anglický termín

Obr. 3: Ukázka záznamu z tezauru AGROTERM

Návěští	LDR	---	---	----	nz--a22----	n--4500	
Kontrol.č.	001	---	---	---	agroterm000009948		
Ident.k.č.	003	---	---	---	CZ-PrUZP		
Datum+čas	005	---	---	---	20050421092155.0		
Kód.úidaje	008	---	---	---	040322 n annnnbbbn-----	a a-----	
Zdroj katał.	040	---	---	a	ABA009		
Záhlavi (SH)	150	---	---	a	půdní fauna		← deskriptor
Viz. též (SH)	550	---	---	w	g		
				i	BT		
				a	fauna		← nadřazený deskriptor
Viz. též (SH)	550	---	---	w	n		
				i	RT		
				a	půda		← asociovaný deskriptor

Tezaury se používají při věcném zpracování bibliografických záznamů. Vyhledávání v tezaurech je možné vyvolat přímo při katalogizaci, vybrat si správný termín a potvrdit jeho přenesení do pole 650 bibliografického záznamu. Spolu s deskriptorem, který se ukládá do podpole \$a uloží také do podpole \$2 údaj o tom, z jakého tezauru byl výraz vybrán.

Při vyhledávání se nabízí jak deskriptory tak nedeskriptory. Pokud je ale vybrán nedeskriptor, do bibliografického záznamu se doplní deskriptor.

Obr. 4: Výběr deskriptoru při věcném zpracování

HZ-Osobní jm.	100	1	a	Dlouhá, Jana	
			n	jn20001227632	
Údaje o názvu	245	10	a	Pěstujeme jahodní	
			a	Jana Dlouhá ... [aj]	
Vydání	250	---	a	1. vyd.	
Náklad.úidaje	260	---	a	Praha 1	
			b	Brázda,	
			c	2003	
Fyzický popis	300	---	a	153 s. :	
			b	obr., tab., barev. f	
 Pozn.-údvoj akce	541	---	c	k	
VVZ Věcné kó	650	07	a	hnojení	
			a	agroterm	
VVZ Věcné kó	650	07	a	jahodník	
			a	agroterm	
VVZ Věcné kó	650	07	a	agroterm	
			a	maliny	
VVZ Věcné kó	650	07	a	agroterm	
			a	maliník	
VVZ Věcné kó	650	07	a	agroterm	
			a	ochrana rostlin	
VVZ Věcné kó	650	07	a	agroterm	
			a	odrůdy	
VVZ Věcné kó	650	07	a	agroterm	

# záznam	Odkaz	Selektivní termín	Autoritní údaje
1		jahody	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		Jahody mražené	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		jak domácí	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		jakon	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		jakost	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		Jakub Hříh z Jerlčan	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		jalovce	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		jalovice	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		Jalovice březí	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		Jalovice jatečná	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		Jamaika	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		Jamirovače	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		Jamirovače traktorové	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		japonská encéfalitida	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		Japonsko	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y
1		japonština	AGROTERM, 150, bbb, UPD=Y

Při vyhledávání jsou tezaury dostupné jak samostatně tak pro vyhledávání bibliografických záznamů. Pracovníci i uživatelé knihovny mohou, ať již z prostředí grafického klienta nebo z online katalogu OPAC, vstoupit do vybraného tezauru a vyhledávat nebo listovat deskriptory. U zobrazených deskriptorů se zobrazují i související lexikální jednotky s možností odkoku na záznamy těchto jednotek.

Při vyhledávání bibliografických záznamů se také nabízí rejstříky i soubory slov pro vyhledávání, které jsou vytvořeny z věcného popisu v bibliografických záznamech. V rejstříku je navíc okamžitě u zobrazené sekvence deskriptorů vidět, v kolika bibliografických záznamech je který výraz pro věcný popis použit.

U vybraného záznamu se v náhledu zobrazují přiřazené deskriptory. Pomocí nich je také možné dále vyhledávat. Kliknutím na vybraný výraz se vyvolá služba, která dovolí vyhledat záznamy se stejným deskriptorem.

Je zřejmé, že tezaury AGROVOC a AGROTERM představují v ZPK významnou pomůcku při věcné indexaci i následném vyhledávání záznamů. Slouží čtenářům i pracovníkům knihovny. Jejich význam se projevuje i při tvorbě rešerší, které na zakázku zpracovávají pracovnice knihovny. Deskriptory se používají i při doplňkových službách, které ZPK nabízí svým čtenářům (např. seznamy titulů z fondu knihovny k vybraným odborným tématům, které jsou zpřístupňované přes online katalog).

Knihovna si je vědoma důležitosti obou tezurů. Proto klade důraz na udržování a průběžnou aktualizaci tezauru AGROTERM. Nezapomíná ani na spolupráci s FAO a kooperaci při rozvoji tezauru AGROVOC.

Literatura:

- *AGRIS Categorization Scheme* [online]. FAO, 2005 [cit. 2006-07-12]. Dostupný z [www: <http://www.fao.org/agris/Tools/CatScheme/codes.htm>](http://www.fao.org/agris/Tools/CatScheme/codes.htm).
- *AGROVOC : Zemědělský tezaurus. Česká verze*. Praha : Ústav zemědělských a potravinářských informací, 1996.
- *AGROVOC Thesaurus* [online]. FAO, last update 20/06/2006 [cit. 2006-07-13]. Dostupný z [www: <http://www.fao.org/aims/ag_intro.htm>](http://www.fao.org/aims/ag_intro.htm)..
- SLEZÁKOVÁ, Helena. Aktualizace a údržba české verze zemědělského tezauru AGROVOC. *Ikaros* [online]. 1999, roč. 3, č. 1 [cit. 2006-07-12]. Dostupný z [WWW: <http://www.ikaros.cz/node/264>](http://www.ikaros.cz/node/264). URN-NBN:cz-ik264. ISSN 1212-5075.

JSOU MUZEJNÍ KNIHOVNY KNIHOVNAMI VEŘEJNÝMI?

Jarmila Okrouhliková, Knihovna Uměleckoprůmyslového musea v Praze

Připomeňme si, co to vlastně muzejní knihovna je. Právě vyšlý výkladový slovník Informační věda a knihovnictví (Praha 2006) definuje muzejní knihovnu takto: „Knihovna muzea, která shromažďuje fondy odborné literatury, sbírky psaných a tištěných památek a dokumentů, které jsou výsledkem sběratelské a ochrannářské činnosti muzea. Slouží přednostně potřebám muzejních pracovníků.“ Podobně je definována i galerijní knihovna: „Knihovna galerie zpravidla neveřejného charakteru, která shromažďuje dokumenty podle profilace galerie a slouží pracovníkům galerie, popřípadě dalším odborníkům.“ (knihovnická terminologie - databáze Národní knihovny).

Z těchto definic vyplývá, že muzejní i galerijní knihovny slouží především pracovníkům muzea či galerie a pak odborné veřejnosti.

A co je vlastně veřejná knihovna? O tomto termínu se zatím stále vedou mezi knihovniky debaty. My se přidržíme výkladu, který podává databáze Národní knihovny ČR i s redakčními vysvětlivkami termínu:

1. výklad termínu - historický - je to knihovna zřizovaná a financovaná z veřejných prostředků (nejčastěji obce, města, regionu) a přístupná veřejnosti.
2. výklad termínu po roce 2001 z hlediska knihovnického zákona je to knihovna poskytující veřejnosti rovný přístup k informačním fondům a službám.

Ekvivalentem je termín lidová knihovna, termín dnes považovaný za zastaralý nebo knihovna s veřejným přístupem, termín nevhodný, nebo veřejně přístupná knihovna, termín odpovídající druhému, novějšímu výkladu termínu veřejná knihovna.

Registrované muzejní knihovny na Ministerstvu kultury ČR jsou podle knihovního zákona č. 257/2001 Sb. veřejnými a jako knihovny veřejné, by měly umožňovat veřejnosti rovný přístup ke svým informačním fondům. Rovněž jsou financovány z veřejných prostředků.

Knihovní fondy muzejních knihoven jsou zpravidla trojího druhu. Především fondy sbírkové - ty veřejnosti určeny nejsou. Obsahují většinou rukopisy, staré tisky a další speciální dokumenty - mapy, noty, kramářské písně atd. Tato část fondu se řídí zákonem o ochraně sbírek a je zapsána

v celostátní evidenci sbírek vedené Ministerstvem kultury. Odborné veřejnosti bývá umožněno její studium ve zvláštním badatelském režimu, stejném jako při studiu muzejních sbírek.

Další část fondů muzejních knihoven tvoří regionální literatura, která byla sbírána dlouho a systematicky a mnohdy obsahuje unikátní díla.

Třetí část fondu muzejních knihoven tvoří literatura odborná. Je zaměřená k badatelskému okruhu muzea a slouží především pracovníkům muzea. Jsou to odborné publikace, mnohdy velmi speciální a také velmi často zahraniční. V těchto dvou zmíněných částí fondů muzejních knihoven se skrývá ohromný informační potenciál a můžeme je tedy prohlásit za informační fondy, které může veřejnost využívat. Přes 60% záznamů odborných publikací z muzejních knihoven je v souborném katalogu zcela jedinečných.

Ví ale veřejnost, že může muzejní knihovny navštěvovat a používat jejich služeb? Jsou vlastním zřizovatelem a pracovníky samotného muzea považovány za knihovny veřejné a je si jejich zřizovatel vědom, že mají veřejnosti zpřístupňovat jejich informační fondy a poskytovat služby? A konečně považují je jiné knihovny ve městě či kraji také za veřejné knihovny?

Pokusíme se zodpovědět tyto otázky.

1) *Ví veřejnost, že může používat služeb muzejních knihoven?*

Muzejní knihovny byly v 19. století zakládány, aby sloužily veřejnosti. Byly součástí muzea a doplňovaly jeho výchovně vzdělávací funkci. Ve městech, kde byly odborné školy, především průmyslové, sloužily jejich studentům jako odborné knihovny. Koncem 19. a počátkem 20. století veřejnost byla zvyklá do muzejních knihoven chodit. V padesátých letech 20. stol. byly státem zakládány státní vědecké knihovny (nyní krajské knihovny), do kterých byl v mnoha případech převeden fond z muzejních knihoven a tyto začaly plnit roli vědeckých a odborných knihoven. Muzejní knihovny se staly knihovnami pro veřejnost uzavřenými a sloužily pouze potřebám muzejních pracovníků. Dělo se tomu tak v souladu s novým knihovnickým zákonem č. 59/1957Sb. Pouze knihovny ústředně spravovaných muzeí byly veřejnými vědeckými knihovnami. Proto si veřejnost odvykla do muzejních knihoven chodit a využívat jejich fondy.

Dnes je situace jiná. Odbornou literaturu můžeme nalézt v celé řadě různých knihoven. Shromazďují ji nejen knihovny krajské, ale především řada knihoven specializovaných - knihovny výzkumných ústavů Akademie věd ČR, vysokoškolské knihovny a řada dalších. Do této řady patří i knihovny muzejní. Dá se říci, že část odborné veřejnosti si cestu do muzejní knihovny většinou najde a využívá jejich informační fondů. Protože jen velmi malá část muzejních knihoven přispívá záznamy svých fondů do

souborného katalogu, řada odborníků ani netuší co se ukrývá ve fondech muzejních knihoven. Mnohdy je to velice zajímavá odborná zahraniční literatura, kterou většinou i malá muzea získala prostřednictvím mezinárodní výměny za své vlastní publikace. Muzejní knihovny by se měly snažit zpřístupnit své katalogy a začít přispívat do souborného katalogu ČR.

2) *Jsou vlastním zřizovatelem a pracovníky samotného muzea považovány za knihovny veřejné a je si jejich zřizovatel vědom, že mají veřejnosti zpřístupňovat jejich informační fondy a poskytovat služby?*

Zde musíme konstatovat, že bohužel v mnoha případech tomu tak není. Nový knihovní zákon neplatí tak dlouho, aby si někteří konzervativní pracovníci muzeí zvykli na to, že knihovna má sloužit i jiným badatelům, než pouze jim samotným. Mnoho muzejních pracovníků je zvyklých mít téměř osobní příručky odborné literatury a jen velice neradi je půjčují svým kolegům ve stejném muzeu, natož někomu dalšímu a dokonce mimo muzejní sféru. A to se jedná pouze o prezenční půjčení knihy do studovny, protože muzejní knihovny nepůjčují své fondy absenčně. V této oblasti je potřeba udělat hodně „osvětové práce“ mezi muzejními pracovníky. Podobně i mnozí ředitelé muzeí se necítí zavázáni veřejnosti umožnit užívání fondů muzejních knihoven. Stále přežívá povědomí o tom, že muzejní knihovny slouží pouze pracovníkům muzea podle starého knihovnického zákona. Bylo potřeba řadu ředitelů přesvědčovat, aby nechali muzejní knihovnu zaregistrovat na MK. Považovali to za zbytečný administrativní úkon, zvláště, když sbírková část knihovního fondu byla přihlášená do CES u (Celostátní evidence sbírek) na MK. Dodnes nejsou všechny muzejní knihovny zaregistrovány. Existuje několik muzejních knihoven, které nejsou zaregistrovány na MK a přesto poskytují služby veřejnosti. Většinou jsou to knihovny muzeí, jejichž zřizovatelem je město nebo kraj.

3) *Považují je jiné knihovny ve městě či kraji také za veřejné knihovny?*

Samozřejmě že ano. Ale v mnoha případech je považují za knihovny jen okrajově, které mohou jejich vlastní činnost pouze doplňovat v možnosti využívání regionální literatury. Muzejní knihovny nejsou veřejné v tom smyslu, že jejich fondy může využívat opravdu každý. Nemají populární naučnou literaturu, takže je nenavštěvuje mládež. Rovněž jazyková bariéra brání širokému využívání odborné části fondu a konečně některé publikace jsou příliš speciální na to, aby mohly být široce využívány, zajímají pouze úzký okruh specialistů.

Zatím uplynulo málo času, aby se ustavila pravidelná spolupráce muzejních knihoven s knihovnamí, které mají zajišťovat regionální funkce. Krajské knihovny dostávají na zabezpečení regionálních tiskovin státní

prostředky, které muzejním knihovnám často chybějí. Naproti tomu řada muzejních pracovníků se podílela a podílí na zpracovávání regionálních témat a řada publikací regionálního charakteru se najde pouze v muzejních knihovnách. Příkladem dobré spolupráce mezi krajskou knihovnou a muzejní knihovnou ve využívání regionální literatury může být Východočeský kraj.

Přes značné zlepšení situace muzejních knihoven v posledních pár letech se stále nemohou vyrovnat ostatním knihovnám. Zaostávají jak ve vybavení výpočetní technikou, prostorovými možnostmi i pracovními silami. Komise muzejních knihovníků Asociace muzeí a galerií ČR se snaží muzejní knihovníky lépe informovat a seznámit je s novými skutečnostmi v oboru. Pravidelně pro ně pořádá každý rok knihovnické semináře. Komise vytýčila koncepci své další činnosti pro muzejní knihovny, která vychází ze strategie rozvoje knihoven. Jedná se především o:

- 1) zlepšení prostorových podmínek muzejních knihoven a jejich technické vybavení
- 2) zpracování svých informačních fondů do on-line katalogů a zapojení se do budování souborných elektronických katalogů
- 3) spolupráci nejen mezi muzejními knihovnami, ale i s ostatními knihovnami v rámci regionu i státu na řešení nových úkolů, aby se naplnily výchovné a vzdělávací cíle muzeí i knihoven.

Závěrem lze shrnout, že muzejní knihovny jsou veřejnými knihovnami ve smyslu výkladu pojmu veřejná knihovna podle nového knihovního zákona - umožňují rovný přístup ke svým informačním fondům - i podle staršího výkladu pojmu veřejná knihovna - jsou financovány z veřejných prostředků a usilují sloužit veřejnosti jak nejlépe mohou a očekáváme, že v budoucnosti s postupující informovaností uživatelů, budou lépe využívány i jejich informační fondy

KNIHOVNY A ZÁKON O SBÍRKÁCH

Ila P. Šedo, Knihovna Západočeského muzea Plzeň

Pojem paměťové instituce, který se v posledních letech hojně používá, má mimo jiné naznačit, že knihovny, muzea a archivy mají mnoho společného. To je jistě nepochybné, leč rád bych se v předloženém článku zabýval jistou odlišností, která vymezuje knihovny a muzea a již jsou sbírky.

Definice

Termínem *muzeum* označuji muzejní instituci ve smyslu zákona č. 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy, kde je v § 10, odst. 6 zákona definována jako organizace, která „získává, shromažďuje, trvale uchovává, eviduje a odborně zpracovává přírodniny a lidské výtvary, umožňuje jejich veřejné užívání a poskytuje služby výchovné a vzdělávací pro studijní a vědecké účely“. Budu tímto termínem označovat i galerie, neboť i v zákonu se o nich mluví jako o uměleckých muzeích.

Termín *sbírka* je definován zákonem jako „soubor sbírkových předmětů, shromážděných lidskou činností, který je ve své celistvosti významný pro prehistorii, historii, umění, literaturu, techniku, přírodní nebo společenské vědy a je zapsaný v CES (Centrální evidence sbírek)“. Ale existují i jednoduché a přitom srozumitelné definice, jako např. „soubor věcí patřících k sobě“¹. I když z uvedeného vyplývá, že by se takto daly označit i knižní sbírky (a v případě muzejních knihoven také jsou označeny jako sbírky), Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) termín vůbec nezná.²

Trochu historie

Muzea byla v podstatě založena s primárním úkolem sbírkotvorné činnosti. Šlo o systematické shromažďování sbírek tak, aby při muzejních prezentacích dokládaly bohatost přírodních věd i komplexnost historického vývoje. I když se zaměření jednotlivých ústavů trochu lišilo, zejména ve

¹ *Příručka muzejníková I : tvorba, evidence, inventarizace a bezpečnost sbírek v muzeích a galeriích.* [Red.] J. Žalman. 1. vyd. Praha : Asociace muzeí a galerií české republiky, 2002. 75 s. ISBN 80-86611-00-0.

² Přesněji – lze pod termínem *sbírka* nalézt dva odkazy; na *digitální fond* a *formulářovou sbírku*.

srovnání s evropskými muzei, v tomto základním úkolu se muzea shodovala.

Většina našich muzeí byla založena v druhé polovině 19. století a ve svých zakládacích listinách byla inspirována koncepcí Františka Palackého z r. 1841, kterou vypracoval pro Národní muzeum. V ní stanovil, mimo jiné, program pro muzejní knihovny, který v podstatě platí dodnes. Podle něj je muzejní knihovna členěna na sbírkovou konzervační část a část s odbornou literaturou.³ I když konzervační část neměla v počátcích muzeí oficiální statut sbírky, tak jak je dnes chápán, bylo na ni pohlíženo jako na muzejní sbírku. Užívání konzervačních fondů bylo podřízeno příslušné pozornosti a bylo upraveno zvláštními předpisy.

První zákon, který se muzei zabýval, byl č. 54/1959 Sb. o muzeích a galeriích. Zde byl sbírkám věnován celý § 7 *Sbírky muzeí a galerií*, kdy byly pospány stručně způsobu vzniku sbírek a nakládání s nimi. Teprve „*Směrnice pro správu, evidenci a ochranu sbírek v muzeích a galeriích*“, které vydalo MK ČR pod č.j. 12983/83-VI/3 s platností od 1.1. 1984 po předchozích směrnících z r. 1960⁴, podrobněji pojednávala vytváření, evidenci i správu sbírek.

Sbírky muzejních knihoven

Jak bylo výše zmíněno, konzervační sbírkový fond se vytvářel v muzejních knihovnách od jejich založení. Ve většině muzejních knihoven se postupně vyprofiloval do dvou částí. První představovala sbírku historické literatury (rukopisy, prvotisky, staré a vzácné tisky) a druhá byla zaměřena na regionální literaturu. Vedle toho existuje celá řada dalších, velmi zajímavých sbírek. Vznikaly v různých regionálních muzeích buď na základě odkazu některé regionální osobnosti, nebo sbírkou, reflektující jisté místní zvláštnosti (balneologie, hornictví, krajkářství apod.). Je nutné připomenout, že sbírka nemusí nutně obsahovat pouze tzv. historický fond. Kurátor může vytvořit sbírku i ze současného materiálu a přesto bude mít významnou vypovídací hodnotu (exlibris, bibliofilie, kalendáře, kuchařky aj.).

Obecně je zaměření sbírek dáno programových zaměřením mateřského ústavu, ale sbírkový program muzejní knihovny se s ním nemusí vždy krýt ve všech oblastech. Správu sbírky vykonává a je za ni odpovědný kurátor, v případě muzejních knihoven knihovník. Ten vytváří podrobný program akvizice, evidence i ochrany sbírky, zpracovává tezauraci (tj. doplňování

³ Zde bych rád připomenul, že od samého počátku byly muzejní knihovny zakládány „k veřejnému používání“, jak se píše v zakládacích listině Národního muzea.

⁴ Instrukce ministerstva školství a kultury ze dne 21. prosince 1960, čj. 50182/60-V/2 „*Směrnice pro správu sbírek v muzeích a galeriích*“.

informací o kontextu sbírkového předmětu, o souvislostech s ostatními předměty, záznamy příslušné dokumentace) a řídí správu sbírky. Nesmí zapomínat na historické souvislosti vzniku sbírky, měl by být důkladně seznámen s vypovídací schopností sbírky a na tomto základě by měl být také schopen sbírku náležitě využívat. Neboť sbírkotvorná činnost není samoúčelná, jejím smyslem je vždy především zprostředkovat veřejnosti informace, které sbírka obsahuje, tak, aby si mohla vytvořit svůj obraz o okolním světě. Je tedy na kurátorovi sbírky, který titul do sbírky zařadí a jakým způsobem tedy sbírku bude zhodnocovat.⁵

Evidence sbírky je v podstatě stejná jako v běžných knihovnách, i u nás existují přírůstkové seznamy, místní seznamy aj. Pokud muzejní praxe zmiňuje dvoustupňovou evidenci – chronologickou a systematickou, lze to přirovnat v oblasti knihoven k evidenci v přírůstkovém seznamu a katalogizaci. Muzejní knihovny mají také výjimku a nemusí vést 2. stupeň evidence na třídílných kartách (formát A5) jako ostatní odborná oddělení, ale plnohodnotnou náhradou za 2. stupeň evidence je uznán lístkový katalog.

Rozdílnost v evidenci sbírek spočívá v poslední části evidence, kterou vykonávají zatím pouze muzejní knihovny. A tou je zapsání evidenčního čísla do CESu, s tím, že samozřejmě byla na počátku platnosti zákona zapsána do CESu celá sbírka. Přidělení evidenčního (v případě knihoven přírůstkového) čísla a jeho zapsání do CESu jsou z hlediska zákona dva právní akty, jež teprve v souhrnu tvoří statut sbírkového předmětu. Sbírka, jakož i sbírkové předměty, požívají ochrany i všechna práva, která jim zákon poskytuje.

Zákon č. 122/2000 Sb.

V roce 2000 přijal Parlament ČR zákon o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů s účinností od 18. srpna 2000. Ten zachoval podstatné části předcházejících předpisů nezměněné, výraznější novinky jsou v oblasti evidence.

Zde se sice v úvodním paragrafu ještě mluví o muzeích a galeriích, ale výslovně uvádí, že zde „stanoví ..., práva a povinnosti vlastníků sbírek muzejní povahy a sankce za porušení stanovených povinností“. V § 3 *Centrální evidence sbírek* (dále CES), se v odstavci 2 uvádí : „Do centrální evidence zapíše ministerstvo sbírky, jejichž vlastníkem je Česká republika nebo územní samosprávný celek“. I když je v zákoně hovořeno o sbírkách „muzejní povahy“, muzeum jako instituce je zcela vynecháno a povinnosti jsou převedeny na vlastníky sbírek. Tím je ovšem otevřen prostor pro to,

⁵ Způsoby akvizice, úplatné i bezúplatné, jsou obdobné jako v běžných knihovnách a proto není nutné je podrobněji rozebírat.

aby mohly (a měly) být evidovány i sbírky ostatních institucí (vysoké školy, knihovny, vědecké ústavy aj.).

Pokud se hovoří o sbírce ve smyslu zákona, je tím myšlena sbírka celé instituce, přesněji soubor všech sbírek.⁶ Ty jsou pak označeny termínem **podsbírka**, který sice v zákoně není zmiňován, leč velmi rychle se ujal a je užíván. I když je možné, aby muzeum registrovalo více sbírek, nejčastější je případ, kdy muzeum eviduje jednu sbírku s několika podsbírkami (např. podsбірka paleontologická, numizmatická, etnografická, mapy a plány, novější dějiny, písemnosti a tisky, militária, knihy aj.). Je tím umožněno, aby si mohl správce uspořádat sbírku dle svých potřeb.

Zákon byl novelizován v r. 2004 vyhlášením zákona č. 483/2004 Sb. Změny spočívaly především v doplnění § 2 *Vymezení základních pojmů* o šest nových odstavců, které podstatně rozšiřovaly terminologii zákona. Další větší změna spočívala v doplnění nového § 10a *Standardy*, který stanovil standardy územní, časové, ekonomické a fyzické dostupnosti a okolnosti poskytování standardizovaných služeb. Podstata zákona, správa a evidence sbírek, zůstala nezměněna.

Důležitou pomůckou pro kurátory sbírek se stala *Příručka muzejníková*, kterou sestavil dr. Jiří Žalman se spolupracovníky (viz poznámka č. 1), jež podrobně vysvětluje sbírkotvornou činnost, evidenci a inventarizaci sbírek, jakož i jejich ochranu.

Počátkem loňského roku byl Ministerstvem kultury vydán *Metodický pokyn k provádění zákona č. 122/2000 Sb., ve znění zákona č. 483/2004 Sb.*, který specifikuje a vykládá všechny dosud provedené zákonné úpravy, týkající se sbírek.

CES

Jelikož se jeví shody mezi správou knižního fondu a muzejní sbírky v převaze, je nutno poukázat na to, co je podstatným způsobem odlišuje. Tím je *Centrální evidence sbírek*. Protože má sbírka z hlediska zákona právní statut pouze tehdy, pokud je registrována, nelze v jiném případě hovořit o sbírce v tomto smyslu slova. Lze tady spatřovat jistou analogii k registru knihoven. I v případě knihovnického zákona je knihovna knihovnou až tehdy, když je zaregistrována na Ministerstvu kultury a má přiděleno registrační číslo. Rovněž CES poskytuje jistou identifikaci sbírky a sbírkového předmětu. Ministerstvo kultury připravilo na svých webovských stránkách (<http://www.mkcr.cz/>) informace pro uživatele CESu a spolu s Moravským zemským muzeem i malý program pro řízení evidence *CESik*

⁶ Je zde malá komplikace v evidenci archeologických sbírek, neboť u nich je jiný vlastník než zřizovatel. Ale to pro naše potřeby není podstatné.

1.2.1. – *Informace pro vlastníky a správce sbírek muzejní povahy* (<http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=437>). Vlastní CES je veřejně přístupná databáze sbírek, které jsou spravovány dle zákona č. 122/2000 Sb. Databázi spravuje a zpřístupňuje Ministerstvo kultury na svých webovských stránkách (<http://www.mkcr.cz/ces/>). Domovská stránka nabízí dvě databáze – *Sbírký* (319 záznamů) a *Podsbírký* (2 365 záznamů). Databáze lze prohlížet podle názvu nebo zvolit podrobné vyhledávání. V databázi *Sbírký* umožňuje režim prohlížení zobrazit soupis záznamů ve čtyřech sloupcích. Kliknutím na označení sloupce lze měnit pořadí záznamů. Název sbírky je spojen linkem se záznamem, kde vedle údaje o datu zařazení do databáze, vlastníka a správce sbírky je seznam podsbírek, jejichž názvy jsou linkem spojeny s faktografickými záznamy. Podrobné vyhledávání umožňuje volit podle názvu, vlastníka, správce a umístění sbírky. Vyhledané záznamy se zobrazují ve stejném režimu jako při volbě prohlížení. V databázi *Podsbírký* nabízí podrobné vyhledávání volbu z oboru (v roletovém okně je číselník MKČR), popisu, území, období a předmětu. Výsledek se zobrazuje ve dvou sloupcích, řazení je možno volit kliknutím na název sloupce. Link pod názvem podsbírký zobrazí opět faktografický záznam o podsbírcce a je propojen se záznamem sbírky, jejíž je částí.

Na kvalitě ubírá seznamu sbírek skutečnost nesjednocené terminologie. Jelikož názvy i popis sbírek psali sami správci podle místních zvyklostí, stává se, že stejný předmět musíme hledat pod několika názvy (např. knihy lze nalézt ve sbírkách s názvy *autorská kniha*, *bibliofilie*, *archiv*, *dějiny hudby*, *etnografická*, *exlibris*, *fond Jakub Svoboda*, *historická*, *jiné*, *kalendáře*, *kultura* a mnoha dalšími). Není také snadné se dostat z domácí stránky Ministerstva kultury ČR na uvedenou evidenci. Na domovské stránce není na CES přímý link, lze ji dohledat pod kapitolou *Kulturní dědictví*, dále *Muzea, galerie a ochrana movitého kulturního dědictví*. Jiná cesta je přes kapitolu *Rejstříky a evidence*.

Vlastní systém CES podrobil rozboru po technické stránce Petr Žabička a přednesl v referátu na 4. seminář *Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2003* (<http://skip.nkp.cz/akcArch.htm> - zde jsou i odkazy na předchozí semináře).⁷

I když je technických problémů dost, dlouho by se dalo diskutovat o používaném označení sbírek, je projekt CESu ve své podstatě potřebný a nutný. V souvislosti našeho vstupu do EU bylo nutné reagovat na právo volné-

⁷ ŽABIČKA, Petr. CES a sbírky knihoven : problémy a možnosti jejich řešení [online]. Praha : Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, 2003. [cit. 2004-01-24]. Dostupné z WWW: <<http://skip.nkp.cz/akcArch.htm>>.

ho pohybu zboží.⁸ Výjimku lze uplatnit pouze v tom případě, že je podložena zvláštním zákonem. A to je právě případ zákona 122/2000 Sb. Podle práva však musí být nepochybně na jaké věci se zákon vztahuje. Tím, že jsou sbírky evidovány v CESu, naplňují tuto podmínku a jsou takto zákonem chráněny. Zde je na místě naléhavého upozornění – žádný jiný právní zákon neposkytne Vaším sbírkám takovou právní ochranu. Evidence sbírky v CESu je úředním dokumentem, který poskytuje sbírce potřebnou právní ochranu – nelze ji zastavit ani zatížit jinými věcnými břemeny, lze ji vyvážet do zahraničí a lze na ni požadovat příspěvky ze státního rozpočtu.

Shrnutí

Tolik tedy suchá řeč zákona. Praxe není tak jednoduchá, jsou prozatím potíže s elektronickou evidencí, jak to vypadá s žádostmi o příspěvky jistě znáte ze svých zkušeností, povinnosti správců sbírek zabírají v zákoně daleko více místa, než jejich práva. Přesto všechno se domnívám, že celý projekt není nutné zavrhout jen proto, že stále hovoří o *sbírkách muzejní povahy* (dost nešťastný termín). Je prozatím pouze jedna knihovna, která se odhodlala přihlásit své sbírky do evidence CESu a tou je právě pracoviště ing. P. Žabičky – Moravská zemská knihovna. Snad by stálo za úvahu, po zvážení všech výhod i nevýhod, zkusit uplatnit uvedený zákon i v dalších institucích. Každý zákon lze změnit, navrhnout novelizaci, iniciovat jeho zrušení atd., ale pokud platí, měli bychom se jím řídit.

⁸ Naše knihy jsou dle zákona zbožím, ať se nám to líbí nebo nelíbí.

HUDEBNÍ KNIHOVNY – SPRÁVCI SPECIÁLNÍCH FONDŮ

Zuzana Petrášková, Hudební oddělení Národní knihovny ČR

Hana Borková, Hudební oddělení Národní knihovny ČR

Klára Havlíčková, Knihovna Hudební fakulty AMU v Praze

Hudba, jako velmi speciální druh umění, byla již v dávné historii nedílnou součástí vzdělání. Dochované hudební dokumenty, o které se hudebně-dokumentační pracoviště (tedy specializované hudební knihovny) starají, zahrnují ve své podstatě nejen výpověď o historii hudby, slouží nejen badatelským a studijním účelům, ale také vydavatelské a provozovací praxi.

Náročnost práce tzv. hudebních knihoven se ovšem netýká jen povahy, zpracování a využívání shromážděných dokumentů, ale i specializovaného vybavení knihoven či gramotnosti jejich pracovníků, ať již se jedná o kterýkoli stupeň v institucionálně bohatém řetězci práce s hudebními dokumenty.

Hudební knihovny a jejich fondy

Materiál, který hudební knihovny spravují (získávají, zpracovávají, uchovávají a zpřístupňují), není obvykle zařazen do univerzálního fondu knihoven. Fond hudebních knihoven je odlišný, tedy skutečně speciální, a to i způsobem zápisu hudebního dokumentu, tedy notace.

V hudebních knihovnách jsou uloženy podklady pro studium hudební historie, a to jak rukopisné (často i autografní), tak tištěné materiály, tzv. přímé hudební prameny, včetně traktátů o hudbě, edice vzniklé na základě studia těchto pramenů v minulosti i současné kritické edice a souborná vydání děl skladatelských osobností, knihy, časopisy, libreta, programové brožury a další dokumentační materiály k provozovací praxi, včetně korespondence. Součástí fondů hudebních knihoven jsou i dokumenty vzniklé na bázi mechanické či elektronické, jako např. mikrofilmy a mikrofiše, zvukové dokumenty (klasické desky, magnetofonové kazety, kompaktní disky), hudební videa, CD-ROM, ale i ikonografické materiály a hudební nástroje.

Stejně jako je rozmanité spektrum dokumentů, o které se hudební knihovny starají, je také rozmanitý výčet typů hudebních knihoven. Většina knihoven, ať již veřejných nebo vědeckých (národní, státní, zemské, krajské, městské, univerzitní), má obvykle ve své struktuře samostatné hudební

oddělení. Pro tato oddělení bývá velmi často užíván pojem „knihovna v knihovně“. Hudební oddělení mívají své samostatné příruční knihovny s muzikologickou literaturou ve všech světových jazycích, nabídku hudebních periodik, snaží se i o dostupnost elektronických zdrojů. Některá rozsáhlejší hudební oddělení mají své vlastní specializované depozitáře s okamžitou expedicí dokumentů.

Není výjimečné, že hudební oddělení individuálně provádějí vlastní akvizici speciálních dokumentů pro své fondy a tento hudební materiál také komplexně zpracovávají, tedy evidují a katalogizují. Knihovny ve svých sbírkách uchovávají jak historické hudební materiály, tak produkci současnou, rukopisnou i tištěnou. Je samozřejmé, že každé hudební oddělení má svá specifika, ať už se jedná o zaměření fondu na určité hudební směry, historická období, typy dokumentů nebo o typy uživatelů, kteří je navštěvují. Národní knihovny mají povinným shromažďovat produkci národní, obvykle doplňovanou povinným výtiskem, knihovny regionální se zaměřují na hudební produkci a potřeby uživatelů svého regionu.

Dalším typem hudebních knihoven jsou samostatné hudební knihovny při vysokých hudebních školách a konzervatořích. Jejich hlavní funkcí je zabezpečení služeb pro pedagogický proces té které školy. Zpřístupňují kvalitní notové edice a literaturu, slouží pro hudební vzdělávání studentů školy. Notové edice mají důležitou úlohu nejen v pedagogickém procesu, ale i při školní provozovací praxi. Dalším úkolem knihoven vysokých hudebních škol je správa fondu vysokoškolských kvalifikačních prací. Knihovny při konzervatořích mají často charakter archivu. Uchovávají vedle edic určených k výuce také historický materiál. Mnohé archivy světových konzervatoří již tento velmi cenný materiál předaly jako depozitum do správy národním či univerzitním knihovnám.

Zcela odlišné postavení mezi hudebními knihovnami mají archivy orchestrů, hudebních divadel a rozhlasů. Tyto archivy slouží zejména interním zájmům instituce, a to k provozovací a nahrávací praxi orchestrů. Ve většině případů nejsou fondy těchto archivů přístupné veřejnosti. Bývají však stanoveny výjimky v přístupu k fondům pro studijní a badatelské účely.

Hudební muzea shromažďují vedle klasických sbírek hudebních notových materiálů, historických zvukových záznamů, korespondence osobností hudby ad., také sbírky hudebních nástrojů. Fondy muzeí slouží především k badatelským účelům.

Ve struktuře hudebních knihoven a hudebně dokumentačních center zejména v zahraničí existuje návštěvníky velmi vyhledávaný typ specializované knihovny. Tou je hudební fonotéka zpřístupňující zvukové a zvukově obrazové dokumenty. V Čechách takto vyhraněný typ knihovny zatím chybí, zvukové dokumenty jsou uchovávány a zpřístupňovány v takzvané kla-

sických hudebních odděleních knihoven. Projekt pro vznik Národní fonotéky České republiky byl sice již připraven, dosud však chybí prostředky a prostor na jeho uskutečnění.

Do celkové struktury typů hudebních knihoven patří také hudebně-informační střediska shromažďující a zpřístupňující zejména soudobou hudební produkci, nahrávky soudobých skladatelů atp. Jejich vznik spadá do konce šedesátých let minulého století.

Často vznikají knihovny či instituty, které se věnují výzkumu hudební kultury určitého regionu, epochy nebo určitému skladateli. V našem prostoru je takovým pracovištěm Institut Bohuslava Martinů. Shromažďuje vše, co se týká této osobnosti hudební kultury. Zpracovává, zpřístupňuje a pečuje také o ediční činnost s vazbou na odkaz Bohuslava Martinů.

Svou roli zastávají také specializované knihovny při hudebně-vědných ústavech, jejichž doplňování je zaměřeno na výzkum, kterému se ústav aktuálně věnuje. Hudebně-vědnému výzkumu a zároveň pedagogické praxi se věnují katedry a ústavy hudební vědy při vysokých školách. Fondy knihoven těchto pracovišť jsou zaměřeny na potřeby výuky a výzkumu, kterým se tato pracoviště věnují.

Velká řada hudebních sbírek nebývá často uložena v dosud vyjmenovaných typech knihoven, ale je uložena a ochraňována ve státních i okresních či oblastních archivech, v církevních institucích a soukromých rukách. Jejich zpracováním a dokumentací na území Čech a Moravy se zabývá tzv. Souborný hudební katalog budovaný v hudebním oddělení Národní knihovny, který výsledky své práce předává do centra mezinárodní evidence hudebních pramenů RISM (Répertoire International des Sources Musicales).

Pracovníci a uživatelé hudebních knihoven

Nejen zpřístupňování fondů, ale i specializovaná práce s uživatelem (tj. nikoli pouhá expedice materiálu), je jednou z hlavních náplní činnosti hudebních knihoven. Práce knihovníka s uživatelem v oblasti hudebních knihoven si žádá speciální nároky na vzdělání, znalosti a osobnostní předpoklady knihovníka. Dá se říci, že práce knihovníka s uživatelem musí být (a také je) intenzivnější a náročnější než v jiných oblastech knihovnické praxe. Náročné je zejména instruktivní „vedení“ uživatele ze strany knihovníka, ať už se jedná o poskytování informací nebo efektivní využívání informačního aparátu, tj. dostupných klasických i elektronických katalogů instruktivní literatury.

Podle typu hudební knihovny a funkce, kterou knihovna plní, jsou kladeny nároky i na vzdělání a znalosti hudebního knihovníka. Práce se speciálními hudebními dokumenty vyžaduje specializované odborné vzdělání a kvalifikaci jak v oblasti hudební, tak v oblasti knihovnické. V mnoha přípa-

dech jsou pracovníky hudebních knihoven muzikologové, profesionální hudebníci, studenti hudební vědy, absolventi konzervatoří a pedagogických vysokých škol se zaměřením na hudební výchovu. V hudebních knihovnách najde své uplatnění i ten, kdo má dobrý vztah k hudbě, sleduje hudební dění, má alespoň základní hudebně-teoretické znalosti a současně je zaujat prací s hudebním materiálem, ať historickým či současným, má zájem i o práci s tištěnými i elektronickými zdroji informací z oblasti hudby.

Pro práci v hudebních knihovnách je naléhavá potřeba speciálního vzdělávání hudebních knihovníků. Specializované knihovnické školství, které by přímo vychovávalo hudební knihovníky, u nás neexistuje. Jinak je tomu např. v Německu na „Hochschule für Bibliotheks- und Informationswesen Stuttgart“. V České republice se vzdělání v oblasti hudebního knihovnictví děje zatím pouze formou školení a doplňkového vzdělávání, vzájemných konzultací, pracovních skupin apod. V roce 2004 byl za podpory Ministerstva kultury ČR a ve spolupráci hudebních knihoven a Svazu knihovníků a informačních pracovníků uspořádán cyklus speciálních kurzů pro pracovníky hudebních knihoven se zaměřením na popis hudebnin a zvukových dokumentů.

Pro pracovníky hudebních knihoven se konají jednou až dvakrát ročně hudebně-knihovnické semináře zaměřené na problematiku práce hudebních knihoven, ať již zaměřené na autorské právo, zpracování speciálních druhů dokumentů, na práci s elektronickými informačními zdroji, případně i na prohloubení hudebního vzdělání v různých hudebně-historických směrech a žánrech.

Práce hudebního knihovníka se odvíjí od instituce, ve které pracuje a od uživatelských potřeb návštěvníků knihovny. Uživatelé hudebních knihoven lze jen velmi těžko kategorizovat. Tvoří je široké spektrum uživatelů, jejichž uživatelské potřeby se odvíjejí od profesních nebo individuálních zájmů. Knihovny proto shromažďují jak vydání hudebních děl určených ke studiu, tak i k interpretaci, a to v mnoha formách a typech dokumentů.

Např. ve vědeckých knihovnách jsou hudební oddělení zaměřena více na vědeckou práci. Předpokládá se práce s historickým materiálem, kde se uplatní hudebně-vědné vzdělání knihovníka. Návštěvníci takových knihoven jsou pak spíše hudební vědci a studenti hudebních oborů s hlubším zájmem a znalostmi z oblasti hudby.

Knihovny hudebních vysokých škol a konzervatoří mají fond nejširšího rozsahu, který je zaměřen na provozování tzv. vážné hudby. Ve fondu takových knihoven jsou nejen partitury, ale i orchestrálních materiály, klavírní výtahy, instrumentální i pěvecké party apod. Knihovník musí studentům, kteří převážně navštěvují tyto instituce, umět poradit, učí je orientovat se v informacích, které knihovna nabízí.

Městské knihovny shromažďují hudební materiály v nejširším možném rozsahu (různé historické styly, směry a žánry). Uživatelé bývají z řad studentů hudebních škol, muzikologů i širší veřejnosti.

Např. hudební oddělení Národní knihovny a Moravské zemské knihovny v Brně plní mimo jiné funkci „shromažďovatele“ národní produkce. To znamená, že vše, co z hudební oblasti v České republice vychází, by měli nakladatelé dávat povinným výtiskem (tím se myslí i zvukové záznamy) do těchto institucí. Bohužel v praxi stále ještě neplatí, že veškerá česká produkce je v knihovnách vždy dostupná nebo alespoň fyzicky přítomná.

Některé hudební knihovny pořádají pro své uživatele přednášky, koncerty, besedy s významnými osobnostmi z oblasti hudby a podílejí se na přípravě výstav a katalogů s hudební tematikou. Využívají k tomu hudební materiály obsažené ve svých fondech.

Práci s hudebními materiály ve velké míře ovlivňuje novela autorského zákona ze dne 22. května 2006, která této specializované oblasti knihovnictví velmi ztěžuje dosud zavedenou práci s uživatelem na badatelské úrovni i pedagogické praxi.

Spolupráce hudebních knihoven

Potřeba konzultací a výměny zkušeností, včetně řešení problémů hudebních knihovníků ve sféře zpracování, uchovávání, ochrany a zpřístupnění hudebních památek a hudebního materiálu, ale též vzdělávání hudebních knihovníků, vedla již v roce 1951 k založení profesní organizace hudebních knihoven „Mezinárodní asociace hudebních knihoven, archivů a dokumentačních středisek“ (*IAML – International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres*, <http://www.iaml.info>). Tato organizace sdružuje cca 2000 institucionálních a individuálních členů z 45 zemí světa, kteří se sdružují v odborných pracovních skupinách se zaměřením např. na práci v různých typech hudebních knihoven a dokumentačních středisek, na práci se všemi typy hudebních materiálů, informačních zdrojů apod. Československá republika se do spolupráce zapojila v roce 1971, kdy byla ustavena Československá národní skupina IAML (ČNS IAML). Ve všech činnostech v mezinárodním i národním měřítku patřila vždy mezi velmi aktivní členy. Toto zůstalo zachováno i po rozdělení Československé republiky, kdy v roce 2003 začala pracovat Česká národní skupina IAML. V současné době sdružuje Česká národní skupina IAML celkem 20 knihoven, z nichž 10 je členem mezinárodního sdružení.

Práce ČNS IAML je efektivní zejména v oblasti hudební dokumentace, především v tzv. „R-projektech“. Jsou to mezinárodní soupisové, tedy dokumentační činnosti zaměřené na soupis hudebních pramenů (*RISM – Répertoire International des Sources Musicales*, <http://rism.stub.unifrank>

furt.de), soupis muzikologické literatury, tedy literatury o hudbě (*RILM – Répertoire International de Littérature Musicale*, <http://www.rilm.org>), soupis hudební ikonografie (*RIdIM – Répertoire International d'Iconographie Musicale*, <http://web.gc.cuny.edu/rcmi>) a soupis hudebních periodik (*RIPM – Répertoire International de la Presse Musicale*, <http://www.rimpm.org>).

V rámci ČNS IAML dále pracuje např. komise pro práci veřejných knihoven, která se mj. zabývá problematikou autorského zákona ve vztahu k hudebním knihovnám, katalogizační komise, která řeší problematiku zpracování speciálních druhů dokumentů, v současné době především unifikovaných názvů, věcného zpracování hudebních dokumentů apod.

Hudební knihovníci v ČR se pravidelně setkávají při hudebně-knihovnických seminářích pořádaných Knihovnou Jiřího Mahena v Brně, Knihovnou města Hradce Králové, případně jinými hudebními knihovnami. Semináře se zaměřují jak na témata z hudební historie, tak na vzdělávání hudebních knihovníků, na otázky práce se speciálními dokumenty, s uživateli, problematiku autorského zákona apod.

Práce s hudebním materiálem

Hlavními zdroji informací pro hudební knihovny a jejich uživatele jsou jak lístkové či elektronické katalogy knihoven, výše zmíněné mezinárodní soupisy hudebních pramenů, muzikologické literatury, hudebních periodik, hudební ikonografie, tak i tištěné nebo elektronické verze tematických katalogů děl hudebních skladatelů, katalogy vydavatelů, hudebních informačních středisek, ale také odborné slovníky a encyklopedie.

Mezi významné informační zdroje pro obor hudba patří elektronická encyklopedie „Grove Music Online“ (<http://www.grovemusic.com>). Jedná se o průběžně aktualizovanou elektronickou verzi tištěných encyklopedií *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, *The New Grove Dictionary of Opera* a *The New Grove Dictionary of Jazz*. Přístup k této elektronické encyklopedii je možný již v několika Českých knihovnách (např. v Knihovně města Hradce Králové a v Městské knihovně v Praze). Vzhledem k vysoké pořizovací ceně je v jednání možnost konsorcia hudebních knihoven pro přístup právě k tomuto elektronickému zdroji.

V rámci projektu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy 1N „Koordinovaná tvorba oborových informačních bran pro oblast výzkumu“ je v NK ČR tvořena specializovaná oborová informační brána Musica, která má umožnit systematickou práci s informačními zdroji pro obor hudba na základě výběru kvalitních zdrojů popsaných na úrovni mezinárodních standardů. Zkušební přístup do této vznikající oborové brány se připravuje.

Kromě klasických typů dokumentů, tj. knihy a časopisy, tvoří základ fondů hudebních knihoven speciální typy dokumentů, jako jsou hudebniny, zvukové dokumenty a zvukově-obrazové dokumenty. Práce s těmito dokumenty vyžaduje speciální znalosti knihovníka jak v oblasti hudební, tak knihovnické, a to jak na úrovni akvizice dokumentů, tak poskytování informačních a výpůjčních služeb, nebo i katalogizace.

Své poznatky při akvizici speciálních dokumentů si hudební knihovníci předali na 16. akvizičním semináři konaném v dubnu 2006 v Hradci Králové, který byl tentokrát zaměřen právě na akvizici dokumentů v hudebních knihovnách. Akvizice dokumentů probíhá s ohledem na funkce, které knihovna plní, jedná-li se o shromažďování národní produkce, produkce určitého regionu, o doplňování dokumentů pro potřeby pedagogického procesu, provozovací praxe apod. Akvizice dokumentů vyžaduje speciální znalosti dokumentového fondu instituce, uživatelských potřeb, ale také znalost z hudební historie, orientace v různých interpretacích a vydáních děl určitých autorů, především i toho, zda se jedná o tzv. urtexty, úpravy, kritické edice apod.

Speciální znalosti vyžaduje i jmenné a věcné zpracování těchto dokumentů. Názvy uvedené na určených pramenech popisu jsou mnohdy různými variantami skutečného názvu díla. Je potřeba stanovit, zda hlavní autorskou odpovědnost za dílo nese skladatel, upravovatel apod. K tomu je pak velmi důležitá dobrá odborná znalost problematiky. Pro knihovníka na všech stupních práce s hudebním materiálem je nutná alespoň částečná znalost a orientace v notovém zápisu, schopnost odlišit partituru, jednotlivé hlasy, klavírní výtah, v partituře pak sólové party od skupinových apod.

Poměrně často se setkáváme s dokumentem, který obsahuje více skladeb od jednoho či více autorů, ať se společným názvem, nebo bez společného názvu. Zejména pro dokumenty staršího typu se pro něj vžil název konvolut nebo album. Je proto vhodné vytvářet i analytické záznamy pro jednotlivé skladby, které umožňují vyhledání jednotlivých skladeb nebo částí skladeb. Mnohá díla jsou známa pod různými názvy, proto hudebniny potřebují mnohem častěji než jiné druhy dokumentů vytvořit unifikovaný název. Pro tvorbu unifikovaných názvů jsou velkým pomocníkem tematické katalogy děl jednotlivých autorů, případně databáze unifikovaných názvů Library of Congress. Bohužel, z českých autorů jsou zde zastoupeni pouze Antonín Dvořák a Bohuslav Martinů, ostatní autoři v menší míře.

Důležitou součástí hudebních dokumentů je věcný popis. V posledních letech se v Národní knihovně pracuje na vytváření autoritní podoby předmětových hesel pro hudbu. Mnoho hesel je již vytvořeno, další se tvoří a postupně předávají do databáze národních věcných autorit. Nepostradatelnou součástí katalogizačních záznamů hudebních knihoven jsou také informace

jako: katalogová a opusová čísla děl, žánry, formy a nástrojová obsazení. Tyto údaje jasně identifikují hudební dokument nebo umožňují upřesnit uživatelský dotaz.

Závěr

Hudební knihovny neboli specializovaná hudební pracoviště knihoven a dalších typů institucí shromažďují, uchovávají a k dalšímu využití poskytují různé druhy hudebních dokumentů. Jejich specifická povaha si samozřejmě vyžaduje přiměřeně specifických metod práce s těmito dokumenty. Na to by mělo být pamatováno v kvalifikačních požadavcích kladených na hudební knihovníky, v jejich vzdělávání (včetně následného), a také ve statutárních dokumentech knihoven a dalších institucí, v jejich organizačních řádech a směrnicích.

Literatura:

1. *Hudební knihovny a hudební oddělení knihoven v ČR* [online]. Hradec Králové : Knihovna města Hradce Králové, aktualit. 2006 [cit. 2006-07-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.knihovnahk.cz/ODDELENI/hudebni/adresar.htm>>.
2. Hůlek, Julius. Co je a co znamená IAML. *Národní knihovna : knihovnická revue* [online]. 2002, č. 4 [cit. 2006-07-30]. Dostupný z WWW: <<http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0204/0204295.html>>.
3. *IAML - International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centres* [online]. [cit. 2006-07-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.iaml.info>>.
4. Kapsa, Václav; Kordík, Pavel; Petrášková, Zuzana. Elektronické informační zdroje v oblasti hudby (odborné bibliografické a pramenné databáze). *Ikaros* [online]. 2002, roč. 6, č. 12 [cit. 2006-07-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.ikaros.cz/node/1238>>. URN-NBN:cz-ik1238. ISSN 1212-5075.

ČESKÉ STŘEDISKO SIBMAS, SDRUŽENÍ DIVADELNÍCH KNIHOVEN, MUZEÍ A ARCHIVŮ

Helena Hantáková, Knihovna Divadelního ústavu, sekretář národního střediska SIBMAS, člen exekutivy mezinárodní organizace SIBMAS

Mezinárodní organizace SIBMAS byla založena v roce 1954. Cílem organizace je podporovat mezinárodní kontakty a všestrannou spolupráci mezi divadelními knihovnami, muzei a teatrologickými dokumentačními a informačními středisky. Jednacím jazyky jsou angličtina a francouzština. V čele organizace je prezident s dvouletým funkčním obdobím, dále pak ji řídí 16 volených členů exekutivy.

Na webových stránkách organizace se v pravidelných rubrikách objevují informace o divadelních kongresech, výstavách, festivalech a v neposlední řadě i informace o nových knihách. Dříve v klasické, nyní pouze v elektronické podobě zde vychází FIRT/SIBMAS Bulletin. Vedle organizace FIRT SIBMAS úzce spolupracuje s dalšími oborovými organizacemi. Jsou jimi:

- International Council of Museums ICOM
 - International Theatre Institute (ITI)
 - International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)
 - American Society for Theatre Research (ASTR)
 - Theatre Library Association (TLA)
 - International Organization of Scenographers, Theatre Architects and Technicians (OISTAT)
 - International Amateur Theatre Association (IATA/AITA)
 - Performing Arts Special Interest Group of Museums Australia (PASIG)
- Organizace je místem výměny praktických i teoretických zkušeností, koordinuje akce svých členů a umožňuje užší formy dlouhodobé i krátkodobé spolupráce. V minulých letech byly v rámci mezinárodní organizace SIBMAS zpracovávány tři zásadní dlouhodobé projekty:
- *The World Directory on Theatre Museums and Libraries (Světový adresář divadelních muzeí a knihoven)*. Páté vydání adresáře vyšlo v knižní podobě na jaře 1996. Od roku 2002 je dostupná pouze elektronická verze. V adresáři je zahrnuto okolo 7 000 mezinárodních institucí, které vlastní teatrologické sbírky. Vedle adresy a kontaktů je zde uvedena i stručná charakteristika sbírky. Vyhledávání je možné podle národního názvu instituce nebo jeho anglické verze, podle názvu sbírky nebo

podle anglického názvu města. Adresář spravuje redakční rada. Podněty na změny a doplnění jí zasílají zástupci národních organizací.

- *The International Bibliography of Theatre (IBT) (Mezinárodní divadelní bibliografie)*, vydávaná Theatre Research Data Centre at Brooklyn College of the City University of New York. Jedná se o článkovou divadelní bibliografii. Velice zajímavým aspektem je, že články byly vybírány a zpracovávány v jednotlivých zúčastněných zemích, čímž byla zaručena vysoká obsahová kvalita. K článkům je přidávána stručná anotace v angličtině. Poslední vydání ve formě knihy je z roku 1999. Sběr dat stále probíhá, ale plánuje se desetiletá kumulace na CD.
- *The World Encyclopedia of contemporary Theatre*, 6 vol. (1994–2000) Encyklopedie světového divadla vznikala v letech 1994 – 2000. Každý svazek je věnován jedné geografické oblasti (sv. 1 – Evropa, sv. 2 – Amerika, sv. 3 – Afrika, sv. 4 – Arabský svět, sv. 5 – Asie, Pacifik a sv. 6 – Bibliografie, rejstříky).

Nejpodstatnější část krátkodobých projektů tvoří výstavy, na jejichž přípravě se podílí více národních institucí. Výstavy jsou většinou koncipovány jako putovní a mnohdy jsou uvedeny i mimo autorské země. Příkladnou ukázkou byla výstava s názvem „Shakespeare na středoevropských jevištích mezi dvěma světovými válkami 1918–1938“, kterou iniciovalo slovinské Divadelní muzeum v Lublani. Na tvorbě obsahu výstavy se podílelo Rakousko, Slovensko, Slovinsko, Česká republika, Chorvatsko, Maďarsko, Německo a Švýcarsko. Výstava byla postupně instalována ve všech účastnických zemích, které základní expozici doplnily svými exponáty. V Praze se výstava konala v Lobkovickém paláci v roce 1996. Studii pro katalog o Shakespearových hrách inscenovaných v daném období v Praze napsala Vilemína Pecharová z divadelního oddělení Národního muzea.

Zatím poslední výstavou, která vznikla ve spolupráci s mezinárodní organizací SIBMAS, byla v roce 2003 výstava japonského divadelního kostýmu. V Národním muzeu bylo vystaveno 118 exponátů, vedle kimon i pásy a čelenky ke kostýmům.

Každé dva roky pořádá organizace odborné kongresy, jejichž témata jsou problémy daného oboru. V letošním roce se konal kongres ve Vídni a jeho ústředním tématem bylo: „Divadelní sbírky v ofensivě“. Na kongresu mimo jiné zazněly i dva české příspěvky. Přednáška Zdeny Benešové, vedoucí archivu Národního divadla, pod názvem: „Digitalizace archivu Národního divadla“. Magdalena Štulcová z divadelního oddělení Městské knihovny v Praze vystoupila s příspěvkem: „Vzácné tisky divadelního fondu Městské knihovny v Praze a povodeň v roce 2002“. Text obou příspěvků je k dispozici na webových stránkách české národní organizace SIBMAS.

Národní středisko SIBMAS

Činnost českého národního střediska navazuje na práci československého střediska SIBMAS, které bylo založeno v Moravském muzeu v Brně

21. března 1991. Ustavující schůze českého národního střediska SIBMAS se konala 8. 6. 1993 v Divadelním ústavu v Praze. V souladu s posláním mezinárodní organizace SIBMAS sdružuje toto středisko české, moravské a slezské knihovny s divadelními fondy, muzea s divadelními sbírkami, archivy divadel a knihovny odborných škol. Hlavním cílem je výměna praktických i teoretických informací ze všech oblastí práce jednotlivých členů a spolupráce v rámci národních i nadnárodních projektů. Národní středisko v neposlední řadě plní funkci vědecké oborové základny v oblasti teatrologie v nejširším slova smyslu.

Členy národního střediska SIBMAS jsou následující organizace:

Knihovna NIPOS, Praha

Ve veřejně přístupné knihovně NIPOS uživatel nalezne: knihy - výběr z oborů kultury a umění, společenských věd; periodika - výběr z regionálních periodik, zpravodajů obcí a měst, odborných časopisů a ústředních deníků; informační materiály o místech a regionech ČR; statistická data o divadlech, hudebních souborech, galeriích, hvězdárnách, knihovnách, muzeích a památnících, památkách, o neperiodických publikacích, periodickém tisku a jejich vydavatelích.

Archiv Národního divadla, Brno

Národní divadlo v Brně má celkem dva archivy. První z nich je archiv zabývající se uměleckou dokumentací a druhý je hudební archiv. Archiv ND Brno zajišťuje sbírkovou, dokumentační a osvětovou činnost k historii a současnosti instituce českého divadla v Brně.

Moravské zemské muzeum - oddělení dějin divadla, Brno

Oddělení dějin divadla Moravského zemského muzea v Brně existuje od roku 1955. Vzniklo šest let poté, co bylo muzeum pověřeno správou sbírkového fondu Družstva českého Národního divadla, který tehdy čítal více jak 20 tisíc teatrálií a přibližně 3000 divadelních publikací. Tento komplex se stal fundamentem systematicky budované sbírky moravik v oblasti divadla.

Knihovna JAMU, Brno

Vysokoškolská knihovna JAMU poskytuje své služby studentům, pedagogům a zaměstnancům JAMU. Fond tvoří 80 000 knihovních jednotek: knihy, hudebniny, časopisy, bakalářské, diplomové, disertační práce, gramofonové desky, CD, videokazety.

Divadelní ústav - knihovna, Praha

Základním posláním knihovny DÚ je shromažďovat, zpracovávat, uchovávat a zpřístupňovat veškerou bohemistickou divadelní literaturu a periodika a výběrově divadelní literaturu zahraniční. Informační systém knihovny je včleněn do struktury Divadelního ústavu a přímo navazuje na činnost oddělení bibliografie a dokumentace. V současné době knihovní fond obsahuje přes 116 000 svazků odborné divadelní literatury, divadelních textů, literatury příbuzných oborů a periodik.

Muzeum loutkářských kultur, Chrudim

Úkolem muzea je shromažďovat, spravovat a zpřístupňovat široké veřejnosti i pro vědecké účely materiály vztahující se k historii i k současnému vývoji loutkového divadla. Podporovat rozvoj loutkářství a rozvíjet nejširší spolupráci s různými institucemi u nás i ve světě.

Městská knihovna v Praze – Divadelní a filmový úsek

Posláním divadelního a filmového úseku MK Praha je všestranné poskytování služeb odborné i širokému spektru laické veřejnosti. Zajišťuje nákup, zpracování, absenční a prezenční půjčování knih, časopisů a výstřížků. Zabezpečuje meziknihovní výpůjční službu, informační a bibliografické služby včetně přístupu do databáze MKP.

Slezské zemské muzeum, Opava

Oddělení si klade za cíl sbírat, ochraňovat, zkoumat a prezentovat materiály k historii a současnosti českého, německého a polského divadla na Moravě a ve Slezsku. Poskytovat služby partnerským institucím, odborné i široké veřejnosti a sdělovacím prostředkům. Sbírkou obsahují necelých 30 000 předmětů.

Národní muzeum v Praze – divadelní oddělení

Divadelní oddělení NM bylo založeno v r. 1924 jako součást knihovny NM a od r. 1930 je samostatným oddělením. Velké množství rozličných předmětů uložených v divadelním oddělení je rozděleno do šesti základních sbírek, a to sbírky: rukopisů; tisků; divadelních plakátů; výtvarná sbírka; sbírka zvukových záznamů a sbírka osobních památek a trofejí.

Knihovna divadelní vědy FF UK, Praha

Knihovna divadelní vědy FF UK patří k menším školním knihovnám. Je určena především studentům Filosofické fakulty UK. V omezené míře (prezenčně) ji mohou využívat i ostatní čtenáři. V roce 2001 došlo k rozdělení knihovny na část divadelní a filmovou.

Konzervatoř Duncan Centre, Praha

Knihovna a informační středisko bylo založeno v roce 1992 při státní škole Duncan Centre Konzervatoř. Úkolem informačního střediska je získávat, zpracovávat, uchovávat a zpřístupňovat informační prameny z oblasti oborů, které jsou v DC Konzervatoři vyučovány – především v oblasti současného tance. Mimo to plní klasické služby školní knihovny. Externím zájemcům je přístupna pouze po projednání s vedením školy.

Archiv Divadla J. K. Tyla, Plzeň

Základním posláním archivu je zajišťovat veškerý provozní materiál pro všechny soubory divadla, což v tomto případě znamená operu, operetu, činohru a balet. Dále má archiv za úkol shromažďovat a zpracovávat veškeré nové materiály, udržovat stávající materiály v dobrém stavu a zajišťovat notografické práce.

Knihovna DAMU, Praha

Knihovna slouží studentům a pedagogům školy. Má ve svých fondech cca 30 000 svazků odborné divadelní literatury (včetně diplomových prací absolventů DAMU a habilitačních prací pedagogů DAMU) a divadelních periodik, cca 900 titulů ostatních dokumentů (VHS, CD, MC, CDROM, DVD).

Knihovna a archiv Centra experimentálního divadla, Brno

Knihovna byla vybudována v letech 1996-1997 souběžně s archivem Divadla Husa na provázku a archivem CED, pro veřejnost je otevřena od prosince 1997. Knihovní fond tvoří: 2400 sv. teatrologické literatury, literatury příbuzných oborů, dramatických textů, beletrie, periodik, programů a scénářů DHNP zpracovaných v KP-systému.

Archiv Národního divadla, Praha

Fondy archivu Národního divadla a knihovny zahrnují: knihy, fond fotografií, divadelní cedule a plakáty, fond výstřižkový, fond pozůstalostí a spisový archiv zaměstnanců Národního divadla a fond korespondence.

Jak je z výčtu členů patrné, jedná se o různé instituce, které plní rozdílné funkce v rámci jednoho oboru. Najdeme zde tři skupiny institucí – knihovny, muzea a archivy divadel. Archiv divadla je pak chápán ve smyslu dokumentačně-informačního střediska, kde jsou shromážděny dokumenty týkající se umělecké činnosti dané scény. Muzea i archivy budují své vlastní knihovny, ale členem SIBMASu je zde instituce jako celek. Naopak některé z členských knihoven jsou součástí většího celku např. divadelní oddělení Městské knihovny.

Díky spojení v jedné oborové organizaci – SIBMAS – se tak dostávají do kontaktu a je zde vytvořen základní pracovní a komunikační prostor. Pracovní zasedání národního střediska SIBMAS se konají zpravidla 2x ročně – na jaře a na podzim.

Stejně jako mezinárodní organizace SIBMAS má i národní středisko své www stránky (adresa je: www.divadlo.cz/sibmas/). Na těchto stránkách jsou umístěny tzv. „matriční karty“ členů národní organizace. Jedná se o stručnou charakteristiku instituce, popis jejich fondů a sbírek, otevírací doba pro veřejnost a veškeré kontakty. Stránky dále obsahují zápisy ze zasedání, kongresové cestovní zprávy a oddíl aktualit a svým obsahem poskytují komplexní přehled o činnosti střediska.

Literatura:

Němečková, V.: Analýza srovnání on-line katalogů s divadelní tematikou. Praha: VOŠIS 2004. 1 CD

Nosálková, B.: Instituce a fondy teatrologické literatury v České republice, Praha: VOŠIS 2003. 101 s., příl.

Herman, J.: O paměti divadel podruhé. Divadelní noviny, 3, 1994, č. 10, s. 11.

Hantáková, H.: Národní středisko SIBMAS. Zprávy Divadelního ústavu, listopad/prosinec 1993, s. 49.

PRIMO – VYHLEDÁVÁNÍ A DODÁVÁNÍ INFORMACÍ ORIENTOVANÉ NA UŽIVATELE

Pavel Krbec - Jan Pokorný, Ústav výpočetní techniky Univerzity Karlovy

Tradiční vyhledávání bibliografických informací přes knihovní katalogy je orientováno na knihovníka. Bibliografický záznam ovlivňuje chování všech částí procesu vyhledávání a získávání informací. Uživatel musí prohledávat specifický katalog specifickým způsobem za použití specifických metadat a následně si dokument specifickým způsobem vyžádat. Pokud chce navíc prohledávat více informačních zdrojů, musí tento proces v různých obměnách několikrát opakovat. Nový produkt Primo tento proces obrací a zcela ho podřizuje potřebám uživatele. Uživatel je alfou i omegou v celém procesu získávání a dodávání informací.

Základní myšlenky architektury produktu Primo jsou tyto:

- všechna data, která uživatel potřebuje, jsou získávána z jediného vyhledávacího bodu, kam se soustřeďují tradiční knihovní katalogy, digitální sbírky a elektronické zdroje
- uživatel má k dispozici sadu výkonných a mocných vyhledávacích nástrojů (facetové vyhledávání, práce s mírou relevance, seskupování příbuzných výsledků apod.)
- uživatel má možnost rozšířit rozsah bibliografických informací (uživatелеm definovaná pole, uživatelské poznámky apod.)
- vyhledávání je pouze prvním krokem v procesu dodávání informací a dokumentů (procesem vyhledávání práce systému Primo nekončí)
- centrální vyhledávací bod, který Primo přináší, je možné zabudovat do širšího kontextu pracovního prostředí uživatele, např. do akademického portálu
- široká nabídka doplňujících funkcí, které známe z komerčních aplikací a vyhledávacích systémů (Amazon, Google, Vltava atd.)

Vyhledávání a dodávání informací v knihovnách může být daleko účinnější, než může nabízet např. Google, protože knihovny pracují se strukturovanými metadaty a bibliografickými informacemi. Systém Primo využívá všech předností strukturovaných informací a pomocí moderních technologií na nich buduje příslušné služby.

Základní potřeby uživatele knihovny můžeme definovat jako požadavky na kvalitní a přesné informace dodané rychle v potřebné formě na potřebné místo. Z toho systém Primo odvozuje tři možné fáze při dodávání informací, podle možností daného zdroje:

- pokud možno dodat informace ihned přímo na obrazovku počítače uživatele
- pokud možno dodat informace elektronicky v co nejkratším čase
- pokud možno dodat informace ve fyzické formě v co nejkratším čase

Systém Primo je určen pro jakékoli organizace nebo instituce, které potřebují dodávat svým uživatelům informace a znalosti. Nenahrazuje ostatní knihovní produkty, jako je OPAC, metavyhledávač nebo linkovací server, ale naopak dokáže jejich funkce rozšířit a zastřešit. Pracuje jak s lokálními tak vzdálenými informačními zdroji, které nemusí být součástí systému Primo.

Systém Primo je založen na práci s daty, které jsou získávány z knihovních aplikací nebo z dalších on-line zdrojů. Data jsou sklížena a nepřetržitě aktualizována, následně upravována a obohacována o další informace, aby uživatel dostal co nejkomplexnější informace pro získávání znalostí. Systém Primo je schopen sklízet data z mnoha rozličných datových zdrojů v různých formátech. K těm standardním patří MARC XML, METS, IRD, DC, EAD, HTML atd.

Mapování z různých formátů si může zákazník lokálně upravit. Po sklizni dat jsou záznamy unifikovány, aby byly uživateli po vyhledávání prezentovány v jednotné podobě.

Vyhledávání podporuje rozpoznávání jazyka, stemming (rozpoznání tvarů jednoho slova) a návrhy podobných termínů. V poslední fázi jsou záznamy obohaceny o uživatelské vstupy a o informace z dalších relevantních zdrojů, jako jsou např. plné texty, obálky knih, abstrakty, ukázky kapitol, recenze, další doporučená bibliografie, vazby na dodávání nebo nákup informací a dokumentů apod. Systém Primo také nad záznamy provede deduplikaci, doplní facety, FRBR atd.

SLUŽBY KNIHOVEN VE SVĚTLE NOVELY AUTORSKÉHO ZÁKONA¹

Zdeněk Matušík – Vít Richter, Národní knihovna ČR

V rozvíjející se informační společnosti získávají autorskoprávní vztahy v činnosti knihoven na váze. Je tomu tak zajisté díky obecně rostoucí šíři forem, v nichž jsou tvůrčí obsahy vytvářeny a šířeny, a specificky v důsledku prudkého rozvoje práva duševního vlastnictví, k němuž dochází v posledních desetiletích v návaznosti na rozvoj informační společnosti.

Novela autorského zákona, která nabyla účinnosti dne 22. května 2006², byla jistým dovršením počáteční etapy vývoje té oblasti autorského práva v České republice, jež se specificky vztahuje na činnost knihoven přístupných veřejnosti.

Příprava novely autorského zákona byla v knihovnické obci očekávána s velkou netrpělivostí. Ta byla oproti vládnímu plánu legislativních prací zpožděna o celý rok. Na procesu přípravy se průběžně po celou dobu aktivně podílely Národní knihovna České republiky a Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, cenná byla účast Státní technické knihovny a Městské knihovny v Praze, svými připomínkami v různých etapách přispěly další knihovnická grémia, jednotlivé knihovny, ale i instituce ze sféry archivnictví, muzeí, galerií i školství. Přesto je oprávněné politování nad tím, že účast na posuzování a přípravě novely z řad knihovnické obce nebyla aktivnější.

Jaké konkrétní změny přináší autorský zákon v nové podobě? Je pravda, že novela přinesla řadu změn – na předpokládané vyhlášení úplného znění v době psaní tohoto příspěvku se ještě čeká – nicméně rozhodující pasáže týkající se knihoven jsou v novele většinou uvedeny v ucelené formě a na nemnoha místech.

¹ Vzhledem k tomu, že stať není pojednáním autorskoprávním, upouští se v článku vědomě v běžných souvislostech knihovnické problematiky od používání terminologie autorského práva. Text ovšem byl zpracováván s ohledem na autorskoprávní význam jeho obsahu.

² Zákon č. 216/2006 Sb. ze dne 25. dubna 2006, kterým se mění zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

Pro výklad oprávnění vyplývajících z autorského zákona pro knihovny je třeba si uvědomit, že zde není na místě prvoplánový přístup, domněle vycházející ze zásady „co není zakázáno, je povoleno“. Při práci s touto právní normou je třeba mít vždy na paměti, že zákon primárně vyhrazuje veškerá práva k užití autorovi a držitelům práv příbuzných a uživatel – a ve smyslu autorského práva je jím i knihovna samotná – může dílo, záznam či databázi užít jen na základě svolení držitele práva (tj. na základě takové či onaké formy licenční smlouvy), nebo na základě oprávnění zakotveného v zákoně (volná užití a užití na základě zákonné licence – jež se chápou jako výjimky z práva autorského, resp. jeho omezení). A i užití, jež formálně spadá do zákonných mezí, je může svým způsobem překračovat, pokud předmětné užití díla je v rozporu s běžným způsobem užití díla nebo jím jsou nepřiměřeně dotčeny oprávněné zájmy autora (§ 29 odst.1³). Neplatí tedy úvahy typu „v autorském zákoně jsem výslovný zákaz nenašel, tak to lze dělat“.

Vzato dle posloupnosti v textu zákona, právní jistota knihoven byla nesporně posílena úpravou definice půjčování (§ 16). Ta nyní nijak doplňkově neomezuje účel užití půjčeného díla či záznamu – rozhodující je nevýdělečná povaha půjčování. Z autorskoprávního hlediska tedy nic nebrání půjčování rovněž právníckým osobám. Pro knihovny, v nichž provozovatel využívá možnosti dané knihovním zákonem a vybírá za půjčování zvukových záznamů poplatek, resp. v knihovnách působících mimo Evidenci knihoven je důležité respektovat podmínku, že výše úplaty za půjčování nesmí přesáhnout výši provozních nákladů knihovny na výpůjčku.

Novela rovněž jednoznačně upravila zhotovování kopií na papír (či obdobný podklad – např. mikrofilm, ale i tričko apod.): výslovně uvádí možnost zhotovit, samoobslužně či na objednávku a za úplatu takovou kopii pro vnitřní potřebu právnícké osoby nebo fyzické podnikající osoby, a to bez omezení rozsahu (§ 30a odst. 1). České knihovny tak mají v této oblasti služeb prostor, jaký jim mohou kolegové v leckteré další zemi závidět.

Nutno ovšem dodat, že změna zahrnuje i zvýšení odměny za takové užití, která je zprostředkovaná kolektivním správcem. Sazba za reprografickou kopii zhotovenou za úplatu se zdvojnásobuje a toto zvýšení není kompenzováno ani zakotvením koeficientu 70 procent (jako pravděpodobného podílu autorských děl v předlohách kopírovaných v knihovnách), neboť do přístrojů zhotovujících tyto kopie se započítávají nově i tiskárny. Uvedená procentní sazba je pro mnohé knihovny velmi tvrdá. Na středních a vysokých školách se v rozsáhlé míře poskytují tiskárny pro tisk vlastních materi-

³ První bod tzv. třístupeňového testu „fair use“ je omezení na zvláštní případy stanovené v zákoně.

álů zpracovaných studenty. Kopírky ve veřejných knihovnách malých obcí slouží ve velké míře ke kopírování soukromých materiálů jako v copy shopu. Knihovnický návrh na diferenciaci koeficientu nebyl přijat vůbec, ale v původním návrhu zákona existovala alespoň možnost o případném zmírnění tvrdosti jednat, tato možnost však byla v závěrečné etapě projednávání v Poslanecké sněmovně odstraněna.

Zde snad ještě jedna obecná poznámka. Knihovny jistě nemají za úkol zkoumat, zda uživatel dodržuje autorský zákon, nebo jeho respektování vymáhat. Základní odpovědnost za dodržování autorského práva nepochybně spočívá na uživateli. Nicméně, knihovny jako instituce občanské společnosti mají závazek působit rovněž v této oblasti k zachování společenských norem, například tím, že upozornění na autorské právo zahrnou do svých řádů a dalších pokynů pro své uživatele, že na ně odkáží i na těch místech, kde by nejspíše mohlo dojít k jednání překračující hranice práva (u kopírek apod.).

Vedle toho mají knihovny i odpovědnost přímou: pokud se, zejména při poskytování služby, pracovník knihovny dozví informaci vypovídající o připravovaném porušení autorského zákona, je povinen uživateli v daném kontextu poskytnutí služby odmítnout. Nově pak autorský zákon výslovně knihovnám ukládá zamezit zhotovení elektronické kopie dokumentů prezenčně zpřístupňovaných na základě zákonné licence v elektronické formě (jak digitální, tak analogové).

V souladu s evropským právem je také z jakéhokoli kopírování vyloučeno kopírování notových materiálů. Dokud tedy „konkrétní dokument“ nepřejde do volné domény, nelze jej kopírovat ani vlastním zařízením uživatele pro soukromou osobní potřebu. Posuzovat, zda je notový materiál pro kopírování volný, nelze jen podle data úmrtí autora samotného hudebního či hudebně dramatického díla. Majetková práva se totiž vztahují i na nakladatele (50 let od vydání) – a na autory případných dalších děl obsažených v publikaci (ilustrací, grafické úpravy – pro ně platí lhůta 70 let od úmrtí). Zde se nabízí jen možnost smluvní úpravy – vyjednání licence s nakladateli a dalšími držiteli práv. Tento tuhý rámec je striktně nastaven evropskou směrnicí a odráží dosavadní vysokou náročnost produkce notového materiálu.

Pro knihovny, jakož i archivy, muzea, galerie, školy, vysoké školy a další nevýdělečná školská a vzdělávací zařízení má klíčový význam § 37 platného znění autorského zákona, který shrnuje klíčová oprávnění pro jejich současné služby uživatelské veřejnosti; v jeho záhlaví také stojí „Knihovní licence“.

V první řadě se v licenci upravuje oprávnění knihoven ke zhotovování kopií a jejich užití, resp. ke zpřístupňování obsahů (děl či záznamů)

v nehmotné podobě. Zákon umožňuje prezenčně zpřístupnit na terminálu výpočetní techniky nebo na jiném technickém zařízení takřka jakýkoli oprávněně zveřejněný obsah či chráněný produkt intelektuální činnosti, pokud je knihovna nezískala na základě smluvní licence nebo v jejichž prodejních podmínkách nebylo zpřístupnění prostřednictvím kopie vyloučeno. – Tato licence se tedy týká nejen běžných případů, jako jsou díla literární a obrazová umělecká či vědecká, ale i filmů, zvukových či audiovizuálních záznamů. Vztahuje se i na digitální a mikrodokumentové reformáty. Nicméně, ani tímto způsobem nelze zpřístupňovat (složitější) interaktivní média a databáze, neboť zákon uplatnění knihovní licence na počítačové programy (pokud nejde o nepodstatný předmět výpůjčky) a databáze explicitně neumožňuje.

Formálně jsou tato oprávnění v textu rozvržena do několika ustanovení odstavce 1.

V první řadě jde o oprávnění knihovny zhotovit si jakoukoli kopii jakéhokoli předmětu autorskoprávní ochrany (kromě počítačového programu či databáze) „pro své archivní a konzervační potřeby“ a za nevýdělečným účelem. Z tohoto omezení je zřejmé, že kopie v rámci tohoto ustanovení (tj. kopie díla aj., jež knihovna ani nezbytně nemusí mít zařazeno do svého fondu) nemůže být zhotovena na základě konkrétního uživatelského požadavku. Za účelem oprávněného zhotovení kopie knihovny dokonce mohou obejít ochranu záznamu proti kopírování – tzv. účinné technické prostředky ochrany práv – podle dalších ustanovení autorského zákona⁴.

Předmětné ustanovení otázku užití takovéto kopie specifickěji neřeší. Ministerstvo kultury spatřuje možnost jejich použití – vedle období, kdy se třeba po stu letech dožijí přechodu díla do volné domény – pouze „ke zhotovení rozmnoženiny díla, jehož rozmnoženina byla poškozena nebo ztracena, a o němž lze na základě rozumně vynaloženého úsilí zjistit, že není nabízeno k prodeji; nebo ke zhotovení tiskové rozmnoženiny malé části díla, jež byla poškozena nebo ztracena“⁵. Na takový účel (preventivní zhotovení kopií fondu a jejich uchovávání) ovšem knihovny až na několik vý-

⁴ Reálně by mělo jít o součinnost držitele práv s knihovnou, zvláště při migraci obsahu z jednoho nosiče na druhý, či dokonce – tam, kde by to vůbec připadalo v úvahu – z jednoho programového prostředí do druhého. Realizace tohoto oprávnění ovšem v praxi nepochybně narazí na překážky, zvláště v případech, kdy výrobce záznamu zanikne.

⁵ Novela autorského zákona a knihovny / Adéla Faladová. – In: Čtenář. – ISSN 0011-2321. – Roč. 58, č. 7/8 (2006), s. 218. K citovanému ustanovení autorského zákona viz dále.

jimek⁶ nemají dostatek zdrojů. Máme za to, že prezenční zpřístupňování kopie díla šířeného držitelem práv nekomerčně způsobem, jenž bude vyložen níže, nepřekračuje smysl právní úpravy. Typickým případem je zde prezenční zpřístupňování kopií zdrojů z volného Internetu.

Další ustanovení poskytuje knihovnám oprávnění zhotovit a následně i půjčovat kopii dokumentu, jehož exemplář ve fondu knihovny – jak vyplývá z citátu v předchozím odstavci – byl ztracen nebo poškozen⁷; pokud by mělo jít o kopii větší části jednotky nebo o dokument celý, lze takto postupovat jen, pokud již publikace⁸ není na trhu k dostání. Za „rozumně vynaložené úsilí“ lze v případě české produkce v současné době považovat odpovídajícím způsobem komentovanou objednávku u odborného knihkupce, zejména člena Svazu českých knihkupců a nakladatelů, jenž disponuje síťovým propojením s dalšími knihkupci a distributory, a u nakladatele. Potřebnou náhradu lze často získat na antikvárním trhu. U zahraniční produkce platí uvedený postup obdobně. Netřeba snad zdůrazňovat, že rovněž pro čtenáře knihovny je výhodnější mít v ruce i po hmotné stránce kvalitní knižní dílo, než pracovat s náhražkou.

Zásadní význam má pak ustanovení třetí. Na jeho základě mohou knihovny zhotovovat kopie dokumentů zařazených do svého fondu (s výhradou – viz výše) a pak je prezenčně zpřístupňovat. V současnosti půjde patrně převážně o zpřístupnění digitální, na terminálu, jenž neumožní dálkový přístup, v úvahu ovšem připadá i zpřístupnění kopie – mikrodokumentu na čtecím přístroji nebo analogové kopie na magnetofonu či videopřehrávači. Jsou zde stanoveny i určité podmínky: V první řadě je knihovna povinna zamezit uživateli zhotovit kopii (může mu však, neboť často půjde o reformát tiskové či jiné grafické předlohy, za úplaty zhotovit kopii na papír apod.). Dále – takto zpřístupňovat určitý obsah lze pouze pro jednotlivce, licence tedy neplatí např. pro pořádání hudebních pořadů nebo filmových představení pro více účastníků. V neposlední řadě – takto lze zpřístupňovat obsah pouze pro účely výzkumu nebo soukromého studia.

⁶ A i knihovny s konzervační funkcí mohou vzhledem k disponibilním zdrojům zhotovovat reformáty jen u malé části přírůstků – zejména novin či některých elektronických formátů.

⁷ Nahrazení „malé části díla“ text zákona předpokládá jen u tištěných dokumentů.

⁸ Zákon uvádí pojem „dílo“, což by v některých případech otevíralo škálu možných výkladů. Použitím pojmu „publikace“ se zde zdůrazňuje, že jde o celostní předmět ochrany autorských práva a práv příbuzných (složené zpravidla z díla literárního, díla grafického, případně díla výtvarného či dalších, jakož i předmětu práva nakladatele na odměnu za zhotovení rozmnoženiny jím vydaného díla pro osobní potřebu) – tedy to, co se jinak rozumí pod pojmem „vydání díla“.

Toto ustanovení [§ 37 odst. 1 písm. c)] si zasluhuje ještě bližší pohled. I když jeho aplikace může být – jak uvedeno – velmi široká, uplatňuje se zvláště při vytváření a provozování digitálních knihoven. V České republice se jedná především o koncepci České digitální knihovny a klíčové národní programy Memoria (Manuscriptorium – digitalizované historické dokumenty), Kramerius (digitalizované novodobé dokumenty) a WebArchiv (archivované digitální dokumenty zveřejněné ve volném Internetu). Knihovníci mají pochopitelně především starosti s finanční stránkou (která předpokládá, podmiňuje i ovlivňuje stránky další), ale musejí se vyrovnat i se stránkou autorskoprávní. Ta je jim zde ostatně také ku prospěchu: tím, že legislativa zavedla právní ochranu pořizovatele databázi; chrání tak rovněž úsilí a prostředky knihoven vynaložené na tyto programy.

Závažný problém ovšem v provozování digitálních knihoven představuje délka trvání majetkových autorských práv (a práv příbuzných), po dobu jejichž trvání nelze digitalizované obsahy na webu vystavovat, neboť by šlo o neoprávněné sdělování díla veřejnosti. Za hranici, do níž se digitální reformáty zpřístupňují pouze prezenčně v knihovně vlastníci předlohu, se konvenčně v rámci programu Kramerius stanovuje rok vydání 1880.⁹ Tato skutečnost ale nijak nebrání tomu, aby knihovny na webu vystavovaly ty digitální reformáty, u nichž bylo pozitivně zjištěno, že lhůta trvání majetkových práv již uplynula. Prakticky půjde patrně především o reformáty monografií.

Vyloženou cestu zpřístupňování kopií předpokládáme – jak uvozeno výše – také pro prezenční zpřístupňování kopií zdrojů z Web-Archivu – tedy nekomerčně šířených materiálů z volného Internetu. To zajisté není v rozporu s běžným způsobem užití díla aniž jsou jím nepřiměřeně dotčeny oprávněné zájmy autora.

Novinku významnou zejména pro vědecké a vysokoškolské knihovny představuje další ustanovení zákona, o prezenčním půjčování obhájených diplomových, rigorózních, disertačních a habilitačních prací. Zejména informační význam disertačních prací je mezinárodně uznáván a možnost

⁹ Pro ilustraci, Národní archiv Spojeného království v odpovědi v rámci konzultace k programu Evropské unie i2010 – Evropská digitální knihovna uvádí, že nejstarší dílo ve Velké Británii, jehož majetková práva dosud trvají, bylo vydáno v roce 1862; jeho autor zemřel v roce 1938 a dílo tedy bude volné až v lednu 2009. Viz i2010 Digital Libraries: Questions for Online Consultation. General Comments. [2006-07-19]. Dostupné z WWW:

<http://europa.eu.int/information_society/activities/digital_libraries/consultation/replies/consult_results/national_archives_uk_a303393.pdf> – Na druhou stranu však ve smlouvě s kolektivním správcem o výši odměny za přímé poskytování kopií ve Spolkové republice Německo byl za hranici platby odměny stanoven rok 1920.

jejich zpřístupňování pro výzkum a soukromé studium je nesporně pozitivním krokem.¹⁰ Pro půjčování platí možné omezení: autor může půjčování vyloučit, přičemž jako vyloučení třeba chápat i označení práce za důvěrnou apod., jakož i nesouhlas s půjčováním zadokumentovaný v minulosti. Pokud jde o kopírování, principiálně pro ně platí obecná právní úprava – ovšem vzhledem ke specifické povaze těchto děl a zvláštní úpravě jejich půjčování je vhodné rozsah kopírování omezit. Vyloučení z půjčování pak nutno chápat i jako vyloučení z kopírování pro alternativní zpřístupnění a pro uživatele. Z dikce zákona (o prezenčním zpřístupňování) rovněž vyplývá, že kopii nelze objednateli poskytnout v rámci služby přímého dodávání kopií – bez jeho osobní přítomnosti v knihovně, či další z knihovní licence oprávněné instituce.

Významné změny zaznamenává úprava půjčování vydaných děl a záznamů (odst. 2 a 3). Novinkou zde je již zavedení institutu „půjčování na místě samém“, neboť dříve český autorský zákon půjčování absenční a prezenční nijak nerozlišoval. Pozitivní je rovněž skutečnost, že alespoň v důvodové zprávě se v souladu s evropskou směrnicí uvádí, že poskytování dokumentů na fyzických nosičích mezi institucemi, jichž se týká knihovní licence, např. v rámci meziknihovní výpůjční služby, se z autorskoprávního hlediska nepovažuje za samostatné užití. Podobně se za půjčování nepovažuje výpůjčka počítačového programu, kde program je jen prostředkem ke zpřístupnění samotného obsahu (díla, výkonu umělce apod.).

Nová úprava půjčování pak pro většinu knihoven bude změnou spíše psychickou, než že by se věcně projevovala v jejich každodenním životě, ale i tak je nepominutelná a budme za ni vděční.

Knihovny a další zařízení především získala oprávnění k prezenčnímu půjčování zvukových a zvukově obrazových záznamů. Pro vědecké a vysokoškolské knihovny může mít oprávnění k půjčování zvukově obra-

¹⁰ Pro činnost veřejných vysokých škol je ovšem také významné zveřejňování i dalších závěrečných, zejména diplomových prací nově zakotvené v § 47b zákona č. 111/1998 Sb., ze dne 22. dubna 1998, o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách) v platném znění, a to s účinností od 1. 1. 2006. Ustanovení tohoto zákona jsou také – ve spojení s tam předpokládanou úpravou v jednotlivé vysoké škole – určující pro zpřístupňování závěrečných prací odevzdaných k obhajobě od 1. 1. 2006 v rámci předmětné vysoké školy. Autor může smluvně vyjádřit souhlas s dalšími formami zpřístupňování (například s on-line dálkovým zpřístupňováním). – Povahu této stati překračují úvahy o možnosti využít ustanovení platného autorského zákona pro zpřístupňování posudků závěrečných prací.

zových záznamů¹¹ alespoň k prezenčnímu užití význam ve vytvoření právní jistoty. Při prezenčním půjčování záznamů jsou knihovny povinny zamezit možnost pořízení kopie – což třeba vykládat i tak, že neumožní uživateli, aby záznam používal na svém zařízení, pokud by na něm bylo možné kopii zhotovit. Půjčování absenční se jako dosud odkazuje na licenci smluvní, pro niž však v případě audiovizuálních záznamů knihovny nenalézají partnery.

Největší pozornost ovšem budí zavedení odměny za absenční výpůjčky autorských děl. Vzhledem k vymezením uvedeným v zákoně se její platba bude týkat zejména výpůjček knih a časopisů ve veřejných a krajských knihovnách, bez prolongací a výpůjček děl volných. Spíš pro úplnost sem náleží poznámka, že jde o půjčování bez ohledu na formu nosiče, ať je jím papír, nebo CD-ROM či jiná podoba digitální knihy. Sazba za jednu výpůjčku činí podle přílohy zákona Kč 0,50. Celková částka, jež bude za půjčování zaplácena kolektivním správcům ze státního rozpočtu prostřednictvím Národní knihovny ČR, se stanoví na základě statistických údajů o výpůjčkách.

Tolik ustanovení zákona. V praxi třeba počítat s tím, že jeho realizace si vyžádá určitý čas – a že především pro kolektivní správce nebude zcela snadné. Knihoven se to ovšem může dotknout v té míře, v jaké od nich zákon předpokládá součinnost. Tak celkové statistické údaje o počtu výpůjček dodají kolektivním správcům Dilia a OOA-S¹² Národní informační a poradenské středisko pro kulturu a Národní knihovna ČR. Počítá se s tím, že ve výše uvedeném smyslu se bude platit za 70 % výpůjček a že rozúčtování odměn jednotlivým oprávněným se bude provádět na základě údajů ze vzorku veřejných knihoven, a to z těch, jež evidují výpůjčky v automatizovaném systému.

Platba odměny autorům za půjčování jejich děl ve veřejných knihovnách¹³ má v mezinárodním měřítku již půlstoletou tradici, ačkoli k zavedení

¹¹ Jak známo, knihovny v Česku absenčně půjčují zvukové dokumenty na základě kolektivní licenční smlouvy o půjčování zvukových záznamů zachycujících autorská díla, umělecké výkony výkonných umělců a jiné zvuky mezi Národní knihovnou ČR (za systém knihoven) a kolektivními správci OSA, Dilia a INTERGRAM z 2. ledna 2004; smlouva ve své době upravila i půjčování prezenční.

¹² Ochranná organizace autorská - sdružení autorů děl výtvarného umění, architektury a obrazové složky audiovizuálních děl. Zákon stanovuje, že autorům děl literárních, včetně děl vědeckých a děl kartografických přísluší 75 % takto vybraných odměn a autorům děl výtvarných 25 %.

¹³ Zde třeba upozornit na homonymii, která vznikla pod vlivem angličtiny: označení „právo veřejného půjčování“ se používá ve dvou významech. V prvním, jako označení institutu půjčování podle autorského práva ve veřejně přístupných zařízeních, v druhém jako platba odměny autorům aj. za půjčování v knihovnách. Více

této tzv. knihovní tantiémy se řada evropských zemí odhodlala až v posledních letech, pod tlakem Evropské komise na respektování evropského práva. Knihovny nemají v principu důvod platbu odměny za půjčování odmítat. Jde o veřejnou službu a jako v ostatních případech, za podíl na zajišťování veřejných služeb má společnost, v první řadě stát, jednotlivé dodavatele odměňovat. Problémem, jenž dělá starosti i knihovníkům v dalších zemích, je, aby o prostředky takto vynaložené nebylo zkráceno zajištění činnosti knihoven samých. Předpokládaná výše nákladů na odměnu v Česku podle uvedených zásad činí 25 miliónů Kč ročně.

Významný přínos, a to i v mezinárodním měřítku, představuje ustanovení odstavce 4 knihovní licence, jež se týká katalogu fondu; lze ovšem počítat s tím, že bude intenzivně využíváno i dalšími paměťovými institucemi. Nyní mají knihovny možnost zahrnout do katalogu fondu reprodukci obálky knihy či nosiče záznamu¹⁴, jakož i obsah dokumentu a takový katalog zpřístupňovat v Internetu. Podmínkou je, že kvalita reprodukce výtvarného díla nesmí umožnit její zneužití. Možnost použít reprodukci obálky patrně využijí zejména veřejné knihovny, oprávnění uvést výčet obsahu v katalogizačním záznamu osloví nepochybně knihovny vědecké a velké knihovny veřejné. Obé může zvýšit relevantní informační potenciál elektronického katalogu. Pro vědecké a studijní účely jsou jistě podstatné obsahy sborníků a antologií, ale také případné podrobnější obsahy monografií.

Je na knihovnicích, v jaké míře se činnosti jejich knihovny dotknou oprávnění udělená v části zákona následující po knihovní licenci, v licenci pro zdravotně postižené (§ 38). Knihovny mají možnost zhotovit nevýdělečně pro potřebu zdravotně postižených kopii vydaného díla nebo zvukového či audiovizuálního záznamu (nikoli počítačového programu nebo databáze) a dokonce jim je dodávat on-line (tedy v rámci elektronicky zprostředkovaného dodávání dokumentů). Obdobně jim mohou uvedené předměty půjčovat. Tyto činnosti musejí splňovat základní podmínku: kopii lze zhotovit pouze v rozsahu odpovídajícím zdravotnímu poškození a podobně s ním musejí souviset i půjčované dokumenty. A ovšem, také zde vytváří obecný rámec zásada fair use – může jít tedy o poskytnutí kopie jen na základě jednotlivého požadavku uživatele.

Novela umožňuje knihovnám sehrát na poli šíření tvůrčích obsahů větší úlohu v případě, že si to autor či jiný držitel práv vůči danému produktu

o problému veřejného půjčování a platby odměny za ně srovnej Background Paper on Public Lending Right / [IFLA] Committee on Copyright and other Legal Matters [2006-07-19]. Dostupné z WWW:

<<http://www.ifla.org/III/clm/p1/PublicLendingRight-Backgr.htm>>. Z druhé strany, organizací pověřených správou poplatků, pak viz <<http://www.plrinternational.com/>>.

¹⁴ Galerie a muzea reprodukci samotného díla.

přeje a vhodným způsobem to sdělí. Jestliže dosud knihovny měly formálně svázaný ruce, neboť kromě půjčování textových a obrazových děl či zvukových záznamů a zhotovení kopií na papíře či v podobě mikrodocumentu nesměly jiné služby bez smluvní (oboustranně podepsané) licenční smlouvy poskytovat, nové ustanovení autorského zákona (§ 46 odst. 6, ve spojení s dosavadním odst. 5) jim umožňuje půjčovat nebo zhotovovat pro uživatele kopii freeware, umožnit uživateli zhotovit si digitální kopii záznamu či z knihovní kopie díla, na přístup k němuž autor vyzývá k šíření díla pro účely výzkumu a studia bez omezení formy (často v rámci vzorové licence Creative Commons, zásad Open Access apod.). Umožní to také vystavovat na webu kopie z WebArchivu a obdobných databází. Je ovšem skutečností, že využití této možnosti je náročnější na zpracování: knihovníci dosud nebyli zvyklí tyto údaje sledovat a závěry z nich implementovat. Dnes je takové pole zpřístupněno a my se musíme naučit je obdělávat.

Knihovny rovněž netrpělivě čekaly na takovou právní úpravu, která jim – za plného uznání všech zainteresovaných – umožní poskytovat moderní službu dodávání kopií vědeckých děl, nejčastěji reprografických kopií časopiseckých statí nebo příspěvků ve sbornících, zprostředkovaných elektronickou cestou. Nyní tedy zákon umožňuje kolektivnímu správci uzavřít s knihovnami (v praxi zastoupenými Národní knihovnou ČR) smlouvu o rozšířené hromadné licenci na tuto službu. Vědečtí, případně výzkumní pracovníci – ale i soukromé osoby – tak budou moci na soudobém zákoně základě ve velmi krátkých lhůtách získávat informace nezbytné pro svou práci. Praxe ovšem ukáže, jak široký záběr pole budou ve skutečnosti moci knihovny obsáhnout, neboť zákonné ustanovení obsahuje značná omezení: tuto službu pro určitý titul vyloučí nejen jeho zařazení do nabídky dodavatelů on-line databází, ale i prostý zákaz držitele práv.

Další možností uzavření rozšířené hromadné licence, jež platí i pro autory či další držitele práv, již jinak nejsou kolektivním správcem zastupováni, se otevřela pro veřejná čtení, jež nadále nelze pořádat v dosavadním právním rámci. Mezi kolektivním správcem Dilia a Národní knihovnou ČR již určitá jednání proběhla, ale v době psaní příspěvku ještě nebylo možné hovořit o jejich kladném výsledku.

Novela také zavedla novou hlavu Správní delikty. Podle ní se právnická nebo podnikající fyzická osoba dopustí správního deliktu např. tím, že neoprávněně užije autorské dílo, umělecký výkon, zvukový či zvukově obrazový záznam, rozhlasové nebo televizní vysílání nebo databázi, za což jí může být uložena pokuta až 150 000 Kč. (A neradno zapomínat, že § 152 trestního zákona zakotvuje i trestný čin v této oblasti včetně trestu na svobodě, dojde-li k jeho páčání ve velkém rozsahu.)

Závěrem považujeme za potřebné zdůraznit, že knihovny by se neměly cítit v kontrapozici vůči sféře autorského práva. Vždyť jedním ze základních momentů jejich poslání je šířit produkty tvůrčího ducha a také tím

vytvářet podmínky pro jejich další tvorbu. Právě proto si knihovny nekladou za úkol stavět se proti autorskému právu (jež, jak již uvedeno, v mnohém slouží i jim samým), ale hledat optimální rovnováhu mezi zájmy sféry autorů a dalších držitelů práv, zejména nakladatelů (často reprezentovanými – a to není pominutelné – kolektivními správci), zájmy uživatelů a svou úlohou zprostředkovatele přístupu k tvůrčím obsahům i dalším zdrojům napříč prostorem a časem. V životě, zvláště v období prudkých změn, jaké nyní s nástupem informační společnosti prožíváme, se stává, že i v jinak harmonickém soužití se objeví mráčky nesouladu. Tak se děje i v některých zemích, kde bylo donedávna soužití knihovnické a nakladatelské sféry příkladné. To je přirozený projev hledání nové rovnováhy.

Knihovny si ovšem musejí být vědomi skutečnosti, že v soudobé společnosti je především na každém subjektu, aby obhájil své společenské postavení. Přičemž, jak známo, obstojí jen to, co je schopno včasné a dostatečné změny.

Knihovny tedy musejí nejen obhajovat, ale přímo prosazovat své poslání činitele demokratizace přístupu k informacím, znalostem a kulturním hodnotám, a to i na poli zajištění dostatečného prostoru pro užívání předmětů ochrany autorského práva a práv příbuzných. To se jim na druhou stranu bude dařit jen ruku v ruce s tím, jak pro různé reprezentanty společenského života budou přesvědčivé výsledky jejich činnosti.

Přehled činností knihoven, jež nově umožňuje, ukládá nebo zapovídá novela autorského zákona od 22. 5. 2006

Čís.	Druh činnosti:	Služba/Činnost:	Ustanovení AZ:	Poznámka:
1	Zpřístupňování obsahu – půjčovní služby	Poskytování půjčovních služeb bez ohledu na účel užití – tedy také právníckým osobám a fyzickým podnikajícím osobám	§ 16	Dle §4 knihovního zákona je ovšem poskytování těchto služeb (kromě zpřístupňování zvukových a audiovizuálních dokumentů) povinně bezplatné.
2		Prezenční půjčování (nevydávaných) obhájených diplomových, rigorózních, disertačních a habilitačních prací, pokud je autor nevyloučil.	§ 37 odst. 1 písm. d)	Nelze je tedy půjčovat, pokud se uživatel deklaruje za podnikatelský subjekt (mimo výzkum).
3		Prezenční půjčování reformátů – mikrodokumentů.	§ 37 odst. 1 písm. c)	Nelze je tedy půjčovat, pokud se uživatel deklaruje za podnikatelský subjekt (mimo výzkum).
4		Prezenční půjčování vydaných zvukových dokumentů.	§ 37 odst. 2 § 37 odst. 3	1. Knihovna je povinna zamezit <i>možnosti</i> zhotovit kopii dokumentu. 2. Ve spojení s existující licenční smlouvou lze půjčovat i absenčně (<i>tato služba tedy není po 22. 5. v jevové rovině nová</i>).
5		Prezenční půjčování vydaných audiovizuálních dokumentů.	§ 37 odst. 2 § 37 odst. 3	Knihovna je povinna zamezit <i>možnosti</i> zhotovit kopii dokumentu.

6		Půjčování vydaných elektronických zdrojů, jejichž podstatný obsah tvoří textový či statický obrazový dokument.	§ 66 odst. 5	Jde o případ, kdy součástí dokumentu je počítačový program, jenž pouze umožňuje zpřístupňovat vlastní obsah.
7		Absenční půjčování vydaných zvukových a audiovizuálních dokumentů pro osoby se zdravotním postižením	§ 38 odst. 2	1. Jen v souvislosti s jejich postižením. 2. Vhodné uvést takovou možnost do katalogu, např. využití pole 521 MARC 21.
8		Absenční půjčování počítačových programů, zvukových a audiovizuálních dokumentů na základě licence typu Creative Commons, označení freeware apod.	§ 46 odst. 5 § 46 odst. 6	Nosič musí obsahovat příslušnou nabídku, resp. konvenční označení.
9	Zpřístupňování obsahu – záznamu	Zpřístupňování digitální kopie (vč. reformátu) zveřejněného díla nebo záznamu na terminálu v rámci knihovny – vzdělávací instituce (bez přístupu z prostoru mimo její institucionální rámec).	§ 37 odst. 1 písm. c)	1. Originální dokument musí být součástí fondu. 2. Dílo či záznam nesmí být předmětem prodejných či licenčních podmínek. 3. Zpřístupňování pro účely výzkumu nebo soukromého studia – nelze je tedy zpřístupňovat, pokud se uživatel deklaruje za podnikatelský subjekt (mimo výzkum). 4. Zamezit zhotovení kopie. 5. Formálně jde o tuto formu také vždy tehdy u zpřístupňování elektronických zdrojů, pokud čtenář nedostane do ruky fyzický nosič. 6. Vhodné využít i pro prezenční zpřístupňování kopií zdrojů z volného Internetu. 7. V OPAC by bylo žádoucí u děl, jež nepřešla do volné domény, uvádět údaj o omezené přístupnosti (např. MARC 21 v poli 540).
10		Prezenční zpřístupňování zvukových a audiovizuálních dokumentů, resp. jejich kopií, na fyzickém nosiči [přehrávání od služby na terminál].	§ 37 odst. 1 písm. c)	1. Dílo či záznam nesmí být předmětem prodejných či licenčních podmínek. 2. Zpřístupňování pro účely výzkumu nebo soukromého studia – nelze je tedy zpřístupňovat, pokud se uživatel deklaruje za podnikatelský subjekt (mimo výzkum). 3. Zamezit zhotovení kopie.
11	Kopírovací služby	Poskytování samoobslužných kopírovacích služeb, resp. zhotovování kopií na papír (nebo podobný podklad – film) také pro vnitřní potřebu právnických či podnikajících fyzických osob. Z oprávnění jsou vyloučeny notové záznamy.	§ 30a odst. 1 písm. c) § 30a odst. 1 písm. d)	1. Službu tedy nelze poskytovat těm subjektům, již deklarují jiné („veřejné“, podnikatelské) užití.
12		Zhotovování kopií na papír (nebo podobný podklad) pro účely výzkumu nebo soukromého studia z reformátů. Z oprávnění jsou vyloučeny notové záznamy.	§ 37 odst. 1 písm. c)	Kopie tedy nelze zhotovit, pokud se uživatel deklaruje za podnikatelský subjekt (mimo výzkum).

13		Zhotovování kopií vydaných děl a záznamů pro potřeby osob se zdravotním postižením (kromě počítačových programů [= interaktivních médií], databází), včetně dodávky on-line a možnosti obejít technické prostředky ochrany.	§ 38 odst. 1 písm. a) § 43 odst. 4	1. Kopii lze zhotovit jen v rozsahu odpovídajícím zdravotnímu postižení uživatele. 2. Vhodné uvést takovou možnost do katalogu, např. využít pole 521 MARC 21.
14		Elektronické zprostředkování (reprografických) kopií.	§ 101 odst. 9 písm. f) – zakládá možnost uzavřít rozšířenou hromadnou licenční smlouvu	Smlouvu je tedy nejdříve nutné uzavřít.
15		Elektronické zprostředkování kopií děl/záznamů, a to i digitálních jako vlastního předmětu užití, pro potřeby osob se zdravotním postižením.	§ 38 odst. 1 písm. a)	1. Kopii lze zhotovit jen v rozsahu odpovídajícím zdravotnímu postižení uživatele. 2. Vhodné uvést takovou možnost do katalogu, např. využít pole 521 MARC 21.
16		Kopírování i elektronických dokumentů na fyzickém nosiči v případě licence typu Creative Commons, resp. freeware.	§ 46 odst. 5 a 6	1. Dokument musí být vybaven příslušným návrhem, resp. konvenčním označením. 2. Šlo by např. o poskytnutí možnosti zhotovit si digitální kopii elektronického zdroje (díla na fyzickém digitálním nosiči, z Web Archivu...).
17		Kopírování (nevydaných) obhájených diplomových, rigorózních, disertačních a habilitačních prací, pokud autor nevyloučil půjčování.	§ 30a odst. 1 resp. § 37 odst. 1 písm. c)	1. Kopii tedy nelze zhotovit či umožnit si zhotovit, pokud se uživatel deklaruje za podnikatelský subjekt (mimo výzkum). 2. Pokud se kopie zhotovuje na objednávku, pak s využitím ustanovení § 37 odst. 1 písm. c) – tedy jako papírová kopie z reformátu. 3. Kopii nelze poskytnout v rámci služby přímého dodávání kopii.
18	Zvýšení informačního potenciálu katalogu	Zařadit do katalogu kopii obálky, resp. obsahu.	§ 37 odst. 4	Reprodukce obálky musí být kvality, jež neumožňuje výdělečné užití.
19	Oprávnění pro potřeby knihovny	Zhotovování kopií pro náhradu ztraceného-poškozeného-zničeného díla/záznamu (či malé části tištěného díla), včetně možnosti obejít technické prostředky ochrany.	§ 37 odst. 1 písm. b) § 43 odst. 4	1. V případě velké části nebo celého díla/záznamu nesmí být dílo/záznam na trhu. 2. Takovou kopii je rovněž možné půjčovat.

20	Možnost obejít technické prostředky ochrany při zhotovování kopií digitálních nosičů	Možnost obejít technické prostředky ochrany při zhotovování kopií digitálních nosičů 1. díla/záznamu pro archivní a konzervační potřebu, 2. pro náhradu ztraceného-poškozeného-zničeného díla/záznamu 3. pro zhotovení kopie pro potřeby osob se zdravotním postižením	§ 43 odst. 4	V případě náhrady ztraceného-poškozeného-zničeného díla/záznamu <i>sub</i> 2. nesmí být dílo/záznam na trhu.
21	Platba odměny za užití předmětů ochrany autorského práva a práv příbuzných	Změna parametrů platby odměny za kopírovací služby – 1. zvýšení sazby 2. zásada platby za pravděpodobný počet kopií 3. platba i za výstupy z tiskárny.	§ 25 odst. 1 písm. a) § 25 odst. 5 Příloha bod 6 a 7	1. Sazba bez ohledu na formát kopie - – za černobílou kopii – 0,20 Kč – za barevnou kopii – 0,40 Kč 2. Pravděpodobný podíl autorských děl – 70% z celkového počtu zhotovených kopií.
22		Odměna za absenční půjčování vydaných děl, včetně určení způsobu stanovení výše odměny.	§ 37 odst. 2 § 37 odst. 5 Příloha bod 9 a 10 Část třetí, čl. V – změna knihovního zákona	1. Sazba za výpůjčku Kč 0,50. 2. Další modalitě se uvádějí v důvodové zprávě.
23	Jiné služby	Veřejná čtení a obdobné pořady.	§ 101 odst. 9 písm. g) – zakládá možnost uzavřít rozšířenou hromadnou licenční smlouvu	1. Smlouvu je tedy nejdříve nutné uzavřít. 2. Vztahuje se širěji, na nevýdělečné živé nedivadelní provozování díla.
24	Úloha Národní knihovny ČR jako centra Systému knihoven	Platba odměny za půjčování	Část třetí, čl. V – změna knihovního zákona	
25		Uzavírání smluv s kolektivním správcem, resp. dalšími autorskými organizacemi za Systém knihoven	§ 101 odst. 1 písm. h)	1. Zejména smluv předpokládaných zákonem – o půjčování zvukových, audiovizuálních dokumentů, elektronickým dodáváním kopií, o veřejných čteních. 2. Případně i smluv jiných, např. o kopírování notových záznamů.

LEGISLATIVNÍ RÁMEC VEŘEJNÝCH KNIHOVEN V HOLANDSKU

Marian Koren, vedoucí výzkumu a mezinárodních vztahů Sdružení holandských veřejných knihoven

Počátky

První veřejné čítárny a knihovny v Holandsku vznikaly na konci 19. století na základě soukromé iniciativy občanů a jednalo se o podobné spolky jako ve Velké Británii a v USA. Utrecht a Dordrecht byla první města, která nabídla obyčejným lidem šanci číst noviny, časopisy a knihy. V roce 1908 byla založena Ústřední asociace na podporu veřejných knihoven. Jejím dalším cílem bylo přivést vládu k poznání, jak důležité jsou knihovny pro vzdělávání veřejnosti a zajistit financování. V roce 1972 se tato asociace sloučila s některými čtenářskými a literárními sdruženími a vzniklo Národní centrum knihovnických služeb: NBLC. Na konci devadesátých let se stalo známým pod názvem Netherlands Public Library Association (Sdružení holandských veřejných knihoven).

Podmínky pro udělení grantu vládou v roce 1921

V počátečním období dr. H. E. Greve, knihovník parlamentní knihovny, věnoval svou doktorskou práci a svou energii hnutí veřejných knihoven. Idea veřejné knihovny jako takové se lišila od původního holandského konceptu knihovny jako muzea s možností četby určené pro vyšší společenské třídy, nebo lidových knihoven založených náboženskými nebo společenskými organizacemi pro vzdělávání neprivilegovaných. Tak tomu bylo do roku 1921, kdy byla uznána zodpovědnost státu za veřejné knihovny a byly formulovány podmínky pro udělování vládních grantů. Tyto podmínky stanovovaly, že stát bude dotovat knihovny stejnou sumou, jakou poskytnou místní správní orgány a tato suma bude dána počtem obyvatel. Veřejné knihovny však byly nuceny vybírat členské příspěvky od svých čtenářů. Čím vyšší byl počet obyvatel, tím nižší byla státem garantovaná subvence. Tak se stalo, že vývoj v pobočkách byl velmi pomalý a do roku 1956 neexistovaly žádné finanční prostředky na poskytování služeb dětem. Města byla postupně dobře vybavena knihovnami, ale knihovní služby ve venkovských oblastech velmi zaostávaly.

Zákon o veřejných knihovnách z roku 1975

Zákon o veřejných knihovnách se primárně týkal plánovaného strukturního rozšiřování služeb, ačkoliv počty zaměstnanců, media a otvírací doba nikdy nedosáhly zamýšleného stavu. Návrh standardů měl však na nový vývoj knihoven normativní efekt. Zvláště ve venkovských oblastech prudce vyrostla řada knihoven díky aktivitám provinčních knihovních center (Provincial Library Centres PBC's), jež měla zákonem stanovený úkol podporovat knihovny v městech s počtem obyvatelstva pod 30 000 lidí. Zvýšil se počet čtenářů, zejména když mladí lidé byli osvobozeni od čtenářských poplatků. Jak vláda, tak místní samospráva, umožnila tento rozvoj díky vzrůstajícím dotacím knihovnám.

Knihovnický zákon uznal činnost veřejných knihoven za základní službu, její kvalita musí být garantována vládou. Financování knihoven se dělo na základě společné odpovědnosti státu, provincií a místních samospráv. Stát 100 % financoval platy zaměstnanců a z 20 % hradil ostatní výdaje. 80 % ostatních nákladů muselo být poskytováno místní správou nebo v případě, mělo-li město méně než 30 000 obyvatel, hradila tento podíl provincie. Aby dostaly dotaci, knihovny v těchto menších obcích musely podepsat s PBC smlouvu o poskytování služeb. PBC nabízelo management, (ekonomickou) správu, automatizaci, mobilní služby, výměnné soubory, knihovní fondy a MVS, poradenství a školení a především, zaměstnanci místní knihovny byli součástí organizace PBC. Místní samospráva a provincie podporovaly rozvoj nových knihoven financováním sbírek a budov, ale stát nebyl schopen zvládnout odpovídající financování zaměstnanců. Mnoho plánů na nové knihovny muselo čekat.

Zákon o sociální péči z roku 1987

V duchu obecné tendence ve správě západních zemí byla odpovědnost za veřejné knihovny decentralizovaná do provincií a na místní samosprávy na základě nového zákona o sociální péči z roku 1987. Jednalo se především o administrativní opatření, která regulovala financování všech druhů institucí a opatření v oblasti sociální péče. Hlavní část státní podpory (210 mil guldenů) bylo převedeno – po vážných rozpočtových škrtech(!) do fondu místních samospráv, menší část, 40 mil guldenů, do fondů provincií. Ústřední vládě zůstala zodpovědnost za kvalitu, inovaci, koordinaci, efektivitu národního systému veřejných knihoven – úkol vykonávaný NBLC – zatímco samospráva provincií zodpovídala za podpůrné služby místním knihovnám – úkol vykonávaný PBC, která také udržovala management a správu menších knihoven – a obce byly zodpovědné za služby poskytované místními knihovnami. Je zde třeba poznamenat, že většině veřejných knihoven zůstalo financování soukromými nadacemi a nejsou součástí místní

správy nebo komunálních služeb. Ale nejsou soukromými podniky. Financovány jsou především (78 %) z veřejných prostředků a jako takové veřejné instituce jsou přístupné všem. Aby byla podporována spolupráce mezi úřady na různých úrovních, zákon předpisuje rozdělení úkolů, nutnost uzavírání dohod a smluv také s ostatními sektory vzdělávání, kultury a informací.

Samoregulace: Charta holandských veřejných knihoven z roku 1990

Existence veřejných knihoven je faktem akceptovaným holandskou společností; nicméně organizace, které reprezentovaly své zájmy, cítily, že nadešel čas, kdy je třeba formou charty definovat ideu veřejných knihoven a jejich roli ve společnosti. Jak je ustanoveno v preambuli: „V některých politických sektorech bylo zapojení vlády redukováno, v jiných byla odstraněna nebo snížena na minimum legislativa. Stále intenzivněji se veškerá činnost řídí více ekonomickými úvahami než abstraktními principy. Toto platí i pro vládní politiku ve vztahu k veřejným knihovnám. Zodpovědnost veřejných knihoven za své vlastní záležitosti od nich vyžaduje zapojení samoregulace. Rozhodli se proto sepsat podstatu své práce ze svého profesionálního pohledu tak, aby bylo konáno ve prospěch společnosti. Chtějí tímto způsobem objasnit, jak mohou a jak by měly přispívat společnosti, jaké jsou základní podmínky k efektivnímu plnění jejich povinností. Charta je založena na uváženém konsensu mezi holandskými veřejnými knihovnami a navazuje na mezinárodní principy práce veřejných knihoven, jako např. ustanovení UNESCO Manifest veřejných knihoven. To neznamená, že by byla Charta uspokojující náhradou legislativy. Je třeba trvale obhajovat odpovídající legislativu jako jediný způsob ochrany identity, demokratické role a kvality veřejných knihoven. 13. prosince 1990, na zasedání NBLC, se holandské veřejné knihovny jednomyslně dohodly na přijetí charty jako základu své činnosti a jejím zpřístupnění společnosti.“ Charta obsahuje 15 článků, které popisují základní principy tvorby fondu, přístupnosti, práce v síti, legislativy, odborných pracovníků, financování, skupin, na něž je třeba zaměřit pozornost, práv čtenářů a mezinárodních aspektů. Knihovnická legislativa neklade velké nároky na zákonodárství.

Článek 3. Veřejné knihovny mají právo na zákonnou garanci k řádnému vykonávání své role ve společnosti.

Charta vysvětluje: právní předpisy musí přinejmenším obsáhnout abstraktní principy obecného poznání poslání a charakteru veřejných knihoven společnosti a přání chránit je jako veřejnou službu. Předpisy musí vyjadřovat podstatu veřejných knihoven. Finanční předpisy jsou nutné proto, aby knihovny mohly dobře vykonávat své povinnosti. Nad to, ale ne místo toho, vláda může zahrnout veřejné knihovny do realizace specifických programů.

Veřejné knihovny jsou financovány z veřejných zdrojů a proto vytvářejí společně sdílený systém. Bez financí získaných od vlády by bylo bezplatné poskytování služeb knihovnami nemožné. Manifest UNESCO o veřejných knihovnách říká, že všechny služby poskytované knihovnami by měly být zdarma. Toto není případ Holandska. Podle zákona o veřejných knihovnách jsou služby veřejných knihoven pro dospělé zpoplatněny, zatímco pro mládež jsou zdarma. Zákon o sociální péči dává nyní knihovnám větší volnost při stanovení poplatků, ale knihovny musí žádat obecní nebo provinciální správu pokud chtějí vybírat poplatky od mladých lidí. Veřejné knihovny cítí plnou zodpovědnost za dostupnost služeb, které poskytují, a za náplň své práce. Z principu nechťejí vytvářet žádné bariéry. Podporují veřejnost, aby využívala jejich služeb tím, že jí nabízejí volný přístup do knihovny, kde pak lidé mohou využívat knihovní fondy a získávat informace. Je těžké změřit vliv bariér a vyžaduje to dlouholetý výzkum. Veřejné knihovny jsou spolu s vládou (která je financuje) zodpovědné za identifikování negativních trendů ve využívání veřejných knihoven a za provádění pozitivních opatření vedoucích k odstraňování bariér. Jejich přáním je udržení principu bezplatných služeb pro mladé lidi. Z hlediska samé podstaty četby, získávání poznatků a vzdělání volně dostupných ve veřejných knihovnách, pokládají knihovny jakýkoliv druh finanční bariéry za nepřijatelný, zvláště, když tytéž priority jsou sledovány programem na podporu četby. Pozitivní vliv bezplatných služeb pro mladé lidi je sledován od roku 1975. Přesné stanovení věkového limitu se může měnit podle měnící se pozice mladých lidí ve společnosti. V současné době je doporučováno zachovat věkový limit 18 let. Skutečností ale je, že nic nelze pevně stanovit a tak je tomu i u zpoplatnění služeb (nebo u poskytování bezplatných služeb) mladým lidem a dospělým, což znamená, že poplatky se významně mění, v rozporu s principy rovného přístupu k informacím.

Charta obsahuje také článek o vztahu mezi vládou a veřejnými knihovnami zahrnující i finanční aspekty.

Článek 5. Veřejné knihovny mají zvláštní vztah k poskytovatelům financí, konkrétně k vládě. Jsou velmi závislé na vládě vzhledem k finančním prostředkům, ale jejich role, spočívající v poskytování naprosto svobodného přístupu k informacím široké veřejnosti, formuluje v této věci jejich vlastní názor a tak přispívají k demokratickému procesu jako nezávislé individuality.

Charta dodává: „Vztah mezi zákonnými opatřeními stanovenými vládou a veřejnými knihovnami je popsán v preambuli Charty. Úloha, kterou mají ve společnosti, se vztahuje ke kvalitě služeb, personálu, budovám a zařízení, knihovním fondům a financím. Vhodným kritériem pro zákonné

úpravy je kvalita, v neposlední řadě jde o způsob jak ujistit veřejnost, že každý má nárok na shodný druh služeb.“

Charta umožňuje diskutovat s vládou a politiky na společné bázi, přesto se ale právní rámec nezměnil k lepšímu.

Zvláštní zákon o kulturní politice z roku 1994

V roce 1994 zavedením zvláštního zákona o kulturní politice se pro veřejné knihovny změnil právní rámec. Jak vyplývá z názvu, byla z činnosti veřejných knihoven odstraněna jejich specifika, legislativa nadále již nezaručuje existenci, identitu a hodnotu veřejných knihoven, vč. volného přístupu a osvobození od členských poplatků přinejmenším pro děti, ale stala se nástrojem politiky a kulturní politiky.

Současná legislativa o veřejných knihovnách je limitována a právní rámec je extrémně zúžený.

V zákonu jsou jen dva články, které se týkají veřejných knihoven.

Článek 11a se týká příspěvku na poplatky pro mladé lidi.

Poplatky za výpůjčku tištěného materiálu z veřejné knihovny platí osoba mladší 18 let jen tehdy, pokud tak rozhodne místní správa nebo správa provincie, do jejichž kompetence patří podpora a chod veřejné knihovny. Tento poplatek smí dosahovat pouze poloviny výše poplatku vyměřeného za tytéž služby osobě, která dovršila 18 let.

Článek 11b se týká činnosti správy na národní, provinční a místní úrovni, jejímž úkolem je podporovat kooperaci mezi veřejnými knihovnami.

- 1) Naše ministryně, správa provincie a místní správa ustanovují, že zajištění služeb poskytovaných veřejnými knihovnami, které jsou těmito institucemi podporovány, se bude podílet na MVS spolu s ostatními službami zajišťovanými knihovnou a že tak bude vytvořena síť podle toho, jak je stanoveno v tomto článku.
- 2) Podíl na MVS
 - a) dát k dispozici knihovní zdroje na základě požadavku na zajištění ostatních služeb poskytovaných knihovnou ve prospěch uživatele těchto opatření
 - b) předat dále požadavek uživatele, jak je uvedeno v bodě a), aby bylo dosaženo žádoucího zajištění knihovních služeb
 - c) sepsat smlouvu na provádění aktivit uvedených v bodech a) a b)
- 3) Místní síť sestává z veřejných knihoven financovaných nebo podporovaných místní správou; provinční síť sestává z provinčního knihovního centra a místní sítě v oblasti jejich působnosti; národní síť sestává ze zajištění knihovních služeb na národní úrovni a z provinční sítě.
- 4) V neposlední řadě spočívá vytváření sítě i v uzavírání smluv, jejich potvrzení v psaných dokumentech a ve spolupráci při jejich realizaci

potud, pokud postačují finanční prostředky dané k dispozici finanční správou. Jedná se o tyto oblasti:

- a) knihovní fond, skladování, třídění a zpřístupňování informací;
 - b) tvorba ústředního katalogu knihovních zdrojů knihoven zapojených do sítě. Tyto zdroje je pak možno půjčovat formou absenčních nebo presenčních výpůjček;
 - c) doplňování knihovních zdrojů ve prospěch knihoven zapojených do sítě;
 - d) knihovní služby pro speciální skupiny;
 - e) automatizace výpůjčních služeb a ústředního katalogu;
 - f) zpřístupnění informací z oblasti veřejné správy.
- 5) Uspořádání místní a provinční sítě také v neposlední řadě spočívá v uzavírání smluv, jejich potvrzení v psaných dokumentech a spolupráci při jejich realizaci:
- a) služby poskytované školními knihovnami;
 - b) spolupráce s kulturními a vzdělávacími institucemi; i pokud jde o provinční síť;
 - c) zajišťování služeb knihovnami zapojenými do sítě, vycházení vstříc jak jen to nejlépe jde čtenářům, kteří se účastní vyššího odborného vzdělávání nebo vzdělávání dospělých, a zohlednění vybraných aspektů regionální kulturní politiky a politiky sociální péče;
 - d) služby poskytované veřejným knihovnám provinčním knihovním centrem, které jsou financovány a podporovány místní správou.

Jedním z důsledků je i zahrnutí veřejných knihoven do programu na podporu četby a do plánu náhrady za veřejné půjčování, který byl později zahrnut do přepracovaného autorského zákona z roku 1996.

Autorský zákon z roku 1996 a finance

Roční předplatné dospělých činí obecně 30 €. Navíc musí platit zvláštní poplatky za půjčování jiných informačních pramenů než jsou knihy. Platba je také vyžadována za zhotovování fotokopii, rezervaci MVS, a (často) za využívání internetu. Celkem asi 20 % příjmů knihovny pochází od čtenářů a je tvořeno platbami z různých činností. 80 % příjmů pochází od místní nebo provinční správy a k tomu se připojují některé národní finanční zdroje určené na projekty. Vláda podporuje Sdružení holandských veřejných knihoven 5 mil. €, které jsou určeny na realizaci národních úkolů a priorit.

Další krok: smlouva

Po oficiální správě o alarmujících výsledcích decentralizace předané na ministerstvo, byla znovu přijata národní zodpovědnost na posílení rámcové

práce a politiky vůči veřejným knihovnám. Národní vláda podepsala slavnostní smlouvu s asociacemi obcí a provincií. To vyústilo v politiku renovace a restrukturalizace v oblasti knihoven, která je realizována na základě dílčího vedení Sdružení holandských veřejných knihoven. Ačkoliv finanční zdroje pro nutné investice do rozvoje infrastruktury, kvality a personální oblasti byly vykalkulovány na 400 mil. €, bylo uvolněno na rozjezd obnovy a přebudování místních a regionálních struktur 20 mil. €.

Závěry

Vrchol legislativy veřejných knihoven byl v roce 1975, kdy zákon o veřejných knihovnách podporoval expanzi knihovnických služeb především na venkově. Od té doby decentralizace, rozpočtové škrty a technokratický přístup k legislativě, oslabily zákonnou pozici veřejných knihoven a také jejich čtenáře. V evropském kontextu se ukázalo, že holandský přístup k práci v síti, založený na podpoře služeb místních knihoven na provinční úrovni, je výhodný pro rozsáhlou distribuci a vysokou kvalitu knihovnických služeb v malých komunitách. Musí však ještě být překonán rozpor mezi městskými knihovnami a knihovnami podporovanými na úrovni provincií. Není chvályhodné, jak je vidět z příkladu v Holandsku, že tu existují regulace a tradice ročních poplatků, které po formální stránce nezaručují ani volný přístup a půjčování knih dětem.

Dále vývoj autorského zákona ukazuje, že se vláda vzdala regulování výpůjčního práva jako nástroje kulturní politiky a ponechala veřejnou odpovědnost v tomto ohledu na jednáních veřejných knihoven (s velmi často mezinárodními) vydavateli a producenty v Holandsku ke škodě uživatelů a občanů.

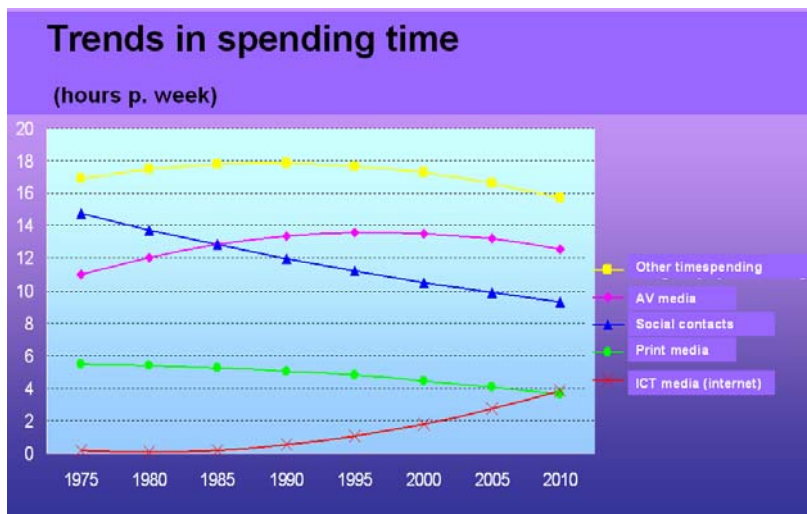
V minulých letech vyvinuly Rada pro kulturu a Sdružení holandských veřejných knihoven mnoho úsilí, aby opět vrátily knihovnickou legislativu do oblastí politické agendy. Bylo uskutečněno jednání kooperujících expertů, kde byly projednávány možnosti různých postupů. Pracovní skupina doporučila připravit dokument a zahájit jednání s ministerstvem. Ministerstvo odložilo rozhovory do kompetence příštího ministra/náměstka ministra.

VEŘEJNÉ KNIHOVNY – JEJICH SPOLUPRÁCE, STRUKTURA SLUŽEB

Jos Debeij, NPLA (Sdružení holandských veřejných knihoven), vedoucí oddělení strategie rozvoje knihoven

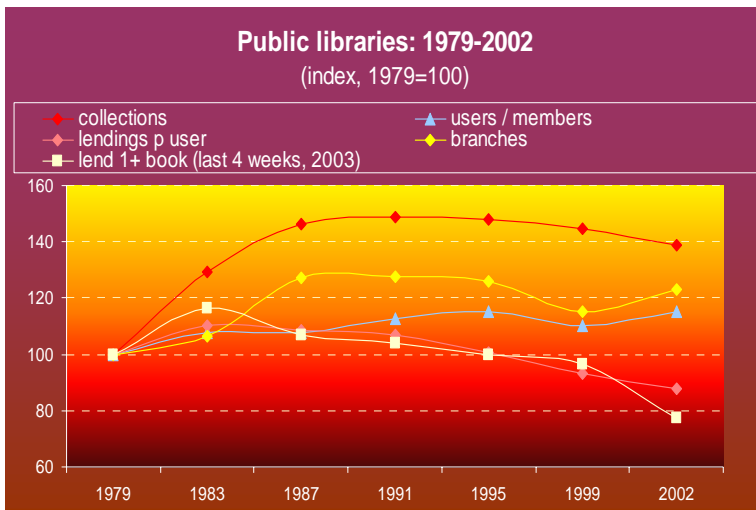
Nové knihovnické služby jsou nevyhnutelné

Prostředí veřejných knihoven se rychle mění. Tištěné sdělovací prostředky ztrácejí pozici ve prospěch internetu. Tradiční výpůjční služby, většinou tištěných médií, přestávají jít na odbyt. Knihovny musí vytvářet v měnící se době nové hodnoty.

Trendy ve využívání času (hodiny týdně)

- Jiné využití času
- ◆ AV média
- ▲ Sociální kontakty
- Tištěná média
- × Informační a komunikační technika (internet)

Veřejné knihovny: 1979-2002

(index, 1979=100)

- ◇ fondy
- ◆ výpůjčky na uživatele
- výpůjčka 1 + kniha (poslední 4 týdny, 2003)
- ▲ uživatelé/členové
- ◊ obory

Zdroj: SCP - Frank Huijsmans

The digital reality

- Computer possession: 60% (1998) – 82% (2004)
- Internet connections: 12 miljoen (2004) = 5x 1998
- 50% = broadband
- 72% population at the internet: 90% frequent
- As much man as women; 1995: 80% man
- 2007: 82% online
- 7 hours per week op internet (2002 – 6 hours)
- Reasons: 82% - Email; 26% - chat; 85% specific information
- shopping: 27% (2002) to 37% (2004)
- Banking: 68%(2004)

– Bron: 'De Digitale Economie' - Centraal Bureau voor Statistiek

Digitální realita

Vlastnictví počítače: 60% (1998)-82% (2004)

Připojení k internetu: 12 milionů (2004) = 5x 1998

50% = širokopásmové

72 % populace na internetu: 90 % často
Stejně mužů a žen; 1995: 80 % mužů
2007: 82 % online
7 hodin týdně na internetu (2002 - 6 hodin)
Důvody: 82 % - e-mail; 26 % - chat; 85 % – konkrétní informace
Nákupy: 27 % (2002) do 37 % (2004)
Bankovní operace: 68 % (2004)

Zdroj: „De Digitale Economie“ – Central Bureau voor Statistiek

Holandské knihovny

Koncem osmdesátých let byla odpovědnost za služby holandských veřejných knihoven decentralizována a přenesena na regiony a městské samosprávy. Od roku 2000 vláda podporující politiku informační společnosti zvýšila své dotace veřejným knihovnám a podepsala smlouvu s asociací regionů a měst. Knihovnická asociace je partnerem při realizaci smlouvy, která má za cíl inovaci knihovnických struktur a kvality služeb.

Restrukturalizační proces hodlá vytvořit větší knihovnické organizace (od 600 do 300 organizací v zemi), které nabídnou více možností pro kvalitu a specializace. Investiční záměr představuje nezbytné finanční prostředky na novou informační a komunikační techniku a personální rozvoj. K zahájení tohoto procesu byl poskytnut jen malý fond. Jsou zpracovány místní a regionální plány - s nárokem na dalších 20 milionů € ročně - na zlepšení služeb.

Rozvoj nových služeb / funkce knihovny a restrukturalizace pilířů

Holandská Asociace veřejných knihoven zodpovídá za koordinaci sítě a rozvoj programů a služeb. Místní knihovny a regionální knihovnické organizace formulují program inovací v místních knihovnách a mohou získat prostředky na projekty novinek a souvisejících služeb. Projekt, který se ukáže jako hodnotný, je transformován do národních služeb přístupných pro všechny veřejné knihovny.

Ověřovací systém a dohoda o podpoře garantují kvalitu sítí. První kolo ověřování je plánováno na roky 2006-2009 a bude provedeno samostatnou nadací.

Nedávno požádala ministryně Asociaci, aby převzala vedení restrukturalizace a integrace knihovnických služeb pro slabozraké do služeb sítě veřejných knihoven, plán 2006-2008.

Směrnice pro veřejné knihovny

Následujících pět funkcí a čtyři pilíře byly charakterizovány v celostát-

ně schválené směrnici (*Richtlijn voor Basisbibliotheeken, 2005*):

<i>Funkce knihovny</i>	<i>Pilíře</i>
Poznání a informace	Zaměstnanci
Osobní rozvoj a vzdělání	Fondy
Umění a kultura	Budova
Četba a literatura	Sít'
Fórum pro setkávání a diskuze	

Tyto body nejsou všechny nové, ale pomáhají tvořit obecný rámec, zvláště pro nové ředitele, výbory a politiky, kteří nejsou vždy dobře obeznámeni s novými trendy rozvoje knihoven. Co jsou tyto nové trendy v Nizozemsku?

Několik jich zmíníme.

Funkce knihoven

Jak je těch pět funkcí veřejných knihoven rozvíjeno v Nizozemsku? Zmíníme zde jen několik příkladů.

Poznání a informace

Sít' veřejných knihoven v Nizozemsku sestává z přibližně 1100 poboček, spravovaných 450 knihovnami, 60 mobilních knihoven. Poskytují služby holandské populaci čítající 16 milionů obyvatel, z nichž 28 % jsou členy knihoven. Kolem 8 milionů návštěv ročně dokazuje, že knihovna je místo pro poznání, pro nabytí znalostí také přímo na místě, nejen z materiálů půjčených si domů.

Multikulturní služby jsou samy o sobě zřetelné na zvyšujícím se počtu uživatelů z řad imigrantů i návštěvníků různého původu. Ve čtyřech velkých městech má 50 % školáků rodiče neholandského původu. Asociace knihoven má odborníka na multikulturní metody, který rozpracoval požadované služby, jako jsou informace v různých jazycích (www.ainp.nl) a stránky k usnadnění výuky (www.ikwilietsleren.nl). Spolupráce se všemi druhy institucí a skupin ve společnosti umožňuje a napomáhá tvorbě místních informačních průvodců. (G!ds)

Významný je rozvoj společného digitálního fondu: každá knihovna platí 0,17 € na obyvatele. Knihovny společně kupují digitální obsah databáze od vydavatelů pro použití v knihovně. V roce 2005 se celostátně objevilo už 20 000 000 těchto plnotextových zdrojů. Záležitost s autorskými právy materiálů musí být vyřešena tak, aby národní knihovnický portál (www.bibliotheek.nl) mohl být přístupný nejen z knihovny, ale také z doma. (2008) V současné době probíhá pilotní projekt v Amsterdamu:

všichni uživatelé mají přístup z domova do databází zdrojů portálu.

Propagační kampaně v rozhlasu a televizi mají přitáhnout pozornost k novým, zvláště digitálním službám knihoven. Většina mládeže zná digitální referenční službu *Al@din* a využívá ji.

Vzdělávání

Celoživotní vzdělávání začíná časně. Děti by se již ve velice ranném věku měly seznámit s četbou prostřednictvím knihovny. To podpoří jejich rozvoj a vzdělání a děti také rychleji najdou své místo ve společnosti. Schopnost číst je nezbytným předpokladem zapojení se do společnosti. To je důvod, proč mají knihovny zvláštní fondy knih a dalších médií pro velmi mladé. Téměř všechny základní školy využívají knihovnické služby.

Knihovna poskytuje studentům středních škol klidné prostředí pro práci na domácích úkolech a nabízí všechny druhy fyzických a digitálních služeb. Jednorázová školení a dlouhodobější kurzy zaměřené na vyhledávání informací podle tématu posilují schopnosti žáků (i dalších) hledat a využívat spolehlivé informace pro např. školní referáty nebo písemné úkoly. Specializované služby pro dislektické děti a dospělé jsou dostupné v odděleních „snadné četby“ (příklad: Haarlem). Řada knihoven v Nizozemsku organizuje široké spektrum kurzů jakožto formu vzdělávání dospělých s ohledem na poptávku, přání a potřeby místní komunity (příklad: Dordrecht). To platí také pro formální a neformální vzdělávání v oblasti umění a kultury (příklad: Apeldoorn).

Knihovny uzavírají partnerství se školami a dalšími institucemi. Asociace knihoven podporuje knihovnické programy ve školách a pracuje na celostátní síti. Digitální služby ve školních knihovnách jsou postupně rozšiřovány na různé typy vzdělávání (www.schoolbieb.nl). Nabízejí se tak žákům/ studentům, učitelům, rodičům a školním knihovníkům (plnotextové) zdroje informací, slovníky atd. Byly vyvinuty speciální programy, jak s takovými médii pracovat, rozříděné podle předmětu i cílových skupin, které jsou nyní k dispozici všem knihovnám.

Na podporu celoživotního vzdělávání rozšířila Asociace knihoven partnerství na celostátní úrovni s institucemi zabývajícími se vzděláváním dospělých, lidovými univerzitami atd. Boj s funkční negramotností se stává hlavním úkolem holandské politiky zde hrají knihovny velkou roli. Tímto způsobem se lidé s chybějícími čtenářskými schopnostmi opět včleňují do znalostní společnosti.

Četba a kultura

Rozmanité čtenářské dovednosti jsou pro informační společnost nutné. Základní gramotnost nestačí, protože čtenář musí být schopen orientovat se

v různých zdrojích poznání. Vědět, co potřebuje a kde to má hledat, to jsou součásti čtenářské dovednosti, včetně sebereflexe a sebeuvědomování. Tímto způsobem se rozvíjí schopnost kritického čtení, přispívající k procesu zvanému "tvůrčí čtení". Veřejné knihovny nejsou jediné instituce v realizaci celostátní kampaně na podporu čtenářství, jsou to však instituce s nejvšestrannějším prostorem a servisem pro její uskutečnění. Zpočátku byly aktivity zaměřeny na děti v základních školách a v menší míře na mládež ze středních škol. V posledních letech se stávají předškoláci a žáci nejnižších stupňů škol důležitou cílovou skupinou.

NPLA – Nizozemský svaz veřejných knihoven (www.debibliotheek.nl/english) má celostátní úkoly v oblasti podpory čtenářství: inovace, programy, odbornou kvalitu a realizaci informačních a komunikačních technologií.

V průběhu doby byla vyvinuta řada celostátních čtenářských programů, které umožnily místním knihovnám připojit se se svými místními aktivitami a prosazovat roli knihoven v oblasti čtenářství. V zájmu koordinace akcí byla uzavřena spolupráce s vydavateli a knihkupci a také se školami a dalšími institucemi zaměřenými na vzdělávání a péči o děti: založení Nadace čtenářství (www.lezen.nl); připojení Nadace na podporu knihy (www.cpnb.nl) a distribuce čtenářských programů a aktivit.

V posledních letech je v nabídce čtenářské propagace novým nástrojem informační a komunikační technologie skrze vyhrazené webové stránky (www.leesplein.nl), (www.literatuurplein.nl) a knihovnický portál (www.bibliotheek.nl). Služba Čtenářské tipy pro čtenáře beletrie je jednou z funkcí knihovnického portálu: <http://romanadvies.bibliotheek.nl/>. Nabídne pět titulů poté, co čtenář poskytne určité informace o tom, co by chtěl číst. Zapojení dětí při sdělování svých názorů na knihy a jejich doporučování ostatním je podněcováno prostřednictvím digitálních stránek, které se jmenují Moje razítko (www.mijnstempel.nl).

Novou výzvou je zaměřit se na cílové skupiny, které mají se čtením problémy (www.makkelijklezenplein.nl), malé nebo žádné čtenářské zkušenosti, vůbec (funkčně) negramotní. Velmi často to vyžaduje i multikulturní přístup knihoven.

Mimo čtení a literatury veřejné knihovny podporují také další kulturní dění. Pojetí Kulturního Info Bodu, služby vykonávané knihovnou pro všechny kulturní aktivity v dané komunitě, je úspěšně rozšířeno v mnoha městech a regionech.

Fórum pro setkávání a diskuze

Holandská společnost prošla v posledních desetiletích velkými změnami. Obyvatelstvo, zvláště ve velkých městech, je velmi různorodé.

Tradiční sociální struktury jsou v mnoha oblastech pod tlakem vzhledem k ostrému procesu individualizace. Současně venkovské oblasti postupně ztrácejí tradiční místa setkání jako vesnické obchůdky, banky a další místní služby. Živá komunita potřebuje místo, kde se obyvatelé a kultury mohou setkávat na neutrální půdě. Proto tedy knihovny hrají významnou roli v poskytnutí lidské tváře znalostní společnosti tím, že vytvářejí prostor pro setkávání a diskusi.

Knihovny mají celoroční program setkávání. Regionální knihovny poskytují putovní program. Knihovny také nabízejí krátké kurzy a výstavy – jednoduché formy distribuce znalostí. A samozřejmě mají literární kavárny nebo café-bary. Protože bez kávy dokonce ani knihovna nemůže fungovat v holandské informační společnosti.

Pilíře

Zaměstnanci

Nový management lidských zdrojů se zaměřuje na nové kompetence. Zaměstnanci absolvují kurzy managementu a marketingu, kurzy didaktiky médií a dalších nezbytných znalostí a dovedností. Na některé tyto kurzy dostáváme peníze z evropských fondů.

Fondy

Co se týče knihovních fondů: Asociace knihoven nyní pracuje na národním plánu rozvoje fondu (kompletní, rozvrstvený v celostátní síti knihoven, multimediální), který zahrne zvláštní sbírky, účelné využití zdrojů a meziknihovních služeb. To dá záruku úplného a rozmanitého fondu v síti knihoven. Rozvojem portálu národní knihovny jsou nabízeny digitální služby (*vyhledej a rezervuj*).

Budovy

Mnoho měst pochopilo, že místní průmysl a obchod může vzkvétat jen tehdy, když zaměstnanci mají možnost získat vyšší úroveň vzdělání s výhledem na odpovídající plat. Zaměstnavatelé si cení města, které má vysoce atraktivní socio-kulturní klima, nabízející výzvy a zábavu nebo dokonce přidávající sídlu podniku kulturní význam. Města, která si přejí ukázat své investice do znalostní infrastruktury a rozvoje vzdělání, mohou investovat do staveb nových knihoven. Design a architektura knihovny je nezbytná k tomu, aby toto nové sídlo pro vzdělání a znalosti bylo viditelnější. Pro studium a vzdělávání je nutné nové uspořádání a vybavení. Je třeba vyřešit nové otázky: je integrace fyzických a virtuálních možností nejlepší službou? Má být prostor pro vyhledávání v elektronických zdrojích

kombinován s prostorem pro studium učebnic? Jaké místo je vhodné pro jazykovou laboratoř? Jak můžeme vytvořit atraktivní prostory, které zvýší nepřímé vzdělávání: možností vzít knihu, poslechem hudby, pohledem na výstavku? Je mnoho pokusů, jak odpovědět na tyto otázky. V Nizozemsku nyní máme množství úspěšných nových nebo přebudovaných knihovnických prostorů, které reflektují novou image knihoven a stávají se znamením inovace v informační společnosti. Příklady jako Amstelveen, Huizen, Haag, Rotterdam, Apeldoorn jsou prezentovány v díle *New Library Buildings in the Netherlands* (*New Library Buildings in the Netherlands*, Vol. 1-3).

Sít'

Veřejné knihovny spadají pod místní správu a stále více jich je propojeno proto, že se tak slučují s dalšími knihovnami v sousedství (zvětšují se). Tyto nové knihovny pracují pro více samosprávných celků. Knihovny pracující pod místní správou spolupracují s mnoha vzdělávacími, kulturními a vládními organizacemi. Druhá úroveň sítě je regionální. Nizozemsko je rozděleno do dvanácti regionů. Ve většině těchto regionů knihovny spolupracují v knihovnických službách nebo pracují na službách nových. Např. Uitinbrabant, webfamily a marketingové kampaně v Overijsselu. Od uzavření celostátní smlouvy dělá plán spolupráce každý region.

Služby sítě

Aby využily možnosti digitálního věku, jednotlivé knihovny se spojují ve svém úsilí do národní sítě. Knihovny společně udržují knihovní portál: *Bibliotheek.nl*. Řízení a rozvoj digitálního obsahu a služby je náplní jednoho z oddělení asociace holandských knihoven.

Digitální obsah

Základy celostátní spolupráce položil v rámci *bibliotheek.nl* v roce 2002 Digitální fond. Každá knihovna platí € 0,21 ročně za obyvatele, aby se zaplatily náklady za *bibliotheek.nl*. € 0,17 z toho je utraceno za digitální fond. Výběr fondu provádí správci obsahu ve spolupráci se sítí knihoven. Komise ředitelů knihoven pak nakupuje. K dispozici je marketingový program (soubor nástrojů pro místní užití) a instrukčně vzdělávací program. Databáze jsou indexovány v národním katalogu pro veřejné knihovny (*aquabrowser*): <http://zoeken.bibliotheek.nl>; tento vyhledávač mohou využít i místní knihovny. Mnoho knihoven již používá národní katalog v kombinaci se svým vlastním fyzickým fondem, např. Amsterdam (<http://zoeken.oba.nl>).

V blízké budoucnosti budou všechny speciální fondy (fyzické

i digitální) po celé zemi, jako část sbírkového plánu, částí národního veřejného knihovního katalogu

al@din

Digitální referenční a informační služba nazývaná **Al@din**, realizovaná týmem specialistů – asi 1000 knihovníků – je důvěrně známá téměř každému občanu a díky silné propagační strategii ji zná každý žák a student. (<http://aladin.bibliotheek.nl>)

Věk uživatelů **al@din** (září 2005)

<12 let	13,9 %
13-15	23,2 %
16-19	35,5 %
20-34	14,4 %
35-49	6,4 %
50+	6,5 %

*Hlavní význam služby **al@din***

- místní knihovna jako výchozí bod
- spoluprací při řízení služby
- síť center pro veřejnost a zázemí
- spojení s dalšími poskytovateli informací a poznatků ve veřejném sektoru
- jednotné, účinné, vysoce kvalitní, spolehlivé, efektivní

Al@din je organizován sítí týmů

I–S Týmy

Týmy pracovníků informačních služeb, kteří odpovídají na otázky; rychlá odpověď daná během 5–10 minut; týmy jsou tvořeny v místě pracujícími knihovníky. Ti pracují v týmech s knihovníky z dalších knihoven. Každý tým má svůj rozvrh. Každý knihovnik odpovídá na otázky během části týdne pro všechny knihovny zúčastněné v týmu.

Obtížné otázky jsou zaslány I–B týmům.

I–B týmy

Týmy s informačními specialisty ve specifických doménách. Odborníci místních knihoven pracují na národní úrovni.

Správce národních služeb:

- koordinace & podpora oblastní správy služeb

- celostátní kontrola kvality
- podpora regionů (školicí programy atd.)
- koordinace & podpora celostátního marketingu (kampaně)
- celostátní komunikace (brožury atd.)

Správce služeb v každém regionu:

- sestavení a uskutečnění regionálních plánů
- marketingové a komunikační plány
- zařazování nových organizací, uzavírání smluv, přijímání nových organizací
- správa služeb I–S týmů v regionu
- koordinace / podpora komunikace s veřejností
- koordinace regionálních I–S týmů
- kontrola kvality
- sladění s dalšími regionálními /celostátními týmy

Úloha veřejné knihovny

- odpovídat na otázky ve spolupráci se speciálně vytvořenými týmy v oblastech/regionech
- řízení informační služby v souladu s celostátně schválenými pravidly al@din, uvedenými v manuálu
- organizace místních marketingových činností pro al@din službu pro sponzory místní knihovny

Vyhledek & rezervuj

Vyhledej & rezervuj je státní služba vyhledání a objednání knihovních materiálů online. O 40 000 000 jednotek z veřejných knihoven může být jednoduše zažádáno. Systém vyhledej&rezervuj umožňuje vyhledávání ve všech samostatných databázích (100+) všech veřejných knihoven po celé zemi.

Na internetu někdo najde určitý objekt. Systém vyhledej&rezervuj objedná jednotku v síti: počínaje místní knihovnou, místní sítí, regionální sítí až po celostátní síť. Tuto službu řídí síť správců služeb (národní, regionální, místní).

Schoolbieb.nl

Schoolbieb.nl je digitální školní knihovna, která nabízí kvalifikované a správné informace pro žáky / posluchače, učitele a školní knihovníky. Každá oblast dodává pracovní tým, pracující pro tuto státní službu. Existuje 16 týmů pracujících v zázemí a 5 zvláštních [al@din](mailto:al@din.nl) týmů pracujících pro rozdílné úrovně škol. Řídí je národní správci služeb a obsahu. Služba byla vybudována v letech 2003 a 2004. V roce 2005 Schoolbieb obsahovala 1250 oborových souborů (3400 plnotextových a AV zdrojů) a do konce roku 2006 bude mít 2240, do konce roku 2007 4480 oborových souborů.

Spolupráce v celostátní síti umožňuje inovovat knihovní služby. Ty jsou novou hodnotou pro uživatele veřejných knihoven.

PRAXE VEŘEJNÉ KNIHOVNY: NOVÉ SLUŽBY MÍSTNÍ KNIHOVNY PŘÍKLAD: VEŘEJNÁ KNIHOVNA DOETINCHEM

*Marchien Oosterhuis-Strating, ředitelka Veřejné knihovny
Doetinchem / Hlavní knihovny Západního Achterhoeku*

Doetinchem se nachází ve východní části Holandska, v regionu Achterhoek. V malé oblasti s krásnou krajinou posetou vesničkami.

Hlavní město Achterhoeku

Město Doetinchem pokrývá plochu 7 996 hektarů a má přibližně 57 000 obyvatel. Vzhledem ke své velikosti plní Doetinchem ústřední roli pro společenské, kulturní a ekonomické aktivity v Achterhoeku.

Centrální funkce

Region Achterhoek má přibližně 200 000 obyvatel. Každý den přijíždějí do Doetinchemu tisíce lidí z okolí za prací, studiem nebo zábavou. Centrální poloha města s dobrou sítí veřejné dopravy, koncentrace škol, veřejných institucí, kulturních zařízení a přítomnost mnoha podniků k tomu velmi přispívá.

Jako centrální samosprávné město spolupracuje Doetinchem se 7 dalšími městy v Achterhoeku v různých záležitostech týkajících se zdravotní

péče, požárního sboru, životního prostředí, bydlení a vzdělání. Od roku 1992 je Doetinchem partnerským městem Pardubic.

Tímto partnerstvím obě města navzájem směřují ke zvýšení zájmu o způsob života a kulturu. Kromě toho program na lokální úrovni přispívá k lepšímu porozumění mezi zeměmi východní a západní Evropy.

Od začátku partnerství v roce 1992 vznikly mnohé aktivity v oblasti obchodu a ekonomiky, veřejném sektoru, vzdělání, ve zdravotní péči, v kulturní a společenské sféře, ve sportu a zábavě.

Konají se pravidelné výměny mezi školami, sportovními kluby a hudebně tanečními soubory. Od roku 1996 koordinuje všechny záležitosti a aktivity s Pardubicemi Společnost doetinchemských přátel České republiky.

Centrální roli Doetinchemu lze vidět také v pozici knihovny. Pokud v jejich vesnici žádná knihovna není, přichází mnoho lidí z regionu půjčit si knihy a jiné materiály do Doetinchemu. Dosud byl systém veřejných knihoven v Holandsku velmi roztráštěný, s mnoha malými knihovnami, každá se svou vlastní radou a svými prioritami, nedávno byl zahájen proces modernizace a vytváření nových větších knihoven. Pro doetinchemskou knihovnu to znamenalo sloučení s knihovnami v okolních sídlech. Tím se rozšířil celkový okruh dosahu knihovny na populaci o počtu 110 000 obyvatel, kterým má sloužit ústřední knihovna v Doetinchemu s pěti pobočkami v okolních vesnicích a dvěma pracovišti služeb v odlehlých čtvrtích města. Po reorganizaci bude celý fond přístupný každému v regionu. Dopravní služba, navštěvující všechny pobočky čtyřikrát týdně, dodá a vyzvedne materiály, které byly žádané nebo vráceny jinde a všechny další knihovnické služby budou přístupné celé populaci. Doufáme, že tato reorganizace přispěje k zefektivnění a zkvalitnění knihovnických služeb.

Den v doetinchemské knihovně

Je *tři čtvrtě na devět* a venku čeká na vstup velká skupina šesti- a sedmiletých. Nedávno začali chodit do školy a učí se číst. Návštěva velké knihovny je pro ně opravdu vzrušující. Vítá je Alit, příjemná knihovnice, která je vede do dětské knihovny. Tam se vypráví příběh prostřednictvím *story-boxu*. *Story-box* je založen na japonském divadle Kamishibai, je to interaktivní metoda vyprávění příběhů. Knihu tvoří velké ilustrované tabule vložené do krabice s otevíracími dvířky. Jak je vyprávěn příběh, jsou tabule jedna po druhé vytahovány, čímž se objevují nové.

Potom knihovnice podává výklad o knihách pro začínající čtenáře a děti se učí, jak si knihu vybrat a odvádí děti k dětskému katalogu. Samozřejmě, než se vrátí do školy, jim přečte ještě jeden příběh.

Většina dětí již někdy v knihovně byla, když ještě navštěvovaly mateřskou školu, nebo přišly společně s rodiči. Některé z nich už mají čtenářský

průkaz; užívání knihovny je bezplatné až do 18 let. Potom je třeba platit členský poplatek.

Deset hodin: čas otevření knihovny a obvyklá skupina pánů čeká na zázkouti s kávou, aby si přečetli noviny ale hlavně, aby si popovídali a diskutovali: o místní politice, Světovém poháru ve fotbale a samozřejmě o počasí, nejfrekventovanějším diskusním tématu v naší zemi.

Knihovna postupně ožívá. Je den trhu a mnozí spojí nákup s návštěvou knihovny. Napřed vrátí knihy u samoobslužného pultu, potom následuje nákup a nakonec si vyberou nové knihy.

Je možné rezervovat a prodlužovat výpůjčky doma prostřednictvím internetu. Knihovna vyhledá objednané materiály a připraví je k vyzvednutí na zvláštní regály. Čtenáři si mohou knihy z rezervačních regálů vzít sami, a také si sami provést výpůjčku. Doetinchemská knihovna již tři roky používá samoobslužné zařízení. Doetinchem byl mezi prvními knihovnami používajícími toto zařízení v jeho plném rozsahu.

Používáme technologii RFID s knihovními daty uloženými na mikročipech ve všech knihovních materiálech. Veškeré vydávání se děje u samoobslužného pultu. Informační pult je vybavený kvalifikovaným personálem, který zodpovídá dotazy.

Nyní se samoobslužný systém používá v mnoha nizozemských knihovnách. Takto získaný čas personálu je využit pro nové knihovnické služby. To také znamená kompletní změnu organizace; od tradičního systému úřednického personálu u výpůjčního pultu a knihovníků u informací k přísně sledovanému systému prostor pro veřejnost a administrativního zázemí. Významnou součástí knihovnických služeb se stal digitální přístup k informacím. Zatímco si stále mnoho lidí půjčuje knihy a jiné materiály, knihovník je zaměstnán zodpovídáním dotazů přicházejících prostřednictvím Al@dinu. Al@din je digitální informační služba holandských veřejných knihoven, zodpovídajících dotazy na všechny myslitelné věci. Aby člověk mohl tuto službu využít, nemusí být členem knihovny. Služba je interaktivní. Jestliže dotaz není zcela jasný, knihovník zabývající se daným problémem požádá o další informace, než dotaz zodpoví. Al@din využívá pro rychlé zodpovídání dotazů sítě odborníků. Zaměřuje se také na mladé lidi zvláště prostřednictvím samostatné webové stránky.

Knih, která není ve fondu doetinchemské knihovny, může být pro čtenáře vyžádána a rezervována kdekoliv v Holandsku. K tomuto účelu slouží národní knihovnická síť. Knihy se žádají digitálně a dodány jsou do dvou týdnů, buď poštou nebo knihovním dopravním systémem, který propojuje všechny holandské veřejné knihovny.

Od doby, co je knihovna napojena na národní internetovou službu, mají

uživatelé přístup k více než 250 000 CD, 300 000 LP a 1 000 hudebních DVD. Členové mohou vznášet požadavky 7 dní v týdnu, 24 hodin denně. Služba se jemnuje LeenDirect (půjčit přímo).

Žádané CD, LP nebo hudební DVD budou poslány do knihovny. Žadatel je upozorněn e-mailem, že jím žádané materiály jsou v centrální knihovně připraveny k vyzvednutí. Uživatelé, kteří nemají z domova přístup k internetu, mohou použít účet na některém z freemailových serverů, jako je Hotmail nebo Freemail, a zadat své požadavky na LeenDirect pomocí jednoho z 16 počítačů, které jsou v knihovně pro veřejnost k dispozici.

Plné zprovoznění samoobslužných zařízení umožnilo rozšíření otevíracích hodin knihovny. Během těchto tzv. „samoobslužných hodin“ je ve službě pouze jeden zaměstnanec. Knihy se mohou půjčovat a vracet, lze číst časopisy a noviny, dostupná je digitální informační služba. Krátce, k dispozici jsou veškeré knihovnické služby, které nevyžadují odbornou pomoc. Kromě samoobsluhy podnikla doetinchemská knihovna řadu dalších opatření na povzbuzení čtenářů k samostatnému užívání knihovny. Například:

- *Zavedení PIM*; alternativního systému pro předmětové třídění naučné literatury pro mládež, který dětem usnadňuje vyhledávání informací
- *Digitální průvodce knihovnou*, který zaručuje správné, úplné a jednotné informace pro každého nového uživatele knihovny
- *Přepracovaný katalog*. Umožňuje snadnější využívání katalogu a zavedení nových služeb, např. čtenářských tipů („lidé, kteří si půjčili tento titul, čtou také...“) a umožnění, aby čtenáři mohli přidat vlastní recenze.

Kolem jedenácté hodiny je v knihovně špička; rodiče chtějí sehnat knihy, o které mají zájem a dostat se domů včas kvůli dětem, vracejícím se ze školy. V Holandsku, zvláště v našem regionu, je obvyklá praxe, že se děti ze základních škol vracejí ze školy domů na oběd mezi 11.45 a 13.30. Pro pracující rodiče to vyžaduje značné plánování.

U informačního pultu mají dva knihovníci plno práce s vyřizováním dotazů. Registrují nové uživatele, odpovídají na dotazy jak používat samoobslužné zařízení a digitální informační centrum, podávají informace o dalších aktivitách, vyřizují stížnosti na pokuty nebo nedodržené výpůjční lhůty a řeší spory, zda kniha byla či nebyla vrácena.

Knihovna je naprostou nezbytností v prevenci vzdělanostního a sociálního zaostávání. Významný je projekt Boekenpret (Kniha zábavou) pro věk 0 až 2. Matky s kojenci a batolaty ze sociálně slabších rodin přicházejí do knihovny na šálek kávy a povídání s knihovníkem a místní zdravotnickou pečovatelkou o knihách a důležitých věcech, ale zvláště pro požitek z předčítání příběhů, zpívání a tancování s dětmi nebo batolaty.

Je k polednímu a v knihovně se provoz trochu zklidňuje. Pár zaměstnanců z blízkých kanceláří přichází do knihovny v čase své polední přestávky. Knihovna je přímo ve středu města, naproti radnici. Je zde spousta míst k parkování; včetně stojanů na kola. Holandsko je cyklistická země a v Doetinchemu je kolo populární pro mladé i staré. To je patrné v kurzech pořádaných SeniorWebem. Všichni účastníci přijíždějí na kolech. SeniorWeb je národní sdružení, jehož členem je doetinchemská knihovna. Občanům seniorům je poskytnut dvanáctitýdenní úvodní kurz počítačové dovednosti, včetně e-mailu, wordu a internetu. To je jedna z cest, jak předcházet dělení lidí podle počítačové gramotnosti na ty, kteří zacházejí s počítačem umějí a kteří ne.

Po polední přestávce přicházejí do knihovny jiné typy uživatelů; knihovnu přichází po vyučování navštívit větší počet školáků. Skupina mládeže si v digitálním informačním centru vypracovává školní úlohy. Pracují na projektech a informace získávají z referenčních materiálů, které jsou jim volně k dispozici.

V Holandsku může každý užívat knihovnu bezplatně; kdokoli může přijít do knihovny a prohlížet a číst všechny materiály. Nicméně Doetinchem požaduje malý poplatek za používání internetu. Aby si lidé mohli knihy půjčit a odnést si je domů, musí být členy knihovny. Toto členství je bezplatné pro děti a mládež. Od 18 let, v některých případech od 16, je požadován členský poplatek.

V Doetinchemu nejsou střední všeobecně vzdělávací školy, pouze školy odborné. Výsledkem je, že v knihovně máme registrovanou relativně malou skupinu adolescentů. Většina získá nový čtenářský průkaz ve věku

kolem třiceti let, kdy obvykle zakládají rodiny. Každá knihovna sama rozhoduje o výši svých poplatků a tarifů. To vždy vyžaduje nalézt rovnováhu mezi nutností vytvářet příjmy a snahou být co nej dostupnější.

Knihovna je velmi důležitá; zaostávání v jazykovém rozvoji znamená zaostávání ve všem. Holandská vláda si je toho velmi dobře vědoma, ale některé obce nejsou příliš ochotné poskytovat nezbytné finance. Financování veřejných knihoven v Holandsku je na místních správách a ony mají kompetenci rozhodovat o výši prostředků na provoz. Některé obce poskytují skutečně odpovídající prostředky, zatímco jiné platí ostudně malé částky. Doetinchemská rada poskytuje přijatelný průměr financí, přestože Doetinchem je jako většina jiných holandských měst vystavena značným rozpočtovým škrtům; ekonomická omezení pociťuje i knihovna.

Zpět k mládeži u počítačů. Jak lze očekávat, nepoužívají jen internet, ale chatují spolu na webu. To je skvělé. Knihovna je místo k setkávání. Tím jsme pro starší pány, kteří přicházejí denně na šálek kávy, tím jsme pro mladíky, kteří přicházejí na internet a zároveň obhlédnout dívky (a naopak). Všechna tato mládež navštívila knihovnu aspoň jednou v předškolním věku. V průběhu školních let bylo každé dítě v knihovně párkrát na skupinové návštěvě; jako batole ve školce a když se začaly učit číst. V posledním ročníku základní školy přicházejí na lekce internetu jako přípravu na střední vzdělání. Děti se zvláštními potřebami, např. děti s poruchami učení, děti s fyzickým, mentálním nebo zrakovým postižením tvoří zvláštní skupinu, která navštíví knihovnu v půli své školní docházky. Kromě toho se pořádají exkurze pro imigranty navštěvující vzdělávací kurzy pro dospělé a pro žáky středních škol imigrantských tříd. Především si prohlížejí knihovní materiály ze zemí jejich původu, noviny v jejich mateřštině a zjednodušenou četbu v holandštině.

Ke konci odpoledne nastává opět klid. V Holandsku se večerí v 6 hodin a to je v knihovně znát. Znamená to, že je čas něco pozakládat zpět do regálů. V Doetinchemu se ještě nezakládá pomocí zakládacích robotů. Knihovna je na takovou velkou investici příliš malá. I s pomocí robota musí být knihy do regálů ještě ukládány ručně, přítomnost personálu je tedy stejně nezbytná.

Začátkem večera přijíždějí lidé na přednášky, které jsou ten večer na programu. Přednášky a workshopy na různá témata jsou organizovány ve spolupráci s VolksUniversiteit, místní organizací pro vzdělávání dospělých.

Poplatky, které se vybírají, jsou jen v takové výši, aby pokryly nezbytné výdaje. Některá témata: 60. výročí konce druhé světové války, Jihoamerická hudba, Aljaška, Yucatan, Šifra mistra Leonarda —bestseller Dana Browna,

Tarotové karty, Hans Christian Andersen. Témata jsou skutečně velmi různorodá a přednášky mají velkou návštěvnost.

Doetinchem: výjimečná knihovna? Ani ne. Všechny popsané aktivity se konají v různé míře ve všech holandských knihovnách.

Samozřejmě, Doetinchem není velká městská knihovna a nemůže se rovnat Amsterdamu. Doetinchem není ani vesnicí. Ale všechny vesnice a města fungují na stejném principu: veřejná knihovna patří každému. Tak to je i v Doetinchemu. Avšak Doetinchem je knihovna, která se chopila inovací; jako jedna z prvních zavedla samoobsluhu a jako jedna z prvních přešla na bezpeněžní provoz. Doetinchemská knihovna neustále hledá taková pojetí, která využívají schopnosti veřejnosti zvládat věci samostatně. Začali jsme s otevíracími hodinami bez personálu ve službě, protože většina lidí si přichází vypůjčit, číst, či využít referenční materiál. To znamená, že jsme mohli rozšířit naše výpůjční hodiny. Protože státní dotace jsou častěji redukovány než zvyšovány, stále hledáme cesty a způsoby jak využít novinky ke zlepšení služby veřejnosti.

Náš nejnovější přírůstek, na který jsme značně pyšní, je inteligentní regál. V tomto regálu je samoobsluha zabudovaná přímo v policích. V okamžiku, kdy jsou knihy vráceny do inteligentního regálu, jsou tím všechny

administrativní postupy hotové. Knihovně říkáme neformálně „PIEN“, což je holandské dívčí jméno, ale také zkratka pro „chytrou knihovničku“. PIEN je umístěna v našem dětském oddělení. To se projevilo jako dobré rozhodnutí. Děti jsou opravdu PIENem nadšené. Velice rády vracejí knihy zpět do regálu, zvláště proto, že jim PIEN „řekne“, když knihu nevrátí na správné místo.

Doetinchemská knihovna; víc než knihy; informační centrum pro každého, od 0 do 80, od negramotných po akademiky.

CENTRALIZOVANÉ SLUŽBY KNIHOVNÁM V HOLANDSKU

Paul van Riet, výkonný sekretář NBD|Biblion Haag

Dějiny

V roce 1969 Ústřední asociace knihoven v Nizozemsku zadala studii vytvoření centrální služby na poli nákupu knih a přípravy k půjčování ve veřejných knihovnách. Zpráva, která byla publikována následujícího roku, přinesla návrh takové služby, založené na zkušenostech skandinávských zemí. Národní organizace knihoven, nakladatelů a knihkupců se dohodly na vytvoření neziskové společnosti Stichting NBD (Netherlands Library Service Foundation). Výkonný výbor této nadace tvořilo 8 členů, z nichž 4 byli jmenováni asociací knihoven (NBLC) a po 2 členech jmenovali nakladatele a knihkupci. Začátkem roku 1971 NBD zahájila svou činnost, tehdy poměrně outsourcovanou. Nabízená služba se v krátké době stala docela populární a produkce vzrostla v roce 1981 na téměř 3,2 mil. knih a v dalších letech poklesla s ohledem na nižší rozpočet knihoven na přibližně 2,7 mil. knih. Po převzetí některých konkurentů na trhu NBD mohla stabilizovat produkci na této úrovni dodnes. Celá činnost je založena na gentlemanské dohodě mezi knihovny, nakladateli a knihkupci. Nakladatelé poskytují NBD slevu 40% z pevné ceny knihy, zatímco knihkupci obdrží provizi 15% jako kompenzaci za ztrátu obrátu. NBD také poskytlo 20% slevu knihovnám, když ty musejí platit za vazbu a *plastikaci* knih. Zisk na konci roku se vrací zákazníkům (knihovnám) jako obrátový bonus.

Faktorem největšího úspěchu NBD byla standardizace. Nejen že se začal užívat jeden klasifikační systém, ale také byla stanovena standardní úprava/převazba (knihy zpevnit a *plastikovat*), což umožnilo NBD produkovat knihy vysoce automatizovaným způsobem. V prvních letech NBD zadávala zakázky externě, od administrativy po produkci a distribuci, ale postupně celý proces převzala. Kromě knih začala nabízet také další média jako gramodesky a kazety, notové materiály, CD, videa, audio-vizuální média, CD-ROMy, DVD a počítačové hry. Přestože poměrně hodně knihoven tato média svým čtenářům poskytuje, jejich celková produkce netvoří víc než asi 5% knižní produkce.

Během let se ukázala jako velmi důležitá spolupráce s NBLC. Tato organizace zodpovídala za týdenní nabídku knihovnám stejně jako za bibliografický popis titulů. V roce 1995 se NBLC rozdělila na dvě části: Netherlands Public Libraries Association (asociace holandských veřejných knihov-

ven) a Stichting NBLC, pobočka pro obchodní činnost. V roce 1998 byla tato pobočka přeměněna na soukromou společnost s ručením omezeným Biblion BV, která zahrnovala vedle bibliografického oddělení také vydavatelskou společnost nejen pro knihy, ale také pro elektronická data. V roce 2001 NBD získala všechny akcie Biblionu a následně byl zahájen integrační proces, který byl v roce 2003 završen fúzí a novým názvem: NBD|Biblion BV. V roce 2005 jsme získali všechny akcie našeho největšího konkurenta. Činnost této společnosti byla integrována do činnosti NBD|Biblion a jejich knihařská dílna dnes pracuje jako externí výrobní podnik.

Centralizované služby knihovnám v roce 2006

Během let se schéma centralizovaných služeb pro knihovny příliš nezměnilo. Samozřejmě celý administrativní postup je nyní zcela automatizován a výrobní proces ve vlastní dílně je vysoce mechanizován, ale standardizace je stále klíčové slovo. Následuje popis knižní služby, kterou dnes NBD|Biblion nabízí knihovnám.

První stupeň naší služby představuje rešeršní oddělení, které je odpovědné za získání recenzního výtisku všech nově vydaných knih a reprintů v Nizozemsku. Většina vydavatelských společností nám zasláá recenzní výtisky dobrovolně, ale publikace např. neziskových organizací je někdy těžké získat. Když dostaneme dva recenzní výtisky, tituly jsou zaregistrovány v naší databázi, která obsahuje tituly od roku 1981 (přes 450 000 titulů). Jeden z výtisků je použit pro bibliografický popis, který dělá naše bibliografické oddělení, zatímco druhý je zaslán jednomu z přibližně 800 recenzentů, kteří jsou dostupní po celé zemi. Recenzenti mají dva týdny na zaslání své recenze. Během této doby je také dokončen popis titulu.

Když přijde recenze, redakční oddělení začne vytvářet tzv. nákupní informace (P. I.) titulu. Průměrně 300 P.I. týdně je publikováno jak elektronicky, tak tiskem. Všechny veřejné knihovny v Nizozemsku mají tyto P. I. předplacené a používají tyto informace jako základ pro svou akvizici. Knihovny mají na reakci čas tři týdny, ty budou pravděpodobně v blízké budoucnost zredukovány na dva týdny. Mohou zadat své objednávky elektronicky pomocí našeho objednávkového systému AIDA nebo zasláním papírové objednávky. Po ukončení objednávacího období jsou všechny požadavky na jednotlivé tituly sečteny a jsou okamžitě objednány u příslušného nakladatele. Počet objednaných výtisků je velmi variabilní, od jednoho k více než 2000 výtiskům jednoho titulu. Většinou naše knihařské oddělení dostane knihy během jednoho týdne.

Přicházející knihy jsou potom kontrolovány, zapisovány a dočasně uloženy ve skladišti. Plánovací oddělení dílny plánuje výrobu na týden, v průměru 50 000 výtisků. Při plánování se zohledňuje několik kritérií, z nichž

nejdůležitější je aktuální zájem. Kvůli efektivitě jsou knihy zhruba téže velikosti upravovány společně, a tak se zabráni příliš mnoha úpravám nastavení strojního zařízení. Všechny knihy jsou vybaveny hřbetním štítkem, na kterém je uvedena klasifikace, a katalogizačním lístkem na vnitřní straně obálky. Vázané knihy jsou jen *plastikovány*, zatímco paperbacky dostávají novou pevnou obálku a vyztužení knižní vazby. Od dubna 2004 všechny knihy, které opouštějí naši dílnu, jsou automaticky vybaveny RFID štítkem, pro který asociace holandských veřejných knihoven stanovila normu. Ve štítku je uloženo nejen jednoznačné číslo čipu, ale také číslo popisné jednotky. Nyní používá tyto RFID tagy pro samoobslužné aplikace ve svém výpůjčním systému jen málo knihoven, ale očekáváme, že během příštích let začne tuto pokrokovou technologii používat rostoucí počet knihoven.

Velká část strojního zařízení naší dílny je vyvinuta a vyrobena technickým oddělením NBD. O naše strojní zařízení projevují zájem i další organizace knihovnických služeb po celém světě, a to vedlo k prodeji některých strojů do Dánska, Švédska, Švýcarska a dokonce do Spojených států. Průměrný výrobní čas v dílně na titul je přibližně dva týdny. Potom jsou knihy převezeny do našeho expedičního oddělení. Tam se pomocí paternosterového systému, ve kterém má každá knihovna své místo, rozdělují knihy pro knihovny. Třebaže je to hlavně manuální práce, je plně softwarově řízena. Proto tedy je možné ověřit obsah plných boxů pomocí kontroly jejich hmotnosti. V této chvíli prověřujeme možnosti využití RFID technologie také pro kontrolní účely. První zkušenosti jsou poměrně pozitivní, ale stále ještě je třeba hodně výzkumu, než bude moci být zavedená. Rozvoz knih do knihoven provádějí hlavně Provinční organizace služeb, které mají distribuční systém ve svých příslušných regionech.

Výše popsaným způsobem je pro holandské knihovny upravována většina knih (přibližně 88%). Také existuje zvláštní nabídka knih v cizích jazycích jako angličtina, němčina, francouzština, turečtina a arabština. Knihovněm pro jejich akvizici nabízíme řadu alternativ. Vedle systému stálých objednávek spočívajícího v 8 různých výběrových řadách, tvoříme také řady tématické na daná témata, jako např. literární ceny, a aktuální témata jako olympijské hry nebo mistrovství světa ve fotbale.

Podobné nabídky buď na týdenním nebo dvoutýdenním základě existují pro hudební CD a DVD (ve spolupráci s Ústřední diskotékou v Rotterdamu), notové materiály (ve spolupráci s Biblioservice Gelderland), filmová DVD, CD-ROMy a audio knihy. Vedle nabídky všech těchto médií NBD|Biblion má také rozsáhlou produkci elektronických databází. Většina databází je celonárodně přístupná pro všechny veřejné knihovny. Příklady databází:

- LiteRom (plnětextová databáze s více než 60 000 recenzemi holandské literatury z holandských a vlámských časopisů a týdeníků, od roku 1900 dodnes)
- JeugdLiteRom (plnotextová databáze holandské dětské literatury)
- UittrekselBank (plnotextová databáze výtahů holandské a mezinárodní literatury a medailonů spisovatelů)
- Meer over Media (další/doplňkové informace o médiích pro užití ve spojení s bibliografickými údaji v katalogu místní knihovny)

NBD|Biblion v číslech (2005)

Média/oddělení	Počet	Obrat (x € 1000)
Knihy	2 728 289	€ 29 905
CD	67 466	€ 897
Hudebniny	11 129	€ 239
DVD a CD-ROMy	116 988	€ 2 088
Audio-vizuální média	21 865	€ 475
Celkem média	2 945 737	€ 33 604

Dílna & distribuce	€ 7 580
NBD technické	€ 1 236
Media Information	€ 4 989
Biblion Publishing Company	€ 4 510
další zisky	€ 2 368
Celkem	€ 54 287

Zaměstnanci NBD|Biblion

Pohlaví	Počet	Přepočteno na plné úvazky
Mužské	154	
Ženské	120	
Celkem	274	241,96

HOLANDSKÉ KNIHOVNICKÉ SPOLKY A ASOCIACE

Marian Koren, tajemnice FOBID, holandské knihovnické fórum

Knihovnické prostředí v Holandsku je rozmanité tak jako naše krajina. Máme řeky a kanály, které rozdělují regiony, ale také mosty, které jednotlivé komunity spojují. Hlavní knihovnické asociace jsou představeny níže. Je třeba ale zmínit, že v Holandsku je velmi obvyklé zakládat s různými partnery neziskové organizace, jež pak slouží k dosahování určitých cílů. Tímto způsobem vznikla celá řada centralizovaných služeb pro knihovny. Časem se některé z nich staly částečně ziskovějšími organizacemi, ale většina z nich stále působí jako neziskové. Jako příklad mohou sloužit centrum pro automatizaci knihoven PICA, nyní součást OCLC; ústřední dodavatel pro veřejné knihovny NBD|Biblion, nyní s. r.o.; Nadace Četba, jejímž cílem je podpora četby; Nadace na podporu knihy, CPNB. Ve všech těchto nadacích participují knihovny, často skrze sdružení knihoven. Samotné veřejné knihovny nezdávka začínaly jako asociace čtenářů a nyní mají právní charakter neziskových organizací. Některé větší knihovny jsou součástí městské samosprávy. Uvnitř asociací, zmiňovaných níže, vytvářejí někdy skupiny odborníků v oblasti knihovnictví samostatný orgán, např. ředitelé knihoven, nebo vytvoří skupinu zákazníků určitého automatizovaného systému. Obecně vzato, regionální asociace knihovníků neexistují – země je na to jednoduše příliš malá, ale v oblasti veřejných knihoven regionální orgány tvořené knihovnami v dané oblasti působí v různých formách: demonstrují tak proměnlivou krajinu. Naneštěstí neexistuje statistický přehled všech typů knihoven v Holandsku.

FOBID

FOBID (Federace organizací z oblasti knihoven, informací a dokumentace). Je to národní zastřešující organizace a vytváří holandské knihovnické fórum pro kooperaci mezi následujícími knihovnickými organizacemi:

- Sdružení holandských veřejných knihoven
- NVB, Holandskou asociací pro knihovny, informační a znalostní profesionály
- UKB, Kooperativní asociací univerzitních knihoven a
- KB Národní knihovnou

FOBID byl založen v roce 1974, s úmyslem zlepšit spolupráci mezi jednotlivými typy knihoven a institucemi poskytujícími informační a dokumentační služby. Jejím cílem je chránit zájmy těchto institucí a jejich odborných pracovníků a zvyšovat jejich odborný rozvoj. Hlavní aktivity jsou zaměřeny na prosazování zájmů knihoven v oblasti právní, jejich zapojování do mezinárodní sítě a spolupráci odborníků v oblasti bibliografie a vzdělávání. Na základě těchto úkolů byly vytvořeny čtyři výbory: pro legislativu, bibliografii, odborné vzdělávání a mezinárodní záležitosti – IFLA. Sekretariát je řízen Úřadem pro vědu a mezinárodní záležitosti Asociace holandských veřejných knihoven.

Právní aspekty

Hlavní zřetel je zaměřen na implementaci směrnic EU v oblasti autorského a holandského práva. Právní výbor spolupracuje s lobbistou najimáním FOBIDem, aby bylo dosaženo nejlepších možných výsledků ve prospěch knihoven. Výbor také poskytuje poradenství v oblasti licencí, legislativy na ochranu databází, správy digitálních práv apod. Výbor spolupracuje s EBLIDA a výborem CLM organizace IFLA v oblasti intelektuálního vlastnictví (WIPO) a světového obchodu (WTO).

Bibliografie

Jedním z hlavních aspektů tohoto výboru je vytváření a udržování standardů. Různé formy bibliografické kontroly jsou analyzovány z pohledu budoucí mezinárodní spolupráce. Výbor radí při nezbytných rozhodováních v oblasti bibliografie s ohledem na mezinárodní standardy.

Odborné vzdělávání

Výbor předložil zprávu o budoucím vývoji v oblasti stárnutí odborných pracovníků. Opatření, která je třeba přijmout, zahrnují pilotní projekt na získávání nových pracovníků a zlepšení odborné úrovně. Participace na evropských vzdělávacích projektech je dalším ze způsobů jak přitáhnout flexibilní pracovní sílu a zlepšit znalostní úroveň pracovníků.

Mezinárodní oblast / IFLA

Úsilí je zaměřeno na větší zapojení odborníků do mezinárodního rozvoje knihoven a jejich spolupráce. Např. prostřednictvím seminářů, přípravy IFLA-programů a prezentace zaměřené na mezinárodní problematiku v knihovnických časopisech. Asi 25 kolegů z Holandska je zapojeno do stálých výborů a orgánů IFLA a asi 40–50 osob ročně se účastní IFLA konferencí. Holandská knihovnická komunita podporuje různým způsobem jak EBLIDA(u), tak IFLA(u), protože jsou zapojeny v holandských národních knihovnických institucích.

FOBID má některé informace na svých webových stránkách i v angličtině a doporučuje holandským knihovnickým institucím, aby informace na jejich www byly dostupné i v jiných jazycích.

Sdružení holandských veřejných knihoven

Sdružení holandských veřejných knihoven založené v roce 1908 podporuje zájmy svých členů, např. v oblasti autorského zákona, výpůjčního práva, digitálního obsahu a IT–službách, kontaktů s asociací holandské městské správy a s národní vládou, zvláště s ministerstvem pro vzdělávání, kulturu a vědu.

Soudržnost, kvalita, inovace a pluralita

Všech 450 veřejných knihoven je členem sdružení, které formuluje své poslání takto: vnášení *konzistence* do služeb veřejných knihoven ve prospěch vzdělané, dobře informované a demokratické společnosti. Roční členské poplatky a dodatečné příspěvky jsou použity pro kampaň na podporu knihoven, knihovnického portálu *bibliotheek.nl* a základního balíku digitálního obsahu. *Sdružení* je především finančně závislé na ministerstvu. Z nařízení ministerstva sdružení plní roční program, který je směřován na podporu soudržnosti, kvality, inovace a plurality práce v síti holandských veřejných knihoven. Každé čtyři roky je ministerstvem vyhlášen nový rámcový program (*Cultuurnota*), jako základ pro nové období subvencování úkolů prováděných na národní úrovni.

Rozvojové programy a projekty

To znamená, že vytváříme programy zaměřené na podporu knihovnických služeb školám a jiným vzdělávacím institucím, na podporu četby a gramotnosti, na informační politiku, imigranty, knihovnická školení a trvalé vzdělávání. Část subvence je určena pro rozvoj a udržování národní sbírky medií (LBC), speciálním službám pro imigranty, etnické minority a běžence žádající o azyl. Tuto úlohu převzal NBD|Bibliion, původně neziskové oddělení ústředních servisních služeb sdružení, které také plní ostatní, na kontraktech založené projekty.

Zaměstnanci

Sdružení má odbornou knihovnu a informační centrum přístupné pro své členy. Toto znalostní centrum provozuje informační linku a sbírá materiály, vytváří program a plánuje nové služby, marketing, management, zásady tvorby fondu, vzdělávání uživatelů atd. Úřad sdružení má 25 řídicích a 25 obslužných pracovníků, ale ve skutečnosti by nemohl vykonávat svou činnost bez podpory tuctu výborů a pracovních skupin tvořených řediteli a knihovníky s velkými znalostmi z denní praxe.

Pouze veřejné knihovny

Na rozdíl od mnoha jiných zemí holandské sdružení je sdružením veřejných knihoven. Konflikt zájmů mezi knihovnami (jako institucemi) a zaměstnanci knihoven (knihovníci jako profesionálové) v jedné a téže instituci byl důvodem k rozštěpení, ke kterému došlo před více než dvaceti lety.

Proto tehdy bylo rozhodnuto znovu vytvořit samostatnou organizaci pro knihovníky veřejných knihoven. Tak vznikla pobočka holandského sdružení knihovníků (NVB) (viz níže). Sdružení holandských veřejných knihoven se nachází v centru Haagu, v sídle královny a parlamentu. Náš úřad je snadno dostupný veřejnou dopravou.

NVB

Holandská asociace pro knihovny, informační a znalostní profesionály byla založena v roce 1912 a má asi 3 000 členů. Cílem asociace je podpora profese v mnoha jejích formách; stimulace aktivit zaměřených na zlepšení úrovně profesionality svých členů a podpora a lobování za zájmy profese.

Aktivita

Podpora kontaktů a spolupráce mezi členy je základním prostředkem k dosažení těchto cílů. Jsou organizována školení, semináře, konference, kurzy a studijní zájezdy. NVB se podílí na organizování holandské online konference konané každý druhý rok a je jedním ze čtyř členů FOBIDu, federace organizací z oblasti knihovních, informačních a dokumentačních služeb. NVB podporuje vydávání odborných publikací, jak v rámci samotné asociace, tak pro komerční účely, a vydává měsíčně zpravodaj.

Jsou udržovány formální kontakty s různými organizacemi a institucemi, které provádějí školení pro informační pracovníky, jako např. knihovnické školy, univerzity a GO opleidingen, jsou udělována stipendia pro školení knihovníků, dokumentaristů, vedoucích pracovníků knihoven a archivářů.

Organizace

NVB je organizována do divizí, z nichž některé odrážejí typ knihovny (vědecké knihovny, školní knihovny, speciální knihovny, veřejné knihovny), zatímco jiné reflektují partikulární zájmy (právní informace, biomedicínské informace, divize pro seriály, uživatelé online informací, literární vědci). Každá divize má svůj vlastní volený výbor a má vysokou úroveň autonomie. Divize mají své vlastní sekce a pracovní skupiny vytvářené dle zaměření a potřeby. Divize jsou organizovány do 4 svazků. Asociace má výkonný výbor, který je volen členy asociace na generálním shromáždění. Tento výkonný výbor se schází 4x ročně. Ve výkonném výboru je každý ze čtyř svazků zastoupen svým předsedou.

Na výročním zasedání generálního shromáždění rozhodují členové asociace o plánu a rozpočtových položkách. Generální shromáždění je nejvyšší orgán asociace. Asociace má malý sekretariát (3 zaměstnanci na zkrácený úvazek) a mluvčí. Všechny ostatní funkce jsou vykonávány na bázi dobrovolnosti. Asociace je financována z vlastních zdrojů, nedostává žádnou dotaci od vlády.

Rozvojový program

Výkonný výbor je podporován buď trvalými nebo ad hoc vytvářenými poradními výbory, např. poradním výborem pro vzdělávání a školení. Externí ovlivňování a lobbování ve prospěch celé profese je do značné míry prováděno prostřednictvím zastřešujících organizací jako FOBID, EBLIDA a IFLA.

Členství

NVB má jak individuální, tak institucionální členy a donátory. Členský poplatek je závislý na balíčku služeb. Základní poplatek pro jednotlivce je 35 €, členství ve skupině 7,50 €. Pro instituce se poplatek pohybuje v závislosti na počtu zaměstnanců pracujících v informačním oddělení. Členové NVB mají nárok na 50 % slevu na předplatné odborného časopisu *Informatie Professional* a dostávají elektronický *Zpravodaj*, rozhodují o plánu činnosti na generálním zasedání a účastní se zdarma nebo za velmi sníženou cenu školení, seminářů, konferencí a kurzů organizovaných asociací a jejich divizemi.

UKB

UKB je holandská asociace třinácti univerzitních knihoven a Národní knihovny Holandska. Dvě organizace Otevřená univerzita a Královská akademie umění a věd mají přidružené členství. UKB byla založena v roce 1976, aby se zvýšila kvalita informační infrastruktury a zlepšily vědecké informační služby, zvl. uživatelům jednotlivých knihoven.

V dvacátém prvním století je kooperace mezi knihovnami důležitější než kdy dříve; technologický pokrok pronikl přes hranice jednotlivých knihoven i zemí. Tradiční knihovnické služby stimulované jak vyššími nároky čtenářů, tak konkurenčními službami, jsou dostupné prostřednictvím vyhledávacích strojů a konsorcií vydavatelů z celého světa – světa, kde se přístup k (digitálním) informacím stal důležitějším než vlastnictví.

UKB ve svém strategickém plánu pro léta 2004–2006 formulovala základní cíle své politiky:

Uzavírání licenčních smluv: UKB působí jako konsorcium pro vyjednávání společného licenčního přístupu k online publikacím. V roce 2005 byly uzavřeny smlouvy zvané „velké“ s nakladatelstvími Elsevier, Springer, Wiley a Blackwell.

Přístup k vědeckým informacím: UKB podporuje principy otevřeného přístupu a aktivně působí v holandské iniciativě DARE, kterou je propojeno třináct digitálních akademických repozitářů. Vyvrcholením této činnosti bylo v roce 2005 slavnostní zpřístupnění jejich webové stránky „Cream of science“ (Smetánka vědy).

E-learning: UKB podporuje vzrůstající interakci mezi knihovnou a oblastí e-learningu. Informační gramotnost patří mezi důležité cíle její politiky.

Doplňování, údržba a zpracování fondu: stálé výbory UKB projednávají záležitosti týkající se doplňování, údržby a zpracování fondu, vyřazování, jmenné a věcné katalogizace.

Informační infrastruktura: UKB působí jako důležitý činitel v národní informační infrastruktuře a v národním souborném katalogu. V roce 2005 byla ustavena pracovní skupina pro inovace v oblasti digitálních knihoven.

KB (Královská knihovna)

KB je Národní knihovna Holandska, která uvádí o svém poslání:

- Umožňujeme badatelům a studentům přístup k vědeckým informacím
- Umožňujeme všem se podílet na bohatství národního kulturního dědictví
- Budujeme a udržujeme národní infrastrukturu pro vědecké informace
- Podporujeme trvalý přístup k digitálním informacím v mezinárodním kontextu

Jedním z nejdůležitějších úkolů Královské knihovny jako národní knihovny je péče o uchování holandského psaného a tištěného kulturního dědictví. V nedávné minulosti vzala tento úkol na sebe Depozitní knihovna holandských publikací, která přijímá do svého fondu každou publikaci, která vyšla v Holandsku nebo která se Holandska týká. Z dřívějšího období má Královská knihovna se současným fondem rozsáhlou sbírku přes dva miliony svazků z oblasti holandské kulturní historie. Její dlouhá tradice v doplňování nezanedbala ani vědeckou literaturu vycházející v zahraničí, díky tomu je také pokládána za přední knihovnu v oblasti společenských věd.

Základy Královské knihovny položil bez předchozího záměru místodržící princ William V. V roce 1798 zastupitelský sbor holandské republiky rozhodl změnit původní místodržitelskou knihovnu v knihovnu národní. Královská knihovna tak vděčí za svůj vznik sbírkám místodržitelů, tak jako Mauritshuis za sbírku obrazů a Koninklijk Penningkabinet za sbírku mincí a medailí. Královská knihovna byla založena v roce 1798. 31. srpna 1993 obdržela právní status autonomní administrativní organizace financované Ministerstvem pro vzdělávání, kulturu a vědu (rozpočet 36 mil €). S 273 přepočtenými zaměstnanci a celkovým počtem 321 pracovníků je největší knihovnou v zemi. Je umístěna blízko nádraží v Haagu, i v těsném sousedství Národního archivu, s nímž společně prezentují speciální sbírku holandských historických dokumentů.

Hlavní činnosti spočívají v uchování, ochraně, managementu, dokumentaci a dostupnosti národního kulturního dědictví. Ačkoliv Holandsko nemá zákon o povinném výtisku, povinný výtisk na základě dobrovolnosti funguje velmi dobře. Královská knihovna je depositní knihovnou pro holandské tištěné a elektronické publikace a národní bibliografii. Jako vědecká knihovna je zaměřena na historii, jazyk a kulturu Holandska. Navíc má expertní centrum pro digitalizaci, ochranu fondu digitálních dokumentů a pracuje také na tvorbě holandského souborného katalogu a koordinuje MVS. Podílí se na aktivitách asi 20 národních a mezinárodních organizací.

Co se týče fondu, Královská knihovna má ve své sbírce 3,5 mil knihovních jednotek = více jak 68 km knihovního materiálu, zahrnujícího 49 km knih (2,5 mil), 18 km periodik (vč. 15 000 stále vycházejících titulů) a více než 1 km mikrofilmů a mikrofiší.

Depositní fond roste ročně průměrně o 40 000 knih a 120 000 elektronických publikací. Roční přírůstek vědecké sbírky je průměrně asi 19 000 jednotek.

Královská knihovna má také 30 speciálních sbírek, zahrnujících středověké a moderní rukopisy, staré a vzácné tisky, letáky, knižní vazby, mramorované papíry a knihy o historii papíru, o šachu a dámě, noviny, kuchařky a dětské knihy.

KNIHOVNY PRO NEVIDOMÉ

V Holandsku se knihovní služby poskytované zrakově postiženým lidem vyvinuly samostatně mimo rámec služeb poskytovaných veřejnými knihovnami. Veřejné knihovny slouží široké veřejnosti, ale většinou nenakupují materiály přizpůsobené zrakově postiženým. Můžeme však pozorovat rostoucí uvědomování si, že spolupráce mezi oběma typy knihoven by mohla být výhodná pro mnoho lidí, kteří mají potíže s četbou tištěného textu,* a kterým by jinak nebyla poskytnuta služba žádná.

Z hlediska začlenění do společnosti je pokládáno za žádoucí adaptovat pro postižené přístup k běžným službám. Spolupráce mezi knihovnami pro nevidomé a veřejnými knihovnami již začala.

V listopadu 2005 ministryně kultury oznámila důležitou změnu politiky týkající se knihovních služeb pro nevidomé (subvencováno 12 mil €). Přeje si, aby knihovny pro nevidomé byly integrovány do systému veřejných knihoven. V květnu 2006 bylo toto rozhodnutí ratifikováno sněmovnou.

* Tím jsou myšleni všichni, kteří nejsou schopni číst konvenční tištěné materiály a potřebují nějaký druh jejich úpravy. Například nevidomí, slabozrací a dyslektici nebo lidé s určitým mentálním postižením, ale i ti, kdo nejsou kvůli fyzickému postižení schopni držet knihu nebo obracet stránky.

Budou zachována existující centra pro Braillovo písmo (65 000 dostupných titulů) a audioknihy (60 000 titulů), výběr titulů bude prováděn veřejnými knihovnami. Tři klientská telefonní centra budou sloučena do jednoho, které bude dodávat knihy a podávat informace. Poštovní služby budou pokračovat stejným způsobem. Klienti – okolo 25 000 registrovaných uživatelů – si budou moci vybrat, zda budou využívat svou místní veřejnou knihovnu, nebo zda si objednájí knihy telefonicky nebo přes internet a nechají si je doručit domů. Služby poskytované nevidomým studentům zůstanou stejné a nestanou se součástí nového systému.

Holandská asociace veřejných knihoven (VOB) byla požádána, aby do 1. října 2006 vypracovala operační plán na integraci knihoven pro nevidomé do systému veřejných knihoven. Operační plán do detailu popíše administrativní a organizační změny potřebné pro novou strukturu těchto knihoven. Nový systém začne fungovat v lednu 2007, ale byla vzata v úvahu potřeba postupných změn, takže k plnému zprovoznění dojde v lednu 2009.